

รายงานวิจัยเบื้องต้น

เรื่อง
การปฏิรูปเงินกับทศวรรษที่ 3 ของความสัมพันธ์ต่อไทย

โดย

เชียน ฮี-ว็อน
สมเกียรติ รัตนนะ
วรศักดิ์ มหัทธโนบล
จุลชีพ ชินวรรณ
สุรชาติ ปาฐสฤษ
ศุทธิพันธ์ จิราธิวัฒน์
สารสิน วีระผล
ไพฑูรย์ วิบูลย์จิตติ
โสภ วัชรานันท์
กัญญาพรรณ เกตุ
เนกข มานะรังสรรค์

วรศักดิ์ มหัทธโนบล
ผู้ประสานงาน

ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยเบื้องต้น

เรื่อง

การปฏิรูปเงินกับทศวรรษที่ 3 ของความสัมพันธ์ต่อไทย

โดย

เขียน นิระวิทย์
สมเกียรติ วันทะนะ
วรศักดิ์ มหัทธโนบล
จุลชีพ ชินวรรณ
สุทธาดี บำรุงสุข
สุทธิพันธ์ จิราภิวัฒน์
สารสิน วีระผล
ไพฑูรย์ วิบูลย์สุตกุล
ไสว วิศวานันท์
อำพน พรพจนทรัพย์
สมภาพ มานะรังสรรค์

วรศักดิ์ มหัทธโนบล
ผู้ประสานงาน

ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

POC 3810008

Abstract

Chapter 11

Epilogue: Chinese Studies and Sino-Thai Relations in the 21st Century

Varasakdi Mahatthanaboi

The author has summarized all the works presented in this project. This article begins with an illustration of particular characteristics of the dynamism of Chinese history from the ancient time until today. The contemporary China is divided into two period, namely the revolutionary years and the reform period. Special attention is given to the reform period. After that, this article highlights key problems and prospects for the development of relations between China and Thailand. And finally, the author concludes with an analysis of the status of Chinese Studies in Thailand. This section aims to connect the knowledge about Chinese Studies with the promotion of the Sino-Thai relations in the 21st century.

คำนำ

เมื่อแรกเริ่มโครงการวิจัยเรื่อง “การปฏิรูปเงินกับทศวรรษที่ 3 ของความสัมพันธ์ต่อไทย” นั้น ปัญหาที่พบตั้งแต่แรกโดยทันทีก็คือ ความขาดแคลนผู้รู้เรื่องเงินหรือนักเงินศึกษาโดยเฉพาะ แต่ภายใต้ความเห็นและข้อเสนอแนะที่มีค่าของศาสตราจารย์ เขียน ถีระวิทย์ ในระหว่างที่ตัวโครงการนี้ยังเป็นเพียงเค้าโครงอยู่นั้น โครงการนี้จึงเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา หลังจากนั้น จึงได้นำร่างโครงการนี้ไปปรึกษากับ สุทธิพันธุ์ จิราธิวัฒน์ รองศาสตราจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ จิรดิ ตึงศภัทย์ อดีตอาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ ม. เกษตรศาสตร์ และ บุญรักษ์ บุญณะเขตมสา อดีตผู้อำนวยการฝ่ายสนับสนุนการวิจัยด้านความสัมพันธ์ข้ามชาติและทางเลือกการพัฒนาของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) อีกครั้งหนึ่ง ร่างดังกล่าวจึงกลายเป็นโครงการที่สมบูรณ์ขึ้นมา โดยมี สกว. เป็นผู้สนับสนุนโครงการมาโดยตลอด และชักเปิดโอกาสให้โครงการนี้เป็นผลงานหนึ่งของศูนย์เงินศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ ซึ่งมีรองศาสตราจารย์ วิชา สุจริตอนารักษ์ เป็นผู้อำนวยการสถาบัน และศาสตราจารย์ ดร. พล พวรรณเกษร เป็นผู้ดำเนินการศูนย์ และพร้อมกันกับที่โครงการนี้ได้เริ่มต้นเรื่องมาจนกระทั่งสิ้นสุดเป็นรายงานสมบูรณ์นั้น ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากก็คือ บุคคลผู้มีรายงานตามที่ปรากฏอยู่ในรายงานแต่ละบท ในขณะที่ตัวงาน ตลอดระยะเวลาดังกล่าว ศาสตราจารย์ เขียน ถีระวิทย์ ยังคงให้คำปรึกษาและกำลังใจอย่างสม่ำเสมอเรื่อยมา โดยบทคัดย่อรายงานภาษาอังกฤษส่วนหนึ่งสำเร็จได้เพราะการช่วยเหลือเป็นอย่างดีของคุณพรทิมล ตวีโชติ และคุณสุณัย มาสุข นอกจากนี้ ผู้วิจารณ์รายงานในระหว่างการสัมมนาเพื่อนำเสนอผลงานของโครงการเมื่อเดือนสิงหาคม 2540 อีกจำนวนไม่น้อยและผู้ประเมินผลงานอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่เป็นที่เปิดเผย ดังนั้นเป็นผู้มีส่วนช่วยให้รายงานแต่ละชิ้นได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย บุคคลและหน่วยงานทั้งที่ได้เอื้อนหนุนและไม่มีสามารถเอื้อนหนุนได้เหล่านี้พึงได้รับความขอบคุณอย่างสูงยิ่ง

อย่างไรก็ตาม โครงการนี้ยังคงถือได้ว่าโครงการวิจัยเบื้องต้นที่ไม่ได้ลงลึกถึงขั้นเข้าไปสำรวจและเก็บข้อมูลในประเทศจีน ถึงกระนั้น ก็เป็นรายงานที่ให้ข้อมูลขั้นพื้นฐานพร้อมทั้งบทวิเคราะห์ที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อการศึกษาเรื่องเงินและทั้งต่อความสัมพันธ์ไทย-จีนที่พึงมีในอนาคตหรือในศตวรรษที่ 21 ให้มีความลึกซึ้งรอบด้านมากขึ้น ที่สำคัญก็คือ รายงานนี้ถึงกลางถือได้ว่าเป็นเอกสารภาษาไทยที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเงินในยุคปัจจุบันพร้อมทั้งเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อไทยจำนวนน้อยขึ้นจากในรอบกว่าทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งนี้โดยตัวรายงานได้นำเสนอสาระสำคัญที่สามารถแยกออกได้เป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่ง เป็นส่วนที่กล่าวด้วยเรื่องเงินโดยเฉพาะ โดยมี “ปฐมบท” เป็นเสมือนบทนำที่บอกพร้อมทั้งหมดพร้อมความสำคัญในการศึกษา และส่วนที่สอง เป็นส่วนที่กล่าวด้วยความสัมพันธ์ไทย-จีน โดยมี “ปัจจัยเงินบาท” เป็นเสมือนบทส่งท้ายที่ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มในอนาคตของเงินและความสัมพันธ์ที่มีต่อไทยพร้อมข้อเสนอแนะที่มุ่งให้ความสำคัญกับเงินศึกษาในไทย ด้วยการแยกสาระสำคัญออกเป็นสองส่วนเช่นนี้ จึงเป็นที่คาด

หวังว่ารายงานแต่ละชิ้นจะสามารถเชื่อมโยงความคิดของผู้อ่านให้เห็นภาพทั้งหมดได้อย่างมีองค์รวมมากกว่าที่จะเห็นภาพอย่างแยกส่วน

ควรกล่าวด้วยว่า รายงานทุกชิ้น (ยกเว้น “ปัจจัยมณฑล”) ได้เสร็จสิ้นลงในขณะที่ยังไม่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจขึ้นในไทย และภายหลังจากการสัมมนาและการประเมินผลของผู้ทรงคุณวุฒิไปแล้ว ผู้ประสานงานได้รับความกรุณาจากเจ้าของรายงานบางชิ้นในการเพิ่มเติมเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับวิกฤตเศรษฐกิจขึ้นมาอีกด้วย ตัวรายงานจึงไม่ล้าสมัยและสามารถอ้างอิงได้แม้เมื่อขึ้นศตวรรษใหม่คือ ศตวรรษที่ 21

วรศักดิ์ มหัทธโนบล
ผู้ประสานงานโครงการ
เทศกาลดุษฎีจีน 1999

บทคัดย่อ

บทที่ 1

ปฐมบท :

สถานะและความสำคัญของจีนศึกษาในประเทศไทย

เขียน ภิระวิทย์

จีนมีอะไรหลายๆ อย่างที่มีความสำคัญต่อสังคมโลก เช่น การเป็นประเทศที่มีประชากรจำนวนมากและพื้นที่ขนาดใหญ่ เป็นแหล่งอารยธรรมหนึ่งของโลก มีฐานเศรษฐกิจที่ใหญ่ และเป็นมหาอำนาจ ด้วยเหตุนี้ จีนจึงมีความสำคัญต่อสังคมไทยไปด้วย โดยเฉพาะเมื่อไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีดินแดนใกล้เคียงกับจีน อีกทั้งยังมีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากมาตั้งแต่อดีตกาล ความสำคัญเช่นนี้เองที่ความรู้เรื่องจีนได้กลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับไทยตามไปด้วย แต่กระนั้น ความรู้เรื่องจีนในไทยก็ยังมีอยู่น้อยมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมืองการปกครองของจีน หรือระบบและนโยบายเศรษฐกิจของจีน ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญสำหรับไทยยิ่งนับว่าไม่เพียงพอ นอกจากนี้ การเรียนการสอนภาษาจีนที่ถูกปิดกั้นมานานหลายทศวรรษด้วยเหตุผลทางการเมืองก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ส่งผลกระทบไม่น้อยต่อความรู้เรื่องจีนในไทย หตังจากนั้น บทความขึ้นนี้ได้เสนอภาพรวมทั่วไปเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ ความมั่นคง และนโยบายต่างประเทศของจีนให้พอเข้าใจอย่างกระชับรัดกุม

บทคัดย่อ

บทที่ 2

รัฐสังคมนิยมจีนก่อนปี ค.ศ. 1979

สมเกียรติ วันทะนะ

“รัฐสังคมนิยมจีนก่อนปี 1979” มีวัตถุประสงค์ที่จะปูพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ของการบวนการสร้างพรรครัฐสังคมนิยมของประเทศที่มีประชากรมากที่สุดในโลกในกลางศตวรรษที่ 20 ผู้เขียนบทความนี้เห็นว่าพัฒนาการของจีนร่วมสมัย คือ ความพยายามซึ่งเต็มไปด้วยความยากลำบากและมีพลวัตอยู่ตลอดเวลา ในอันที่จะหาความสมดุลระหว่างแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้อง 2 ด้าน ด้านหนึ่ง คือ ความเชื่อมั่นที่ว่า “อุดมการณ์แห่งแสง” หรือ สำนักทางการเมื่อแบบสังคมนิยมที่ถูกดัดแปลง จะช่วยให้เอาชนะอุปสรรคและความท้าทายพัฒนาทั้งหลายที่จีนได้พบเจอได้ เมาเจอตง (1893-1976) คือ ตัวอย่างที่สำคัญที่สุดของผู้ที่เชื่อมั่นในแนวทางหรือทฤษฎีนี้อย่างสุดโต่ง อีกด้านหนึ่ง คือ ความเชื่อมั่นที่ว่า “ความเชี่ยวชาญ” ผ่านทางที่จะช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ได้ ทฤษฎีที่สองนี้ ให้ความสำคัญน้อยหรืออาจจะไม่ใส่ใจกับจุดยืนทางการเมืองของบุคคล กล่าวได้ก็คืออย่างหนึ่งว่า ทฤษฎีที่สองให้ความสำคัญกับระดับการพัฒนาของ “พลังทางการเมือง” ของสังคมมากกว่าการให้ความสำคัญกับ “ความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต” ดังที่เป็นจุดเน้นของทฤษฎีที่หนึ่ง เจียงเสี่ยวกิง (1904-1997) เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดของผู้ที่เชื่อมั่นในทฤษฎีหรือแนวทางที่สอง เราคงจะต้องใช้เวลานานพอสมควรที่จะตัดสินว่าการนำแบบรวมหมู่ ภายใต้เจียงเจ๋ต๋าน (1920-) นั้น จะประสบผลสำเร็จหรือไม่ในการสร้างตัวแบบการนำที่ได้ดุลยภาพระหว่างแนวทางสุดโต่งต่างๆ โดยมีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับพัฒนาการของสังคมวัฒนธรรมจีนเองด้วย

บทคัดย่อ

บทที่ 3

การปฏิรูปจีน :

ยุทธศาสตร์พื้นที่เศรษฐกิจกับความขัดแย้งเชิงนโยบาย

วรศักดิ์ มหิทธิโรจน์

รายงานเริ่มจากการกล่าวถึงพื้นที่เศรษฐกิจของจีนโดยแยกแยะให้เห็นเป็นประเภทๆ ไปว่าแต่ละประเภทตั้งอยู่ตรงบริเวณใดของจีน และมีหน้าที่ในการสนองตอบต่อการค้าการลงทุนระหว่างชาติอย่างไรบ้าง นอกจากนี้ ยังได้ชี้ให้เห็นอีกด้วยว่า พื้นที่เศรษฐกิจมีความเป็นมาอย่างไรในความคิดของจีน โดยเฉพาะในบางพื้นที่นั้น จีนได้วางแผนระยะยาวเอาไว้แล้วตั้งแต่เมื่อเริ่มเข้าสู่ยุคปฏิรูปใหม่ๆ ตั้งแต่ปี 1979 หลังจากที่ชี้ให้เห็นถึงพื้นที่เศรษฐกิจแต่ละประเภทแล้ว รายงานยังได้ตั้งข้อสังเกตบางประการต่อพื้นที่เศรษฐกิจเหล่านั้นด้วย ว่ามีมิติทางประวัติศาสตร์อย่างไรบ้าง หรือมีความสัมพันธ์กับชาวจีนโพ้นทะเลที่เคยมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในพื้นที่เศรษฐกิจบางประเภทอย่างไรบ้าง เป็นต้น ที่สำคัญก็คือ ข้อสังเกตเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่เศรษฐกิจต่างถูกกำหนดขึ้นบนเงื่อนไขที่จีนสามารถคาดหวังว่าผลประโยชน์ที่พึงได้รับอย่างมีประสิทธิภาพ หลังจากนั้น รายงานยังได้ชี้ให้เห็นต่อไปอีกว่า การปฏิรูปของจีนที่ทะลุผ่านพื้นที่เศรษฐกิจนั้น ล้อมาได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของสิทธิผลประโยชน์อย่างไรบ้าง เกิดความเหลื่อมล้ำในวิวัฒนาการเศรษฐกิจระหว่างชนบทกับเมืองอย่างไรบ้าง และจีนมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นต่อไปอย่างไร เป็นต้น

บทคัดย่อ

บทที่ 4

โครงสร้างทางการเมืองของจีนกับปัญหาชนชั้นนำทางอำนาจ

จุลลิต ชินวรรโณ

การเมืองจีนนับแต่ปี 1949 จนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างน้อยมาก กล่าวคือใหญ่ทั่วไปแล้วมักจะประกอบด้วยพรรคคอมมิวนิสต์จีน สมาชิกแทนประชาชน และคณะกรรมการทหารส่วนกลาง ทั้ง 3 องค์การนี้แม้จะมีความสำคัญสูงสุดและดูเหมือนว่าจะเสมอกัน แต่ก็เป็นที่ทราบกันว่า พรรคคอมมิวนิสต์จีนมีความสำคัญสูงสุดโดยมีหน้าที่หลักอยู่ที่การชี้นำทางความคิด องค์การนี้จะมีผู้ปฏิบัติงานที่สำคัญอยู่ชุดหนึ่งซึ่งมีอำนาจสูงมากคือ คณะกรรมการการเมืองถาวร ส่วนคณะกรรมการทหารส่วนกลางนั้นมีหน้าที่โดยตรงในเรื่องของความมั่นคง ในขณะที่สมาชิกแทนประชาชนจะมีหน้าที่ในทางนิติบัญญัติและเป็นที่มาของคณะรัฐมนตรี ภายใต้โครงสร้างหลักทั้งสามดังกล่าวยังมีหน่วยอื่นๆ ที่แยกย่อยลงไปอีกและมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นที่รู้กันว่าโครงสร้างการเมืองจีนจะมีรูปแบบที่เป็นทางการเช่นนั้น แต่บ่อยครั้งที่ในทางเนื้อหามักจะมีการใช้อำนาจอย่างไม่เป็นทางการอยู่เสมอ ปัจจุบันนี้ จีนมีความคาดหวังที่จะให้การใช้อำนาจเป็นไปอย่างเป็นทางการมากกว่าที่ผ่านมา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การปกครองโดยกฎหมายนั่นเอง

บทคัดย่อ

บทที่ 5

นโยบายการป้องกันประเทศของจีน :

ปัญหาเก่า - เวลาใหม่

สุรชาติ เป่ารุ่งสุข

ในอดีต แม้จีนจะถือตนว่าเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมสูงกว่าชนชาติอื่นๆ ก็ตาม แต่กล่าวสำหรับประเด็นความมั่นคงแล้ว จีนกลับถูกกดดันด้วยการคุกคามของชนนอกอารยธรรมจีนอยู่เสมอ ในขั้นแรก ชนนอกอารยธรรมจีนมักเป็นพวกชนเผ่าต่างๆ ที่อยู่ภายในจีนเอง แต่เมื่อจักรวรรดิอาณาจักรแผ่ขยายกว้างไกลไปทั่วโลก ชนนอกอารยธรรมจีนก็กลายมาเป็นชาวตะวันตก ประเด็นการเผชิญกับความมั่นคงของจีนจึงถูกปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ ยุทธศาสตร์ยุคโลกที่เป็นที่เลื่องลือไปทั่วโลกก็คือ ยุทธศาสตร์สงครามปฏิวัติภายใต้การนำของ เหมาเจ๋อตง ซึ่งถูกเรียกว่า “สงครามประชาชน” ยุทธศาสตร์นี้นำชัยชนะมาให้แก่พรรคคอมมิวนิสต์จีนในเวลาต่อมา อย่างไรก็ดี เมื่อมาถึงยุคของ เจียงเสี่ยวฉิง จีนได้ปรับเปลี่ยนนโยบายการป้องกันประเทศใหม่โดยการพึ่งพาอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยมากขึ้น การพึ่งพาดังกล่าวเป็นไป 2 ทางคือ หนึ่ง เป็นไปโดยการค้นคว้าด้วยตัวเอง กับสอง เป็นไปด้วยการแลกเปลี่ยนเทคโนโลยีทางการทหารกับนานาประเทศ ด้วยนโยบายเช่นว่านี้ จีนในปัจจุบันจึงเป็นประเทศหนึ่งที่มีความเกรียงไกรในทางเมกานาภูมิภาค

บทคัดย่อ

บทที่ 6

จีนกับการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจโลก

สุทธพันธ์ จิวาวัฒน์

จีนนับวันจะมีบทบาทสำคัญขึ้นในเวทีเศรษฐกิจการเมืองโลกและภูมิภาค การทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงของจีน จึงเป็นสิ่งจำเป็นนับตั้งแต่มีการปฏิรูปเศรษฐกิจ เกิดตัวกับต่างประเทศ ตลอดจนบทบาทของจีนกับมหาอำนาจของโลกและในภูมิภาคเอเชีย ทั้งนี้รวมถึงฐานะของจีนกับวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินของเอเชียที่เกิดขึ้นก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 ด้วย

บทคัดย่อ

บทที่ 7

ความสัมพันธ์ไทย-จีน :

กระแสพัฒนาการบนความขัดแย้งในภูมิภาคจากทศวรรษ 2 ทศวรรษ
(ค.ศ. 1975-1995)

สารสิน วีระผล

ความสัมพันธ์ไทย-จีนก่อนปี 1975 ไม่มีความราบรื่นมากนัก เหตุอันสำคัญมีที่มาจากความขัดแย้งทางด้านการทูตในยุคลสงครามเย็น ตลอดเวลาดังกล่าว จีนมีความพยายามที่จะมีความสัมพันธ์กับไทยอยู่เป็นระยะ ในขณะที่ไทยเองมีความพยายามอยู่บ้างในช่วงปลายทศวรรษ 1950 แต่ก็ไม่เต็มเหนี่ยวอาจเป็นจริงได้ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในปี 1975 เป็นผลจากความพยายามของทั้งสองฝ่ายหลังจากที่สหรัฐฯ เริ่มมีท่าทีผ่อนคลายความตึงเครียดกับจีนมากขึ้น ในต้นทศวรรษ 1970 ในระยะแรกที่มีความสัมพันธ์ทางการทูตขึ้นนั้น ทั้งสองฝ่ายยังไม่ได้พัฒนาความสัมพันธ์ที่ให้เป็นพันธมิตรอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม จนกระทั่งเมื่อเวียดนามก่อกำเริบเข้าบุกยึดกัมพูชาในปลายปี 1978 ไปแล้ว ความสัมพันธ์ไทย-จีนก็เริ่มดีขึ้นโดยมีปัญหากัมพูชาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเชื่อมสัมพันธ์ภาพ จีนเริ่มยุติการให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยศัตรูสำคัญของรัฐบาลไทยเพื่อแลกกับการใช้ดินแดนไทยเป็นทางผ่านในการช่วยเหลือฝ่ายต่อต้านเวียดนามในกัมพูชา และในระยะเวลาเดียวกันนี้เอง (1979) จีนได้ประกาศเปิดประเทศและปฏิรูปเศรษฐกิจของตนเองขึ้นอย่างขนานใหญ่ ในไทยจึงกล่าวต้อนรับการเข้าไปลงทุนในจีนของนักลงทุนต่างชาติ นักลงทุนไทยได้ใช้โอกาสนี้เข้าไปลงทุนในจีนเช่นกัน จนเมื่อเวลาผ่านไป ปัญหากัมพูชาและการค้าการลงทุนไทย-จีนก็ได้เป็นตัวหนุนความสัมพันธ์ของทั้งสองเป็นอย่างดี

บทคัดย่อ

บทที่ 8

ไทย-จีนกับเหลี่ยมเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ไพฑูรย์ วิบูลสุตติกุล

ประเทศไทยร่วมมือกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนจัดตั้งเขตเศรษฐกิจอนุภาค
ระหว่างประเทศที่มีชื่อว่าหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจให้แน่น
แฟ้นยิ่งขึ้น สมาชิกในโครงการประกอบด้วยประเทศไทย มณฑลยูนนานของจีน และประเทศ
อื่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ ลาว พม่า เวียดนาม และกัมพูชา ประเทศใน
หกเหลี่ยมเศรษฐกิจมีพรมแดนติดต่อกันหรือใกล้เคียงกัน มีภาษาวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน และมี
แม่น้ำโขงไหลผ่านพื้นที่ของทุกประเทศ ประเทศในกลุ่มมีเจตนารมณ์ตรงกันที่จะร่วมมือกันอย่าง
ใกล้ชิดในการส่งเสริมการค้าและการลงทุนข้ามพรมแดน ซึ่งในที่สุดจะนำไปสู่การพัฒนา
เศรษฐกิจทั้งในระดับประเทศและระดับภูมิภาค งานวิจัยนี้อธิบายถึงความหมายของเหลี่ยม
เศรษฐกิจ สัมเคราะห์บทเรียนจากเหลี่ยมเศรษฐกิจที่ได้ดำเนินการสำเร็จไปแล้วในภูมิภาคเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ SUORI (ประกอบด้วย ประเทศสิงคโปร์ มาเลเซีย และอินโดนีเซีย) และเขต
เศรษฐกิจบริเวณชายฝั่งทะเลจีนใต้ (ประกอบด้วย ประเทศจีน ฮ่องกง และไต้หวัน) ไทยได้
สรุปถึงปัจจัยที่จะช่วยให้ความร่วมมือในเหลี่ยมเศรษฐกิจประสบผลสำเร็จ นอกจากนี้การวิจัยได้
วิเคราะห์ประโยชน์และความเป็นไปได้ที่ประเทศไทยจะเสริมสร้างความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐ
ประชาชนจีนให้แน่นแฟ้นโดยอาศัยหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ ดังนี้ เพื่อให้การศึกษาได้พิจารณาถึง
สภาพเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียที่เปลี่ยนแปลงไป การวิจัยได้ประเมินความก้าวหน้าและ
อุปสรรคของการดำเนินโครงการหกเหลี่ยมเศรษฐกิจก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในเอเชียในปี
1997 รวมทั้งศึกษาถึงผลกระทบของวิกฤตการณ์ดังกล่าวต่อความร่วมมือในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ
ภายหลังปี 1997 ซึ่งจากผลของการศึกษาทั้งหมดทำให้ได้ข้อสรุปที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของหก
เหลี่ยมเศรษฐกิจซึ่งเป็นกลไกเสริมสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศไทยกับ
สาธารณรัฐประชาชนจีนในปัจจุบันและอนาคตอีกด้วย

บทคัดย่อ

บทที่ 9

ทุนไทยในกระบวนการปฏิรูปเศรษฐกิจจีน

ภัทราพร พรหมเชษฐ และไฮว วิศวานันท์

นับแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ยุติลงพร้อมกับที่กระแสนิยมโลกอยู่ในห้วงสงครามเย็นไป อีกไม่ต่ำกว่าสี่ทศวรรษนั้น การค้าการลงทุนของกลุ่มทุนไทยในจีนประสบกับภาวะที่ไม่แน่นอน บางครั้งบรรษัทภาคีรื้อฟื้น บางครั้งก็ไม่ แต่ด้วยจุดเด่นประการหนึ่งของกลุ่มทุนไทยที่ว่ามีคือ แบททั้งหมดของกลุ่มทุนเหล่านี้มักจะมีเชื้อสายจีนอยู่ด้วย โอกาสทางเศรษฐกิจของกลุ่มทุนเหล่านี้จึงค่อนข้างมีมาก หลังจากที่จีนปฏิวัติเป็นรัฐสังคมนิยมไปแล้ว กลุ่มทุนไทยได้ใช้ช่องทางเป็นฐานในการส่งออกสินค้าของตนเข้าสู่จีน ในเวลานั้นมูลค่าทางการค้ายังไม่สูงมากนัก เหตุผลสำคัญส่วนหนึ่งมีที่มาจาก การที่จีนยังปิดประเทศนั่นเอง ต่อมาเมื่อ Deng Xiaoping หวนกลับมา มีอำนาจอีกครั้งหนึ่งก่อนสิ้นทศวรรษ 1970 เขาก็ได้ประกาศเปิดประเทศพร้อมกับปฏิรูปเศรษฐกิจอย่างขนานใหญ่ ช่วงเวลานี้เองที่กลุ่มทุนไทยเริ่มทยอยเข้าไปในจีนเพิ่มขึ้นและเปิดแผนมากขึ้น จนกระทั่งกลายเป็นกลุ่มทุนที่ลงทุนในจีนเป็นอันดับต้นๆ พื้นฐานทางวัฒนธรรมจีนยังคงเอื้อต่อการลงทุนของกลุ่มทุนไทยได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเอื้อให้ได้มีส่วนไม่น้อยในการทำให้กลุ่มทุนไทยต้องหันกลับมาพิจารณาการลงทุนในจีนของตนใหม่ จนน่าจะเชื่อว่า หากผ่านพ้นช่วงวิกฤตนี้ไปได้ จีนก็จะยังคงเป็นตลาดที่ใหญ่เหมาะสมสำหรับการดึงกลุ่มทุนไทยให้กลับมาลงทุนในจีนต่อไป

บทคัดย่อ

บทที่ 10

การแข่งขันระหว่างทุนไทยกับทุนต่างชาติในจีน

สมภาพ มานะรังสรรค์

การก้าวขึ้นมาของ เต็งเสี่ยวผิง หลังการลี้ภัยกรรมของ เหมเจ๋อตง หลังปี 1976 มีนัยยะสำคัญที่มักเป็นจุดเริ่มต้นของเศรษฐกิจแบบตลาดของจีนเอง ในระยะแรกเศรษฐกิจในรูปแบบนี้ยังไม่ชัดเจนมากนัก เหตุผลส่วนหนึ่งเป็นเพราะจีนได้ผ่านช่วงเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมเต็มรูปแบบเป็นเวลานานเกือบสามทศวรรษ ความจนภายหลังเหตุการณ์ที่ชนชั้นเหวินผ่านไปในหลังปี 1989 เศรษฐกิจแบบตลาดของจีนจึงเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นมากกว่าในทศวรรษแรกของการปฏิรูป โดยเฉพาะนโยบายของ เต็งเสี่ยวผิง ที่ชี้ให้เห็นว่าการปฏิรูปเป็นไปอย่างเร่งรีบนับว่าส่งผลต่อเศรษฐกิจในรูปแบบดังกล่าวไม่น้อย และภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ 5 ปี ฉบับที่ 8 ที่มีระยะเวลาไปการใช้ระหว่างปี 1991-1995 ก็ทำให้เศรษฐกิจแบบตลาดแสดงผลออกมา และถึงคงต้องเนื่องมาจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ในช่วงนี้เองที่กลุ่มทุนไทยถูกจัดให้เป็นกลุ่มทุนที่มีขนาดการลงทุนประมาณอันดับที่ 8-9 ทั้งนี้โดยมีคู่แข่งที่สำคัญหลักๆ คือ ส่องกง สหรัฐฯ ไต้หวัน ญี่ปุ่น สิงคโปร์ และเกาหลีใต้ ปัญหาของกลุ่มทุนไทยก็คือ การไม่คุ้นกับกฎระเบียบการค้าการลงทุนของจีน และการขาดแคลนบุคลากรที่รู้ภาษาจีนและวัฒนธรรมจีนที่จะเข้าไปบริการการลงทุนในจีน

บทคัดย่อ

บทที่ 11

ปัจจัยมบท :

จีนศึกษากับความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21

วรศักดิ์ มหัทธโนบล

ใน “ปัจจัยมบท” นี้ได้สรุปภาพรวมทั้งหมดของงานศึกษาในโครงการอีกครั้งหนึ่งด้วยการฉายให้เห็นลักษณะพิเศษของประวัติศาสตร์จีนตั้งแต่ครั้งอดีต หลังจากนั้นจึงได้สรุปเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ที่มีผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จีนในปัจจุบันถูกแบ่งออกเป็นสองยุคสำคัญคือ จีนในยุคปฏิวัติกับจีนในยุคปฏิรูป โดยจีนในยุคปฏิรูปจะถูกเน้นเป็นพิเศษเมื่อให้ภาพรวมเพื่อความเข้าใจจีนโดยพื้นฐานแล้ว บทความได้กล่าวถึงพัฒนาการความสัมพันธ์ไทย-จีนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอันดับต่อไป ว่ามีเงื่อนไขปัจจัยสำคัญประการใดบ้างที่เข้ามาเป็นอุปสรรคและหรือส่งเสริมความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศ หลังจากนั้นจึงได้นำเข้าสู่ประเด็นเกี่ยวกับจีนศึกษาในสังคมไทยด้วยการชี้ให้เห็นถึงปัญหาทั้งจากที่ผ่านมาและสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พร้อมกับนั้นยังได้เสนอแนวทางของจีนศึกษาในสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 เป็นประเด็นสุดท้าย

Abstract

Chapter 1

Prologue: Significance and Status of Chinese Study in Thailand

Khien Theeravit

China is important to the world community in many aspects. For instance, China has large amount of population, massive size of land and large economic base. China is one of the world's great civilizations as well as one of the most powerful countries. For Thailand, China is a close neighbor and there are large Chinese communities throughout the country. It is, therefore, obvious that the knowledge about China is of paramount importance to Thailand. However, the knowledge in Chinese Study in Thailand is still limited in many areas. This problem has been multiplied by the fact that political reasons had made the government prohibited formal education in Chinese language for many years. Despite existing limitations regarding the establish the knowledge in Chinese Study in Thailand, the author seeks to present a concise picture of political change, economy, security and foreign policy of China.

Abstract

Chapter 2

Chinese Socialist State before 1979

Somkiat Wautana

"Chinese Socialist State before 1979" aims to provide a brief historical background of the formation of the world's most populated socialist state. The trend of development in contemporary China is presented as an attempt to reach a dynamic balance between the two extremes. On the one hand, there exists a belief that correct socialist political consciousness or being "red" can overcome all difficulties and underdevelopment in China. Mao Zedong (1893-1976) is the most exponent of the first theory. On the other hand, there is a belief in "expertise". One's ability in terms of problem-solving appears to be more important than one's political commitment. To put in another way, this second theory emphasizes on the development of "production force" instead of "social relations of production". Deng Xiaoping (1904-1977) is the most prominent figure in this school of thought. Nevertheless, it will take times to see whether the collective leadership under Jiang Zemin (1926-) is successful in balancing the two extremes or not.

Abstract

Chapter 3

China's Reform: Strategy of Economic Areas and Policy Conflicts

Voravakdi Mahasithanobol

In the first part of this article, the various economic areas in China are categorized in terms of their geographic locations and functions concerning foreign trade and investment. The author argues that the Chinese state has planned to establish economic areas in some parts of the country from the very beginning of the reform in 1979. The second part of this article explains the historical background of each of these economic areas, especially by referring to relations with the overseas Chinese community. The formation of economic areas is based on the "cost-effective" considerations of the Chinese government. In addition, this article also seeks to indicate that the formation of economic areas as a part of the China's reform has led to challenges and problems in many aspects, such as "rights" over economic gains and the inequality between the urban and rural areas. Finally, this article examines the response of the Chinese government to these problems.

Abstract

Chapter 4

Political Structure and the Problems of Political Elite in China

Chulabheep Chirawanno

Political structure in China has been slightly changed since 1949. The Communist Party of China, the National People's Congress and the Central Military Commission continue to be the key political institutions. Although these institutions are equal in principle, it is the Party that commands the highest authority and influence in guiding and shaping political thought in China. And the Politburo Standing Committee is one of the most powerful elements within the Party. The Central Military Commission is in charge of security issues, while the National People's Congress is responsible for legislative matters. The ministerial portfolio is also selected from the Congress. Despite this formal political structure and the division of power, there always exist the problems of power abuse as well as the exercise of informal power at all levels. Nevertheless, China is now struggling to move toward the formalization of political power. This move is aimed at making China a country ruled by law.

Abstract

Chapter 5

Defense Policy of China: Old Problem – New Timing

Surachart Eamrungsak

Although China always considers itself superior than other nations in terms of civilization, China's security has been threatened by the outsiders throughout the history. This threat was firstly posed by the various ethnic group within the territory of China. And after that, when the colonialism expanded throughout the world, the threat to China's security came from the western countries. In order to defend itself, China has always adjusted its defense strategy in accordance with security experience at specific time. The most famous strategy in the present time is "people's war" led by Mao Zedong during the Chinese revolution. However, during the ear of Deng Xiaoping, China's defense policy has been adjusted and relied more on modern technology and weaponry system. The modernization of China's defense system has been sought through domestic reforms especially in terms of research and development. At the same time, China has been involved actively in the international exchange of technology with other countries. It can be said that, as a result of this defense strategy, China is now one of the most powerful countries in terms of military capability.

Abstract

Chapter 6

China and Changes in the Global Economy

Suthiphant Chirathivat

China is increasingly playing a prominent role within the economic and political context of the regional and global affairs. An understanding of China and the dynamism of changes taking place in the global economy is of paramount importance. This is especially true when we come to term with China's economic reforms, its openness to the outside world, its role in relation to other superpowers and the Asian region. In addition, attention must be given to the Chinese view and its position toward the recent financial and economic crisis in Asia which occurs in the eve of the 20th century.

Abstract

Chapter 7

Sino-Thai Relationship:

the Tide of Development amidst the Regional Conflicts during Two Decades (1975-1995)

Sararin Viraphol

The Sino-Thai relations before 1975 was not very smooth due to the ideological conflicts of the Cold War. Despite political and ideological differences, China has occasionally tried to keep up good relations with Thailand. Thailand also showed similar interests in the 1950's but failed. Success in establishing good relations between the two sides in 1975 was a result of the defeat between the US with China which started since the early 1970s. The Sino-Thai relations did not fully materialized until Vietnam invaded Cambodia in the end of 1978. Since then, the relations between China and Thailand had been markedly improved due to a number of cooperative activities to deal with the "Cambodia Problem". In a reciprocal gesture, China ceased its supports to the Communist Party of Thailand in exchange for the permission to use Thai soil as a supply route to assist the anti-Vietnam movements in Cambodia. It was also this period (1979) that China opened itself to the outside world and began the over-all economic reform. The economic reforms in China continues to attract foreign investors, including those from Thailand, until today. Common policy toward the "Cambodia Problem" and trading link are the two underlying factors that support good relations between China and Thailand.

Abstract

Chapter 8

Sino-Thai Relations in the Southeast Asian Economic Cooperation

Praiboon Vibulchutikul

Thailand and China are now engaged in a subregional economic cooperation scheme called the "Economic Hexagon" comprising Thailand, Yunnan Province of China, Laos, Myanmar, Vietnam and Cambodia. In addition to their geographic proximity, the member states of this subregional cooperation share many socio-cultural similarities. All also share parts of the Mekhong River. This article seeks to explain the meaning of this Southeast Asian "Economic Hexagon" by referring to the experiences of the previous subregional economic cooperation schemes, namely the SIIORI (comprising Singapore, Malaysia, and Indonesia) and the coastal economic zone in the South China Sea (comprising Guangdong Province of China, Hong Kong and Taiwan). In doing so, this article expects to provide common factors which are crucial to the success of the "Economic Hexagon". This article also analyzes the benefits and possibilities of the "Economic Hexagon" in terms of bilateral relations between Thailand and China. In order to catch up with the recent dynamism in the regional economic environment, this article analyzes the status of the "Economic Hexagon" prior to 1997 and compares it with the situation after the region was hit by the economic crisis since 1997. The study in this article shows that the "Economic Hexagon" will serve as an important factor to promote better relations between Thailand and China in the future.

Abstract

Chapter 9

Thai Investment in the Context of China's Economic Reform

Umpol Phanachet

Siri Visavananit

The Cold War which lasted almost four decades since the end of the World War II has caused uncertainties to the trading relations between Thailand and China. At time, the relations were relatively smooth. At the other time, they were not. But the fact that the Overseas Chinese is the major part of the economic power has been highly supportive to prospect for business opportunity in China. After the socialist revolution in China, Thai businessmen have used Hong Kong as a platform to exports their goods and products into China. But, the volume of trade at that time was still low due to China's isolation to the rest of the world. After Deng Xiaoping resumed to power in the eve of the 1970's, he had adopted an "Open Door" policy and started massive economic reforms in the country. By this time, Thai businessmen have increasingly invested in China and become one of the top foreign investors. Cultural backgrounds play significant roles in this regard. In addition, although the recent economic crisis in Southeast Asia has made many Thai businessmen reconsider their investment in China, this article argues that the sheer size of domestic market in China is the key factor that attracts Thai businessmen to continue to invest in China.

Abstract

Chapter 10

Competitions between Thai and Foreign Investments in China

Sompote Manarungsan

The rise to power of Deng Xiaoping after the death of Chairman Mao Zedong in 1976 was the starting point of market-oriented economy of China. At the beginning, the outlook of this system was not clear due to the fact that the Chinese economy had been fully dominated by the socialist system for almost three decades. It was only after the "Tien An Men Incident" that the market economy in China has become clearly developed. Deng's policy of rapid reform under the 8th Five Years Economic Development Plan during 1991 and 1995 has accelerated the growth of market economy in China. This trend continues to exist in the 9th Five Years Development Plan. During this period, Thai investment is ranked as the top 8th or 9th foreign investors in China. Thai investment in China has to compete with key rivals from Hong Kong, the US, Taiwan, Japan, Singapore and South Korea. Nevertheless, Thai investment is facing difficulties caused by unfamiliarity with the economic and trade regulations in China. Another key problem comes from the lack of human resource equipped with sufficient knowledge in Chinese language and culture.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	(2)
บทคัดย่อภาษาไทย	(4)-(14)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(15)-(25)
บทที่ 1 ปฐมบท เชียน อีระวิทย์	1-27
บทที่ 2 รัฐธรรมนูญจีนในปี 1979 สมเกียรติ วันทะนะ	28-87
บทที่ 3 การปฏิรูปจีน : ยุทธศาสตร์พื้นที่ทางเศรษฐกิจกับความขัดแย้งเชิงนโยบาย วรศักดิ์ มหัทธโนบล	88-115
บทที่ 4 โครงสร้างทางการเมืองของจีนกับปัญหาชนชั้นนำทางอำนาจ จุลชีพ สีนวรัตน์	116-156
บทที่ 5 นโยบายการป้องกันประเทศของจีน : ปัญหาเก่าเวลาใหม่ สุรชาติ ปารุงสุข	157-199
บทที่ 6 จีนกับการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจโลก สุชาติพันธุ์ จิราธิวัฒน์	200-247
บทที่ 7 ความสัมพันธ์ไทย-จีน : กระแสพัฒนาการบนความขัดแย้งในภูมิภาคจาก ท้วง 2 ทศวรรษ (ค.ศ. 1975-1995) สารสิน วีระมอ	248-262
บทที่ 8 ไทย-จีนกับเหลี่ยมเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไพฑูรย์ วิบุตย์จุติภูล	263-301
บทที่ 9 ทุนไทยในกระแสการปฏิรูปเศรษฐกิจจีน ไสว วิศวานันท์	302-352
บทที่ 10 การแข่งขันระหว่างทุนไทยกับทุนต่างชาติในเวทีเศรษฐกิจจีน สมภพ นานะรังสรรค์	353-387
บทที่ 11 นโยบาย : จีนยุคปฏิรูปกับความสัมพันธ์ไทยในศตวรรษที่ 21 วรศักดิ์ มหัทธโนบล	388-432
เอกสารอ้างอิง	433-449

สารบัญรูปหรือแผนภูมิ

รูป/ แผนภูมิที่		หน้า
4.1	โครงสร้างของพรรคคอมมิวนิสต์จีน	120
6.1	China's Trade with the world, 1978-94	236
6.2	China's Trade Share in Terms of GDP	237
6.3	Foreign Direct Investment of East Asian Countries	240
9.1	ทิศทางแนวโน้มการขยายตัวของเครือข่ายเชื้อสายจีน	349

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	การเดินทางโดยทางเศรษฐกิจ ประชากร และรายได้ต่อหัว (ร้อยละ)	30
2.2	แนวทางการพัฒนาสังคมนิยมจีน	32
2.3	สัดส่วนของการลงทุน, 1952-1978 (ร้อยละ)	49
4.1	การประชุมสมัชชาพรรคแห่งชาติ 1921-1992	121
4.2	คณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ชุดที่ 8 - ชุดที่ 14	123
4.3	ผู้นำสูงสุดของพรรคคอมมิวนิสต์ (ค.ศ. 1949-1997)	128
4.4	สภาประชาชนแห่งชาติ (National People's Congress, 1954-1993)	132
4.5	เปรียบเทียบสมาชิกใหม่ของคณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์ ค.ศ. 1956-1992	148
4.6	อัตราส่วนสมาชิกคณะกรรมการกลางที่ได้รับการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย	150
4.7	การกระจายของอายุของสมาชิกประจำของคณะกรรมการกลางชุดที่ 14	151
4.8	อายุโดยเฉลี่ยของสมาชิกคณะกรรมการกลาง	153
4.9	อัตราส่วนของสมาชิกคณะกรรมการกลางที่ได้รับการศึกษาระดับ มหาวิทยาลัย	154
5.1	ขีดความสามารถเศรษฐกิจของจีน	179
5.2	งบประมาณทหารและค่าใช้จ่ายจูงจูงทางทหารของจีน	179
5.3	กำลังพลกองกำลังพื้นดิน	180
5.4	กองกำลังอาวุธนิวเคลียร์ของจีน	180
5.5	การจัดส่งกำลังของกองทัพบกจีน	181
5.6	อาวุธหลักในกองทัพบกจีน	181
5.7	เรือรบและอากาศยานในกองทัพเรือจีน	182
5.8	อากาศยานรบในกองทัพอากาศจีน	182
5.9	ขีดความสามารถด้านเศรษฐกิจ-การทหาร	190
5.10	ยอดกำลังพล	190
5.11	จำนวนกองพลหลักของกำลังทางบกและนาวิกโยธิน	191
5.12	จำนวนลววุฒทางบก	191
5.13	จำนวนเรือรบหลัก	192
5.14	กองบินนาวิ	192
5.15	จำนวนเครื่องบินรบของกองทัพอากาศ	192

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
5.16	สหรัฐ-จีน-ไต้หวัน : ดัชนีสังคม-เศรษฐกิจ-การทหารเปรียบเทียบ (ลำดับของปี 1993)	193
5.17	สหรัฐ-จีน-ไต้หวัน ดัชนีการทหารเปรียบเทียบ 1993	194
6.1	Annual Growth Rates of Real GDP in East Asia 1961-1994	232
6.2	The Township and Village Enterprises in China (1978-1994)	233
6.3	The Employment & Output of Township & Village Enterprises	233
6.4	แบบแผนความเป็นเจ้าของในอุตสาหกรรมและการค้าของจีน	234
6.5	China's Trade with the World, 1978-94	235
6.6	China's Trade Share in Terms of GDP	235
6.7	China's Major Trading Partners	238
6.8	Foreign Direct Investment of East Asian Countries	239
6.9	Recent Change in Foreign Direct Investment Approval	241
6.10	EU's trade with China, 1970-93	242
6.11	Changes in Chinese Export and Import Shares	243
6.12	US-China Bilateral Trade Balances	244
6.13	Bilateral US-Chinese Economic Area Trade Balance	245
6.14	China's Sectoral Share in GNP, 1978-94	246
6.15	Currencies Composition of Long-Term Debt	247
8.1	Basic Statistics of the Quadrangle, 1996	294
8.2	Foreign Direct Investment in Vietnam	295
8.3	Accumulated Foreign Direct Investment of Vietnam by Sector as of January, 1998	296
8.4	Leading Foreign Investors in Vietnam, As of January, 1998	297
8.5	Thai Investment in Vietnam by Sector, As of December 31, 1994	297
8.6	Leading Foreign Foreign Investors in Laos, 1988-94	298
8.7	Cumulative Direct Foreign Investment in Laos by Sector, 1988-95	299
8.8	Leading Foreign Investors in Myanmar, As of December 31, 1994	300
8.9	Foreign Investment in Myanmar by Major Sector, As of December, 1994	300

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
8.10	Leading Foreign Investors in Cambodia, 1991-93	301
8.11	Leading Foreign Investors in Yunnan, 1984-93	301
9.1	แสดงยอดรวมของนักลงทุนต่างชาติที่เข้าไปลงทุนโดยตรงในประเทศจีน ช่วงระหว่างปี 1979-1996	323
9.2	แสดงสภาพการณ์การกระจายตัวของอุตสาหกรรมการผลิตที่นักลงทุน ต่างชาติเข้าไปลงทุนโดยตรงในประเทศจีนระหว่างปี 1979-1996	324
9.3	แสดงยอดรวมของประเทศและเขตพื้นที่ที่สำคัญที่เข้าไปลงทุนโดยตรง ในประเทศจีนช่วงระหว่างปี 1979-1996	326
9.4	สภาพการลงทุนของกลุ่มวิสาหกิจชาวจีนในไทย	342
9.5	สิงคโปร์มาลงทุนโดยตรงที่จีนในอดีต	343
9.6	กลุ่มวิสาหกิจเชื้อสายจีนในเอเชียอาคเนย์ที่มีบริษัทจดทะเบียนใน ตลาดหลักทรัพย์ฮ่องกง	344
9.7	รายนามวิสาหกิจต่างชาติขนาดใหญ่ที่สุดของกลุ่ม CP ในจีนที่อยู่ภายใน อันดับ 500 (1993-1994)	345
9.8	กลุ่ม CP POKHAND CO.LTD. (กลุ่มซีพีปูเฟิง) ประกาศวิสาหกิจดำเนินการข้ามชาติ (ปลายปี 1994)	346
9.9	การเปรียบเทียบศักยภาพเศรษฐกิจกลุ่มวิสาหกิจเชื้อสายจีนใน เอเชียอาคเนย์	347
9.10	ขั้นตอนการพัฒนาการและการก่อตัวของกลุ่มวิสาหกิจเชื้อสายจีนใน เอเชียอาคเนย์	348
9.11	เปรียบเทียบการลงทุนต่างชาติที่มาลงทุนโดยตรงในจีนปี 1979-1994	351
9.12	การเปลี่ยนแปลงด้านการลงทุนโดยตรงของประเทศเอเชียอาคเนย์ (ASEAN) ในจีน (มูลค่าที่ใช้จริง)	352
10.1	สัดส่วนการลงทุนจากต่างประเทศในจีน แยกตามประเทศผู้ลงทุน	368
10.2	การลงทุนจากต่างประเทศ แยกตามรายหมณฑลของจีน	369
10.3	แสดงสภาพการณ์การกระจายตัวของอุตสาหกรรมการผลิตที่นักลงทุน ต่างชาติเข้าไปลงทุนโดยตรงในประเทศจีนระหว่างปี 1979-1996	371
10.4	ธนาคารพาณิชย์ไทยในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน	378

- Yaobang, Hu. "Creating a New Situation in All Fields of Socialist Modernization." *Beijing Review* 10, (March 10 1980), pp. 15.
- Yoichi Funabashi, Michael Okseuberg, and Henrich Weiss. *An Emerging China in a World of Interdependence* (The Trilateral Commission, 1994), p. 36; *Beijing Review*, February 19 - March 3 1996, p. 6.
- Yun-Wing, Sung(1991). *The China-Hong Kong Connection: The Key to China's Open-Door Policy*, Cambridge University Press.
- Yun-Wing, Sung(1996), "China's Exports by Country and Its Trade with the U.S.," Paper prepared for the Fifth International Convention of the East-Asian Economic Association, Bangkok, October 24-26, (mimeograph).
- Zhu Qixin and Zhang Xiugui. *A Collection of Chances Specimens From Chinese Culture*. Beijing : Tourism Education Press, 1994.

บทที่ 1

ปฐมบท

เขียน ชีระวิทย์

จีนเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่และเก่าแก่ จะเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ก็สามารถดึงดูดความสนใจของชาวโลกไม่น้อย บ้างก็มองจีนในลักษณะชื่นชม บ้างก็มองจีนอย่างหวาดระแวง เช่น หวันกลั้วว่าตนจีนจะขยายจำนวนล้นโลก กลั้วว่าจีนจะวางตัวเป็นเจ้าเหนือหัวชาติอื่นที่เล็กกว่า กลั้วว่าจีนจะเกาะกระแสนประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงอย่างปราศจากความรับผิดชอบ นั่นแสดงให้เห็นว่าจีนไม่ใช่ธรรมดา แต่มีอะไรดีอะไรหรือไม่ มีคนคิดถึงหรือกลัวโดยที่จีนจะอยู่เฉยๆ หรือขยับตัวก็ตาม

คนไทยก็เหมือนกับคนอื่นในโลกส่วนมาก มีภาพลักษณ์ ชอบ - ชังจีนตามกระแสข่าวที่เผยแพร่กันตามสื่อมวลชน ซึ่งจริงบ้างเท็จบ้าง คำถามที่ควรใช้สำหรับสำรวจตนเองก็คือ เรามีความรู้เรื่องจีนมากน้อยเพียงใด สมกับที่เราให้ความสำคัญแก่จีนหรือไม่ และถ้าเราเห็นว่าเราซึ่งรู้จักจีนไม่ดีพอ มีเหตุผลอันใดที่เราจำเป็นต้องรู้จักจีนให้ดีกว่าที่เป็นอยู่

เฉพาะจีนในยุคคอมมิวนิสต์ปกครอง (1949 - ปัจจุบัน) ก็มีปัญหาก่เกิดขึ้นมาก ในวงการวิชาการในอันที่จะทำความเข้าใจวิวัฒนาการของจีนทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทั้งในเชิงทฤษฎีและการปฏิบัติ ส่วนใดมีความต่อเนื่องส่วนใดเปลี่ยนแปลงด้านใดเป็นการปฏิรูป ด้านใดเป็นการปฏิวัติ อย่างไหนควรได้ชื่อว่าเป็น “ลัทธิปฏิการ” “ลัทธิแก้” “ทัชจัด” “ชาวจัด” “เด่นตรง” ฯลฯ อะไรเป็น “แนวทางมวลชน” อะไรเป็นความต้องการของชนชั้นปกครอง และอะไรเป็นความปรารถนาที่แท้จริงของประชาชน ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้ อาจจะมีการถกเถียงและอภิปรายกันมากพอควรแล้วโดยนักวิชาการตะวันตก แต่ในวงการวิชาการไทย เรายังมีส่วนร่วมในการทำให้ปัญหาเหล่านี้กระจ่างขึ้นน้อยมาก

ฐานะและบทบาทของจีนในสังคมโลกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความมั่นคง เราได้ยืมได้ฟังมาค่อนข้างมาก แต่สิ่งที่เรารับรู้มักจะเป็นทัศนะและมุมมองจากตะวันตก เรามีสิทธิหรือฐานะดีพอแล้วหรือยังที่จะรวบรวมและตีความข้อมูลเพื่อให้เราเข้าใจจีนดีกว่าที่เป็นอยู่ เราขาดความมั่นใจในตัวเองใช่หรือไม่ แม้ในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-จีน เรายังถูกนักวิชาการตะวันตกจูงจมูกใช่หรือไม่ ถึงเวลาแล้วหรือยังที่เราจะใช้ความพยายามสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้จากมุมมองของคนไทย

บทความเรื่องนี้จะขยายความประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ส่วนใดที่ไม่มีคำตอบ ก็หวังว่าบทความถัด ๆ ไปในรวมบทความเล่มนี้คงจะให้คำตอบได้เท่าที่ควร

จีนมีอะไรดี

จีนมีความสำคัญในบริบทสังคมโลก อย่างไม่ต้องสงสัย ทั้งนี้เห็นได้จากปริมาณข่าวสารประจำวันประจำวันในสื่อมวลชน และเอกสารภาษาต่าง ๆ ในโลกที่อุทิศหน้ากระดาษให้กับประเทศจีน ไม่ว่าจะเป็นการกล่าวขวัญถึงจีนจะมีสาระไปในทางลบหรือบวก ก็มีนัยที่แสดงว่าจีนมีความสำคัญ เหตุผลที่ชาวโลกให้ความสำคัญต่อจีนที่สำคัญมีโดยย่อดังนี้

1. จีนเป็นประเทศที่มีประชากรมากที่สุดในโลก หนึ่งในสี่ของชาวโลกเป็นชาวจีน (พูดถึงชาวจีนในความหมายอย่างกว้าง ซึ่งรวมจีนในฮ่องกง มาเก๊า ไต้หวัน และชาวจีนโพ้นทะเลด้วย) แม้จีนจะมีชนกลุ่มน้อยถึงประมาณ 58 เผ่าชน และมีภาษาพูดแตกต่างกันไป แต่จีนมีภาษาเขียนและวัฒนธรรมที่เกาะกันเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในโลก ความรู้สึกผูกพันกันในหมู่คนจีนที่อาศัยอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของโลกมีอยู่ไม่มากนักน้อย ข้อนี้เป็นพลังที่ชาวโลกไม่น้อยให้ความสำคัญ

2. โดยพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ จีนเป็นประเทศใหญ่ แม้พรมแดนบางแห่งกับประเทศข้างเคียงยังปักปันกันไม่ชัดเจน และดินแดนทางน้ำและทางบกบางแห่งจะยังโต้แย้งกรรมสิทธิ์กับประเทศข้างเคียง แต่ก็คงไม่คิดที่จะพูดว่าจีนมีพื้นที่กว้างใหญ่อันดับสามของโลกรองจากรัสเซียและแคนาดา การมีพื้นที่กว้างใหญ่หมายถึงการมีภูมิทัศน์ - ภูมิอากาศหลากหลาย ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ และมีศักยภาพในด้านความมั่นคงด้วย

3. จีนมีฐานเศรษฐกิจใหญ่ มีบทบาทสำคัญในการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งของภูมิภาคเอเชีย ซึ่งรายละเอียดจะได้กล่าวต่อไป ในที่นี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของจีนในสังคมโลกในฐานะที่เป็นตลาดใหญ่ มีอำนาจซื้อหรือศักยภาพในการผลิต การบริโภคสูง น่าสนใจที่จะทำการค้าด้วย หรือไปลงทุนทำประโยชน์ ฐานเศรษฐกิจใหญ่หมายความว่าความถึงการระดมทรัพยากรก้อนใหญ่ได้ง่าย เช่นจีนสามารถระดมทุนภายในและภายนอกสำหรับสร้างเขื่อนสามก้นในแม่น้ำแยงซี ซึ่งเป็นเขื่อนที่ใหญ่ที่สุดในโลกด้วยงบประมาณ ประมาณ 240,000 ล้านดอลลาร์หรือประมาณ 720,000 ล้านบาท เฉพาะในปี 1994 จีนสั่งซื้อเครื่องบินโดยสารรวมถึง 92 ลำ เป็นต้น

4. จีนเป็นมหาอำนาจของโลก ในทางการเมือง จีนเป็นสมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ เป็นหนึ่งในห้ามหาอำนาจที่มีอำนาจยับยั้ง (veto) มติใด ๆ ที่เกี่ยวกับปัญหาระหว่างประเทศที่พิจารณาในคณะมนตรีความมั่นคง ในฐานะเช่นนั้น จีนมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างประเทศทั่วโลก ในด้านความมั่นคงจีนเป็นหนึ่งในมหาอำนาจที่มีอาวุธนิวเคลียร์อย่างเปิดเผย ในด้านแสนยานุภาพทางทหารจีนอยู่ในฐานะที่จะทำสงครามป้องกันอำนาจอธิปไตยของตนเองโดยลำพังและมีโอกาสที่จะเป็นฝ่ายชนะได้

สำหรับไทยโดยเฉพาะ จีนมีความหมายลุ่มลึกในด้านวัฒนธรรม ความมั่นคง และวิถีชีวิตในด้านเศรษฐกิจ

ประการแรก ในด้านวัฒนธรรม พฤติกรรมการกินอยู่ของไทยได้รับอิทธิพลจากจีนไม่น้อย อาหารไทยหลายอย่างดัดแปลงมาจากอาหารจีน ศิลปะของไทยก็มีเชื้อจีนผสมอยู่ทั่วไป วารณคดีจีนที่มีชื่อเสียงแพร่หลายในสังคมไทยมีมาก เรามีงานแปลเรื่อง “สามก๊ก” หลายสำนวน “ซ้องกั๋ง” “ซันบ้อเหมา” ฯลฯ คนไทยชอบชมภาพยนตร์จีนจากโทรทัศน์ จะโดยสำนักหรือไม่ก็ตาม คนไทยมีความชื่นชมคนจีนในด้านภูมิปัญญา ถ้าสิ่งเหล่านี้ที่มีต้นกำเนิดมาจากจีนขาดหายไปจากสังคมไทย ชีวิตของคนไทยคงจะจืดจางและชบะเล้งเป็นอันมาก

ประการที่สอง ในด้านเศรษฐกิจ นิสัยการค้าขายของคนไทย หรือคนไทยเชื้อสายจีนเป็นสิ่งที่เรานึกติดใจมาจากคนจีน คนจีนค้าขายเก่ง ทำธุรกิจเป็น หมายความว่าความถี่ความชัดเจนในงานบริหารด้วย เศรษฐกิจของไทยในด้านธุรกิจการค้าและการลงทุนจะไม่ก้าวหน้าหรือย่ำแย่ถึงขั้นปัจจุบัน ถ้าเราไม่มีคนไทยเชื้อสายจีนเป็นแกนนำ พวกนี้ออกแนวหน้าในการนำเศรษฐกิจไทยออกไปแข่งขันกับชาวโลกนอกดินแดนของตัวเอง โดยธรรมชาติ การที่พวกเขามีสายสัมพันธ์กับคนจีนในผืนแผ่นดินใหญ่ ย่อมเป็นสื่อโยงใยให้การค้า การลงทุนระหว่างไทยกับจีนตึกคึกมาก ขึ้น และเช่นเดียวกับชนชาติอื่น ในการค้าและการลงทุนที่ทำกับจีนตลาดใหญ่ในจีนก็เป็นแรงดึงดูดที่สำคัญเช่นกัน

ประการที่สาม ในด้านความมั่นคง จีนเคยเป็นต้นตอของภัยคุกคามในพุทธสงครามเย็น ความกลัว “ภัยคุกคาม” จากจีนจะมีเหตุผลหรือไม่เป็นคนละประเด็น แต่ข้อเท็จจริงมีว่าครั้งหนึ่งเมื่อจีนมีอุดมการณ์ปฏิวัติโลก และไทยเป็นสัมพันธมิตรกับสหรัฐฯ ซึ่งเป็นผู้นำในการต่อต้านระบบคอมมิวนิสต์นั้น จีนเป็นปัจจัยสำคัญต่อความมั่นคงของไทย พร้อมกันนั้น อุดมการณ์ปฏิวัติคอมมิวนิสต์จีนมีส่วนส่งเสริมขบวนการคอมมิวนิสต์ในไทยด้วย ผลร้ายในทางลบนั้นมีมากมาย แต่ผลพลอยได้ในทางบวกก็มี นั่นคือ ทำให้รัฐบาลไทยหันเหความสนใจและทรัพยากรไปในการพัฒนาชนบทที่ถดถอยมากขึ้น ในทางตรงกันข้าม เมื่อเวียดนามบุกและยึดครองกัมพูชา จีนขัดแย้งกับเวียดนาม และเวียดนามล่าแดนไทยจากกัมพูชาเป็นบางครั้งบางคราว จีนกลายเป็นสัมพันธมิตรอย่างไม่เป็นทางการกับไทยอย่างไม่จงใจ ร่วมกันต่อต้านภัยคุกคามจากเวียดนาม ซึ่งมีไซเหวียดหนุนหลังอยู่ จนในที่สุดโดยการบีบคั้นทั้งในด้านการทหารในสนามรบ และการเมืองระหว่างประเทศ และปัญหาการเมืองภายในคอมมิวนิสต์ในค่ายไซเหวียด ทำให้ไซเหวียดต้องถอนความช่วยเหลือเวียดนาม เวียดนามต้องถอนทหารออกไม่เฉพาะจากกัมพูชา แต่รวมทั้งลาวด้วย กระบวนการเปลี่ยนแปลงเช่นนั้น จีนเป็นตัวแสดงที่มีส่วนอุทิศที่สำคัญ จึงอาจกล่าวได้ว่า จีนมีส่วนสำคัญทั้งในฐานะเป็นต้นตอของภัยคุกคามของไทย และเป็นชาติที่ช่วยระงับภัยคุกคามที่มีต่อไทยด้วย

ทำไมคนไทยจึงควรรู้เรื่องจีน

เนื่องจากจีนมีบทบาทสำคัญในสังคมโลก และมีความสำคัญต่อไทยในแง่มุมต่างๆ ดังได้กล่าวแล้ว จึงสมควรอย่างยิ่งที่เราจะต้องรู้จักจีนให้ดีขึ้น เพื่อประโยชน์ของเราเองและเพื่อประโยชน์ร่วมกัน เหตุผลสำคัญๆ ที่ไทยควรรู้เรื่องจีน คือ

1. เป็นแหล่งที่มาของภูมิปัญญา จีนมีนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงมาก บ่อยคนในโลกที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนจำนวนมากเท่ากับปรมาจารย์ขงจื๊อ คำสอนของท่านล้ำค่าทั้งในด้านจริยศาสตร์และรัฐศาสตร์ เล่าจื๊อ (ลัทธิเต๋า) และม่อจื๊อ (ลัทธิลัทธิธรรมนิยม) เป็นนักปราชญ์ยุคเดียวกับขงจื๊อ คำสอนของนักปราชญ์สองคนหลังแม้จะมีผลกระทบต่องานสังคมไม่มากเท่ากับของขงจื๊อ แต่ก็ใช้องค์ความรู้ทางด้านปรัชญาเมธีตะวันออกซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีมาตรฐานไม่ด้อยกว่าของตะวันตก และแม้กระทั่งปัจจุบันนี้ นอกจากพระพุทธเจ้า เฟลโต อริสโตเติลแล้วยังหาคนทัดเทียมได้ยาก แม้พวกซ้ายจัดในสนามการคอมมิวนิสต์จีน (นำโดย “แก๊งสี่คน”) จะพยายามลบล้างอิทธิพลของขงจื๊อ แต่ในที่สุด ฝ่ายรัฐโจวมก็ต้องเป็นฝ่ายปราชัยอย่างสาหัส เหมาเจ๋อตุงเป็นนักการเมือง และนักปราชญ์ คุณสมบัติส่วนหลังช่วยต่อชีวิตของท่านให้ยืนนานกว่าความคงอยู่ของชีวิต ท่านไม่วางตัวประชันหน้ากับขงจื๊อ แต่คำสอนของเหมาก็เป็นผลิตผลของสังคมจีนในยุคของท่าน คำว่า “อำนาจทางการเมืองถลอกออกมาจากปากกระบอกปืน” ครั้งนั้นมีความหมาย พวกเคลื่อนไหวทางการเมืองชาวจีนตะวันตกไม่น้อยที่เอาไปเป็นป้ายคำขวัญเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมในทางสังคม แม้ว่าทบทวนการปฏิวัติจะจบเขาสงายหลังจีนยึดอำนาจการปกครองได้ 30 ปี แต่คำสอนของเหมาก็ในหลายประเด็นก็ยังมีคุณค่าแก่การศึกษา จากจุดยืนของสามัญชนผู้ยากไร้ ซึ่งตรงกันข้ามกับคำสอนของขงจื๊อซึ่งพูดถึงจุดยืนของชนชั้นปกครอง

ภูมิปัญญาของจีนยังแผ่อยู่ในวรรณคดีที่ยิ่งใหญ่มากมาย เรื่องสามก๊กมีคุณค่าทั้งในด้านบันเทิง ศิลปะด้านการบริหาร การปกครอง และยุทธศาสตร์ เรื่องอื่นๆ มีคุณค่าหลากหลายลดหลั่นกันไป

2. จีนเป็นเพื่อนบ้านที่มีครอบครัวกว้างใหญ่ไพศาล มีการไปมาหาสู่กันเป็นประจำ เรามีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เหมือนกันและต่างกัน เช่นเดียวกับคำนิยม เราควรรู้ความแตกต่างเพื่อจะได้ไม่สร้างปัญหาความวุ่นวายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ การผูกมิตรกับเพื่อนบ้านเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อประโยชน์ของตนเองและเพื่อประโยชน์ร่วมกัน ประเทศจีนกว้างใหญ่ไพศาล มีประเพณีและค่านิยมหลากหลาย คนที่มีความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมและประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ ย่อมได้เปรียบ นอกจากนั้น มิติใดเรื่องเวลาที่มีความหมาย รัฐบาลเปลี่ยน นโยบายเปลี่ยน สิ่งแวดล้อมเปลี่ยน เราควรติดตามทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเพื่อประโยชน์ในการปฏิสัมพันธ์กันในเชิงสร้างสรรค์ให้มากที่สุด

3. จีนเป็นแหล่งที่มาของความมั่งคั่ง ในทางเศรษฐกิจ ทุกประเทศเปิดกว้างมากขึ้น เพื่อต้อนรับโลกไร้พรมแดน เราควรรู้ตลาดการค้าและการลงทุนในจีน อุปสงค์-อุปทานของคนในสังคมหลากหลาย คนที่มีข้อมูลดีรวดเร็วจะได้เปรียบในเวทีการแข่งขันกันในโลกธุรกิจ บางทีความรู้ในทางเศรษฐกิจยังไม่พอ ทั้งนี้เพราะกลไกในทางเศรษฐกิจถูกกำกับโดยกลไกทางการเมือง กลไกทางการเมืองบริหารโดยบุคคล ในที่สุด เราต้องมีความรู้ทั้งในด้านตัวบุคคลากรผู้บริหารและระบบ และการเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นเนื่องๆ ด้วย

4. จีนเป็นปัจจัยในด้านความมั่นคง ความมีเสถียรภาพหรือไร้เสถียรภาพของไทยเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เกิดในจีนไม่มากนักน้อย ตอนที่จีนมีอุดมการณ์ปฏิวัติ คอมมิวนิสต์ไทยไม่น้อยยึดเอาจีนเป็นแบบฉบับ ซึ่งสร้างความปั่นป่วนให้ไทยไม่น้อย แม้การปฏิวัติภายในของจีนเองก็กระทบกระเทือนถึงไทย เมื่อนายกรัฐมนตรีโจว เสินไหล กับพรรคพวกนำคณะบริหารขึ้นสูงไปพูดอย่าง-เก็บน้ำ สร้างถนน ภาพการขุดดินขนทรายของผู้มาจีนแพร่่ออกทั่วโลก เจ้านโรดม สีหนุเขาส่งอย่างลงมือจับจอบทำทำให้เสื่อมถอยผ่านภาพเผยแพร่ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้รับความกดดันจากกลุ่มชนหัวปฏิวัติให้สร้างภาพผู้นำดินติดดินบ้าง แต่ท่านได้เคยหลุดปากวิจารณ์เจ้าสีหนุแล้วว่า “ตามกันจีนแดง” ท่านเองไม่ยอม “ตามกันจีนแดง” ในจีนเคยมีพฤติกรรมอีกมากที่ท้าทายสถานภาพคงที่ที่เราควรติดตาม แต่เราจะทำตามหรือไม่เป็นสิทธิของเราที่จะตัดสินใจเอง

คนไทยมีความรู้เกี่ยวกับจีนเพียงใด

ในบางแง่ (เช่น วัฒนธรรม วรรณคดีจีน) คนไทยมีความรู้ดีพอควร เข้าถึงหรือเข้าใจง่ายระดับความเข้าใจซึมซับติดตามมาจากการซึมซับทางวัฒนธรรม คนไทยไปจีนมีความรู้ลึกค้ำอยู่บ้าน (ไม่เหมือนกับการไปเยือนประเทศตะวันตก) เช่นเดียวกันคนจีนมาไทยที่มีความรู้ลึกค้ำอยู่บ้าน สิ่งแปลกตาออกไปเป็นเรื่องวัตถุ ติกรรม แต่พฤติกรรมของคนมีความคล้ายคลึงกัน

ในด้านภาษาและประวัติศาสตร์ของจีน คนไทยมีความรู้ระดับพอใช้ได้ ด้วยเหตุนี้ คนจีนที่พูดภาษาไทยและภาษาอังกฤษไม่เป็น แต่พูดภาษาจีนกลางหรือภาษาจีนแต้จิ๋วได้หลงเข้ามาในไทย ถึงพอเอาตัวรอดได้ คนไทยไม่น้อยรู้ภาษาจีนและอ่านภาษาจีนได้ หนังสือพิมพ์รายวันภาษาจีนที่อยู่ในความนิยมสูง เช่น หนังสือพิมพ์ชิงเจียน และหนังสือพิมพ์จงหัว มียอดจำหน่ายฉบับละประมาณ 20,000 ฉบับต่อวัน เราไม่สามารถแยกแยะได้ว่าคนจีนที่อยู่ในไทย คนไทยเชื้อสายจีน และคนไทยแต่ละกลุ่มมีจำนวนเท่าไรที่อ่านหนังสือพิมพ์ภาษาจีน แต่ก็ได้ภาพขีดพอควรว่าเมืองไทยไม่แล้งคนรู้ภาษาจีน ความขาดแคลนอยู่ที่ในระบบราชการ เช่นเวลาผู้นำไทยนำคณะไปจีนเจรจาความเมืองต้องใช้คนจีนเป็นล่าม เวลาผู้นำจีนนำคณะมาเยือนไทยก็ใช้คนจีนเป็นล่าม นอกจากนั้น เมื่อการปฏิสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับจีนได้ขยายตัวกว้างขวางขึ้น ความต้องการที่จะได้คนที่รู้ภาษาเผดไทย-จีนก็มีมากเป็นเงาตามตัว ในระดับนี้ไทยถึงขั้นขาดแคลนแล้ว และคงจะเป็นปัจจัยที่ไม่เอื้อต่อการขยายตัวในการร่วมมือในทางเศรษฐกิจต่อไป

คนจีนนิยมเขียนวรรณกรรมและสร้างภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ จึงทำให้คนไทยที่อ่านวรรณคดีหรือดูภาพยนตร์พลอยได้ความรู้ในด้านประวัติศาสตร์จีน (ทั้งจริงและปลอม) ไปด้วย แต่ส่วนมากเป็นประวัติศาสตร์สมัยก่อนการปฏิวัติเป็นคอมมิวนิสต์ ในสมัยคอมมิวนิสต์ปกครอง สือมวลอนไทยให้ความสนใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในจีนพอควร แม้ส่วนใหญ่จะเน้นด้านความขัดแย้ง แต่ก็ทำให้คนไทยได้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปในจีนพอควร

เรื่องของจีนที่คนไทยรู้น้อยที่สุดคือ เรื่องการเมืองการปกครอง ระบบและนโยบายทางเศรษฐกิจของจีน ด้วยเหตุนี้ ก่อนที่จีนจะมีความขัดแย้งกับโซเวียตถึงขั้นแตกหักก็ดี ก่อนที่ความสัมพันธ์จีน-เวียดนามจะถึงขั้นแตกหักก็ดี หรือก่อนที่อำนาจของพวก “แก๊งสี่คน” จะถูกโค่นล้มก็ดี ไม่มีใครสามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้า โดยเฉพาะคนไทย น้อยคนในโลกนี้คาดการณ์ได้ว่าระบบคอมมิวนิสต์ของจีนที่เหมาะสมได้กลายเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจเมื่อเติ้งเจียงผิงอำนาจแทนเหมาไม่กี่ปีกายหลังเหมาถึงแก่อสัญกรรม ความผันผวนในจีนเกิดจากระบบหรือขึ้นอยู่กับบุคคลแม้ปัจจุบันก็ยังไม่มีใครกล้าให้ข้อสรุป ในโลกนี้ไม่มีศาสตร์สำหรับไขปัญหาที่เกิดขึ้นในจีนหรือเป็นเพราะเราเอาทฤษฎีผิดตอกลงไปไขประตู่ เรายังไม่รู้ว่าคณจีนเขาคิดและทำงานกันอย่างไร

จีนศึกษาในไทยยังอ่อนมาก ทำไมจึงเป็นเช่นนี้ เหตุผลที่สำคัญเป็นเรื่องการเมือง เมื่อจีนมีการปกครองในระบบคอมมิวนิสต์แล้วตั้งแต่ปี 1949 คนไทยและทางการไทยไม่สนใจที่จะแยกแยะอะไรเป็นเรื่องจีน และอะไรเป็นเรื่องคอมมิวนิสต์ ใครสนใจเรื่องจีนมักถูกมองว่าฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ อย่างน้อยนั่นเป็นพลังกดดันทางสังคมในช่วง 20 ปีแรกที่พรรคคอมมิวนิสต์ปกครองประเทศจีน ทำให้คนไม่กล้าศึกษาเรื่องจีนคอมมิวนิสต์

ภาษาจีนเป็นพื้นฐานสำคัญในการศึกษาเรื่องจีน สังคมไทยมีข้อได้เปรียบที่มีคนจีนอาศัยอยู่ในไทยมาก มีโรงเรียนที่สอนภาษาจีนระดับชั้นประถมอยู่เกือบทุกจังหวัดทั่วประเทศ โรงเรียนเหล่านั้นมีคนจีนหรือคนไทยเชื้อสายจีนเป็นเจ้าของหรือผู้บริหาร น่าจะผลิตนักเรียนที่มีพื้นฐานความรู้ภาษาจีนในระดับพื้นฐานในจำนวนที่เพียงพอ แต่ข้อเท็จจริงมีว่ารัฐบาลได้ควบคุมเวลาไม่ให้สอนภาษาจีนเกินกำหนด (สัปดาห์ละ 5 ชม.) แม้โรงเรียนต่างๆ จะมีได้ปฏิบัติตามกันเคร่งครัดเท่าใดนัก แต่นักเรียนที่เรียนจบจากโรงเรียนที่สอนภาษาจีน ก็ยังอ่าน-เขียนใช้การไม่ได้ นอกจากบางคนที่ช่วยขวยเป็นพิเศษ เรียนพิเศษเพิ่มเติมจึงสามารถอ่านออกเขียนได้ และรู้จักเรียนด้วยตนเองต่อไปได้

โรงเรียนที่สอนภาษาจีนแหล่งสุดท้ายในประเทศไทย (ร.ร.อินทศึกษาหรือไถ่หัวจงเสวีย) ถูกรัฐบาลไทยสั่งปิดภาคภาษาจีนในปี 1954 จากนั้นเป็นต้นมา ไม่มีโรงเรียนใดในระบบการศึกษาของไทยที่สอนภาษาจีนในระดับมัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า หมายความว่า ผู้ที่เรียนภาษาจีนมาในระดับชั้นประถมถ้าต้องการเรียนภาษาจีนต่อก็ไม่มีการเรียนในประเทศไทย พื้นความรู้ที่มีอยู่เล็กน้อยก็ลืมกันไปภายในเวลาไม่กี่ปี โรงเรียนอาชีวศึกษาบางแห่งเปิดหลักสูตรสอนภาษาจีน (จีนกลางบ้าง จีนแต้จิ๋วบ้าง) เพื่อประโยชน์ในเชิงการค้า แต่นักเรียนที่เลือกเรียนภาษาจีนเกือบทั้งหมดไม่มีพื้นฐานความรู้มาก่อนเลย ในทำนองเดียวกัน เมื่อจบหลักสูตรแล้วก็ยังอ่าน-เขียนไม่ได้ ไม่นานก็ลืมหมด

ในระดับมหาวิทยาลัย มีหลักสูตรการเรียนภาษาจีนแห่งแรก เมื่อปี 1972 ที่สถาบันเอเชียศึกษา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หลังจากนั้นไม่กี่ปี ก็เปิดหลักสูตรภาษาจีนที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหา

วิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไม่มีใครเคยประเมินผลการเรียนภาษาจีนในระดับมหาวิทยาลัยว่าได้ผลในทางปฏิบัติเพียงใด สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เปิดการสอนภาษาจีนภายในประมาณ 10 ปี โดยตกลงกับคณะอักษรศาสตร์ที่เปิดสอนภาษาจีนภายหลังรับเอานิสิตคณะรัฐศาสตร์ที่ประสงค์จะเรียนภาษาจีนไปเรียนด้วย ในท่วงระยะเวลา 10 ปี มีนิสิตเลือกเรียนภาษาจีนประมาณ 70 คน ในจำนวนนี้มีผู้ที่ไปเรียนต่อในจีนโดยอาศัยพื้นความรู้ภาษาจีนที่ได้ศึกษาจากสถาบันเอเชียศึกษาประมาณ 5-6 คน คนอื่นๆ คงไม่มีโอกาสใช้ และคงจะลืมหมดในไม่ช้า

ภายหลังจีนเปิดประเทศ ตลาดแรงงานต้องการคนที่มีความรู้ภาษาจีนมากขึ้น นักลงทุนจากไต้หวันฮ่องกง และจีนแผ่นดินใหญ่พิจารณาว่าจ้างชาวพื้นเมืองที่มีความรู้ภาษาจีนเป็นปัจจัยหนึ่งในการตัดสินใจว่าจะไปลงทุนที่ไหนด้วย ประหลาดที่ว่าในแง่นี้ไทยเสียเปรียบแม้กระทั่งมาเลเซีย เพื่อสนองความต้องการของตลาดแรงงาน สถาบันการศึกษาในไทยตื่นตัวมากขึ้นในการผลิตคนที่มีความรู้เกี่ยวกับภาษาจีน สถาบันวัฒนธรรมตะวันออก โรงเรียนสัตปุตง ได้ก่อตั้งขึ้นในปี 1993 ทั้งนี้เป็นความหวังใหม่สำหรับผลิตบุคลากรที่มีความรู้ภาษาจีนเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงานซึ่งเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ หลังยุคสงครามเย็น รัฐบาลไทยเปิดเสรีมากขึ้นให้เอกชนเปิดสอนภาษาต่างประเทศรวมทั้งภาษาจีนด้วย แต่เรามีปัญหาขาดครูสอนภาษาจีนที่เป็นชาวพื้นเมืองด้วยนโยบายนำไทยเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์เช่นนี้จะได้ผลมากน้อยเพียงใด คงจะต้องใช้เวลาพิสูจน์อีกนาน

การเรียน-การสอนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมจีนในระดับชั้นประถมและมัธยมของไทยมีน้อยมาก เมื่อวิชาอื่นๆ ที่ต้องบรรจุเข้าไปในหลักสูตรเพิ่มขึ้น ก็ทำให้การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมจีนถูกเบียดบังไปเสีย จะหวังให้คนไทยรู้ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมจีนให้ดีขึ้นจากระบบการศึกษาของไทยคงจะเป็นการเพ้อฝันมากกว่า จะหวังพึ่งสื่อมวลชนให้การศึกษาด้านนี้แก่ประชาชนก็คงยาก เพราะสื่อมวลชนเสนอข่าวสดที่อยู่ในความสนใจของสาธารณชนเท่านั้น แต่ดังที่ได้กล่าวแล้ว ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมจีนแฝงอยู่ในหนังสือ สารคดี วรรณคดี และภาพยนตร์ค่อนข้างแพร่หลาย จึงมีคนไทยไม่กี่คนที่เข้าใจประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมจีนค่อนข้างดีพอใช้

ในมหาวิทยาลัยที่มีหลักสูตรด้านสังคมศาสตร์ มีการเรียนการสอนวิชาอารยธรรมจีน ประวัติศาสตร์จีน และปรัชญาจีนค่อนข้างมาก ทั้งที่เป็นวิชาเอกเทศและที่รวมอยู่กับประเทศอื่น (สำรวจปี 1990 มีดังนี้ จุฬาฯ 7 วิชา ธรรมศาสตร์ 8 วิชาขอนแก่น 4 วิชา เชียงใหม่ 2 วิชา เกษตรศาสตร์ 5 วิชา ศรีนครินทรวิโรฒ 4 วิชา ฯลฯ) แต่ละวิชามีนิสิต-นักศึกษาเรียนไม่มากนัก กล่าวโดยสรุป มหาวิทยาลัยมีบทบาทในการกระตุ้นให้คนใฝ่หาความรู้เกี่ยวกับจีนในด้านต่างๆ ไม่มาก

การวิจัยและบริการทางวิชาการในด้านความรู้เกี่ยวกับจีนดำเนินไปอย่างจำกัดในสถาบันที่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับจีน ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการวิจัยและบริการทางวิชาการเกี่ยวกับจีน เงินทุนส่งเสริมกิจกรรมดังกล่าวมีน้อยมากเมื่อเทียบกับงานวิจัยและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับญี่ปุ่น แหล่งเงินทุนจากจีนไม่มีเลย แต่ตั้งแต่กลางทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ชุมชนชนชาวไทยเชื้อสายจีน และชุมชนนักธุรกิจชาวไทยให้ความสนใจสนับสนุนด้านการเงินแก่กิจกรรมจีนศึกษามากขึ้น คาดว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนชาวไทยในการส่งเสริมการวิจัยและบริการทางวิชาการคงจะมีผลกระทบในทางสร้างสรรค์ในระยะยาว

สถานภาพของสังคมไทยในด้านจีนศึกษายังเป็นงานที่จะต้องปรับปรุงมาก ถ้าพูดถึงความสนใจของคนทั่วไป เรื่องจีนมีคอนเซนไทม์มากไม่ต่อยกว่าความสนใจในมหาอำนาจอื่น ๆ ของโลก ทั้งนี้เห็นได้จากผู้เข้าร่วมประชุม-สัมมนาทางวิชาการเรื่องเกี่ยวกับจีน แต่ไทยมีจุดอ่อนในด้านจำนวนผู้ที่มีความรู้ภาษาจีนที่ทำหน้าที่เป็นล่าม ความจริงเราขาดล่ามแปลทันควันไม่เฉพาะภาษาไทย-จีนเท่านั้น แต่รวมทั้งภาษาอื่น ๆ ด้วย ทั้ง ๆ ที่บางภาษาเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น เรามีคนที่รู้ดีมาก แต่ขาดการฝึกฝนในเชิงวิชาชีพ จุดอ่อนอีกประการหนึ่งในสังคมไทยคือจำนวนตัวผู้เชี่ยวชาญเรื่องจีนที่รู้ภาษาต่างประเทศดีพอที่จะเข้าร่วมอภิปรายในเชิงวิชาการในชมรมการประชุม-สัมมนาระหว่างประเทศได้ เรื่องจีนสร้างกิจกรรมมากในวงการวิชาการระหว่างประเทศ คนไทยมีส่วนร่วมน้อย ฉะนั้น ทักษะของคนไทยจึงไม่ค่อยปรากฏในที่ประชุมและเอกสารการประชุมที่พิมพ์ออกเผยแพร่ตามมา และด้วยสาเหตุเดียวกันสิ่งพิมพ์ทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องจีนก็ยังมีไม่มาก จะเห็นว่า ในการเรียนวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจีน มีประเด็นต่าง ๆ อีกมากมายที่หาเอกสารทางวิชาการภาษาไทยให้ผ่านประกอบไม่ได้

กล่าวโดยสรุป คนไทยโดยทั่วไปมีความสนใจเกี่ยวกับเรื่องจีนดีพอควร แต่ด้วยสาเหตุทางการเมืองในอดีต ทำให้วิชาจีนศึกษาในไทยยังมีรากฐานอ่อน สมควรปรับปรุงจุดอ่อนให้ลดน้อยลง

การเมืองจีน

ในช่วงเกือบ 50 ปี ภายใต้การปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์ การเมืองจีนมิได้หยุดอยู่กับที่ ประเด็นมีว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ในด้านจุดยืนของชนชั้นปกครอง อุดมการณ์ ระบบตัวผู้นำ พลวัตรทางการเมือง สิทธิเสรีภาพของประชาชน

ในด้านจุดยืน เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์เคลื่อนไหวก่อนการปฏิวัติ ได้ประกาศจุดยืนอย่างชัดเจนว่าอยู่เคียงคู่กับ “ชนชั้นปวศจากทรัพย์สิน” (อู๋ฉั่นเจงจี) ปรกตินี้แปลกันว่า “ชนชั้นกรรมกรชีพ” ความแตกต่างในด้านสาระก็คือ “ชนชั้นกรรมกรชีพ” ในทัศนะของมาร์กซ์และชาวตะวันตกมีจุดเน้นอยู่ที่กรรมกรผู้ขายแรงงานในโรงงาน แต่ของจีนมีจุดเน้นอยู่ที่ชาวนาผู้ขายแรงงานซึ่งเป็นคน

ส่วนใหญ่ของประเทศ ผู้นำจีนมิได้ละเว้นที่จะกล่าวถึงกรรมกร แต่จำนวนกรรมกรเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์เคลื่อนไหวก่อการปฏิวัติขึ้น (1921-1949) มีน้อยมาก เมื่อโค่นล้มอำนาจเก่า (ระบบขุนศึกภายใต้การนำของพรรคก๊กมินตั๋ง (กั๋วหมินตั๋ง) และอิทธิพลของตะวันตก) ได้แล้ว ปัญหาว่าพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งมีอำนาจปกครองประเทศได้ทำอะไรที่แสดงให้เห็นว่ามีจุดยืนเคียงคู่อยู่กับ “ชนชั้นปราศจากทรัพย์สิน” หรือไม่

นายทุนและราชที่ดินที่เคยกดขี่ขูดรีดในสังคมจีนได้ถูกกำจัดออกไป (อย่างน้อยก็ในช่วง 30 ปีแรกของการปกครองคอมมิวนิสต์) หลังปี 1980 แม้พรรคคอมมิวนิสต์เองจะหันมาส่งเสริมสิทธิทุนนิยมในความหมายที่ให้ความสำคัญทุนยิ่งกว่าแรงงานมนุษย์ แต่คนที่ก้าวร้าวขึ้นกระจัดกระจายทั่วประเทศยังมีไม่มาก และความสั่นไหวในเชิงชนชั้นยังไม่เกิด (ปี 1996) คำถามมีว่า “ชนชั้นปราศจากทรัพย์สิน” มีอำนาจทางการเมืองมากขึ้นเพียงใด คำตอบคงไม่ชัดเจนนัก พรรคคอมมิวนิสต์จีนอ้างว่าตนเป็นตัวแทนของชนชั้นกรรมาชีพ การปฏิบัติเป็นจริงสมอ้างหรือไม่ขึ้นอยู่กับแกนนำของพรรคในแต่ละหน่วย เพื่อให้สมจริง ในสมัยการปฏิวัติวัฒนธรรม (1966-1976) พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้แต่งตั้งบุคคลที่มีพื้นเพ “ชนชั้นปราศจากทรัพย์สิน” จำนวนมาก รวมทั้งผู้แทนฝ่ายทหารเข้าไปดำรงตำแหน่งบริหารในองค์กรทางการเมือง องค์กรเศรษฐกิจ และสถาบันทางวิชาการในฐานะกรรมการบริหารหรือผู้บริหาร ผู้นำกองการผลิตใหญ่ได้จัดตั้งคณะทำงานซึ่งเรียนไม่จบชั้นประถม (นายเงินหย่งกู่) ได้เป็นถึงรองนายกรัฐมนตรี ในขณะที่คนที่ได้รับการศึกษาสูง ๆ ข้าราชการทหารและพลเรือนชั้นสูงถูกจงใจให้ “ลงสู่เบื้องล่าง” (เซี่ยฟ่ง) เป็นครั้งคราว เพื่อปฏิรูปจิตใจให้เป็นชนชั้นกรรมาชีพ ดูเหมือนพรรคคอมมิวนิสต์พยายามจะทำทุกวิถีทางให้เป็นจริงในทางปฏิบัติ

ในคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์ชุดที่ 9 (1969-1975) มี 54 คน (ในจำนวนทั้งหมด 279 คน นับทั้งกรรมการสำรอง) เป็นบุคคลที่มีงานหลักในระดับคอมมูนหรือโรงงานหรือต่ำกว่า ในจำนวนนี้ 5 คนเป็นเกษตรกรตัวอย่าง 4 คนเป็นกรรมกรตัวอย่าง 10 คนเป็นเกษตรกรธรรมดา 26 คนเป็นกรรมกร และ 8 คนเป็นพนักงาน (กั๋นปู้) ในระดับคอมมูนหรือกองการผลิตใหญ่ ในสาธารณรัฐประชาชนจีน พรรคควบคุมรัฐบาล สัญลักษณ์ของความมีอำนาจของคนอยู่ที่มีตำแหน่งเป็นกรรมการประจำ กรรมการการเมือง และกรรมการกลางของพรรคตามลำดับ ช่วงนี้สามัญชนที่มีความสำคัญทางการเมืองสูงถูกกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของชาติในระดับสูงด้วย นั่นเป็นยุคการปฏิวัติวัฒนธรรม ที่พรรคคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของเหมาเจ๋อตงเคลื่อนไหวอย่างห้าวหาญที่สุดในการใช้พลังมวลชนบีบคั้นให้ผู้ที่มิได้ตำแหน่งสูงในพรรคและรัฐบาล “ลงสู่เบื้องล่าง” และขบวนการของสามัญชน “สู่เบื้องบน” (เซี่ยฟ่ง)

แนวความคิดที่จะให้ประชาชนควบคุมพรรคคอมมิวนิสต์และรัฐบาลได้ถูกนำมาใช้ในทางปฏิบัติมาแห่งตั้งแต่ปี 1962 เรียกว่า “การควบคุมโดยประชาชน” (people's control) ในทางปฏิบัติเริ่มจากหน่วยการผลิตขั้นพื้นฐาน ในสังคมเกษตรและในโรงงาน (ในโรงงานมีคำขวัญว่า “การควบคุมโดยกรรมกร” หรือ workers' control) ในสังคมเกษตร มาตรการที่เป็นรูปธรรมมี 2

อย่าง คือ การจัดตั้งหน่วยบัญชี (accounting unit) ประเมินการใช้แรงงานเป็นหน่วยค่าแรง (work-point) ครัว หมอ และเจ้าพนักงานในระดับนั้นมียาได้คิดตามหน่วยค่าแรง (มิใช่เงิน เดือนดังแต่ก่อน) การคิดหน่วยค่าแรงนั้นประเมินและกำหนดโดยการประชุมใหญ่ของสมาชิกใน หน่วย ในทางทฤษฎีจึงกล่าวได้ว่าประชาชนในหน่วยเป็นผู้ตัดสินใจ วิธีการนี้ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม จำนวนมากด้วยในช่วงปลายทศวรรษ 1960 มาตรการที่ประชาชนควบคุม ประการ ที่สองคือ การจัดตั้งสมาคมชาวไร่ชาวนาที่ยากจนและกึ่งยากจน ให้มีหน้าที่ตรวจตราและควบคุม การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของพรรคและของรัฐบาล ซึ่งมีพันธะที่จะต้องให้แรงงานกายภาพด้วย

เป้าหมายที่สำคัญในการดู “ประชาชน” หรือ “กรรมกร” ควบคุมคือ พนักงานของ พรรคและของรัฐบาล รวมถึงผู้ใช้วิชาชีพจำเพาะและปัญญาชนด้วย เหนมาและพรรคพวกกระแวง พวกนี้ว่าจะทำตัวเป็นเจ้าขุนมูลนายดังระบบเก่า ความระแวงนั้นมีมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมี การตรวจให้ศึกษาสิทธิสังคมนิยมในช่วงปี 1953-1964 นั้น ได้ค้นพบว่ามีเจ้าหน้าที่ของพรรค และของรัฐอีกยกหรือโกงเงินอุดหนุนที่หน่วยการผลิตให้แก่ผู้บริหาร มีการคอร์รัปชั่น และมีการ เล่นพรรคเล่นพวกหลงเหลืออยู่อีกมาก

ฉะนั้น ตามความเป็นจริงในยุคของเหมา สิ่งที่พรรคคอมมิวนิสต์ทำก็สอดคล้องกับจุดยืน ที่ตั้งไว้พอควร นายทุน ขุนศึก และราชที่ดินถูกกำจัดไปในกระบวนการปฏิรูปที่ดิน (1950-1952) การต่อต้านความชั่ว 5 ประการ (ให้สินบน โกง หนีภาษี ขโมยทรัพย์สินสมบัติของแผ่นดิน และขโมยความลับทางเศรษฐกิจ) ในช่วงปี 1952-1953 พนักงานของพรรคและของรัฐถูกควบคุมโดย “ขบวนการต่อต้านความชั่วสามประการ” (ต่อต้านคอร์รัปชั่น ต่อต้านสุรุ่ยสุร่าย และทำตัวเป็นเจ้า ขุนมูลนาย) ในช่วงปี ปี 1951-1953 และการควบคุมโดย “ชนชั้นที่ปราศจากทรัพย์สิน” ตามที่ กล่าวแล้ว การควบคุมโดยประชาชนเป็นมาตรการที่พวกเหมาและ “แก๊งสี่คน” ต้องการขยายขึ้น ไปใช้กับการบริหารงานในระดับอำเภอ หรือเทียบเท่า ระดับมณฑลหรือเทียบเท่า และในระดับ ชาติในที่สุดพร้อมกับการรณรงค์มวลชนสนับสนุนดังที่เคยทำในยุคเหมา ในทางปฏิบัติมีปัญหา ละเอียดย่อยอันแสนยุ่งยาก บางทีแยกไม่ออกจาก “ประชาชนควบคุม” หรือ “พรรคควบคุม” ถ้า ผู้นำในหน่วยขาดความบริสุทธิ์ใจ “พรรคควบคุม” ก็ปรากฏ ที่ร้ายยิ่งขึ้นคือ “พรรคพวกควบคุม” คนที่ถูกควบคุมจำนวนมากไม่ยอมรับว่าตนประพฤติมิชอบ ใครเป็นผู้ตัดสิน พวกหลากหลาย ไป ในที่สุด พวกคอมมิวนิสต์ต่อสู้ชิงอำนาจกันเอง ฝ่ายปฏิวัตินำโดย “แก๊งสี่คน” เป็นฝ่ายชนะใน ช่วงระยะเวลาสั้นๆ แต่ความรุนแรงในช่วงปี 1966-1969 ได้ทำให้ฝ่ายอนุรักษนิยมบอบช้ำมาก พวกสูญเสียอำนาจกลายเป็นฝ่ายข้างมาก เมื่อสิ้นอำนาจเหมา พวกสูญเสียอำนาจนำโดยเล็งเล็งว ผิงสามารถย้อนกลับไปยึดอำนาจรัฐได้สำเร็จ นโยบายปฏิวัติสังคมนิยมและการเมืองหยุดชะงักลง ไม่ เพียงแต่จะหยุดอยู่กับที่ แต่ย้อนรอยในรูปปฏิการ พวกเขาไม่เพียงกำจัดคู่แข่งในอดีต สัมเลกไม่ เพียงอุดมการณ์ผลิตและเงินปันผล แต่รวมถึงระบบเดิมทั้งหมดที่เป็นกลไกในการควบคุมในหน่วย การผลิตพื้นฐาน (คอมมูนและโรงงาน) ด้วย จุดหักเหใช้เวลาเพียงสองปี (1978-1980)

ในช่วงปี 1950-1978 ระบบราชการไม่มีเสถียรภาพ สาเหตุที่สำคัญอยู่ที่อุดมการณ์การปฏิวัติของเหมาในส่วนที่ต้องการให้มวลชนควบคุมพรรคคอมมิวนิสต์และรัฐบาล พนักงานของพรรคและรัฐถูกขับทั้งจากเบื้องบนและเบื้องล่าง บางครั้งก็มีความขัดแย้งถึงกับมีการใช้กำลัง จนเกิดการระส่ำระสายหลายครั้ง ส่วนใหญ่พรรคควบคุมสถานการณ์ไว้ได้ กรณีที่ควบคุมไม่ได้ (สมัยการปฏิวัติวัฒนธรรม) ก็เอาทหารเข้าแทรกแซง เมื่อเป็นเช่นนี้การเมืองในยุคเหมาที่สลับซับซ้อนกันไปประหวาด “พรรคควบคุม” “ประชาชนควบคุม” และ “กองทัพควบคุม”

ตั้งแต่ปี 1980 เป็นต้นมา (ตั้งแต่เติ้งเสี่ยวผิงมีอำนาจสูงสุด) การเมืองในจีนเปลี่ยนโฉมจากเดิมมาก พูดถึงประเด็นเฉพาะจุดขึ้น พรรคคอมมิวนิสต์จีนยุคหลังเหมาเลิกพูดถึงชนชั้นปราศจากทรัพย์สิน หรือถ้ามีในเอกสารทางการ ก็เป็นเรื่องภาษาพาไปมากกว่า การแสดงเจตนาว่าจะเปลี่ยนสังคมให้ปราศจากชนชั้น หรือจะให้ควบคุมโดยชนชั้นกรรมาชีพ ความขัดแย้งกันภายในสังคมยังมี แต่ในรูปแบบที่แตกต่างจากยุคเหมา เป็นความขัดแย้งที่มีมูลเหตุคล้ายๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาในระบบเสรี เมื่อรัฐบาลควบคุมสถานการณ์ไม่อยู่ ก็ใช้ทหารปราบ (ตั้งกรณีเทียบอันเหมิน ปี 1989) “การควบคุมโดยพรรค” ยังคงต่อเนื่อง “ทหารควบคุม” เฉพาะในยามวิกฤติ “ประชาชนควบคุม” เลิกพูดถึงแล้ว

วิเคราะห์การเมืองในจีนในช่วงที่ผ่านมาในด้านอุดมการณ์ จีนเริ่มต้นด้วยการปฏิวัติ ไม่ใช่รัฐประหาร แต่ปฏิวัติสังคมอย่างสมบูรณ์แบบ (สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง) จีนเปลี่ยนรัฐบาลได้ในปี 1949 ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์จีนในยุคนั้น คิดว่าจะปฏิวัติสังคมจีนได้ และคาดว่าทั่วทั้งโลกจะปฏิวัติสังคมเป็นสังคมนิยมหมดในที่สุด การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในบรรดาพรรคคอมมิวนิสต์ต่างๆ ทั่วโลกจึงเป็นสิ่งชอบธรรม แต่กาลเวลาได้พิสูจน์ให้เห็นว่าในบรรดาผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์จีนเอง ก็มีความเห็นไม่ลงรอยกัน มีการต่อสู้กันตลอดเวลาระหว่างพวกที่มีหัวปฏิวัติ พวกปฏิวัติซ้อน พวกเดินทางลัทธิแท้ พวกเดินทางลัทธิทุนนิยม พวกนิยมปฏิรูป พวกอนุรักษนิยม ศัพท์เหล่านี้ จะมีความหมายอย่างไรก็แล้วแต่จะติดกัน ผู้นำจีนเล็กเครื่องอุดมการณ์พร้อมๆ กับการก้าวขึ้นสู่อำนาจสูงสุดของเติ้งเสี่ยวผิง “แนวสืออะไรไม่สำคัญ ขอให้จับหนูได้ก็แล้วกัน” เติ้งกล่าวพูดคำนี้ต่อเมื่อเหมาสูญเสียลมปราณไปแล้ว ในขณะที่เจียงชิง ภรรยาเหมา ที่เคยพูดว่า “รถไฟสังคมนิยมถึงที่หมายช้ายิ่งดีกวารถไฟทุนนิยม ซึ่งถึงที่หมายตามกำหนด”¹ ถูกเอาไปหังคุกและฆ่าตัวตายในที่สุด จีนหลังปี 1980 คิดถึงการสร้างชาติใหม่มั่งคั่ง โดยวิถีทางทุนนิยมก็ไม่รังเกียจ

สิ่งที่ไม่เปลี่ยนในจีนคือโครงสร้างอำนาจรัฐ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ยังคงเป็นแกนนำของอำนาจรัฐ ในยุคเหมา พรรคเป็นแกนนำในการเปลี่ยนแปลงสังคม (ปฏิวัติ) ในยุคหลังเหมา พรรคเป็นแกนนำในการรักษาอำนาจรัฐ นโยบายของพรรคในการผูกขาดอำนาจไม่เปลี่ยน แต่เหตุผลของการผูกขาดอำนาจ (เพื่อใคร) เปลี่ยน บรรดา “พรรคประชาธิปไตย” อีก

¹ อ้างใน Bruce Cumings, “The Political Economy of China’s Turn Outward,” *China and the World*, Samuel S. Kim, ed. (Westview Press, 1984), p. 240.

8 พรรคยังคงอยู่ แต่ทุกพรรคยอมรับการนำของพรรคคอมมิวนิสต์ หน้าที่หลักของพรรคดังกล่าว คือเป็นสื่อกลางถ่ายทอดข่าวสารและนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์และรัฐบาลไปยังสมาชิกของ “พรรค” และสื่อสารความต้องการของสมาชิกของ “พรรค” ไปยังรัฐบาล และพรรคคอมมิวนิสต์ พรรคต่าง ๆ ดังกล่าวยังไม่มีสิทธิที่จะส่งสมาชิกของตนเข้าสมัครแข่งขันในการเลือกตั้งเพื่อหวังผล ที่จะจัดตั้งรัฐบาลดังที่เป็นอยู่ในประเทศเสรีประชาธิปไตยทั้งหลาย (นอกจากจะส่งผู้สมัครผ่าน องค์การมวลชนเช่นเดียวกับสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งองค์การเหล่านั้นมักคุมโดยสมาชิกของ พรรคคอมมิวนิสต์) การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระบบพรรคการเมืองหลายพรรค (pluralism) ยังไม่มีเค้าว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้ พรรคคอมมิวนิสต์ในจีนก็เหมือนกับ พรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศอื่น ๆ ที่อยู่ในอำนาจปกครอง (แม้บางพรรคจะเรียกชื่ออื่นเช่น พรรคประชาชนปฏิวัติลาว หรือพรรคกรรมกรแห่งชาติเวียดนาม) เป็นพรรคมวลชน ที่ผู้บริหารงาน ของพรรคมีเงินเดือนประจำที่ได้จากงบประมาณแผ่นดิน

กลไกของพรรคเป็นแกนนำในทุกระดับของโครงสร้างอำนาจการเมือง เป็นผู้กำหนด นโยบาย ตัดสินปัญหาสำคัญ และกำหนดตัวผู้บริหารสำคัญ ๆ ในระดับต่าง ๆ ทั้งที่เป็นกลไกของ รัฐบาล และองค์การมวลชน (mass organizations) เช่น สมาคมสตรี สหภาพแรงงาน ชมรมศิลปะ และวรรณคดี ฯลฯ สมาชิกของพรรคแบ่งอยู่ในองค์การมวลชนในฐานะเป็นแกนนำ ฉะนั้น มี บทบาทสำคัญในการกำกับและควบคุมงานของรัฐบาลในระดับต่าง ๆ รวมทั้งสภาผู้แทนราษฎรใน ระดับต่าง ๆ ด้วย

สภาผู้แทนราษฎร (สภาประชาชน) ในระดับต่าง ๆ มีการเลือกตั้งและอยู่ในตำแหน่งตาม วาระ การสมัครต้องผ่านการตรวจสอบขององค์การมวลชนในระดับนั้น ๆ การเป็นสมาชิกของพรรค คอมมิวนิสต์เป็นคุณสมบัติที่สำคัญ แต่ผู้ที่ขยันทำงานเพื่อส่วนรวม และผู้ที่มีคะแนนนิยมสูงใน ห้องถิ่นที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของพรรคก็ได้รับการเลือกตั้งจำนวนหนึ่ง สัดส่วนของสมาชิกสภา ประชาชนที่ได้รับเลือกตั้งที่สังกัดพรรคคอมมิวนิสต์ บรรดา “พรรคประชาธิปไตย” และไม่สังกัด พรรคยึดหยุ่นตามกระแสการเมือง และเงื่อนไขเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น สัดส่วนของผู้แทนที่เป็น สตรีก็เช่นเดียวกัน ในช่วงที่การเมืองโหดร้ายทางซ้าย เช่น สมัยการปฏิวัติวัฒนธรรม (1966-1976) ผู้แทนที่เป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์ และสตรีจะมีสัดส่วนสูง หลังยุคเหมาทางการเมือง จีนไม่ค่อยให้ความสำคัญในประเด็นนี้มากนัก ข้อมูลเรื่องสัดส่วนสมาชิกของพรรคจึงหายาก ไม่มี แนวโน้มที่ชัดเจนว่าสัดส่วนของสมาชิกสภาผู้แทนประชาชนที่สังกัดพรรคจะมีมากขึ้นหรือน้อยลง แต่ไม่ว่ายุคใด ผู้ที่เป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์จะมีสัดส่วนมากกว่า 50% ในทุกระดับ รวมทั้งสภาผู้แทนประชาชนระดับชาติด้วย (สภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติชุดที่ 9 เลือกตั้งต้นปี ค.ศ. 1998 มีสมาชิก 2,979 คน เป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์จีน 71%)

ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาประชาชนของจีนในระดับต่าง ๆ นั้น นอกจากระดับพื้นฐานซึ่ง เป็นการเลือกตั้งโดยตรงแล้ว เป็นการเลือกตั้งทางอ้อม กล่าวคือ แต่ละระดับเลือกตั้งตัวแทนของตน ไปเลือกผู้แทนในระดับสูงขึ้นไปตามลำดับจนถึงระดับชาติ ผู้สมัครไม่ต้องหาเสียงและไม่ต้องใช้

เงินเลย แต่จะต้องมีใบปลิวแจ้งประวัติให้ผู้เลือกตั้งทราบ ซึ่งก็ทำโดยองค์กรมวลชน และอาจจะต้องออกไปชี้แจง โดยพูดในที่สาธารณะที่จัดโดยองค์กรมวลชน ให้ผู้เลือกตั้งทราบว่าตนเคยทำอะไรและจะอุทิศตนเพื่อส่วนรวมอย่างไร

ในช่วง 30 ปีแรกของการสถาปนาระบบคอมมิวนิสต์ การเลือกตั้งในจีนเป็นแบบ “แข่งม้าโดยมีม้าตัวเดียว” คือไม่มีคู่แข่ง ผู้สมัครได้รับการสรรหาดีแล้ว — โดยการที่นำของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ตั้งแต่ปี 1980 เป็นต้นมา ส่วนมาก ผู้สมัครมีมากกว่าจำนวนที่นั่ง อย่างไรก็ตาม การหาเสียงโจมตีกันเพื่อชิงที่นั่งก็ยังไม่

อย่างไรก็ตาม ในการประชุมของสภาผู้แทนประชาชนในระดับต่างๆ รวมทั้งกรรมการของสภาดังกล่าว มีการอภิปรายถกเถียงปัญหากันอย่างเสรีมากขึ้น ในกรณีที่มีการโจมตี คะแนนเสียงคัดค้านและงดออกเสียงก็มีมากขึ้น แต่ผู้แทนประชาชนจะรู้สึกเป็นอิสระในการแสดงความคิดเห็นมากกว่า ถ้าประเด็นที่พิจารณาเป็นเรื่องภายในประเทศที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องความมั่นคงแห่งชาติ (ในความหมายอย่างแคบ) เช่น ปัญหาสังคม และเรื่องสิ่งแวดล้อม

โอกาสของคนจีนในการดำรงตำแหน่งผู้นำของสังคมในระดับต่างๆ การเลื่อนตำแหน่งและการเปลี่ยนแปลงฐานะดังไม่มีมาตรฐานหรือระบบที่แน่นอน ในสมัยเหมาเป็นผู้นำ จีนเป็นสังคมปฏิวัติ คุณสมบัติของผู้นำคือความเข้มข้นในอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ (Red ความ “แดง”) มีความสำคัญเป็นอันดับแรก ความเชี่ยวชาญในวิชาชีพ (Expert “ความเชี่ยวชาญ”) ได้รับเกียรติให้ดำรงตำแหน่งในระดับรอง บทบาทของพวกเขาหลังมีมากขึ้นภายในจีนในยุคหลังเหมา อย่างไรก็ตาม ระบอบการของผู้นำมีตำแหน่งสำคัญในสังคมจีนขาดความมั่นคงมาตลอด ในสมัยเหมานั้น พรรคคอมมิวนิสต์อยู่เบื้องหลังในการณรงค์มวลชนกันบ่อยๆ เช่น “ปฏิรูปที่ดิน” “ฆ่าหมู” “จับนกกระเจ๊ก” “ต่อต้านความชั่วสามประการ” “ต่อต้านความชั่วห้าประการ” “ก้าวหน้าแบบกระโจน” “การรณรงค์ในการศึกษาอุดมการณ์สังคมนิยม” และ “การปฏิวัติวัฒนธรรม” เป็นต้น แต่ละขบวนการอาจจะมีความหมายจำเพาะหรือเปิดกว้าง แต่สิ่งที่มีร่วมกันคือความเปลี่ยนแปลงผู้นำ -- โดยมวลชน มิใช่คำสั่งจากเบื้องบน ผู้นำระดับกลางถูกกระหน่ำมากที่สุด พวกเขาถูกบีบทั้งจากเบื้องบนและเบื้องล่าง ให้เดินทาง “แนวทางมวลชน” (mass line) ซึ่งมีความหมายตื้นได้ ผู้นำบางคนอาจจะถูกปลดในขบวนการรณรงค์ เพราะบกพร่องในหน้าที่จริง แต่บางคนก็เพราะมีคู่แข่งหรือศัตรูทางการเมือง ซึ่งมีพรรคพวกในกลไกมวลชนมากกว่า กัฏราการขึ้นลงของพนักงานและข้าราชการจึงมีความถี่สูง และความไม่แน่นอนมีมาก

การปฏิรูป “สี่ทันสมัย” ภายใต้การนำของเติ้ง เสี่ยวผิง กิบลูานาน เฉพาะในส่วนที่กระทบถึงฐานะของผู้นำก็กินเวลา 15 ปี จากการประชุมสมัชชาพรรคชุดที่ 11 (สิงหาคม 1977) ถึงการประชุมสมัชชาพรรคชุดที่ 14 (ตุลาคม 1992) ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว การเปลี่ยนผู้นำในจีนมีไม่บ่อยกว่ายุคก่อนหน้านั้น เพียงแต่แบบแผนของการขึ้นลงของบุคคลากรไม่เหมือนกันยุคเติ้ง การปลด เลื่อน ย้าย ตำแหน่งทำกันเจียบๆ โดยอาศัยระบบราชการ เป็นคำสั่งจากเบื้องบน ไม่

ใช้จากมวลชนเปื่องล่าง เหยื่อในทางการเมืองในยุคของเหมา รวมทั้งผู้นำระดับยอด ในสมัยการปฏิวัติวัฒนธรรมรองนายกรัฐมนตรีเติ้ง เสี่ยวผิง และประธานาธิบดีหลิวเซาฉีถูกมวลชนปลด พวกเขาถูกคาดหวังให้ไปใช้แรงงานกรรมกรไถ่โทษ แต่ยังกินเงินเดือนตามเดิม ในยุคนี้ผู้ต่อสู้ในทางการเมือง “แก๊งสี่คน” (เจียงชิง จางซุนเฉียว หวางหงเหวิน และเหยาเหวินหยวนถูกจับเข้าคุก และต่อมาประธานพรรคและนายกรัฐมนตรีฮัวกว๋อเฟิง เลขาธิการพรรคหูเย่าปิง และเลขาธิการพรรคเจ้าจื่อหยาง ล้วนถูกปลดออกจากตำแหน่งโดยคำสั่งของพรรคภายใต้อิทธิพลของเติ้ง เสี่ยวผิง

ประเด็นในทางการเมืองของจีนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือเรื่องสิทธิและเสรีภาพ จีนตามประเพณีมีเสรีภาพส่วนบุคคลสูง แต่สิทธิส่วนบุคคลต้องอยู่ภายในกรอบของบริบทของหน้าที่ต่อสังคม ตามจริยธรรม(ขงจื๊อ) คติลัทธิคอมมิวนิสต์เข้าไปในจีนได้ด้วยอาศัยความเคยชินของคนจีนที่มีระเบียบวินัยสูง แต่ก็มีปัญหาทางวัฒนธรรมที่น่ากลัวคือความรักเสรีภาพส่วนบุคคลของชาวจีน

พรรคคอมมิวนิสต์จีนภายใต้การนำของเหมาเจ๋อตุงพยายามส่งเสริมทั้งเสรีภาพและวินัย แกนนำของพรรคถูกบ่มเพาะให้ยึดถือวินัยอย่างเคร่งครัด สื่อมวลชนถูกกระตุ้นให้ทำข่าวสดุดีผู้เสียสละเพื่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ ในขณะที่ตัวพรรคอยู่เบื้องหลังในการจัดตั้งองค์กรมวลชนทั้งหลาย การร่วมกลุ่มเป็นภารกิจที่สำคัญของพรรค การประชุมอภิเษกปัญหาทางการเมือง นอกจากจะเป็นการพยายามสร้างความเห็นพ้องแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้มวลชนมีโอกาสใช้เสรีภาพส่วนบุคคล การชุมนุม การณรงค์มวลชน การสร้างเวทีทำประชาพิจารณ์ด้วยการเขียนหนังสือ กำแพงตัวโตก็เพื่อให้คนแสดงความคิดเห็นออกอย่างเปิดเผย เหมาเองประกาศคำขวัญว่า “ให้ดอกไม้งดงามบาน ให้ความคิดทั้งร้อยล้านดอกเบียดกัน” เหมาทำคอมมิวนิสต์ให้เข้ากับสังคมจีน ในกระบวนการการปฏิวัติสังคม ถ้าหากการตายจะเกิดขึ้น ก็เพราะประชาชนต่อสู้หรือ “เหยียบกันตาย” เอง ไม่ใช่ฝีมือของการปราบปรามโดยอำนาจรัฐ ไม่ใช่ผลงานของตำรวจลับ ผู้แพ้ในกระบวนการทางการเมือง (ยกเว้นเรื่องอาชญากรรม) ไม่ถูกเอาไปจำขังหรือประหาร แต่จะถูกเอาไปใช้แรงงานเพื่อปฏิรูปจิตใจ สิ่งที่เกินเป้าที่จะถูกกำหนดเป็นพฤติกรรม (เช่น “ปฏิการ” “ปฏิวัติซ้อน” “พวกฉวยโอกาสฝ่ายขวา” “พวกฉวยโอกาสฝ่ายซ้าย” ฯลฯ) ไม่ใช่กายภาพ ถ้าเหมาใช้อำนาจเผด็จการเหมือนคนอื่น เติ้งซึ่งเคยถูกโจมตีตกอำนาจไปไม่น้อยกว่าสองครั้ง คงจะไม่มีโอกาสกลับคืนมาถึงใหญ่ในจีนแทนเหมา และประเมินพฤติกรรมของเหมาที่ล่วงลับไปแล้วว่า “ทำถูกไว้ 70% และส่วนที่ผิดมี 30%”

ด้วยเหตุนี้ ในยุคของเหมา ไม่มีใครกล้าพูดได้เต็มปากว่าในจีนไม่มีเสรีภาพ แต่ในขณะที่เดียวกัน ก็ไม่มีใครกล้าพูดได้เต็มปากเหมือนกันว่า คนจีนมีเสรีภาพ สิ่งที่ขวางทางเสรีภาพส่วนบุคคลไม่ใช่คำสั่งหรือกฎหมาย แต่เป็นพลังกดดันทางสังคม คนที่ไม่ต้องกลัวใครคือสามัญชน

คนทั่วไปวิจารณ์กันว่า จีนภายใต้การนำของเติ้งเสี่ยวผิง มีสิทธิและเสรีภาพดีขึ้น ไม่มีใครกล้าพูดได้เต็มปากว่าคำพูดนี้ถูกหรือผิด เหตุผลคงจะเป็นเพราะหนทางที่คนจีนในยุคเหมากับยุคเติ้งเดินนั้นมันเป็นคนละทิศทาง จุดหมายอยู่คนละแห่ง มาตรการที่จะเอามาวัดควรจะเป็นคนละอัน

สิ่งที่ปรากฏชัดคือมีการเปลี่ยนแปลง เมื่อแต่ละคนแต่ละครอบครัวเปลี่ยนฐานะจากการทำงานร่วมกัน และมีส่วนแบ่งจากผลิตร่วมกัน (collective) มาเป็นเอกเทศ คือจากระบบสังคมนิยมมาเป็นระบบเสรี คนย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในการทำหรือไม่ทำมากขึ้น เลือกเวลาทำงาน กินอยู่หลับนอนของตัวเอง เมื่อในระบบใหม่สามารถซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคในตลาดเสรีง่ายขึ้น สิทธิเสรีภาพในการเคลื่อนย้ายก็ง่ายขึ้น ในทางเศรษฐกิจสิทธิเสรีภาพของคนมีมากขึ้น ในขณะที่โอกาสที่จะต้องเสี่ยงที่จะรวยหรือจะจนก็มากขึ้น ในทางการเมือง สิทธิในการเลือกรัฐบาลยังไม่มีเปลี่ยนแปลง การแสดงความคิดเห็นโดยการพูด การเขียน การพิมพ์ และการโฆษณา เปิดกว้างขึ้นในเรื่องต่างๆ ไป แต่การวิพากษ์วิจารณ์พรรคและรัฐบาลยังถูกจำกัด ประชาธิปไตยโดยทำเป็นหนังสือกำแพงตัวโตถูกห้ามเสียดสี การประชุมทางวิชาการเปิดเสรีมากขึ้น รวมทั้งสิทธิในการทำวิจัย แต่การเผยแพร่งานวิจัยยังถูกจำกัดภายในกรอบ การชุมนุม และการจัดตั้งสมาคมยังไม่ได้อะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก

ถ้าเหมายังมีชีวิตอยู่ วิกฤตการณ์เทียนอันเหมินคงไม่เกิด พรรคคอมมิวนิสต์คงจะทำเหมือนที่เคยทำ คือ ตัดไฟแต่ต้นลม เมื่อมีอารมณ์ไม่พอใจพรรคคอมมิวนิสต์ละเลยขึ้น พรรคคอมมิวนิสต์จะไม่กลายเป็นผู้ตาม ต่อต้านหรือปราบปรามดังในกรณีเทียนอันเหมิน (มิถุนายน 1989) แต่จะตั้งตัวเป็นผู้นำในการรวบรวมพลังเครือข่ายให้ทำปฏิสัมพันธ์กันในรูปแบบนาม หรือแรงกดดันให้เลิกเกริกจนถึงขีดความสามารถ ความเครียด ถ้ามีการตายเกิดขึ้นในกระบวนการของความขัดแย้งที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน จะโทษใครก็ยาก ผิดกับสมัยเติ้ง ทหารถูกนำมาใช้ในการปราบ นั่นคือการใช้อำนาจรัฐในการปราบปรามประชาชน การจับผู้นำต่อต้านรัฐบาลและพรรคเข้าคุก หรือตัดสินประหารชีวิต ล้วนเป็นการใช้อำนาจรัฐ สิ่งเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ใหม่

ในการประเมินสิทธิมนุษยชนในจีน สิ่งที่ควรระวังคือ อย่ายึดถือมาตรฐานตะวันตก ชาวจีนมีความต้องการอื่นๆ อีกในชีวิตประจำวันของพวกเขา คนจีนจัดอันดับความสำคัญที่เขาต้องการอาจจะไม่เหมือนกับของพวกตะวันตก ด้วยเหตุนี้ในขณะที่เติ้งมีอิทธิพลมากในจีน แม้จะนอนป่วยอยู่บนเตียงก็ยังถูกคนเฝ้าชื่อไปให้ ชาวตะวันตกพากันยกย่องเติ้งในฐานะเป็นปราชญ์บุคคลที่ยิ่งใหญ่ของจีน และเหมาเอวาคอนจีนทั่วไปก็ยกย่องบูชาเติ้งเหมือนกับพวกตัว แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น หนังสือพิมพ์ “เซาชนจีน” ลงพิมพ์การสำรวจความคิดเห็นของชาวชนจีนในเขตชนบท 7,000 คน เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 1995 ให้ตอบว่าใครเป็นนักการเมืองที่เขาชื่นชมที่สุด 40% ลงคะแนนให้เหมาเจ๋อตง 27% ให้อดีตนายกรัฐมนตรีโจวเอนไหล มีเพียง 5% ลงคะแนนให้เติ้งเสี่ยวผิง²

² อ้างใน The Asian Wall Street Journal, February 6, 1995, p. 4

เศรษฐกิจจีน

จีนในยุคเหมานั้น การเมืองขึ้นสมอ แต่จีนในยุคหลังเหมา เศรษฐกิจนำในอันดับความสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับบรรยากาศระหว่างประเทศในยุคโลกาภิวัตน์ ในส่วนนี้เรามาลำวางและประเมินกันว่า ฐานะทางเศรษฐกิจของจีนและสภาพปัญหาเป็นอย่างไร อุดมการณ์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและระบบที่จีนใช้เป็นอย่างไร และคุณภาพของชีวิตของชาวจีนเป็นอย่างไร

จีนมีฐานเศรษฐกิจใหญ่ ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) ปี 1993 มีมูลค่ารวม 426,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ตามเกณฑ์อัตราแลกเปลี่ยนธรรมดา ตามอัตราแลกเปลี่ยนนี้ GNP เฉลี่ยต่อหัวเพียง 490 เหรียญสหรัฐ^๑ แต่ถ้าเทียบตามระบบใหม่ที่รู้จักกันว่า "PPP" (คือ purchasing power parity) ที่เสนอโดย U.N. International Comparison Program (ICP) คือใช้เกณฑ์เปรียบเทียบอำนาจซื้อที่แท้จริง (เช่นถ้าข้าว 1 กิโลกรัมในสหรัฐฯ มีราคา 2 เหรียญ ในจีนมีราคาเทียบกับดอลลาร์สหรัฐฯ เท่ากัน 50 เซ็น ที่หมายความว่าอำนาจซื้อในจีนเฉพาะข้าวมากกว่าในสหรัฐฯ 4 เท่า หมายความว่าดอลลาร์ให้เอา 4 คูณเข้าไป เป็นต้น) GNP ของจีนในปี 1993 จะเท่ากับ 2,746,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ตัวเฉลี่ยต่อหัวเท่ากับ 2,330 เหรียญสหรัฐฯ^๒ ตามนักทฤษฎีการวัด GNP ตามเกณฑ์เปรียบเทียบอำนาจซื้อ เศรษฐกิจของจีนได้ล้ำหน้าญี่ปุ่นแล้วในปี 1993 (ของญี่ปุ่น US\$ 2,596,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ) และถ้าอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาวของสหรัฐฯ ญี่ปุ่น และจีน เป็นไปตามการคาดการณ์ของธนาคารโลก คือเฉลี่ย 2.5%, 3% และ 7.5 - 9% ตามลำดับแล้ว ขนาดของเศรษฐกิจของจีนจะล้ำหน้าสหรัฐฯ ในปี 2,009^๓

ตัวเลขมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของจีนจะโตเท่าหรือโตกว่าของญี่ปุ่น หรือสหรัฐฯ ตามที่กล่าวหรือไม่นั้นต้องรอดูกันไป ปัญหาต่างๆ ในจีนนั้น บางทีก็คาดกันไม่ถูก สมมติว่าเป็นจริงตามที่คาดการณ์กัน ผลิตภัณฑ์มวลรวมตัวเฉลี่ยต่อหัวของชาวจีนก็ยังต่ำ คงไม่มีใครอาจหาญพอที่จะคาดการณ์ว่าเมื่อไรมาตรฐานการครองชีพของชาวจีนจะทัดเทียมกับของชาวญี่ปุ่น หรืออเมริกัน หรือเมื่อไรชาวจีนจะหลุดพ้นจากกระแสวิโคคนิยมหันมาให้ความสำคัญแก่เรื่องคุณภาพของชีวิต อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าเศรษฐกิจของจีนจะโตแบบไหน สมบูรณ์หรือฟักลพิษการ แต่ธรรมชาติสร้างจีนให้มีฐานเศรษฐกิจใหญ่ มีอำนาจการซื้อ-ขายสูง ระดมทรัพยากรทำอะไรใหญ่โตได้

^๑ ดูรายละเอียดใน Ren Ruxen and Chen Kai, *China's GDP in US Dollars Based on Purchasing Power Parity*, Policy Research Working Paper, No. 1415 (The World Bank, January 1995), 46 pp. East Asia Analytical Unit, *Asia's Global Powers: China-Japan Relations in the 21st Century* (Australia: Department of Foreign Affairs and Trade, 1996), p. 112.

^๒ อ้างใน East Asia Analytical Unit, *op.cit.*, p. 111.

ภายหลังวันที่ 1 กรกฎาคม 1997 เมื่อฮ่องกงรวมเป็นส่วนหนึ่งของจีนแล้ว (มากับเช่นกันในปี 1999) ฐานเศรษฐกิจของจีนจะยิ่งโตขึ้น และถ้าหากในอนาคตได้วันรวมกับจีนแผ่นดินใหญ่ได้จริง ก็จะทำให้ฐานะความเป็นเจ้าโลกในทางเศรษฐกิจของจีนใกล้ความจริงได้เร็วขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน จุดอ่อนของเศรษฐกิจของจีนก็คงจะกำจัดไปให้หมดได้ไม่ยากนัก นั่นคือความยากจนของประชาชนส่วนใหญ่ การใช้พลังงานน้ำมันที่มีอัตราการเพิ่มอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นประเทศผู้ส่งเข้าน้ำมันสุทธิในปี 1995 ซึ่งกว่านั้น ถ้าจีนยังได้ในทางเศรษฐกิจ แสนยานภาพทางทหารก็คงจะโตตามตัวด้วย ชาติใกล้เคียงก็อดที่จะกลัวภัยจากจีนไม่ได้

ประเทศไทย ประชากรมาก และฐานเศรษฐกิจโต ทำให้มีสมรรถนะในการระดมทรัพยากรมาก มีอำนาจซื้อมาก และมีอำนาจต่อรองสูง เฉพาะปี 1994 จีนซื้อเครื่องบินโดยสารรวม 92 ลำ มูลค่าไม่ต่ำกว่า 2,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ จีนนิยมเงินสด ไม่ใช่ซื้อแบบสินเชื่อ จีนสามารถระดมทุนสร้างเขื่อนที่ใหญ่ที่สุดในโลกในแม่น้ำแยงซี (เขื่อนซานเสียว) ซึ่งคงจะต้องใช้เวลา 10 ปีเศษ (1993-2007) และใช้เงินประมาณ 240,000 ล้านบาท (หรือประมาณ 720,000 ล้านดอลลาร์) ส่วนหนึ่งต้องใช้เงินกู้ต่างประเทศ แต่การชำระหนี้เงินกู้เพื่อการพัฒนาเท่าที่ผ่านมา จีนยังไม่เคยมีปัญหา

ฐานะทางเศรษฐกิจของจีนในปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งจุดอ่อนและจุดแข็งนั้นแยกไม่ออกจากการพัฒนาการเมืองในรอบกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ในสมัยเหมาเป็นผู้นำ จีนเป็นสังคมปฏิวัติเป็นสังคมนิยมเพื่อเปลี่ยนเป็นคอมมิวนิสต์อย่างสมบูรณ์แบบ ลุดมการณ์ที่ใช้คือสมาชิกของสังคม “ทำให้ตามความสามารถ ได้ตามงานที่ทำ” (from each according to his ability, to each according to his work) แต่ส่วนผสมในด้านมนุษยธรรม (humanism) ที่สั่งสมมาจากวัฒนธรรมจีน ทำให้การแบ่งปันรายได้แก่เทียมกันมาก เศรษฐกิจภาคส่วนรวม (collectivism) มีความสำคัญเหนือกว่าภาคเอกชน ส่วนที่จัดสรรเป็นสวัสดิการสำหรับสมาชิกของหน่วยซึ่งทุกคนที่เป็นสมาชิกมีสิทธิได้รับเท่าเทียมกันมีมาก นอกจากนั้นช่องว่างระหว่างผู้ได้รับคำตอบแทนมากกับผู้ที่ได้รับคำตอบแทนน้อยก็มีไม่มาก ทั้งนี้อาจศึกษาได้จากการบริหารการเงินในภาคเกษตร ลุดสาหกรรม การค้า และบริการ

ในสมัยการปฏิวัติวัฒนธรรมซึ่งถือกันว่าเป็นจุดสุดขั้วของสังคมนิยมในจีน ลักษณะเด่นในทางเศรษฐกิจของจีนคือ เน้นการลงทุนในการพัฒนาการเกษตร เน้นสร้างระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองโดยให้ท้องถิ่นต่างๆ จัดตั้งระบบเศรษฐกิจแบบผสมผสาน ทั้งในด้านนาข้าวอาชีพ และนาข้าวทฤษฎาบุคคล และหน่วยการผลิตขั้นพื้นฐาน (เช่นคอมมูน) มีสิทธิที่จะได้ปันผลจากมหาวิทยาลัยไปร่วมทำงานด้วย การค้าและบริการไม่ได้รับการส่งเสริม พวกคอมมิวนิสต์มีท่วงที่เป็นปรปักษ์ต่อการทำกำไร การเก็งกำไรเป็นอาชญากรรม การใช้ชีวิตเรียบง่ายเป็นคุณธรรมที่ดีของคนจีนในสมัยการปฏิวัติวัฒนธรรม

จีนในยุคเติ้งเป็นผู้นำและหลังจากนั้นเป็นสังคมปฏิรูป จากสังคมนิยมเป็นเสรีนิยมหรือปัจเจกชนนิยม ผู้มีอำนาจในจีนยุคใหม่หมดความเลื่อมใสในระบบทำร่วมกันแล้วแบ่งปันกัน (collectivism) ซึ่งเป็นแก่นของลัทธิคอมมิวนิสต์ เติ้งเสี่ยวผิง และคณะโจมตีระบบเก่าว่าเป็นระบบ "กินข้าวหม้อใหญ่" (ตัวทอพื้น) โดยขยายความให้เห็นความจริงว่าระบบเก่าสมาชิกจะทำหรือไม่ทำก็ได้ กินข้าวหม้อเดียวกัน จึงจัดการยกเลิกระบบคอมมูนลี่ย พรรคคอมมิวนิสต์ชุดใหม่ริเริ่มโครงสร้างระบบคอมมูนเป็นขั้นตอนโดยใช้เวลาประมาณ 10 ปี (1978-1988) ที่ดินและเครื่องมือการผลิตด้านการเกษตร เช่น รถไถ ถูกจำแนกแจกจ่ายไปยังเอกชนแต่ละครอบครัว แทนที่เจ้าของใหม่จะเอาไปไถนาวัน แต่เปลี่ยนงานไปรับจ้างชนของเสีย ซึ่งทำให้ได้กำไรมากกว่า กองการผลิตใหญ่ตัวใจซึ่งเคยได้รับการยกย่องสรรเสริญจนผู้นำซึ่งเวียนไม่จบสิ้นประณามถูกเชิญไปเป็นรองนายกรัฐมนตรีนั้นกลับถูกโจมตีว่าทรมานทรัพยากรมากระจุกอยู่ที่นั่น และโทษณาความสำเร็จเกินความจริง

ขนวนการทำทรัพย์สินส่วนรวมให้เป็นของเอกชน (privatization) เป็นนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์ยุคเติ้งเพื่อปฏิรูประบบเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและบริการด้วย "สังคมนิยมแบบจีน" ประสบปัญหาคล้ายกับประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ รัฐบาลไม่ค่อยเต็มใจโอนรัฐวิสาหกิจที่มีกำไรให้เป็นของเอกชน ส่วนที่ขาดทุนก็หาคนซื้อหรือเช่าซื้อไปทำต่อได้ยาก ยิ่งกว่านั้น คนงานยังต่อต้านการทำของรัฐให้เป็นของเอกชน เพราะพากันกังวลว่าความมั่นคงในชีวิตของพวกเขาจะถูกคุกคาม อย่างไรก็ตาม วิสาหกิจใหม่เกือบทั้งหมดเป็นของเอกชน ฉะนั้น สัดส่วนเศรษฐกิจที่รัฐเป็นเจ้าของลดลงเรื่อยๆ เฉพาะภาคอุตสาหกรรม สำนักงานสถิติของจีนแถลงว่าในปี 1994 ผลผลิตภาคอุตสาหกรรมเหลือ 40% ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งหมด ซึ่งลดจาก 77% ในปี 1977 และ 53% ในปี 1993²

การปฏิรูปเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมให้เป็นเสรีนิยมที่อาศัยกลไกตลาดเป็นเครื่องกำหนดราคา การผลิต และการจำหน่ายนั้นทำยากพอๆ กับการทำระบบเสรีนิยมให้เป็นสังคมนิยม จีนเป็นประเทศแรกในค่ายสังคมนิยมที่เปิดประเทศนำเอาระบบเศรษฐกิจการตลาดเข้าไปให้ ตั้งแต่ปี 1978 ฟูโกสลาเวียเป็นสังคมนิยมอ่อนๆ ที่มีระบบกรรมสิทธิ์รวม (collectivism) ไม่เข้มแข็งพอที่จะครอบงำระบบเศรษฐกิจส่วนรวมมาตลอด จนกระทั่งสหพันธ์รัฐยูโกสลาเวียล่มสลายในต้นทศวรรษที่ 1990 ส่วนเชโกสโลวาเกียก็พยายามจะปฏิรูประบบเศรษฐกิจให้เป็นแบบเสรีมากขึ้น ในปี 1967-1968 แต่ก็คงอยู่ได้ไม่ถึงสองปีก็ถูกปราบโดยสหภาพโซเวียต ประเทศสังคมนิยมในยุโรปที่หันหลังเดินตามจีนหลังปี 1980 ไม่ค่อยประสบความสำเร็จเท่าจีน เหตุผลที่สำคัญมีหลายประการ

ประการแรก การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในจีน ดำเนินการไปโดยแยกออกจากการเมือง ในด้านการเมืองเปลี่ยนน้อยมาก พรรคคอมมิวนิสต์ยังรักษาการผูกขาดอำนาจไว้ได้ และสามารถ

² อ้างใน The Nation, January 26, 1995, B10.

รักษาเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจได้ดีพอควร ตรงกันข้าม อดีตสังคมนิยมในยุโรป
ปล่อยให้การเมืองนำในการเปลี่ยนแปลง เกือบทุกประเทศจะล้มสลาย เพราะขาดอำนาจรัฐที่มี
ความชอบธรรมพอควรกำหนดทิศทางของการพัฒนาและจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสม

ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในจีนเป็นไปอย่างมีขั้นตอนและไม่รวดเร็ว และ
ขาดแผนเกินไป ภายใต้ประเทศ เริ่มต้นด้วย “ระบบความรับผิดชอบ” คือทำสัญญาเช่าให้เอกชนรับ
ไปจัดทำเป็นหน่วยๆ โดยรัฐได้รับคำตอบตอบแทนอย่างเหมาะสม ในประเทศที่ขาดเงินทุนสะสมอย่าง
จีน ถ้าขาดการลงทุนจากต่างประเทศ ก็คงจะทำให้ทุกส่วนชนบท ส่วนทุนจากต่างประเทศก็ดึงดูด
ได้อย่างจำกัด ในประเทศใหญ่อย่างจีน ก็ปล่อยให้ทุนกระจายไปตามยถากรรม ก็คงจะเหมือนกับตำ
น้ำพริกละลายน้ำ ดังที่เกิดขึ้นในรัสเซีย หรือถ้ามีทุนจากต่างประเทศหลั่งไหลเข้าไปมากพอโดยไม่
จัดตั้งเขตที่ได้รับการส่งเสริมเป็นพิเศษ แต่กระจายอยู่ทั่วประเทศ ก็จะเป็นการยากที่การเมือง
แบบสังคมนิยมสามารถควบคุมเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่กระจายอยู่ทั่วประเทศได้ ในปี
1979 จีนได้จัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษขึ้น 4 แห่ง (เซินเจิ้น จูไห่ ชันเตา และเฉียวเหมิน) ตาม
ด้วยการเปิดเมืองชายฝั่ง 14 แห่ง ในปี 1984 เปิดตอนสามเหลี่ยมของปากแม่น้ำแยงซี แม่น้ำจู
เจียง และตอนสามเหลี่ยมตอนใต้ของมณฑลฟูเจี้ยน ในปี 1985 ในปี 1988 ประกาศยกฐานะ
เกาะไหหลำเป็นมณฑลและเปิดเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นแห่งที่ห้า นอกจากนั้นยังขยายเขต
ต่าง ๆ ทั่วประเทศอีกมากมายให้เป็นเขตที่ดำเนินการทางเศรษฐกิจตามระบอบทุนหรือเสรีนิยม
บางแห่งอาศัยอำนาจของรัฐบาลกลาง แต่บางแห่งก็โดยอำนาจของมณฑล ชื่อจะเรียกอย่างไรก็
ตาม การปฏิบัติก็คล้ายกันคือ การว่าจ้างงานการบริหารงาน การค้า และการลงทุนภายในเขตที่
กำหนดเป็นไปตามเงื่อนไขอุปสงค์อุปทานในระบบการตลาดเสรี — ไม่ใช่สังคมนิยม

แนวความคิด “หนึ่งประเทศสองระบบ” ของจีน ความจริงเป็นมรดกของกระบวนการกลางของ
พรรคตั้งแต่เดือนธันวาคม 1978 ความมุ่งหมายดั้งเดิมนั้นก็เพื่อเตรียมการต้อนรับฮ่องกง
มาเก๊า และได้หวัน กลับสู่การปกครองของจีน โดยให้คงสภาพระบอบเศรษฐกิจทุนนิยมเอาไว้ แต่
ในทางปฏิบัติเป็นการประกาศในด้านหลักการว่า จีนไม่รังเกียจระบบทุนนิยมต่อไปอีกแล้ว ในจีน
เองก็จัดระบอบเศรษฐกิจเลียนแบบฮ่องกงและไต้หวันได้ ในที่สุด คาดว่าสิ่งที่คนทั่วไปกังวลว่าถ้า
พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ปกครองฮ่องกง มาเก๊า และได้หวันได้แล้ว เกรงว่าจะทำการเปลี่ยนระบบ
เศรษฐกิจและการเมืองให้เป็นคอมมิวนิสต์นั้นคงจะเป็นไปไม่ได้ แต่สิ่งที่จะเป็นไปได้มากกว่าคือ
จีนอาจจะเอาฮ่องกงและมาเก๊าเป็นตัวแบบในการพัฒนาเศรษฐกิจ แนวโน้มที่เกิดขึ้นแล้วดู
เหมือนจะเป็นเช่นนั้น ลักษณะพิเศษของจีนคือ ให้ระบบทุนนิยมขยายตัวเป็นแห่งๆ จนในที่สุด
ก็คงจะขยายตัวครอบงำทั่วทั้งประเทศจีน

ในเรื่องการค้าต่างประเทศ รัฐบาลจีนในสมัยเหมาเถี่ยวเหวเป็นเพียงส่วนเสริมของระบบ
เศรษฐกิจ (คือส่งออกส่วนที่ผลิตเหลือและตั้งเข้าส่วนที่ขาด) แต่จีนในยุคหลังเหมาเถี่ยวเหวการค้า
ต่างประเทศเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐบาลส่งเสริมโดยการลดชนิดสินค้าต้อง-
ห้าม ลดจำนวนสินค้าที่กำหนดโควตา และลดกำแพงภาษี ผลคือ ทำให้มูลค่าการค้าเข้า-ออก

เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จาก 14,750,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี 1975 เป็น 280,850,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี 1995 คือมีมูลค่าเพิ่มขึ้น 19 เท่าในเวลา 20 ปี คู่ค้าที่สำคัญฮ่องกง อันดับหนึ่งมาตลอด อันดับรองๆ ลงไปคือ ญี่ปุ่น เยอรมนี รัสเซีย (ในช่วงทศวรรษ 1950 โซเวียตเป็นคู่ค้าอันดับแรกของจีนนอกจากฮ่องกง) สิงคโปร์ และเกาหลีใต้ (ภายหลังสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกันตั้งแต่ปี 1992) โครงสร้างสินค้าเข้าออกได้เปลี่ยนแปลงมาก ใน 40 ปีเศษที่ผ่านมา สินค้าฐานมีสัดส่วนลดลงทั้งนำเข้าและส่งออก ในขณะที่สินค้าแปรรูปมีสัดส่วนสูงขึ้น^๕

ในเรื่องการลงทุนต่างประเทศ ในสมัยเหมาเป็นผู้นำ จีนได้ลงทุนในต่างประเทศเฉพาะฮ่องกงและมาเก๊าในลักษณะทำนองเดียวกันกับที่รัฐลงทุนในประเทศจีนเอง ด้วยสาเหตุที่จีนถือว่าดินแดนทั้งสองแห่งนี้เป็นของจีน เพียงแต่รอวันกลับคืนสู่การปกครองของจีนเท่านั้น นอกจากนั้นจีนไม่ไปลงทุนในต่างประเทศ และไม่ยอมให้ต่างชาติไปลงทุนในจีน ผู้นำจีนคอมมิวนิสต์ในสมัยนั้นเชื่อว่าการลงทุนต่างประเทศเป็นที่มาของการทุจริตระหว่างประเทศ จึงเป็นสิ่งต้องห้ามโดยอุดมการณ์

นโยบายนี้ได้เปลี่ยนไปเมื่อเติ้งเสี่ยวผิงขึ้นมามีอำนาจ จีนเริ่มวางกรอบส่งเสริมการลงทุน โดยออกกฎหมายว่าด้วยการลงทุนต่างประเทศ กฎ และระเบียบที่เกี่ยวข้อง และปรับปรุงแก้ไขให้ทันสมัยตามการเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 1978 เนื่องจากจีนเป็นตลาดใหญ่ นักลงทุนต่างประเทศให้ความสนใจมาก การลงทุนจากต่างประเทศเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จาก 7,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ตามสัญญา (ลงทุนจริงเพียง 1,800 ล้านดอลลาร์) ในช่วง 4 ปีแรก (1979-1982) เพิ่มขึ้นเป็น 90,300 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ตามสัญญา (ลงทุนจริง 37,700 ล้านดอลลาร์) ในปี 1995 เพิ่มขึ้นมากกว่า 40 เท่า^๖

ดินแดนที่ไปลงทุนในจีนมากที่สุด คือ ฮ่องกงและมาเก๊า สหรัฐฯ ญี่ปุ่น สิงคโปร์ เยอรมนี เป็นนักลงทุนในจีนอันดับรองๆ ลงไป ในระยะหลังนี้ ไต้หวันและเกาหลีใต้เพิ่มการลงทุนในจีนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ในทศวรรษ 1990 จีนดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศมากที่สองของโลก รองจากสหรัฐฯ เฉพาะในเอเชีย จีนได้ดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศไปประมาณครึ่งหนึ่งของการลงทุนจากต่างประเทศทั้งหมดในภูมิภาค ในปี 1994 การลงทุนจากต่างประเทศเข้าไปในจีนมีสัดส่วนประมาณ 17% ของการลงทุนต่างประเทศทั่วโลก หรือประมาณ 30% ของการลงทุนต่างประเทศทั้งหมดในประเทศกำลังพัฒนา^๗

^๕ *Changes and Development in China (1949-1989)* (Beijing Review Press, 1989), p. 182; *Beijing Review*, February 19 - March 3, 1986, p. 6.

^๖ Yoichi Funabashi, Michael Okesoberg, and Henrich Weiss, *An Emerging China in a World of Interdependence* (The Trilateral Commission, 1994), p. 36; *Beijing Review*, February 19 - March 3 1996, p. 6.

^๗ *Ibid.*; *The Nation* April 12, 1996, B3.

การที่จีนสามารถดึงดูดการลงทุนต่างประเทศได้มากเป็นพิเศษ ก็เพราะ (1) จีนเป็นตลาดใหญ่ มีพลเมืองมาก มีอำนาจซื้อสูง และอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูง (2) โดยทั่วไป จีนมีเสถียรภาพในทางการเมืองและเศรษฐกิจพอสมควร และมีแนวโน้มที่จะรักษาเสถียรภาพไว้ได้สักต่อไป วิกฤตการณ์เทียนอันเหมินเป็นเพียงปรากฏการณ์สั้นๆ ในประวัติศาสตร์ของจีน (3) จีนส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศโดยให้ผลตอบแทนดีพอสมควร และ (4) ค่าจ้างแรงงานจีนต่ำ และมีคุณภาพดีพอที่จะอบรมให้ใช้งานได้เร็ว

จีนแบ่งไปลงทุนในต่างประเทศในสองลักษณะ คือ (1) การทำสัญญารับเหมาก่อสร้าง ส่วนมากเป็นการรับเหมาก่อสร้างในตะวันออกกลาง ในปี 1995 บริษัทจีนไปลงทุนรับเหมาก่อสร้าง ในต่างประเทศไม่ต่ำกว่า 200 บริษัท ข้อได้เปรียบของจีนในการแข่งขันกับบริษัทต่างชาติอื่น คือ จีนมีวิศวกรและแรงงานจำนวนมากที่จ้างได้ในราคาถูก (2) การลงทุนทำธุรกิจในต่างประเทศในภาคอุตสาหกรรมและบริการ จนถึงสิ้นปี 1993 จีนได้ลงทุนในต่างประเทศไม่น้อยกว่า 3,400 แห่ง ดำเนินธุรกิจอยู่ใน 120 ประเทศ/ดินแดน รวมทุนทั้งสิ้นไม่ต่ำกว่า 4,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ²

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาเศรษฐกิจของจีนภายในดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลนั้นเหลือมหาศาลมาก ความยากจนยังเป็นปรากฏการณ์ทั่วไปในแหล่งกันดาร ในขณะที่เมืองชายฝั่งและเขตเศรษฐกิจพิเศษเติบโตอย่างรวดเร็วในด้านโครงสร้างพื้นฐานและสังคม ด้วยเหตุนี้ คนที่ไม่พอใจหรือเป็นปรปักษ์กับการพัฒนาในยุคหลังเหมาก็มีไม่น้อย แต่อำนาจรัฐโดยการนำของพรรคคอมมิวนิสต์ยังคงเข้มแข็งมากแก่การท้าทายการพัฒนาอย่างขาดความสมดุลถึงเปิดช่องทางให้มีคอร์รัปชันอย่างแพร่หลาย พวกมิชชันนารีและอาสาสมัครทุกกลุ่ม ฉะนั้น แม้ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติจะโตขึ้นอย่างรวดเร็วในยุคหลังเหมา แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า สุขภาพทางจิต คุณภาพชีวิตและคุณภาพเศรษฐกิจของจีนจะดีขึ้นเสมอไป

ความมั่นคงของจีน

เสถียรภาพและความมั่นคงของจีนแยกไม่ออกจากเสถียรภาพและความมั่นคงของโลก ประเด็นมีว่าชาวจีนในช่วงกึ่งศตวรรษที่ผ่านมามีความมั่นคงในชีวิต และทรัพย์สินมากขึ้นหรือน้อยลงเพียงใด ฐานะความเป็นเอกราช บูรณภาพแห่งดินแดนมั่นคงดีขึ้นหรือเลวร้ายลงอย่างไร

ในส่วนที่เกี่ยวกับความมั่นคงภายใน บทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมีทั้งในทางสร้างสรรค์และทำลายเสถียรภาพของรัฐและความมั่นคงของประชาชน ในขณะที่พรรคเป็นกลไกในการประกันเสถียรภาพของรัฐบาล ควบคุมและสอดส่องความประพฤติของพนักงานของพรรคและของรัฐ แต่ในสายตาของพวกที่มีความเห็นไม่สอดคล้องกับอุดมการณ์และนโยบายของ

² Far Eastern Economic Review, January 20, 1994, p. 17; *Diversifying China's Foreign Economic Relations and Trade* (Beijing: New Star Publishers, 1993), p. 13.

พรรค สิทธิและเสรีภาพของพวกเขาถูกคุกคามโดยอำนาจเบ็ดเสร็จของพรรคและรัฐบาล อย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงมีว่าในยุคเหมาเป็นผู้นำ คนจีนยากจนเหมือนกันเกือบหมด ต้องใช้ชีวิตเรียบง่าย (egalitarianism) เสรีภาพในการใช้ชีวิตหิวโหฬารเพื่ออยู่รอดคุกคามโดยอำนาจรัฐที่ถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน เครื่องล่อใจให้เกิดคอร์รัปชั่นมีน้อย ทริพย์สินส่วนบุคคลปลอดภัยอุดมการณ์และค่านิยมเช่นนี้ถูกเปลี่ยนไปภายหลังยุคเหมา คนจีนในยุคใหม่มีเสรีภาพส่วนบุคคลในรูปแบบใหม่ พวกเขาถูกสอดส่องพฤติกรรมโดยอำนาจรัฐลดน้อยลง แต่เทียบกับยุคก่อนความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินก็ลดน้อยลงไปด้วย

ปัญหามีว่าจีนเป็นรัฐตำรวจหรือไม่ ในยุคเหมา ทุกคนเป็นตำรวจ สามัญชนสามารถจับตัวผู้ร้ายในมือให้แก่เจ้าพนักงานผู้รับผิดชอบได้ ไม่มีคนนิยมเรียกระบบการเมืองของจีนในยุคเหมาว่าเป็น “รัฐตำรวจ” (police state) ผิดกับสหภาพโซเวียต จีนในยุคเหมาเอาอำนาจตำรวจไปเฉลี่ยให้ประชาชน เมื่ออำนาจตำรวจถ่วงดุลกันเองในหมู่มวลชน มีผลทำให้อำนาจตำรวจดิบไม่สืบอีกต่อไป อำนาจที่ไม่โปร่งใสลดน้อยลง จีนในยุคหลังเหมาได้เอาอำนาจตำรวจคืนจากประชาชนไปมอบให้แก่เจ้าพนักงานผู้รับผิดชอบ โอกาสใช้อำนาจในทางมิชอบมีมากขึ้น แต่การใช้กลไกตำรวจเช่นเข้าตรวจหาการเบี่ยงเบนต่างๆ ไม่ปรากฏ ฉะนั้น คนที่ศึกษาเรื่องจีนจึงยังไม่นิยมเรียกจีนว่าเป็นรัฐตำรวจ แม้พรรคคอมมิวนิสต์จะผูกขาดอำนาจรัฐไว้อย่างมั่นคงก็ตาม

จีนเป็นรัฐทหารนิยมมากน้อยเพียงใด ถ้าจะมีเสียงดังกว่าเหตุผลในการตัดสินใจว่าใช่หรือไม่ ในยุคเหมา พรรคพยายามนำทหารให้เป็นพลเรือนและทำพลเรือนให้เป็นทหาร พรรคพยายามเอาวินัยของทหารไปใช้ในกิจวัตรประจำวันของพลเรือน และเอาทหารไปใช้แรงงาน ในการผลิตในสมัยนั้น เราสามารถเห็นทหารในเครื่องแบบพลเรือนทำกิจกรรมปะปนอยู่ในทุกแห่งหนของสังคม ผู้เฒ่าพาครอบครัวไปเที่ยวในสถานที่พักผ่อน ชุดถนน ทหารวิ่งซักรหรือเก็บเกี่ยวข้าวเป็นกลุ่มๆ ในนา กระนั้นก็ตาม ไม่มีใครนิยมเรียกจีนว่าเป็นสังคมทหาร ทหารจีนในยุคหลังเหมาเป็นทหารอาชีพมากขึ้น เลิกหาคะแนนนิยมโดยออกไปช่วยชาวไร่ชาวนาดำนาเกี่ยวข้าว การใช้แรงงานในการผลิตยังคงมี แต่วัตถุประสงค์ต่างกับทหารในยุคเหมา ทหารในยุคปัจจุบันทำการผลิตเพื่อหวังผลกำไร เพื่อเอาไปจัดสรรเป็นสวัสดิการให้ทัดเทียมกับหน่วยอื่นๆ ที่มีรายได้เพิ่มขึ้น พฤติกรรมทำนองนี้ไม่เข้ากับสิ่งที่เรียกว่าเป็นสังคมทหาร ในประวัติศาสตร์ ทหารในสังคมจีนจะเพียงพู่ในยามมีศึกสงคราม แต่ในยามสันติ อิทธิพลของทหารจะมีน้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนจีนไม่ยกย่องคนถือปืน ภาษิตจีนมีว่า “เหล็กที่ดีจะไม่ใช้ทำตะปู คนที่ดีจะไม่ใช้เป็นการ” โอกาสที่ทหารจะครอบงำสังคมจีนจึงมีน้อยมาก

ในส่วนที่เกี่ยวกับความมั่นคงภายนอก เงื่อนไขภายนอกสำคัญกว่าเงื่อนไขภายใน การแบ่งอดีตเป็นยุคเหมาและยุคหลังเหมาอาจจะแนะให้หลงทาง ข้อเท็จจริงมีว่า ในช่วงระยะเวลา 35 ปี (1949-1985) จีนมีศัตรู หรือคู่พิพาททางการเมืองตลอด ศัตรูล้วนแต่เป็นอภิมหาอำนาจ สหรัฐฯ (1949-1969) และสหภาพโซเวียต (1969-1985) เปลี่ยนกันเป็นศัตรูหมายเลขหนึ่งของจีน ในช่วงนั้น การรักษาอำนาจอธิปไตยถูกท้าทายอยู่เนืองๆ สัญญลักษณ์ที่บ่งบอกภัยอันตรายที่คุก

ความความมั่นคงของจีนด้วยสงครามนิวเคลียร์ คือสงครามเกาหลี (1950-1953) สงครามเวียดนาม (1964-1967) สงครามชายแดนจีน-รัสเซียที่เกาะเงินเป่า (1969) สงครามเวียดนามบุกกัมพูชาโดยโซเวียตสนับสนุนเวียดนามและจีนโจมตี 8 จังหวัดภาคเหนือของเวียดนามในปี 1979 ตั้งแต่การบารโซฟขึ้นมามีอำนาจในโซเวียตในปี 1985 มาจนถึงกลางทศวรรษ 1990 จีนปลอดภัยที่สุดในประวัติศาสตร์ทั้งศตวรรษของการสถาปนาเป็นคอมมิวนิสต์

จุดอันตรายที่จีนอาจจะใช้กำลังทหารในอนาคตคือ ช่องแคบไต้หวันและบริเวณหมู่เกาะสแปรตลีย์ จีนเตรียมกำลังเพื่อส่งเสริมการทูตของตนในการบีบมิให้ไต้หวันแยกตัวเป็นประเทศเอกราชสำหรับหมู่เกาะสแปรตลีย์และอาณาบริเวณทะเลจีนใต้ จีนเตรียมกำลังทหารปกป้องดินแดนที่ตนยึดครองอยู่ในปัจจุบัน ภัยอันตรายจากสองจุดนี้มีใช่เป็นภัยอันตรายใกล้ชิด และจีนสงวนท่าทีเป็นฝ่ายริเริ่มในการใช้กำลังพอๆ กับเป็นฝ่ายตอบโต้ การเตรียมการใช้กำลังทางองนี้ เป็นเรื่องของการรักษาบูรณภาพแห่งดินแดน

การเตรียมการในด้านการทหารของจีนมีแนวโน้มไปในทิศทางใดเราอาจดูได้ที่อัตราค่าสิ่งพล ระบบอาวุธ และงบประมาณรายจ่ายในด้านการทหาร

ในด้านกำลังพล จีนมีทหารประจำการที่ใหญ่ที่สุดในโลก แต่เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรแล้ว มีอัตราจำนวนทหารต่ำกว่ามหาอำนาจอื่น ภายหลังสงครามเย็น จีนลดจำนวนทหารประจำการลงจาก 4.3 ล้านคนในปี 1979 เหลือ 2.9 ล้านคนในปี 1995 ทหารปลดแอกในยุคเหมาได้รับการฝึกให้ทำสงครามประชาชนแบบตั้งรับมากกว่ารุก จีนในยุคปัจจุบันเน้นการฝึกยุทธวิธีการป้องกันเชิงรุกมากขึ้น

ในด้านระบบอาวุธ จีนให้ความสำคัญในการพัฒนาอาวุธแบบพึ่งตนเองทั้งระบบอาวุธนิวเคลียร์และอาวุธธรรมดา จีนทดลองระเบิดนิวเคลียร์ พอๆ กับอังกฤษ (45 ลูก กลางปี 1996) น้อยกว่าสหรัฐฯ (1,032) โซเวียต/รัสเซีย (715) และฝรั่งเศส (200) มาก เข้าใจว่าการสะสมหัวระเบิดนิวเคลียร์ก็จะมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับมหาอำนาจอื่น ส่วนอาวุธธรรมดาเน้นด้านจำนวนจีนมีมากเกือบทุกชนิด แต่ส่วนใหญ่เป็นอาวุธที่ล้าสมัย หลังสงครามเย็นจีนได้เปลี่ยนโรงงานผลิตอาวุธเป็นโรงงานผลิตเครื่องบินเรือขีปนาวุธเป็นจำนวนมาก ที่เหลืออยู่ก็พยายามปรับปรุงให้สามารถผลิตอาวุธให้ทันสมัยมากขึ้น จึงต้องอาศัยการสั่งซื้อเทคโนโลยีสมัยใหม่ซึ่งจีนยังล้าหลังอยู่

ตัวเลขงบประมาณรายจ่ายด้านการทหารเป็นตรรกะที่เน้นความสำคัญที่รัฐบาลให้แก่การป้องกันประเทศเปรียบเทียบกับรายจ่ายด้านอื่น ตัวเลขรายจ่ายจริง (ซึ่งไม่ค่อยตรงกับงบประมาณ) ในปี 1979 เป็นเงิน 22,270 ล้านหยวน (ประมาณ 7,423 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ตามอัตราแลกเปลี่ยนในขณะนั้น) เพิ่มจากงบประมาณปีก่อน 20.2% เพราะส่งกำลังขนาดใหญ่บุกโจมตี 8 จังหวัดภาคเหนือของเวียดนาม จำนวนนี้คิดเป็น 18.5% ของงบประมาณทั้งหมด หรือ 5.6% ของ GDP ในปี 1994 ตัวเลขรายจ่ายด้านการทหารเพิ่มเป็น 55,071 ล้านหยวน หรือ

ประมาณ 6,626 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (เงินหยวนลดค่ามาก) เท่ากับ 9.5% ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมดหรือ 1.3% ของ GDP ในปี 1995 งบประมาณรายจ่ายด้านการป้องกันประเทศของจีน (ไม่ใช่จ่ายจริง) เท่ากับ 6.3 พันล้านเหรียญสหรัฐ น้อยกว่าทงอินเดีย (7.3 พันล้านเหรียญสหรัฐ) เกาหลีใต้ (14.0 พันล้านเหรียญสหรัฐ) อังกฤษ (34.0 พันล้านเหรียญสหรัฐ) เยอรมนี (35.3 พันล้านเหรียญสหรัฐ) ฝรั่งเศส (35.6 พันล้านเหรียญสหรัฐ) ญี่ปุ่น (42.1 พันล้านเหรียญสหรัฐ) และสหรัฐ (280.6 พันล้านเหรียญสหรัฐ)¹⁰

นักวิเคราะห์ตะวันตกนิยมพูดเป็นเสียงเดียวกันว่าตัวเลขรายจ่ายด้านการทหารของทางทหารจีนต่ำเกินความเป็นจริง พวกเขาเชื่อตัวเลขของ CIA มากกว่า พวกเขาประมาณกันว่าจะต้องเอา 2-4 ศูนย์เข้าไป ความจริงก็คือ ตัวเลขของทางการจีนคงจะถูกคั่ง เพียงแต่เมื่อเทียบอัตราแลกเปลี่ยนเป็นดอลลาร์แล้วรู้สึกวุ่นวาย เงินจำนวนน้อยนั้นซื้อของในจีนอาจจะได้มากกว่าซื้อของในสหรัฐ ชนิดเดียวกันประมาณ 3-4 เท่า ฉะนั้นถ้าเทียบเงินดอลลาร์ในระบบอำนาจซื้อ (purchasing power parity หรือ PPP) แล้ว ตัวเลขที่ออกมาใกล้เคียงกับตัวเลขของ CIA ซึ่งเมื่อเทียบกับขนาดของประเทศและจำนวนพลเมืองแล้ว ก็ถือว่าต่ำถ้าเทียบกับมหาอำนาจอื่นๆ รวมทั้งญี่ปุ่น

จีนไม่ได้ให้ความสำคัญในการเพิ่มสมรรถนะในด้านการทหารมากนัก แนวโน้มในการพัฒนากองทัพเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป จุดเน้นในกลางทศวรรษ 1990 คือการพัฒนากองทัพเรือสำหรับปฏิบัติการในอาณาบริเวณทะเลจีนใต้ ยานอวกาศสำหรับใช้เป็นอำนาจต่อรองในระดับโลก และผลิตหรือซื้ออาวุธใหม่เข้าแทนที่อาวุธเก่าที่ล้าสมัยจำนวนมาก นอกจากนั้นในด้านยุทธวิธี จีนได้ปรับปรุงประสิทธิภาพของทหารในการรบแบบบุกและเคลื่อนย้ายเร็วให้ดีขึ้น

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

คนไทยเคยกลัว “ภัยคุกคามจากจีน” (“The China threat”) ส่วนหนึ่งมีมูลความจริง แต่อีกส่วนหนึ่งเราเดินตามกระแสการโฆษณาชวนเชื่อของชาวตะวันตกภายใต้บรรยากาศของสงครามเย็น ที่เห็นนโยบายต่างประเทศของจีนเป็นอย่างไร มีความต่อเนื่องหรือไม่ และในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยเป็นอย่างไร ประเด็นเหล่านี้คงจะมีการวิเคราะห์กันอย่างละเอียดในหัวข้ออื่นในที่นี้ สมควรที่จะชี้ให้เห็นภาพแต่เพียงกว้างๆ

นโยบายหลักในความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ผลประโยชน์ เป้าหมาย และยุทธวิธีของจีนในการดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายในและภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงถึงศตวรรษที่ผ่านมา

¹⁰ ปรับปรุงจาก *World Economy and China*, Vol. 4 No. 1 (Beijing: February 1996), p. 45.

การรักษาเอกราชของชาติเป็นนโยบายหลักที่มีความสำคัญอันดับแรกๆ เกือบตลอด ในช่วง 20 ปีแรกของการสถาปนาระบอบคอมมิวนิสต์ การรักษาความมั่นคงต่อต้านภัยคุกคามจากสหรัฐฯ มีความสำคัญอันดับสูงสุด จากปี 1969 ถึงปี 1985 การรักษาความมั่นคงจากภัยคุกคามของสหภาพโซเวียตกลายเป็นปัญหาสำคัญสูงสุดแทนภัยจากสหรัฐฯ จากนั้นเป็นต้นมา แม้จีนจะยังมีความขัดแย้งกับบางประเทศ แต่ฐานะความเป็นเอกราชของจีนมีความปลอดภัยยิ่งกว่าสมัยใดๆ ในรอบ 150 ปีที่ผ่านมา

เรื่องราวสภาพแห่งดินแดนของจีนเป็นประเด็นที่เรื้อรังมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ จีนมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศอื่นๆ มากที่สุดในโลก ภายใน 45 ปี (1950-1995) จีนสามารถตกลงปักปันเขตแดนทางบกกับประเทศต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ (เว้นแต่บางส่วนกับอินเดีย และรัสเซีย) เขตแดนทางทะเลยังมีปัญหากับญี่ปุ่นที่เกาะเตียวหยู (ญี่ปุ่นเรียกเซนคาเกว) ในทะเลจีนใต้ยังมีกรณีพิพาทกับเวียดนาม ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และบรูไน จีนเข้ายึดครองทิเบตอีกครั้งหนึ่งภายหลังฝ่ายหลังตั้งตัวเป็นเอกราชมาเกือบ 40 ปี องค์ดาไลลามะกับสาวกเกือบ 100,000 คนได้หนีภัยไปอยู่อินเดียและยังคงเคลื่อนไหวเพื่อเอกราชหรือสิทธิปกครองตนเองมาตลอด ส่องกงและมาเก๊ากลับสู่การปกครองของจีนอีกครั้งหนึ่งในปี 1997 และ 1999 ตามลำดับ ส่วนที่เป็นปัญหาใหญ่ที่สุดคือไต้หวัน ซึ่งยังไม่สามารถรวมกับจีนแผ่นดินใหญ่ได้จนถึงปัจจุบันนี้

พรรคคอมมิวนิสต์จีนก้าวขึ้นสู่อำนาจด้วยอุดมการณ์ปฏิวัติคอมมิวนิสต์เพื่อโค่นล้มระบอบทุนนิยม ในช่วง 10 ปีแรก จีนร่วมมือกับโซเวียตส่งเสริมการปฏิวัติสังคมนิยมทั่วโลก ภายหลังจีนแตกแยกกับโซเวียตอย่างเปิดเผยในปี 1960 แล้ว ความเข้มแข็งของทฤษฎีการคอมมิวนิสต์ลดน้อยลง การต่อต้านลัทธิทุนนิยม (capitalism) และจักรวรรดินิยม (imperialism) โดยจีนก็ลดถอยลงด้วย หันมาต่อต้านลัทธิครองความเป็นเจ้า (hegemonism) และลัทธิจักรวรรดิสังคมนิยม (social imperialism) แทน คู่ปรปักษ์จะเป็นลัทธิใดก็ตามที่ ในเชิงยุทธวิธีจีนนิยมใช้ยุทธการแนวร่วม (united front) คือเอาคู่ปรปักษ์หลักเป็นเป้า รวมพลังที่คัดค้านฝ่ายตรงข้ามและกลุ่มพลังที่ขอบว้างตัวเป็นกลางมาเป็นสัมพันธมิตรชั่วคราว

ในความสัมพันธ์กับต่างประเทศนั้น ผู้นำจีนและคนจีนโดยทั่วไปนิยมอย่างยิ่ง “หลักการอยู่ร่วมกันโดยสันติ 5 ประการ” กล่าวคือ (1) เคารพอธิปไตยและบูรณภาพแห่งดินแดนของกันและกัน (2) ไม่รุกรานซึ่งกันและกัน (3) ไม่แทรกแซงกิจการภายในของกันและกัน (4) เท่าเทียมกันและสนองผลประโยชน์ของกันและกัน และ (5) อยู่ร่วมกันโดยสันติ

ในทางปฏิบัตินั้น ไม่ง่ายอย่างที่เข้าใจ จีนมีความขัดแย้งกับต่างประเทศหลายเรื่อง ที่ยังแก้ไม่ได้ และถึงกับต้องใช้กำลังมาแล้วหลายกรณี ปัญหาที่ว่า กรณีใดจีนจะใช้กำลังหรือจะใช้อำนาจในการทำให้สิ่งที่ต้องการให้เป็นจริงเป้าหมาย กรณีใดจีนจะตอบโต้ศัตรูโดยไม่ใช้กำลัง และกรณีใดจีนจะตอบโต้ปรปักษ์โดยสร้างความสามัคคีภายในชาติ ประเด็นเหล่านี้คงจะไม่มีคำตอบที่

ชัดเจน อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมของจีนเท่าที่ผ่านมามักจะทำให้เราเห็นภาพแนวโน้มนโยบายของจีนได้ไม่มากนักน้อย

ความสัมพันธ์ไทย-จีน ในช่วงถึงศตวรรษที่ผ่านมา ความสัมพันธ์ไทย-จีนเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ของโลก และตามเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงภายในของทั้งสองประเทศ ในที่นี้จะกล่าวโดยย่อเกี่ยวกับรูปแบบความสัมพันธ์ไทย-จีน คุณลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศและเงื่อนไขที่ทำให้รูปแบบและคุณลักษณะของความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลง

ในเรื่องรูปแบบความสัมพันธ์ไทย-จีน ในระดับประชาชนต่อประชาชน คนไทยกับคนจีนมีความสัมพันธ์กันทางเชื้อสายและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องเป็นเวลายาวนาน เมื่อรัฐบาลไทยมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) (1946-1976) การติดต่อระหว่างคนไทยและคนจีนบนแผ่นดินใหญ่ต้องห้ามตามกฎหมายไทยเกือบตลอดเวลา ฝ่ายจีนมีกลไกส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนต่อประชาชน เช่น สมาคมมิตรภาพ สมาคมการกึ่งชาตินิต่างๆ ในช่วงการเมืองไทยค่อนข้างเปิดเสรีภาพ คนไทยไปเยือนจีนกับประปรายอยู่เนืองๆ อีกส่วนหนึ่งก็ถูกลอบไปเยี่ยมญาติโดยไม่เลือกบรรพบุรุษในทางการเมือง แต่ด้วยความเสี่ยงภัยของตนเอง ต่อเมื่อรัฐบาลไทยเปลี่ยนนโยบายไปสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับสาธารณรัฐประชาชนจีนแล้ว (1975) คนไทยกับคนจีนจึงเดินทางไปยังอีกประเทศหนึ่งโดยเปิดเผยและชอบด้วยกฎหมาย

ในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลต่อรัฐบาลนั้น ฝ่ายจีนเปิดกว้างต้อนรับไทยเสมอ แต่รัฐบาลไทยในช่วงปี 1949-1975 มีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ตามสหรัฐฯ ต่อเมื่อไทย-จีนได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกันแล้ว มิตรภาพไทย-จีนในเชิงสร้างสรรค์ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้รับการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ความสนิทชิดชอบกันอาจวัดได้จากการแลกเปลี่ยนการเยือนของผู้นำของทั้งสองประเทศ ความร่วมมือกันในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ และความร่วมมือกันในทางเศรษฐกิจและวิชาการ

ในด้านคุณลักษณะของความสัมพันธ์ไทย-จีน จึงอาจกล่าวได้ว่าในช่วง 25 ปีแรกของการสถาปนาระบอบคอมมิวนิสต์ในจีน โดยทางการไทย-จีนเป็นปรปักษ์กัน จีนสนับสนุนขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยในการเคลื่อนไหวพยายามโค่นล้มรัฐบาลในรูปแบบต่างๆ เช่น การให้แหล่งพึ่งพิง ให้กลไกส่งวิทยุกระจายเสียงเป็นปากเสียงให้ขบวนการคอมมิวนิสต์ไทย และให้คำปรึกษา เป็นต้น ไทยร่วมมือกับสหรัฐฯ ในลักษณะสัมพันธ์มิตรทางทหาร (ซีโต) ทำสงครามกับจีนในสงครามเกาหลี ต่อสู้กับสัมพันธมิตรของจีนในอินโดจีน และร่วมมือกับสหรัฐฯ ทำสงครามจิตวิทยา โดยใช้สื่อมวลชนเช่นวิทยุและโทรทัศน์ และเมื่อสหรัฐฯ เปลี่ยนนโยบายต่อจีนในช่วงทศวรรษปี 1970 ไทยก็เปลี่ยนสู่ตามลม จีนเปิดกว้างต้อนรับไทยแบบฟ้าใหญ่ เติญสถานการณ์ในอินโดจีนเปลี่ยนไป จีนกับไทยจับมือกันต่อต้านภัยคุกคามจากเวียดนาม-โซเวียต เมื่อเวียดนามบุกและยึดครองกัมพูชา ตั้งแต่ปลายปี 1978 จนถึงปี 1989 จากนั้นเป็นต้นมา ไทย-จีนได้สร้างรากฐานในการร่วมมือกันในเชิงสร้างสรรค์มั่นคงพอสมควร

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ไทย-จีน เป็นปรปักษ์กันที่สำคัญ คืออิทธิพลจากภายนอก ฝ่ายจีนนั้นรับเอาอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ที่ส่งเสริมการปฏิวัติทั่วโลกเป็นนโยบายทางการเมืองของรัฐบาล ฝ่ายไทยก็มีลัทธิรัฐอยู่เบื้องหลัง เมื่อจีนยกเลิกอุดมการณ์ปฏิวัติไป และสงครามเย็นสิ้นสุดลงแล้ว มลเหตุของความขัดแย้งกันก็หมดไป ความจริงจีนกับไทยไม่มีผลประโยชน์ขัดกันมากนัก มีแต่ นโยบายที่แตกต่างกันเล็กน้อย จีนมิได้วางตัวเป็นเจ้าเหนือหัวคนไทย และคนไทยก็มีใจหนักแน่นพอที่จะไม่ระแวงภัยคุกคามจากจีน การค้าและการลงทุนระหว่างไทยกับจีนได้ขยายตัวเติบโตอย่างรวดเร็ว ความร่วมมือกันในการพัฒนาเศรษฐกิจทงภาคพื้นที่ (สี่เหลี่ยมหรือหกเหลี่ยมเศรษฐกิจแล้วแต่สถานการณ์ในอนาคต) เป็นความสนใจและผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างไทยกับจีน ซึ่งถ้าลาวและพม่าให้ความร่วมมือดีขึ้นก็คงจะทำให้ความร่วมมือไทย-จีนในทางเศรษฐกิจขยายตัวกว้างขวางขึ้น ปัญหาที่กระทบถึงมิตรภาพไทย-จีนเป็นบางครั้งบางคราวคือ จีนหวาดผวามากเกินไปต่อความสัมพันธ์ที่ไทยมีต่อไต้หวันในภาคเอกชน รวมทั้งการต้อนรับผู้นำที่เบ็ดเสร็จโดยเอกชนคนไทยด้วย ฝ่ายไทยถือว่าเป็นเรื่องของภาคเอกชนหรือเรื่องวัฒนธรรมซึ่งคนไทยทั่วไปไม่มีสิทธิที่จะติดต่อสัมพันธ์กับคนต่างชาติได้ แต่จุดยืนของจีนก็คือ คนเหล่านั้นมีพฤติกรรมส่งเสริมการแบ่งแยกดินแดนของจีน ความแตกต่างกันเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ทั้งสองฝ่ายควรหาทางปรองดองกัน ณ จุดใดจุดหนึ่ง

บทที่ 2

รัฐสังคมนิยมจีนก่อนปี ค.ศ. 1979

สนเกียรติ วันทะนะ

“...ในสมัยโบราณของจีน มีนิยายอุปมาเรื่องหนึ่ง ชื่อ “ลุงไต้ย้าภูเขา” เล่ากันว่า นานมาแล้ว มีชายชาวคนหนึ่ง นามอยู่ภาคเหนือของจีน ชื่อลุงไต้เขาเหนือ ได้เห็นหน้าบ้านของแกมีภูเขาใหญ่สองลูกขวางทางอยู่ ลูกหนึ่งชื่อเขาไต้หังชาน อีกลูกหนึ่งชื่อเขาหวางวูชาน ลุงไต้ตัดสินใจพาลูก ๆ ของแกใช้จอบขุด หมายจะขุดภูเขาใหญ่สองลูกนี้ทิ้ง ชายแกอีกคนหนึ่งชื่อลุงฉางตง เห็นเข้าก็หัวเราะและว่า “พวกเจ้าทำเช่นนี้ ข้างไต้เสียจริง ๆ พ่อลูกเพียงไม่กี่คนจะไปขุดภูเขาสองลูกใหญ่ปานนี้ทั้งวัน ไม่มีทางเป็นไปได้หรอก” ลุงไต้ตอบว่า “เมื่อข้าตายแล้วก็ยังมิถูกของข้า, ลูกตายแล้วก็ยังมีหลาน ลูก ๆ หลาน ๆ สืบต่อกันไปไม่มีวันสิ้นสุด ภูเขาสองลูกนี้ แม้จะสูงเท่าสูงแต่มันก็ไม่ออกสูงขึ้นไปอีก ขุดไปหน่อยหนึ่งก็น้อยลงหน่อยหนึ่ง ทำไมจะขุดให้ราบไปไม่ได้เล่า ?” ลุงไต้เมื่อได้ความคิดที่ผิดของลุงฉางตงไปแล้ว ก็ได้โลเลแต่บัดนั้น คงขุดเขาต่อไปทุกวันมิได้ขาด เรื่องนี้ทำให้เทวราชเกิดความสะเทือนใจ จึงส่งเทวดาสององค์ลงมาชิงโลกมนุษย์ ยกเขาภูเขาสองลูกนี้ไปเสีย ทุกวันนี้ก็มีภูเขาใหญ่สองลูกกั้นกั้นประเทศจีนอยู่ ลูกหนึ่งเรียกว่าจักรพรรดินิยม อีกลูกหนึ่งเรียกว่าสังคมานิยมพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ตัดสินใจมานานแล้วที่จะขุดภูเขาสองลูกนี้ทิ้งเสีย เราจักต้องกันหยัดต่อไป จักต้องทำงานต่อไปไม่หยุดนิ่ง แล้วเราก็จะสามารถทำให้เทวราชสะเทือนใจได้เหมือนกัน เทวราชนี้มีใครอื่น คือ ประชามหาชนทั้งประเทศจีนนั่นเอง เมื่อประชามหาชนทั่วทั้งประเทศพร้อมใจกันขุดภูเขาสองลูกนี้ด้วยกับกันเราแล้ว ยังจะมีอะไรอีกเล่าที่ขุดให้ราบไปไม่ได้ ? ”

เหมาเจ๋อตง, “ลุงไต้ย้าภูเขา : คำกล่าวเปิดประชุมในที่ประชุมสมัชชาผู้แทนทั่วประเทศของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศจีน ครั้งที่ 7” 11 มิถุนายน 1945. *สรรนิพนธ์ เหมาเจ๋อตง เล่ม 3 (ตอนปลาย)*, ปักกิ่ง : สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ, 1968, หน้า 546 - 8.

“ปี 1949 ได้สถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นจนถึงปัจจุบันเกือบจะ 37 ปีแล้ว ในระหว่างนี้หนทางที่จีนเดินเลี้ยวตลอดต่อเนื่องมาก มีระยะที่พัฒนาไปอย่างรวบร้อน และก็มีระยะที่ประสบความล้มเหลว หลังจาก “การปฏิวัติใหญ่ทางวัฒนธรรม” สิ้นสุดลง เราได้ประเมินสถานการณ์อย่างสุขุมเยือกเย็น พิจารณาทบทวนในวันข้างหน้าจะเดินอย่างไร การแบ่งเส้นเขตนั่นคือการประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางชุดที่ 11 ครั้งที่ 3 ของพรรคเรา การประชุมครั้งนี้ได้กำหนดเข็มมุ่งและนโยบายใหม่ประการต่าง ๆ ขึ้นเป็นชุด

การปฏิรูปของเรา การเปิดประตูต่อกายนอกและการทำให้ภายในมีความคล่องตัวของเรา เป็นการยืนหยัดในหนทางสังคมนิยม ภาระหน้าที่ของสังคมนิยมก็คือต้องพัฒนาพลังการผลิต เสริมกำลังของประเทศสังคมนิยมให้เข้มแข็ง ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นทีละขั้น จากนั้นจะได้เตรียมพื้นฐานเพื่อการเข้าสู่ลัทธิคอมมิวนิสต์ในวันข้างหน้า ในช่วงระยะเวลาอันยาวนานระยะหนึ่งที่แล้วมา เราได้มองข้ามระยะสังคมนิยมจะต้องพัฒนาพลังการผลิต เราได้สรุปความผิดพลาดก็คือต้องเปิดประตูต่อกายนอก ทำลายการปิดประตูขังตัวเอง ในประเทศทำให้มีการคล่องตัว ปลุกกระตุ้นความกระตือรือร้นของประชาชนทั่วประเทศ ไม่ทำเช่นนั้นพลังการผลิตก็ไม่อาจพัฒนาไปได้ การดำเนินลัทธิอ้วนเจี๋ยกัณ “ข้าวหม้อใหญ่” ไม่อาจปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นได้เลย และไม่อาจปลุกให้มีความกระตือรือร้นขึ้นได้ด้วย มาตรการที่เราใช้อยู่ในปัจจุบันล้วนเป็นการยับยั้งการพัฒนาพลังการผลิตแห่งสังคมนิยมทั้งสิ้น ...”

เติ้งเสี่ยวผิง, “ยืนหยัดสังคมนิยมยืนหยัดนโยบายสันติภาพ” 4 เมษายน 1986, สรรพนธ์เติ้ง เสี่ยวผิง : จีนจะไปทางไหน ?, ตาวประภาช รุ่งอรุณ แพล, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2537, หน้า 46 - 7.

รัฐสังคมนิยมจีน หรือที่เรียกอย่างเป็นทางการว่า “สาธารณรัฐประชาชนจีน” ได้รับการสถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 1949. ตลอดระยะเวลาประมาณ 4 ทศวรรษหลังจากนั้น การเติบโตของรายได้ประชาชาติที่แท้จริง (real national income) ประชากร (population) และรายได้เฉลี่ยต่อบุคคล (per capita income) ปรากฏดังตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 2.1 : การเติบโตทางเศรษฐกิจ ประชากร และรายได้ต่อหัว (ร้อยละ)

ปี	G (Y)	G (N)	G (Y/N)
1954 - 60	11.3	1.8	9.5
1961 - 70	5.4	2.3	3.1
1971 - 80	7.3	1.8	5.5
1981 - 88	9.9	1.3	8.6

หมายเหตุ :	G	=	การเติบโต
	Y	=	รายได้ประชาชาติที่แท้จริง
	N	=	ประชากร

ที่มา : Statistical Yearbook of China 1985, p. 34 ; 1989, pp. 31, 87. (อ้างจาก Ryoshin Minami, *The Economic Development of China*, Basingstoke and London : The Macmillan Press Ltd., 1994, p. 9)

เวียวซิน มินามิ¹ มีความเห็นว่าเส้นทางการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนหลัง ค.ศ. 1949 มีความผันผวน คือ เฝื่องฟูหรือตกต่ำตามกระแสเหตุการณ์ทางการเมืองในทามที่ “ฝ่ายซ้าย” มีอำนาจในการควบคุมนโยบายการพัฒนาประเทศ มิติทางการเมือง เช่น อุดมการณ์ความเสมอภาคแบบคอมมิวนิสต์จะมีอิทธิพลเหนือทฤษฎีทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางวัตถุดิบจึงมี ขณะที่ ถ้า “ฝ่ายขวา” ได้มีบทบาทในการก่อกวนนโยบายการพัฒนาประเทศ ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์อื่นได้แก่ กลไก ราคา และการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพของระบบตลาดจะได้รับการพิจารณาอย่างจริงจัง ตัวอย่างของช่วงเวลาที่การพัฒนาเศรษฐกิจประสบภาวะตกต่ำอย่างรุนแรง คือ ช่วงปี 1961 ซึ่งรัฐใช้นโยบาย “การก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่” (Great Leap Forward) ที่อัตราการผลิตของรายได้ประชาชาติที่แท้จริงลดลงถึงสามสิบเปอร์เซ็นต์ และในช่วงปี 1967 - 8 ซึ่งตรง

¹ Ryoshin Minami, *The Economic Development of China*, Basingstoke and London : The Macmillan Press Ltd., 1994, pp. 6 - 7.

กับกระบวนการ “ปฏิวัติวัฒนธรรม” (Cultural Revolution) ซึ่งรายได้ประชาชาติก็เติบโตในอัตราที่ลดลงเกือบสิบเปอร์เซ็นต์

ในทศวรรษแรกนับจากปี ค.ศ. 1952, 1958 และ 1970 ซึ่งเป็นช่วงของการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจอย่างจริงจังหลังประสบวิกฤตการณ์ใหญ่ ๆ อัตราการเจริญเติบโตของรายได้ประชาชาติที่แท้จริงพุ่งขึ้นไปถึงมากกว่ายี่สิบเปอร์เซ็นต์ทั้ง 3 ระยะ

ซูซุมุ ยาบูกิ^๖ เป็นนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่มองพัฒนาการของเศรษฐกิจการเมืองจีนตั้งแต่การปฏิวัติ 1949 เป็นต้นมา ในรูปของความผันผวนที่ถูกกำหนดโดยกระแส “เอียงซ้าย” และ “เอียงขวา” ท่านผู้นี้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจการเมืองของจีนตั้งแต่ ค.ศ. 1949 ถึง ค.ศ. 1993 ไว้อย่างดีเยี่ยมในตารางหน้า 4 - 5 ของหนังสือของท่าน ซึ่งขออนุญาตยกมาให้พิจารณาในที่นี้ ดังปรากฏในตารางที่ 2 บทความนี้จะถือเอาตารางของท่าน ยาบูกิเป็นกรอบ หรือแนวทางในการเดินเรื่อง เพื่อปูพื้นฐานให้ผู้อ่านเห็นถึงภาพแห่งกระบวนการของการสร้างรัฐสังคมนิยมจีน ตามวัตถุประสงค์ที่ผู้เขียนได้รับมอบหมาย

^๖ Susumu Yabuki, *China's New Political Economy*, Boulder : Westview Press, 1995.

ตารางที่ 2.2 : แนวทางการพัฒนาสังคมนิยมจีน

ปี	แผนพัฒนา ฉบับที่ 5 ปี	ยุค	เสียงหัวเราะ	← แนวทาง →	เชิงอรรถ
1949				อิงสหภาพโซเวียต	คค. 48 สภาประชาชน สาธารณรัฐประชาชน จีน
1950		①	คค. 50 คัดค้านลัทธิ ในทางลี้	สงครามเกาหลี	
1951			พค. 51 วางคำ "สามด้าน" และ "ห้าด้าน"		
1952					
1953			คค. 53 เริ่มมุ่งสำหรับ ชาวเปลี่ยนผ่าน		
1954	แผน ฉบับที่ 1		คค. 53 สหกรณ์การ เกษตร		
1955			พค. 55 วิพากษ์ ฟูเฟิง	สงครามเวียดนาม	
1956					พค. 56 "วิสัยทัศน์" กค. 56 สมัชชาพรรค ครั้งที่ 8
1957			คค. 57 คัดค้านลัทธิ เบี่ยงเบน		
1958			คค. 58 รณรงค์ ลดรูปแบบประชาชน		
1959	แผน ฉบับที่ 2				
1960		②		วิกฤตการณ์ วิกฤตการณ์	
1961				พรรคคอมมิวนิสต์ "จีน - โซเวียต"	
1962					คค. 62 แผนวิจรรณ ตามอง 62-63 "แนวชาว, แนวคำ" ของเต๋ง
1963			63-64 วิพากษ์ จีน - โซเวียต	"ปฏิวัติวัฒนธรรม" (อ้าง หลิวลี้วี่ และ เจิ้งเสี่ยวผิง)	
1964	ช่วงการ ปรับเปลี่ยน		64 รณรงค์ความบริสุทธิ์ 4 ประการ		
1965			พค. 65 วิพากษ์ "การ ปัดป้องหัว"		
1966			คค. 66 ปฏิวัติใหญ่ทาง วัฒนธรรมของชนชั้น กรรมาชีพ		
1967	แผน ฉบับที่ 3				
1968					

ปี	แผนพัฒนา ฉบับที่ 5 ปี	ชุด	เชิงซ้าย	← แนวทาง →	เชิงขวา
1969		3	มช. 89 สหภาพพรรค ครั้งที่ 8 (กำหนด หลักนโยบายใหม่)		
1970					
1971					มช. 71 แนวทางการของ หลินเปียว
1972	แผนฯ ฉบับที่ 4	4			มช. 72 จีน - ญี่ปุ่น ฟื้นความสัมพันธ์
1973			มช. 73 ฉบับที่ 4 คน วิพากษ์โจวเินไหล		มช. 74 เต๋งถันตู้ถันเจ
1974					
1975			มช. 75 ฉบับที่ 4 คน วิพากษ์เต๋งถันตู้ถันเจ		มช. 76 แนวทางการของ โจวเินไหล
1976			มช. 76 เหตุการณ์ที่ เทียนอันเหมิน		มช. 78 ฉบับที่ 3 คน มช. 77 เต๋งถันตู้ถันเจ
1977	ฉบับที่ 5		(เต๋งถันตู้ถันเจ, สว่ทวนเฟิง ถูกกำหนดเป็นทาส)		มช. 78 การประชุมเต็ม คณะของ ก.ค. กลาง ชุดที่ 11 ครั้งที่ 3
1978					มช. 79 เต๋งถันตู้ถันเจ
1979			มช. 79 หลักพื้นฐาน		มช. 80 เต๋งถันตู้ถันเจ
1980			4 ประการ		มช. 81 เต๋งถันตู้ถันเจ
1981			มช. 79 ทำเนียบพรรค ประชาธิปไตย		มช. 82 เต๋งถันตู้ถันเจ
1982	แผนฯ ฉบับที่ 6	4	มช. 81 วิพากษ์ "อู๋หลิน" ซอไป๋		มช. 82 เต๋งถันตู้ถันเจ
1983			มช. 82 ปฏิรูปพรรค ต่อต้านลัทธิความผิด		มช. 83 เต๋งถันตู้ถันเจ
1984			มช. 83 ปฏิรูปพรรค ต่อต้านลัทธิความผิด		มช. 84 เต๋งถันตู้ถันเจ
1985			มช. 84 ปฏิรูปพรรค ต่อต้านลัทธิความผิด		มช. 85 เต๋งถันตู้ถันเจ
1986		7	มช. 85 นักศึกษาเดินขบวน		มช. 87 สหภาพพรรค ครั้งที่ 13
1987	แผนฯ ฉบับที่ 7		มช. 87 ท้องถิ่นเสรีนิยม		
1988			มช. 88 การปรับปรุงของ ราคาสินค้าครั้งใหญ่		
1989			มช. 89 เหตุการณ์ เทียนอันเหมิน		
1990					มช. 90 สหภาพพรรค ครั้งที่ 14

ปี	แผนพัฒนา ฉบับที่ ๕ ปี	ยุค	เศรษฐกิจ	
			← แนวทาง →	เชิงขวา
1991	แผนฯ ฉบับที่ ๕			คค. ๑2 การพัฒนา เศรษฐกิจ 1๓, นโยบาย เสรีนิยม พค. ๑3 การประชุมเต็ม คณะของ ค.ก. กลาง ชุดที่ 14 ครั้งที่ 3
1992				
1993				

หมายเหตุ

- ① = ยุคของการฟื้นฟู (1949 - 1952)
- ② = ยุคของการก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่ (1958 - 1962)
- ③ = ยุคของการปฏิวัติวัฒนธรรม (1966 - 1976)
- ④ = ยุคของเติ้งเสี่ยวผิง (1980 - 1987)

Source : Adapted from Shunmu Yabuki, *China's New Political Economy : The Giant Awakes*, Boulder : Westview Press, 1995, Figure 1.1, pp. 4 - 5.

1. สร้างรากฐานอำนาจรัฐปฏิวัติ, 1949 - 52

เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนภายใต้การนำของประธานเหมาเจ๋อตง (1893 - 1976) ประกาศสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1949 นั้น งานชุดแรกที่ชาวพรรคคอมมิวนิสต์จีนจะต้องทำคือกระชับอำนาจปฏิบัติ (consolidation) ให้สามารถปกครองได้ทั่วผืนแผ่นดินอันกว้างใหญ่ไพศาลโดยรัฐบาลเดียวอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ประเทศจีนขาดเอกภาพและความชอบธรรมทางการปกครองมากกว่าครึ่งศตวรรษ เหมาเจ๋อตง เคยประเมินไว้ในเดือนมิถุนายน 1950 ว่าระยะเวลาที่จะใช้เพื่อการกระชับอำนาจนี้อย่างน้อยก็ประมาณ 3 ปี เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ มีหลายสิ่งหลายอย่างที่ต้องกระทำ ซึ่งอาจลำดับความโดยสังเขป ดังนี้

1.1 การปลดปล่อยมณฑลชายแดน และการทำลายล้างกองกำลังปฏิปักษ์ปฏิวัติที่เหลืออยู่

ดินแดนสำคัญที่เป็นเป้าหมายของการปลดปล่อย คือ อีเบต ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ เพราะเป็นกันชนระหว่างจีนกับอินเดีย, จีนเจียง (Xinjiang) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งประชากรเป็นเตอร์ก และมองโกลนับถือศาสนาอิสลาม ทั้งยังเป็นจุดยุทธศาสตร์ เพราะเป็นกันชนระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต และยังมีสินแร่อุดมสมบูรณ์อีกด้วย, มองโกเลียในซึ่งเป็นผืนแผ่นดินยาวเหยียดกว่า 1,500 ไมล์ เหนือกำแพงเมืองจีนขึ้นไป และเป็นจุดยุทธศาสตร์อีกจุดหนึ่ง เพราะกั้นระหว่างจีนกับมองโกเลียนอก ซึ่งประกาศเอกราชไปตั้งแต่ ค.ศ. 1911 และหลัง 1924 ก็กลายเป็นบริวารของมอสโกในชื่อที่เรียกว่า สาธารณรัฐโซเวียตแห่งมองโกเลีย มองโกเลียในยังมีความสำคัญต่อการคุ้มครองแมนจูเรีย ซึ่งถือเป็นหัวใจของอุตสาหกรรมของจีนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

นอกจากอีเบต จีนเจียง และมองโกเลียในแล้ว ทางทิศตะวันออก ยังมีเกาะไต้หวัน เกาะจินเหมิน (Jinmen) และหม่าจู (Mazu) และเกาะไหหลำที่จะต้องปลดปล่อย ซึ่งในบรรดาเกาะที่เอ่ยนามนี้ ไต้หวันมีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นฐานที่มั่นของกองกำลังก๊กมินตั๋ง ภายใต้การนำของ เจียงไคเช็ค ซึ่งท้าทายความชอบธรรมของพรรคคอมมิวนิสต์ และประกาศที่ยึดผืนแผ่นดินใหญ่คืนอยู่ตลอดเวลา

เกาะไหหลำถูกปลดปล่อยในเดือนเมษายน 1950 หลังจากที่เจียงไคเช็คปฏิเสธที่จะให้ความช่วยเหลือกองกำลังที่จะปกป้องไหหลำ ในเดือนมิถุนายน 1950 รัฐบาลปักกิ่ง เตรียมการบุกไต้หวัน แต่เมื่อเกิดสงครามเกาหลีขึ้นในวันที่ 25 มิถุนายน 1950 การปลดปล่อยดังกล่าวก็เปลี่ยนต้องระงับไปเพราะกองเรือของอเมริกันได้เข้าควบคุมช่องแคบไต้หวันเพื่อป้องกันมิให้อิทธิพลของคอมมิวนิสต์แพร่ออกไปได้อีกทางเอเชียตะวันออก ในปลายปี 1950 เดิมทีนั้น กองทัพจีนก็เคยยื่นเข้าปลดปล่อยทิเบต จีนเจียง และมองโกเลียใน การต่อต้านของอีเบตไม่

ประสบผลและในที่สุดในเดือนพฤษภาคม 1951 การเจรจาต่อรองก็ยุติด้วยการยกให้อิเบตเป็นเขตปกครองตนเอง แต่อยู่ภายใต้ร่มเงาอธิปไตยของรัฐบาลจีน ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าช่วงเวลาเพียงปีเดียวหลังการปฏิวัติจีนก็สามารถกระชับความเป็นเอกภาพทางอำนาจรัฐเหนือดินแดนของตนได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ ยกเว้นเพียงเกาะไต้หวัน

1.2 การพึ่งพิงทางหนึ่ง

หลังการปฏิวัติจีนจะวางตนอย่างไรในประชาคมโลก? แผนการมาร์แชลที่อเมริกันให้แก่ยุโรปก็อาจจะเป็นทางเลือกให้จีนพึ่งพิงได้ ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต ตั้งแต่การก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีนในปี 1921 จนกระทั่งถึงการปฏิวัติปี 1949 เป็นไปในทางไม่สู้ดีนัก ยุทธศาสตร์การปฏิวัติของสตาลินที่ให้ลุกขึ้นสู้ในเมืองเกือบทำให้พรรคคอมมิวนิสต์จีนสูญพันธุ์ ภายใต้การคาดการณ์ของเจียงไคเช็คที่เที่ยงใสในปี 1927 นอกจากนั้นในช่วงที่สงครามกลางเมืองระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์กับฝ่ายชาตินิยมก็กินตั้งกำลังดำเนินไปอย่างเข้มข้นนั้น สหภาพโซเวียตมีความสัมพันธ์กับฝ่ายก๊กมินตั๋งราบรื่นเป็นพิเศษ กล่าวกันว่าทูตของสหภาพโซเวียตเป็นทูตประเทศสุดท้ายที่ออกมาจากรัฐบาลเจียงไคเช็คในปี 1949¹

ความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นระหว่างสหภาพโซเวียต กับจีนในช่วงปี 1948 - 9 ก็มีส่วนเสริมให้จีนต้องเลือกพึ่งพิงสหภาพโซเวียต ประการหนึ่ง รัฐบาลสหภาพโซเวียตจะยกเลิกพันธะตามสนธิสัญญาต่าง ๆ ไว้แก่รัฐบาลใหม่ของจีน ประการต่อมา สื่อนาวลชนอนวิกันจำนวนหนึ่งในกรุงปักกิ่งถูกห้ามมิให้รายงานข่าว อีกประการหนึ่ง กองทัพใหญ่ของสหภาพโซเวียต ประจำแมนจูเรียพร้อมคณะเจ้าหน้าที่ถูกคุมตัวเกือบปีในฐานะผู้ต้องสงสัยว่าปฏิบัติการเป็นสายลับ จนถูกกักขังเป็นเวลา 1 เดือน และถูกเนรเทศออกนอกประเทศในที่สุด²

สิ่งที่กล่าวมานี้อาจเป็นพื้นฐานที่มาของคำประกาศของเหมาเจ๋อตง ในวันที่ 30 มิถุนายน 1949 ว่าจีนจะต้องพึ่งพิงทางด้านสหภาพโซเวียต³ และในที่สุด คำประกาศของเหมาก็เป็นจริง เกือบ 3 เดือนในช่วงธันวาคม 1949 ถึงกุมภาพันธ์ 1950 ประธานเหมาเดินทางไปมอสโคว์เพื่อเจรจากับผู้นำสหภาพโซเวียตถึงความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างสองประเทศ ผลของการเจรจา (ซึ่งใช้เวลายาวนานและค่อนข้างซับซ้อน) ปรากฏเป็นข้อตกลงที่ประเทศทั้งสองจะเป็นพันธมิตรร่วมกันเพื่อป้องกันการรุกรานจากประเทศที่สาม (หมายถึงญี่ปุ่นเป็นสำคัญ) โดยมีระยะเวลาของการเป็นพันธมิตรตามข้อตกลงนี้ 30 ปี (เมื่อครบวาระข้อตกลงในปี 1979 จีนก็มีได้ต่ออายุข้อตกลงนี้อีก) สำคัญในข้อตกลงซึ่งให้สัตยาบัน เมื่อ 30

¹ Craig Dietrich, *People's China: A Brief History*, Second Edition, New York and Oxford: Oxford University Press, 1994, p. 53.

² *Ibid.*, p. 54.

³ Bill Brugger, *Contemporary China*, London: Croom Helm Ltd., 1977, p. 50.

กันยายน 1950 ก็คือสหภาพโซเวียต จะคืนทรัพย์สินในแมนจูเรียให้กับจีนโดยไม่คิดค่าทดแทน รวมทั้งถอนตัวออกจากการครอบครองเมืองท่าพอร์ต อาร์เธอร์ และไลเดน (Dairen) มีการตั้งบริษัทร่วมทุนระหว่าง 2 ประเทศขึ้น 3 บริษัท คือ บริษัทการเดินที่ทำการเดินระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต และอีก 2 บริษัท ดำเนินกิจการเกี่ยวกับน้ำมันและเหมืองแร่ในซินเจียง สหภาพโซเวียตให้เงินกู้ยืมเงินจำนวน 300 ล้านดอลลาร์อเมริกัน เพื่อใช้ซื้อเครื่องจักรกลของสหภาพโซเวียตในช่วง 5 ปี และมีกำหนดส่งคืนระหว่างปี 1954 - 1963 ด้วยอัตราดอกเบี้ย 1% ตามข้อตกลงนี้มีโครงการจำนวน 141 โครงการ ที่จะสร้างขึ้นตามความช่วยเหลือของสหภาพโซเวียต ทั้งในด้านของที่พักอาศัยและเทคโนโลยี

นโยบายชิงสหภาพโซเวียตนี้ได้รับการทดสอบในเวลาอีกไม่กี่เดือนผ่านมา 25 มิถุนายน 1950 สงครามระหว่างเกาหลีเหนือ - ใต้ ก็ระเบิดขึ้น 25 ตุลาคม 1950 กองกำลังภาคพื้นทวีปของจีนที่เคลื่อนเข้าไปในเกาหลีเหนือก็ปะทะกับกองกำลังสหประชาชาติภายใต้การนำของพลเอกแมคอาเธอร์ ซึ่งเคลื่อนเขยเส้นขนานที่ 38 ขึ้นไป ในเดือนถัดมา กองกำลังของทั้งสองฝ่ายตั้งค้อมเขยกันที่ใกล้แนวเส้นขนาน จนกระทั่งมีการสงบศึกในเดือนกรกฎาคม 1953

เกี่ยวกับการตัดสินใจเลือกข้างสหภาพโซเวียตนี้ เหมาเจ๋อตง กล่าวอ้างในภายหลังว่า แม้พรรคคอมมิวนิสต์จีนจะไม่ได้อยู่ในสายตาของผู้นำสหภาพโซเวียตมาก่อน แต่สถานการณ์ที่ทำให้จีนตัดสินใจเข้าแทรกแซงโดยช่วยเกาหลีเหนือซึ่งทำให้เป็นกันชนไม่ให้สหภาพโซเวียตกับสหรัฐอเมริกาต้องเผชิญหน้ากันโดยตรงในคาบสมุทรเกาหลีนั่นเอง ที่ทำให้พรรคคอมมิวนิสต์จีนมีความชอบธรรมและได้รับความเชื่อมั่นมากขึ้นจากผู้นำของสหภาพโซเวียต

1.3 การฟื้นฟูเศรษฐกิจสู่สภาวะปกติ

12 ปีของสงคราม และสงครามกลางเมืองสร้างปัญหาที่เป็นมรดกตกทอดให้สังคมจีนใหม่หลายต่อหลายประการ เช่น สภาวะเงินเฟ้อรุนแรง เกิดการชะงักงันทั้งในทางการเกษตร และอุตสาหกรรม ระบบการคมนาคมขนส่งเสื่อมโทรม การไหลออกของทุนและความสามารถในการประกอบการ เกิดการว่างงานและการทำงานต่ำระดับในอัตราสูง เกิดการผลิตที่นาละที่อยู และอาหารก็กินตั้งแต่ที่ว่างงานจำนวนมาก ความหิวโหยและทุพโภชนาการระบาดไปทั่วนอกจากนี้ยังมีโรคภัยที่กักกันสังคมหลังสงครามอีกหลายประการ เช่น การติดฝิ่น โสเภณี การพนัน อาชญากรรม และการฆ่าเด็กที่เป็นเพศหญิง คณะผู้ปกครองใหม่ต้องเร่งรัดแก้ปัญหาเหล่านี้อย่างรวดเร็ว

ในการฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจให้กลับคืนสู่สภาวะปกติ โจวเอินไหล (1898 - 1976) และนักทฤษฎีชั้นนำของพรรคที่มีส่วนร่วมชะตากรรมมากับเหมาเจ๋อตงตั้งแต่ครั้งเดินทัพวิบากทางไกล (1934 - 5) กว่า 6,000 ไมล์ เพื่อหนีการล้อมปราบของก๊กมินตั๋ง และชีวิตในฐานะที่มั่นเขินอัน (1937 - 45) ซึ่งหล่อหลอมบุคลิกภาพของนักปฏิวัติจีนรุ่นอาวุโสนามว่า เฉินหยุน (Chen Yun, 1905 - 1996) มีบทบาทสำคัญอย่างมาก

เงินทุนสามารถควบคุมปัญหาเงินเฟ้ออย่างรุนแรงลงได้ด้วยมาตรการตั้งงบประมาณแบบสมดุลย์ ปฏิรูประบบเงินตรา และใช้มาตรการควบคุมราคา ในเรื่องของอุตสาหกรรมและการธนาคาร มาตรการโอนอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และธนาคารเป็นของรัฐ ทำให้รัฐบาลใหม่สามารถควบคุมเศรษฐกิจของภาคเมืองได้ รวมทั้งพื้นที่และทรัพย์สินที่เคยเป็นของชุมชนต่างชาติในจีนด้วย

การให้นโยบายงบประมาณสมดุลย์นั้น รัฐบาลคอมมิวนิสต์ได้เปรียบรัฐบาลก๊กมินตั๋งอยู่ตรงที่ว่ารัฐบาลใหม่สามารถดึงเอาส่วนเกินทางเศรษฐกิจ (surplus) จากชนบทมาใช้ได้ง่ายกว่าและบุคลากรของรัฐก็คุ้นเคยกับการได้รับค่าจ้างในระดับต่ำ และจ่ายเป็นสิ่งของมาแล้ว ตั้งแต่ช่วงสงครามต่อต้านญี่ปุ่น และสงครามกลางเมือง

นโยบายทางเศรษฐกิจที่ใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหาของภาคเมืองที่ถูกกำหนดขึ้นภายใต้แผนนโยบายทางการเมืองที่ดีว่าขณะนั้นจีนอยู่ในช่วงของการปฏิวัติเพื่อสถาปนาประชาธิปไตยแผนใหม่ เพราะฉะนั้นในระยะนี้ชนชั้นนายทุนชาติ (national bourgeoisie) จึงถือว่าเป็นพลังที่ก้าวหน้าที่จะร่วมกันสร้างสรรค์ประเทศชาติได้ ถ้าเขาเหล่านั้นมิได้มีประวัติที่ร่วมหัวจมท้ายกับพวกคณาธิปไตยหรือก๊กมินตั๋ง อย่างโจ่งแจ้งจนเกินไป โชคดีสำหรับคอมมิวนิสต์ที่ก๊กมินตั๋งได้ช่วยแก้ปัญหาชนชั้นนายทุนให้ล่วงหน้าไปส่วนหนึ่งแล้วด้วยการสถาปนาระบบทุนนิยมขุนนาง (bureaucratic capitalism) ขึ้น เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง โดยการให้ข้าราชการเข้าควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจไว้อย่างกว้างขวาง ฉะนั้น เมื่อก๊กมินตั๋งอพยพหนีไปดังได้ทราบ กิจกรรมทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ขนาดใหญ่ทั้งหลายจึงตกอยู่ในมือของระบอบใหม่โดยปริยาย รัฐบาลใหม่ให้อำนาจการควบคุมทรัพยากรและพลังงานสร้างกรอบให้พวกกระฎุมพีเดินไปได้ตามทิศทางที่พรรคคอมมิวนิสต์เห็นเหมาะสม¹

1.4 การจัดโครงสร้างอำนาจใหม่

หลังการปฏิวัติ กิจกรรมที่ต้องกระทำมิได้มีเพียงกิจกรรมทางการเมืองและการทหารของพรรคดังที่เป็นกิจกรรมหลักสมัยสงครามกลางเมือง แต่หมายถึงต้องดำเนินการบริหารประเทศทั้งปัญหาเล็ก ปัญหาใหญ่ ทั้งระยะสั้น และระยะยาวอย่างต่อเนื่องเหมือนรัฐบาลในยามปกติของประเทศทั้งหลาย

ภาพของโครงสร้างอำนาจใหม่ที่เหมาะสมกับเงื่อนไขและขั้นตอนแห่งพัฒนาการของสังคมจีนนั้น เหมเจ๋อตุงเขียนไว้แล้ว ตั้งแต่ปี 1940 ในบทนิพนธ์ เรื่อง “ว่าด้วยลัทธิประชาธิปไตยแผนใหม่” (มกราคม 1940)²

¹ Richard T. Phillips, *China Since 1911*, Basingstoke and London : Macmillan Press Ltd., 1996, p. 164.

² เหมเจ๋อตุง, *สวนนิพนธ์เหมาเจ๋อตุง เล่ม 2 (ตอนปลาย)*, น.ป.ท. ชมรมหนังสือแสงตะวัน, 1988, หน้า 673 - 776.

ในนิพนธ์บทนี้ เหมาวิเคราะห์ว่าสังคมจีน (1940) เป็น "สังคมเมืองขึ้น ทั้งเมืองขึ้น และกึ่งศักดินา" ซึ่งหมายความว่า "ประเทศจีนในปัจจุบัน ในเขตอิทธิพลของญี่ปุ่น เป็นสังคมเมืองขึ้น, ในเขตปกครองของก๊กมินตั๋งก็ยังคงเป็นสังคมกึ่งเมืองขึ้นโดยพื้นฐาน ; แต่ไม่รู้ว่าในเขตอิทธิพลของญี่ปุ่นหรือในเขตปกครองของก๊กมินตั๋งก็ล้วนเป็นสังคมที่ระบบศักดินา และกึ่งศักดินาครองฐานะเหนือกว่าทั้งสิ้น นี่แหละคือสภาพบ้านเมืองของจีนในปัจจุบัน"⁸

ลักษณะของสังคมเช่นที่ว่ามี เหมาเห็นว่าจะต้องใช้ลัทธิประชาธิปไตยแบบใหม่ เป็นกรอบในการปกครองเพื่อให้เป็นระยะผ่านไปสู่การสร้างสังคมนิยมต่อไป สิ่งที่เขาเรียกว่า "ลัทธิประชาธิปไตยแบบใหม่" ในที่นี้ก็คือ "ระบอบรัฐ - เผด็จการร่วมของชนชั้นปฏิวัติต่าง ๆ , ระบอบอำนาจรัฐ - ระบอบประชาธิปไตยแบบชนชั้น"⁹

การพยายามนำลัทธิประชาธิปไตยแบบใหม่มาใช้นี้ พรรคคอมมิวนิสต์ได้ร่วมมือกับพรรคก๊กมินตั๋งมาครั้งหนึ่งแล้ว ตั้งแต่มีการลงนามในข้อตกลงหยุดยิงเมื่อต้นปี 1946 ในเวลานั้นมีพรรคการเมืองหลายพรรคเข้าร่วมประชุมเพื่อร่วมกันแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับ ปี ค.ศ. 1935 ของก๊กมินตั๋ง เพื่อจะจัดให้มีการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง และจะจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกรัฐสภาขึ้น แต่งานดำเนินไปไม่ทันสำเร็จก็เกิดสงครามกลางเมืองเต็มรูปแบบระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์กับก๊กมินตั๋งเสียก่อน

ครั้งถึงปี 1948 ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์ได้ชัยชนะเหนือก๊กมินตั๋งเพิ่มขึ้น ๆ เป็นลำดับ จนเห็นว่าชัยชนะเด็ดขาดอยู่ไม่ไกล คณะกรรมการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์ (CCP Politburo) จึงลงมติให้เรียกประชุมองค์การแนวร่วม ซึ่งประกอบด้วยพรรคการเมืองและกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ในรูปของ "การประชุมตัวแทนที่ปรึกษาทางการเมืองของประชาชนจีน" (Chinese People's Political Consultative Conference) เพื่อเตรียมจัดตั้งรัฐบาลสมัชชาบริหารประเทศเมื่อสงครามยุติ และเพื่อให้มีการจัดตั้งสมัชชาประชาชน (People's Congress) ขึ้น การประชุมดังกล่าว ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงปักกิ่งในเดือนกันยายน 1949 มีคณะผู้แทนเข้าร่วมประชุม 662 คณะ จากพรรคการเมืองมากกว่า 20 พรรค และกลุ่มองค์กรมวลชนอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้โดยมีเหมาเจ๋อตุงเป็นประธานในการประชุม¹⁰

ผลของการประชุม ที่ประชุมผ่านกฎหมายออกมา 2 ฉบับ คือ ฉบับที่หนึ่งเรียกว่า "Organic Law" (27 กันยายน 1949) อีกฉบับหนึ่งเรียกว่า "Common Programme" (29 กันยายน 1949) กฎหมายทั้ง 2 ฉบับประกอบกันทำหน้าที่เป็นรัฐธรรมนูญชั่วคราวสำหรับการ

⁸ เพื่ออ้าง, หน้า 678.

⁹ เพื่ออ้าง, หน้า 704.

¹⁰ James C.F. Wang, *Contemporary Chinese Politics : An Introduction*, Fourth Edition, Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1992, p. 108.

ปกครองประเทศจีนในช่วงที่ยังไม่มีรัฐธรรมนูญฉบับจริงและยังไม่มีทางเลือกตั้งผู้แทนของสมัชชาประชาชนแห่งชาติ ซึ่งต้องรอจนกระทั่งถึงปี 1954.

สิ่งที่ “Organic Law” หรือกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญช่วยวางรากฐานไว้ในระเทศหัวเลี้ยวหัวต่อก็คือองค์กรที่สำคัญสำหรับการปกครองประเทศขึ้นมา 2 องค์กร คือ สภาการปกครองของประชาชน (Central People’s Government Council) หรือเรียกย่อ ๆ ว่า “สภาการปกครอง” (The Government Council) ซึ่งมีเหมาเจ๋อตุงเป็นประธาน และสภานี้ทำหน้าที่ให้คำปรึกษารวมทั้งออกกฎหมายและแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐในการบริหารประเทศ อีกองค์กรหนึ่งคือสภาการบริหารของรัฐ (State Administration Council) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “สภาแห่งรัฐ” (The State Council) ซึ่งมีนายกรัฐมนตรี โจวเอินไหล เป็นประธาน ทำหน้าที่บริหารประเทศโดยมีคณะรัฐมนตรีอยู่ใต้บังคับบัญชา

ส่วนที่ประชุมตัวแทนที่ปรึกษาทางการเมืองฯ (CPPCC) ก็ทำหน้าที่แทนสมัชชาประชาชนแห่งชาติ ซึ่งยังมิได้มีการเลือกตั้งในขณะนั้น

สิ่งที่ “Common Programme” หรือแผนการร่วม กำหนดให้เกิดขึ้นในขณะนั้นก็คือการประกาศว่าจีนเป็น “เมตังการร่วมของชนชั้นปฏิวัติต่าง ๆ 4 ชนชั้น” ได้แก่ กรรมกร ชาวนา นายทุนน้อย และนายทุนชาติ¹¹ ซึ่งเป็นไปตามหลักการลัทธิประชาธิปไตยโดยแผนใหม่ที่เหมาเจ๋อตุงเขียนไว้เมื่อปี 1940 ที่ระบุว่าในระบอบประชาธิปไตยโดยแผนใหม่นั้น ประชาธิปไตยมีลักษณะรวมศูนย์และเป็นเผด็จการร่วมกันของชนชั้นต่าง ๆ ที่ถูกกดขี่เอาเปรียบจากสังคมทั้งเมืองขึ้นทั้งศักดินา นั่นคือ กรรมกร ชาวนา นายทุนน้อย และนายทุนชาติ

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ที่ประชุมตัวแทนฯ ยังลงมติให้ใช้ธงชาติที่ประกอบด้วยพื้นสีแดง มีดาวสีทองขนาดเล็ก 4 ดวง อ้อมดาวสีทองขนาดใหญ่ 1 ดวงเอาไว้ เป็นสัญลักษณ์แทนประเทศใหม่ที่สถาปนาขึ้นด้วย คำอธิบายสัญลักษณ์ธงชาตินี้มี 2 แนว ซึ่งกล่าวว่าเป็นทางการทั้งคู่ คือ แนวที่หนึ่งอธิบายว่าดาวเล็ก 4 ดวง หมายถึง ชนชั้นปฏิวัติทั้ง 4 อ้อมรอบดาวดวงใหญ่ ซึ่งหมายถึงพรรคคอมมิวนิสต์ คำอธิบายอีกแบบหนึ่งกล่าวว่า ดาวดวงใหญ่หมายถึงชนชาติอื่น ซึ่งเป็นประชากรส่วนข้างมากของประเทศ ส่วนดาวดวงเล็ก 4 ดวง หมายถึงชนชาติส่วนน้อยที่ประกอบด้วย อีเบต มองโกล แมนจู และมุสลิม

อย่างไรก็ตาม องค์กรแห่งอำนาจที่สร้างขึ้นใหม่ทั้ง “สภาการปกครอง” และ “สภาแห่งรัฐ” ต่างก็อยู่ภายใต้การควบคุมของพรรคคอมมิวนิสต์อย่างใกล้ชิดในทางนโยบาย เศรษฐกิจการเมือง และการทหาร อีกทั้งผู้นำระดับสูงสุดทั้งปวงขององค์กรทั้งสองต่างก็เป็น

¹¹ June Teufel Dreyer, *China’s Political System: Modernization and Tradition*, Hasingstoke and London: The Macmillan Press Ltd., 1993, p. 106.

สมัชชาแห่งกรรมการเมือง (Politburo) ซึ่งถือเป็น “หัวใจ” ของพรรคคอมมิวนิสต์โดยตลอดด้วยเช่นกัน ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างกลไกของพรรคที่มีเหนือกลไกของรัฐจึงมีความสนิทแนบแน่นและเห็นได้ชัดอย่างยิ่ง พรรคคอมมิวนิสต์ดำเนินการให้บุคลากรของพรรคเข้าไปมีส่วนสำคัญเป็นกลุ่มเสียงที่เป็นเอกภาพ และภูมิทิศทางของกลไกอื่น ๆ ได้เสมอ

1.5 การปฏิรูปที่ดิน

การปฏิรูปที่ดินเป็นนโยบายสำคัญที่สุดประการหนึ่งที่ระบอบใหม่หมิ่นชุกซิ่นมาดำเนินการอย่างเร่งด่วน โดยถือเอาประสบการณ์เมื่อครั้งเริ่มตั้งฐานที่มั่นในเขตเจียงซี (Jiangxi) ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1931 เป็นที่ตั้ง นโยบายที่สมเหตุสมผลอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาจากจุดที่ว่าประเทศจีนนั้น ประชากรส่วนใหญ่ท่วมท้น (เกือบ 90% ในขณะนั้น) อาศัยอยู่ในชนบท และมวลชนชาวนาเหล่านี้เองที่มีส่วนสำคัญที่สุดที่ผลักดันให้การปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์ได้ปกครองประเทศในปี 1949 นั้น ที่ดินที่ใช้ในการเกษตรถึงราวครึ่งหนึ่งถูกครอบครองโดยประชากรแค่ 1 ใน 10 เท่านั้น ในขณะที่ 2 ใน 3 ของประชากรเป็นเจ้าของที่ดินรวมกันแล้วเพียง 1 ใน 5 ปัญหาความไม่สมดุลในการกระจายการถือครองที่ดินจึงมีความแจ่มชัดยิ่ง นอกจากนี้ชาวนาไร้ที่ดินจำนวนมากต้องจ่ายค่าเช่านาถึงร้อยละ 60 ของผลผลิตที่ทำได้ กฎหมายการปฏิรูปเกษตรกรรม (Agrarian Reform Law) จึงถูกกำหนดออกมาเป็นมาตรการอย่างรุนแรงที่จะใช้แก้ปัญหาในชนบท เพราะมาตรา 6 ของกฎหมายดังกล่าวยังคงอนุญาตให้ชาวนารวยคงรักษาที่ดินและทรัพย์สินสมบัติของตนไว้ได้ต่อไป แม้แต่เจ้าที่ดินก็ยังสามารถถือครองที่ดินได้ต่อไป ถ้าเขาใช้ที่ดินนั้นทำการเกษตรด้วยตนเอง (มาตรา 10)

ในระยะต่อมาการยึดที่ดินของเจ้าที่ดินดำเนินไปอย่างรุนแรงขึ้น โดยผ่านการชี้เป้าของพลพรรคคอมมิวนิสต์ที่เคลื่อนไหวให้ชาวนาเปิดศาลประชาชนให้ชาวนาคิดบัญชีกับเจ้าที่ดินในพื้นที่ สงครามเกาหลีเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สร้างความหวุ่นวิตกในหมู่ชาวนา และพลพรรคคอมมิวนิสต์ว่าพวกคณะชาติภวทศกลับมามีอำนาจได้อีก ดังนั้น จึงเท่ากับเป็นตัวเร่งให้กระบวนการแบ่งสั่นในส่วนที่ดินจากเจ้าที่ดินและชาวนาดำเนินไปอย่างรวดเร็วและรุนแรงขึ้นในระยะหลัง

กล่าวได้ว่า กระบวนการจัดสรรที่ดินใหม่บรรลุผลสำเร็จในปี 1952 ซึ่งที่ดิน 113 ล้านเอเคอร์ (พร้อมสัตว์เลี้ยงและเครื่องมือการเกษตร) ถูกแบ่งไปยังชาวนาไร้ที่ดินกว่า 300 ล้านคน)¹¹

1.6 การรณรงค์

การรณรงค์ (campaigns) ให้ประชาชนตื่นตัวและมีส่วนร่วมเคลื่อนไหวผลักดันโครงการใด ๆ นั้น กล่าวได้ว่าเป็นงานที่พรรคคอมมิวนิสต์ถนัด และพรรคคอมมิวนิสต์เองก็เติบโต

¹¹ I.C.F. Wang, 1982, pp. 12 - 13.

โครงการประสบความสำเร็จได้ด้วยยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีดังกล่าว ในช่วง 2 - 3 ปีแรกหลังการปฏิวัติมีการณรงค์ที่สำคัญ คือ การณรงค์ปฏิรูปที่ดินทั่วประเทศ การณรงค์ปลดปล่อยสตรีด้วยกฎหมายการสมรสใหม่ การณรงค์เพื่อสนับสนุนฝึกฝนปฏิบัติ การณรงค์เพื่อปฏิรูปทางความคิด การณรงค์ต่อต้านระบบราชการและการณรงค์ต่อต้านคอร์รัปชัน

การณรงค์ปฏิรูปที่ดินนั้นเริ่มด้วยการที่พรรคจัดทีมณรงค์เพื่อการปฏิรูปที่ดินอันประกอบด้วยผู้ปฏิบัติงาน อาสาสมัครรุ่นเยาว์นับพันนับหมื่นเคลื่อนเข้าไปในหมู่บ้านต่าง ๆ ภาระกิจอันแรกของทีมงานเหล่านี้คือการเข้าไปจัดตั้งสมาคมชาวนาจน และชาวนากลางขึ้นตามหมู่บ้าน หลังจากนั้นก็กระตุ้นให้เกิดการประชุมมวลชนเพื่ออภิปรายถึงความเลวร้ายของระบบกรรมสิทธิ์และการไถ่ที่ดินที่ดำรงอยู่ ชาวนาจะค่อย ๆ พัฒนาความกล้าหาญที่จะลุกขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์ถึงความต่ำต้อย และไม่เป็นธรรมที่ตนเองได้รับ จากนั้นที่ประชุมมวลชนก็จะช่วยกันตรวจสอบประวัติพฤติกรรมอันเลวร้ายของบรรดาเจ้าของที่ดิน และในที่สุดก็จะจบลงด้วยการยึดที่ดินและทรัพย์สินสมบัติของเจ้าที่ดินมาแจกจ่ายให้กับชาวนาไร้ที่ดินและชาวนาจนต่อไป บ่อยครั้งที่ความแค้นขมขื่นที่สะสมมานานของชาวนาจะเบียดออกมาอย่างรุนแรงเกินกว่าจะควบคุมได้และจบลงด้วยชีวิตของเจ้าที่ดินหรือภรรยาหรือลูกที่ใจอำมหิต ตลอดระยะเวลาจากปี 1949 ถึง 1952 มีการประเมินกันว่าเหยื่อที่สูญเสียชีวิตจากการณรงค์ปฏิรูปที่ดิน (ภายหลังผนวกเข้ากับการณรงค์ต่อต้านปฏิรูปปฏิบัติ) นั้น ตกอยู่ระหว่าง 2 ถึง 5 ล้านคนทีเดียว¹⁸

การณรงค์ต่อต้านอเมริกาและช่วยเหลือเวียดนามขึ้นทันทีที่ผู้นำระดับสูงของจีนตัดสินใจที่จะต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธกับสหรัฐอเมริกาและพันธมิตรในสมรภูมิเกาหลี การณรงค์นี้เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม 1950 จนถึงกันยายน 1953 ซึ่งเป็นเวลาที่เพิกประกาศว่าจีนได้ “ชัยชนะอันยิ่งใหญ่ในสงครามต่อต้านการรุกรานของสหรัฐอเมริกา และช่วยเหลือเกาหลี” รูปแบบของการรณรงค์มีหลากหลาย นับตั้งแต่การจัดทีมงานของนักศึกษาเข้าไปอภิเษกสภาพปัญหาของความขัดแย้งให้กับชาวนาในหมู่บ้าน การรับบริจาค การเร่งเพิ่มผลผลิต และการเสียภาษีเพิ่มไปจนกระทั่งการสร้างเครือข่ายการประท้วงร่วมกันระหว่างชาวจีนกับองค์กรคริสตอื่น ๆ ทั่วโลก แม้สงครามเกาหลีจะทำให้จีนสูญเสียไม่น้อย (ตามการประเมินของอเมริกันกองกำลังของจีนประมาณ 900,000 คน ตาย บาดเจ็บ หรือสูญหายจากสงครามครั้งนี้) แต่ผลที่ได้มาจากการสงครามและการณรงค์คือ ภาพของความเดือดดาลจากสาเหตุของทหารจีน ซึ่งเป็นรองอย่างมากภายในแง่อาวุธยุทธโศปกรณ์ ประการต่อมาในสายตาของพลเมืองจีนจำนวนมากก็คือการประกาศให้โลกรู้ว่าขณะนี้จีนใหม่ได้ตื่นขึ้นแล้ว และดังนั้นจึงเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบใหม่ไปโดยปริยาย แม้แต่สตาลิน ซึ่งปรกติที่ผ่านมามีเคยเห็นพรรคคอมมิวนิสต์จีนอยู่ในสายตา ก็เปลี่ยนมาให้ความเชื่อมั่นและนับถือจีนมากขึ้น ประการสุดท้าย พลังชาตินิยมที่ถูกปลุกเร้าด้วยการณรงค์อย่างต่อเนื่องเป็นเครื่องมือสำคัญที่ระบอบใหม่ใช้อ่อนรากถอนโคนฝ่ายต่อต้านภายในประเทศด้วย

¹⁸ C. Dieckrich, 1994, p. 69.

การรณรงค์เพื่อปลดปล่อยสตรีเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 1950 ซึ่งรัฐบาลได้ประกาศใช้กฎหมายว่าด้วยการสมรสฉบับใหม่ กฎหมายฉบับนี้ถือว่าการสมรสจะต้องเป็นไปตามรูปแบบของ “ประชาธิปไตยแบบใหม่” กล่าวคือ ประเพณีเก่าแบบคลุมถุงชนที่พ่อแม่จัดการให้ลูกแต่งงานกันโดยปราศจากความพึงพอใจของทั้งสองฝ่ายจะกระทำมิได้ นอกจากนี้ การซื้อเจ้าสาว การสมรสกับเด็ก และการมีภรรยาหลายคนถือว่าผิดกฎหมาย หลักความเสมอภาคทางเพศจะต้องบังคับใช้เป็นการทั่วไป สตรีหม้ายมีสิทธิเท่ากับบุรุษหม้ายในการสมรสใหม่ อย่างไรก็ตาม กฎหมายไม่อาจเปลี่ยนพฤติกรรมผู้คนได้ชั่วข้ามคืน ดังนั้น ในช่วงปี 1950 ถึง 1953 จึงมีการรณรงค์เผยแพร่กฎหมายและระเบียบปฏิบัติใหม่อย่างกว้างขวาง แม้การรณรงค์จะไม่ได้ผลมากนักโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท แต่นักสังเกตการณ์บางคนให้ข้อคิดว่าวัตถุประสงค์หลักของกฎหมายและการรณรงค์ก็มีได้มุ่งหมายจะล้างประเพณีเก่าแก่นี้ออกไปได้อย่างรวดเร็ว แต่รัฐต้องการปลดปล่อยให้บุคคลหลุดออกมาจากอำนาจอันหนาแน่นของระบบครอบครัวและเครือญาติ เพื่อให้รัฐสามารถควบคุมทางการเมืองเหนือชีวิตของพลเมืองแต่ละคนได้อย่างเบ็ดเสร็จในขั้นตอนของการสร้างสังคมนิยม และเมื่อมองในแง่นี้ก็ต้องถือว่าการรณรงค์ประสบความสำเร็จพอสมควร เพราะในไม่ช้าการแต่งงานโดยความสมัครใจก็กลายเป็นปกติฐาน (norm) ทางสังคมไปโดยปริยาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับคนหนุ่มสาวในสังคมเมือง

การรณรงค์เพื่อก้าวรบบปฏิบัตินี้ปฏิบัติเริ่มในเดือนกุมภาพันธ์ 1957 เป้าของการรณรงค์ครั้งนี้ คือ จะจัดการอย่างเฉียบขาดกับอาชญากรรมหรือผู้ที่กระทำตัวเป็นศัตรูของระบอบใหม่อย่างเปิดเผย ตลอดระยะเวลาในการดำเนินการดังกล่าวทั่วประเทศมีผู้ถูกตัดสินประหารชีวิตอยู่ในระหว่างครึ่งล้านถึงหนึ่งล้านคน

การรณรงค์ปฏิรูปทางความคิดเริ่มจากภาพยนตร์ ชื่อ ชีวิตของหวู่ซัน (Wu Xun) ซึ่งออกฉายในเดือนธันวาคม 1950 ภาพยนตร์เรื่องนี้มีสาระสำคัญคือแสดงให้เห็นว่าการศึกษาร่วมแก้ปัญหาสังคมจีนในศตวรรษที่ 19 ในฤดูใบไม้ผลิของปี 1951 ภาพยนตร์ดังกล่าวถูกวิพากษ์วิจารณ์ (ซึ่งเชื่อว่าเริ่มมาจาก เจียงชิง ภริยาเหมาเจ๋อตง ซึ่งขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นกรรมการพิจารณาภาพยนตร์ของกระทรวงวัฒนธรรม) ว่าพยายามบิดเบือนคำสอนของลัทธิมาร์กซ์ โดยชี้ให้เห็นว่าการศึกษามีส่วนแก้ปัญหาของจีนได้ ทั้งๆที่ลัทธิมาร์กซ์สอนว่ามีแต่การต่อสู้ทางชนชั้นที่ปฏิบัติเท่านั้น จึงจะแก้ปัญหาของสังคมได้ หลังจากนั้นผู้สร้างภาพยนตร์รวมทั้งนักเขียนเรื่องนามทั้งหลายต่างทยอยกันเขียนคำสารภาพลงหนังสือพิมพ์ ประชาชนรายวันกันเป็นทิวแถวว่าตนได้ความคิดที่ผิดพลาดมาจากความเป็นกระฎุมพี เกือบหนึ่งปีหลังการรณรงค์อันนี้คือการที่เหมาไม่ไว้วางใจปัญญาชน อันได้แก่ อาจารย์ นักเขียน หมอ และนักวิทยาศาสตร์ ว่าเป็นผู้ที่ถูกหลอหลอมมาตามประเพณีทางความคิดแบบสังคมตะวันตก จากประสบการณ์ของเหมา ปัญญาชนเหล่านี้ไม่ยอมรับทั้งแนวทางของลัทธิมินต้ง และของพรรคคอมมิวนิสต์ แต่พวกเขาเรียกร้องการปฏิรูปแบบเสรีนิยมที่เดินสายกลาง ยิ่งไปกว่านั้น ปัญญาชนยังได้รับการเคารพยกย่องไว้สูงยิ่งตามวัฒนธรรมจีนและเป็นผู้แทนที่สำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์ในด้านชั้นนำสังคม

ตั้งนั้นตลอดปี 1951 - 2 ระบบการศึกษาที่ระบบจึงตกอยู่ภายใต้การควบคุมทางความคิด ปัญญาชนถูกกำหนดให้เข้าร่วมประชุมเป็นกลุ่มย่อยๆ โดยพบปะกันวันแล้ววันเล่า เพื่อศึกษาลัทธิมาร์กซ์ และวิพากษ์วิจารณ์ตนเอง ซึ่งต้องเขียนเป็นรายงานอัตชีวประวัติเสนอต่อผู้ควบคุมทางความคิด กระบวนการจะยังไม่เสร็จสิ้น ถ้าผู้เขียนยังไม่สามารถเปิดโปงให้เห็นถึงสาเหตุแห่งความเป็นภาระผูกพันของตัวเองอย่างถึงที่สุด และความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ถูกต้องอย่างบริสุทธิ์ใจ ขบวนการปฏิรูปทางความคิดนี้ต่างกับการณรงค์ที่กระทำกันเจ้าหน้าที่ดินและพวกปฏิปักษ์ปฏิวัติในแง่ที่ว่าไม่มีการคุมขัง และประหารชีวิต แต่เน้นการกลั่นใจและให้ความร่วมมือเป็นสำคัญ พรรคคอมมิวนิสต์ถือว่า การปฏิรูปทางความคิดเป็นสิ่งที่ควรกระทำเป็นระยะๆ สุดแต่ว่าช่วงใดที่ความคิดอ่าน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งของปัญญาชน) ชักเริ่มจะแตกแถว

การณรงค์ต่อต้านระบบราชการภายในพรรคเริ่มในครึ่งแรกของปี 1952 โดยมีเป้าหมายที่จะแก้ข้อผิดพลาด 3 ประการที่เกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติงานของพรรค ความผิดพลาดประการแรกคือผู้ปฏิบัติงานบางส่วนคิดว่า การปฏิวัติได้สิ้นสุดลงแล้ว ดังนั้น พวกเขาจึงเฉื่อยชากับการทำงานหนักในการเร่งรัดสร้างความทันสมัย นอกจากนี้พวกเขายังมองข้ามความสำคัญของการต่อสู้ทางชนชั้น เมื่อเห็นว่าศัตรูของการต่อสู้ในอดีต เช่น ญี่ปุ่น เจ้าที่ดิน และพวกปฏิปักษ์ปฏิวัติได้ถูกกำจัดไปแล้ว ความผิดพลาดประการที่สอง คือ ความโน้มเอียงไปสู่ "ลัทธิปัจเจกบุคคลนิยมกษัตริย์" ซึ่งพาให้ผู้ปฏิบัติงานพรรคหมกมุ่น แต่แสวงหาความก้าวหน้าส่วนบุคคล ความผิดพลาดประการที่สาม คือ ผู้ปฏิบัติงานจำนวนหนึ่งเริ่มดำเนินงานทางธุรกิจทั้งในชนบท และในเมือง

ที่มาของความผิดพลาดดังกล่าวประการหนึ่ง คือ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของจำนวนสมาชิกพรรค ระหว่างปี 1945 ถึง 1952 สมาชิกพรรคขยายตัวเพิ่มขึ้นหลายเท่าจนกลายเป็นประมาณ 6 ล้านคน บางคนก็เข้ามาแสวงหาประโยชน์อำนาจและเกียรติภูมิ บางคนก็มาจากชนบทอันยากจนค่าน้ำเค็มก็ถูกสังคมนิยมทำให้เสียคน บางคนติดนิสัยเอาแต่ขึ้นสั่งการ (commanding) ในขณะที่บางคนทำได้เฉพาะแต่เมื่อมีคำสั่ง (tailism) และบางคนติดนิสัยทำตัวแบบข้าราชการ (bureaucratism) ด้วยเหตุนี้จึงมีการณรงค์ "สามต้าน" (Three - Anti) อันได้แก่ (1) ต้านคอร์รัปชั่น (2) ต้านการสูญเปล่า และ (3) ต้านลัทธิข้าราชการ สมาชิกพรรคถูกเร่งรัดให้ศึกษาเอกสาร วิเคราะห์สาเหตุ และวิจารณ์ตนเอง เพียงระยะเวลาไม่กี่เดือนที่การณรงค์ยุติลงสมาชิกพรรคประมาณ 10% ถูกขับออกจากพรรค ส่งผลให้พรรคเป็นองค์กรที่สะอาดขึ้น และพร้อมที่จะแบกรับภาระการสร้างสรรค์สังคมนิยมอย่างจริงจังต่อไป

การณรงค์ชุดสุดท้ายในช่วงแรกนี้ คือ การรณรงค์ต่อต้านคอร์รัปชั่นในหมู่นักธุรกิจ ซึ่งเป็นคนกลุ่มเดียวที่ยังหลงเหลืออยู่จากการตรวจสอบแบบต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นักธุรกิจเหล่านี้อยู่ในชุมชนเมือง ทักษะและความสามารถของพวกเขาจำเป็นต่อกระบวนการผลิตทางอุตสาหกรรม และไม่ใช่วิถีปฏิบัติตามทฤษฎีประชาธิปไตยแผนใหม่ของเหมา แต่เมื่อการปฏิวัติตุลาคม 1949 ผ่านพ้นไปได้เพียงปีเดียว ชุมชนของนักธุรกิจเหล่านี้ก็ก่อความฉ้อฉลให้กับ

ระบอบการเมืองด้วยการหลอเบี่ยงภาษา ในปี 1952 การรณรงค์ต่อต้านคอร์รัปชันจึงเริ่มต้นและรู้จักกันในนามของการรณรงค์ “ห้าด้าน” (Five - Anti) ได้แก่ (1) ด้านการติดสินบน (2) ด้านการเล่ห์เหลี่ยม (3) ด้านการโฆษณาทรัพย์สินของรัฐ (4) ด้านการโกงสัญญาของรัฐบาล และ (5) ด้านการโฆษณาข้อมูลทางเศรษฐกิจของรัฐบาลในการรณรงค์นี้ กระบวนการถูกรื้อระดมโดยพรรคให้เผชิญหน้ากับนักธุรกิจผู้เป็นนายจ้างของตนในรูปแบบของการประชุมวิพากษ์วิจารณ์เปิดโปงพฤติกรรมที่พึงต่อต้าน เมื่อสิ้นสุดการรณรงค์ เงินจำนวน 1,700 ล้านดอลลาร์อเมริกัน จากนักธุรกิจกว่า 450,000 คน ก็กลับคืนมาเข้าคลังของรัฐบาลในรูปของค่าปรับ และภาษีย้อนหลัง นักธุรกิจหรือกระฎุมพี ซึ่งเคยได้รับฉายาว่า “เสือ” (เศรษฐกิจ) ก็ถูกถอดเขียวเส้นลงอย่างสิ้นเชิง กลายเป็นชนชั้นที่วุ่นนอนนอนง่ายต่อไป

2. แผนพัฒนา 5 ปี ฉบับที่ 1, 1953 - 7 และตัวแบบการพัฒนาอย่างโซเวียต (The Soviet Model)

หลังการจัดกันให้เรียบร้อย และความกังวลเรื่องสงครามเกาหลีจึงสิ้นสุดลงในปลายปี 1952 (มีการลงนามในสัญญาสงบศึกเดือนกรกฎาคม 1953) ประเทศจีนใหม่ก็อยู่ในสถานะที่พร้อมจะก้าวไปข้างหน้าตามอุดมการณ์แห่งลัทธิมาร์กซ์ที่ได้รับการขยายความต่อโดยเลนิน และ Стаลีน

กล่าวอย่างย่อ การพัฒนาประเทศตามตัวแบบของสหภาพโซเวียต คือ การวางแผนระยะยาวเพื่อการพัฒนาจากส่วนกลาง โดยเน้นให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมหนักเป็นหลัก อุตสาหกรรมเบา และเกษตรกรรมจะเป็นผลพลอยได้ที่เกิดจากการเติบโตของอุตสาหกรรมหนัก รากฐานทางทฤษฎีของการพัฒนาแบบนี้ คือ การยกระดับพลังการผลิต (Productive Forces) ของสังคมให้สูงขึ้น พลังการผลิตที่พัฒนาไปจะเป็นตัวกำหนด หรือเหนี่ยวนำให้ความสัมพันธ์ทางการผลิต (Production Relations) ต้องเปลี่ยนแปลงตามให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมสอดคล้องกัน

ชาวลัทธิมาร์กซ์ หรือคอมมิวนิสต์โดยทั่วไปเชื่อในเส้นทางแห่งการพัฒนาการของสังคมมนุษย์ว่าสังคมที่ก้าวหน้ากว่าจะต้องเข้าแทนที่สังคมที่ล้าหลัง ตามลำดับขั้น คือ สังคมทาส (Slavery) เข้าแทนที่สังคมบุพพกาล (Primitive Society) ; สังคมศักดินา หรือ ฟิวดัล (Feudal Society) เข้าแทนที่สังคมทาส ; สังคมทุนนิยม (Capitalist Society) เข้าแทนที่สังคมฟิวดัล ; สังคมสังคมนิยม (Socialist Society) เข้าแทนที่สังคมทุนนิยม ; และในที่สุดสังคมคอมมิวนิสต์ (Communist Society) จะเข้าแทนที่สังคมสังคมนิยม วิธีดำเนินแห่งสังคมมนุษย์ตามที่กล่าวมานี้ ชาวลัทธิคอมมิวนิสต์เชื่อว่าเป็นวิธิต่างประวัติศาสตร์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อสังคมพัฒนาขึ้นถึงระดับคอมมิวนิสต์แล้วจะไม่มีรูปแบบของสังคมที่เหนือกว่าอีก ความขัดแย้งพื้นฐานที่ทำให้สังคมทาส สังคมศักดินา และสังคมทุนนิยม ดำรงรูปอยู่ตลอดไปไม่ได้ คือ ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตกับชนชั้นที่เป็นผู้ใช้แรงงาน (นายทาส - ทาส ; เจ้าที่ดิน - ชาวนา ; นายทุน - กรรมกร) ซึ่งฝ่ายแรกเป็นชนจำนวนน้อยแต่กุมชะตาชีวิตของสังคมได้ เพราะเป็นเจ้า

ของปัจจัยการผลิตของแต่ละอุตสาหกรรม ในขณะที่ฝ่ายหลัง แม้จะเป็นคนจำนวนมาก แต่ก็ไร้อำนาจ เพราะมิได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต จึงไม่มีอำนาจในการตัดสินใจว่าจะผลิตอะไร ทำไร และเพื่อใคร สังคมสังคมนิยมเป็นระยะผ่านจากสังคมนิยมเพื่อจะก้าวไปสู่สังคมคอมมิวนิสต์ หลักอันเป็นหัวใจของสังคมสังคมนิยม คือ สังคมเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต สังคมเรียกร้องแรงงาน หรือผลงานจากสมาชิกแต่ละคนตามความสามารถ และสังคมตอบแทนแรงงานของบุคคลตามผลงาน (From each according to his ability ; To each according to his works) เมื่อสังคมสังคมนิยมสามารถยกระดับการผลิตขึ้นได้อย่างเหลือเฟือแล้ว มนุษย์ก็จะเข้าสู่สภาพสังคมคอมมิวนิสต์ ซึ่งถือหลักที่ว่าสังคมเรียกร้องจากบุคคลตามความสามารถ และสังคมตอบแทนบุคคลตามที่เขาดต้องการ (From each according to his ability ; To each according to his needs)

เมื่อสหภาพโซเวียตทำการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนระบบสังคมเข้าสู่ขั้นตอนของสังคมนิยมในปี 1917 นั้น ประเทศยังคงเป็นประเทศทุนนิยมที่ล้าหลัง เมื่อเทียบกับยุโรปและสหรัฐอเมริกา แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหภาพโซเวียตกลับผงาดขึ้นมาเป็นมหาอำนาจอันดับสองของโลกโดยเป็นรองเพียงสหรัฐอเมริกาเท่านั้น ภาพความก้าวหน้าทันสมัยอย่างรวดเร็วของตัวแบบการพัฒนาของโซเวียต จึงเป็นภาพที่พึงปรารถนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่ประเทศด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนาทั้งหลาย ในขณะนั้น จีนถือว่าตนเป็นประเทศที่พึ่งปลดแอกพ้นจากสภาพเมืองขึ้น - กึ่งเมืองขึ้น - กึ่งศักดินา มาใหม่ ๆ ดังนั้น สภาพของหลังการผลิตของสังคมจึงอยู่ในระดับต่ำ การเรียนรู้ตามแนวทางสหภาพโซเวียตจึงเป็นเรื่องเข้าใจได้

เดือนกุมภาพันธ์ 1953 เหมาจิ้งเจี๋ยร้องให้ "ตื่นตัวในขอบเขตกว้างขวางทั่วประเทศ ในอันที่จะเรียนรู้จากสหภาพโซเวียตเพื่อที่จะสร้างสรรค์ประเทศของเรา"¹⁴

2.1 ตัวแบบการพัฒนาของสหภาพโซเวียต

สหภาพโซเวียตประกาศใช้แผนพัฒนา 5 ปี ฉบับแรกในช่วง ค.ศ. 1929 - 33 สาระสำคัญของแผนพัฒนาฯ ของสหภาพโซเวียตมี 3 ประการใหญ่ ๆ คือ ประการแรก ต้องพัฒนาอุตสาหกรรมของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมหนักให้รวดเร็วที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ ความเชื่อมั่นในเรื่องอุตสาหกรรมนี้สืบเนื่องมาจากหลักการพื้นฐานของลัทธิมาร์กซ์ที่เชื่อว่า สังคมสังคมนิยมและสังคมคอมมิวนิสต์ ต้องเป็นสังคมที่มีความก้าวหน้าอย่างสูงเยี่ยมทางเทคโนโลยี เพราะด้วยความก้าวหน้าดังกล่าวและศักยภาพทางการผลิตทางอุตสาหกรรมที่สูงมากเท่านั้นที่จะทำให้การกระจายผลผลิต และความมั่งคั่งอย่างเสมอภาคเป็นไปได้ ประการที่สอง การที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วได้ ในประเทศที่อุตสาหกรรมยังไม่เข้มแข็ง ก็จะต้องใช้การวางแผนเศรษฐกิจจากส่วนกลางอย่างเข้มงวดและเป็นระบบ ประการที่สาม สิ่งที่จะต้องกระทำควบคู่กันไปในภาคการเกษตร คือ การเปลี่ยนรูปแบบของการผลิตทางเกษตรกรรมแบบที่หน่วย

¹⁴ John Gittings, *China Changes Face: The Road From Revolution 1949 - 1989*, Oxford and New York : Oxford University Press, 1990, p. 24.

การผลิตเป็นหน่วยย่อยและอิสระเป็นแบบสหกรณ์และนารวม ในที่สุดเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการของสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ที่ว่ากรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของสังคมโดยส่วนรวม¹⁵

ประสบการณ์การใช้แผนพัฒนาของสหภาพโซเวียต เป็นดังนี้ ในปี 1928 สหภาพโซเวียตประสบปัญหาขาดแคลนข้าวไว้เลี้ยงไก่ ทำให้เกิดการขาดแคลนธัญญาหารสำหรับเลี้ยงคนในเมืองและการส่งออก ในปีเดียวกันนี้ รัฐเริ่มพิจารณาหาหนทางนำรูปแบบนารวมมาใช้ แต่จะใช้วิธีการที่ให้สมาชิกเข้าร่วมโดยสมัครใจ เช่น รัฐให้การสนับสนุนในเรื่องรถแทรกเตอร์ และเครื่องมือกลทางการเกษตรอื่น ๆ ที่จะช่วยให้การผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่มีประสิทธิภาพสูงกว่าการจะให้นโยบายเช่นนี้ได้ก็คงกระทำโดยพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นมารวดเร็ว ดังนั้น การพัฒนาอุตสาหกรรมหนักจึงมีใช้เรื่องของเหตุผลทางเศรษฐกิจอย่างเลี้ยวมือไปเบื้องหลังเหตุผลทางเศรษฐกิจมีเหตุผลทางการเมืองค่อนข้างน้อย 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง สหภาพโซเวียต (และระบอบนาซีและฮิตเลอร์ทั้งหลายที่จะตามมาภายหลัง) ต่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในฐานะของตนเองในระยะแรก ทั้งในการทหาร การเมือง เศรษฐกิจ และอื่น ๆ ระบบที่เกิดขึ้นใหม่ มักจะถูกโดดเดี่ยวในทางเศรษฐกิจ การเมือง และการทหาร เป็นปกติ ดังนั้น การพัฒนาเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม จึงเป็นทางที่ดีที่สุดประการหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็ง และมั่นใจให้แก่ตัวเองของระบอบใหม่ ประการที่สอง ระบอบสังคมนิยมที่เกิดขึ้นมักจะเป็นประเทศที่มีความสำคัญทั้งในเชิงอุตสาหกรรม และเกษตรกรรมโดยเปรียบเทียบ และเมื่ออุตสาหกรรมของภาคเศรษฐกิจแล้ว ประเทศเหล่านี้จะมีภาคเกษตรที่ใหญ่โต แต่พลังด้านสมรรถภาพพัฒนาอุตสาหกรรมจะต้องส่งผลกระทบในเชิงลบต่อภาคเกษตรกรรมอย่างแน่นอน (ยกเว้นน้อยในระยะใกล้) ในรูปของการดึงส่วนเกินจากภาคการเกษตรมาลงทุนให้ภาคอุตสาหกรรม การไม่เห็นด้วยของเกษตรกรหรือชาวนาจึงเป็นที่คาดหวังล่วงหน้าได้อย่างแน่นอน ดังนั้นในทางการเมือง การพัฒนาตามแผน 5 ปี จึงต้องลดค่าตามสำคัญดังกล่าวจะควบคุมชาวนาจำนวนมากที่ไม่พอใจได้อย่างไร ในปี 1929 สตาลิน จึงประกาศโคจรลงมือเดียวว่าการผลิตแบบนารวม (Collectivization) จะต้องเริ่มในทันที และจะต้องทำให้สำเร็จภายในเวลา 2 - 3 ปี สตาลินอ้างด้วยว่า ชาวนาจน และชาวนากลางทั้งหมดล้วนแต่ต้องการการผลิตแบบนารวม และชาวนาคนกลางเชื่อก็คือต้องการแบบเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ในช่วง 2 - 3 ปีแรก นโยบายการผลิตรวมหมู่ภาคเกษตรไม่ค่อยได้ผล ในปี 1931 การณรงค์โดยให้มาตรการที่เข้มงวดจึงเกิดขึ้นอีก ผู้ต่อต้านจะถูกตีตราว่าเป็น "ชาวนารวย" (kulaks) ถูกยึดทรัพย์ บ้างก็ถูกประหาร และบ้างก็ถูกเนรเทศ ต้องไปสร้างสังคมนิยมที่ไซบีเรีย สถานการณ์ดำเนินไปรุนแรงที่สุดในช่วงปี 1932 - 3 ซึ่งเป็นช่วงเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก แต่ชาวนาถูกบังคับให้เพิ่มผลผลิตให้แก่รัฐเพื่อใช้เลี้ยงคนในเมืองและเพื่อส่งออกแลกเงินตราเข้าประเทศสำหรับซื้อเครื่องจักรอุตสาหกรรม ผลจากการนี้ทำให้เกิดการขาด

¹⁵ Peter Ferdinand, *Communist Regimes in Comparative Perspective : The Evolution of the Soviet, Chinese & Yugoslav Models*, Hertfordshire : Harvester Wheatsheaf, 1991, pp. 29 - 30.

แคลนอาหารในชนบท (แต่ไม่ขาดแคลนในเมือง) และชาวนาต้องอพยพเข้าเมืองเพื่อแสวงหาอาหารดำรงชีพ มีผู้ประเมินว่าการบังคับการผลิตรวมทางการเกษตรครั้งนี้มีผู้สูญเสียชีวิตถึง 14.5 ล้านคน¹⁶

รัฐสังคมนิยมของสหภาพโซเวียตเข้มแข็งขึ้นในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ชาวนาไม่เพียงพอที่จะรักษาขอบใหม่อีกต่อไป ในระหว่างปี 1928 - 1937 ผลผลิตทางอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยปีละ 12 - 18% สัดส่วนของกำลังแรงงาน (workforce) ในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นจาก 14.6% ในปี 1913 เป็น 33.7 ในปี 1939 เมืองและนครใหญ่ต่าง ๆ เติบโตอย่างรวดเร็ว ประชากรในเขตเมืองเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 18 เป็นร้อยละ 33 ของประชากรทั้งหมดในช่วงทศวรรษ 1930 บุคลากรของรัฐ (รวมทั้งพรรค และสหกรณ์ สหภาพแรงงาน) เพิ่มขึ้นจาก 1.01 ล้านคน ในปี 1928 เป็น 1.65 ล้านคน ในปี 1932 เป็นการเพิ่ม 63% ใน 5 ปี การตัดสินใจสำคัญ ๆ ทั้งปวงจะต้องผ่านคณะกรรมการเมือง (Politburo) หรือองค์การวางแผนกลาง (Gosplan) หรือสภาสูงสุดแห่งเศรษฐกิจของชาติ (Supreme Council of the National Economy, VSNKh) ซึ่งองค์การเหล่านี้ก็จะส่งการตัดสินใจลงมายังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามลำดับชั้น ตั้งแต่รัฐมนตรีลงมาถึงกระทั่งถึงโรงงานแต่ละโรง การปฏิบัติไม่เข้าเป็นไปตามแผนการผลิตถือเป็นอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ

2.2 แผนพัฒนา 5 ปี ฉบับแรกของจีน

คณะผู้เชี่ยวชาญในสภาแห่งรัฐภายใต้การนำของ เฉินทงน เป็นผู้วางแผนพัฒนา 5 ปี ฉบับแรกของจีนเพื่อใช้ดำเนินการในช่วง 1953 - 7 (ฉบับนี้พิมพ์ออกมาเมื่อปี 1955) โดยตั้งเป้าไว้ที่การเพิ่มการผลิตทางอุตสาหกรรมหนึ่งเท่าตัว และเพิ่มการผลิตของเกษตรกรรมหนึ่งในสี่ การจะบรรลุเป้าหมายนี้ได้ จีนจะต้องใช้งบลงทุนถึง 20% ของรายได้ประชาชาติซึ่งเป็นจำนวนไม่น้อยสำหรับประเทศที่เพิ่งฟื้นตัวจากสภาวะสงครามอันยาวนาน¹⁷ โครงสร้างของแผนฯ สะท้อนอิทธิพลของสหภาพโซเวียต อย่างชัดเจน กล่าวคือ ให้น้ำหนักไว้ที่อุตสาหกรรมหนักเป็นอันดับแรก รองลงไปเป็นอุตสาหกรรมเบา และท้ายที่สุดเป็นเกษตรกรรม ดังตารางต่อไปนี้

¹⁶ Ibid., p. 32.

¹⁷ C. Dietrich, 1994, p. 84

ตารางที่ 2.3 : สัดส่วนของการลงทุน, 1952 - 1978 (ร้อยละ)¹⁸

ปี	เกษตรกรรม	อุตสาหกรรมเบา	อุตสาหกรรมหนัก	อื่น ๆ
1952	13.7	9.0	31.8	45.5
1957	8.7	8.7	49.2	33.4
1978	10.7	5.4	54.1	29.8

อุตสาหกรรมหนัก ได้แก่ เหล็กกล้า เครื่องจักรกล และสินค้าที่เป็นปัจจัยการผลิตอื่น ๆ อุตสาหกรรมเบา ได้แก่ สินค้าเพื่อการอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ในการนี้ภาคเกษตรกรรมต้องแบกรับภาระของสร้างรายได้เพื่อการพัฒนาประเทศด้วยวิธีทางต่าง ๆ ได้แก่ ต้องเสียภาษีมากขึ้น ขายผลผลิตของตนเองในราคาต่ำ และต้องช่วยเหลือสินค้าหัตถอุตสาหกรรมในราคาแพง

อุตสาหกรรม

เงินลงทุนที่ใช้ในการพัฒนาอุตสาหกรรม นอกจากจะได้มาจากการออม และการเพิ่มผลผลิตของภาคเกษตรกรรมแล้ว ยังได้มาจากการกู้ยืม และความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตอีกส่วนหนึ่ง สินเชื่อจากสหภาพโซเวียตในช่วงปี 1950 ถึง 1954 เป็นจำนวนเงินรวม 425 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ครอบคลุมโครงการต่าง ๆ 158 โครงการ ในปี 1956 สหภาพโซเวียตตกลงที่จะให้สินเชื่ออีก 825 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ สำหรับโครงการใหม่อีก 65 โครงการ โครงการทั้งหมดจำนวน 211 โครงการนี้ ประสบผลสำเร็จ 166 โครงการ ในด้านเหล็กและเหล็กกล้า การผลิตกระแสไฟฟ้า การผลิตเครื่องมือกล อุตสาหกรรมเคมีและอื่น ๆ โครงการใหม่ ๆ ได้รับการวางแผนไว้สำหรับปี 1958 และ 1959 แต่ก็ต้องมียับยั้งชะงักไปเพราะความขัดแย้งกับสหภาพโซเวียต ซึ่งมีผลต่อการถอนที่ปรึกษาจากจีนทั้งหมดในปี 1960 ตลอดทศวรรษ 1950 หลังจากเริ่มแผนพัฒนา อย่างจริงจัง มีการส่งผู้เชี่ยวชาญและนักเทคนิคจากสหภาพโซเวียตเข้าไปในจีนกว่าหนึ่งหมื่นคน เพื่อให้การสนับสนุนโครงการต่าง ๆ และวางแผนการดำเนินการให้กับโรงงานกว่า

¹⁸ จาก Robert Bideaux, *Communism and Development*, London and New York : Methuen, 1985, p.

14,000 แห่ง ในช่วงเวลาเดียวกันจีนก็ส่งบุคลากรกว่าหนึ่งหมื่นคนไปเข้ารับการอบรมทางเทคนิคในสหภาพโซเวียตด้วย

เกษตรกรรม

การบังคับการผลิตรวมอย่างรุนแรงของสหภาพโซเวียตในทศวรรษ 1930 ไม่ให้ตัวแบบที่จีนประสงค์จะเลียนแบบ สิ่งที่ผู้นำจีนปรารถนาจะให้เกิดระบบกรรมสิทธิ์และระบบการผลิตแบบรวมหมู่ในเกษตรกรรมนั้นคือการวางแผนให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปที่ระดับ โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ (1) สกับสนุนให้ครอบครัวชาวนา 4 - 10 ครอบครัว เข้าร่วมเป็นทีมช่วยเหลือกัน (Mutual Aid Team) ซึ่งสมาชิกจะช่วยงานการผลิตซึ่งกันและกัน และเตรียมยกระดับสู่ขั้นตอนต่อไป (2) จัดตั้งสหกรณ์การผลิตทางการเกษตร (Agricultural Producers' Cooperative, APC) "ขั้นต่ำ" หรือ "กึ่งสังคมนิยม" ซึ่งอาจรวมครอบครัวเกษตรกรทั้งหมู่บ้าน หรือส่วนหนึ่งของหมู่บ้าน (20 ถึง 40 ครอบครัว) เข้าด้วยกัน ในสหกรณ์ กึ่งสังคมนิยมนี้ สมาชิกของสหกรณ์จะมีรายได้มาจาก 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งมาจากการทำงานกับอีกส่วนหนึ่งคือส่วนแบ่งจากที่ดินและเครื่องมือที่ตนเองเป็นเจ้าของ (3) สห-กรณ์การผลิตทางการเกษตร "ขั้นสูง" (100 ถึง 300 ครอบครัว) คือสหกรณ์ ที่สมาชิกทุกคนนำทรัพย์สินส่วนตัวได้แก่ ที่ดิน และเครื่องมือมารวมไว้ที่ส่วนกลาง และแต่ละคนได้รับรายได้จากแรงงานที่แต่ละคนลงไปเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตทางเกษตรกรรมมิได้ดำเนินไปตามแผนโดยราบรื่น ครอบครัวชาวนาที่มีฐานะมักจะต่อต้าน ผู้ปฏิบัติงานของพรรคจำนวนมากไม่เข้าใจความละเอียดอ่อนของปัญหา ผลผลิตในปี 1953 และ 1954 ต่ำกว่าที่คาดการณ์ไว้มาก กล่าวคือ ัญญูพืชเพิ่มขึ้นเพียง 1 - 2% เท่านั้น ซึ่งแทบจะไม่พอกับการเพิ่มของประชากร และไม่สามารถส่งออกเพื่อแลกกับเงินตราต่างประเทศไปให้หนี้สหภาพโซเวียตได้

ปัญหาทิศทางและจังหวะก้าวในการพัฒนาการเกษตรเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอย่างจริงจังในหมู่ผู้นำระดับสูง ในปี 1954 และ 1955 การถกเถียงแบ่งเป็น 2 ด้วยความคิด คือ ฝ่ายสังคมนิยมการค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งนำโดย Deng Zihui (Deng Zihui) ซึ่งเป็นผู้อำนวยการฝ่ายเกษตรกรรมของสภาแห่งรัฐ และผู้อำนวยการฝ่ายงานชนบทของพรรค Deng Zihui เห็นว่าการสร้างสหกรณ์การผลิตทางการเกษตรนั้น ทำเร็วเกินไปและแรงเกินไป เขายังมีความเห็นว่าการสร้างสังคมนิยมในชนบทนั้นจะกระทำได้ที่ต่อเมื่อระบบเศรษฐกิจของประเทศพัฒนาไปจนถึงขั้นที่สามารถจัดหาเครื่องจักรกล ปุ๋ยเคมี และอุปกรณ์สนับสนุนทางอุตสาหกรรมอื่น ๆ แก่ชนบทได้อย่างพอเพียง แต่ประเทศจีนยังขาดเงื่อนไขที่จำเป็นดังที่กล่าวมา คนที่เห็นด้วยกับ Deng Zhi ได้แก่ หลิว紹奇 (Liu Shaogqi, 1898 - 1969) โจวเอินไหล (Zhou Enlai, 1898 - 1976) เฉินยุน (Chen Yun, 1905 - 1996) และเฉินอี้ (Chen Yi, 1901 - 72) คนเหล่านี้เสนอให้สร้าง

สังคมนิยมในการเกษตรแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยคำนึงถึงความสามารถในการผลิตที่เป็นจริงเป็นที่ตั้ง

อีกคำหนึ่ง คือ คำผู้กระตือรือร้น ซึ่งนำโดย เหมาเจ๋อตง คำนี้มีเห็นว่าทำมา
นั้นยังเร็วไม่พอ เหมาเชื่อว่าปัญหาทั้งหมดอยู่ที่ต้องการความกล้าหาญในการก้าวรุดไปข้างหน้า
เขาเชื่อว่าชาวนาต้องการเดินเส้นทางสังคมนิยม และเชื่อว่าพรรคก็อยู่ในฐานะที่จะนำชาวนาได้
คนที่เห็นด้วยกับเหมาอย่างออกหน้าก็คือ เฉินโบดา (Chen Boda, 1904 - 1989)

ในปี 1953 - 4 มีการสลายสหกรณ์ฯ ถึงประมาณ 35,000 แห่ง ซึ่งขาด
คุณสมบัติและการดำเนินการไม่เข้าเป้า การสลายนี้ได้รับตรมเห็นชอบจากเสียงส่วนใหญ่ในผู้น
บริหารระดับสูงของพรรค ในการประชุมสมัชชาแห่งชาติในเดือนกรกฎาคม 1955 เหมาจึงถือ
โอกาสสาปแช่งแก่ตัวแทนพรรคในระดับมณฑล และระดับจังหวัด เรียกร้องให้กลไกของพรรคใน
ระดับดังกล่าวเคลื่อนไหวจัดตั้งสหกรณ์ฯ ขึ้นโดยเร่งด่วน มิฉะนั้นจะถูกวิพากษ์ว่าเป็นผู้เอียงขวา
หรือเดินแนวทางทุนนิยม จากนั้นการรณรงค์เพื่อพัฒนาการเกษตรของชาติจึงดำเนินไปในขอบ
ข่ายกว้างขวางทั่วประเทศ เมื่อสิ้นปี 1955 ครึ่งเรือนของชาวนา ประมาณ 2 ใน 3 ของทั้งหมด
ก็ถูกจัดตั้งขึ้นเป็นสหกรณ์ และสหกรณ์ฯ ระดับสูง หรือสหกรณ์การผลิตทางการเกษตรแบบ
สังคมนิยมเพิ่มขึ้น ก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงสิ้นปี 1956 มีการประเมินว่า 88 % ของครัว
เรือนเกษตรกร เป็นสมาชิกสหกรณ์ฯ ระดับสูงและเหลือเพียง 8% เท่านั้นที่ยังเป็นสหกรณ์ฯ ขึ้น
ต่ำหรือกึ่งสังคมนิยม กล่าวกันว่ากาขยายตัวของสหกรณ์ฯ เป็นไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็วได้
เช่นนั้นก็เพราะพรรคคอมมิวนิสต์ได้มีการขยายสมาชิกเพิ่มขึ้นมากในช่วงเดียวกันด้วย คือจาก
ประมาณ 6 ล้านคนในปี 1949 เป็น 7.86 ล้านคนในปี 1954 เป็น 10.73 ล้านคนในกลางปี
1956 และกลางปี 1957 จำนวนสมาชิกพรรคฯ เพิ่มขึ้นเป็นกว่า 12.5 ล้านคน หรืออีกนัยหนึ่ง
เพิ่มขึ้นกว่าเท่าตัวภายในเวลาไม่ถึง 10 ปี¹⁹ สมาชิกพรรคที่เพิ่มขึ้นอย่างมากมานี้จับจุดการ
รณรงค์ไปที่ชาวนาจนซึ่งยังคงมีจำนวนมหาศาลและชนวนการปฏิรูปที่ดิน (1949 - 1952) ยังไม่
ช่วยให้พวกเขามีฐานะดีขึ้นมากนัก และชาวนาจนนี้เองที่เป็นฐานให้การสร้างสังคมนิยมทาง
การเกษตร ผลผลิตของปี 1955 ออกมาดีมาก ดังนั้น ถึงต้นปี 1956 เหมาจึงสามารถพูดคำขวัญ
ใหม่เร่งรัดให้ทุกคนช่วยกันผลิตให้ได้ “มากกว่า” “เร็วกว่า” “ดีกว่า” และ “ถูกกว่า”

กล่าวโดยภาพรวมแล้ว นักวิชาการท่านหนึ่ง²⁰ เห็นว่าแผนพัฒนาระยะ 5 ปี ฉบับ
แรกของจีนประสบความสำเร็จอย่างน่าประทับใจ กล่าวคือ ในปีสุดท้ายของแผนฯ อัตราการเจริญ
เติบโตทางเศรษฐกิจของจีนอยู่ที่ 8% ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จอย่างยิ่งไม่ว่าจะวัดด้วย
มาตรฐานใด ๆ ยิ่งกว่านั้นแผนฯ ฉบับนี้ยังเป็นการลงทุนทางการศึกษา ซึ่งจะให้ผลตอบแทนได้
ในระยะยาวนั้นคือผลิตวิศวกรออกมาได้ถึง 130,000 คน ในด้านกิจการสาธารณสุขก็เช่นกัน โรค

¹⁹ C. Dietrich, 1994, p. 93.

²⁰ James C.F. Wang, 1992, p. 14.

ระบอบที่แต่ก่อนเคยคร่ำหวอดชาวจีนไปมากพอสมควรอย่างอหิวาตกโรค และใช้รากสาดก็สามารถควบคุมได้

อย่างไรก็ดี ในช่วงแผนพัฒนาระยะ 5 ปี ฉบับแรกนี้ ประเทศจีนมิได้มีเหตุการณ์สำคัญเพียงแต่การพัฒนาอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมเท่านั้น เหตุการณ์สำคัญอีกประการหนึ่งคือ บทบาทหลักของรัฐ หรือพรรคที่มีต่อบุคคลที่เรียกกันว่า “ปัญญาชน” เหตุการณ์นี้มีส่วนเกี่ยวข้องไม่น้อยกับทิศทางของการพัฒนาประเทศ ดังนั้น จะได้อธิบายจุดนี้กันพลั้งเผลอ

ปัญญาชนกับการพัฒนา

ในปี 1955 มีการณรงค์ต่อต้านหูเฟิง (Hu Feng) หูเฟิง เป็นปัญญาชนคนหนึ่งซึ่งเรียกร้องให้บุคคลมีความเป็นตัวของตัวเองในอุดมคติที่รัฐกำลังเรียกร้องให้ทุกคนปฏิบัติตาม เป้าหมาย และนโยบายที่พรรควางเอาไว้ การรณรงค์นี้ในที่สุดก็ขยายจากชุมชนของปัญญาชนกลายเป็นประเด็นสาธารณะระดับชาติ นั่นคือ การต่อต้านหูเฟิงกลายเป็นการต่อต้านใครก็ตามที่มีทัศนคติแตกต่างไปจากทัศนะที่เป็นกระแสหลักของสังคมขณะนั้น

แต่การรณรงค์ต่อต้านความเป็นอิสระของปัญญาชนกลายเป็นตาม 2 คน เพราะปลายปี 1955 พรรคมีนโยบายที่จะให้มีการเพิ่มผลผลิตทางเศรษฐกิจอย่างเร่งด่วน ซึ่งปัญญาชนย่อมสนใจที่จะให้ความร่วมมืออย่างสนใจ

ในเดือนมกราคม 1956 โจวเหินไหล จึงเสนอความเห็นให้มีการปฏิรูปเพื่อปรับปรุงสภาพเงื่อนไขการทำงานของปัญญาชน โดยให้ปัญญาชนมีอิสระมากขึ้น เดือนกุมภาพันธ์ 1956 คุวเซฮอฟ ผู้นำใหม่ของสหภาพโซเวียตเริ่มวิพากษ์ความผิดพลาดของสตาลิน (ซึ่งเสียชีวิตไปเมื่อ 5 มีนาคม 1953) เดือนพฤษภาคม 1956 เหมาเจ๋อตุง เสนอคำขวัญ “ร้อยบุปผาบานพร้อมพริก ร้อยสำนักประชันปัญญา” เพื่อกระตุ้นให้ปัญญาชนช่วยกันวิพากษ์วิจารณ์ไม่ให้เกิดความผิดพลาดแบบสตาลินขึ้นในแผ่นดินจีน ในคำขวัญดังกล่าว “บุปผา” หมายถึง ผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปะและวรรณกรรม ส่วน “สำนัก” หมายถึง ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ แต่กระนั้นก็ตาม การตอบรับของปัญญาชนต่อคำเชิญชวนของเหมาก็มีจำกัดยิ่ง กล่าวได้ว่า ในพรรคเองก็ยังมิทัศนะหรือเขินมุ่นไม่แจ่มชัดว่าควรจะใช้ท่าทีต่อปัญญาชนเช่นใดดี ในสถาน-การณ์เช่นนี้ เหมาจึงเสนอปาฐกถาอีกชิ้นหนึ่งในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 1957 เรื่อง “ว่าด้วยการจัดการปัญหาความขัดแย้งในหมู่ประชาชนอย่างถูกต้อง” ในที่ลี้มนนาใหญ่

เดือนพฤษภาคม 1957 หลังจากถูกกระตุ้นโดยเหมา พรรคก็ยอมรับที่จะให้มีการถวาทถาแก้ไขความคิดที่ผิดพลาด โดยเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีได้เป็นสมาชิกพรรคสามารถวิพากษ์วิจารณ์สมาชิกพรรคได้ หลังจากนั้น การวิพากษ์วิจารณ์ก็หลั่งไหลมาอย่างรวดเร็วทั้งจากปัญญาชน และนักศึกษา (ในทัศนะของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ปัญญาชนหมายถึงผู้สำเร็จการ

ศึกษา ตั้งแต่มัธยมศึกษาขึ้นไป)²¹ ซึ่งเรื่องทิว جارณไม่จำกัดอยู่แต่สมาชิกพรรคเท่านั้น แต่ก้าวล่วงไปถึงระบบสังคมนิยมด้วย โดยบางคนเสนอให้จีนเป็นสังคมเบ็ด และขุบพรรคคอมมิวนิสต์เสียเลย

เดือนมิถุนายน 1957 ความเคลื่อนไหว “ร้อยบุปผา” ก็ถูกแปรสภาพเป็นการรณรงค์ต่อต้านกระแสเลียงขวา บรรดาปัญญาชนและนักศึกษาที่เคยแสดงความเห็นไว้ในช่วงเดือนพฤษภาคม และมิถุนายน ก็ถูกรวบมาลงโทษ ความเคลื่อนไหวนี้ไปไกลจนถึงขนาดมีการกำหนดโควต้าล่วงหน้าว่าในแต่ละหน่วยงานนั้นจะต้องมีฝ่ายขวาแฝงอยู่ถึง ๑% และคนเหล่านี้จะต้องถูกกระชากหน้ากากรอกมาให้ได้ มีการประเมินกันว่าปัญญาชนประมาณครึ่งล้านถูกตีตราว่าเป็นฝ่ายขวา ซึ่งบ้างก็ถูกส่งไปใช้แรงงานในชนบท และบางคนที่เป็นสมาชิกพรรคก็ต้องสูญเสียสมาชิกพรรคไป แต่ไม่ว่าจะเป็นกรณีใด ปรากฏการณ์นี้ก็ตีตวัดผู้ถูกประณามไปจนถึงปลายทศวรรษที่ 1970 ซึ่งมีการยกเลิกหรือหันเห “ตรา” กันใหม่ครั้งใหญ่หลังนวมกรรมของเหมาเจ๋อตุง

ปัญหาของตัวแบบโซเวียต

เดือนกันยายน 1956 มีการประชุมสมัชชาครั้งที่ 8 ของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งเป็นครั้งแรก นับตั้งแต่ยึดอำนาจการปกครองประเทศได้เมื่อ 1949 ที่ประชุมได้ให้ความสำคัญกับประเด็นการที่ได้จากแผนพัฒนา ฉบับที่ 1 และร่างแผนพัฒนา ฉบับที่ 2 สำหรับแผนพัฒนา ฉบับที่ 2 นั้น คณะกรรมการวางแผนของรัฐได้พัฒนายุทธศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะของจีนขึ้น และเชื่อว่าจะช่วยอุดช่องโหว่ของแผนพัฒนาฉบับที่ 1 ซึ่งลอกเลียนสหภาพโซเวียตมากเกินไป

ตามข้อเสนอของแผนฯ ฉบับที่ 2 คณะผู้วางแผนเสนอให้มีการผลิตปุ๋ยเคมีให้มากขึ้น เพื่อเพิ่มผลผลิตของภาคการเกษตร ในส่วนของอุตสาหกรรมก็ให้เน้นขยายโรงงานที่มีขนาดเล็กลงให้มากขึ้นแทนที่จะมุ่งเน้นโรงงานขนาดใหญ่ ซึ่งต้องพึ่งการสั่งเครื่องจักรจากต่างประเทศเข้ามาใช้งานดังที่เป็นมาในแผนฯ ฉบับแรก นอกจากนี้การเน้นโรงงานที่มีขนาดเล็กลงทำให้สามารถใช้การผลิตแบบที่ใช้แรงงานเข้มข้นได้ ซึ่งก็เท่ากับช่วยดูดซับคนว่างงานนอกภาคการเกษตรที่ยังมีนับล้านคนในปี 1957 กล่าวโดยสรุป เค้าโครงของแผนฯ ฉบับที่สอง ตั้งใจจะให้ภาพการพัฒนาที่สมดุลขึ้น ไม่เร่งรัดจนเกินไป แต่ก็ไม่ปล่อยลอยชายและเหินอื่นใด โจวเอินไหลผู้เสนอรายงานในเรื่องนี้ตั้งใจจะให้การพัฒนาที่กระทำต่อไปในอนาคตตั้งอยู่บนฐานของข้อมูลที่เป็นจริงและเป้าหมายที่บรรลุได้ จีนจะต้องใช้บทเรียนอีกมากแต่โทษจึงจะบรรลุถึงการพัฒนาที่สมดุลและสมจริง (a balanced development based on realistic targets)²² เป็นสิ่งที่เราจะต้องตามดูกันต่อไป

²¹ Richard T. Phillips, 1996, p. 178.

²² Ibid., p. 185.

3. การก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งยิ่งใหญ่ 1958 - 1960

ในแง่ชุดของเหตุการณ์ ทวนการก้าวกระโดดฯ อยู่ในช่วงของแผนพัฒนาระยะ 5 ปี ฉบับที่ 2 (1958 - 62) และประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ ๆ คือ (1) การปรับปรุงองค์กรการผลิตในภาคเกษตรใหม่ (2) การปรับผู้ปฏิบัติงานของพรรค รวม 2.5 ล้านคน จากที่สูงไปที่ต่ำ และจากเมืองสู่ชนบท (3) การรณรงค์ประชาชนกว่า 90 ล้านคน เข้าร่วมเรียนรู้การผลิตเหล็กกล้าในโครงการลดสูงเหล็กขนาดเล็ก และ (4) การเคลื่อนย้ายชาวนากว่า 20 ล้านคน เข้าไปในเขตเมือง ในแง่ของการเคลื่อนไหวประชาชนของขบวนการปฏิวัตินี้ นับเป็นเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่และน่าตื่นเต้นที่สุดในโลกเหตุการณ์หนึ่ง แต่ในแง่ของการสร้างความทันสมัยให้กับระบบสังคมเศรษฐกิจ ขบวนการนี้ประสบความสำเร็จน้อยกว่าความล้มเหลว และเปิดบาดแผลทางเศรษฐกิจการเมือง และความสัมพันธ์กับต่างประเทศให้ต้องเฝ้าระวังกันอีกนาน

3.1 ขึ้น台前การก้าวกระโดด

แม้ภาพรวมของการพัฒนาเศรษฐกิจในแผนฯ ฉบับที่ 1 จะน่าพอใจ (เช่น อัตราการเติบโตของอุตสาหกรรมหนักเฉลี่ยปีละ 18%) แต่ปัญหาที่สร้างความวิตกกังวลให้กับผู้นำระดับสูงของจีนก็คือผลผลิตทางการเกษตรของปี 1957 เพิ่มขึ้นเพียง 1% ซึ่งเท่ากับครึ่งเดียวของอัตราการเพิ่มของประชากร ขบวนการณรงค์ให้รื้อยุบเลิกงานสะสมที่สร้างความหมายให้กับปัญหาชนบทระบอบใหม่ แม้ในผู้นำระดับสูงด้วยกันเอง ก็คัดค้านแบบแผนของเหมาเจ๋อตงที่ถูกท้าทายโดยหลิวสาวฉี (บุคคลอันดับ 2 ของพรรค และตราบจนปี 1966 คนทั่วไปก็ยังเชื่อว่าหลิวจะเป็นทายาททางการเมืองของเหมา) และเฉิงเจิน (Peng Zhen) นายกรัฐมนตรีกรุงปักกิ่ง ซึ่งถูกมองว่าเป็นคนหนึ่งใน 3 หรือ 4 คน ที่มีศักยภาพที่จะเป็นทายาททางการเมืองของเหมาได้เช่นกัน¹¹ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็เริ่มมีปัญหา ลินเซ่อที่เคยได้รับความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตก็เริ่มถูกตัดทอนลง เพราะสหภาพโซเวียตมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายมากขึ้นเพื่อจัดการกับความไม่สงบในสังการี และโปแลนด์

ภายใต้สถานการณ์ที่ขาดลำบากทางเศรษฐกิจเช่นนี้ พรรคคอมมิวนิสต์จีนฉบับนี้ จะใช้มาตรการทางการเมืองมากแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ซึ่งพวกเขาเคยใช้ได้ผลมาบ้างครั้งไม่ถ้วนสมัยทุนอาณ กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อมีความยุ่งยากขาดแคลนทางเศรษฐกิจก็ต้องปลุกกระตุ้นประชาชนให้กล้าต่อสู้และกล้าเสียสละ เดือนสิงหาคม 1957 คณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์ลงมติให้พรรคให้การศึกษาสังคมนิยมแก่ประชาชนในชนบท (หลังจากที่เหมาและหลิวกลับมาร่วมมือกันได้อีกครั้งหนึ่ง) และในเดือนกันยายนปีเดียวกัน พรรคก็ประกาศให้เปลี่ยนขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านฝ่ายขวา เป็น “ขบวนการแก้ไขความคิดที่ผิดพลาดในหมู่ประชาชนทุกหมู่เหล่า” เดือนตุลาคม 1957 สหภาพโซเวียตก็ประสบผลสำเร็จในการชิงดาวเทียมดวงแรก

¹¹ C. Dieckh, 1994, p. 113.

(สตูนิก) ขึ้นสู่วงโคจรรอบโลก เดือนตุลาคม 1957 เหมาก็เดินทางไปมอสโคว์เป็นครั้งที่ 2 เพื่อร่วมฉลองโอกาสครบรอบ 40 ปี ของการปฏิวัติ 1917 ประธานเหมาเดินทางกลับมามีด้วยความรู้สึกที่ไม่ดีใจตามาก ด้านหนึ่งท่านคงชื่นชมกับความสำเร็จทางเทคโนโลยีของประเทศผู้นำในค่ายสังคมนิยม อีกด้านหนึ่ง จีนก็คงหวังความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตไม่ได้มากนัก และถ้าไม่ทำอะไรสักอย่าง จีนก็คงจะถูกประเทศอื่นๆ รวมทั้งสังคมนิยมด้วยกันเองทิ้งห่างออกไปมากขึ้นๆ

3.2 ก้าวกระโดดระยะที่ 1 : ธันวาคม 1957 - พฤษภาคม 1958

ระยะ 6 เดือนแรกของขบวนการก้าวกระโดด คือการ “ปลุก” และ “ปรับ” ให้ผู้ปฏิบัติงานของพรรคและปัญญาชนมีความพร้อมในขอบข่ายทั่วประเทศเพื่อสร้างสังคมนิยมที่มีลักษณะเฉพาะของจีน กลุ่มบุคคลแรกที่ถูกเหมาและผู้นำระดับสูงของประเทศเล็งงาน คือ ผู้มีตำแหน่งระดับสูงในเมณฑลต่าง ๆ ทั่วประเทศ ถึง 67 คน ถูกปลดหรือลงโทษด้วยข้อหาต่าง ๆ เช่น คลอรักัน ไร้ศีลธรรม คดโกงพรรค และมีความคิดแบ่งฝักแบ่งฝ่าย เป็นต้น ในระดับหมู่บ้าน พรรคให้การณรงค์ให้การศึกษาสังคมนิยม (The Socialist Education Campaign) เพื่อยกระดับความสำนึกและความตื่นตัวทางการเมืองของผู้ปฏิบัติงานระดับท้องถิ่น และประชาชนทั่วไป

ในช่วงเดือนมกราคม กุมภาพันธ์ และมีนาคม 1958 เหมาก็ไปประธานในการสัมมนาผู้นำพรรคทั้งส่วนกลางและส่วนมณฑล รวม 3 ครั้ง กับการสัมมนาสูงสุดของรัฐ (Supreme State Conference) และการประชุมสมัชชาตัวแทนประชาชนแห่งชาติ (National People's Congress) อีกอย่างละหนึ่งครั้ง ในการประชุมสัมมนาเหล่านี้ สิ่งที่เหมาออกก้าแก่ผู้เข้าร่วมประชุมเป็นพิเศษก็คือให้เลิกลัทธิห้างานแบบข้าราชการของบรรดานักวางแผน และผู้จัดการทั้งหลายประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งคือให้ล้มเลิกความคิดที่ตามกันรัสเซียแบบลัทธิดัมมัวร์ (“dogmatism”) เหมาก็ยังสังเกตเห็นด้วยว่า วิธีการสร้างสรรค์สังคมนิยมนั้นมีอยู่ 2 แนวทาง คือ แนวที่หนึ่ง คือ สร้างอย่างเย็นชา และเชื่องช้า กับแนวที่สอง คือ สร้างอย่างองอาจกล้าหาญ และรวดเร็ว จีนควรเลือกเดินแบบแนวทางอันหลัง เพราะชาวจีนทำงานอย่างมีชีวิตชีวามากกว่า และพลังแห่งลัทธิเลนิน (Leninism) ยังมีอยู่ในประเทศจีนมากกว่าในสหภาพโซเวียต

ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบใหม่ที่ถือกำเนิดขึ้นในช่วงการประชุมสัมมนานับสิบๆ ครั้งในระดับมณฑล คือ ยุทธศาสตร์ “เดินสองขา” ซึ่งหมายความว่าจีนจะต้องให้ความสำคัญกับกการพัฒนาการเกษตร และหัตถอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่ใช้แรงงานมาก และเทคโนโลยีต่ำพอ ๆ กับการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักที่ใช้เงินทุนและเทคโนโลยีสูง แนวทางการพัฒนาแบบนี้แตกต่างจากยุทธศาสตร์การพัฒนาของสหภาพโซเวียต ซึ่งให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมหนักมากกว่าอุตสาหกรรมเบาและเกษตรกรรม ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบสหภาพโซเวียตเป็นแม่แบบให้แก่แผนพัฒนาห้าปีฉบับแรกของจีน ซึ่งจบลงด้วยผลที่ไม่น่าพึงพอใจนัก

เมื่อโครงการก้าวกระโดดฯ เริ่มติดเครื่อง พรรคก็ขอให้เฉินป๋อต้า (Chen Boda, 1904 - 1989) นักทฤษฎีคนสำคัญของพรรค (ซึ่งภายหลังถูกประณามว่าเป็นนักฉวยโอกาสที่

ชอบสร้างความสนิทสนมกับประธานเหมา) ออกหนังสือพิมพ์ “ธงแดง” เพื่อเป็นหลักชัยชี้นำความเคลื่อนไหวดังกล่าว เหมาประกาศว่าจีนจะแข่งบริเทนใหญ่ในเรื่องอุตสาหกรรมให้ได้ภายใน 15 ปี (ภายใน ค.ศ. 1972) นโยบาย “เดินสองขา” ยังหมายถึงการเน้นเทคโนโลยีขนาดใหญ่และขนาดเล็กไปพร้อมๆ กัน และเน้นการถ่วงช่องว่างระหว่างคนงานกับฝ่ายบริหารด้วย ในแง่นี้คนงานจึงถูกกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการการผลิต และฝ่ายจัดการที่ถูกกำหนดให้ต้องใช้แรงงานด้วย การผลักดันโครงการก้าวกระโดดๆ จึงมีผลให้เกิดการกระจายอำนาจอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ ผู้ปฏิบัติงานของพรรคจากส่วนกลางถูกกระจายให้ลงไปปฏิบัติงานในระดับมณฑล จากระดับมณฑลลงไปสู่ระดับเมือง และจากระดับเมืองลงไปถึงหน่วยการผลิตทั้งในทางอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมโดยตรง กล่าวได้ว่าในขณะนั้นทั่วประเทศ ผู้ปฏิบัติงานพรรคกว่า 8 ล้านคน ถูกกระจายอำนาจหน้าที่ลงไปตามเครือข่ายดังกล่าว นอกจากผู้ปฏิบัติงานของพรรคแล้ว ยังมีนักศึกษาและทหารของกองทัพปลดแอกประชาชน (People's Liberation Army, PLA) อีกนับล้าน ๆ คนที่เข้าร่วมใช้แรงงานในกระบวนการผลิต ในทางกลับกันชาวนาอีกหลายล้านคนกลับถูกส่งเข้าเมืองเพื่อใช้แรงงานการผลิตทางด้านอุตสาหกรรม ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อจะลดความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท การรวมกับชาวนา ตามนโยบายเดินสองขาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

3.3 ก้าวกระโดดระยะที่ 2 : มิถุนายน 1958 - พฤศจิกายน 1958

ช่วงนี้เป็นช่วงที่โครงการก้าวกระโดดฯ ปลดปล่อยพลังงานออกมาถึงที่สุด ที่ประชุมสมัชชาพรรค ครั้งที่ 8 ในต้นเดือนพฤษภาคม 1958 เป็นการให้ความเห็นชอบและการสนับสนุนอย่างเต็มที่ทางการต่อโครงการก้าวกระโดดฯ เหมาเจ้อตุง และหลิวลี้วี่ คือตัวจักรสำคัญที่ชี้นำการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญนี้ ในขณะที่โจวเอินไหล และเจินหยุน ต่อนำวางแผนต่อการประชุมดังกล่าว ที่ประชุมสมัชชาพรรคได้ตอกย้ำ “เข็มมุ่งทั่วไป” (General Line) ที่ประกาศมาตั้งแต่ปี 1952 ว่าจะพัฒนาอุตสาหกรรมและแปรรูปเกษตรกรรมให้เป็นสังคมนิยม “ที่ละขั้น ๆ” ในช่วงระยะเวลาอันยาวนานระยะหนึ่ง เป็นการเน้นหลักการทำให้ “เร็วขึ้น, มากขึ้น, ดีขึ้น และประหยัดขึ้น” ในช่วงกระแสน้ำสูง (High Tide) ของการพัฒนาในปี 1955 และในที่สุดก็มาเป็น “ใช้ความพยายามทั้งหมดอย่างถึงที่สุด” ในปี 1958 นี้เอง

นวัตกรรมทางสังคมที่มีสีสันที่สุดของโครงการก้าวกระโดดฯ คือ การสร้างคอมมูนประชาชนขึ้นทั่วประเทศ แนวคิดพื้นฐาน 2 ประการที่ฝังใจเหมามานาน คือ (1) ประสิทธิภาพที่เอนอาณ ซึ่งการแบ่งแยกเรื่องยศและตำแหน่งมีความหมายน้อยมาก กับ (2) แรงบันดาลใจเกี่ยวกับปฏิวัติคอมมูน 1871 ซึ่งคนชั้นล่างช่วยกันสถาปนาระบอบเผด็จการในหมู่ผู้เท่าเทียมกัน ผนวกเข้ากับประสบการณ์ในปลายปี 1957 ต่อต้นปี 1958 ซึ่งมีการก่อสร้างระบบชลประทานมากมายในชนบท ทำให้เหมาและนักปฏิวัติจีนเห็นว่า “คอมมูนประชาชน” อาจเป็นทางออกที่ดีและเหมาะสมที่สุดกับสภาพการณ์ของจีน

ต้นฤดูร้อนของปี 1958 สหกรณ์การผลิตทางการเกษตรขนาดมหึมา หรือที่เรียกว่า “คอมมูน” ก็ปรากฏตัวขึ้นในมณฑลเหอหนาน (Henan) ซึ่งถือเป็นที่บ่มเพาะของลัทธิเหมา คอมมูนแห่งแรกที่มีชื่อเสียงมาก คือ คอมมูนสปิงนิค (“Spinnik” เป็นชื่อของดาวเทียมดวงแรกที่สหภาพโซเวียตส่งไปโคจรรอบโลก เมื่อเดือนตุลาคม 1957) ก็ได้รับการสถาปนาขึ้น เนินปลดปล่อยชนบทความผาสุกฐานทางทฤษฎีของคอมมูนประชาชนไว้ในวารสาร “ธงแดง” ว่า คอมมูนคือองค์กรเลนินที่ประสงค์ ดังความว่า :

“แนวทางของเราก็คือการประสานอย่างเป็นขั้นเป็นตอน และอย่างมีระเบียบอันให้ กรรมกร (อุตสาหกรรม) ชาวนา (เกษตรกรรม) นักธุรกิจ (การค้าขายแลกเปลี่ยน) นักศึกษา (วัฒนธรรมและการศึกษา) และทหาร (การทหาร) เข้ามาอยู่ในคอมมูนเดียวกัน ซึ่งต่อไปจะเป็นหน่วยทางสังคมขั้นพื้นฐานของประเทศเรา ในหน่วยของคอมมูนดังที่กล่าวนี้ อุตสาหกรรม เกษตรกรรม และการค้าถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิตทางวัตถุของประชาชน ส่วนวัฒนธรรมและการศึกษาคือเป็นวิถีชีวิตทางความรู้สึกรักดีดี ซึ่งสะท้อนมาจากสภาพของชีวิตทางวัตถุ และกิจกรรมทางการทหารของประชาชนทั้งหมดก็คือการพิทักษ์ชีวิตของประชาชนทั้งในทางวัตถุ และทางจิตใจ”

ในเดือนกันยายน หลังจากที่ได้ออกตรวจคอมมูนในมณฑลเหอหนานเมื่อเดือนสิงหาคม เหมา ก็เรียกร้องให้มีการขยายขอบข่ายของความเคลื่อนไหวก่อตั้งคอมมูนประชาชนออกไปทั่วประเทศ และภายในช่วงระยะเวลาเพียงแค่ 2 เดือนต่อมา ประชากร ชาวนา ชาวไร่ทั้งหมดก็เข้าร่วมตั้งคอมมูนประชาชน จำนวน 24,000 แห่งทั่วประเทศ คอมมูนประชาชนเป็นหน่วยที่พยายามเร่งรัดให้ประชาชนก้าวกระโดดในทุกมิติของชีวิตที่จะกระทำได้

สิ่งที่มีสีสันที่สุดอีกประการหนึ่งในช่วงนี้ภายใต้ “ก้าวกระโดด” ก็คือ การก่อตั้งเตาถลุงเหล็กหลังบ้าน (“backyard furnaces”) เพื่อจะผลิตเหล็กและเหล็กกล้าให้ได้เพียงพอแก่ความต้องการในการพัฒนาอุตสาหกรรมทุกขนาดของจีน เหมา กล่าวในภายหลังว่ามวลชนชาวนา ชาวไร่ ถึง 90 ล้านคน ที่เป็นสมาชิกคอมมูนประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการถลุงเหล็กด้วยวิธีนี้

นวัตกรรมใหม่อีกประการหนึ่งที่มาพร้อมกับการกำเนิดของคอมมูนประชาชนก็คือการที่สตรีเพศเข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญยิ่งในฐานะเป็นพลังแรงงานในการผลิต สตรีชาวนา ชาวไร่ นับล้าน ๆ คน เข้ามีส่วนร่วมในท้องไร่ท้องนาเพื่อทดแทนแรงงานชายที่เคลื่อนย้ายไปทำงานในโรงงาน และเตาถลุงเหล็ก คอมมูนทำให้สตรีเพศเป็นอิสระจากงานบ้าน โดยจัดให้มีผู้รับผิดชอบในการเตรียมอาหารสำหรับโรงครัวรวม และจัดให้มีโรงเรียนเด็กรวมของคอมมูนขึ้น ประมาณ์กันว่าในต้นปี 1959 ทั้งประเทศมีโรงครัวของคอมมูนถึงราว 3 ล้านแห่ง ที่รับภาระเลี้ยงดูสมาชิกคอมมูนหรือชาวนาชนบทถึงราว 90%

⁸⁹ C. Dietrich, 1994, p. 127.

ลักษณะเด่นประการถัดไปของขบวนการก้าวกระโดดฯ ก็คือผลสะท้อนทางด้านการศึกษา เหมามีประสบการณ์ที่ไม่ดีต่อหนอนหนังสือและต่อปัญญาชนคนมีการศึกษาโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ครั้งณรงค์ “รื้อยุบสถาบันพร้อมพริ้ง” มาแล้ว และโดยส่วนตัวยังมีอายุมากขึ้นก็ยิ่งมั่นใจยิ่งขึ้นว่าการศึกษาที่แท้จริงจะต้องสามารถผสมผสานทฤษฎีเข้ากับการปฏิบัติได้ ผลจากการเล่าเรียนเข้ากับการใช้แรงงานได้ คำขวัญที่ว่า “มากกว่า เร็วกว่า ดีกว่า และประหยัดกว่า” ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับเรื่องการศึกษาด้วย การศึกษาในระบบหรือในห้องเรียนถูกลดบทบาทลงในขณะที่โรงเรียนหรือสถานศึกษาใหม่นับพันๆ แห่ง ถือกำเนิดขึ้นในฐานะที่เป็นสถานที่ผสมผสานการเรียนรู้เข้ากับการทำงาน

ฤดูเก็บเกี่ยวของเดือนตุลาคม 1958 ถูกประกาศไปทั่วว่าผลผลิตเพิ่มมากขึ้นเป็นเท่าตัวจากผลผลิตของปี 1957 เหล็กกล้าก็ปรากฏตามรายงานเหมือนกับผลิตภัณฑ์อื่น ๆ อีกหลายชนิดว่ามีผลผลิตเพิ่มขึ้นถึงหนึ่งเท่าตัวจากปีก่อน และนอกจากนี้ยังคาดหวังกันอย่างมั่นใจว่า ปี 1959 ผลผลิตก็จะเพิ่มขึ้นอีกเท่าตัวจากปี 1958 การก้าวกระโดดฯ มิได้รายงานกันในแง่ของการเพิ่มพูนผลผลิตในเชิงปริมาณเท่านั้น ในที่สุดความเชื่อที่แพร่ขยายไปก็ชัดเจนเรื่อย ๆ ว่าขบวนการก้าวกระโดดฯ กำลังนำประเทศจีนไปสู่ระบบคอมมิวนิสต์ที่แท้จริง คอมมูนหลายแห่งถึงกับเสนอหลักการจัดหาอาหารและบริการให้กับสมาชิกตามความต้องการของสมาชิก ซึ่งนำไปสู่การหักการของคอมมิวนิสต์ (จากแต่ละคนตามความสามารถ ; แก่แต่ละคนตามความต้องการ)

3.4 ยุคเสื่อม : พุทธศักราช 1958 - มิถุนายน 1959

ผลจากการรณรงค์โครงการก้าวกระโดดฯ ทำให้ผู้คนทั้งประเทศทำงานอย่างหนักเป็นห้วง ในเดือนสิงหาคม 1958 ตานเจินหลิน (Tan Zhenlin) ผู้อำนวยการแผนงานภาคชนบทของพรรคกล่าวในการสัมมนาแรงงานว่าจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตธัญพืชได้ถึง 300 ล้านตัน และต่อมาในเดือนธันวาคมปีเดียวกัน คณะกรรมการกลางของพรรคก็ประกาศว่าผลผลิตธัญพืชในปี 1958 มีมากถึง 375 ล้านตัน หรือเพิ่มจากตัวเลขปีก่อนหน้านั้นเกือบเท่าตัว²⁵

อย่างไรก็ดี ตัวเลขสถิติการผลิตเหล่านี้ถูกเปิดเผยในภายหลังว่าเป็นตัวเลขที่เกินจริงอย่างมาก ตัวเลขที่แท้จริงอยู่ที่ประมาณ 200 ล้านตัน ซึ่งเพิ่มขึ้นจากผลผลิตของปี 1957 ไม่ถึง 3 เปอร์เซ็นต์²⁶ แม้ตัวเลขที่แท้จริงจะเป็นที่ทราบกันในภายหลัง แต่ข้อเท็จจริงที่ประจักษ์กันอยู่กลับไม่ต้องรอนาน ฤดูหนาวของปลายปี 1958 ต่อต้นปี 1959 เหมาและสหายร่วมงานเริ่มตระหนักในข้อเท็จจริงที่ว่าเกิดกระแสดความไม่พอใจอย่างรุนแรงในภาคชนบท สมาชิกคอมมูน

²⁵ วิลาร์ด ฮีแวนส์, *เติ้งเสี่ยวผิง ผู้วิเศษชาวจีนยุคใหม่*, คุรุณี แซลิว แปล, กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัย, 2540, หน้า 188 ; Richard Evans, *Deng Xiaoping And the Making of Modern China*, London : Hamish Hamilton, 1993, p. 147.

²⁶ Richard T. Phillips, 1996, p. 194.

จำนวนมากถูกกดดันอย่างหนักจากผู้มาในการผลิตเหล็กให้เข้าเป้า ถึงขนาดที่บางคนต้องสละหม้อหรือกระทะ หรือวัสดุทำด้วยโลหะในบ้านของตนออกมาเป็นวัตถุดิบด้วย การเร่งรัดผลิตเหล็กและเหล็กกล้าในฤดูใบไม้ร่วงของภาคเหนือ ซึ่งเป็นฤดูเก็บเกี่ยวทำให้เกิดภาวะขาดแคลนแรงงานในโรงงานถึงขนาดพืชผลบางแห่งถูกทิ้งคาไว้โดยปราศจากผู้เก็บเกี่ยว

แต่กระนั้น การผลิตเหล็กและเหล็กกล้าที่ประชาชนกว่า 90 ล้านคน เข้ามีส่วนร่วม และทุ่มเทเวลาไปหลายล้านชั่วโมงก็ให้ผลไม่คุ้มค่า เพราะแรงงานในภาคชนบทขาดความเชี่ยวชาญและทักษะในการผลิตเหล็กที่ได้มาตรฐาน จึงยังผลให้เหล็กหลายล้านตันที่ผลิตออกมาใช้การไม่ได้

นอกจากความล้มเหลวของการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร และการถลุงเหล็กในชนบทแล้ว สิ่งที่ทำให้สถานการณ์ของชนบทการก้าวกระโดดๆ เลวร้ายลงไปอีกก็คือ การขยายตัวของอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของรัฐในเขตเมือง การลงทุนของรัฐในอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในปี 1958 เพียงปีเดียวใช้เงินลงทุนมากกว่าแผนพัฒนาห้าปีฉบับแรกทั้งแผน และอุตสาหกรรมเหล่านี้ต้องการแรงงานเพิ่มกว่า 20 ล้านคนในปี 1958 แน่นอนว่าแรงงานเหล่านี้มาจากชนบท เพราะฉะนั้นไม่เพียงแต่ทำให้กำลังการผลิตในภาคเกษตรกรรมต้องลดลงไปเท่านั้น แต่ยังสร้างความต้องการบริโภคสินค้าเกษตรกรรมในส่วนในเมืองให้เพิ่มสูงขึ้นด้วย

เป็นที่รู้สึกันดีโดยทั่วไปขณะนั้นว่า การปันส่วนอาหารสำหรับคนที่อยู่ในเมืองเริ่มลดปริมาณลงเรื่อย ๆ กล่าวกันว่าสัดส่วนของข้าวโดยเฉลี่ยที่คนทำงานในเมืองได้รับจากการปันส่วนนั้นต่ำกว่าระดับผู้ปฏิบัติงานเคยได้รับเมื่อทศวรรษ 1930 และ 1940 เสียอีก ภาวะทุพภิกขภัย เริ่มคุกคามชนบทจีนอย่างหนัก ตั้งแต่ปี 1959 และต่อเนื่องไปถึงปี 1960 และ 1961 ซึ่งถึงขั้นเพิ่มความล้มเหลวให้กับนโยบายก้าวกระโดดๆ มากขึ้นไปอีก มีผู้ประมาณการว่าในช่วงวาระดังกล่าวนี้ ชาวจีนต้องสังเวยชีวิต เพราะเป็นเหยื่อของความอดอยากถึงกว่า 20 ล้านคน²⁷ ซึ่งเป็นยอดการสูญเสียชีวิตที่เกิดจากความอดอยาก หรือโรคระบาดสูงที่สุดในโลกในศตวรรษที่ 20

3.5 เหตุการณ์ที่หลู่ซาน (Lushan) : กรกฎาคม 1959 - สิงหาคม 1959

สาระสำคัญของเหตุการณ์ที่หลู่ซาน คือ การปะทะกันทางความคิดเกี่ยวกับนโยบายก้าวกระโดดๆ ของเหมาเจ๋อตง และผิงเต๋อหวาย (Peng Dehuai, 1898 - 1974) และจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของผิง

²⁷ R. Evans, 1993, p. 163 ; ในฉบับภาษาไทยที่ สุวัฒน์ แสงวิมล แปล-ระบุว่าต่ำกว่า 200 ล้านคน ซึ่งผิด (ดูหน้า 196)

เผิงเต๋อหวย เคยมีบทบาทร่วมสร้างกองทัพแดงมากับเหมาและจูเต๋อ (Zhu De, 1886 - 1976) ตั้งแต่ทศวรรษ 1930 หลังปลดแอกเสร็จ เขามีบทบาททางการเมืองเป็นรองเพียงเหมาเจ๋อตง และจูเต๋อ เท่านั้น หลังเสร็จศึกสงครามเกาหลีในฐานะผู้บัญชาการกองกำลังของจีน เผิงก็ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกลาโหม

ในช่วงเวลาที่จีนรณรงค์นโยบายก้าวกระโดดฯ เผิงเป็นคนแรก ๆ ที่ไม่เห็นด้วย และเริ่มวิพากษ์นโยบายดังกล่าว อันที่จริงเบื้องหลังความขัดแย้งทางความคิดนี้ เริ่มมาตั้งแต่การประชุมคณะกรรมการอาหาร เมื่อเดือนกรกฎาคม 1958 ที่ประชุม ซึ่งประกอบด้วย นักการทหารระดับสูงกว่าพันคน รวมทั้งเหมาเจ๋อตง หลินเปียวและเจิ้งเสี่ยวผิง มีมติให้ยกเลิกแนวทางการพัฒนากองทัพตามแบบสหภาพโซเวียต ซึ่งเกินแนวทางที่เผิงเต๋อหวยเป็นผู้ผลักดัน และสนับสนุนมาโดยตลอด การพัฒนามหาทัพตามแบบสหภาพโซเวียตนั้นเน้นการสร้างทหารอาชีพที่ต้องใช้เทคโนโลยีสูง (เช่น มีเป้าหมายการสร้างอาวุธนิวเคลียร์) ซึ่งต้องมีอุตสาหกรรมหนักเป็นฐาน การพัฒนาแบบนี้ต้องพึ่งพิงความช่วยเหลือสนับสนุนจากสหภาพโซเวียตอย่างมาก และทำให้ผู้นำจีนรู้สึกไม่มีอิสระเท่าที่ควร ที่ประชุมยอมรับแผนพัฒนากองทัพตามแบบที่จีนถนัด คือ การให้สงครามจรยุทธ์ และการสร้างกองกำลังทหารบ้าน (民兵) ที่ใช้อาวุธเบา และกองกำลังดังกล่าวมีบทบาททางเศรษฐกิจ และการเมืองอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ฤดูใบไม้ร่วงของปี 1958 จนถึงฤดูใบไม้ผลิของปี 1959 เผิงออกตระเวนเยี่ยมเยือนเขตชนบทหลายแห่งในประเทศจีน ทำให้เขาได้ข้อสรุปว่านโยบายก้าวกระโดดฯ กำลังก่อให้เกิดความพยายะอย่างรุนแรงต่อระบบเศรษฐกิจ การประชุมสมัชชาพรรค ครั้งที่ 8 สมัยที่ 2 เมื่อต้นเดือนพฤษภาคม 1959 ดำนาจและเกียรติภูมิของเผิงก็ถูกคุกคามอีกครั้งโดยถูกหลินเปียว (Lin Biao, 1908 - 1971) ซึ่งมีอาวุโสน้อยกว่าแซงขึ้นหน้าไปดำรงตำแหน่งกรรมการประจำของกรมการเมือง ซึ่งนับเป็นองค์กรที่กุมอำนาจสูงสุดอย่างแท้จริงของประเทศจีน หลังจากนั้นในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกันนี้ เผิงก็เดินทางไปเยือนประเทศยุโรปตะวันออกหลายประเทศ รวมทั้งได้เข้าเยี่ยมคารวะกับครุสชอฟที่มอสโกด้วย ก่อนที่จะเดินทางกลับปักกิ่งในเดือนมิถุนายน

ต้นเดือนกรกฎาคม 1959 เผิงเดินทางไปสู่ซาน ซึ่งเป็นเมืองตากอากาศบนภูเขาในมณฑลเจียงซีเพื่อเข้าร่วมประชุมใหญ่คณะกรรมการเมือง เขาเขียนจดหมายถึงเหมาอย่างยืดเยื้อเกี่ยวกับเรื่องนโยบายก้าวกระโดดฯ โดยมุ่งหมายที่จะได้รับการเรียกเข้าไปคุยเป็นส่วนตัว แต่เหมาสำเนาจดหมายดังกล่าวแจกในที่ประชุม พร้อมทั้งวิจารณ์เนื้อหาของจดหมายดังกล่าวอย่างยืดเยื้อ สรุปได้ว่า เผิงเต๋อหวย เป็น “นักฉวยโอกาสเล่ห์ขาง” ที่สมรู้ร่วมคิดมากับครุสชอฟ

ในที่ประชุมไม่มีสมาชิกอาวุโสท่านใดกล้าปรามเหมา (แม้ว่าส่วนเล็กแล้วมีหลายคนที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของเผิง และไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของเหมา ซึ่งเร่งรัดเกินไป) และ “ท้ายจัดเกินไป” เหมาจึงสบโอกาสในการโจมตีเผิงตามใจชอบ และในที่สุดก็ผนวกข้อกล่าวหาว่าเผิงและคนที่สมรู้ร่วมคิดมีพฤติกรรม “ต่อต้านพรรค” “วางแผนล้มล้างผู้นำ” และ “สมคบกับต่างชาติ” เข้าไปอีก

หลิวส่าวซี ซึ่งได้ขึ้นมาเป็นประธานของสาธารณรัฐแทนเหมา เมื่อ 4 เดือนที่ผ่านมา (โดยเหมาคงไว้แต่ตำแหน่งประธานพรรค) ก็ขึ้นกล่าวโจมตีเผด็จการเป็นพิเศษในประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น

เฉียนเจี๋ยอิง (เลขานุการส่วนตัวของประธานเหมา ตั้งแต่ 1948) กับเพื่อนสนิทของเขาชื่อหลี่ซู่ (ทำงานในกระทรวงพลังงานและไฟฟ้า) เมื่อได้ฟังการโจมตีดังกล่าวของที่ประชุม “..... ฝ่ายที่พวกมันตกตะลึง คนทั้งสองคิดอยู่ในใจว่า ถ้าหากพรรคไม่คิดที่จะแก้ไขความผิดพลาด [แบบที่เหมาและสหาย - ผู้อ้าง] กลับจะมาสะสางสหายที่มีทัศนคติสุดหมักหมนเหล่านั้น [เช่น เติ้งเต๋อหวน - ผู้อ้าง] ก็ได้แต่ขอให้วิญญูญาณของมาร์กซ์ ซึ่งอยู่บนสวรรค์ช่วยคุ้มครองพวกเราเท่านั้นเอง”²²

หลังจากเหตุการณ์ที่หลู่ซ่าน เติ้งเต๋อหวน ก็เดินทางมาถึงจุดเลี้ยวโดยสิ้นเชิงในการประชุมคณะกรรมการทหารของพรรคในเดือนกันยายน 1959 เมื่อถูกหลินเปียวและคนอื่น ๆ โจมตีว่าตั้งตัวเป็นหัวหน้าของเหล่าทหาร และถูกปลดจากตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหม แม้เหมาจะยังคงมีสถานะภาพเป็นสมาชิกของกรมการเมืองและคณะกรรมการกลางของพรรค แต่เขามักถูกกีดกันจนไม่มีบทบาทต่อมาเขาถูกยึดบ้านที่จงหนานไห่ (ที่พำนักของผู้นำพรรค และผู้นำรัฐบาลส่วนใหญ่ในกรุงปักกิ่ง ซึ่งเดิมเป็นเขตอุทยานริมทะเลสาบทางตะวันตกของพระราชวังหลวง) และไม่ได้อะไรตอบแทน นอกจากบ้านร้างหลังหนึ่งในแถบชานเมือง ในปี 1962 เติ้งพยายามจะหวนกลับมามีอำนาจอีกแต่ไม่สำเร็จ และในปี 1974 เขาถึงแก่กรรมในขณะที่ถูกกักบริเวณอย่างปราศจากผู้เหลียวแล

3.6 อวสานของการก้าวกระโดด : 1960.

หลังจากเกิดเหตุการณ์ที่หลู่ซ่าน ความพยายามที่จะเดินสายกลางของเหมาและผู้ปฏิบัติงานพรรคก็เป็นอันหมดโอกาส เพื่อปกป้องชื่อเสียงเกียรติภูมิว่าพรรคเคลื่อนไหวในแนวทางที่ถูกต้องแล้ว การณรงค์ต่อต้าน “พวกต่อต้านพรรค” และ “พวกนักฉวยโอกาสเอียงขวาทั้งในแง่ความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม” จึงระบดไปทั่วประเทศ ทั้งในส่วนกลางและในมณฑล ผู้ปฏิบัติงานพรรคนับล้านคนถูกขับออกจากพรรค คนที่ถูกขับถูกตีตราว่าเกี่ยวข้องกับโจ๋แก๊งใดก็หนึ่งกับสหภาพโซเวียต หรือเผด็จการ หรือพฤติกรรมเอียงขวาด้านพรรค ชาวลัทธิเหมา แทนที่จะลดกระแสเอียงซ้าย กลับต้องเพิ่มความเข้มข้นของการรณรงค์ก้าวกระโดดมากยิ่งขึ้นอีก เพราะมีฉะนั้นอาจสื่อแหลมต่อการถูกตีตราว่าเป็นนักฉวยโอกาสเอียงขวา แม้ในหมู่กรรมกรที่อยู่ในเมืองก็พยายามจัดตั้งคอมมูนกันขึ้นอย่างคึกคักโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมเบาถึงฤดูร้อนของปี 1960 ประชากรในเมืองกวางตุ้ง (Canton) ทั้งหมดจัดตั้งกันเป็นรูปคอมมูน

²² ฟานเจี๋ยอิง และเจี๋ยซู่หนง, *โจวเฒ่าโหล จารึกไว้ในใจชน*, บุญศักดิ์ แสงระวี แปล, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2538, หน้า 223.

กระแสโต้กลับเพื่อปกป้องตนเองนี้ เพิ่มความเข้มข้นขึ้นด้วยความรู้สึกที่ไม่ดีต่อสหภาพโซเวียต ความหมางเมินระหว่าง 2 ฝ่ายในเรื่องหลายเรื่องที่เกิดขึ้นไล่เรียงกัน ตั้งแต่นโยบายก้าวกระโดดฯ เองก็ยิ่งถดถอยลงไปอีกเมื่อเหมามองว่ารัสเซียเป็นผู้คอยให้ท้ายการท้าทายของเผด็จการห่วย ความขัดแย้งระหว่างจีนกับอินเดียในเรื่องทิเบต ในปี 1958-9 ไม่ได้สร้างความใส่ใจจากสหภาพโซเวียต ครุสชอฟเยือนสหรัฐอเมริกาในเดือนกันยายน 1959 ทำให้ความรู้สึกของผู้นำจีนผิดหวังมากขึ้น วันที่ครุสชอฟเดินทางมาถึงปักกิ่งเพื่อร่วมฉลองครบรอบ 10 ปี แห่งสาธารณรัฐประชาชน หนังสือพิมพ์ประชาชนรายวัน ต้อนรับผู้นำรัสเซียด้วยการตีพิมพ์บทวิจารณ์เผด็จการห่วยอย่างสาหัสเสียเทเสียในทำนองตีหัวกระโหลกเถร ผู้นำรัสเซียตอกกลับด้วยการบรรยายคำสอนเรื่องการอยู่ร่วมกันโดยสันติให้เหล่าบรรดาผู้นำจีนฟังในวังสภามหาประชาชนเอง กระแสเหตุการณ์ความไม่พอใจระหว่างผู้นำทั้งสอง 2 ประเทศ ถึงจุดระเบิดในเดือนกรกฎาคม 1960 เมื่อครุสชอฟเรียกที่ปรึกษาทางเทคนิคชาวรัสเซียทั้งหมดกลับประเทศ

และเหมือนกับโรคไข้เมื่อกรรมชุด สภาพดินฟ้าอากาศในปี 1960 เสวร้ายยิ่งกว่าปี 1959 เสียอีก ฤดูร้อนของปี 1960 พรรคจึงไม่มีทางเลือกนอกจากปรับนโยบายก้าวกระโดดให้ลดความเฝือห่วยลง ใจเหินโหลก้าเข้ามาสู่สถานการณ์เฉพาะหน้าไว้ได้ด้วยการประกาศใช้แผนแม่บทฉุกเฉิน 12 ข้อ ซึ่งอนุญาตให้ทวนมาใช้ชีวิตและทำงานเหมือนที่พวกเขาเคยปฏิบัติในช่วงก่อนที่จะเริ่มยุคนโยบายก้าวกระโดด

นโยบายก้าวกระโดดฯ ปิดฉากลงแล้วโดยสิ้นเชิงแล้ว โดยทิ้งบาดแผลถาวรไว้ให้จีนต้องเขี้ยวเข็ญกันนาน ไนแ่งเต๋นชุกิจ คักยภาพในการผลิตธัญพืชต่อหัวของชาวจีนตกลงจนกว่าจะถึงปี 1973 จึงจะฟื้นกลับไปสู่ระดับที่ผลิตได้ในปี 1951 ไนแ่งการเมือง นโยบายก้าวกระโดดฯ นำมาซึ่งความแตกสลายของโลกสังคมนิยมที่เคยมีหนึ่งเดียว การเมืองภายในก็ทำให้ผู้นำระดับสูงของพรรคแตกแยก และหวาดระแวงกันมากขึ้น สำหรับระบอบสังคมนิยมจีนโดยภาพรวม โลกก็ได้เห็นว่ากระบวนการอัดฉีดลัทธิและการบังคับเพิ่มความเข้มข้น และรุนแรงขึ้นตามลำดับ สิ่งไหนหนึ่งนี่คือ ความชอบธรรมของระบบเริ่มอ่อนแอลงตามวันเวลาที่ผ่านไป

4. ตกต่ำแล้วฟื้นตัว : 1960 - 1965

ปี 1960 และ 1961 เป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจของจีนมีความแปรปรวนมากที่สุด ในประวัติศาสตร์ของประเทศใด ๆ ไนยามสันติ จากประเทศที่ส่งออกธัญพืช จีนต้องนำเข้าข้าวสาลีจากออสเตรเลียและแคนาดาเพื่อเลี้ยงประชากรในเมือง หลังจากธัญพืชไม่บาน ความขาดแคลนก็ระบาดไปสู่สินค้าอุปโภคบริโภคอื่น ๆ และสินค้าทุนในที่สุด อัตราการว่างงาน และอัตราการตายพุ่งขึ้นสูงลิบลิ่ว จากตัวเลขที่เปิดเผยในภายหลังเมื่อไม่นานมานี้ ประเมินได้ว่าในช่วงปี 1958 ถึง 1962 มีผู้เสียชีวิตจากความอดอยากยากแค้นในระหว่าง 15 ถึง 30 ล้านคน²⁸

²⁸ C. Dietrich, 1994, p. 143.

4.1 การปรับปรุงแก้ไข

จากฤดูร้อนของปี 1960 จนถึงกุมภาพันธ์ 1962 พรรคจัดให้มีการประชุมผู้นำระดับสูงหลายครั้งเพื่อปรับแผนการดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจให้ยืดหยุ่น และมีประสิทธิภาพขึ้น แม้โปสเตอร์โฆษณา “คอมมูนประชาชนจงเจริญ” จะยังคงพบเห็นได้ทั่วไป แต่วิถีคิดและวิถีทำงานได้เปลี่ยนไปแล้ว อย่างสำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากคำกล่าวของเติ้งเสี่ยวผิง เลขาธิการพรรค ที่ว่า “แมวดำหรือแมวขาวไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ที่สำคัญ คือ ตัวจับหนูได้ก็นับเป็นแมวดีได้”

การปรับปรุงแก้ไขเศรษฐกิจที่สำคัญประการแรก คือ การกระจายอำนาจในการตัดสินใจที่ช่วยการผลิตระดับย่อยที่สุด ซึ่งได้แก่ “ทีมการผลิต” (production team) ตามโครงสร้างเดิม ประเทศทั้งประเทศแบ่งออกเป็นเมือง (county) ได้ประมาณ 2,000 เมือง แต่ละเมืองประกอบด้วยคอมมูนประชาชน (people's commune) ประมาณ 25 คอมมูน แต่ละคอมมูนประกอบด้วยกองการผลิต และแต่ละกองการผลิต ประกอบด้วย ทีมการผลิตประมาณ 7 ถึง 12 ทีม แต่ละทีมประกอบด้วยครัวเรือนประมาณ 20 ถึง 40 ครัวเรือน ซึ่งบางทีทีมการผลิตก็รวมหมู่บ้านขนาดเล็กทั้งหมู่บ้าน หรือบางทีก็เป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านขนาดใหญ่ ในระบบที่ปรับปรุงใหม่นี้ ผู้ปฏิบัติงานถูกส่งลงไปอยู่ในระดับทีมการผลิต โดยที่ทีมการผลิตหนึ่ง ๆ สามารถรับโบนัสพิเศษในส่วนที่เกินจากโควตาที่ส่วนกลางกำหนดให้ตนผลิตได้ สมาชิกของทีมการผลิตได้รับค่าแรงตามแรงงานที่ลงไป ส่วนเกินพิเศษ เช่น งานหัตถกรรม สามารถนำไปขายในตลาดเพื่อหารายได้เพิ่มเติม กล่าวอีกนัยหนึ่ง หลักการใหม่นี้ยอมรับว่าผู้ผลิตแต่ละคนมีความสามารถและความขยันขันแข็งต่างกัน คนที่มีความสามารถและขยันมาก ควรได้รับผลตอบแทนที่มากกว่า พรรคนี้ทำให้ทีมการผลิตเป็นหน่วยผลิตพื้นฐานตั้งแต่มีนาคม 1961 เงินหยวนและเติ้งเสี่ยวผิงคือ ผู้นำสำคัญที่ผลักดันให้เกิดแปลงส่วนบุคคล และตลาดเสรี ในสัดส่วนที่มากขึ้น ๆ แก่ระบบการผลิต สำหรับระบบเศรษฐกิจโดยภาพรวม เงินหยวนพยายามปรับปรุงให้มีการวางแผน การประสานงานกันมากขึ้น และในบางเรื่องถึงกับสนับสนุนให้ดำเนินการด้วยวิสาหกิจเอกชน

ความจำเป็นเร่งด่วนอีกประการหนึ่ง คือ การเคลื่อนย้ายคนว่างงานจำนวนหลายสิบล้านออกจากเขตเมืองไปสู่ชนบท วิธีดำเนินการใช้ความสมัครใจ คนงานจะประชุมกันทุก ๆ เดือน จนกว่าจะได้ผู้สมัครใจครบตามบัญชีรายชื่อซึ่งไม่เปิดเผย ไม่มีใครรู้ว่าบัญชีรายชื่อดังกล่าวประกอบด้วยใครบ้าง แต่สามัญสำนึก และการเฝ้าระวังให้ทุกคนเสียสละประกอบภารกิจเพื่อมาตุภูมิจะทำให้ได้อาสาสมัครครบโควตาในที่สุด

การถอนที่ปรึกษาโซเวียตกลับประเทศ ทำให้ชนชั้นปัญญาชนได้รับการปฏิบัติอย่างยืดหยุ่นขึ้น ไม่เพียงแต่นักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้น แม้ปัญญาชนทางวัฒนธรรมและการศึกษาก็มีเสรีภาพในทางความคิดเห็นมากขึ้น ในชนบทที่เช่นเดียวกัน มีการเปิดโอกาสให้วิพากษ์วิจารณ์การวางอำนาจบาตรใหญ่ของผู้ปฏิบัติงานในชุดกั๊กกระโถดฯ อย่างกว้างขวาง และมี

การรณรงค์ให้มีการขอโทษขอโพย การคืนตำแหน่งให้ผู้ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม หรือการจ่ายสินไหมทดแทนผู้สูญเสียประโยชน์อย่างไม่เป็นธรรมด้วย แม้ผู้นำจำนวนมาก ซึ่งรวมทั้งเหมาจะปฏิเสธว่าชนวนการก่อกวนระโศก เป็นความผิดพลาด แต่พวกเขาก็ยอมรับว่ามีเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นอันมาก และยอมรับการวิพากษ์วิจารณ์ ในการประชุมสัมมนาผู้ปฏิบัติการระดับสูงของพรรคทั่วประเทศ จำนวนราว 7,000 คน เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 1962 เหมาเรียกร้องให้มีการอภิปรายได้อย่างเสรีภายในพรรค รวมทั้งวิจารณ์ตนเอง และยังเรียกร้องให้ผู้ปฏิบัติงานคนอื่น ๆ วิจารณ์ตนเองได้ด้วย หลิวเสี่ยวฉีเห็นว่า 70% ของความล้มเหลวเกิดจากความผิดพลาดของมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเป็นความผิดพลาดที่นโยบายของผู้นำ ในช่วงเวลานี้ เหงิ่งเต๋อห้วย พยายามที่จะชวนกลับมามีอำนาจอีก โดยมีผู้นำพรรคหลายคนให้การสนับสนุน อย่างไรก็ตามไม่ใช่ผู้นำทุกคนจะยอมรับความผิดพลาดและแก้ไขให้กลับไปสู่สถานะเดิมเสมอไป หลินเปียว รัฐมนตรีกลาโหมคนใหม่ และเจียงชิง ภรรยาของประธานเหมา เป็นตัวอย่างของผู้นำที่พยายามชดเชยจุดด้อยของการปฏิบัติไว้โดยไม่ลดละ หลินเปียวใช้กองทัพปลดแอกประชาชน (PLA) เป็นฐานในการเคลื่อนไหวของตน โดยให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมทางทหารเมืองเหอฮวู หรือสถานภาพแบบทหารอาชีพ หลินจัดตั้งตำแหน่งเจ้าหน้าที่ทางการเมืองเข้าไปประจำหน่วยทหารทุกระดับ ซึ่งรวมแล้วเป็นสมาชิกพรรคเกือบ 1 ใน 4 ล้านคน ที่เข้าไปปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวในกองทัพ

หลิวเสี่ยวฉี มีบทบาทมากขึ้นในช่วงนี้ ชนวนการก่อกวนระโศก ได้ทำลายอำนาจและเกียรติภูมิของเหมาลงเป็นอย่างมากโดยมิต้องสงสัย ตลอดปี 1962 เหมาออกงานเพียงครั้งเดียว แต่หลิว ซึ่งมีตำแหน่งประธานสภาพรรค และรองประธานพรรคเข้ามาวันผิดชอบดูแลกิจการทั่ว ๆ ไปของพรรคจนเป็นที่คาดหมายกันทั่วไปว่าเขาจะเป็นทายาททางการเมืองของเหมาต่อไป

4.2 ฟืนตัว

จากปี 1962 เศรษฐกิจเริ่มดีขึ้นเป็นลำดับ เพราะสภาพดินฟ้าอากาศอำนวย และนโยบายการพัฒนาเหมาะสมขึ้น สโลแกนใหม่สำหรับการพัฒนา คือ “ทำเกษตรกรรมให้เป็นรากฐานที่มั่นคง และใช้อุตสาหกรรมเป็นปัจจัยยกยูกอง” ผลจากการสัมมนาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางการเกษตรระดับชาติหลายครั้ง รวมทั้งการจัดตั้งสถานีส่งเสริมการเกษตรขึ้นทั่วไป ทำให้จีนสามารถพัฒนาเครื่องจักรกล และเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรรุ่นต่อไป มาก จากปี 1964 ถึง 1967 ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้นร้อยละ 6 ต่อปี ปริมาณธัญพืชต่อหัวของประชากรเพิ่มขึ้นจาก 220 กิโลกรัมในปี 1960 เป็นเกือบ 300 กก. ในปี 1965 รายได้ประชาชาติต่อหัวของประชากรเพิ่มขึ้นจาก 190 เหรียญสหรัฐฯ ในปี 1957 เป็น 220 เหรียญในปี 1965

ในขณะที่เศรษฐกิจกำลังฟื้นตัวและมีอาการดีขึ้นนี้ สิ่งที่เป็นที่วิตกสำหรับเหมาและสหายที่เน้นอุดมการณ์สังคมนิยมแบบเข้มข้น ก็คือ ความย่อหย่อนในเรื่องสำนึกทางการ

เมืองตามอุดมคติแบบเหมาถาน (เช่น ความเสียสละความสุขสบายส่วนบุคคล เพื่อมุ่งมั่นเอาชนะอุปสรรคทั้งปวงโดยไม่ย่อท้อ) ปลายเดือนกรกฎาคม 1962 เหมาจึงเรียกประชุมคณะกรรมการกลางของพรรคทั้งหมด รวมทั้งบุคคลระดับหัวหน้าขององค์กรพรรคทั้งส่วนกลาง และส่วนมณฑล ที่สถานพักผ่อนชายทะเล เป่ย์ไต้เหอ (Beidaihe) เพื่อระดมปัญหาการเกษตร งบประมาณของรัฐบาล การต่อสู้ทางชนชั้น และปัญหาสำคัญอื่นๆ การประชุมกินเวลาหลายสัปดาห์จนไปยุติลงในเดือนกันยายน ซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของการประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางพรรค ครั้งที่สิบ และได้ข้อสรุปที่บ่งชี้ถึงการใส่จุดมการแก้ปัญหาปฏิวัติของเหมาเจ๋อตงเข้าไปในแผนทางฟื้นฟูประเทศในอีก 3 ปีข้างหน้า สโลแกนใหม่ที่เหมานำเสนอต่อที่ประชุมนี้ก็คือ “อย่าลืมการต่อสู้ทางชนชั้น” และ “จากนี้ต่อไป เราจะต้องพูดถึงสิ่งนี้ทุกปี ทุกเดือน และทุกวัน” ทั้งนี้ เพื่อมิให้ประเทศจีนสิ้นโลกกลับไปเดินแนวทางทุนนิยม หรือคัสดินาณิยมดังเช่นในอดีต และขณะเดียวกันก็จะไม่เข้ารกเข้าพงกลายเป็นลัทธิแก้ (revisionism) อย่างสหภาพโซเวียต เหมายอมรับมาตรการการปฏิรูปทุกชนิด แต่ทุกครั้งเขาจะต้องผนวกเอาคำขวัญดังกล่าวเข้าไปด้วยเสมอ อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ การจะบรรลุวัตถุประสงค์ที่ 2 อย่าง เป็นไปไม่ได้ยากยิ่ง ในที่สุดการรณรงค์ชุดหนึ่งที่เรียกรวมๆ ว่า “ความเคลื่อนไหวให้การศึกษาสังคมนิยม” (Socialist Education Movement) ก็เกิดขึ้นในช่วงปี 1962 ถึง 1965

4.3 ให้การศึกษาสังคมนิยม : 1962 - 1965

เอกสารชิ้นแรกที่ยออกมาหลังการประชุมผู้นำระดับสูงของพรรคในเดือนมิถุนายน 1963 เรียกว่า “เพิ่มมุ่ง 10 ประการ” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้แรงจูงใจให้มีการแก้ไขพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติงานของพรรคในชนบทให้มีสำนึกของชนชั้นกรรมาชีพเข้มข้นขึ้น เช่น การจัดเวลาให้มีการใช้แรงงาน การจัดให้มีการโฆษณาให้เห็นความชั่วร้ายของเจ้าที่ดิน และผู้กดขี่ขูดรีดอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น แต่กระนั้น การเคลื่อนไหวตามเอกสารที่นำขึ้นนี้ไม่ได้ผลนัก เพราะไม่เพียงแต่ผู้ปฏิบัติงานไม่ให้ความร่วมมือเท่านั้น แต่ผู้นำระดับสูงจำนวนมากก็ไม่อยากเร่งรัดด้วย เพราะกลัวจะเกิดปฏิกิริยาเหมือนช่วงการก้าวกระโดด

ในปี 1964 เติ้งเจิน เจิงเสนอเอกสาร “เพิ่มมุ่ง 10 ประการ ฉบับที่ 2” ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ การเสนอให้สร้าง “คณะทำงาน” (work teams) ขึ้นมาเป็นตัวเชื่อมระหว่างผู้ปฏิบัติงานกับชาวนาโดยหวังว่าคณะทำงานนี้ จะช่วยยกระดับชาวนาทางเทคนิคและการจัดตั้ง ขณะเดียวกันก็จะได้ชำระล้างพฤติกรรมสกปรกของผู้ปฏิบัติงานให้สะอาดขึ้นด้วย อย่างไรก็ตามมาตรการใหม่นี้ก็ยังไม่สามารถแก้ความโน้มเอียงที่จะคอยจับต้นของผู้ปฏิบัติงาน และความโน้มเอียงแบบทุนนิยมของชาวนาได้

ครึ่งหลังของปี 1964 หลิวล่าวจี จึงต้องลงมาเคลื่อนไหวณรงค์เองโดยใช้เอกสารที่เขาร่างขึ้น ชื่อ “เพิ่มมุ่ง 10 ประการ ฉบับที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม” แผนการณ์ของหลิวให้ “คณะทำงาน” ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ด้านนโยบายเชิงรุก ปลุกระดมชาวนา และมีอำนาจปลดผู้ปฏิบัติ

งานของพรรคในท้องถิ่นได้อย่างจริงจัง ผลของการรณรงค์ในช่วงนี้มีการประเมินกันว่ามีการปฏิบัติ
งานพรรคถูกขับออกจากตำแหน่งมากกว่า 1 ล้านคน ซึ่งอาจจะเป็นการขับคนของพรรคครั้งใหญ่
ที่สุดที่เกิดขึ้นในชนบท ผลงานดังกล่าวไม่ได้สร้างความยินดีให้แก่เขา เพราะชาวนายังไม่มี
สิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์ผู้ปฏิบัติงาน แต่คณะผู้ทำงานกลับกลายมาเป็นนายคนใหม่ ซึ่งควบคุม
ทั้งชาวนาและผู้ปฏิบัติงานชนบทที่เพิ่งจะฟื้นตัวเริ่มหวนไหวอีกครั้ง

ในที่สุด เขาก็ต้องลงมาลำเลียงการเองในช่วงที่ 4 ซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของความเคลื่อนไหว
ให้การศึกษาสังคมนิยม เอกสารชิ้นสุดท้าย ชื่อ “เขื่อนมู่ 23 ประการ” เติ้งเจินเปิงเป็นผู้รับผิดชอบ
ปฏิบัติการณ์ให้เน้นไปตามความประสงค์ของเหมาผู้ร่างเอกสาร คือ “เราต้องปลดปล่อยพัฒนาการ
ให้ก่อผลจนอย่างกะลาคะพว” นโยบายใหม่ในการเคลื่อนไหว คือ มุ่งให้ผู้ปฏิบัติงานพรรคใน
ระดับเมือง (county) ถูกมวลชนวิพากษ์วิจารณ์ แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่ได้เกิดขึ้นอย่าง กว้าง
ขวางนัก ถึงกลางปี 1965 หลังจากเวลาผ่านไปได้ราว 3 ปี เขาก็กลับรู้สึกตันตันใจอย่างยิ่ง
กับความเคลื่อนไหวที่จะฟื้นฟูจิตสำนึกสังคมนิยมในชนบท

ไม่เพียงแต่การให้การศึกษาสังคมนิยมแก่ชาวนา และผู้ปฏิบัติงานพรรคใน
ชนบทเท่านั้น ที่ล้มเหลว (ในทัศนะหรือมาตรฐานของเหมา) แม้ระบบการศึกษาโดยภาพรวมก็
หันกลับไปใช้นโยบายแบบเดิมอีก นั่นคือ เน้นความเชี่ยวชาญของผู้เรียนมากกว่าสำนึกทางการเมือง
เมืองแบบสังคมนิยม จนประมาณด้านการศึกษาล่วงไปให้โรงเรียนมัธยม และสถาบัน
อุดมศึกษาเพื่อผลิตบุคลากรที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยทางวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยี กระทรวงอุดมศึกษา ซึ่งก่อนหน้านี้ถูกยุบเลิกไปก็กลับตั้งขึ้นใหม่ ในปี 1964 ตั้งแต่
ปลายปี 1962 แล้วที่กระทรวงศึกษาธิการจัดวางเครือข่ายสร้าง “โรงเรียนเด่น” เพื่อให้การศึกษา
แก่เยาวชนที่เฉลียวฉลาดที่สุดของจีน ตั้งแต่ชั้นประถมฯ จนถึงอุดมฯ นับเป็นการยุติยุคแห่ง
ความเท่าเทียมทางการศึกษาที่ถล่มทลาย และชาวนา รวมทั้งลูกหลานของเขาจะได้คะแนนพิเศษใน
การเข้าศึกษา ผู้ที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาเช่นที่ว่ามี คือ เต็งเสี่ยวผิง และ
หลิวส่วฉี

4.4 แนวรบด้านวัฒนธรรม

หลัง 1960 แนวรบด้านวัฒนธรรมแยกเป็น 2 ค่าย คือ ค่ายปฏิวัติ กับค่ายผู้
พยายามรักษาสถานภาพเดิม ค่ายปฏิวัตินำโดยเจียงชิง มีวัตถุประสงค์ต้องการเร่งรัดสู่สังคมนิยม
อย่างแท้จริงในเวลาอันรวดเร็ว ส่วนค่ายหลัง คือ นักวิชาการ นักเขียน และหน่วยงานการโฆษณา
และประชาสัมพันธ์ของรัฐ

ผลงานทางวัฒนธรรมที่เปิดแนวรบระหว่างสองค่าย คือ บทละคร เรื่อง “ไห่รู่ย
(Hai Rui) ถูกปลด” ซึ่งเขียนโดย หวู่ฮั่น (Wu Han) หวู่ฮั่นเป็นสมาชิกที่มีชื่อเสียงของสถาบัน
วิทยาศาสตร์ของจีน นอกจากนี้เขายังเป็นรองนายกรัฐมนตรีกรุงปักกิ่ง ซึ่งมีเงินเป็น
ระดับปัญญาโดยตรง และมีเต็งเสี่ยวผิงเป็นเพื่อนสนิท หวู่ฮั่นจับเอาเรื่องของข้าราชการคนหนึ่ง

ในศตวรรษที่ 16 มาเป็นเค้าโครงของบทละคร บทละครเรื่องนี้หว่านเขียนขึ้นตั้งแต่ปี 1961 แต่มาตกเป็นเป้าของการวิจารณ์ในปี 1965 ในฤดูร้อนของปี 1965 เจียงชิงมอบให้คนในกลุ่มของเธอ คือ เหยาเหวินหยวน (Yao Wenyuan) นักวิจารณ์หัวรุนแรงจากเซี่ยงไฮ้เขียนบทวิพากษ์บทละครดังกล่าว แต่ด้วยอิทธิพลของเผิงเจ๋ิน เรื่องดังกล่าวก็ไม่ปรากฏต่อสาธารณชน ในการประชุมกรมการเมือง เดือนกันยายน 1965 เหมาเจ๋อตงขอให้มีการวิพากษ์หว่าน และมอบหมายหน้าที่วิพากษ์ให้กับเผิงเจ๋ินนั่นเอง แต่กระนั้นเผิงเจ๋ินก็ยังไม่ได้ทำอะไรเป็นชิ้นเป็นอัน แทนที่จะตอบโต้ไปไม่ว่าในเดือนพฤศจิกายน เขาจึงสั่งให้ทรงแปลบทที่สี่ของสี่ (แทนที่จะเป็นบทที่ปักกิ่ง ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของเผิงเจ๋ิน) ตีพิมพ์บทวิจารณ์หว่านที่เขียนโดยเหยาเหวินหยวน ประเด็นสำคัญที่เป็นวิพากษ์วิจารณ์กันก็คือหว่านอาศัยฉากในประวัติศาสตร์มาเขียนบทละครเพื่อตำหนิฝ่ายนำของพรรคคอมมิวนิสต์ที่ปลดเผิงเจ๋ินออกจากกรมคนตรีกลาโหม กล่าวถึงบทหนึ่งก็คือ บทละครต้องการสื่อกับผู้อ่าน หรือผู้ชมว่า “ใหญ่” ก็คือ “เผิงเจ๋ิน” นั่นเอง และเขาผู้นั้นถูกปลดอย่างไม่เป็นธรรม

ในที่สุด เผิงเจ๋ินต้องยอมตีพิมพ์บทความของเหยาเหวินหยวน ในหนังสือพิมพ์ประชาชนรายวัน ที่เขาคูมอยู่ ในวันที่ 28 พฤศจิกายน 1965 การประชุมผู้นำระดับสูงของพรรคในเดือนต้นวาคม 1965 เหมาเจ๋อตงเผิงเจ๋ินเรื่องหว่านอย่างรุนแรงหลายหน มกราคม 1966 หลินเปียวเป็นเจ้าภาพเชิญเจียงชิงให้จัดสัมมนา เรื่อง “เวท้าวรณรงค์และศิลปะสำหรับกองทัพ” ผลจากการสัมมนาครั้งนี้ปรากฏเป็นเอกสาร (ซึ่งเหมาเจ๋อตงมอบบรรณาธิการให้ด้วยตนเอง) ซึ่งนำไปเพิ่มความสำคัญของการต่อสู้ทางชนชั้น เน้นการปฏิเสธรวรรคตจากทุกยุคเก่า เน้นความผิดพลาตของหว่าน และสาขาย และในที่สุดเรียกร้องให้มีการ “ปฏิวัติใหญ่ทางวัฒนธรรมของชนชั้นกรรมาชีพ”

5. การปฏิวัติวัฒนธรรม

3 ปีเต็ม ๆ จากฤดูใบไม้ผลิของปี 1966 ถึงฤดูใบไม้ผลิของปี 1969 ที่การปฏิวัติวัฒนธรรมในประเทศจีนทำให้โลกตะลึง บางคนบอกว่านี่เป็นการปฏิวัติส่วนตัวของประธานเหมา เพราะคำว่า “ความคิดเหมาเจ๋อตง” ได้ยื่นออกไปทั่วแผ่นดิน และ “คัมภีร์แดงเล่มน้อย” ซึ่งเป็นบทนิพนธ์ของบุคคลผู้นี้ถูกถือไปทูลเกล้าถวายโดยคนนับหลาย ๆ ล้าน

สามปีนี้เป็นช่วงเวลาที่ยินท่าสงครามกับตัวเอง ขบวนการปฏิวัติวัฒนธรรมเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่าง 3 องค์กรใหญ่ ๆ คือ (1) กองทัพปลดแอกประชาชน ภายใต้การนำของหลินเปียว (2) กลุ่มปฏิวัติวัฒนธรรมภายใต้การนำของเฉินป๋อต้า และเจียงชิง และ (3) สภาแห่งรัฐ ภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล สามองค์กรนี้มีผลประโยชน์ และความได้เปรียบที่เป็นของตัวเอง ดังนั้น บางครั้งเขาก็ร่วมมือกันและบางครั้งก็แข่งขันกันอย่างเผ่าเป็นเผ่าตาย

หลินเปียว พยายามปลูกฝังอุดมการณ์แห่งลัทธิเหมาลงไปในกองทัพ และพยายามขูกระแสนุชาตัวบุคคล อันได้แก่ เหมาเจ๋อตงลงไปในหมู่ชาวจีนทั่วประเทศ กำลังของ

กองทัพเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เหมาโจมดีบุคคลระดับนำของพรรคได้ และทำให้ภาพปรากฏไปว่าหลินเปียวคือคนใกล้ชิด ที่จะเป็นทายาททางการเมืองของเหมาต่อไป

กลุ่มของเจียงชิงมีลักษณะลัทธิคัมภีร์ยืนหยัดให้มีการปฏิวัติทางวัฒนธรรม หรือความรู้สึกนึกคิดของผู้คนอย่างถึงที่สุด และฝากความสำเร็จไว้กับการตื่นตัวอย่างกว้างขวาง และรุนแรงของประชาชน

กลุ่มของโจวเอินไหล คือ นักบริหารที่มากด้วยประสบการณ์ และสิ่งของที่ปฏิบัติได้เป็นสำคัญ เป้าหมายของนายกฯ โจวนั้น อันที่จริงแล้วใกล้เคียงกับของประธานหลิว โจวมิได้เป็นตัวตั้งตัวตีในเรื่องการปฏิวัติวัฒนธรรม เขาคล้อยตามเหมา เพราะนิสัยความมักดื้ออันยาวนาน ที่มีต่อเหมา และพยายามทุกวิถีทางที่เขาจะกระทำได้ให้สถานการณ์ไม่เลวร้าย และแยกเกิด

5.1 ระลอกคลื่นลูกแรก: พฤษภาคม 1966 – สิงหาคม 1966

พฤษภาคม 1966 ขั้วอำนาจระดับสูงสุดของจีน เริ่มมีการปรับตัว หนังสือพิมพ์ประชาชนรายวัน ตีพิมพ์ภาพของประธานเหมา โดยมีภาพของหลินเปียว เติ้งเสี่ยวผิง และโจวเอินไหล ห้อมล้อมอยู่ หลิวล่าวฉีหายไ้จากภาพ หลิวรุ่ยชิง (Luo Ruiqing) หัวหน้าคณะเสนาธิการทหาร ซึ่งเป็นคู่ปรปักษ์ของหลินเปียวถูกปลด เติ้งเจิน ซึ่งควบคุมสื่อของรัฐอยู่ที่กรุงปักกิ่งก็ถูกปลด ซึ่งเท่ากับ “อาณาจักรอิสระ” ของก๊กปักกิ่งถูกทำลายลงได้ เติ้งเจิน หลิวรุ่ยชิง และคนอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน คือ กลุ่มที่ถูกตีตราว่าเป็นพวกสับพรรค พวกเขาคือตัวแทนของชนชั้นกระฎุมพีที่แฝงตัวเข้ามาในพรรค ในรัฐบาล ในกองทัพ และในแวดวงวัฒนธรรม พวกเขาถือกลุ่มนักลัทธิเก่าที่มุ่งต่อต้านการปฏิวัติ

กลุ่มนักลัทธิเหมายก่อดำขึ้นทั้งในโรงเรียน และมหาวิทยาลัย พวกเขากระตุ้นให้นักศึกษาหัวรุนแรง และอาจารย์ลูกที่นวิจารณ์บุคคลระดับนำของพรรค และผู้บริหารสถาบันการศึกษา อาจารย์สอนปรัชญาแห่งมหาวิทยาลัยปักกิ่ง ชื่อ เนี่ยหยวนจือ (Nie Yuanzi) พร้อมลูกศิษย์อีก 6 คน ช่วยกันติดโปสเตอร์ประท้วงที่กำแพง ในวันที่ 25 พฤษภาคม กล่าวโทษอธิการบดีว่าคุกคามการประชุม การอภิปราย การเดินขบวน และการติดโปสเตอร์ของนักศึกษา 1 มิถุนายน เหมาสั่งให้หนังสือพิมพ์และวิทยุรายงานเกี่ยวกับการประท้วงของอาจารย์เนี่ย ในเวลาต่อมาไม่นาน บรรดาอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนต่างๆ ทั่วประเทศก็ตกเป็นจำเลยของลูกศิษย์ของตนในลักษณะเดียวกับอธิการบดีมหาวิทยาลัยปักกิ่ง หลิวล่าวฉี จัดส่งคณะผู้ปฏิบัติงานราว 400 คณะ ซึ่งประกอบด้วยผู้ปฏิบัติการราวหนึ่งหมื่นคนเข้าไปช่วยควบคุมสถานการณ์ในสถานศึกษาตามเมืองใหญ่ๆ คณะผู้ปฏิบัติงานเหล่านี้ช่วยไม่ให้จំจกอยู่ในภาวะจลาจลอย่างน้อยก็ในระยะหนึ่งที่มหาวิทยาลัยชิงหัว (Qinghua) คณะผู้ปฏิบัติงานนำโดยภริยาของหลิวล่าวฉี คือ หวังกวงเหมย (Wang Guangmei) ต้องถอนตัวออกมาทันที หลังจากเหมาแะเข้าไ้ให้ท้ายนักศึกษา

1 สิงหาคม 1966 ขณะที่กำลังประชุมเต็มคณะ คณะกรรมการกลางของพรรค เหมาส่งจดหมายไปตีพิมพ์ โดยมีการใช้คำว่า “ผู้พิทักษ์แดง” (Red Guards) เป็นครั้งแรกเพื่อเรียกนักเรียนมัธยมแห่งหนึ่งในปักกิ่งที่ก่อการประท้วง และในข้อเขียนเดียวกันนี้ เหมายังชูคำขวัญอีกว่า “การขบถเป็นความถูกต้อง” แม้แต่หน้าห้องประชุมคณะกรรมการกลางของพรรคก็ติดโปสเตอร์ของตนเองไว้ด้วยความว่า “ถล่มกองบัญชาการ” คณะกรรมการกลางของพรรคต้องจัดองค์กรใหม่ โดยให้ตำแหน่งสำคัญ ๆ ในคณะกรรมการประจำกองกรมการเมือง และในคณะกรรมการอาหารแก่กลุ่มผู้นิยมลัทธิเหมา นอกจากนี้คณะกรรมการกลางยังมีมติให้ออกเอกสารชื่อ “เนิ่นมู่ 16 ประการ” เพื่อใช้ชี้นำการเคลื่อนไหวปฏิวัติวัฒนธรรม สำคัญของเอกสารชิ้นนี้ คือ ให้อำนาจจัดตั้งองค์กรมวลชนขึ้น สำหรับวิพากษ์วิจารณ์ผู้ที่อยู่ในอำนาจ องค์กรเหล่านี้ควรเป็นองค์กรถาวร เพื่อที่มวลชนจะได้ไปศึกษาแก่ตนเอง และเป็นสะพานเชื่อมระหว่างพรรคกับมวลชน

5.2 สุนทกัยแห่งการปฏิวัติ : สิงหาคม 1966 – กุมภาพันธ์ 1967

การประชุมเต็มคณะของกรรมการกลางพรรคเดือนสิงหาคม 1966 ถือเป็นการประกาศ เริ่มต้นของการปฏิวัติวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ องค์กรของผู้พิทักษ์แดง คือ หัวหอที่จะกำจัด “ผู้เดินแนวทางทุนนิยม” (capitalist roaders) ออกไปจากระบบในทุกระดับชั้น และในทุกบริเวณพลของชีวิตทางสังคมการเมือง 18 สิงหาคม 1966 ผู้พิทักษ์แดงนับล้านคนจัดชุมนุมขึ้นที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน และได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นจากประชาชนมากกว่า 6 ชั่วโมง หลังจากติดเพิ่มกลัดผู้พิทักษ์แดงให้ประชาชนเหมาแล้ว กุวซันแดงเหล่านั้นต่างตะโกนกันว่าประชาชนเหมา คือ ผู้นักวิชาการสูงสุด และพวกเขาคือทหารน้อย ภายใต้การบังคับบัญชา ทั้งนี้โดยมีหอนเปื้อนเป็นนายทหารคนสนิทของท่านประธาน หลังจากวันนั้น เยาวชน นักเรียน นักศึกษาจากทั่วประเทศต่างเดินทางเข้าไปร่วมจัดชุมนุมที่ปักกิ่งจะออกแล้วจะล่อล่อเข้าเหมื่อนการแสวงบุญของคัลลีนมนุษย์ กล่าวกันว่า การชุมนุมครั้งสุดท้ายในเดือนพฤศจิกายน มีผู้พิทักษ์แดงเข้าร่วมชุมนุมถึงกว่าสองล้านครั้ง แปลน่อนว่าการชุมนุมเหล่านี้ได้รับไฟเขียวจากรัฐบาลในทุก ๆ ด้าน เพื่อให้เยาวชนจากภูมิภาคต่าง ๆ ได้ “แลกเปลี่ยนประสบการณ์” ซึ่งกันและกัน เยาวชนแดงบางกลุ่มถึงกับสองแรงเดินเท้าเข้าไปกรุงปักกิ่ง เพื่อเลียนแบบการเดินทางพิพทางไกล (Long March) ที่บรรพบุรุษของเขาเคยยากลำบากมาแล้วในกลางทศวรรษ 1930 นิยว่าเพื่อหล่อหลอมพวกเขาให้เป็นนักปฏิวัติที่แกร่งดังเหล็กกล้า

พวกผู้พิทักษ์แดงสร้างวัฒนธรรมข่อยประจำกลุ่มตนขึ้นมาตั้งแต่วิถีแต่งกาย วิถีเดิน การท่องคัมภีร์แดง (ความหนา 270 หน้า) ซึ่งเป็นบทนิพนธ์เหมาเจ๋อตุง ตลอดไปจนกระทั่งบทเพลงและกิจกรรมเพื่อความบันเทิงแนวปฏิวัติ ในเดือนกันยายน ความเคลื่อนไหวเริ่มส่งผลกระทบขึ้น ใครที่มี “ของเก่าทั้งสี่” (ความคิดเก่า, วัฒนธรรมเก่า, ประเพณีเก่า, และนิสัยเก่า) อาจถูกคุกคามจนถึงแก่ชีวิตจากคณะผู้พิทักษ์แดงที่เดินทางผ่านไป วัด อนุสรณ์สถาน และสุสาน

นับพันนับหมื่นแห่งถูกทำลาย ไม่เว้นแม้แต่หนังสือ เครื่องดนตรี เสื้อผ้า และภาพวาดที่เป็นของตะวันตก กล่าวอีกนัยหนึ่ง ของอะไรที่เป็นของเก่าและของต่างชาติมีสิทธิ์ถูกทำลายได้ทั้งสิ้น

เป้าหมายสำคัญอีกประการหนึ่งที่คณะผู้พิทักษ์แดงต้องการจัดให้สิ้น ก็คือ “ผู้ครองอำนาจที่เดินเส้นทางทุนนิยม” แต่ผู้ปฏิบัติการของพรรคที่มีตำแหน่งสูง ๆ มีความเชื่อว่าพวกเขามีปัญญาชนในการเอาตัวรอด พวกเขาจึงตั้งองค์กรผู้พิทักษ์แดงของตนเองขึ้นมาเสียก่อนที่ผู้พิทักษ์แดงจากถิ่นอื่น หรือจากส่วนกลางจะมาจัดการวิพากษ์ และปลดพวกเขา ในกรุงปักกิ่ง การปะทะกันระหว่างฝ่ายชุมชนแดงกับฝ่ายอนุรักษนิยมเป็นไปอย่างโกลาหล และบางครั้งก็รุนแรงเสียจนตนเองก็ประหลาดใจ

ในเดือนตุลาคม และพฤศจิกายน 1966 เหมาและกลุ่มผู้บัญชาการปฏิวัติวัฒนธรรมก็พยายามลดกระแสความรุนแรงของการเคลื่อนไหวลง ผู้พิทักษ์แดงได้รับคำเตือนจากเบื้องบนว่าบุคคลระดับนำของพรรคมิใช่จะเป็นผู้เดินแนวทางทุนนิยมไปเสียทั้งหมด และบางคนไหนเป็นก็ย่อมที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ คนงานก็เริ่มก่อตั้งสมาคมปฏิวัติของตนเองขึ้นบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนงานที่มีปัญญาจำชั่วคราว และนักศึกษา หรือบุคลากรของกองทัพอากาศที่ถูกส่งออกไปทำงานในชนบทมาก่อน ฐานความมั่นคงในอาชีพของคนงานเหล่านี้มีน้อยเมื่อเทียบกับคนงานถาวร ดังนั้น พวกเขาจึงมีความตื่นตัวในเรื่องการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงสถานภาพเดิมเป็นพิเศษ

เดือนตุลาคม เหมาเรียกบุคลากรระดับสูงของพรรคเข้าสัมภาษณ์ ซึ่งในที่สัมภาษณ์ หัวใจจริงและเจตนาเชิงลบ ถูกบีบให้ต้องขึ้นวิจารณ์ตัวเอง ในเดือนถัดมาบุคคลทั้งสองตกเป็นเป้าหมายของการประหวัง โดยเฉพาะตามป้ายรณรงค์ที่ติดตามกำแพงทั่ว ๆ ไป ฐานอำนาจของเติ้งในสำนักงานเลขาธิการพรรคก็ถูกกลุ่มผู้บัญชาการปฏิวัติวัฒนธรรมเข้ายึดครอง ถึงเดือนมกราคม 1967 กลุ่มหัวรุนแรงที่กุมหัวขบวนการปฏิวัติวัฒนธรรมพยายามผลักดันให้ขบวนการเคลื่อนไหวดำเนินไปถึงขั้นแตกหัก พวกเขาชูคำขวัญ “ยึดอำนาจ” ถึงตอนนีความเคลื่อนไหวที่เข้มข้นรุนแรงที่สุด ย้ายศูนย์กลางไปอยู่ที่เซียงไฮ้ ที่นั่นกรรมกรกว่าล้านคนชุมนุมกันกดดันให้ฝ่ายนำของพรรคต้องลาออก และพวกเขาก็รวมตัวกันจัดตั้ง “คอม-มูนเซียงไฮ้” ขึ้น ในทำนองเลียนแบบคอมมูนปารีส พวกหัวรุนแรงจากเมืองอื่นๆ ก็พยายามเลียนแบบเซียงไฮ้

ต้นปี 1967 คณะบุคคลชั้นนำในรัฐบาลภายใต้การนำของมาอากา โจวเินไหล ต้องเผชิญชะตากรรมหนักหน่วงที่สุด พวกหัวรุนแรงฝ่ายปฏิวัติเข้ายึดอำนาจไว้หลายต่อหลายกระทรวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สำคัญ คือ กระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งถูกยึดเมื่อวันที่ 18 มกราคม 1967 เฉินอี้ (Chen Yi, 1901 - 72) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ถูกนำตัวขึ้นไต่สวนวิจารณ์ตนเองต่อหน้าฝูงชน ภริยาของเขาก็ถูกบีบขับขึ้นเวทีวิพากษ์วิจารณ์ตนเองหลายครั้ง ทูตของจีนประจำประเทศต่าง ๆ ถูกเรียกตัวกลับประเทศหมด ในปักกิ่งพวกผู้

พิทักษ์แดงชุมนุมหน้าสถานทูตโซเวียต และคุกคามความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่สถานทูต รัสเซีย
ตอบสนองด้วยการเพิ่มกองทหารตามแนวชายแดนที่ติดกับจีนอีกหลายแห่ง

หลิวและผู้นำที่ถูกปลดคนอื่น ๆ ต้องเผชิญหน้ากับฝูงชนผู้พิทักษ์แดงอย่างน่า
อัปยศ พวกเขาถูกนำป้ายประจานไปแขวนไว้ที่คอ และถูกบังคับให้ใส่หมวกที่ใช้สำหรับเด็ก
ปัญญาอ่อนใส่ ลูกน้องคนหนึ่งของรัฐมนตรีเงินทองไม่ได้ ต้องฆ่าตัวตาย ปลายเดือนมกราคม
เหมาต้องพยายามลดกระแสความรุนแรงอีกครั้งหนึ่ง เขาเรียกให้ผู้นำของคอมมูนเซียงไฮ้ คือ
จางชุนเจียว (Zhang Chungjiao) และเหยาเหวินหยวน (Yao Wenyuan) ไปพบที่ปักกิ่งและสั่งให้
ยุติความเคลื่อนไหวที่กลายเป็นอนาธิปไตยดังกล่าว สิ่งที่เหมาะสม คือ การเคลื่อนไหวที่เรียกว่า
“สามรวมเป็นหนึ่ง” (three - in - one) ซึ่งหมายถึงการสร้างองค์กรพันธมิตรระหว่าง (1) พวก
ผู้พิทักษ์แดงหัวรุนแรง (2) ผู้ปฏิบัติงานของพรรคที่มีจิตใจปฏิวัติ และ (3) ทหารของกองทัพ
ปลดแอกที่ประจำอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติองค์กรแนบที่กล่าวนี้นี้ไม่ได้สร้าง
ได้รายละเอียด

5.3 กระแสคลื่นม้วนตัว : ฤดูร้อนของปี 1967

ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ฝ่ายผู้ครองอำนาจในองค์กรรัฐบาลเริ่มได้กระแสปฏิวัติ
วัฒนธรรมได้ระดับหนึ่ง กระทรวงหลายกระทรวงยึดอำนาจคืนจากฝูงชนได้ ดังนั้น ในปลาย
เดือนกุมภาพันธ์ฝ่ายปฏิวัติวัฒนธรรม จึงเพิ่มกระแสแรงศิวพากษ์ลัทธิลัทธิหัวรุนแรงยิ่งขึ้น ถึง
ตอนนี้เขาถูกกล่าวหาว่าเป็นนักลัทธิแก้แค้นศัตรูสหภาพ และเป็นหัวหน้ากลุ่มผู้ทรยศ ที่กล่าวหา
ระบูป่าพฤกษกรรมชาวกว๋านกั๋วให้แก่ต่างชาติของหลิวเกิดมาตั้งแต่ปี 1936 แม้แต่ภริยาของหลิว
(ชื่อ “กวงเหมย์” Guangmei ซึ่งหมายความว่า “อเมริกาทั้งดวง”) ก็ถูกเปิดโปงว่าเป็นจารชน
ให้อเมริกาตั้งแต่สงครามกลางเมืองในปี 1947 มีนาคม 1967 เหมาเรียกประชุมกรรมการ
ประจำของกรรมการเมือง และมีมติให้ปลดหลิวออกจากทุกตำแหน่งในพรรค และนอกพรรค

ในเดือนกรกฎาคม และสิงหาคมของปี 1967 ความร้อนแรงของการเคลื่อนไหว
พุ่งขึ้นสูงสุดอีกครั้ง นอกจกหนานไห่ (Zhongnanhai) ซึ่งเป็นที่พำนักของบรรดาผู้นำพรรค
คอมมิวนิสต์ ฝูงชนมากมายมหาศาลปักหลักชุมนุมเรียกร้องให้ลากลัทธิลัทธิ และเจิ้งเสี่ยว
ผิงออกมาวิจารณ์ปกป้องตนเองต่อฝูงชน กวางต้งอยู่ในสภาวะเกือบจราจต สาธุสงครามที่
เตรียมล่ำเลียงไปช่วยเวียดนามรบกับอเมริกันถูกใจกรรมออกไปใช้ฆ่าฟันกันตามท้องถนน ศพ
ถูกแขวนทิ้งให้เห็นตามต้นไม้ การปฏิวัติวัฒนธรรมกำลังทำให้ความเป็นเอกภาพของชาติตกอยู่
ในภาวะหมิ่นเหม่

5.4 น้ำลด : กันยายน 1967 - เมษายน 1969

1 กันยายน 1967 โจวเอินไหลแสดงต่อที่ประชุมเรียกร้องให้เร่งรัดรักษาวินัยใน
บรรดากลุ่มปฏิวัติ และให้เคารพต่อเอกภาพของกองทัพ คำสั่งที่ติดตามออกมาภายหลังซึ่งเหมาะ

ลงนามร่วมด้วย คือ ห้ามกลุ่มปฏิวัติทุกกลุ่มยึดอาวุธยุทธโปกรณ์ของกองทัพไปใช้โดยพลการ รวมทั้งให้คืนอาวุธที่โจรกรรมไปด้วย นอกจากนี้ ยังให้สิทธิแก่ผู้บังคับบัญชาของหน่วยทหารตอบโต้ อย่างเฉียบขาดต่อผู้ละเมิดคำสั่งดังกล่าว

1 ตุลาคม 1967 เหมาประกาศ “แผนยุทธศาสตร์ใหญ่” เรียกร้องให้ทุกรัฐบาล และทุกระดับรักษาวินัยอย่างเคร่งครัด และเรียกร้องให้มีการศึกษาความขัดแย้งอย่างจริงจัง แต่ความตื่นตัวของกระแสปฏิวัติที่แพร่ระบาดไปอย่างรวดเร็วก่อนหน้านี้ย่อมยากที่จะทำให้สงบได้ในเวลาอันรวดเร็ว เหมาเองก็ลังเลใจที่จะทิ้งพลังของฝ่ายปฏิวัติลงไปในทันทีทันใด ต้นเดือนมกราคม 1968 จึงจะมีการเจรจาของเจียงชิงโจมตีเป้าหมายต่าง ๆ อยู่เป็นครั้งคราว รวมถึงรัฐบาลของโจวเอินไหลด้วย เดือนมิถุนายน 1968 เกิดการสู้รบกันอีกครั้งในกว๋างโจว และกว๋างซี (Guangxi) สารวูที่จะใช้ช่วยเวียดนาม ถูกนำมาใช้ฝึก แม้กระทั่งรถถังและปืนใหญ่ ส่งผลให้ศพจำนวนมากลอยตามแม่น้ำผ่านกว๋างโจวไปลงทะเล การปะทะกันที่มหาวิทยาลัยชิงหัว (Qinghua) ที่ทำให้นักศึกษาเสียชีวิตถึง 15 คน โจวเอินไหลพยายามหาทางประนีประนอมระหว่างฝักฝ่ายต่างๆ โดยการจัดตั้งคณะกรรมการปฏิวัติขึ้นที่ละมณฑล ๆ 8 กันยายน 1968 โจวก็สามารถประกาศต่อที่ชุมนุมที่จัตุรัสเทียนอันเหมินได้ว่า “ขณะนี้ฝิ่นแผ่นดินจีนทั้งหมดเป็นสีแดงแล้ว” ซึ่งหมายถึงการจัดตั้งคณะกรรมการปฏิวัติ อันประกอบด้วยฝ่ายต่างๆ ได้ดำเนินการได้ครบถ้วนทุกมณฑลแล้ว ปลายเดือนกันยายน โดเวียตประกาศ “ลัทธิเบรซเนฟ” ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ รัฐสังคมนิยมไม่มีสิทธิล้มเลิกลัทธิสังคมนิยม หลังจากที่ยกกำลังของโซเวียตและประเทศในกลุ่มสัญญาบัตรซอร์ได้บุกเข้าปราบปรามการเรียกร้องเสรีภาพ ในเชกโกสโลวาเกีย เมื่อ 20 สิงหาคม ที่เพิ่งผ่านไป

การประชุมเต็มคณะครั้งที่ 12 ของคณะกรรมการกลางพรรคชุดที่ 8 ในเดือนตุลาคม 1968 ได้ลงมติให้ประกาศว่าหลินเปียวคือคนสนิทและทายาททางการเมืองของเหมาเจ๋อตุง ในขณะที่เดียวกันก็ประกาศว่าหัวใจผู้นำกลุ่มทรยศเดินแนวทางทุนนิยม คือ หลิวสาวฉี การประชุมสมัชชา ครั้งที่ 9 ของพรรคในเดือนเมษายน 1969 เป็นการตอกย้ำถึงเอกภาพที่กลับคืนมาสู่แผ่นดินจีนอีกครั้ง ภายใต้การนำของเหมา ความคิดเหมา และทายาทอันได้แก่หลิวเปียว

6. ปฏิวัติวัฒนธรรมช่วงถดถอย, 1969 - 1976.

ในแง่ที่เคร่งครัด การปฏิวัติวัฒนธรรมเกิดในช่วงปี 1966 - 1969 แต่ด้วยเหตุที่ไม่มีใครประกาศปิดฉากขบวนการนี้จนกว่าเหมาจะถึงแก่กรรมในปี 1976 ดังนั้น จึงถือกันทั่วไปว่าทั้งทศวรรษคือตั้งแต่ปี 1966 ถึง 1976 เป็นทศวรรษแห่งการปฏิวัติวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังนี้ถือว่าการปฏิวัติวัฒนธรรมในแง่ของขบวนการทางการเมืองเพื่อการสร้างสรรค์สังคมนิยมแบบหนึ่งนั้น อยู่ในภาวะถดถอย ดังรับและแผ่ไปโน้มน้าว

หลังปี 1969 พวกสายกลาง (moderates) ที่ถูกกวาดล้างออกไปจากพรรคและระบบรัฐบาลได้กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งเดิมเป็นจำนวนมาก นโยบายในการพัฒนาประเทศแบบ

ที่เลิกใช้ในด้านทศวรรษ 1960 ก็กลับถูกฟื้นฟูมาใช้อีก รวมทั้งยังริเริ่มนโยบายต่างประเทศในแนวใหม่ที่แตกต่างกันออกไปจากเดิมมาก แน่นอนว่าพวกเขามีปฏิวัติวัฒนธรรมแรงจูงใจไม่พอใจ และถือว่าพวกเขาสายกลางเปรียบเสมือนมะเฟืองที่เกาะกินหัวใจของการปฏิวัติจีน เหนามาเป็นคนที่พยายามกระตุ้นให้ฝ่ายวัฒนธรรมครอบงำกระดานชนวนเขียนของฝ่ายสายกลางอยู่เสมอ ๆ

6.1 ความล้มเหลวในการสร้างฐานอำนาจของฝ่ายปฏิวัติ, 1969 - 1971.

ข้อยุติสำคัญ ๆ ที่ได้จากการประชุมสมัชชา ครั้งที่ 9 ของพรรคคอมมิวนิสต์เมื่อเดือนเมษายน 1969 คือ (1) ความผิดเพี้ยนเจือปนได้รับการยกย่องว่าเป็นลักษณะมาร์กซ์ - ลัทธิเลนินแห่งยุค (2) หลินเปียวได้รับการยกย่องให้เป็นคนสนิท และผู้สืบทอดอำนาจของเหมา (3) หลิวสาวจิงถูกกักขังอยู่ที่มณฑลเหอหนาน (Heenan) และอิงแก่ความตายด้วยโรคบิดอเนป ในเวลาไม่นานนัก เจียงเสี่ยวกั๊กถูกกักขังที่มณฑลเจียงซี (Jiangxi) และต้องใช้แรงงานในโรงงานผลิตรถแทรกเตอร์ เมืองเงินที่ถูกคุมขัง (4) บุคคลสำคัญที่มีอำนาจในการการเมืองส่วนใหญ่เป็นพวกผู้ก่อการเคลื่อนไหวปฏิวัติวัฒนธรรม ได้แก่ หลินเปียว เจินเปอต้า ภริยาของหลิน เปียว เจียงชิง จางซุนเฉียว และเหยาเหวินทชว่น นอกจากนี้หลินเปียวยังได้บังคับบัญชากองทัพอากาศซึ่งตอนนั้นกลายเป็นกองโกลการปกครองที่มีอิทธิพลครอบคลุมทั่วประเทศ ทำไมฝ่ายซ้ายวัฒนธรรมเหล่านี้ ซึ่งควบคุมกลไกพรรคและกองทัพอยู่ในมือจึงไม่สามารถสร้างรากฐานแห่งอำนาจการปกครองตนเองอย่างได้ผล ? คำตอบน่าจะมีที่มาหลายด้าน คือ ความยุ่งเหยิงทางเศรษฐกิจและสังคม การก่อตัวของขั้วอำนาจใหม่ในการเมืองระหว่างประเทศ ความแตกตัวของพรรค และผลสะท้อนทางการเมืองและจิตใจจากการณ์หลินเปียว

ในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม เศรษฐกิจของประเทศโดยส่วนรวมตกอยู่ในภาวะชะงักงัน แม้จะไม่รุนแรงเท่ากับหลังยุคก้าวกระโดด ก็ตาม ระบบการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยก็ได้รับผลกระทบอย่างยิ่ง สูตรการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของลัทธิเหมา คือ เลิกการเมืองนำ การเมืองนำหมายถึงการให้ความสำคัญกับรูปการจิตสำนึกว่าจะสามารถเอาชนะความยากลำบากและอุปสรรคทั้งหมดได้ ดังนั้น สูตรสำเร็จประเทศที่ว่า “เกษตรกรรมให้เรียนรู้จากตำไจ้ (Dazhai)” และ “อุตสาหกรรมให้เรียนรู้จากต้าชิง (Daqing)” จึงเกิดขึ้น การศึกษาก็คือผลกันที่ใครจะมีสิทธิ์กันเพื่อการปฏิวัติมากกว่ากัน โดยถือความสำคัญของความชำนาญ หรือเชี่ยวชาญทางวิชาการเป็นเรื่องรอง หลัง 1969 มาตรการในแง่ปฏิบัตินิยมเริ่มคืบคลานเข้ามาทีละเล็กละน้อย ทั้งในแง่ของการเน้นแรงจูงใจทางวัตถุ การวางแผนควบคุมจากส่วนกลาง การกระจายความหลากหลายทางการผลิต การส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องการผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่ได้จากระบบการศึกษาที่เน้นวิชาการอย่างจริงจังมากกว่าที่เคยเป็นในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม

ยุทธศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศที่เปลี่ยนไปเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำความเข้าใจให้กับกระแสของฝ่ายปฏิวัติวัฒนธรรม ในปี 1969 เกิดการกระทบกระทั่งกันบริเวณชายแดนบ่อยครั้งระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต เมษายน 1970 จินกั๋วหลี่สหภาพโซเวียตหามิตรเก่าแก่ของตนว่าเป็นประเทศที่มีลักษณะทุรกันดารและอันตรายยิ่งกว่าสหรัฐอเมริกาเป็นครั้งแรก ในระหว่างที่ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและโซเวียตเสื่อมทรามลง ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหรัฐอเมริกากลับเริ่มดีขึ้น การฉลองวันชาติ 1 ตุลาคม 1970 เหมาเจี๋ยเถิดการ์ สโนว์ และภริยา (ซึ่งเคยสัมภาษณ์เหมา เมื่อปี 1936 และเขียนนิยายจินกั๋วหลี่ตลอด) ไปเป็นแขกเมืองตรวจแถวทหารกองเกียรติยศสวนสนามร่วมกับตน จินเจี๋ยไท่เหมาในหน้าหนังสือพิมพ์ประชาชนรายวันว่า “ประชาชนทั่วโลก รวมทั้งประชาชนอเมริกัน เป็นมิตรของเรา” เมษายน 1971 ทีมนักกีฬาบิงปองของสหรัฐอเมริกาได้รับเชิญเข้าไปเล่นในจีนหลังจากที่พวกเขาเสร็จสิ้นการแข่งขันที่ญี่ปุ่นมาแล้ว มิถุนายน 1971 เฮนรี คิสซิงเจอร์ ที่ปรึกษาด้านความมั่นคงของประธานาธิบดีนิกสันบินไปปักกิ่งอย่างลับๆ เพื่อเจรจาวางเส้นทางให้ประธานาธิบดีนิกสันได้ไปเยือนจีน และหลังจากนั้น นิกสันก็ประกาศว่าตนจะไปเยือนจีนในไม่ช้า ตุลาคม 1971 จีนได้เข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ โดยที่สหรัฐอเมริกาทำที่เป็นสมาชิกสูญได้วัน แต่พอเป็นพิธีเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างอำนาจของพรรคเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของพวกหัวรุนแรง 2 ปีหลังจากการประชุมสมัชชา ครั้งที่ 9 ของพรรค การปรับปรุงโครงสร้างเป็นไปอย่างล่าช้าและตดเตี้ย กลุ่มปฏิวัติวัฒนธรรมของเจียงชิง และเจินป๋อตัวน้อย ๆ ถูกลดบทบาทลงไป กองทัพปลดแอกซึ่งมีกำลังพลประมาณ 4 ล้านคน ก็ทำงานการเมืองในกรมสงบผู้ปฏิบัติงานของพรรคจำนวนเกือบ 30 ล้าน ไม่นาน ในกระบวนการที่องค์กรของพรรคและของรัฐกำลังฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมนี้ มีบุคคลโฉมหน้าใหม่ๆ ปรากฏขึ้นบนเวทีหลายคน หนึ่งในบรรดาคนเหล่านั้น ได้แก่ ฮว่ากั๋วเฟิง (Hua Guofeng) กรรมการพรรคระดับมณฑลจากหูหนาน ซึ่งมีธาตุแท้ของชาวลัทธิเหมา และความเป็นนักปฏิบัตินิยมอยู่ในตัว และยังพร้อมที่จะสร้างโอกาสให้กับตนเองด้วยวิธีการประนีประนอมอีกด้วย ต่อไปเขาจะมีบทบาทอย่างสูงต่อวิถีทางการพัฒนาของจีนอีกคนหนึ่ง

บรรณกรรมของหลินเปียวในเดือนกันยายน 1971 เป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่นำความพ่ายแพ้มาให้แก่ฝ่ายปฏิวัติหัวรุนแรง ปัญหาที่ยังหาคำตอบที่แน่ชัดไม่ได้จนกระทั่งทุกวันนี้ก็คือทำไมคนอย่างหลินเปียว ซึ่งได้รับเลือกจากเหมาให้เป็นคนสนิท และหาสภาพทางการเมือง จึงแปรเปลี่ยนมาเป็นผู้ทรยศ และพ่ายเจตจำนงกลับกลกภายในเวลาอันรวดเร็วเช่นนี้ ? กั๋วถันในหมู่ผู้เชี่ยวชาญเรื่องจีนว่า หลินเปียวและเจินป๋อตัว ซึ่งเป็นพันธมิตรกัน มีความขัดแย้งกับประธานเหมาในการประชุมเต็มคณะของกรมการกลางพรรค ในเดือนสิงหาคม 1970 ใบที่ประชุมดังกล่าว หลินและเจินเสนอมติสองประการ คือ (1) เสนอให้มีการตั้งตำแหน่งประธานสาธารณรัฐขึ้นมาใหม่ หลังจากตำแหน่งดังกล่าวถูกยุบไปโดยปริยายเมื่อหลินส่วฉีถูกกวาดล้าง และ (2) เสนอให้พรรคให้การรับรองทฤษฎีที่ว่าด้วย “อัจฉริยภาพ” ของเหมาเจ๋อตง ซึ่งมีใจ

ความสำคัญว่าอัจฉริยะแบบนี้หลาย ๆ ศตวรรษ จึงจะมีขึ้นสักครั้งหนึ่ง ข้อเสนอทั้งสองนี้ถูกเหมามองว่าเป็นการแสวงประโยชน์ส่วนตนของทั้งหลินและเจินเป็นสำคัญ สำหรับข้อเสนอประการแรก เห็นได้ชัดว่า หลินต้องการจะดำรงตำแหน่งดังกล่าวเสียเอง ซึ่งตำแหน่งนี้ครั้งหนึ่งเหมาก็เคยควบคุมก่อนเป็นเวลานาน ส่วนข้อเสนอประการที่สองก็เช่นกัน ด้วยวัยและสุขภาพของเหมาเจ๋อตุงในขณะนั้น ถ้าพรรคยอมรับทฤษฎีอัจฉริยะภาพ บุคคลที่จะกุมอำนาจ การตัดสินใจ (รวมทั้งการปฏิบัติให้เป็นไปตามทฤษฎีดังกล่าว) ก็คงหนีไม่พ้นหลินและเจินนั่นเอง³⁰ ไม่ว่าข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ปรากฏว่าหลังการประชุมดังกล่าว เหมาร่วมเล่นงานบุคคลทั้งสองเป็นระลอก ๆ นายพลหลายคนซึ่งเป็นฐานกำลังของหลินเปียว รวมทั้งภริยาของเขาด้วย ถูกบังคับให้วิจารณ์ตนเอง ผู้บัญชาการทหารภาคสำคัญ ๆ หลายคนถูกโยกย้าย ในเดือนสิงหาคม 1971 เหมาเดินทางไปตรวจราชการทางภาคกลางและภาคใต้ นับว่าเพื่อหลีกเลี่ยงความสับสนที่จะเล่นงานหลินเปียวและพวก(ฐานกำลังของหลินเปียวส่วนใหญ่อยู่ที่กองทัพทางภาคเหนือ) หลังจากเหมาเดินทางกลับไม่นาน หลินเปียวก็พบจุดจบเมื่อเครื่องบินที่โดยสารกันว่าเขาพยายามลี้ภัยไปสหภาพโซเวียต มีอันต้องตกลงในมองโกเลีย หลังจากที่เขาและพรรคพวกพบกับความล้มเหลวในการวางแผนทำรัฐประหารที่ดำรงมาจากประธานเหมา นอกจากหลินเปียวที่เสียชีวิตในวันที่ 13 กันยายน 1971 แล้ว ยังมีภริยาของเขา บุตรชายของเขา และผู้ติดตามอื่น ๆ อีกหลายคน ซึ่งในจำนวนผู้เสียชีวิตมีสมาชิกกรมการเมือง รวมทั้งหมดถึง 5 คน ด้วยกัน

6.2 ระบอบของผู้เดินสายกลาง, 1972 - 1975.

ระยะเวลา 4 ปี หลังมรณกรรมของหลินเปียว (1972 - 1975) ดูจากภายนอกสังคมจีน คึกคัก สังคมที่อัดฉีดความคิดเหมาเจ๋อตุงอย่างเคร่งครัด ส่วนวาทะที่ใช้อย่างเป็นแบบเดียวกับช่วงการปฏิวัติวัฒนธรรม แต่ลึกลงไปหลังจากดังกล่าว ความเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงนโยบายและวิธีปฏิบัติสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของฝ่ายนิยมสายกลาง ฐานกำลังที่สนับสนุนสายกลาง คือ ผู้ปฏิบัติการณ์รุ่นเก่า ๆ ของพรรคในทุกระดับผู้บริหารหน่วยทหาร ปัญญาชน ชุวชนที่ถูกส่งไปใช้แรงงานในชนบท กรรมกรภาคอุตสาหกรรมที่มีงานทำถาวร และชนวนที่มีฐานะระดับปานกลาง ฐานกำลังของฝ่ายปฏิวัติหัวรุนแรงซึ่งรอคอยจังหวะในการกลืนกลืนอำนาจและบทบาทอยู่ทุกขณะ นอกจากเจียงชิงและพวกแล้วก็ยังมีชาวนาจน กรรมกรที่มีตำแหน่งงานไม่ถาวร และผู้ปฏิบัติงานของพรรครุ่นหนุ่มสาวซึ่งมองเห็นอนาคตของตนเองถูกกดขี่ข่มเหงโดยผู้ปฏิบัติงานพรรครุ่นอาวุโสกว่า ฝ่ายสายกลางหรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งเพื่อความสะดวกว่าฝ่ายปฏิรูปเน้น เน้นการสร้าง ความทันสมัยที่ปฏิบัติได้ (pragmatic modernization) ในขณะที่ฝ่ายปฏิวัติเน้นการรณรงค์เชิงอุดมการณ์ผ่านสื่อและสถาบันทางวัฒนธรรมที่พวกเขาควบคุมอยู่

³⁰ C. Dietrich, 1994, pp. 214 - 5.

กันยายน 1971 นายทหารที่คุมกำลังฝ่ายหลินเปียว ทั้งในส่วนกลางและในระดับมณฑลต่ำกว่าร้อยตำแหน่งถูกปลด ซึ่งในจำนวนนี้ราวครึ่งหนึ่งเป็นผู้นำพรรคในระดับมณฑลด้วย

1 ตุลาคม 1971 การเฉลิมฉลองในวันชาติถูกงดไปโดยปริยาย ผู้นำจีนไม่ประกาศเกี่ยวกับเหตุการณ์เดือนกันยายนไปอีกหลายเดือน ความตายของหลินและความตกต่ำของเงินปอนด์ทำให้ชนวนการของฝ่ายปฏิวัติรุนแรงไม่น้อย บุคคลทั้งสองถูกเปิดโปงว่าโดยธาตุแท้แล้วเป็นชาวสุดซัว แต่พยายามเสแสร้งกระทำตนเป็นซ้าย ดังนั้น คนที่พยายามเคลื่อนไหวแรงค้ำในแนวทางซ้าย จึงต้องระวังตัวเป็นพิเศษว่าวัน (ไม่) ดีคืน (ไม่) ดี อาจจะถูกเปิดหน้าปากว่าเป็นนักปฏิวัติซ้ายจัดจอมปลอมได้ แม้แต่ความสัมพันธ์ระหว่างเหมากับเจียงในฐานะลามิ - ภรรยา ก็กล่าวกันว่าเสื่อมโทรมลงในช่วงนี้ด้วย ในปี 1972 เจียงให้สัมภาษณ์ทางสวามย์ ร็อกซานน์ วิทเก้ (Roxanne Wake) ชาวอเมริกันในนามของเหมาหลายครั้ง โดยไม่ได้รับอนุญาต ทำให้หลังจากนั้น สองสามีภรรยาจำเป็นต้องแยกกันอยู่คนละบ้าน นักปฏิวัติกลุ่มเซียงไฮ้ ซึ่งเป็นกำลังสำคัญของเจียงชิง (ได้แก่ จางซุนเจียว เหยาเหวินทง และหวังหงเหวิน) ก็มิได้มีผู้ใดมีการมีแง่คิดเป็นพิเศษ ไม่ว่าในแง่ของอายุ ประสบการณ์ ความสามารถ เกียรติประวัติ หรือตำแหน่งในพรรค

หันกลับไปดูฝ่ายปฏิรูปก็จะได้เห็นได้ว่าช่วงนี้คือจุดสูงสุดในชีวิตของบุคคลอย่างโจวเียนไห่ หลังจากมีฐานะและอำนาจในระดับ 3 หรือ 4 ในพรรคมาเป็นเวลากว่า 1 ใน 4 ของศตวรรษ ถึงตอนนี้เขากลายเป็นบุคคลที่มีฐานะและอำนาจเป็นอันดับ 2 รองจากเหมาเจ๋อตุง โดยไม่มีข้อยกเว้นใด ๆ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (1971 - 1975) โดยภาพรวม คือ การใช้หลักการวางแผนจากส่วนกลาง (central planning) การจัดการที่เชิงผลเชิงปฏิบัติ (pragmatic management) การให้แรงจูงใจเชิงวัตถุ (material incentives) และการพึ่งพาอาศัยกันของทุกภาคส่วน (interdependence of all sectors) ซึ่งตรงข้ามกับกับหลักการที่หลินเปียว และเหมาเคยเน้นมาก่อน คือ การกระจายอำนาจ (decentralization) การให้การเมืองนำ (politics first) การใช้แรงจูงใจทางศีลธรรม (moral incentives) และ การพึ่งตนเองของแต่ละส่วน (self-reliance)

การพัฒนาประเทศภายใต้หลักการที่ผลักดันโดยโจวเียนไห่ดังที่กล่าวข้างต้น ประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม ผลผลิตทางการเกษตรสามารถฟื้นตัวกลับไปได้เท่ากับในทศวรรษ 1950 ช่วงก่อนหน้าการก้าวกระโดดฯ ภายในปี 1975 ชุดสาหร่ายและระบบการศึกษาที่ค่อย ๆ หันกลับไปที่เน้นความสำคัญของเทคโนโลยี และความเชี่ยวชาญทางวิชาการอย่างเต็มที่

สิ่งที่โดดเด่นที่สุดในช่วงนี้ คือ บทบาททางการเมืองระหว่างประเทศของจีน กุมภาพันธ์ 1972 ประธานาธิบดีนิกสันแห่งสหรัฐอเมริกาเดินทางไปเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างเป็นทางการ และลงนามในข้อตกลงอันจะเป็นพื้นฐานต่อการปรับปรุงความสัมพันธ์

ระหว่างประเทศทั้งสองโดยถือว่าปัญหาไต้หวันเป็นเรื่องภายในของจีนที่จะแก้ไขปัญหาในระยะ
เวลาอันเหมาะสม แม้ความสัมพันธ์ทางการทูตเต็มรูปจะเกิดขึ้นภายหลังจากนั้นอีก ๕ ปี แต่
ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการศึกษาเริ่มพัฒนาขึ้นอย่างจริงจังนับแต่จุดนั้น
กันยายน 1972 จีนต้อนรับการไปเยือนของนายกรัฐมนตรีวานากะแห่งญี่ปุ่น และสถาปนา
ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศทั้งสอง

ความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น ยุโรป และสหรัฐอเมริกา เป็นการเปิดฉากหน้าใหม่ของ
การรับเทคโนโลยีของจีน โดยเปลี่ยนตัวจากประเทศสังคมนิยมไปสู่ประเทศทุนนิยม ถึงตอนนี้
ประเทศที่มีอันตรายต่อสันติภาพของโลกมากที่สุดใบสายตาของจีน (ตามทฤษฎีสถิตโลก : โลกที่
หนึ่งประเทศทุนนิยม ; โลกที่สองประเทศสังคมนิยม ; โลกที่สามประเทศด้อยพัฒนา) คือ
สหภาพโซเวียตซึ่งกระทำตนเป็นผู้แสวงความเป็นเจ้า (hegemonism) จากปลายปี 1972 ถึงสิ้นปี
1974 จีนใช้เงินกว่า 2 พันล้านเหรียญอเมริกันซื้อเทคโนโลยีจากประเทศตะวันตก ซึ่งการทำ
เช่นนี้ได้ก็เพราะการลดงบประมาณทางทหารลงหลังจากหล่นหลุดจากอำนาจประการหนึ่งกับอีก
ประการหนึ่ง จีนสามารถส่งออกผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียมของตนได้เป็นจำนวนมาก

สมัยชาพรรค ครั้งที่ 10 ในช่วงเดือนสิงหาคม 1973 ตอกย้ำการเปลี่ยนแปลง
ของชีวอำนาจหลังมรณกรรมของหลินเปียวอย่างเป็นทางการ หลินเปียว (ซึ่งเหอเล็กแต่ชื่อ) และ
เจินป๋อเต๋าดูกฎประนามด้วยหลายข้อกล่าวหาและถูกขับออกจากพรรค เดิงเจียวผิงกลับมาเป็น
กรรมการกลางของพรรคอีกครั้งหนึ่ง สว่ากั๋วเฟิงฟู่ขึ้นเป็นกรรมการเมืองอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ดี ฝ่ายปฏิวัติหัวรุนแรงก็ยังคงดำรงตำแหน่งแห่งอำนาจในศูนย์กลางการ
นำของพรรคไว้ได้อย่างเหนียวแน่น กลุ่มเซียงไฮ้ (ซึ่งต่อมาภายหลังเรียกว่า “แก๊งสี่คน”) ด้วนมี
ตำแหน่งเป็นกรรมการในกรรมการเมืองทุกคน (กรรมการเมืองมีสมาชิก 18 คน) และที่สำคัญก็คิด
จากทุนเฉียว และหวังทงเหวิน ได้เป็นกรรมการประจำของกรรมการเมืองด้วย ในแง่นี้ถือได้ว่า
หมู่หมู่วางฟู่ขึ้นสู่ตำแหน่งที่เป็นรองเพียงโจวและเหมาเท่านั้น และเริ่มมีคนพูดกันหนาหูว่าเขาคือ
ผู้ที่จะเป็นทายาททางการเมืองของเหมาต่อไป

ในช่วงนี้ฝ่ายปฏิวัติหัวรุนแรงขู่นโยบาย “ต้องกล่าวขานทวนกระแส” ทันทีหลังจาก
จากสมัยชาพรรค ครั้งที่ 10 ยุติลง พวกเขาถือโอกาสแสร้งรงค์ใหญ่ “วิพากษ์ขงจื้อ” ซึ่งเป็น
เสมือนรหัสทางการเมืองเพราะจุดประสงค์ที่แท้จริงคือต้องการวิพากษ์โจวเลินไหล ต้นปี 1974
โจวได้กลั้วด้วยการสนับสนุนให้พรรคพวกของตนก่อกระแส “วิพากษ์หลินเปียว” ถึงตอนนี้
ขบวนการรณรงค์กลายเป็นความสับสนเพราะสาธารณชนเอาการรณรงค์ 2 อันบวกเข้าด้วยกัน
เป็น “วิพากษ์หลิน วิพากษ์ขงจื้อ” กระบอกละเอียดของฝ่ายปฏิวัติซึ่งได้แก่หนังสือพิมพ์ประชาชน
รายวัน ตีตราว่าทั้งหลินและขงจื้อเป็นฝ่ายขวา ในขณะที่ขงจื้อเป็นฝ่ายซ้าย ความสับสนนี้ยุติลงในกลางปี
ได้แก่หนังสือพิมพ์ธงแดง กลับตีตราว่าทั้งหลินและขงจื้อคือฝ่ายซ้าย ความสับสนนี้ยุติลงในกลางปี

1974 เมื่อพรรคมีมติว่าการเคลื่อนไหววิพากษ์ใด ๆ ก็ตามจะต้องกระทำโดยได้รับมติจากศูนย์การนำของพรรค มิใช่ให้ฝ่ายต่าง ๆ ไปรณรงค์กันเองตามใจชอบ

ปลายปี 1974 ถึงปี 1975 การกลับคืนสู่อำนาจของเติ้งเสี่ยวผิงยิ่งชัดเจนขึ้นอีก การประชุมสมัชชาตัวแทนประชาชนแห่งชาติ ครั้งที่ 4 ในเดือนมกราคม 1975 คือการตอกย้ำการกลับมาของเติ้ง เติ้งเขียนหยง บุตรสาวของเติ้งเสี่ยวผิง เขียนถึงเหตุการณ์นี้ว่า เดือนมกราคม ค.ศ. 1975 เหมาเจ๋อตงมอบตำแหน่งสำคัญหลายอย่างให้เติ้งเสี่ยวผิงคราวเดียวกัน เช่น รองประธานคณะกรรมการกลางพรรค รองนายกรัฐมนตรี รองประธานคณะกรรมการทหาร และสมาชิกการทหารสูงสุดของกองทัพปลดปล่อยประชาชนจีน “เมื่อไปหวนกลับมา สิ่งที่ท่านเห็นคือทวณะอันเกิดจากพายุร้ายสมัยปฏิวัติวัฒนธรรม ถึงแม้ท่านเคยล้มไปคราวหนึ่ง แต่ท่านไม่มีความสะทกสะท้าน ท่านตัดสินใจอย่างเฉียบขาดโดยอาศัยอำนาจที่ท่านประธานเหมามอบหมายให้กับความรู้ลึกต้องรับผิดชอบต่อการกอบกู้สถานการณ์อันเลวร้ายด้วยการสนับสนุนของนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล ลงมือจัดการกับพวกที่ก่อเรื่องปฏิวัติวัฒนธรรมอย่างไม่เห็นแก่หน้าใคร”¹¹

นอกจากนี้ที่ประชุมยังให้การรับรองกำเนิดของนโยบายสำคัญซึ่งประการหนึ่งนั้นคือ นโยบาย “สี่ทันสมัย” ซึ่งมีความสำคัญ คือ ภายในเวลาก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 จีนจะต้องสร้างความทันสมัยในด้าน (1) เกษตรกรรม (2) อุตสาหกรรม (3) การป้องกันประเทศ และ (4) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ให้ประเทศจีนเป็นประเทศแนวหน้าของโลก

7. ปิดฉากยุคเหมา, 1976 - 1978.

ปี 1976 เป็นปีสำคัญที่สุดปีหนึ่งของสาธารณรัฐประชาชนจีน 8 มกราคม 1976 นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล ถึงแก่อนิจกรรม 9 กันยายน 1976 ประธานเหมาเจ๋อตงถึงแก่อนิจกรรม สองท่านเป็นผู้สร้างพรรคและสร้างสาธารณรัฐประชาชนมาคนละกว่าครึ่งศตวรรษ ผู้นำคนใหม่เป็นใคร ? ทิศทางการพัฒนาประเทศจะมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ? การรณรงค์ต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำจะรุนแรงหรือไม่ ? ฯลฯ เหล่านี้คือคำถามที่กรุ่นอยู่ในความคิดของผู้คนตลอดช่วงเวลา 3 ปีเต็มๆ ดังกล่าว

7.1 มรดกรรมของโจวเอินไหล

ปี 1975 โรคมะเร็งที่ทางเดินอาหารของโจวก็พัฒนาเข้าขั้นสุดท้าย เขาล้มลงหายใจตอนเช้ามืดวันที่ 8 มกราคม 1976 ทันทีหลังจากนั้นฝ่ายซ้ายจัดก็เริ่มดำเนินแผนวิพากษ์เติ้งให้เข้มข้นยิ่งขึ้น เพื่อกีดกันมิให้เติ้งมีโอกาสรื้อมาเป็นทายาทของนายกา โจว หนังสือพิมพ์ประชาชน

¹¹ เหมาเหมา (เติ้งเสี่ยวผิง), *บันทึกของผิง*, สุซันส์ วิเวกเมฮากร แบล, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดทำ, 2537, หน้า 810.

รายวัน ซึ่งเป็นกระบอกเสียงภายใต้การควบคุมของฝ่ายปฏิวัติวัฒนธรรมก็อ้างคำพูดของเหมาเกี่ยวกับเติ้งว่า “บุคคลผู้นี้ไม่เคยให้ความใส่ใจกับการต่อสู้ทางชนชั้นเลยแม้แต่บ๊วย” เมื่อปราศจากนายทง โจว เป็นผู้ปกป้องคุ้มภัยให้ เติ้งจึงอยู่ในภาวะที่ยากจะรักษาตัวรอดได้ตามลำพัง เดือนกุมภาพันธ์ และมีนาคม 1976 เติ้งจึงหายหน้าไม่ปรากฏตัวเป็นชัว

3 กุมภาพันธ์ 1976 สุนัขกลาสพรรคประกาศให้ชัวกั๋วเฟิง ขึ้นรักษาการในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี 5 มีนาคม 1976 หนังสือพิมพ์เซี่ยงไฮ้เริ่มลงข่าวโจมตีโจวและเติ้งว่าโจวพยายามจะนำผู้เดินแนวทางทุนนิยมกลับเข้ามาในอำนาจในพรรคอีก ผู้มีอำนาจในพรรคต่างพากันวิตกว่าเติ้งและผู้สนับสนุนเติ้งจะฉวยโอกาสเทศกาลชิงเหมิง (Qing Ming หรือชิงเหมิง) จัดชุมนุมเพื่อรำลึกถึงโจวแล้วแปรเปลี่ยนเป็นพลังทางการเมืองในภายหลัง ดังนั้น จึงมีการที่นำลงไปว่าห้ามจัดกิจกรรมรำลึกถึงนายทง โจวในโอกาสดังกล่าว อย่างไรก็ตามในวันที่ 4 เมษายน 1976 ประชาชนหลายพันคนได้พากันไปชุมนุมที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน เพื่อแสดงการคว่ำระและรำลึกถึงวีรบุรุษผู้จากไปของพวกเขา เด็กกระดุกของโจวถูกโปรยไว้ ณ สถานที่ดังกล่าว เพราะไม่มีการสร้างสุสาน หรืออนุสาวรีย์ให้แก่เขาเป็นพิเศษ ยิ่งผ่านไปหริตเคาพศพยิ่งกองสูงขึ้นเป็นกว่า 30 ฟุต และยังมีบทกวีหรือคำขวัญอีกนับไม่ถ้วน ซึ่งบางชิ้นก็ถือโอกาสประณามเจียงชิง กลุ่มเซี่ยงไฮ้ หรือแม้แต่เหมาเองก็โดน เล้าตัวของวันที่ 5 เมษายน เบื้องสูงสั่งให้เจ้าหน้าที่ไปเก็บพวงหรีด แต่เมื่อสายขึ้นประชาชนทราบข่าวดังกล่าว พวกเขายังจัดเดินขบวนประท้วง และมีการปะทะกับ ตำรวจซึ่งเข้าเคลียร์พื้นที่ในตอนเย็น คณะกรรมการเมืองประชุมด่วนและมีมติให้ปลดเติ้งเสียมิถลอกจากทุกตำแหน่งในพรรค (คงเหลือเพียงอนุญาตให้เป็นสมาชิกพรรคธรรมดาๆ คนหนึ่ง) เพราะเชื่อว่าเขาเป็นผู้อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ไม่สงบที่เทียนอันเหมินครั้งนี้ เติ้งรอดตายได้เพราะได้รับการคุ้มครองจากพรรคพวกของเขาซึ่งเป็นผู้บัญชาการทหารระดับภูมิภาคพาออกไปจากปักกิ่งเพื่อซ่อนรอจังหวะที่จะกลับมาใหม่ 7 เมษายน กรมการเมืองก็มีมติตั้งชัวกั๋วเฟิง เป็นนายกรัฐมนตรีอย่างเป็นทางการ

7.2 มรดกรรมของเหมาเจ๋อตง

หลังเหตุการณ์เทียนอันเหมิน สุขภาพของเหมาก็เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว (เหมาเป็นโรคพาร์กินสัน) ชาวต่างชาติที่มีโอกาสเข้าพบประธานเหมาในช่วงเดือนเมษายนและพฤษภาคม ต่างพบว่าท่านประธานเกือบจะพูดและเคลื่อนไหวไม่ได้แล้ว 15 มิถุนายน ประธานาธิบดีมาดากาสการ์ก็ต้องเดินทางกลับประเทศโดยไม่มีโอกาสเข้าเยี่ยมคารวะเหมา และหลังจากนั้นก็มิประกาศไม่รับแขกเมืองจากผู้นำสูงสุดของจีนอีกต่อไป เจียงชิงและเหมาทงชวนซิน (Mao Yuanxin) ซึ่งเป็นหลานชายของเหมา มีบทบาทขึ้นมากอย่างรวดเร็วในฐานะผู้ใกล้ชิด เมื่อเหมากำลังจะสิ้นสางสิ่งหนึ่งที่ชาวจีนเชื่อกันมาแต่โบราณว่า “สวรรค์ดอนอาณัติ” ก็อุบัติขึ้นในฤดูใบไม้ผลิและฤดูร้อนของปี 1976 หลายมณฑลต้องเผชิญกับสภาวะแห้งแล้งอย่างรุนแรง เดือนพฤษภาคมเกิดแผ่นดินไหวขึ้นสองครั้งในดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ เดือนกรกฎาคมเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่ถังชาน (Tangshan) ไม่ไกลจากกรุงปักกิ่งนัก มีผลให้มีผู้เสียชีวิตถึง

655,000 คน ตามประมาณการของทางการ และทำให้คนอีกนับล้านไร้ที่อยู่อาศัย ในที่สุดเหมา ก็ถึงวาระสุดท้ายในชีวิตปฏิวัติของท่าน เมื่อวันที่ 9 กันยายน 1976

เมื่อพิศพจน์ยิ่งใหญ่ผ่านพ้นไปไม่นาน คำตอบที่ว่าใครจะเป็นทายาทของเหมา ก็ปรากฏ 6 ตุลาคม 1976 ฮว่ากั๋วเฟิง ในฐานะผู้รักษาการประธานพรรคแทนเหมาได้เรียกประชุม กรรมการเมืองของพรรคขึ้นที่บ้านของเย่เจี้ยนอิง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และได้ใช้ โอกาสนี้รวบตัว “แก๊งสี่คน” เข้าคุก พร้อมกับในคืนนั้น ก็ได้สั่งจับพรรคพวกของแก๊งสี่คน ลึกกว่า 30 คน เข้าคุกด้วย” นับเป็นการปิดฉากบทบาทของกลุ่มซ้ายจัด นักปฏิวัติหัวรุนแรงและ ยุคเหมาลงอย่างเป็นทางการเป็นขั้นแรก ฮว่ากั๋วเฟิงได้รับแต่งตั้งเป็นประธานของ 3 องค์กกรหลักที่มีอำนาจยิ่งใหญ่เหนือแผ่นดินจีน นั่นคือ (1) เป็นประธานพรรคคอมมิวนิสต์จีน (2) เป็นนายกรัฐมนตรี หรือประธานของสภาแห่งรัฐ และ (3) เป็นประธานของคณะกรรมการกลางทหาร จาก 21 ถึง 24 ตุลาคม การฉลองดำเนินไปอย่างสุดเหวี่ยงสามวันสามคืนเพื่อยินดีกับการโค่นล้มแก๊งสี่คน และเพื่อต้อนรับประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของจีนภายใต้ผู้นำใหม่ การฉลองครั้งนี้รู้จักกันในนามการฉลอง “สามหมด” นั่นคือ สุราหมดร้าน ประทัดหมดร้าน และคนปวยในโรงพยาบาล ออกไปร่วมฉลองกันจนหมด

7.3 จากฮว่ากั๋วเฟิง ถึง การประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางพรรค สมัยที่ 3 ชุดที่ 11 เดือนธันวาคม 1978.

การเมืองจีนหลังมรณกรรมของเหมาเจ๋อตงยังคงมีความผันผวนไม่น้อยไปกว่า ก่อนหน้านั้น เส้นทางการเมืองของฮว่ากั๋วเฟิงเป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องนี้

- 8 มกราคม 1976 นายภา โจว ถึงแก่อสัญกรรม
- 3 กุมภาพันธ์ 1976 ศูนย์กลางพรรคประกาศให้ฮว่ากั๋วเฟิงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
- 5 เมษายน 1976 คณะกรรมการกลางของพรรคมีมติให้ปลดตั้งออกจากทุกตำแหน่งในพรรคและรัฐบาล
- 7 เมษายน 1976 คณะกรรมการการเมืองของพรรค มีมติแต่งตั้ง ฮว่ากั๋วเฟิงเป็นนายกรัฐมนตรีอย่างเป็นทางการ
- 7 ตุลาคม 1976 คณะกรรมการกลางของพรรค มีมติแต่งตั้งฮว่ากั๋วเฟิงเป็นประธาน พรรคแทนเหมา และนอกจากเป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว ยังเป็นประธานกรรมการทหารอีกด้วย
- 9 กันยายน 1980 ฮว่ากั๋วเฟิงออกจากตำแหน่งนายกฯ โดยมีจ้าวจื้อหยาง ขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน

²² เขียน อีระวิทย์, จีนมหัศจรรย์แผ่นดิน, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527, หน้า 7

- 29 มิถุนายน 1981 สวี่ถูกถอดจากตำแหน่งประธานพรรค โดยมีหูเห่าบิ่งขึ้น
มา ดำรงตำแหน่งแทน และถูกถอดออกจากตำแหน่งประธาน คณะกรรมาธิการทหาร โดย
เติ้งเสี่ยวผิงขึ้นดำรง ตำแหน่งแทน ฯลฯ

หลังอนิจกรรมของประธานเหมาและการจับกุมแก๊งสี่คน และพรรคพวกเสร็จ
ใหม่ ๆ การช่วงชิงการนำทางการเมืองเกิดขึ้นกับผู้นำ 2 คน คือ สวี่กั๋วเฟิง และ เติ้งเสี่ยวผิง สวี่
กั๋วเฟิงมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ เป็นถึงประธานขององค์กรสูงสุดที่มีอำนาจทั้ง 3 องค์กร แต่
อ่อนประสบการณ์ และไม่สู้มีบารมีมากนัก เติ้งเสี่ยวผิงมีประสบการณ์มากกว่ากันอย่างชนิดเทียบ
กันไม่ได้ และมีเพื่อนฝูงที่ดำรงตำแหน่งระดับสูงทั้งในพรรค และในกลไกของรัฐมากมาย แต่ไม่มี
ตำแหน่งอย่างเป็นทางการเพราะถูกปลดออกไปหมด เมื่อ 5 เมษายน 1976 ในข้อกล่าวหาที่ว่า
เขาเป็นผู้ชักใยให้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบที่เทียนอันเหมิน

มีนาคม 1977 สวี่ จัดประชุมงานส่วนกลางเพื่อวางรูปการพัฒนาประเทศใน
ทุก ๆ ด้าน หวังตงซิง แนะนำให้สวี่คิดเชิงปฏิวัติของประธานเหมาเป็นเพิ่มมุ่งไว้ก่อนในระยะ
แรก โดยกล่าวถึงเหมาและแนวคิดของเหมาออกมาเป็นสูตรสำเร็จว่า “ไม่ว่าท่านประธานเหมาจะ
ตัดสินใจในนโยบายใดลงไป เราควรปกป้องเต็มที่ ; ไม่ว่าท่านประธานเหมาจะออกคำสั่งอะไร เรา
ควรปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด” ซึ่งต่อมาเรียกกันสั้น ๆ ว่า “หลักอะไรก็ตามของเหมา”. นัยของ
หลักการนี้ก็คือเหมาทำอะไร เหมาก็ทำอะไรเป็นต้องถูกไปหมด

แน่นอนว่าเติ้งย่อมไม่เห็นด้วยกับเข็มมุ่งหรือแนวนโยบายแบบนี้ เพราะนั่นหมายถึง
ความว่ายอมทำให้เขาไม่อาจสั่งมณฑลที่เขาถูกกล่าวหา หรือพิพากษาโดยเหมาเกี่ยวกับเหตุการณ์
เดือนเมษายน 1976 ได้ การประชุมคณะกรรมการกลางของพรรค เมื่อเดือนกรกฎาคม 1977
เติ้งได้รับเชิญเข้าประชุมด้วย (เพราะศูนย์การนำขณะนั้นปฏิเสธอิทธิพลและเสียงเรียกร้องให้คืน
ตำแหน่งแก่เติ้งไม่ได้) และได้กล่าวสุนทรพจน์ในวันสุดท้ายของการประชุม เติ้งก็เกรงว่าไม่เห็น
ด้วยกับการที่สวี่กั๋วเฟิงประกาศให้ “หลักอะไรก็ตามของเหมา” กลายเป็นแนวทางของพรรค
และของรัฐบาล เติ้งเสนอว่าหนทางที่ถูกต้องสำหรับปรับปรุงทั้งงานการทำงานของพรรคคือ
การยึดแนวทางมวลชน และปฏิบัติตามหลัก “การแสวงหาสิ่งจะจากความเป็นจริง” ซึ่งก็เป็นหลัก
ที่เหมานำมาใช้ในการสร้างพรรคจนประสบความสำเร็จ แม้สุนทรพจน์ของเติ้งจะทำทนายว่าถึง
ระดับหลักการพื้นฐาน แต่หลังจากนั้นที่ประชุมก็ลงมติให้คืนทุกตำแหน่งที่เติ้งเคยครองอยู่ก่อน
เดือนเมษายน 1976 แก่เขา นี่แสดงให้เห็นชัดว่าเติ้งมีบารมีเพียงไรในศูนย์กลางการนำของ
พรรค

แม้เติ้งจะไม่ยอมรับสวี่กั๋วเฟิงในฐานะผู้นำอย่างจริงจัง และไม่เห็นด้วยกับหลัก
การ “อะไร ๆ ก็ตามของเหมาย่อมถูกต้อง” แต่จะเป็นการไม่ฉลาดถ้าจะวิพากษ์วิจารณ์เรื่อง
ดังกล่าวต่อสาธารณชนอย่างเปิดเผย ในการประชุมสมัชชาพรรค ครั้งที่ 11 ในกลางปี 1977
เติ้งก็เพียงแต่ตอกย้ำว่าแก่นแท้แห่งความคิดเหมาเจ๋อตุงนั้นอยู่ที่ “แสวงหาสิ่งจะจากความเป็น

จริง” มากกว่าอย่างอื่น นอกจากนี้ การยึด “ข้อต่อสำคัญของการต่อสู้ทางชนชั้น” ซึ่งเป็นประเด็นที่เหมาเน้นย้ำอยู่บ่อย ๆ ยังเป็นสิ่งจำเป็น (ซึ่งแท้ที่จริงแล้วขัดกับแนวคิดพื้นฐานที่เหมาได้มีมาตั้งแต่ปี 1956 แล้วว่าภาวะการเป็นปฏิปักษ์กันทางชนชั้นในสังคมจีนได้ยุติลงแล้ว) ในการประชุมสมัชชาตัวแทนประชาชนแห่งชาติในเดือนกุมภาพันธ์ 1978 ก็เช่นกัน เหมาซึ่งมิได้เริ่มวิพากษ์แนวคิดที่เขาไม่เห็นด้วยอย่างจริงจัง

การเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันแนวทางการเมืองของเหมาและกลุ่มผู้สนับสนุนเริ่มค่หว่างจริงจังในช่วงกลางปี 1978 คนสนิทของเหมา 2 คน ที่มีบทบาทสำคัญในช่วงนี้ คือ หูเย่าปิง ซึ่งเป็นผู้อำนวยการแผนกองค์การของพรรค กับ หูเจียหมู่ ซึ่งเป็นประธานสถาบันสังคมศาสตร์ ที่เพิ่งตั้งขึ้นเมื่อเดือนมีนาคม 1978 ต้นเดือนพฤษภาคม 1978 หูเย่าปิงจัดการให้หนังสือพิมพ์กวางหมิง (Guangming) ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์สำหรับปัญญาชนตีพิมพ์บทความยาว ชื่อ “การปฏิบัติคือมาตรฐานแห่งความจริงเพียงอย่างเดียว” ต่อมาบทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ประชาชนรายวัน ก็ขานรับด้วยเนื้อหาที่สอดคล้องกันว่า การปฏิบัติต้องเข้ามาควบคุมทฤษฎี ไม่ใช่ให้ทฤษฎีเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติ ผลจากการเปิดนิตยสารหนังสือพิมพ์ก่อให้เกิดการถวเรงศ์ทางการเมืองต่อเมืองในรูปของโปสเตอร์ติดฝาผนัง และแผ่นพับมากมายที่เรียกร้องให้มีการตรวจสอบและเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางการเมืองและแนวทางปฏิบัติ ผลของการรณรงค์นี้มีมาดกตะกอนในที่ประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางพรรค ชุดที่ 11 ในเดือนกันยายน 1978

ทว่ากัวเฟิง ยังคงดำรงตำแหน่งประธานที่ 3 องค์การหลักของตนไม่ได้หมด แต่หวังตงซิง (Wang Dongxing) ซึ่งเปรียบเสมือนมือขวาของส่วาในการจับกุมแก๊งสี่คน ต้องหลุดจากตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานใหญ่ของคณะกรรมการกลางพรรค คนที่มาแทนหวัง คือ หูเก่าปิง คนสนิทของเหมาซึ่งที่กล่าวมาแล้ว และมาคราวนี้เขาได้นั่งในตำแหน่งที่ตั้งใหม่และใหญ่กว่าเดิม คือ เลขาธิการใหญ่ เงินหยุน นักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญได้กลั้มาดำรงตำแหน่งกรรมการถาวรของคณะกรรมการเมืองอีกครึ่งหนึ่ง ผู้สนับสนุนคนสำคัญของเหมา ได้แก่ เต็งอิงเซา (Deng Yingchao) ผู้เป็นภริยาหม้ายของนายถา โจว หูเย่าปิง และหวังเจิน (Wang Zhen) ต่างได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการเมืองทั้งหมด

นอกจากการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลในตำแหน่งสำคัญๆ ดังกล่าวมาแล้ว ที่ประชุมคณะกรรมการกลางพรรคดังกล่าว ยังได้ข้อยุติสำคัญๆ อีกหลายประการ ซึ่งเมื่อพิจารณา รวม ๆ แล้ว กล่าวกันว่าเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าของจีนอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือ จะทำให้จีนหลังปี 1978 แตกต่างอย่างใหญ่หลวงจากจีนก่อนหน้านั้น ข้อยุติดังกล่าว ได้แก่

1. ยุติความลังเลที่เกิดขึ้นในจิตใจของผู้ปฏิบัติงานของพรรค ตั้งแต่เกิดเหตุการณ์เดือนตุลาคม 1976 เป็นต้นมา
2. ได้ข้อยุติว่าการปฏิวัติใหญ่ทางวัฒนธรรมเป็นความผิดพลาดเอียงซ้าย และได้ริเริ่มแก้ไข
3. เข้มม่ง เรื่อง “สี่ไต ๆ 2 อย่าง” (ที่เหมาคิดและทำ) ซึ่งฮว่ากั้วเฟิง เคยเชิดชูนั้น เป็นเข้มม่งที่ผิดพลาด

4. เชื่อมโยง เรื่อง “การแสวงหาสิ่งจะจากความเป็นจริง” และ “สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันแลไปข้างหน้า” ที่ตั้งเสนอเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะได้ยึดกุมระบอบอันเป็นวิทยาศาสตร์แห่งความคิดเหมาเจ๋อตง อย่างครบถ้วนสมบูรณ์และแม่นยำ

5. ให้เลิกใช้คำขวัญที่ว่า “ถือการต่อสู้ทางชนชั้นเป็นหลัก” อย่างเด็ดขาด เพราะไม่เหมาะสมกับสังคมสังคมนิยม แต่ให้ย้ายจุดหนักของงานมาไว้ที่การสร้างสรรค์ประเทศให้เป็นแบบทันสมัยแห่งสังคมนิยม

6. ให้สนใจและแก้ไขความไม่สมดุลย์กันทางเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยลงมติผ่านข้อกำหนดเกี่ยวกับการเร่งพัฒนาเกษตรกรรมให้เร็วขึ้น

7. เน้นภาระหน้าที่ในการทำให้ประชาธิปไตยสังคมนิยมสมบูรณ์ขึ้น และเสริมระบอบกฎหมายสังคมนิยมให้มั่นคงขึ้น

8. เร่งรัดตรวจสอบปัญหาคุณภาพชีวิต หรือความถูกต้องและความผิดพลาดของผู้นำคนสำคัญบางท่าน ในประวัติศาสตร์พรรค¹¹

8. สิ่งทำ

เหตุการณ์ตั้งแต่การจับกุมแก๊งสี่คน และพรรคพวกในเดือนตุลาคม 1976 จนกระทั่งถึงการประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางพรรคชุดที่ 11 ครั้งที่ 3 ในเดือนธันวาคม 1978 เมื่อมองในภาพรวมแล้วเป็นเพียงช่วงเปลี่ยนผ่าน (Transitional period) ช่วงหนึ่งเท่านั้น ในกระบวนการสร้างพรรคสังคมนิยมของประเทศจีน ช่วงเปลี่ยนผ่านนี้เป็นการเปลี่ยนจาก “ยุคเหมา” (ค.ศ. 1949 - 1976) ไปสู่สิ่งที่นักวิชาการบางคนเรียกว่า “ยุคเติ้ง” (ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ 1997) แต่ “ยุคเติ้ง” นี้เริ่มที่ไหน และจบเมื่อใด ตอบยากกว่ายุคเหมา ตามทำเนียบตำแหน่งที่เป็นทางการของผู้นำจีนในระยะหลัง เติ้งไม่เคยขึ้นดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจสูงสุดขององค์กร ไม่ว่าของพรรคคอมมิวนิสต์หรือของรัฐ กระนั้นก็ได้ มีผู้กล่าวถึงเดือนกันยายน 1982 ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์จัดประชุมสมัชชาพรรค ครั้งที่ 12 นั้นเอง ที่เติ้งเสี่ยวผิงในฐานะ “ผู้นำสูงสุด” (paramount leader) ซึ่งเป็นตำแหน่งที่เรียกกันอย่างไม่เป็นทางการ และบรรดาผู้สนับสนุนของเขาสามารถควบคุมและบังคับทิศทางพัฒนาประเทศได้อย่างสมบูรณ์ ก่อนที่จะถึงวันนั้นเติ้งและพรรคพวกต้องทำอีกหลายอย่าง กล่าวในแง่ของการเสริมสร้างฐานอำนาจ การประชุมเต็มคณะของคณะกรรมการกลางพรรค ชุดที่ 11 ครั้งที่ 4 ในเดือนกันยายน 1979 เติ้งต้องจัดการให้คนของตนเข้าเป็นกรรมการของคณะกรรมการกลาง จำนวน 12 คน ซึ่งในจำนวนนี้มีเติ้งเจี้ยน และไป๋อี้ไป๋ และหยางชางคุน รวมอยู่ด้วย นอกจากเป็นกรรมการกลางแล้ว เติ้งเจี้ยนและจ้าวจื่อหยางยังได้รับการยกย่องขึ้นเป็นกรรมการของกรมการเมืองด้วย ครั้งถึงการประชุม ครั้งที่ 5 ของคณะกรรมการกลาง ชุดที่ 11 ในเดือนกุมภาพันธ์ 1980 เติ้งก็สามารถผลักดันให้ หูแช่ปิง และ จ้าวจื่อหยาง เลื่อนขั้นขึ้นเป็นกรรมการประจำองกรมการเมือง ซึ่งถือเป็นที่สุดของที่สุดในบรรดาบุคคลไม่กี่คนที่มีอำนาจสูงสุดในระบบการเมืองจีน สมาชิกกรรมการ

¹¹ อารยชน (นามแฝง), ประเมินค่าประธานเหมา : ฐานทางประวัติศาสตร์ของเหมาเจ๋อตง, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เกลียวคลื่น, 2535, หน้า 70 - 72.

เมืองที่ถูกปลดออกไปในคราวเดียวกัน คือ หวังตงเซิง (Wang Dongxing) หลี่เต๋งกู่ย (Li Dengkui) หู่เต๋อ (Wu De) และเฉินซีเหลียน (Chen Xilian) ซึ่งล้วนเป็นพวกที่เคยให้ความร่วมมือกับพวกแก๊งสี่คน และเคยวิพากษ์วิจารณ์ถึง ในการประชุมคราวเดียวกันนี้ พรรคมีมติให้ตั้งสำนักเลขาธิการพรรคขึ้น และหูเห่าปิงซึ่งเป็นเลขาธิการใหญ่ก็ได้บังคับบัญชาสำนักดังกล่าวโดยดูแลงานประจำของพรรคทั้งหมด กันยายน 1980 ส่วต้องสูญเสียตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแก่จ้าวจื่อหยาง และมีมิถุนายน 1981 ก็ต้องสูญเสียตำแหน่งประธานพรรคให้แก่หูเห่าปิง และตำแหน่งประธานคณะกรรมการทหารให้แก่เจียงคังถ่าวแล้ว มิถุนายน 1982 พรรคยกเลิกตำแหน่งประธานพรรคเพียงตำแหน่งเดียว ในสุนทรพจน์ที่เขากล่าวต่อที่ประชุมสมัชชาพรรค ครั้งที่ 12 ในเดือนนั้นเอง ทุกฝ่ายเรียกร้องให้ยุติยุคสมัยของการปกครองโดยคน ๆ เดียว (โดยนัยแล้วหมายถึงยุคเหมา) และเรียกร้องให้พรรคยึดมั่นในหลักประชาธิปไตยรวมศูนย์ (democratic centralism) และหลักการนำรวมหมู่ (collective leadership) ตามแบบฉบับของลัทธิเหมา

พัฒนาการของเศรษฐกิจการเมืองจีน ตั้งแต่ ค.ศ. 1979 ถึงปัจจุบันมิใช่เรื่องที่อยู่ในขอบข่ายความรับผิดชอบของบทความนี้ ผู้เขียนมีการทบทวนเพียงปูพื้นฐานของพัฒนาการอย่างสังเขปว่า 3 ทศวรรษแรกของการสร้างรัฐสังคมนิยมจีนเป็นเช่นไร ถึงจุดนี้ จึงมีสิ่งที่จะกล่าวต่อไปเพียงไม่กี่ประโยค เพื่อผู้ส่านจึกได้ต่อความคิดกับบทอื่น ๆ

ข้อสังเกตประการแรกที่ผู้เขียนใคร่เสนอไว้ให้พิจารณาอีกคือ การเมืองจีนสะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางที่ลึกซึ้งฝังรากลึกลงไปทั้งหน้า เขากองครั้งกลัมิเพียงก้าวเดินธรรมดาแต่ก้าวกระโดดอย่างไกล ผลของการก้าวกระโดดยิ่งเจ็บปวด แต่ประเทศจีนก็ผ่านขั้นตอนของการก้าวกระโดดทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองมาแล้วในเงื่อนไขสถานการณ์ที่หลายคนคิดและเชื่อมั่นว่าไม่กระโดดไม่ได้ประสบการณ์ของการสร้างสถาบัน ซึ่งปรากฏชัดทั้งในองค์กรพรรค องค์กรรัฐ และองค์กรทหาร ด้วยเหตุนี้ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจึงไปผูกพันอยู่กับบุคลิกภาพ และอาณาบารมีของผู้นำทางการเมืองแต่ละคน หรือแต่ละกลุ่มเป็นอย่างมาก ประเพณีการสั่งเสียญาติและสั่งตั้งทายาททางการเมือง ซึ่งสืบเนื่องมาจากอดีตอย่างไม่ขาดสาย และมีความเข้มข้นขึ้นในยุคของการเมืองแบบมวลชน (mass politics) ทำให้ผู้ที่อยู่ในเครือข่ายของอำนาจต้องตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา การเพื่อยงพล้ออาจสูญเสียถึงชีวิต และชีวิตของผู้ร่วมแนวทางจำนวนมาก ธรรมชาติของการเมืองแบบนี้น่าจะหมดไปจากเวทีการเมืองจีนในเวลาอันรวดเร็วได้

ข้อสังเกตประการที่สอง วัฒนธรรมพื้นฐานของจีนที่นิยมจำแนกสรรพสิ่งออกเป็น 2 ขั้วตรงข้ามกัน (หยิน - หยาง ; กลางวัน - กลางคืน ; ชาย - หญิง ; ฯลฯ) บ่อยครั้งที่ทำให้ชีวิตดูง่ายขึ้น เช่น บุคคลถ้าไม่เป็นฝ่ายชายก็ต้องเป็นฝ่ายหญิง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม บ่อยครั้งที่ชีวิตจริงของมนุษย์และสังคมมนุษย์ไม่มีทางเลือกที่ง่ายตายและแจ่มชัดเสมอไป พื้นฐานทางปรัชญาแบบนี้ทำให้อาณาบริเวณ "สีเทา" (ซึ่งละเอียดอ่อน สลับซับซ้อน และอยู่ระหว่างขั้วตรงข้ามทั้งสอง) ไม่อาจเป็นทางเลือกให้สังคมได้ ผู้เขียนไม่เชื่อว่าความต้องการแต่คนที่มีความคิด

“แดง” โดยไม่ต้อง “เชี่ยวชาญ” อะไรเลย ในทำนองเดียวกัน ดังคงไม่ต้องการแต่คนที่ “เชี่ยวชาญ” โดยไม่คำนึงถึงความคิดจิตสำนึก แต่การรณรงค์การเมืองมวลชนเรือนแสนเรือนล้านแบบแยกชีวิตร - ดำ ทำให้ภาพของการรอมชอมหรือผสมผสานเกิดขึ้นยากยิ่ง ชีวิตของชนชั้นกรรมาชนอย่างโจวเอินหลายเป็นชีวิตที่หายากและดำเนินลำบาก เขาเป็นข้อยกเว้นมากกว่าเป็นลักษณะธรรมดาทั่วไป

ข้อสังเกตประการสุดท้าย ผู้เขียนมองภาพการสร้างรัฐสังคมนิยมจีนในช่วง 3 ทศวรรษ แยกว่าเป็กรณเสมือนคนร่างใหญ่ที่บาดเจ็บและล้มป่วยมานาน (ตั้งแต่สงครามฝิ่น 1840) เมื่อถึงคราวที่บุคคลผู้นี้ลุกขึ้น เขาก็ก้าวไปในอาการชวนเข้หัวเข้ท้ายที่เจ็บ ก้าวขวาก็ปวด แต่กระนั้นด้วยจิตใจที่สีกเต็มมุ่งมั่นไปข้างหน้า เขาบางครั้งกลับมีเพียงก้าวเดินธรรมดา แต่ก้าวกระโดดอย่างไกล ผลของการก้าวกระโดดยิ่งเจ็บปวด แต่ประเทศจีนก็ผ่านขั้นตอนของการก้าวกระโดด ทั้งทางเศรษฐกิจ และการเมืองมาแล้วในเงื่อนไขสถานการณ์ที่หลายคนคิดและเชื่อมั่นว่าไม่กระโดดไม่ได้ ประสิทธิภาพของการสร้างรัฐสังคมนิยมจีน จึงเป็นประสบการณ์ของมนุษยชาติ ไม่ว่าบุคคลที่ได้ศึกษาจะอยู่ในรัฐสังคมนิยมหรือไม่ก็ตาม

จีนเป็นประเทศใหญ่และมีอารยธรรมเก่าแก่ที่สุดประเทศหนึ่งในโลกมาแต่โบราณ แม้ในปัจจุบันก็ยังเป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่ที่สุดประเทศหนึ่ง ไม่ว่าจะมองจากแง่มุมใด ด้วยเหตุนี้เอง ทิศนะที่ชาวโลกมีต่อจีน จึงมักมีความโน้มเอียงไปในทางสุดหัวด้านใดด้านหนึ่งอยู่เสมอ ผู้นิยมชมชอบจีนก็มักจะมองจีนในแง่ดีจนเกินความจริง ในขณะที่ผู้หวาดกลัวจีนก็มักจะมองจีนในแง่ร้ายเกินไป

ถามว่า ทำไมแนวโน้มในการมองจึงต้องออกมาในแง่สุดขั้ว? ผู้เขียนมีความเห็นว่ามันนอกเหนือจากการที่จีนเป็น “ที่ส่สุดในโลก” ในหลายๆ อย่าง ดังที่กล่าวมาแล้ว พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ระยะใกล้ๆ หรือร่วมสมัยยังมีส่วนช่วยส่งเสริมให้ทัศนะแบบสุดขั้วเป็นที่เข้าใจง่ายขึ้นด้วย สำหรับคนที่รู้เรื่องจีนแบบงูๆ ปลาๆ คำต่อไปนี้จะช่วยให้เข้าใจอะไรต่อมิอะไรง่ายขึ้น (จริงๆ แล้วก็คือหยาน หรือฉิวเฟิน) ลึกเป็นอันมาก

ข้อ 1	ข้อ 2
เทมาเจ้อตุ่ง	เค็งเลี้ยวผิง
แดง	เชี่ยวชาญ
การปฏิวัติ	การสร้างความสัมพันธ์
การยืนตัวอยู่เสมอ	การเข้าสู่ภาวะปกติ
อุดมคติ	ความเป็นจริง
ความสัมพันธ์ทางการผลิต	พลังการผลิต
ฯลฯ	ฯลฯ

ผู้เขียนได้เสนอไว้ในเชิงสมมติฐานว่าพัฒนาการทางการเมืองของจีนในช่วง ค.ศ. 1949-79 นั้น แทบจะจากแนวทางที่กลางๆ ไม่ได้เลย ถ้ามองว่า แล้วหลังจากนั้นมาจนทุกวันนี้ ซึ่งกินเวลาราวๆ 2 ทศวรรษ เส้นทางการพัฒนาของรัฐสังคมนิยมจีนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่?

ผู้เขียนมีความเห็นว่ากลุ่มผู้นำของจีนพยายามและสามารถบรรลุถึงแนวทางกลางๆ (Moderate) ได้ดีกว่าในยุคเหมาและเติ้ง

ก่อนเดือนมีนาคม ค.ศ. 1998 การการเมืองประจำ (Politburo Standing Committee) ซึ่งเป็นองค์กรที่มีอำนาจที่สุดในสาธารณรัฐประชาชนจีน ประกอบด้วยบุคคลทั้ง 7 คน ดังนี้

เจียงเจ๋อหมิน (1929)

หลิวหัวซิง	(1916)		เจียวลือ	(1924)
หลี่เหมิง	(1928)	↑	จูตงจี้	(1928)
บูจิ่นเทา	(1942)		หลี่อู่ยว่น	(1934)

หลังเดือนมีนาคม 1998 หลิวหัวซิง และเจียวลือ พ้นตำแหน่งไป โดยมีสมาชิกใหม่มาแทน คือ หลี่หลานซิง (1932) และเว่กเจี้ยนลิ่ง โดยลักษณะขององค์กรนี้ยังคงพยายามหาความสมดุลย์ในการพัฒนาเช่นเดิม แนวการพัฒนาแบบนี้เห็นว่าเห็นได้ชัดเจนที่สุดจากการพิจารณาประวัติของเจียงเจ๋อหมิน

เจียงเจ๋อหมิน จัดเป็นตัวอย่างที่ดีมากของชาพรคคอมมิวนิสต์จีนรุ่นใหม่ กล่าวคือ เป็นผู้ได้รับการศึกษาชั้นสูง มีทัศนะกว้างขวางทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และที่สำคัญคือเป็นนักเทคนิคที่เติบโตมากับการใช้ชีวิตแบบชาวเมือง เจียง จบการศึกษาทางด้านวิศวกรรมไฟฟ้า จากมหาวิทยาลัยชั้นนำของเซี่ยงไฮ้ คือ มหาวิทยาลัยเจียวตง (Jiaotong University) ในปี 1947 นอกเหนือจากความสามารถอันมหัศจรรย์พันลึกที่ว่าเขาสามารถพูดและอ่านภาษาต่างประเทศได้ถึง 5 ภาษาแล้ว เจียงยังสามารถรู้ภาษาจีนคลาสสิกด้วย ซึ่งประการหลังนี้เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าเจียงมิใช่ลูกหลานของชนชั้นกรรมกร หรือชาวนา แต่เป็นของชนชั้นผู้ดีเก่าของจีน

หลังการปฏิวัติใหญ่ เจียงเดินทางไปปรับการฝึกอบรมในโรงงานผลิตรถยนต์ในมอสโคว์ และกลับไปได้แลโรงงาน ฉางชุน (Changchun) ซึ่งถือว่าเป็นโรงงานผลิตรถยนต์หมายเลข 1 ของจีน ปทานุกรมบุคคลสำคัญของจีนของมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ปี 1967 และของมหาวิทยาลัย

ชาวจีน ปี 1971 ไม่ปรากฏชื่อของเจียงเจ๋อหมิน กล่าวโดยรวมได้ว่า ก่อนปี 1989 (ที่เกิดเหตุการณ์ทหารปราบผู้เรียกร้องประชาธิปไตยที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน) คนจีนส่วนใหญ่ไม่รู้จักเจียงเจ๋อหมิน

เส้นทางสู่ตำแหน่งผู้นำจีนของเจียงเจ๋อหมินเริ่มต้นเมื่อเขาได้รับแต่งตั้งเป็นนายกเทศมนตรีของนครเซี่ยงไฮ้ ในปี 1985 ในปี 1987 เจียงได้รับการเลื่อนฐานะขึ้นเป็นเลขาธิการพรรคประจำเซี่ยงไฮ้ และได้รับเลือกเป็นหนึ่งในคณะกรรมการเมืองของคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่เจียงได้มีโอกาสพบ Deng Xiaoping 23 มิถุนายน 1989 เจียงได้รับเลือกจากกรรมการกลางของพรรคให้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการพรรคแทนจ้าวจื้อหยาง และในเดือนตุลาคม 1992 เจียงก็กลายเป็นทายาททางการเมืองของ Deng อย่างสมบูรณ์ และเป็นบุคคลผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดินจีน เมื่อเขาได้รับการเสนอชื่อให้เป็นหนึ่งในเจ็ดของคณะกรรมการเมืองประจำ และยังได้ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการบริหารส่วนกลาง ซึ่งเป็นตำแหน่งสุดท้ายที่ Deng เคยครองอยู่ กล่าวกันว่าเจียง คือ บุคคลที่ Deng เห็นว่ามีคุณสมบัติเหมาะสมที่สุดที่จะสร้างดุลยภาพ ระหว่างกลุ่มผู้นำ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายอนุรักษนิยม ภายใต้การนำของหลี่เฉิง กับฝ่ายเสรีนิยม ภายใต้การนำของชุนทงเตาหรือ จูเหว่จี้

เจียงเจ๋อหมิน เคยกล่าวไว้ว่าสิบในสิบห้าของ Deng Xiaoping ว่า บุคคลสำคัญที่สุด 2 คน ของประเทศจีนในศตวรรษที่ 20 คือ เหมาเจ๋อตง และ Deng Xiaoping แต่ละท่านสร้างการปฏิวัติกันขึ้นมา ท่านละอย่าง เหมาเจ๋อตงนำการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธสร้างสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นเป็นผลสำเร็จ Deng Xiaoping พยายามปฏิวัติชนิดใหม่เข้ามาเปลี่ยนจีนซึ่งเป็นประเทศสังคมนิยมที่ด้อยพัฒนา จนกลายเป็นประเทศสังคมนิยมยุคใหม่ ที่มีอารยะเป็นประชาธิปไตย และมั่งคั่งกว้างไม่หยุดยั้ง

หนึ่งทศวรรษเต็มๆ ผ่านไปแล้วกับการที่กลุ่มผู้นำปัจจุบันพยายามแสวงหาแนวทางกลางๆ ที่เชื่อว่าได้ดุลยภาพระหว่างพลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต ถ้าเราเชื่อว่าเหมาเน้นการเมืองมากเกินไป เราก็ต้องเชื่อว่า Deng เน้นเศรษฐกิจมากเกินไป คุณสมบัติและประสบการณ์ของเจียงทำให้อดรู้สึกไม่ได้ว่าเจียงเล็งเห็นไปทาง การปฏิรูปเศรษฐกิจของ Deng มากกว่าประเด็นทางการเมืองของเหมา ด้วยเหตุนี้ ก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 เราจึงต้องเฝ้ามองให้ดีกว่ากลุ่มผู้นำชุดของเจียงจะสามารถเร่งจังหวะก้าวของ “การปฏิรูปทางการเมือง” ใ้ที่นักได้ดุลยภาพกับการปฏิรูปทางเศรษฐกิจหรือไม่ การเฝ้าดูคราวนี้จึงจะกระพริบตาไม่ได้เป็นอันขาด

บทที่ 3

การปฏิรูปจีน : ยุทธศาสตร์พื้นที่เศรษฐกิจกับความขัดแย้งเชิงนโยบาย

วรศักดิ์ มหัทธโนบล^{*}

ความนำ

การปฏิรูปที่เกิดขึ้นในจีนนับแต่ปี 1979 เป็นต้นมา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมจีนอย่างมากมาย ผลสะท้อนดังกล่าวนี้แยกไม่ออกจากนโยบายการเปิดประเทศของจีน เพื่อรับเอา "ทุน" ของต่างชาติในรูปแบบต่าง ๆ เข้ามา (นอกเหนือไปจากการที่ต่างชาติเป็นผู้ลงทุนเองหรือร่วมทุนกับจีน) ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่า หนึ่งในบรรดาอุปสรรคต่าง ๆ ที่รองรับนโยบายอย่างสำคัญย่อมต้องเกี่ยวข้องกับพื้นที่ต่าง ๆ ให้เป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้โดยกำหนดเงื่อนไขการลงทุนที่แน่นอนเอาไว้ การเปิดประเทศครั้งนี้เกิดขึ้นภายหลังจากที่จีนได้ปิดตัวเองจากระบบทุนนิยมนับแต่ปี 1949 เป็นต้นมา

พื้นที่ทางเศรษฐกิจที่ถูกเปิดออกมาเพื่อให้ที่ทางกับ "ทุน" ไม่เพียงจะมีความสำคัญต่อการแสวงหาส่วนเกินทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการต่างชาติเท่านั้น หากแต่ในความเป็นจริงยังหมายถึง

^{*} เกี่ยวกับการแบ่งพื้นที่เศรษฐกิจจีนในเชิงยุทธศาสตร์เป็น ๘ ประเภท หรือ ๘ ยุทธศาสตร์ในที่นี้ เป็นการแบ่งตามแนวการวิเคราะห์ของศาสตราจารย์ โจวฉีฉี (Zhou Qiyi) ศาสตราจารย์ท่านนี้เคยเป็นผู้อำนวยการสถาบันเศรษฐศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยปักกิ่ง และต่อมาได้ก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งรองประธานสภาที่ปรึกษาประจำคณะกรรมาธิการการปฏิรูปและเปิดประเทศของจีน ปัจจุบันโจวฉีฉีดำรงตำแหน่งเป็นโฆษกของรัฐบาลประจำมณฑลกว่างตง (Information Office of the People's Government of Guangdong Province) โดยสาขานี้แล้วจะสังเกตได้ว่า ศาสตราจารย์ท่านนี้แม้จะทำงานทางด้านวิชาการก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เป็นสถาบันการศึกษา ด้วยเหตุนี้ จึงควรกล่าวได้ว่า ตามจารีตทางการเมืองของจีนนับแต่ปี 1949 เป็นต้นมานั้น บทบาทของสภาสังคมศาสตร์มีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะกับการศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ทางสังคมศาสตร์เพื่อำหนดทิศทางการนโยบายแห่งรัฐ จากฐานะและบทบาททางวิชาการเช่นนี้ของโจวฉีฉีดังกล่าว ด้านหนึ่งจึง สะท้อนภาพรวมที่น่าเชื่อถือได้ไม่น้อย โดยเฉพาะเมื่อเรื่อนั้น ๆ เป็นเรื่องของจีนเองโดยตรง อย่างไรก็ดีตาม แนวการวิเคราะห์ของโจวฉีฉีในที่นี้ได้กระทำโดยผ่านการสัมภาษณ์ ๒ ครั้ง ครั้งแรก ในเดือนมกราคม 1992 และครั้งที่สอง ในเดือนมีนาคม 1996 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทั้ง ๒ ครั้งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่บ้างเล็กน้อย ตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วของการปฏิรูปจีนเอง ถึงกระนั้นก็ตาม รายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในการวิเคราะห์ที่อยู่เหนือไปจากที่ได้จากการสัมภาษณ์ตามที่ปรากฏในบทความชิ้นนี้ ย่อมเป็นความรับผิดชอบของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว โดยโจวฉีฉีย่อมไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ และในที่นี้ ข้าพเจ้าใคร่ขอขอบคุณ คุณเจินหงอชิง นักวิจัยจีนรับเชิญ ประจำศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นอันให้การสัมภาษณ์ครั้งที่สอง ซึ่งมีส่วนช่วยให้ข้าพเจ้าได้ถามคำถามที่อีกทั้งมากกว่าปกติยิ่งขึ้น

^{**} ประจำสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ยุทธศาสตร์การพัฒนาระยะยาวของการปฏิรูปจีนอีกด้วย ดังนั้น การทำความเข้าใจกับพื้นที่ทางเศรษฐกิจในเชิงยุทธศาสตร์บนพื้นฐานความเป็นจริง จึงมีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะกับการได้เห็นภาพรวมแห่งยุทธศาสตร์นั้นจะมีประโยชน์ไม่น้อยต่อการพิจารณาปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างผู้ประกอบการกับทางการจีนที่กำลังดำเนินไปอย่างคึกคักในปัจจุบัน

พื้นที่ทางเศรษฐกิจของจีน

การใช้คำว่า “พื้นที่” (area) ในที่นี้ เป็นไปเพื่อให้มีความหมายในด้านกว้าง เพราะคำที่นิยมใช้อยู่ในปัจจุบัน คือ คำว่า “เขต” (zone) จะให้ความหมายที่มีลักษณะเฉพาะกับบางที่บางแห่ง แต่โดยที่ความเป็นจริงของโครงสร้างการเมืองการปกครองจีนในปัจจุบันที่ให้อำนาจต่อผู้นำนในระดับท้องถิ่นค่อนข้างสูง (แต่จะต้องไม่ขัดกับนโยบายของรัฐบาลกลางที่ปักกิ่ง) การกำหนดให้ใดพื้นที่หนึ่งเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจจึงเป็นไปอย่างอิสระ กระทั่งบ่อยครั้งก็ขัดกับนโยบายของรัฐบาลกลาง นอกจากนี้ยังมีการเรียกชื่อพื้นที่ต่าง ๆ แตกต่างกันไปจนทำให้เกิดความสับสนต่อความเข้าใจความหมายที่แท้จริง ด้วยเหตุนี้ จึงไม่เป็นการแปลกแต่ประการใด ที่เราจะพบว่า มีความสับสนในการเรียกชื่อพื้นที่ทางเศรษฐกิจของจีนเกิดขึ้นในสื่อมวลชนของไทยไปด้วย ทั้งนี้ ยังไม่นับรวมการเรียกชื่อเมืองที่เป็นเขตเศรษฐกิจจริง ๆ ลิดเพี้ยนไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ ซึ่งมักปรากฏขึ้นบ่อยครั้งเช่นกัน

แต่ที่จริงแล้ว ยุทธศาสตร์การปฏิรูปจีนที่พิจารณาผ่านพื้นที่ทางเศรษฐกิจอันเกิดขึ้นจากการวางแผนจากส่วนกลางนั้น สามารถแยกวิเคราะห์ให้ออกได้เป็น 8 พื้นที่ด้วยกันคือ :

1. เขตเศรษฐกิจพิเศษ (Special Economics Zone: SEZ)

เขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นเขตที่จีนประกาศเปิดขึ้นมากเพื่อรองรับการลงทุนของต่างชาติด้วยเงื่อนไขพิเศษ ไม่ว่าจะเป็นระบบการบริหารแบบทุนนิยม อัตราค่าจ้าง การยกเว้นภาษีบางประเภท การสร้างระบบสาธารณูปโภคที่สะดวกเพื่อรองรับการผลิต ตั้งแต่ถนนหนทาง โทรคมนาคม ตลอดจนไปถึงพลังงานไฟฟ้า

ปัจจุบัน (1999) เขตเศรษฐกิจพิเศษที่ว่ามีอยู่ 6 เขตด้วยกันคือ จูไห่ (Zhuhai), เซินเจิ้น (Shenzhen), ช่านเตา (Shantou) หรือซัวเถา ทั้ง 3 เขตนี้อยู่ในพื้นที่ของมณฑลกวางตุ้ง (กวางตุ้ง), เซี่ยเหมิน (Xiamen) หรือเอ๋เหมิง อยู่ในมณฑลฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) ไหล่หนาน (Hainan หรือเกาะไหหลำ ปัจจุบันนี้เป็นมณฑล) และผู่ตง (Pu-dong) ซึ่งเป็นพื้นที่ ๆ ตั้งอยู่ในเซี่ยงไฮ้ (Shanghai) หรือเซี่ยงไฮ้

เขตเศรษฐกิจพิเศษทั้ง 6 เขตนี้ ถูกกำหนดเนื้อที่ตามความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์ของแต่ละเขตไม่เท่ากัน กล่าวคือ จูไห่เท่ากับ 121 ตารางกิโลเมตร, เซินเจิ้นเท่ากับ 327.5 ตารางกิโลเมตร, ซานเถาหรือฉัวเถาเป็นเขตเดียวที่เนื้อที่ถูกแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เรียกว่าหลงหู (Longhu) ซึ่งอยู่ในบริเวณซานเถาเมืองซานเถาด้านทิศตะวันออกมีเนื้อที่เท่ากับ 22.6 ตารางกิโลเมตร กับในส่วนที่เรียกแหลมกว่างฉาว (Guang'ao Peninsula) ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของซานเถา มีเนื้อที่เท่ากับ 30 ตารางกิโลเมตร รวมเนื้อที่ทั้งสองแห่งของเขตซานเถาเข้าด้วยกันจะเท่ากับ 52.6 ตารางกิโลเมตร, เซี่ยเหมินเท่ากับ 131 ตารางกิโลเมตร ไห่หนานเท่ากับ 34,000 ตารางกิโลเมตร¹ และฝูตงเท่ากับ 520 ตารางกิโลเมตร²

ขนาดของเนื้อที่ดังกล่าวที่มีความแตกต่างกันไม่ได้หมายความว่าความถึงบทบาททางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน แต่บทบาทของแต่ละเขต ด้านหนึ่งแม้จะขึ้นอยู่กับฝีมือของผู้บริหารเขตแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังขึ้นอยู่กับความเป็นจริงของภูมิรัฐศาสตร์อีกด้วย เช่น เขตเศรษฐกิจพิเศษเซินเจิ้น ซึ่งตั้งติดอยู่กับฮ่องกง จะมีบทบาทที่ค่อนข้างสูงเด่นควบคู่ไปกับข่าวคราวความขัดแย้งระหว่างจีนกับอังกฤษเกี่ยวกับปัญหาเกาะฮ่องกง ซึ่งมีผู้ตลอดเวลาก่อนที่อังกฤษจะส่งมอบคืนเกาะแห่งนี้แก่จีนในปี 1997 ในขณะที่ฮ่องกงถูกพัฒนาเป็นเมืองทุนนิยมเต็มรูปแบบ การวางบทบาทให้กับเซินเจิ้นในการพัฒนาเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตนเองเดียวกันกับฮ่องกงจึงไม่ใช่เรื่องแปลก หากจะพิจารณาถึงนโยบายทางการเมืองของจีนที่ประสงค์จะให้เซินเจิ้นมีศักยภาพเพียงพอที่จะรองรับพลวัตทางเศรษฐกิจแทนหรืออย่างน้อยก็เทียบเท่าฮ่องกง

2. เมืองเปิดตามแนวชายฝั่ง (Open Coastal Cities)

เมืองเปิดตามแนวชายฝั่ง เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ตามริมฝั่งทะเลด้านทิศตะวันออกของจีน เป็นเมืองที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ และมีพื้นฐานของความเป็นเมืองมากกว่าเขตเศรษฐกิจพิเศษ กล่าวคือ ในขณะที่เขตเศรษฐกิจพิเศษถูกจัดตั้งขึ้นมาจากการเป็นพื้นที่ที่ว่างเปล่าแล้วเริ่มต้นกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมาใหม่ แต่เมืองเปิดตามแนวชายฝั่งจะมีโครงสร้างพื้นฐานมาก่อนและสามารถที่จะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานนั้นเพื่อให้การประกอบกิจกรรมเหมาะสมกับยุคสมัยได้โดยทันที ในลักษณะนี้ แม้เงื่อนไขของการลงทุนที่จีนให้กับต่างชาติจะไม่แตกต่างไปจากเขตเศรษฐกิจพิเศษก็ตาม แต่โดยความเป็นมาของเมืองเปิดเหล่านี้ประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ ก็ได้ทำให้การประกอบการบางประเภทมีความแตกต่างไปจากการประกอบการในเขตเศรษฐกิจพิเศษ

¹ China 1993, New Star Publishers, pp. 82-83.

² Shanghai Pudong New Area, Shanghai Pudong New Area Administration (1993) : 1 แต่เดิมผู้แต่งมีชื่อพื้นที่เศรษฐกิจที่เป็นทางการว่า "เขตใหม่ผู่ตง" กระทั่งในปี 1995 จึงถูกยกระดับให้มีฐานะเท่ากับเขตเศรษฐกิจพิเศษ

³ อู๋วาคังสี ภาวทาสโนบล, "ฮ่องกง : อดีตและปัจจุบัน", เอเชียรายปี (1998/2541) : 9-33.

เมืองเปิดตามแนวชายฝั่งที่จีนประกาศเปิดอย่างเป็นทางการในปัจจุบันมีอยู่ทั้งสิ้น 14 เมือง คือ: (ข้อความในวงเล็บต่อท้ายชื่อเมืองเหล่านี้คือชื่อณฑลหรือเขตปกครองตนเองที่เมืองเหล่านี้ได้ตั้งอยู่ ยกเว้น ซ่างไห่ และเทียนจิน ซึ่งเป็นมหานครที่ขึ้นตรงต่อส่วนกลาง และมีลักษณะคล้ายกับ metropolis ตามความหมายในภาษาอังกฤษ)

1. ด้าเหลียน - Dalian (เหลียวหนิง - Liaoning)
2. ฉินหวางเต้า - Qinhuangdao (เหอเป่ย์ - Hebei)
3. เทียนจินหรือเทียนสิน - Tianjin
4. เลียนไต - Yantai (ซานตง - Shandong)
5. จิงเต้า - Qingdao (ซานตง)
6. เหลียนหยุนก่าง - Lianyungang (เจียงซู - Jiangsu)
7. นานทง - Nantong (เจียงซู)
8. ซ่างไห่หรือเซี่ยงไห่ - Shanghai
9. หมิงโป - Ningbo (เจ้อเจียง - Zhejiang)
10. เวินโจว - Wenzhou (เจ้อเจียง)
11. ฝูโจว - Fuzhou (ฝูเจี้ยนหรือฮกเกี้ยน - Fujian)
12. กว่างโจวหรือกวางโจว - Guangzhou (กว่างตงหรือกวางตุ้ง - Guangdong)
13. จันเจียง - Zhanjiang (กว่างตง)
14. เป่ย์ไห่ - Beihai (เขตปกครองตนเองชนชาติจ้วงกว่างซีหรือกวางสี - Guangxi Zhuang Autonomous Region)

โดยที่เมืองเปิดทั้ง 14 เมืองเหล่านี้ดำรงความเป็นเมืองพร้อมกับมีประวัติศาสตร์ที่เคยสัมพันธ์กับโลกภายนอกตั้งแต่อดีตกาล ประชากรในเมืองเปิดเหล่านี้จึงค่อนข้างหนาแน่นเป็นพิเศษ และมีอัตราส่วนของประชากรร้อยละ 7.7 ของประชากรจีนทั้งประเทศ และมีความพร้อมทางด้านแรงงานเท่ากับร้อยละ 13 ของแรงงานทั้งประเทศ อย่างไรก็ตาม แม้เงื่อนไขพิเศษเพื่อจูงใจนักลงทุนจะมีโดยเท่าเทียมกันทั้ง 14 เมือง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ศักยภาพของทุกเมืองจะเท่าเทียมกันไปด้วย ดังนั้น ปรากฏการณ์ของการลงทุนในเมืองหนึ่งสูงกว่าอีกเมืองหนึ่งจึงเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่เข้าใจได้ เท่าๆกับปรากฏการณ์ของการแข่งขันกันเองของทั้ง 14 เมือง เพื่อจูงใจนักลงทุนด้วยรายละเอียดของเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป⁴

⁴ ดูเพิ่มเติมใน "Opening the Doors : 14 Coastal City and Hainan", China Today 12 (Beijing Review Special Feature Series) (1986)

3. เศรษฐกิจเปิดดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ (Economic Open Delta)

โดยทั่วไปมักจะเป็นที่ทราบกันว่า จีนเป็นประเทศที่มีแม่น้ำสายเล็กสายน้อยอยู่มากมาย และจะเรียกแม่น้ำในภาษาจีนว่า “เจียง” (jiang) ต่อท้ายชื่อของแม่น้ำ เช่น แม่น้ำฉาง ก็คือ ฉางเจียง เป็นต้น แต่เพื่อเป็นการเข้าใจร่วมกันในที่นี้ จึงขอเรียกชื่อแม่น้ำแต่ละสายของจีนโดยมีคำว่า “เจียง” ลงท้าย ดังที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปในไทย

จีนมีแม่น้ำทั่วประเทศกว่า 5 หมื่นสาย และมีความยาวของแม่น้ำรวมกันทั้งสิ้นประมาณ 226,800 กิโลเมตร³ ส่วนแม่น้ำที่ไหลลงสู่ทะเลนั้นมีอยู่นับสายได้ และแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลลงสู่ทะเลซึ่งเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปคือ แม่น้ำฉางเจียง (Changjiang) หรืออีกชื่อหนึ่งที่คุ้นหูกันดีก็คือ แยงซีเกียง (หยางซีเจียง : Yangtzejiang) และแม่น้ำจูเจียง (Juejiang หรือ Pearl River)

สภาพทางภูมิศาสตร์ดังกล่าว ก็คือสภาพของการเป็นดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ (delta) ดันเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ จึงส่งผลให้เกิดความหนาแน่นของประชากรและความตึงเครียดทางเศรษฐกิจการดำเนินไปโดยปริยาย ด้วยเหตุนี้ ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำฉางเจียง และดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำจูเจียง จึงถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจเปิดจากส่วนกลาง โดยมีดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำหมินเจียง (Minjiang) ผนวกเข้ามาเป็นพื้นที่ที่สาม

ควรกล่าวด้วยว่า ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำทั้ง 3 แห่งที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจเปิดนี้ หากได้มีศักยภาพเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เท่านั้น หากแต่ในอีกด้านหนึ่งยังมียุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจในมิติที่เกี่ยวเนื่องกับการคมนาคมและความเป็นที่ตั้งของเมืองใหญ่ที่สำคัญอีกด้วย กล่าวคือ :

ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำฉางเจียง เป็นที่ตั้งของนครฉางไผ่ (เซี่ยงไฮ้) ตอนปลายแม่น้ำที่ไหลลงสู่ทะเลเป็นปากแม่น้ำนั้น มีความกว้างถึงประมาณ 80-90 กิโลเมตร และมีความลึกในระดับที่เรือเดินสมุทรขนาดมหึมาสามารถเข้าไปถึงหนานจิง (นานกิง) ได้

ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำจูเจียง เป็นที่ตั้งของนครกว่างโจว นอกล่งเต้ง ตัถยภาพของการคมนาคมทางน้ำ แม้จะเป็นอันดับสองรองจากแม่น้ำฉางเจียง แต่ก็ยังคงเป็นตัถยภาพในระดับที่เรือเดินสมุทรขนาดมหึมาสามารถแล่นผ่านช่วงตอนปลายแม่น้ำได้เช่นเดียวกัน

³ ภูมิศาสตร์ประเทศจีน, สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ ปักกิ่ง (1987) : 107.

ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำหมินเจียง เป็นที่ตั้งของนครเซี่ยเหมิน มณฑลฝูเจี้ยน และไหลออกสู่ทะเลที่นครฝูโจว (1 ใน 14 เมืองเปิดตามแนวชายฝั่ง) การกำหนดให้ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำหมินเจียงเป็นพื้นที่เศรษฐกิจเปิดนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ยากแก่การเข้าใจ หากจะพิจารณาจากการเป็นดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำอันเป็นที่ตั้งของนครเซี่ยเหมิน 1 ใน 5 เขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งมีศักยภาพเป็นของตนเองอย่างค่อนข้างแน่นอนอยู่แล้ว

4. เศรษฐกิจเปิดตามแนวชายฝั่ง (Economic Open Belt Along the Coast)

พื้นที่เศรษฐกิจส่วนนี้ บางครั้งก็เรียกว่า "Open Economic Zones" หรือ "Coastal Economic Open Areas" ก็มี แต่การเรียกที่แตกต่างกันนี้ล้วนหมายถึงพื้นที่เดียวกันทั้งสิ้น นั่นคือหมายถึงพื้นที่ๆ ทอดยาวตลอดแนวชายฝั่งทะเลตะวันออกของจีน ทั้งนี้โดยมีการกำหนดจุดต่างๆ ระหว่างแนวที่ว่ามันเป็นระยะ ๆ ไป ส่วนจุดใดจะถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางในแต่ละช่วงตลอดแนวชายฝั่งนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์

ดังนั้น หากพิจารณาจากพื้นที่เศรษฐกิจจาก 1 - 3 แล้วพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางในแต่ละช่วงของแนวชายฝั่งมีดังนี้ :

1. ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแยงซีเกียง หรือทางลัดเจียง (Yangzejiang)
2. ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำจูเจียง (Jiang หรือ Pearl River)
3. สามเหลี่ยมเซี่ยเหมิน-จางโจว-ฉวนโจว ทางตอนใต้ของมณฑลฝูเจี้ยน (Xiamen-Zhangzhou-Quanzhou Triangle in South Fujian Province)
4. คาบสมุทรชานตง (Shandong Peninsula)
5. คาบสมุทรเหลียวตง (Liaodong Peninsula)
6. อ่าวโถไห่ (Bohai Bay) และ
7. อ่าวเป่ย์ (Beibu Bay)

พื้นที่ทั้ง 7 แห่งนี้เรียงรายด้วยนคร (city) สำคัญ 41 นครและเมืองขนาดเล็ก (county) ต่าง ๆ อีก 218 เมือง ตั้งแต่เหนือจรดใต้ตลอดแนวชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของจีน ทั้งนี้ยังไม่ับรวมเมืองเล็ก ๆ ที่มีชุมชนหนาแน่นอีกจำนวนไม่น้อย

วัตถุประสงค์ของพื้นที่เศรษฐกิจเปิดตามแนวชายฝั่งทะเลทั้ง 7 แห่งนี้มีขึ้นเพื่อให้เป็นฐานการส่งออก (export oriented) โดยเฉพาะ ดังนั้น พื้นที่เหล่านี้จะต้องรองรับสินค้าแปรรูปทั้งจากภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมจากนครและเมืองต่างๆ ที่ตั้งอยู่แถบนั้นเพื่อส่งออกไปยังต่างประเทศ

² China 1993, p. 87.

นั้นเอง และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือว่า พื้นที่ทั้ง 7 แห่งนี้ยังเป็นที่ตั้งของเขตเศรษฐกิจพิเศษ และ 14 เมืองเปิดตามแนวชายฝั่งอีกด้วย

5. เขตพัฒนาเศรษฐกิจขนาดเล็ก (Mini-Economic Development Zone)

เขตพัฒนาเศรษฐกิจขนาดเล็ก หมายถึง การกำหนดให้เมืองใหญ่น้อยต่างๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วทุกมณฑลในประเทศจีนประมาณ 700 เมืองเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจขนาดเล็ก โดยการเปิดโอกาสให้กับผู้รับผิดชอบสูงสุดของแต่ละเมืองมีอำนาจในการพิจารณาตัดสินใจไปตามแต่กรณี ภายใต้เงื่อนไขพิเศษที่ส่วนกลางกำหนดมาให้

ควรกล่าวด้วยว่า เมืองใหญ่น้อยเหล่านี้ไม่ได้หมายถึงจังหวัดและ/หรืออำเภอตามความเข้าใจในบริบทของสังคมไทย หากแต่เป็นเมืองที่กำหนดขึ้นตามลักษณะการเมืองการปกครองของจีนเอง ในปัจจุบัน กล่าวคือ ในขณะที่โครงสร้างการจัดแบ่งเมืองโดยทั่วไปของจีนจะแยกออกเป็นมณฑล จังหวัด และอำเภอคล้ายกับบางประเทศในโลกนั้น ส่วนที่เป็นเมืองในที่นี้กลับเป็นหน่วยปกครองที่แทรกอยู่ในจังหวัดและ/หรืออำเภออีกชั้นหนึ่ง โดยไม่ได้เป็นจังหวัดหรืออำเภอแต่ประการใด แต่มีฐานะที่คล้ายจะเทียบเท่ากับจังหวัดหรืออำเภอ เพื่อให้เข้าใจง่ายด้วยการเปรียบเทียบกับกรณีของไทย ตัวอย่างที่ใกล้เคียงที่อาจยกมาให้เห็นได้ในที่นี้ก็คือ การมี “กิ่งอำเภอ” ของไทยนั่นเอง

เหตุฉะนั้น เมืองในที่นี้ในกรณีของจีนจึงหมายถึง “กิ่งจังหวัด” ในกรณี que เมืองนั้นมีฐานะเทียบเท่าจังหวัด และ “กิ่งอำเภอ” ในกรณี que เมืองนั้นมีฐานะเทียบเท่าอำเภอ จากตัวเลขในปี 1998 ปรากฏว่าจีนมีเมืองตามความหมายที่ว่านี้อยู่ทั้งสิ้น 717 เมือง โดยแบ่งเป็นกิ่งจังหวัด 218 เมือง กิ่งอำเภอ 445 เมือง มหานครอีก 3 เมือง (คือ ปักกิ่ง เซี่ยงไฮ้ และเทียนจิน)¹ ดังนั้น หากรวม จงซิง (จงกิง) เมืองที่ถูกประกาศให้เป็นมหานครในปี 1997 เข้าไปด้วยแล้ว เมืองในความหมายที่ว่านี้จะมีทั้งสิ้น 718 เมือง การแบ่งตามนี้ก็กล่าวมานี้มีสิ่งที่น่าสนใจเกิดขึ้นว่า เมืองเหล่านี้มีฐานะ

¹ Provincial China : Research, News, Analysis (No 5 - May 1998) : 70. ควรกล่าวด้วยว่า แหล่งอ้างอิงนี้ปรับปรุงตัวเลขจาก สถิติจีนรายปี 1997 (Zhongguo tongji nianjian 1997) ซึ่งเป็นเอกสารรายปีที่เผยแพร่โดยทางการจีน เอกสารชิ้นนี้จะเผยแพร่โดยรัฐบาลระหว่งหน้าปกเป็นปีก่อนหน้า 1 ปี ในขณะที่ตัวเลขจะเป็นตัวเลขของเมื่อ 2 ปี ก่อน ณ ปีที่เผยแพร่ เช่น เอกสารที่เผยแพร่ในปี 1998 จะระบุสรุปอย่างเป็นทางการเป็นปี 1997 (เช่นที่ใช้อ้างอิงในที่นี้) แต่ตัวเลขจะเป็นของปี 1996 เป็นต้น ดังนั้น ตัวเลขที่ให้อ้างอิงในที่นี้จึงเป็นข้อมูลล่าสุดและเป็นทางการ อนึ่ง การให้ความหมายของ “กิ่งจังหวัด” และ “กิ่งอำเภอ” ในที่นี้ได้รับความช่วยเหลือจากคุณ เจิ้งจื้อตง นักวิจัยวันเชิดจากปักกิ่งประจำศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ ส่วนการให้คำทั้งสอง (โดยเฉพาะคำว่า “กิ่งจังหวัด”) เป็นการกำหนดเองโดยตัวทเจ้า โดยมีเหตุผลเพียงประการเดียวคือ เพื่อให้เข้าใจง่ายอย่างน้อยก็ในแง่ของการจินตนาการ ไม่ได้มีความประสงค์จะบัญญัติศัพท์ขึ้นมาใหม่แต่ประการใด

และความสำคัญทางเศรษฐกิจไม่น้อย ทั้งนี้ ดูได้จากการถูกนำมารวมเข้ากับอีก 4 มณฑลโดยที่เมืองเหล่านี้ไม่ได้มีฐานะที่จะเป็นมณฑล

การที่เมืองประมาณ 700 เมืองได้รับการกำหนดเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจขนาดเล็กนี้ได้ส่งผลให้มีเมืองอีกหลายเมืองเกิดความพยายามที่จะผลักดันตัวเองให้มีฐานะเช่นนั้นบ้าง ดังนั้นภายหลังจากการออกมาตรการการปฏิรูปจีนครั้งใหญ่โดยเติ้งเสี่ยวผิงเมื่อต้นปี 1992 ได้ส่งผลให้ผู้นำในเมืองที่ไม่ใช่เขตพัฒนาเศรษฐกิจขนาดเล็ก ฉวยโอกาสอ้างคำชี้แนะให้เร่งรัดการปฏิรูปของเติ้งเสี่ยวผิง “แป๋ว” เมืองที่ตนเป็นผู้นำอยู่ให้กลายเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจบ้าง แต่ภายหลังการก้าวขึ้นสู่อำนาจของ จูเหรงจี รองนายกรัฐมนตรีฝ่ายเศรษฐกิจในขณะนั้นจึงได้มีการสั่งปิดเมืองเศรษฐกิจ “เถื่อน” เหล่านี้ไปทั่วพื้นที่

6. เมืองหลวงของมณฑลและเขตปกครองตนเองตามแนวชายแดน (The Capitals of the Provinces and the Autonomous Regions along the Border)

มณฑลและเขตปกครองตนเองของจีนที่ตั้งติดกับชายแดนของประเทศอื่นในปัจจุบันมีอยู่ 9 มณฑลและเขตฯ คือ กว่างซี (Guangxi), หยุนหนาน (Yunnan), ทิเบต (Tibet), ซินเจียง (Xinjiang), กานซู (Gansu), มองโกเลียใน (Inner-Mongolia) เฮยหลงเจียง (Heilongjiang), จีหลิน (Jilin) และ เหลียวหนิง (Liaoning) แนวชายแดนที่ยาวเหยียดตลอด 9 มณฑลและเขตปกครองตนเองเหล่านี้มีความยาวทางบกรวมประมาณกว่า 2 หมื่นกิโลเมตร และอยู่ติดกับประเทศใกล้เคียงทั้งสิ้น 12 ประเทศ คือ เกาหลี เวียดนาม ลาว พม่า อินเดีย ภูฐาน สิบขิม เนปาล ปากีสถาน อัฟกานิสถาน อัลดิสนาฟาโซเวียต และมองโกเลีย (หรือ Outer Mongolia ซึ่งเป็นคนละแห่งกับมองโกเลียในซึ่งเป็นเขตปกครองตนเองของจีน)

แต่ความหมายของยุทธศาสตร์พื้นที่ทางเศรษฐกิจในการปฏิรูปจีนตามที่เรียกว่า “เมืองหลวงของมณฑลและเขตปกครองตนเองตามแนวชายแดน” ในที่นี้หมายถึง เมืองหลวง ที่อยู่ทางทิศใต้และทิศตะวันตกเป็นปฐม ซึ่งก็คือ เขตปกครองตนเองชนชาติจ้วงกว่างซี (Guangxi Zhuang Autonomous Region), มณฑลหยุนหนาน (Yunnan) หรือ ยูนนาน, เขตปกครองตนเองทิเบต (Tibet Autonomous Region) และเขตปกครองตนเองชนชาติอุยกูร์ซินเจียง (Xinjiang Uygur Autonomous Region) โดยมีเมืองหลวงที่ขึ้นตรงต่อมณฑลและเขตคือหนานหนิง (Nanning), กุหนิง (Kunming), ลาซา (Lhasa) และอูรุมฉี (Urumqi) ตามลำดับ

ดังที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า เมืองหลวงในมณฑลหรือเขตฯ ของจีนมักเป็นที่ตั้งของสำนักงาน การมณฑลและเขตฯ อยู่ด้วยนั้น ความสำคัญของพื้นที่ทางเศรษฐกิจตรงส่วนนี้จึงอยู่ที่บทบาทของ เมืองหลวงเป็นสำคัญ และแม้จะยังมีเมืองหลวงของมณฑลและเขตฯ แห่งอื่นๆ อยู่อีกก็ตามแต่ ยุทธศาสตร์เบื้องต้นของจีนที่เลือกเอาเมืองหลวงทั้ง 4 เมืองนี้มาเป็นตัวขับเคลื่อนพลังทางเศรษฐกิจก็ เพราะว่า ความเป็นไปได้มีอยู่สูงกว่ามณฑลและเขตฯ อื่นๆ นั่นเอง ทั้งนี้เนื่องจากว่าความสัมพันธ์ ระหว่างรัฐตามชายแดนที่ดี แนวโน้มการพัฒนาเส้นทางคมนาคมที่ดี ส่วนเอื้อประโยชน์ต่อ เศรษฐกิจของจีนได้มากกว่าเมืองหลวงในมณฑลและเขตฯ ที่อยู่นอกเหนือเมืองหลวงทั้ง 4 นี้

การให้ความสำคัญแก่เมืองหลวงทั้ง 4 ของจีนในฐานะที่เป็นตัวขับเคลื่อนพลังทางเศรษฐกิจ ของมณฑลและเขตฯ อยู่กับการเชื่อมโยงปฏิสัมพันธ์ทางทรัพยากรและสินค้าเข้าด้วยกัน ทั้งนี้โดยมีคุน หมิง เมืองหลวงของมณฑลหูหนานเป็นศูนย์กลางของปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวที่สำคัญที่สุด โดยแนว ทางนี้ หากสำเร็จตามยุทธศาสตร์เศรษฐกิจของจีนก็ย่อมหมายความว่า ทรัพยากรและสินค้าต่าง ๆ ของมณฑลและเขตฯ ทั้ง 4 และผนวกเข้ากันอีก 2 มณฑล คือสzechuan (Sichuan) หรือเสฉวน และ กุ้ยโจว (Guizhou) ก็จะเปลี่ยนเส้นทางคมนาคมจากที่มุ่งไปทางตะวันออกที่กว้างซึ่งเพื่อออกทะเลไปสู่ โลกภายนอก อันเป็นเส้นทางคมนาคมที่เต็มไปด้วยอุปสรรค ทางภูมิศาสตร์มาเป็นเส้นทาง คมนาคมที่มุ่งองมาทางทิศใต้ที่มี “ปรมแดน” ทางภูมิศาสตร์ โดยเส้นทางคมนาคมที่มี “ปรมแดน” เหล่านี้มีมากกว่าร้อยละ 80 ไม่ได้อยู่ในแดนของจีนแต่ประการใด

จากนี้ไปเราจะพบว่า แท้ที่จริงแล้วพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่เรียกว่า “เมืองหลวงของมณฑลและ เขตปกครองตนเองตามแนวชายแดน” ในยุทธศาสตร์การปฏิรูปจีนนั้นไม่เพียงมีเนื้อหาสาระที่สอด รัดกับแนวคิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจ 4 ฝ่ายกันประกอบไปด้วยจีน พม่า ลาว และไทย หรือที่รู้จัก กันโดยทั่วไปว่า “สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ” เท่านั้น หากแต่ควรกล่าวด้วยว่า โดยที่ไม่จำเป็นจะต้องเกิดแนว คิด “สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ” แต่ประการใด แนวคิดที่ใกล้เคียงกันนี้ก็ดำรงอยู่ในยุทธศาสตร์การปฏิรูป จีนอยู่ก่อนแล้ว และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือว่า จากแนวความคิดพื้นที่เศรษฐกิจดังกล่าวของจีนนี้ ได้ชี้ ให้เห็นว่า หากนับกันตามนัยของจำนวน “เหลี่ยม” แล้ว แนวคิดของจีนไม่ได้มีเพียงแค่ “สี่เหลี่ยม” ที่ผูกพันชัดเจนกับพม่า ลาว และไทยเท่านั้น หากแต่แนวคิดของจีนยังได้รวมไปถึงเวียดนาม และ กัมพูชาอีกด้วย แท้ที่จริงแล้ว “สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ” ในความภูมิใจของรัฐไทยนั้นเป็นเสมือนกับแต่ผล ผลิตได้สำหรับจีน และจีนก็รับผลประโยชน์นั้นไปโดยความ “โชคดี” มากกว่าโดย “เจตนา”

7. บางนครและเมืองตามแนวชายแดน (Some Cities and Towns along the Border)

บางนครและเมืองตามแนวชายแดน หมายถึง นครและเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ตลอดแนวชายแดนในข้อ 6 และในเบื้องต้น นครและเมืองที่ถูกให้ความสำคัญเฉพาะหน้าส่วนใหญ่จะเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ทางด้านใต้ของมณฑลยูนนาน หรือยูนนาน เช่น นครหวานจิง (Wanding), เมืองเหอไม่ว (Hekou), เมืองถู่ลี่ (Tuli), เมืองต้าสั่ว (Dabuo) หรือท่าล่อ จิ่งหง (Jinghong) หรือ เทียนรุ่ง ซือเหม่า (Siman) และเมิ่งอา (Meng'a) เป็นต้น นครและเมืองทั้งหมดนี้ล้วนตั้งอยู่ติดชายแดนของประเทศเพื่อนบ้านคือ เวียดนาม ลาว และ พม่า

การแบ่งลักษณะของความเป็นนครหรือเมืองของการจีนนั้นเมืองประกอบในการพิจารณาหลายประการ เช่น จำนวนประชากร สภาพเศรษฐกิจ เมื่อที่ สภาพความเจริญตลอดไปจนถึงลักษณะการปกครอง ในกรณีของเมืองในที่ย่อมมีลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวจากนคร ในขณะที่นครมีลักษณะของการปกครองที่ขึ้นต่อมณฑลอีกชั้นหนึ่ง เป็นอยู่แต่ไม่ได้เป็นที่ตั้งขององค์การหรือหน่วยงานที่มีอำนาจในการตัดสินใจระดับมณฑลดังเช่นที่ ศูนย์มิง เป็นอยู่

อย่างไรก็ตาม ทั้งนครและเมืองดังกล่าวเริ่มได้รับเงื่อนไขพิเศษตามฐานะของการเป็นพื้นที่เศรษฐกิจตามยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปจีนแล้ว และมีแนวโน้มค่อนข้างสูงที่จะถูกพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจในอีกรูปแบบหนึ่งสำหรับอนาคตอันใกล้นี้ ทั้งนี้ อาจจะมีเมืองอื่น ๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียงและตั้งอยู่ติดชายแดนเช่นเดียวกับเมืองเหล่านี้ที่จะได้รับการพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจพ่วงตามไปด้วย

นโยบายที่พิจารณาเชิงพื้นที่เศรษฐกิจตามแนวชายแดนเหล่านี้ เกิดขึ้นจากความเป็นจริงในลักษณะของที่ตั้งทางภูมิศาสตร์อย่างแท้จริง โดยเฉพาะลักษณะของการเป็นเมืองหน้าด่านหรือด่านเข้า-ออกระหว่างรัฐมาเป็นเวลานานตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ ทำให้เมืองหรือนครเหล่านี้มีพื้นฐานของเส้นทางคมนาคมดำรงอยู่ และเมื่อจีนเปิดประเทศพร้อมกับปฏิรูปเศรษฐกิจ บทบาทของนครและเมืองเหล่านี้จึงเกิดความสำคัญและจำเป็นต่อนโยบายไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในขณะที่ความคึกคักทางเศรษฐกิจของนครและเมืองเหล่านี้เกิดขึ้นและเติบโตตามธรรมชาติของการเปิดประเทศ สิ่งสำคัญที่ตามมาคือ ความคึกคักทางเศรษฐกิจดังกล่าวได้ยังผลให้ทางการจีนส่งเสริมเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแก่นครและเมืองเหล่านี้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการพัฒนาเส้นทางคมนาคมไม่ว่าทางน้ำหรือทางบกดังที่จีนได้แสดงความกระตือรือร้นอยู่ (เช่น ในโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ เป็นต้น)

พื้นที่ทางเศรษฐกิจของบางนครและเมืองตามแนวชายแดนตั้งที่ได้กล่าวมานี้ เป็นเพียงการกำหนดจากปัจจัยแวดล้อมพื้นฐานที่ดำรงอยู่มาแต่เดิม ทั้งนี้โดยความเป็นจริงแล้ว การผ่านช่องทางตามชายแดนจีนกับประเทศเพื่อนบ้านมีอยู่ด้วยกัน 92 ช่องทาง* (รวมทั้งที่ติดกับชายแดนอินเดีย) โดยส่วนใหญ่เป็นช่องทางที่มีเส้นทางการคมนาคมที่ล้าหลัง แต่หากจีนประสบความสำเร็จในการเปิดพื้นที่เศรษฐกิจของบางนครและเมืองเหล่านี้ แนวโน้มของการพัฒนาเมืองตามแนวชายแดนในพื้นที่ต่างๆ นอกเหนือจากนี้ก็จะตามมาได้โดยไม่ยาก

ควรกล่าวด้วยว่า จากความเป็นจริงของพื้นที่เศรษฐกิจของบางนครและเมืองเหล่านี้ ทำให้ภาคที่จะปฏิเสธได้ว่า พื้นที่เศรษฐกิจเหล่านี้ถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อสนับสนุนพื้นที่เศรษฐกิจของเมืองหลวงในมณฑลและเขตปกครองตนเองตามแนวชายแดน (ในข้อ 6) อย่างแท้จริง และผู้ที่มีส่วนอยู่ไม่น้อยต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของพื้นที่เศรษฐกิจที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ ก็คือบรรดามิตรประเทศที่อยู่ทางตอนใต้ของจีนนั่นเอง โดยหนึ่งในบรรดามิตรประเทศของจีนเหล่านี้ย่อมต้องมีไทยรวมอยู่ด้วย

8. แนวแม่น้ำฉางเจียง (Along the Changjiang)

ฉางเจียงหรือแยงซีเกียงเป็นแม่น้ำสายยาวที่สุดของจีน โดยมีความยาวของแม่น้ำทั้งสิ้นประมาณ 6,300 กิโลเมตร ขณะเดียวกัน แม่น้ำสายนี้ก็ไหลผ่านมณฑล นครและเขตปกครองตนเอง 10 แห่งคือ หิงไห่ (Qinghai), ทิเบต, หยุนหนาน (ยูนนาน), ซื่อชวน (เสฉวน), หูเป่ย์ (Hubei), หูหนาน (Hunan), เจียงซี (Jiangxi), อานฮุย (Anhui), เจียงซู (Jiangsu), และชางไห่ (เซี่ยงไฮ้) ซึ่งเป็นแหล่งสุดท้ายที่สายแม่น้ำฉางเจียงไหลผ่านมาถึงก่อนออกสู่ทะเล

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของแนวแม่น้ำฉางเจียงในฐานะพื้นที่ทางเศรษฐกิจของจีนกลับหมายถึงเมืองสำคัญต่าง ๆ ที่แม่น้ำสายนี้ไหลผ่าน คือ ฉงชิ่ง (Chongqing ในมณฑลซื่อชวน), หวู่ฮั่น (Wuhan ในมณฑลหูเป่ย์) เยว่หยาง (Yueyang ในมณฑลหูหนาน), จี๋เจียง (Jiujiang ในมณฑลเจียงซี), อานจิง (Anqing ในมณฑลอานฮุย), นานจิง (Nanjing ในมณฑลเจียงซู) หรือ นานกิง และเมืองสุดท้ายก็คือ นครชางไห่

นอกจากความสำคัญดังกล่าวแล้ว แม่น้ำฉางเจียงยังเป็นแม่น้ำที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ซึ่งจะสร้างเขื่อนซานเสี หรือ เขื่อนสามผา (Three Gorges Dam) อันเป็นเขื่อนที่ทางการจีนประกาศว่าจะ

* สุกสิทธิ์ กาญจนสุนทร, "เศรษฐกิจจีนใต้ ตอนที่ 2", ผู้จัดการรายวัน (2 กันยายน 2537) : 7.

เป็นเขื่อนที่ใหญ่ที่สุดในโลก เขื่อนนี้ดำเนินการสร้างตั้งแต่ปี 1997 มูลค่าการก่อสร้างประมาณ 4.2 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ เมื่อสร้างเสร็จจะมีความสูงเท่ากับ 154 เมตร ยาว 1,677 เมตร และจะจุน้ำเหนือเขื่อนได้ 12.5 พันล้านลูกบาศก์เมตร⁹

เมืองเหล่านี เป็นเมืองสำคัญที่มีความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานและความสำคัญเช่นนี้ย่อมหมายถึง ความเป็นจริงทางปัจจัยแวดล้อมที่ยังผลให้เมืองเหล่านี้มีบทบาททางเศรษฐกิจการเมืองอย่างสำคัญ โดยเฉพาะในแง่ของเงินทุนปฏิรูปแล้ว ปัจจัยแวดล้อมที่พิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้งของเมืองเหล่านี้กับการไหลผ่านของแม่น้ำฉางเจียง จะพบว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ได้ก่อให้เกิดปัจจัยแวดล้อมที่เอื้อต่อการคมนาคม สินค้าและทรัพยากรอื่นเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นตลอดแนวแม่น้ำฉางเจียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับความอุดมสมบูรณ์ของที่ราบลุ่มแม่น้ำที่มีศักยภาพของการเพาะปลูกสูงถึงประมาณ 1 ใน 4 ของเนื้อที่เพาะปลูกทั่วประเทศ นอกจากนี้ระหว่างเส้นทางของแม่น้ำอีกหลายแห่งยังมีศักยภาพในการผลิตพลังงานไฟฟ้าอีกมหาศาล

จากสภาพพื้นที่ตามแนวแม่น้ำฉางเจียงดังที่กล่าวมา ได้นำมาสู่ประเด็นสำคัญของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่การปฏิรูปจีนได้คาดหวังเอาไว้ก็คือ การเชื่อมต่อทางเศรษฐกิจระหว่างเมืองต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดเพื่อหนุนเสริมซึ่งกันและกันในด้านการคมนาคม โดยที่เมืองซึ่งตั้งอยู่ตรงทางผ่านของแม่น้ำฉางเจียงเหล่านี้มีท่าเรือที่เอื้ออำนวยความสะดวก และจนถึงที่สุดของปลายทางแม่น้ำ สินค้าต่าง ๆ กับมีแหล่งที่มาจากมณฑล นครและเขตปกครองตนเอง ทั้ง 10 แห่งก็สามารถมุ่งออกสู่ทิศตะวันออกได้โดยสมบูรณ์ เพราะปลายทางของแนวแม่น้ำฉางเจียงดังกล่าวนี้ก็คือ นครเซี่ยงไฮ้ นั่นเอง

พื้นที่ทางเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาทั้ง 8 พื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่เป็นรากฐานสำคัญของยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจในการปฏิรูปจีน และภายใต้ความเร็วและแรงของการปฏิรูปที่กำลังเป็นอยู่ในขณะนี้ ได้เกิดการผุดพวยและเปลี่ยนแปลงของลักษณะหรือประเภทของพื้นที่อยู่ตลอดเวลา จนบางครั้งก็สร้างความเข้าใจผิดและสับสนแก่นักลงทุนต่างชาติอยู่เสมอ การสั่งปิดพื้นที่หรือ “เซต” ทางเศรษฐกิจนับพันแห่งเมื่อกลางปี 1993 นับเป็นตัวอย่างการอธิบายความดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

พื้นที่ทางเศรษฐกิจกับลักษณะของการขยายขอบเขต

หากพิจารณาในเชิงภูมิศาสตร์เศรษฐกิจแล้ว จะสังเกตเห็นว่า พื้นที่ทางเศรษฐกิจทั้ง 8 พื้นที่ที่รัฐบาลจีนกำหนดขึ้นมานั้นมีลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการขยายให้กว้างออกไปตามความเหมาะสม

⁹ The Economist, (November 1, 1997) : 31.

ได้ทุกเมื่อ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับว่า ความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่เป็นเช่นใด นโยบายปฏิรูปนั้นเอื้อให้ “ขยายผล” ต่อไปหรือไม่ ซึ่งทั้งจากความเป็นจริงที่ดี และจากผลที่ได้รับในหัวหนึ่ง ทศวรรษแรกของการปฏิรูปก็ได้ได้ผลักดันให้รัฐบาลกลางของจีนขยายขอบเขตของพื้นที่ออกไป ทั้งนี้ พื้นที่ที่ถูกขยายนั้นไม่เพียงแต่จะไม่กระทบต่อพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจากพื้นที่หลักทั้ง 8 แล้ว พื้นที่ที่ถูกขยายเหล่านี้จะต้องมีส่วนอย่างสำคัญในการเกื้อหนุนพื้นที่หลักไม่ลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่ง โดยไม่จำเป็นต้องไปพื้นที่ที่ถูกขยายจะต้องอยู่ติดกับพื้นที่หลัก สำหรับพื้นที่อื่นเป็นผลพวงของการขยายขอบเขตจากพื้นที่หลักอันมีดังนี้

1. เขตพัฒนาหยางผู่ (Yangpu Development Zone)

ตั้งอยู่ ณ มณฑลไห่หนานหรือเกาะไหหลำ บนเนื้อที่ 30 ตารางกิโลเมตร หยางผู่เป็นแหลมที่ยื่นออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะไหหลำ ประกอบกับการมีระดับน้ำที่ลึกมาก จึงทำให้หยางผู่กลายเป็นท่าเรือน้ำลึกโดยธรรมชาติ และที่สำคัญก็คือ จีนเห็นว่าที่ตั้งของหยางผู่มีลักษณะที่อยู่ในวงล้อมทางเศรษฐกิจของเอเชีย-แปซิฟิก ดังนั้น การพัฒนาหยางผู่จึงมุ่งให้ความสำคัญกับการเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมของภาคพื้นเอเชีย-แปซิฟิก ก่อนที่จะมุ่งไปสู่นโยบายการส่งเสริมให้เขตพัฒนาหยางผู่กลายเป็นเมืองท่าปลอดภาษีสำหรับต่างชาติในอนาคต¹⁰

2. พื้นที่การค้าเสรี (Free Trade Areas)

พื้นที่การค้าเสรีในที่นี้บางแห่งจีนก็เรียกว่า เขตเศรษฐกิจจำเพาะ (Bonded Zones)¹¹ ไม่ใช่พื้นที่ที่ใหญ่มากนัก และประกาศจัดตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับสินค้าแปรรูปเพื่อการส่งออกโดยเฉพาะ และด้วยเหตุนี้ ข้อจำกัดตั้งแต่เงื่อนไขจนถึงประเภทของสินค้าในพื้นที่การค้าเสรีนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างที่มีกับอีกหลายประเทศ ปัจจุบันพื้นที่การค้าเสรีมีอยู่ 13 พื้นที่ด้วยกัน คือ¹² :

(1) พื้นที่การค้าเสรีว่างกวางเจียว (Waigaoqiao) - เนื้อที่ 3.28 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ในนครเซี่ยงไฮ้และดูเหมือนจะเป็นพื้นที่เดียวที่ความเสรีถูกเปิดกว้างมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ

(2) พื้นที่การค้าเสรีกั๋วเจียนจิน (เทียนจิน) - เนื้อที่ 5 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ในบริเวณอ่าวเทียนจิน

(3) พื้นที่การค้าเสรีต้าเหลียน - เนื้อที่ 1.25 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของเขตพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีต้าเหลียน (The Dalian Economic and Technological

¹⁰ China 1993, p. 85.

¹¹ Economic Areas in China, New Star Publishers (1991) : 23.

¹² China 1993, p. 85-86.

Development Zone) พื้นที่นี้เป็นเสมือน “หน้าต่าง” ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจีนที่จะออกสู่ภายนอก

(4) พื้นที่การค้าเสรีเซินเจิ้น (Shatoujiao) - เนื้อที่ 0.2 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่เล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่ในอำเภอเซินเจิ้นของเมืองเซินเจิ้น

(5) พื้นที่การค้าเสรีฝูเจี้ยน (Fujian) - เนื้อที่ 1.35 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ที่ท่าหวงก่าง (Huanggang Port) ทางตอนใต้ของเมืองเซินเจิ้น และใกล้กับฮ่องกงอย่างมาก

(6) พื้นที่การค้าเสรีกว่างโจว - เนื้อที่ 1.4 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเขตพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีกว่างโจว (The Guangzhou Economic and Technological Development Zone)

(7) พื้นที่การค้าเสรีเจียงเก๋ (Zhangjiagang) - เนื้อที่ 2 ตารางกิโลเมตร โดยจะขยายออกเป็น 4.1 ตารางกิโลเมตรในอนาคต ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของอ่าวเจียงเก๋ และเป็นที่ ๆ เป็นเกาะกลางน้ำ

(8) พื้นที่การค้าเสรีไห่โข่ว (Haikou) - เนื้อที่ 1.93 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ในเขตจินฟาน (Jinpan) ของเมืองไห่โข่ว

(9) พื้นที่การค้าเสรีชิงต่าว - จะขยายเนื้อที่ให้ถึง 2.5 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ตรงบริเวณชายฝั่งด้านตะวันตกของอ่าวเจียวโจว (Jiaozhou Bay) ใกล้เมืองชิงต่าว

(10) พื้นที่การค้าเสรีหนิงโป - เนื้อที่ 2.3 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของท่าเรือเป่ย์หลุน (Beilun Harbour) ในเมืองหนิงโป

(11) พื้นที่การค้าเสรีฝูโจว - เนื้อที่ 1.8 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีฝูโจว (The Fuzhou Economic and Technological Development Zone) ในเมืองฝูโจว

(12) พื้นที่การค้าเสรีเซียงหยู (Xiangyu) - เนื้อที่ในระยะเริ่มแรกจะมีเท่ากับ 0.6 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ในเขตเศรษฐกิจพิเศษเซียงหยู

(13) พื้นที่การค้าเสรีซันเถา - เนื้อที่ 2.3 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ในเขตเศรษฐกิจพิเศษซันเถา

หากจะพิจารณาจากบริเวณที่ตั้งทั้งของเขตพัฒนาอย่างผู้และพื้นที่การค้าเสรีทั้ง 13 พื้นที่แล้วจะสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ที่ตั้งดังกล่าวไม่ได้อยู่นอกบริเวณของพื้นที่ทางเศรษฐกิจตามยุทธศาสตร์การปฏิรูป และนอกจากนี้ ภายใต้หลักการเดียวกัน การแบ่งซอยพื้นที่การพัฒนาเพื่อเกื้อหนุนหรือรองรับกิจกรรมของพื้นที่ทางเศรษฐกิจด้วยชื่อที่แปลก ๆ แตกต่างออกไปจากที่ได้เสนอมานั้นทั้งหมดในที่นี้ ก็เป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นหรือไม่ก็เกิดขึ้นใหม่ได้เสมอ ตราบเท่าที่ไม่ออกนอกหลักการหรือยุทธ-ศาสตร์ตามที่ส่วนกลางได้วางเอาไว้ ดังชื่อพื้นที่บางประเภทที่ได้กล่าวไปแล้วเช่น เขตพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยี (Economic and Technological Development Zone) เป็นต้น

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงบางประการของพื้นที่เศรษฐกิจ

การที่จีนกำหนดพื้นที่ทางเศรษฐกิจของตนออกเป็นประเภทหรือลักษณะต่าง ๆ กันนั้น จะพบว่า "เนื้อหา" หรืออีกนัยหนึ่งคือ หน้าที่ของพื้นที่นั้น ๆ สามารถแยกแยะจำแนกได้เป็นผลประโยชน์ของจีนเองได้เป็น 2 ส่วน คือ เจตจำนงค์ที่เป็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่าง ๆ ที่จีนพึงจะได้รับจากการทำการลงทุนในพื้นที่โดยตรง ส่วนหนึ่ง และเจตจำนงค์ที่เป็นผลประโยชน์ทางวิชาการ (know how) ที่จะได้จากการร่วมทุนกับต่างชาติ หรือการลงทุนของต่างชาติโดยผ่านออกมาในรูปแบบของการถ่ายทอดเทคโนโลยี อีกส่วนหนึ่ง

ผลประโยชน์ทั้ง 2 ส่วนนี้ อยู่ควบคู่กันไปในพื้นที่เศรษฐกิจ โดยจะเห็นได้ว่า ผลประโยชน์ส่วนแรกนั้นเป็นผลประโยชน์ระยะสั้น และผลประโยชน์ส่วนหลังเป็นผลประโยชน์ระยะยาว แม้ทางการจีนจะไม่ละเลยผลประโยชน์ส่วนใดส่วนหนึ่งเพื่อบูรณาการอีกส่วนหนึ่งเป็นการเฉพาะเจาะจง แต่โดยทั่วไปแล้ว จะให้ความสำคัญกับส่วนที่สองอยู่ค่อนข้างมาก ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า จีนได้ปิดตัวตนเองมาเป็นเวลานานนับตั้งแต่ปี 1949 เป็นต้นมา และเมื่อได้เปิดประเทศอีกครั้งหนึ่งในปี 1979 ก็เป็นระยะเวลาที่การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประชาคมโลกได้ก้าวไกลไปแล้วเป็นอันมาก ดังนั้นการเรียนรู้วิทยาการที่ก้าวหน้าจึงมีความสำคัญกับจีนอย่างยิ่ง เพราะนั่นเป็นหนทางเดียวที่จีนสามารถยืนอยู่บนขาของตัวเองได้ในระยะยาว

ด้วยเหตุดังกล่าว การกำหนดพื้นที่เศรษฐกิจของจีนที่มีภาพรวมที่สะท้อนให้เห็นว่า เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในรูปแบบหนึ่งนั้น แท้ที่จริงแล้ว ยังมีแนวโน้มที่ชี้ชวนให้เข้าใจได้ด้วยว่า พื้นที่เศรษฐกิจของจีนถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อรองรับการพึ่งตนเองในระยะยาวนั่นเอง ทั้งนี้ โดยมีความก้าวหน้าทางด้านวิทยาการเป็นความคาดหวังอันสูงสุดที่จีนจะก้าวไปให้ถึงและอยู่ในขั้นติดเทียมกับนานาประเทศ โดยเฉพาะกับมหาอำนาจตะวันตก

แนวโน้มนี้ไม่ได้แสดงตนออกมาให้เห็นอย่างเด่นชัดมากนัก อย่างน้อยก็ในทศวรรษแรกๆ ที่จีนเริ่มให้นโยบายเปิดประเทศและปฏิรูปเศรษฐกิจ และเมื่อเริ่มแสดงตนให้เห็นในทศวรรษต่อมา ผลกระทบอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงก็ถูกส่งผ่านมายังพื้นที่เศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น พื้นที่เศรษฐกิจตั้งแต่เดิมถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อรองรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากต่างชาติ โดยวิธีการสร้างแรงจูงใจลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนในพื้นที่นั้น ๆ แล้วถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับตน ก็ถูกเปลี่ยนมาเป็นโดยการให้แรงจูงใจดังกล่าวสามารถให้กับนักลงทุนหรือนักธุรกิจชาวจีนได้ด้วย

ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า การที่ทางการจีนยอมเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการของตนได้รับสิทธิพิเศษในพื้นที่เศรษฐกิจเก่าเทียบกับต่างชาติได้นั้น ด้านหนึ่ง ย่อมเท่ากับสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ประกอบการชาวจีนเองได้พัฒนาศักยภาพของตนขึ้นมาจนมีความพร้อมที่จะแข่งขันกับผู้ประกอบการต่างชาติได้ในระดับหนึ่งแล้วนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงที่ได้กล่าวถึงข้างต้นนี้ สามารถพิจารณาจากการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับพื้นที่เศรษฐกิจโดยรวมของทางการจีนในช่วงระหว่างปี 1993-1996 ได้ดังนี้

1. ประเด็นเกี่ยวกับสิทธิพิเศษ สิทธิพิเศษซึ่งเป็นแรงจูงใจที่รัฐบาลกลางได้มอบให้แก่ผู้ประกอบการต่างชาตินั้น โดยทั่วไปอาจจำแนกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ ในรูปของภาษีรูปแบบหนึ่ง และในรูปของสิทธิผลประโยชน์ต่าง ๆ อีกรูปแบบหนึ่ง ในรูปภาษี หมายถึง การยกเว้นหรือลดหย่อนภาษีโดยมีระยะเวลาและเงื่อนไขที่กำหนดประกอบกันอย่างค่อนข้างแน่นอน เช่น 3 ปีแรกของการลงทุนจะได้รับรับการยกเว้นภาษี หรือหากดำเนินการมาได้ระยะหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะมากกว่า 3 ปีขึ้นไป แล้วนักลงทุนสามารถพิสูจน์ได้ว่า การประกอบการนั้นได้ถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่จีนด้วย ก็จะได้รับส่วนลดหย่อนภาษีลงร้อยละ 50 จากที่ควรจ่ายเต็มอัตรา เป็นต้น

ส่วนในรูปของสิทธิผลประโยชน์นั้น หมายถึง การได้รับการส่งเสริมหรือบริการจากทางการจีน หากการประกอบการนั้น ๆ เป็นไปตามเงื่อนไขที่จีนกำหนด เช่น การอำนวยความสะดวกในแง่ของโครงสร้างพื้นฐาน หรือการส่งเสริมให้นำกำไรที่ได้จากการประกอบการไปลงทุนต่อในธุรกิจประเภทอื่น ๆ (ตามที่จีนต้องการด้วย) หรือการได้รับความไว้วางใจจากทางการจีนภายหลังจากที่ได้ประกอบการมาแล้วระยะหนึ่งด้วยการเปิดโอกาสให้ลงทุนทางด้านอสังหา-วิมทรัย์ เป็นต้น

สิทธิพิเศษ 2 รูปแบบที่รัฐบาลกลางมอบให้แก่ผู้ประกอบการชาวต่างชาตินี้ได้ถูกเปลี่ยนแปลงด้วยการยกเลิกสิทธิพิเศษให้แก่ผู้ประกอบการชาวจีนด้วยแล้วในปัจจุบัน

2. ประเด็นเกี่ยวกับตลาด จากประเด็นที่ 1 จะสังเกตได้ว่า การแข่งขันในตลาดโลกระหว่างผู้ประกอบการชาวต่างชาติกับชาวจีนจะเป็นไปโดยเสมอกันในแง่โอกาส ซึ่งหากมองอย่างผิวเผินแล้ว ก็เสมือนกับว่าสิทธิพิเศษดังกล่าวไม่มีความหมายเป็นสิทธิที่ “พิเศษ” อีกต่อไป เกี่ยวกับประเด็นนี้ รัฐบาลจีนได้แก้ไขด้วยการยกเลิกข้อกำหนดการห้ามขายสินค้าบางประเภทในตลาดจีนโดยผู้ประกอบการชาวต่างชาติ โดยวิธีนี้หมายความว่า จีนได้เปิดตลาดของตนให้แก่ผู้ประกอบการชาวต่างชาติได้แข่งขันกับผู้ประกอบการชาวจีนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันนั่นเอง

3. ประเด็นเกี่ยวกับลักษณะการประกอบการ แม้ผู้ประกอบการต่างชาติจะมีศักยภาพในการลงทุนสูงกว่าผู้ประกอบการชาวจีนก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ลักษณะของการประกอบการจะไม่มีเงื่อนไขหรือการจำกัดขอบเขต แท้ที่จริงแล้ว ทางการเงินจะส่งเสริมการลงทุนหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะการประกอบการ 3 ประเภท ดังนี้

3.1 ลักษณะการประกอบการประเภทที่จีนมีเงื่อนไขหรือข้อจำกัดในการประกอบการไม่ให้กว้างกว่าที่กำหนดเอาไว้ เช่น ในเรื่องของขนาด เวลา บุคลากร เป้าหมาย ปริมาณ เทคโนโลยีที่ใช้ และมูลค่าการส่งออก ส่วนแบ่งกำไร เป็นต้น ลักษณะการประกอบการเช่นนี้จีนจะเข้มงวดมาก นอกจากนี้ก็จะสะท้อนให้เห็นอีกด้วยว่า จีนจะให้มีการลงทุนของต่างชาติก็แต่ในธุรกิจที่จีนต้องการหรือขาดแคลนเท่านั้น

3.2 ลักษณะการประกอบการที่จีนอนุญาตให้ดำเนินการได้ แต่มีเงื่อนไขจำกัดห้ามมิให้เจริญเติบโตจากเท่าที่ได้กำหนดเอาไว้ นั่นคือ ไม่ว่าผลการประกอบการจะได้กำไรสูงเพียงใด ผู้ประกอบการก็ไม่สามารถขยายกิจการของตนให้กว้างออกไปมากกว่าที่เป็นอยู่

3.3 ลักษณะการประกอบการที่พิสูจน์ได้ว่า มีผลต่อการทำลายสิ่งแวดล้อม จะไม่ได้รับการส่งเสริมไม่ว่ากรณีใด ๆ

4. ประเด็นเกี่ยวกับการส่งเสริมการลงทุนในพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันตก นับเป็นประเด็นใหม่ที่เกิดขึ้นภายใต้นโยบายการกระจายโอกาสทางด้านเศรษฐกิจให้เกิดความเสมอภาคขึ้นระหว่างพื้นที่ตามแนวชายฝั่งทะเลตะวันออกกับพื้นที่ส่วนในของประเทศ (innerland) คือ ภาคกลางและภาคตะวันตก ซึ่งก่อนหน้านี้มีส่วนร่วมอยู่ในแผนพัฒนาน้อยมาก กระทั่งก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือช่องว่างด้านผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจขึ้น อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมการลงทุนในพื้นที่เศรษฐกิจดังกล่าวนี้ จะยังคงมีแนวทางที่ไม่ต่างไปจากที่ทางการจีนได้เคยใช้ไปแล้วกับพื้นที่ตามแนวชายฝั่งเมื่อก่อนหน้านี้ เป็นอยู่แต่ว่าสิ่งที่แตกต่างก็คือ ตัวศักยภาพของทั้งภาคกลางและภาคตะวันตกที่ดีกว่าพื้นที่ตามแนวชายฝั่งนั่นเอง ที่จะเป็นตัวท่วงเท้นแรงจูงใจให้มีแนวโน้มที่ดีกว่าตามไปด้วยเท่านั้น และสิ่งที่รัฐบาลกลางได้เริ่มดำเนินการในปี 1995 สำหรับพื้นที่เหล่านี้ก็คือ การเพิ่มงบประมาณทางด้านโครงสร้างพื้นฐานให้มากกว่าที่ผ่านมา นอกจากนี้ ยังได้มีการเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ยุติในพื้นที่ส่วนในของประเทศกับพื้นที่ตามแนวชายฝั่งเพื่อถ่ายทอดและเรียนรู้ประสบการณ์ต่อกันอีกด้วย

ควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า ในการเปลี่ยนแปลงระบบภาษีให้เป็นระบบเดียวกันทั้งประเทศในปี 1995 จนไม่อาจแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจออกเป็น “พิเศษ” หรือ “ไม่พิเศษ” อีกต่อไปนั้น ไม่ได้

หมายความว่า นโยบายนี้จะถูกนำมาใช้กับบริษัทที่มีการลงทุนและได้รับสิทธิพิเศษมาแต่เดิม หากแต่ให้ปฏิบัติเฉพาะกับผู้ลงทุนรายใหม่เท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงใน 4 ประเด็นดังกล่าว¹⁵ ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของสาระหลักที่สะท้อนถึงภาวะที่ไม่หยุดนิ่งของเศรษฐกิจจีนในเชิงนโยบาย แม้โดยเนื้อหาแล้วจะเป็นที่เข้าใจได้ว่า เป็นภาวะที่เกิดขึ้นบนความเป็นจริงของสภาพสังคมเศรษฐกิจจีนเองก็ตาม แต่ภาวะที่ไม่หยุดนิ่งหรืออีกนัยหนึ่งคือ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่ว่าซึ่งเกิดขึ้นอยู่เสมอได้ส่งผลกระทบต่อการค้าการลงทุนภายในจีนเอง เพราะอีกด้านหนึ่งของลักษณะดังกล่าวก็คือ ภาวะที่ขาดความแน่นอนในกฎระเบียบทางการค้าการลงทุนของจีนนั่นเอง และนั่นก็คือ เหตุผลที่ว่า เพราะเหตุใดจึงมีนักลงทุนชาวต่างชาติ โดยเฉพาะจากตะวันตก ที่มักจะประสบกับอุปสรรคในการลงทุนในจีนอยู่เสมอ นอกเหนือไปจากอุปสรรคอันเนื่องมาจากความด้อยประสิทธิภาพของระบบราชการภายในจีนซึ่งดำรงอยู่บนรากฐานหรือโครงสร้างเก่าแก่เป็นเวลานาน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น บนความไม่แน่นอนดังกล่าวควรจะยกเว้นนักลงทุนที่มีเชื้อสายจีนไม่ว่าจากทั้งไต้หวัน ฮ่องกง ในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มิติบางประการของพื้นที่เศรษฐกิจกับความขัดแย้งเชิงนโยบาย

จากการอธิบายถึงพื้นที่เศรษฐกิจจีนมาตลอดข้างต้นดังกล่าวจะเห็นได้ว่า โดยภาพรวมแล้วจีนได้วางยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจของตนอย่างครอบคลุมไปในทุกภาคทุกส่วนและให้ความสำคัญอย่างเสมอกัน แต่โดยที่ความเป็นจริงมีอยู่ว่า ยุทธศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับ “พื้นที่” ดังกล่าวไม่แตกต่างกับแผนแม่บทสำหรับการพัฒนาในด้านต่างๆ ที่นานาประเทศล้วนกระทำกัน สิ่งที่ยังหลีกเลี่ยงไม่ได้จึงอยู่ที่การจัดลำดับความสำคัญให้แก่ “พื้นที่” ที่ว่าแตกต่างลดหลั่นกันไปเป็นขั้นเป็นตอน

อย่างน้อยก็ในทศวรรษแรกของการปฏิรูปในแง่ของการปฏิบัติการ (ค.ศ. 1979-1989)¹⁶ สิ่งที่ทำให้การปฏิรูปจีนได้ทำให้ทั่วโลกได้รับรู้โดยทั่วกันก็คือ การจัดลำดับความสำคัญของพื้นที่เศรษฐกิจตรงบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกไว้เป็นอันดับแรก เขตเศรษฐกิจพิเศษก๊ตติ เมืองเปิดตามแนวชายฝั่ง 14 เมืองก๊ตติ หรือพื้นที่อีกหลายหลากชื่อและหน่วยที่ก๊ตติ ต่างชี้ให้เห็นเป็นอย่างดีถึงความจริงข้อนี้

¹⁵ จากการสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ โจวฉีวี่ เมื่อเดือนมีนาคม 1996.

¹⁶ คำว่า “การปฏิบัติการ” ที่ใช้ในที่นี้จึงใจให้หมายถึง การที่จีนเริ่มลงมือทำการปฏิรูปจริงๆ ซึ่งคือปี 1979 ทั้งนี้ในแง่ของ “การประกาศ” ที่จะปฏิรูปนั้นเกิดขึ้นก่อนสิ้นปี 1978 ไม่นาน ดังนั้น จึงไม่แปลกที่เมื่อมีการระบุระยะเวลาที่จีนเริ่มทำการปฏิรูปนั้นจึงมีอยู่ 2 ช่วงเวลา คือ ปี 1978 และปี 1979 ซึ่งก็ไม่มีข้อโต้แย้ง ข้อสำคัญคือให้ดูบริบทที่ใช้อธิบายเป็นข้อนี้

กระทั่งอาจกล่าวได้ว่าแทบไม่มีนักลงทุนต่างชาติหรือผู้ติดตามข่าวสารการเปลี่ยนแปลงภายในจีนคนใดที่ไม่เคยได้ยินชื่อเรียกขานพื้นที่เศรษฐกิจดังกล่าว ประเด็นก็คือว่า การที่จีนให้ความสำคัญกับการเปิดพื้นที่เศรษฐกิจตรงบริเวณชายฝั่งตะวันออกเป็นอันดับแรก ๆ ของพื้นที่ทั้งหมดนั้นจีนย่อมมีเหตุผลภายในที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางการเมืองของจีนเองไม่มากนักน้อย เพราะการที่จีนปิดตนเองจากโลกภายนอก (โดยเฉพาะโลกทุนนิยม) มาเป็นเวลา 30 ปี (คือจากปี 1949 ถึง 1979) จึงย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่จีนหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องระมัดระวังตัวเองเมื่อต้องมาเปิดประเทศอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะเมื่อการเปิดประเทศนั้นในด้านหนึ่งหมายถึงการยอมรับให้อุดมการณ์ทุนนิยมเสรีได้เข้ามามีบทบาทอยู่ในการปฏิรูปเศรษฐกิจของจีนเอง

เพื่อให้เห็นภาพความระมัดระวังของจีนที่แสดงออกโดยผ่านการให้ความสำคัญกับการเปิดพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจในลำดับต้น ๆ ในที่นี้จะเสนอโดยตั้งข้อสังเกตต่อพื้นที่เศรษฐกิจตรงบริเวณดังกล่าวผ่านมิติต่าง ๆ บางด้านดังนี้ :

1. มิติทางประวัติศาสตร์

ไม่มีข้อสงสัยแต่ประการใดหากจะกล่าวว่าจีนเป็นชาติที่มีอารยธรรมรุ่งเรืองมาหนึ่งขงโลก อารยธรรมของจีนมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างน้อยก็ไม่ต่ำกว่า 3 พันปี จะเป็นเพราะความรุ่งเรืองทางอารยธรรมหรือเพราะเหตุผลอื่นใดอีกก็ตาม สิ่งที่จีนแสดงออกซึ่งความภูมิใจก็คือ การที่เชื่อว่าตนเป็นศูนย์กลางของโลกหรือจักรวาล พ้นไปจาก “จีน” แล้วที่เหลือล้วนเป็นพวกป่าเถื่อน (จีนเรียกว่า “ฟานเหตู๋น” หรือที่ไทยค้นพบในคำเรียกที่ว่า “ฮวนนึ่ง”) การดำรงทัศนคติและความเชื่อนี้ไม่เพียงจะทำให้จีนที่ตงจำกัดในการติดต่อกับโลกภายนอกเท่านั้น หากแต่ในหลายกรณียังส่งผลให้จีนต้องปฏิเสธที่จะสัมพันธ์กับนานาประเทศในระดับที่ลึกซึ้ง โลกภายนอกจึงรู้จักจีนน้อยมาก บันทึกของชาวต่างชาติตะวันตกที่มีชื่อเสียงจึงมีไม่มากนักไปด้วย และที่มีอยู่ก็ไม่ได้ให้รายละเอียดถึงขั้นลึกซึ้ง เช่น บันทึกของ มาร์โค โปโล^{๑๕} เป็นต้น

จนเมื่อการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตกได้แผ่เข้าไปยังจีนในต้นศตวรรษที่ 19 ราชสำนักชิงหรือราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1644-1911) ก็ยังคงทัศนคติและความเชื่อดังกล่าวเอาไว้ กระทั่งได้เป็นเหตุผลหนึ่งที่นำมาสู่การเกิดสงครามฝิ่นขึ้นในปี 1840 และปาดความปราชัยมาสู่จีนในที่สุด สิ่งที่ย่ำแย่ที่สุดจากความปราชัยในครั้งนี้กระนั้นคงไม่มีสิ่งใดจะชัดเจนเท่ากับการที่จีนจำต้องลงนามใน

^{๑๕} ดู ชนาธิพย์ เกสรวินณะ, ประวัติศาสตร์จีนสมัยก่อนโลกาภิวัตน์ตามราชอาณาเขตของ มาร์โค โปโล, สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

“สนธิสัญญานานกิง” (Treaty of Nanking) ในปี 1842 อันนำมาซึ่งการสูญเสียฮ่องกงให้แก่ตะวันตกและเป็นจุดเริ่มแรกของการเข้ามายังจีนของชาวตะวันตกในเวลาต่อมา¹⁶ และสิ่งที่ตามมาก็คือ การที่เรื่องราวของจีนเริ่มได้รับการบันทึกตลอดไปจนการศึกษาอย่างลึกซึ้งและเป็นระบบมากขึ้น จนเมื่อเปรียบเทียบกับขนาดของประเทศ จำนวนประชากร และความยิ่งทางด้านอารยธรรมแล้วก็น่าเชื่อว่า เรื่องราวของจีนน่าที่จะถูกศึกษามากที่สุดเรื่องหนึ่งของสังคมโลกแม้ในศตวรรษที่ 20

ถึงกระนั้น สิ่งที่ควรกล่าวอย่างถึงที่ก็คือว่า แม้เรื่องราวของจีนจะถูกศึกษามากขึ้นเรื่อย ๆ ก็ตาม แต่ปรากฏการณ์นี้ก็ควรที่จะแยกพิจารณาควบคู่ไปกับการใช้ชีวิตทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของชาวต่างชาติที่อยู่ในจีน และความจริงก็มีอยู่ว่า ท่ามกลางความรู้เรื่องจีนที่ก้าวหน้าขึ้นตามลำดับนั้นแต่สงครามฝิ่นเป็นต้นมา ชาวตะวันตกยังคงกระจุกตัวเพื่อทำการค้าอยู่ตามบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเสียเป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่แปลกหากจะกล่าวว่าชาวตะวันตกก่อนที่จะรู้จักจีนตรงบริเวณดังกล่าวดีกว่าบริเวณอื่น ๆ อย่างน้อยก็ในแง่ภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการค้าของตนกระทั่งในบางพื้นที่สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลทางสังคมการเมืองและตัวเลขเศรษฐกิจการค้าก่อนเกิดสงครามฝิ่นได้ด้วยซ้ำ¹⁷ การที่ชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวตะวันตกรู้จักจีนในแง่นี้ ด้านหนึ่งจึงเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาให้แก่จีนเองเมื่อจีนเข้าสู่ยุคปฏิรูป

กล่าวคือว่า จีนมีทางเลือกที่จะให้ความสำคัญแก่พื้นที่ตรงบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นอันดับแรก ๆ ก่อนพื้นที่อื่น ๆ โดยไม่ต้องกังวลหรือวิตกต่อการเข้ามาหา “ข้อมูล” ซึ่งเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนต่อความมั่นคงตามทัศนะและความคุ้นชินของรัฐบาลจีนที่จะไม่ไว้วางใจใครง่าย ๆ หลังจากที่มีประเด็นเองมาเป็นเวลาร่วม 3 ทศวรรษ เพราะอย่างไรเสียชาวต่างชาติก็รู้จักบริเวณดังกล่าวของจีนดีอยู่แล้ว ที่สำคัญก็คือว่า ตลอดระยะเวลา 3 ทศวรรษที่จีนปิดตนเองจากโลกทุนนิยมนั้นพื้นที่ตรงบริเวณดังกล่าวก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากที่ชาวต่างชาติเคยรู้จักมาก่อนหน้านี้นัก

เหตุผลสำคัญนอกเหนือจากนี้ยังมีอยู่อีกว่า ในบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกดังกล่าวยังเป็นบริเวณที่ชาวตะวันตกมาวางพื้นฐานทางการค้าและการอุตสาหกรรมมาเป็นเวลานานกระทั่งโครงสร้างพื้นฐานทางด้านคมนาคมมั่นคง อีกทั้งก่อนที่จีนจะเปิดประเทศในปี 1979 นั้น การหลั่งไหลของประชากรในเขตชั้นในและตะวันตกของประเทศยังไม่เกิดขึ้น ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกยังคงเป็นชาวจีนเจ้าของพื้นที่ที่มีพื้นฐานทักษะ (skill) ที่คุ้นเคยกับเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชาวตะวันตกมากกว่าพื้นที่อื่น การเปิดพื้นที่ในแถบนี้ของจีนจึงนับเป็นขั้นตอนแรกที่สอดคล้องกับสภาพการเมืองภายในของจีนเองไปในตัว เมื่อเปรียบเทียบกับเขตพื้นที่ชั้นในซึ่งส่วนใหญ่ยังขาดโครงสร้างพื้นฐานและทักษะที่เอื้อต่อการปฏิรูปอยู่ไม่น้อยในเวลานั้น

¹⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วารีกส์ นัทธโนบล, “ฮ่องกง : อดีตและปัจจุบัน”, อ้างแล้ว.

¹⁷ ตัวอย่างหนังสือเก่าแก่เล่ม เช่น F.L. Hawks Pott, A Short History of Shanghai, Shanghai : Kelly & Walsh Limited, 1928.

2. มิติทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่สำคัญประการหนึ่งหลังการปฏิวัติในปี 1949 คือ การที่จีนได้กำหนดให้มีการใช้ภาษาจีนกลาง หรือ ภาษาจีนมาตรฐาน (standard Chinese) ในการติดต่อสื่อสารที่เป็นทางการ ดังนั้น การเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาจึงต้องเป็นภาษาจีนกลางตามไปด้วย เมื่อเวลาผ่านไปพอสมควร การเปลี่ยนแปลงที่ว่าก็ส่งผลออกมา 2 ด้าน โดยด้านหนึ่ง ชาวจีนรุ่นใหม่ในปัจจุบันสามารถใช้ภาษาจีนกลางได้โดยทั่วไป อีกด้านหนึ่ง ชาวจีนรุ่นใหม่นี้ยังคงสามารถใช้ภาษาจีนท้องถิ่นของตนได้เช่นเดียวกับชาวจีนรุ่นเก่า (ซึ่งจำนวนไม่น้อยที่ใช้ภาษาจีนกลางได้ไม่ดีเท่ากับชาวจีนรุ่นใหม่ที่ถูกฝึกมาตั้งแต่เล็กในสถาบันการศึกษา) ประเด็นก็คือว่า ภายใต้โครงสร้างทางการเมืองอย่างน้อยก็ในทศวรรษแรกของการปฏิรูปจีนปรากฏว่ายังคงมีชาวจีนรุ่นเก่าจำนวนไม่น้อยที่ดำรงตำแหน่งทางการบริหารในระดับต่างๆ ชาวจีนเหล่านี้ใช้ภาษาจีนกลางได้ไม่ดีหรือไม่ก็แทบจะไม่ได้ก็ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่เช่นกัน โดยเฉพาะในการพูด ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมนี้มีความสัมพันธ์กับพื้นที่เศรษฐกิจอย่างไร นับเป็นประเด็นที่น่าสนใจและน่าสังเกตไม่น้อย

ดังที่ได้เข้าใจและทราบร่วมกันแล้วว่า บรรดาพื้นที่เศรษฐกิจต่างๆ ของจีนนั้นพื้นที่ที่เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษและเมืองเปิดตามแนวชายฝั่งนับเป็นพื้นที่ที่สำคัญที่สุด พื้นที่ดังกล่าวนี้หากยึดเอาแม่น้ำฉางเจียงหรือแม่น้ำแยงซีมาเป็นเส้นแบ่งแล้ว เราอาจแยกออกเป็นพื้นที่ในเชิงวัฒนธรรมได้เป็น 2 ส่วนสำคัญคือ หนึ่ง เป็นพื้นที่ทางตอนเหนือที่ชาวจีนส่วนใหญ่สามารถใช้ภาษาจีนกลางได้อยู่แล้ว¹⁹ และสอง เป็นพื้นที่ทางตอนใต้ที่ชาวจีนส่วนใหญ่ใช้ภาษาจีนกลางและภาษาจีนท้องถิ่นควบคู่กันไปหรือไม่ก็ใช้ภาษาจีนท้องถิ่นแต่เพียงสถานเดียวเพราะใช้ภาษาจีนกลางไม่ได้

ที่แบ่งพื้นที่เศรษฐกิจออกเป็นพื้นที่วัฒนธรรมข้างต้นนี้ก็เพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่า พื้นที่เศรษฐกิจที่สำคัญดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้นปรากฏว่าจะมีที่ตั้งอยู่ตรงบริเวณจินตอนใต้เสียเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะเขตเศรษฐกิจพิเศษแล้วจะพบว่า มีที่ตั้งอยู่ในมณฑลกวางตุ้ง คือ เขตเศรษฐกิจพิเศษช่านเตา (ซัวเถา) เซินเจิ้น และจูไห่ มณฑลก่อกี๋เยิน คือ เขตเศรษฐกิจพิเศษเซี่ยเหมิน (เอ๋เหมิน) และมณฑลไหหลำ คือ เขตเศรษฐกิจพิเศษไหหลำ รวมทั้งหมด 5 เขตเศรษฐกิจพิเศษจากที่มีอยู่ 6 เขต (เขตที่ 6 คือ ผู่ตง ในเซี่ยงไฮ้) ภาษาจีนท้องถิ่นที่ชาวจีนใน 5 พื้นที่เศรษฐกิจใช้ในการพูดคือ ภาษาจีนแต้จิ๋ว จินกวางตุ้ง จินคะหรือฮากกา (Hakka) จินฮกเกี้ยน และจินไหหลำ

¹⁹ ภาษาจีนกลางเป็นภาษาท้องถิ่นของชาวจีนตอนเหนือมาช้านานแล้ว แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าสำเนียงพูดจะเป็นมาตรฐานเดียวกันตลอดทั้งหมดของจีนตอนเหนือ เป็นอยู่แต่มีความแตกต่างเพียงเล็กน้อยและไม่เป็นปัญหาในการสื่อสารระหว่างชาวจีนในท้องถิ่นนี้มากนัก ตัวอย่างที่อาจดูได้จากสำเนียงพูดของคนไทยภาคกลางด้วยกันที่เราสามารถสัมผัสถึงความแตกต่างได้ระหว่างการพูดของคนไทยกรุงเทพฯ กับคนไทยในจังหวัดใกล้เคียง เช่น นครปฐม อยุธยา หรือ สุพรรณบุรี เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า กล่าวเฉพาะภาษาพูดแล้ว ภาษาจีนท้องถิ่นตามสำเนียงดังกล่าวที่ชาวจีนใน 5 พื้นที่เศรษฐกิจใช้ในการพูดนั้นเป็นภาษาจีนสำเนียงเดียวกันกับที่ชาวจีนโพ้นทะเล (Oversea Chinese) ในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใช้พูดกัน (ทั้งนี้ไม่นับกรณีชาวจีนฮ่องกงและในอีกหลายแห่งในโลกตะวันตกที่ใช้ภาษาจีนกวางตุ้งกันอีกจำนวนไม่น้อย) โดยเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ชาวจีนโพ้นทะเลที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในย่านนี้มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาช้านาน และสร้างตนเองจาก "เสือผืนหมอนใบ" จนกลายเป็นกลุ่มชนผู้มั่งคั่ง นอกจากนี้ บางกลุ่มในบางรัฐยังสามารถก้าวขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองอีกด้วย

ที่สำคัญก็คือว่า ชาวจีนเหล่านี้โดยส่วนใหญ่ไม่ใช่ชาวจีนที่มีการศึกษาสูง ความสามารถเพียงแต่การอ่านออกเขียนได้จึงถือว่ามีค่าไม่น้อย แต่ก็เป็น การอ่านออกเขียนได้ในภาษาจีนท้องถิ่นที่ตนสังกัด หากไม่ภาษาจีนกลางไม่ ดังนั้น ชาวจีนโพ้นทะเลที่สามารถใช้ภาษาจีนกลางได้จึงมีอยู่ไม่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับ การให้ภาษาจีนท้องถิ่นอันเป็นภาษาในภูมิลำเนาเดิมของตน และเมื่อมีลูกหลานสืบเชื้อสาย บรรดาเชื้อสายที่เป็นชาวจีนโพ้นทะเลในรุ่นต่อมา ก็ยังคงสืบทอดการให้ภาษาที่บุพการีของตนใช้ต่อไป¹⁴ เมื่อเป็นเช่นนี้สิ่งที่เห็นได้ชัดก็คือว่า นอกจากจะมี "ทุน" ที่พื้นที่เศรษฐกิจจีนต้องการแล้ว ชาวจีนโพ้นทะเลยังมีภาษาจีนพูดเดียวกันกับที่ชาวจีนในพื้นที่เศรษฐกิจมีอีกด้วย ในแง่นี้จึงย่อมหมายถึงความสะดวกในการสื่อสารระหว่างกัน

กล่าวให้ชัดยิ่งขึ้นก็อาจจะได้ว่า ในอีกด้านหนึ่งของพื้นที่เศรษฐกิจจีน (โดยเฉพาะเขตเศรษฐกิจพิเศษ) ก็คือด้านที่เป็นจุดร่วมทางวัฒนธรรมระหว่างจีนแผ่นดินใหญ่กับจีนโพ้นทะเล จุดร่วมทางวัฒนธรรมนี้ไม่เพียงจะมีภาษาจีนพูดเดียวกันที่สามารถตัดขั้นตอนการสื่อสารไปไม่น้อยเท่านั้น หากแต่ในระยะแรกที่จีนเริ่มเปิดประเทศบนพื้นฐานความไม่คุ้นชินกับกลไกทุนนิยมของชาติตะวันตกที่ก้าวรุดหน้าไปไม่น้อยในระหว่างที่จีนปิดประเทศนั้น จุดร่วมดังกล่าวจึงมีส่วนไม่น้อยในการสร้างความมั่นใจให้แก่การสะสมทุนของจีนในพื้นที่เศรษฐกิจ เมื่อการสะสมทุนที่วุ่นวายดำเนินการโดยผู้มีวัฒนธรรมเดียวกันตน

ไม่เพียงจุดร่วมทางวัฒนธรรมดังกล่าวเท่านั้น หากแต่ยังมีชาวจีนโพ้นทะเลที่มั่งคั่งอีกจำนวนไม่น้อยที่ยังคงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับเครือข่ายและมิตรสหายในภูมิลำเนาเดิมเอาไว้ไม่เปลี่ยนแปลง การคงความสัมพันธ์ดังกล่าวเอาไว้ในด้านหนึ่งจึงย่อมเป็นการคง "เส้นสาย" (connection)

¹⁴ โดยทั่วไปแล้วเกณฑ์การนับรุ่นชาวจีนโพ้นทะเลจะเริ่มนับจากชาวจีนที่ออกจากแผ่นดินใหญ่มายังถิ่นฐานอยู่ต่างประเทศของตนเป็นชาวจีนโพ้นทะเลรุ่นที่ 1 ลูกและหลานที่สืบเชื้อสายในถิ่นฐานเดียวกันจะนับเป็นรุ่นที่ 2 และ 3 ไล่ไปเรื่อยๆ ความสำคัญความเท่าที่การสืบเชื้อสายไม่ได้ขาดตอน การขาดตอนโดยส่วนใหญ่จะพิจารณาจากการสืบทอดวัฒนธรรมจีนว่ายังคงอยู่หรือไม่ การสืบทอดที่ขาดตอนไปมักจะเกิดจากการที่ชาวจีนถูกผสมกลมกลืนจนกลายเป็นคนพื้นเมืองเจ้าของถิ่นฐาน ในกรณีเช่นนี้ก็จะทำให้เชื้อสายชาวจีนโพ้นทะเลจำนวนไม่น้อยไม่สามารถสืบหาราก (root) ของตนได้ อย่างไรก็ตาม เกณฑ์การจัดลำดับรุ่นที่ว่ามีไม่ใช่เกณฑ์ที่เป็นมาตรฐานตายตัวจนสามารถนำไปใช้ได้ในทุกพื้นที่ที่มีชาวจีนโพ้นทะเลตั้งถิ่นฐานอยู่

ตามไปด้วย และด้วยเส้นสายที่วุ่นวายที่ตัวเองมีส่วนไม่น้อยในการเอื้อให้การค้าการลงทุนของชาวจีนโพ้นทะเลเป็นไปด้วยความสะดวก

3. มิติทางเทคโนโลยี

หากปราศจากซึ่งเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า การปฏิรูปจีนก็ไม่อาจบรรลุตามเป้าหมายไปได้ แต่การได้มาซึ่งเทคโนโลยีของจีน (หรือแม้แต่ที่อื่น ๆ) จะเป็นจริงได้ก็แต่เพียง 2 สถาน คือ การคิดค้นด้วยตนเองสถานหนึ่ง กับกรณีที่มิใช่อื่นถ่ายทอดให้อีกสถานหนึ่ง

ในระยะเริ่มแรกที่จีนเริ่มปฏิรูปก็ย่อมเป็นไปได้ที่จีนจะคิดค้นด้วยตนเองโดยขาดรากฐานทางความรู้ที่ก้าวหน้ากว่าจากตะวันตกมารองรับ ความจำเป็นในการรับเอาเทคโนโลยีจากภายนอกของจีนจึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ในขณะเดียวกันจีนเองก็ตระหนักดีว่า ไม่มีผู้ใดที่จะถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่ตนเองแบบให้เปล่า ดังนั้น สิ่งที่จีนนำมาแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีและชาวต่างชาติเองเห็นว่าคุณค่าก็คือ การเสนอเงื่อนไขของใจผ่านสิทธิผลประโยชน์แก่นักลงทุนต่างชาติโดยจีนจะได้รับการถ่ายทอดทางเทคโนโลยีจากชาวต่างชาติเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน

เป็นเวลากว่าทศวรรษนับแต่ปี 1979 ที่จีนเริ่มปฏิรูปที่เงื่อนไขของใจดังกล่าวถูกนำมาใช้พร้อมๆกับการเรียนรู้ด้วยตนเองของจีนในการให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยี ตราบจนกระทั่งได้มีการเปลี่ยนสิทธิพิเศษดังกล่าวขึ้นในปี 1995 การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้มีความเป็นมาที่ชี้ให้เห็นน้อยอีก ๒ ประการ กล่าวคือ ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้เกิดเหตุการณ์เรียกร้องของนักลงทุนชาวจีนเองที่ต้องการให้การลงทุนของตนได้รับสิทธิพิเศษเหมือนกับที่นักลงทุนต่างชาติได้รับ การถกเถียงหรือวิวาทะเกี่ยวกับเรื่องนี้เกิดขึ้นทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนจนขยายไปสู่ประเด็นชาตินิยม กระทั่งรัฐบาลกลางต้องประกาศให้ยุติการถกเถียงดังกล่าวลงพร้อมกับให้สัญญาที่จะพิจารณาข้อเรียกร้องของนักลงทุนชาวจีน

ผลก็คือ รัฐบาลได้ประกาศลดเงื่อนไขสิทธิพิเศษต่างๆจากที่มีอยู่แต่เดิมลง โดยเงื่อนไขสิทธิพิเศษแบบใหม่นี้ให้ใช้กับทั้งนักลงทุนต่างชาติและชาวจีน ส่วนการลงทุนที่ได้ดำเนินการไปก่อนหน้านี้จะยังคงเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนเงื่อนไขสิทธิพิเศษแบบเดิมที่จีนใช้มาหลังจากเปิดประเทศนั้นไม่ได้ถูกเลิกส่งลงไปโดยสิ้นเชิง แต่จะถูกนำไปใช้ในพื้นที่ทางภาคกลาง (innerland) และภาคตะวันตกของประเทศแทน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จีนต้องการจูงใจชาวต่างชาติให้ไปลงทุนในพื้นที่ดังกล่าวซึ่งจีนไม่ได้ส่งเสริมการลงทุนมากนักเมื่อก่อนหน้านี้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปี 1995 นี้มีนัยสำคัญอย่างน้อย 2 ประการคือ :

หนึ่ง เทคโนโลยีที่จีนแสวงหามาตลอดกว่าทศวรรษได้ก้าวมาถึงจุดที่อาจกล่าวได้ว่าจีนมีความพอใจในระดับหนึ่ง และมีความมั่นใจที่จะนำเทคโนโลยีที่ตนเรียนรู้มาใช้ในการค้าการลงทุนด้วยตัวเองให้มากขึ้น ในแง่นี้ ด้านหนึ่งจึงหมายถึงการลดความสำคัญของการลงทุนโดยชาวต่างชาติลง

ระดับหนึ่งถึงแม้จะไม่สูงมากนักก็ตาม

สอง จีนกำลังข้ามพื้นที่เศรษฐกิจจากที่เคยวางจุดหนักอยู่ที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกไปสู่เขตภาคกลางและภาคตะวันตกด้วยการใช้แรงจูงใจแบบเดิมจากที่เคยใช้ในแถบชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก การข้ามพรมแดนนี้จึงคงบทบาทเดิมเอาไว้ คือ เป็นบทบาทของผู้ร่วมทุนในฐานะเจ้าของทรัพย์สิน ส่วนต่างชาติเป็นผู้ร่วมทุนทั้งในรูปของเม็ดเงินและเทคโนโลยี

ทั้ง 2 นัยนี้ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มในอนาคตที่ว่า เมื่อจีนสามารถเรียนรู้และพัฒนาเทคโนโลยีมากขึ้นเรื่อย ๆ นโยบายการปฏิรูปที่ใช้เงื่อนไขจูงใจเกี่ยวกับแรงจูงใจก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปด้วยการลดเงื่อนไขจูงใจดังกล่าวลงไป แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่ว่าจะยังคงให้เวลาอีกไม่น้อยกว่าจีนจะก้าวถึงจุดอิ่มตัวทางเทคโนโลยี กระทั่งมั่นใจว่าไม่จำเป็นต้องพึ่งพาการลงทุนของต่างชาติเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีอีกต่อไป ประเด็นที่ได้จากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ก็คือ การทำให้เราทราบว่าจีนมีแนวโน้มที่จะคิดอย่างไรต่อไปในอนาคตเกี่ยวกับเทคโนโลยีหรือ know how ที่ตนต้องการสำหรับการปฏิรูป โดยความคิดที่ว่านี้ย่อมส่งผลสะท้อนต่อการลงทุนของต่างชาติเองทั้งทางตรงและทางอ้อม

ทั้ง 3 มิติจากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การปฏิรูปจีนที่เริ่มมาตั้งแต่ปี 1979 นั้น หากนโยบายที่ดำเนินไปอย่างปราศจากวิสัยทัศน์ไม่ แต่ในขณะเดียวกัน ระหว่างการดำเนินการตามแผนพัฒนาแนวนโยบายในนโยบายในแต่ละปีแต่ละช่วง สิ่งซึ่งย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือ ความขัดแย้งที่เป็นผลมาจากตัวนโยบายเอง นับจากปี 1979 ที่การปฏิรูปได้เริ่มต้นจนถึงปี 2000 จีนได้เก็บเกี่ยวเอาประสบการณ์จากการปฏิรูปมาไม่น้อย ผลโดยภาพรวมอาจกล่าวได้ว่าจีนประสบความสำเร็จในแง่ของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ที่เด่นชัดกับประเทศอื่น ๆ อีกจำนวนมากที่ความสำเร็จในรูปที่ว่ามีจะนำมาซึ่งปัญหาสังคมต่างๆในภายหลัง ในกรณีการปฏิรูปจีนก็เช่นเดียวกันไม่ว่าจะเป็นปัญหาโสมเบี²⁰ ปัญหายาเสพติด²¹ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโรคเอดส์ เป็นต้น ปัญหาที่อันองมีไม่อยู่ในประเด็นการศึกษาในที่นี้ แต่สิ่งที่อยู่นอกเหนือปัญหาที่ว่ามีออกไปในระดับมหภาค (macro) ก็คือ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากนโยบายปฏิรูปของจีนโดยตรงและผลที่ว่ามีได้สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งในระดับต่างๆที่เกิดขึ้นจากนโยบายดังกล่าวอีกด้วย ทั้งนี้ อาจจะจำแนกอธิบายได้ดังนี้ :

1. การวางจุดหนักให้กับการปฏิรูปในพื้นที่ตามแนวชายฝั่งตะวันออกที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว นั้นได้กลายเป็นตัวดึงดูดแรงงานจากชนบทให้เข้าสู่พื้นที่ดังกล่าวจนเป็นจำนวนร้อยละคน กระทั่งทำให้เมืองใหญ่หลายตามแถบนั้นแออัดไปด้วยผู้คน กล่าวเฉพาะลักษณะของแรงงานเคลื่อนย้าย

²⁰ ดูใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, การค้าประเวณีหญิงจีนในไทย, ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2539.

²¹ ดูใน พรพิมล ศรีวิจิตร วิวัฒน์ ยงศิริ ยุกติชัย กาญจนบุษดี และ ทรงฤทธิ์ โพนเงิน, การศึกษาความรุนแรงมีผลในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในประเทศไทย ลาว พม่า จีน กัมพูชา และเวียดนาม, สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.), 2541.

เหล่านี้แล้วจะพบว่า ส่วนใหญ่มีแหล่งที่มาจากมณฑลอื่นในท้องถิ่น เช่น กานซู เสฉวน กุ้ยโจว เจียงซี และฮานฮุย เป็นต้น จุดหมายปลายทางของแรงงานเคลื่อนย้ายโดยส่วนใหญ่มักจะเป็นปักกิ่ง เซี่ยงไฮ้ และ กวางโจว ที่สำคัญนอกเหนือจากนี้ก็คือว่า จำนวนไม่น้อยของแรงงานเคลื่อนย้ายเหล่านี้มักจะใช้มณฑลฮกเกี้ยนเป็นเสมือน “กระดานติด” (spring board) ไปยังไต้หวันและประเทศที่ 2 หรือ 3 อื่น ๆ อีกด้วย โดยรวมแล้วจำนวนแรงงานเคลื่อนย้ายเหล่านี้มีไม่ต่ำกว่า 100 ล้านคน²² ในแง่นี้จึงเท่ากับว่านโยบายการปฏิรูปของจีนได้นำไปสู่ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจำนวนมหาศาลนั่นเอง

2. พื้นที่เศรษฐกิจแม้จะถูกวางอย่างครอบคลุมจนดูเหมือนมีความเสมอภาคต่อการกระจายโอกาส แต่ด้วยระยะเวลาและเงื่อนไขตามความเป็นจริงที่ทำให้ต้องวางจุดหนักไปยังพื้นที่ตามแนวชายฝั่งตะวันออก นั่นเอง ที่ได้นำมาซึ่งความเหลื่อมล้ำในการพัฒนา นั่นคือ ไม่เพียงแต่ไม่เกิดความเสมอภาคทางด้านโอกาสจากการกระจายตัวทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ยังนำมายุ่งยงระหว่างเมืองกับชนบทที่ห่างกว้างห่างออกไปมากขึ้นทุกขณะ ในขณะที่การกระจายโอกาสที่ว่ามีขึ้นกระทำได้น้อยในเขตพื้นที่ในของจีนนั้น ความพยายามในบางด้านที่จูนเข้ากับบางพื้นที่ทางตอนใต้ เช่น คุนหมิง โดยการให้มณฑลแห่งนี้เป็นเสมือนประตูที่เปิดออกไปยังโลกภายนอกเพื่อนำจีนไว้เชื่อมต่อกับนานาชาติ (transnational linkage) ที่อยู่ทางด้านใต้ของจีนเองนั้นนับว่ายังมีความคืบหน้าไม่น้อยมาก จนอาจกล่าวได้ว่า หากวัดจากผลประโยชน์ของจีนที่พึงได้จากการมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับมิตรประเทศที่มีที่ตั้งในบริเวณดังกล่าวแล้ว ยังนับว่ายากที่จีนจะประสบความสำเร็จแม้ในทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 21²³ ในแง่นี้หมายความว่าผลประโยชน์จากนโยบายปฏิรูปของจีนยังขาดความสอดคล้องกับผลประโยชน์ของมิตรประเทศที่จีนต้องการที่จะมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเพิ่มมากกว่าที่เป็นอยู่ เหตุฉะนี้ ความคาดหวังของจีนในอันที่จะให้ฐานะทางเศรษฐกิจของตนในเขตพื้นที่ในดีขึ้นจึงเกิดผลกระทบไปด้วย ช่องว่างระหว่างชนบทกับเมืองของจีนจะดำรงอยู่ต่อไปในอีกระยะหนึ่งแม้ในต้นศตวรรษที่ 21

3. การหันทิศทางการให้ความสำคัญกับพื้นที่เศรษฐกิจในภาคกลางและภาคตะวันตกตามแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 ระยะเวลา 5 ปี (ค.ศ. 1996-2000) มีที่มาจากผลกระทบในข้อ 1 และข้อ 2 และเมื่อเปรียบเทียบศักยภาพของพื้นที่ดังกล่าวกับพื้นที่ตามแนวชายฝั่งตะวันออกแล้ว จะพบว่า พื้นที่ทั้งสองมีศักยภาพที่แตกต่างกันมาก กล่าวคือ บางแห่งเป็นพื้นที่ทุรกันดาร บางแห่งยังไม่มีโครงสร้าง

²² Newsweek, (March 7, 1994) : p.17. ควรกล่าวด้วยว่า สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนส่วนหนึ่งอพยพเคลื่อนย้ายเข้าไปในไต้หวันก็เพราะชาวจีนในไต้หวันจำนวนมากเป็นจีนฮกเกี้ยน ดังนั้น ผู้ที่หลบหนีเข้าไปยังที่แห่งนี้ส่วนหนึ่งจึงเป็นชาวจีนในมณฑลฮกเกี้ยนไปด้วย นับสำคัญในที่นี้ก็คือว่า แรงงานเคลื่อนย้ายดังกล่าวหาใช่แรงงานที่มาจากภาคชนบทชั้นในของจีนแต่เพียงด้านเดียวไม่ แม้แต่ในพื้นที่ที่เจริญในลำดับขั้น ๆ ก็เกิดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานด้วยเช่นกัน

²³ ดูรายละเอียดใน พรพิมล ศรีวิจิตร วรศักดิ์ นทีธนโบล สุลักษณ์ กาญจนบุณดี และ พระฤทธิ โพนเงิน, สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ : ความเป็นจริงและผลกระทบ, ราชบัณฑิตยสถานถอดสภาวะวิสัยแห่งชาติในนามของ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, (1998) : 19-76.

พื้นฐานที่ดีและสมบูรณ์ ที่สำคัญคือ การคมนาคมจากพื้นที่ด้านใน (inner land) ไปยังพื้นที่ชายฝั่งด้านตะวันออกไม่เพียงจะห่างกันด้วยระยะทางไกลเท่านั้น หากในหลายช่วงยังเป็นพื้นที่ทุรกันดารหรือไม่ก็เป็นเส้นทางที่มีศักยภาพในการคมนาคมต่ำอีกด้วย ในแง่นี้จึงเท่ากับส่งผลกระทบต่อต้นทุนในการลงทุนให้สูงตามขึ้นไปด้วย เหตุฉะนั้น ทิศทางตามแผนดังกล่าวจึงเป็นทิศทางที่จะต้องฝ่าอุปสรรคอย่างหนักหน่วงไม่น้อย ไม่ว่าต่อทางการจีนเองหรือต่อนักลงทุนต่างชาติ ผลก็คือ นักลงทุนต่างชาติให้ความสนใจน้อยมากและได้เรียกร้องให้รัฐบาลจีนคืนเงื่อนไขพิเศษที่มีอยู่แต่เดิมกลับมาอีกครั้งหนึ่ง จีนตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่น้อย

ดังนั้น ในการประชุมประจำปี 1997 ของธนาคารโลก (World Bank) และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund, IMF) ที่ฮ่องกง รองนายกรัฐมนตรี จูหยงจี (ตำแหน่งในขณะนั้น) จึงได้ประกาศว่า จีนจะทำการฟื้นฟูแผนการออกเงินภาษีให้แก่การลงทุนของต่างชาติที่ถูกยกเลิกไปขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง³⁴ เมื่อเป็นเช่นนั้นเจตนาแนบแน่นที่จะลดช่องว่างระหว่างชนบทกับเมืองจึงดูเหมือนถูกละไว้อีกครั้งหนึ่ง ส่วนที่จะส่งผลกระทบอะไรที่มากกว่าหรือไม่ อย่างไร ด้านหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับว่าจีนจะมีมาตรการอื่นๆ มาทดแทนหรือไม่ อย่างไร ด้วย

ความขัดแย้งเชิงนโยบายทั้ง 3 ประการข้างต้นเกิดขึ้นในขณะที่ Deng เสี่ยวผิง ผู้นำสูงสุดของจีนยังมีชีวิตอยู่ แต่หลังจากที่เขาเสียชีวิตไปเมื่อต้นปี 1997 ได้ไม่นาน ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เศรษฐกิจดังกล่าวยังคงดำรงอยู่และมีการแก้ไขเป็นระยะๆ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นในบทแรก ผู้นำจีนรุ่นที่ 3 หลังรุ่นที่ 1 (รุ่น เหมาเจ๋อตง) และรุ่นที่ 2 (รุ่น Deng เสี่ยวผิง) ที่นำโดย เจียงเจ๋อหมิน ไม่ได้แสดงออกถึงปัญหาความขัดแย้งในหมู่ผู้นำด้วยกันเองอย่างที่มีการวิพากษ์หรือเฝ้าจับตามอง และโดยที่เราไม่อาจหยั่งรู้ไปถึงการเมืองเบื้องลึกของจีน สิ่งที่เราพบก็คือ ความสามัคคีของกลุ่มผู้นำเหล่านี้ที่สะท้อนผ่านหลักนโยบายการปฏิรูปที่สำคัญๆ อย่างเป็นเอกภาพ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการปฏิรูปรัฐวิสาหกิจครั้งใหญ่ที่ประกาศเมื่อปี 1997 การปฏิรูประบบรัฐการผ่านกระทรวงทบวงกรมต่างๆ ที่ประกาศเมื่อต้นปี 1998 และการปฏิรูปกองทัพ - ดำรงที่ประกาศเมื่อกลางปี 1998 ซึ่งทั้งหมดนี้ถูกตั้งเป้าหมายเพื่อให้ปฏิรูปได้สำเร็จภายในปี 2000 นั้น ผู้นำจีนต่างพูดสนับสนุนและเห็นพ้องต้องกันเป็นเสียงเดียวกัน

นโยบายดังกล่าวจะก่อความขัดแย้งขึ้นในหมู่ผู้นำจีนได้ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ การที่มีผู้เสียผลประโยชน์จากนโยบายประการหนึ่ง และการถือวาทกรรมบังหลวงที่เป็นไปอย่างกว้างขวางอีกประการหนึ่ง มีกรณีตัวอย่างหนึ่งซึ่งเป็นทวิภาคีวิจารณ์กันมากก็คือ การพิจารณาคดีอดีตเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีนประจำปักกิ่ง เจินซิงอิง คดีนี้มีความสลับซับซ้อนที่เกี่ยวพันไปถึงการลือวาทกรรมบังหลวง 2.2 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ และมรดกกรรมของผู้บริหารระดับสูงคนหนึ่งที่ทำอัตรินิบัติกรรมตนเองอย่างชวนให้สงสัย ผลของการพิจารณาคดีที่เริ่มจากปี 1995 มาจนถึงที่มีการ

³⁴ ผู้จัดการรายวัน (17, 24 กันยายน 2540) : 10.

ตัดสินโดยศาลชั้นต้นได้ข้อสรุปว่า เจินซิง ถูกตัดสินลงโทษจำคุก 15 ปี โดยถ้อยคำนั้นมีบุคคลที่เกี่ยวข้องกับคดีนี้ได้ถูกลงโทษไปแล้วส่วนหนึ่งและโทษที่ได้รับก็ไม่แตกต่างไปจากที่ เจินซิง ได้รับมากนัก คือจำคุกคนละกว่า 10 ปีขึ้นไป ผลของคดีได้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันมากในหมู่ชาวจีน โดยเฉพาะภายหลังการตัดสินของศาล ได้มีชาวจีน 4 คนเรียกร้องต่อศาลให้ลงโทษประหารชีวิตโดยให้เหตุผลว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐระดับล่างที่มีความผิดน้อยกว่านี้คือ ยักยอกเงินของรัฐประมาณ 100,000 หยวน (ประมาณ 500,000 บาท) ถึงถูกลงโทษถึงขั้นประหารชีวิต* ผลการตัดสินของศาลจีนที่เหตุทำให้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันก็คือ แม้จะมีหลักฐานอย่างชัดเจนว่า เจินซิง จะได้นำเงินของรัฐ (มากกว่า 100,000 หยวนขึ้นไป) ไปใช้อย่างมิชอบ เช่น ปลุกปั่นพักประจำตำแหน่งหลังใหญ่ แต่การกระทำเช่นนั้นเป็นความผิดในทางองค์เงินผิดประเภทที่เกิดขึ้นโดยไม่เจตนาเท่านั้น เขาจึงไม่ถูกลงโทษถึงขั้นประหารชีวิต ข้อเท็จจริงในเรื่องนี้เป็นอย่างไร คงยากที่จะรู้ได้จากการเมืองในระบบปิดอย่างจีน แต่ปฏิกริยาของชาวจีนเท่าที่ปรากฏออกมา (ซึ่งทำอะไรได้ไม่มากไปกว่าการวิพากษ์วิจารณ์อย่างระมัดระวัง) ที่ให้เห็นเป็นอย่างดีว่า นโยบายในทุกปฏิรูปที่กระทำผ่านพื้นที่เศรษฐกิจนั้นยังคงมีความขัดแย้งกับมาตรการการปราบปรามการฉ้อราษฎร์บังหลวงที่เกิดขึ้นจากการใช้อำนาจอย่างบิดเบือน (abuse of power) ของเจ้าหน้าที่รัฐอย่างชัดเจน

ในส่วนที่เกี่ยวกับผู้เสียหายประโยชน์จากนโยบายนั้นก็มีเกิดขึ้นเป็นระยะเช่นกัน โดยเฉพาะเมื่อรัฐบาลกลางได้ประกาศปฏิรูปรัฐวิสาหกิจ หน่วยบริหารกระทรวงทบวงกรม และธุรกิจของกองทัพ เป็นต้น ในส่วนนี้มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่เศรษฐกิจมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป ที่ผ่านมารัฐบาลกลางสามารถกำราบปราบปรามผู้ใช้อำนาจในหน่วยบริหารของตนเข้ากำหนดให้พื้นที่ของตนเป็นพื้นที่เศรษฐกิจสำเร็จมาแล้ว ที่เราไม่เห็นก็คือ ปฏิกริยาลึกๆ ที่ซ่อนอยู่ในใจของผู้สูญเสียผลประโยชน์ของตนไป การปฏิรูปตามที่ได้ประกาศไปข้างต้นก็เช่นเดียวกัน ที่เรารู้แต่เพียงว่ามีผู้สูญเสียผลประโยชน์โดยไม่รู้ตัว ผู้สูญเสียจะมีปฏิกริยาอย่างไร

คงไม่มีรัฐใดในโลกที่สร้างนโยบายพัฒนาประเทศขึ้นมาโดยไม่มีผู้สูญเสียผลประโยชน์ ขึ้นอยู่แต่ว่า ใครคือผู้ได้ประโยชน์จากนโยบายนั้น พื้นที่เศรษฐกิจของจีนไม่ว่าประเภทใดหรือแต่ละประเภทจะมีธุรกรรมของตนอย่างไร ผู้ได้ประโยชน์ในเบื้องต้นคือ รัฐบาลจับกับนักลงทุนต่างชาติเป็นผลประโยชน์ในทางอง "ถิ่นทุรกันดาร" ผู้ได้ประโยชน์ถัดมาคือ ข้าราชการกับประชาชนในพื้นที่เศรษฐกิจนั้นๆ ผลประโยชน์ในส่วนของข้าราชการมีทั้งที่ได้มาโดยสุจริตตามที่กฎระเบียบเลือกให้และทั้งที่ได้มาโดยทุจริตในทางอง "ใต้โต๊ะ" ส่วนประชาชนในพื้นที่ก็คิด รายได้จากการสร้างงานและการค้าขายอันเนื่องมาจากความเจริญเมื่อพื้นที่ของตนได้รับการพัฒนา พ้นไปจากผู้ได้ประโยชน์เหล่านี้แล้วก็คือ ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่อยู่นอกพื้นที่เศรษฐกิจ คนกลุ่มนี้ไม่เพียงจะไม่ได้ประโยชน์จากนโยบาย หรือถึงได้ก็คงไม่มากนักโดยเปรียบเทียบ แต่จะยังเป็นกลุ่มที่จะได้ผลกระทบ

* รัฐกิจรายวัน (3 สิงหาคม 2541) : 9

อันเนื่องมาจากการประกาศปฏิรูปรัฐวิสาหกิจ กระทรวงทบวงกรม และธุรกิจกองทัพ โดยเฉพาะรัฐวิสาหกิจที่จะถูกปฏิรูปนั้นส่วนใหญ่แล้วจะอยู่ในเขตพื้นที่ชั้นในและตะวันตกของประเทศซึ่งประสบกับการขาดทุนมาตลอด ผลของการปฏิรูปดังกล่าวนี้จะเป็นอย่างไร ในด้านหนึ่งจึงยังเป็นคำตอบให้แก่พื้นที่เศรษฐกิจได้ตัวว่าจะออกมาอย่างไรในอนาคต ทั้งนี้ โดยมีมาตรฐานทางเศรษฐกิจของประชาชนส่วนใหญ่เป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในคำตอบนั้น

บทสรุป

การศึกษาพิจารณาการปฏิรูปจีนโดยมองผ่านพื้นที่เศรษฐกิจ นอกจากจะทำให้เข้าใจถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาของจีนได้ในระดับหนึ่งแล้ว ในอีกด้านหนึ่งที่คาดหวังว่าจะช่วยได้ไม่น้อยก็คือ การลดความสับสนเกี่ยวกับลักษณะหรือประเภทของพื้นที่เศรษฐกิจที่มักปรากฏให้เห็นอยู่เสมอแม้แต่ในการเขียน

โดยเหตุที่พื้นที่เศรษฐกิจมีบทบาทเป็นอย่างสูงต่อการขับเคลื่อนการปฏิรูปจีนอย่างเป็นรูปธรรม การศึกษาพิจารณาเกี่ยวกับพื้นที่เศรษฐกิจดังกล่าว จึงไม่ควรหยุดอยู่เพียงแค่บทบาทที่ส่งผลต่อพลวัตของโครงสร้างเศรษฐกิจโดยตรงแต่เพียงด้านเดียว สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ ภายใต้อโครงสร้างทางการเมืองโดยการกำกับของพรรคคอมมิวนิสต์จีนนับแต่ที่ได้ยอมรับนโยบายเปิดประเทศและทำการปฏิรูปเศรษฐกิจอย่างขนานใหญ่นั้น วิวาทะเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนาได้ปรากฏให้เห็นในเชิงที่ขัดแย้งกันอยู่เสมอ กล่าวเฉพาะพื้นที่เศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ถือได้ว่าเป็นผลจากการวิวาทะในระดับผู้นำมาแล้วทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ พื้นที่เศรษฐกิจของจีนจึงไม่ได้มีบทบาทเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจโดยตรง หากแต่โดยบทบาทหน้าที่ที่แต่ละพื้นที่ได้ถูกกำหนดมาประการหนึ่ง และโดยความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่เหล่านั้นอีกประการหนึ่ง ยังที่ให้เราได้เห็นถึงความเกี่ยวพันที่มีต่อประเด็นทางประวัติศาสตร์แต่ครั้งอดีต พลวัตทางการเมืองในปัจจุบัน ตลอดจนจนถึงความขัดแย้งเชิงนโยบายอันเนื่องมาแต่การปฏิรูปอีกด้วย ประเด็นเหล่านี้จะบอกให้เราว่า แท้ที่จริงแล้ว การเปิดประเทศหรือการปฏิรูปเศรษฐกิจที่จีนกำลังดำเนินอยู่ในทุกวันนี้จะดูเหมือนหนึ่งเปิดอย่างกว้างไกลและเร็วอย่างร้อนแรงนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นการเคลื่อนไหวที่ดำเนินไปภายใต้ขอบเขตและขีดจำกัดทางเศรษฐกิจการเมืองที่เรียกว่า “หนึ่งประเทศ สองระบบ” ทั้งสิ้น

การวิเคราะห์ วิจัย ตลอดจนการวิพากษ์และวิจารณ์ที่มีต่อพื้นที่เศรษฐกิจของจีนออกไปสู่บริบททางประวัติศาสตร์และทางเศรษฐศาสตร์การเมือง จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ไม่ควรละเลยไปจากการศึกษาพิจารณาในเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการปฏิรูปจีน เพราะนั่นจะเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้เราเข้าใจในยุคแห่งการปฏิรูปจีนได้อย่างรอบด้านยิ่งขึ้น

บทที่ 4

โครงสร้างทางการเมืองของจีนกับปัญหาชนชั้นนำทางอำนาจ

จุลชีพ ชินวรรณ

นับตั้งแต่พรรคคอมมิวนิสต์จีนภายใต้การนำของเหมาเจ๋อตุงยึดอำนาจบนแผ่นดินใหญ่จีน และสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนในวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1949 จีนได้มีการปกครองในระบบคอมมิวนิสต์ โดยพรรคคอมมิวนิสต์จีนมีอำนาจเด็ดขาดและสูงสุด และมีระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมที่มีการวางแผนและควบคุมอย่างเข้มงวดจากส่วนกลาง (Centrally Planned and Controlled Economy) อุดมการณ์มาร์กซ์ - เลนิน (Marxism - Leninism) และความคิดของเหมาเจ๋อตุง (Mao Zedong Thought) มีอิทธิพลต่อการจัดโครงสร้างทางการเมืองของจีนและการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

ภายหลังการตายของเหมาเจ๋อตุงในเดือนกันยายน ค.ศ. 1976 การเมืองและเศรษฐกิจของจีนได้เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพราะเติ้งเสี่ยวผิงได้กลับขึ้นมาใช้อำนาจอีกครั้งและดำเนินการปฏิรูปทางเศรษฐกิจโดยใช้กลไกตลาด และเปิดประเทศให้ชาวต่างชาติเข้ามาลงทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจจีนให้ก้าวหน้าอย่างมีประสิทธิภาพ เศรษฐกิจของจีนได้เปลี่ยนไปเป็น “สังคมนิยมแบบใช้กลไกตลาด” (Market Socialism) หรือ “สังคมนิยมที่มีลักษณะแบบจีน”¹ (Socialism with Chinese Characteristics) การปฏิรูปทางเศรษฐกิจทำให้เศรษฐกิจของจีนขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเซตที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุนแถบชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของจีน การตายของเติ้งเสี่ยวผิงในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1997 ที่ผ่านมา จะส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองของจีนและชนชั้นนำ ตลอดจนการสืบทอดอำนาจทางการเมืองเพียงใดเป็นเรื่องที่น่าวิเคราะห์ที่จรรยา

รายงานวิจัยฉบับนี้เป็นความพยายามที่จะวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างทางการเมืองของจีนในปัจจุบัน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงและบทบาทของชนชั้นนำที่มีต่อการเมืองเศรษฐกิจจีน โดยจะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 จะเป็นการนำเสนอโครงสร้างทางการเมืองและสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการของจีน ตลอดจนบทบาทต่อการเมืองในจีนปัจจุบัน ตอนที่ 2 จะเป็นการวิเคราะห์ชนชั้นนำของจีนหรือผู้นำจีนในระดับสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคณะ

¹ Susan Shirk, *The Political Logic of Economic Reform in China*, (Berkeley, Calif.: University of California Press, 1993).

กรรมการกลาง (Central Committee) ของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ตอนที่ 3 จะเป็นการวิเคราะห์แนวโน้มของชนชั้นนำของจีนในอนาคต

สาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นประเทศที่มีระบอบการเมืองแบบคอมมิวนิสต์หรือเผด็จการชนชั้นกรรมาชีพ (Dictatorship of the Proletariat) ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์จีนในฐานะผู้แทนของชนชั้นกรรมาชีพ มีอำนาจสูงสุดและเด็ดขาด การเมืองในสาธารณรัฐประชาชนจีน นับตั้งแต่สถาปนาประเทศใน ค.ศ. 1949 จนถึงปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป และทวีความซับซ้อนยิ่งขึ้น อีกทั้งยังมีหลายมิติ การวิเคราะห์การเมืองของจีน ให้เข้าใจอย่างชัดเจนและลึกซึ้ง มิใช่เป็นเรื่องที่ง่าย ๆ เพราะต้องวิเคราะห์ทั้งมิติที่เป็นทางการ (Formal Politics) และมิติที่ไม่เป็นทางการ (Informal Politics)

การเมืองที่เป็นทางการของจีน (Formal Politics) คือ การเมืองที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้าง (Structure) ของระบบการเมือง ลักษณะสถาบันทางการเมือง (Institutions) และบทบาทหน้าที่ (Functions) ของสถาบันเหล่านั้น พฤติกรรมของผู้นำทางการเมือง (Political Leader) และชนชั้นนำทางการเมือง (Political elite) มักขึ้นอยู่กับตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ในสถาบันทางการเมืองต่างๆ ของระบบ ดังนั้นการศึกษาวិเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองตลอดจนลักษณะและหน้าที่ของสถาบันทางการเมือง จึงสำคัญและจำเป็นในการเข้าใจพฤติกรรมและบทบาทของผู้นำ และชนชั้นนำตลอดจนกระบวนการทางการเมือง (Political process) ด้วย

ส่วนการเมืองที่ไม่เป็นทางการ (Informal Politics) คือการเมืองที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ส่วนตัว (Personalization of politics) ในระหว่างผู้นำหรือชนชั้นนำ หรือที่จีนเรียกว่า *guanxi* ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ไม่เป็นทางการนี้ อาจสืบเนื่องมาจากประสบการณ์ร่วมกัน เช่น เคยศึกษาในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาร่วมกัน เช่น มหาวิทยาลัยชิงหวา หรือ เคยทำงานร่วมกันในองค์กรเดียวกันทั้งทหารและพลเรือนในท้องถิ่นหรือส่วนกลาง ความสัมพันธ์ส่วนตัวอาจพัฒนามาจากการทำงานในลักษณะเพื่อนร่วมงาน หรือผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา ประสบการณ์ร่วมกัน ทำให้เกิดความเชื่อมั่น (trust) และความไว้วางใจ (confidence) นอกจากการตระหนักถึงความรู้ ความสามารถของกันและกัน แล้วการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ส่วนตัวอาจช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมและบทบาทของชนชั้นนำได้มากขึ้น แต่การวิเคราะห์ในลักษณะนี้ค่อนข้างยาก เพราะข้อมูลจำกัด

การศึกษาวิเคราะห์การเมืองของจีน จำเป็นต้องศึกษาทั้ง 2 มิติ เพราะการเมืองจีน ในระดับสูงเป็นการเมืองที่ไม่เป็นทางการอย่างมาก แม้ว่าความสัมพันธ์ส่วนตัว (*guanxi*) จะมีความสำคัญ ฐานอำนาจอย่างเป็นทางการ (formal base of power) ก็สำคัญมากเช่นกัน ดังเลี่ยวผิง ผู้นำอาวุโสของจีน ไม่เคยดำรงตำแหน่งประธานหรือเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีน แต่มีอำนาจและปณิธานตลอดจนบทบาทสูงยิ่งในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ เพราะได้รับการยอมรับอย่างไม่เป็นทางการ แต่เติ้งก็มิได้ละเลยฐานอำนาจอย่างเป็นทางการ และยังคงเป็นสมาชิกของคณะกรรมการ

ประจำของกรมการเมืองอยู่จนถึง ค.ศ. 1987 และยังคงดำรงตำแหน่งเป็นประธานคณะกรรมการทหารซึ่งพรรคอิทธิพลอยู่จนถึง ค.ศ. 1989 ดังนั้น การวิเคราะห์โครงสร้างและสถาบันทางการเมืองของจีนยังคงสำคัญและจำเป็นในการเข้าใจกระบวนการและพฤติกรรมของชนชั้นนำของจีนต่อไป

โครงสร้างทางการเมืองและสถาบันทางการเมืองของจีน

สถานการณ์โลกในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก นับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้สิ้นสุดลงในค.ศ. 1945 จนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 52 ปีแล้ว ตลอดเวลาที่ผ่านมาได้มีการอนุมัติและการแตกสลายของระบบการเมืองแบบคอมมิวนิสต์ในหลาย ๆ ประเทศ หลังสงครามโลก ยุทธการณัฏมมิวนิสต์ได้รับการยอมรับและเป็นแรงบันดาลใจให้นำนโยบายหลายประเทศไปสู่ระดมมวลชนลุกขึ้นต่อต้านอำนาจอาณานิคมของตะวันตก และใช้ "ยุทธการณัฏมมิวนิสต์" เป็น "ดาวเหนือ" นำทางการพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในระหว่างสงครามเย็น (ค.ศ. 1947-1991) มีประเทศต่าง ๆ ที่มีการปกครองระบบคอมมิวนิสต์หลายสิบประเทศ ต่อมาเมื่อมีการปฏิเสธรูปแบบคอมมิวนิสต์ของประชาชนในยุโรปตะวันออก ในเดือนตุลาคม-ธันวาคม ค.ศ. 1989 ได้ส่งผลให้คอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกล่มสลาย ระบบคอมมิวนิสต์ในสหภาพโซเวียต "แม่แบบของการปกครองคอมมิวนิสต์" ที่ถูกทำลาย และได้แตกสลายลงในค.ศ. 1992 ปัจจุบันยังมีประเทศที่มีการปกครองแบบคอมมิวนิสต์เหลืออีกไม่ถึง 5 ประเทศในโลก

สาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นประเทศหนึ่งในปัจจุบันที่ยังคงมีการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ โครงสร้างทางการเมืองของจีนประกอบด้วย สถาบันทางการเมืองหลัก 3 สถาบัน คือ พรรค (Party) ในที่นี้หมายถึง พรรคคอมมิวนิสต์จีน ฝ่ายบริหาร (State) คือองค์การบริหาร และกองทัพคือ กองทัพปลดแอกประชาชนจีน (PLA)

พรรคคอมมิวนิสต์จีน (Chinese Communist Party) พรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นพรรคคอมมิวนิสต์ที่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้อันยาวนานพรรคหนึ่งในโลก นับตั้งแต่การจัดตั้งพรรคขึ้นเป็นครั้งแรกในการประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่ 1 เมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1921 พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ต่อสู้ทางการเมืองและทำสงครามปฏิวัติเป็นเวลา 28 ปี จึงประสบชัยชนะยึดอำนาจรัฐบาลแผ่นดินใหญ่จีนได้ แล้วสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นในวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1949 และได้ปกครองแผ่นดินจีนมาจนถึงปัจจุบัน

พรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นองค์กรนำของอำนาจปฏิวัติและเป็นสถาบันทางการเมืองที่สำคัญที่สุดในสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยมีบทบาทในการกำหนดหลักการและนโยบายสำคัญ ๆ

* Jack Belden, *China Shakes the World*, (New York : Monthly Review Press, 1949); And Lucien Bianco, *Origins of the Chinese Revolution, 1919 - 1949*, (Stanford : Stanford University Press, 1971).

อาจกล่าวได้ว่าพรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นสถาบันทางการเมืองที่ทรงอิทธิพลที่สุดในจีนพรรคคอมมิวนิสต์จีนเคยยึดอุดมการณ์มาร์กซ์ - เลนิน และความคิดของเหมาเจ๋อตงเป็นหลักในการกำหนดนโยบาย³ แต่ในปัจจุบันความคิดของเหมาเจ๋อตงถูกลดบทบาทและอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ก็ได้พลั้งในการที่นำดังเช่นในอดีต โครงสร้างและบทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์จีนถูกกำหนดอยู่ในธรรมนูญพรรค ซึ่งมักจะมีการแก้ไขปรับปรุงในสมัยประชุมสมัชชาพรรคเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ธรรมนูญพรรคฉบับปัจจุบันได้มีการแก้ไขและรับรองในที่ประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่ 12 ในวันที่ 5 กันยายน ค.ศ. 1982 และได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมในการประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่ 13 เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 1987

ธรรมนูญพรรคคอมมิวนิสต์จีนในปัจจุบันประกอบด้วยหลักการทั่วไปและเนื้อหาที่แบ่งออกเป็น 10 บท ดังนี้คือ

1. สมาชิกพรรค
2. ระบบการจัดตั้งของพรรค
3. องค์การส่วนกลางของพรรค
4. องค์การส่วนท้องถิ่นของพรรค
5. องค์การพื้นฐานของพรรค
6. เจ้าหน้าที่พรรค
7. วินัยของพรรค
8. องค์การของพรรคด้านการตรวจสอบวินัย
9. กลุ่มสมาชิกพรรคระดับนำ
10. ความสัมพันธ์ระหว่างพรรคและสันนิบาตเยาวชนจีน

หลักการในการจัดตั้งองค์การของพรรคก็คือ หลักประชาธิปไตยรวมศูนย์⁴ (Democratic Centralism) ซึ่งอาจแยกเป็นหลักประชาธิปไตยและหลักรวมศูนย์ในการดำเนินการต่างๆ ของพรรค ดังปรากฏอยู่ในมาตรา 10 ของธรรมนูญพรรค นั่นคือ ในการประชุมพิจารณาตัดสินใจปัญหาใดๆ สมาชิกพรรคทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็นและอภิปรายอย่างเต็มที่ (หลักการประชาธิปไตย) แต่เมื่อตัดสินใจเป็นมติพรรคแล้ว สมาชิกพรรคทุกคนในทุกระดับต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามมติพรรคอย่างเคร่งครัด (หลักการรวมศูนย์)

³ Franz Schumann, *Ideology and Organization in Communist China*, (Berkeley, Calif.: University of California Press, 1986); and James C. Hsiung, *Ideology and Practice: The Evolution of Chinese Communism*, (New York: Praeger Publisher, 1970)

⁴ John W. Lewis, *Leadership in Communist China*, (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1963)



แหล่งที่มา : James C.F. Wang, *Contemporary Chinese Politics : An Introduction* (New Jersey : Prentice - Hall, Inc. 1992) P. 74.

พรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นพรรคคอมมิวนิสต์ที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุดในโลกคือ ประมาณ 50 ล้านคน ในปัจจุบันโครงสร้างของพรรคมีลักษณะคล้ายรูปสามเหลี่ยม (ดูแผนภูมิ 4.1) องค์การของพรรคในระดับล่างสุดส่วนมากอยู่ในหน่วยบริหารและการผลิตขั้นพื้นฐาน เช่น สาขาพรรคประจำหน่วยผลิต โรงงานอุตสาหกรรม หรือหน่วยงานต่างๆ เช่น โรงเรียน โครงสร้างของพรรคระดับสูงขึ้นไปจะจัดตั้งโดยอาศัยเขตปกครองเป็นหลัก เช่น คณะกรรมการพรรคระดับอำเภอ ระดับเมือง ระดับมณฑล เป็นต้น จนถึงระดับบนสุดยอดหรือระดับชาติในระดับมณฑลมีคณะกรรมการพรรคระดับมณฑล (Provincial Party Committee) รับผิดชอบดูแลงานของพรรค 5 ด้าน คือ การจัดตั้งและความคุมของพรรคในมณฑล กิจกรรมทางเศรษฐกิจทางการเกษตร อุตสาหกรรม การเงิน และการค้า การก่อสร้างที่สำคัญ การระดมมวลชนหญิงและเยาวชน และการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนา นโยบาย โดยมีเลขาธิการพรรคระดับมณฑลคอยดูแลกำกับคน ในระดับชาติโครงสร้างของพรรคระดับชาติประกอบด้วยองค์การสำคัญดังนี้

สมัชชาพรรคแห่งชาติ (National Party Congress) เป็นศูนย์รวมผู้นำของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในทุกระดับ การประชุมสมัชชาพรรคแห่งชาติถูกกำหนดให้มีขึ้นทุกๆ 5 ปี แต่อาจเปลี่ยนแปลงได้ถ้าหากมีความจำเป็นเร่งด่วน ในการประชุมสมัชชาพรรคมักมีการตกลงเกี่ยวกับนโยบายและภารกิจที่สำคัญในอนาคตของพรรค ธรรมนูญของพรรคได้กำหนดอำนาจและหน้าที่ของสมัชชาพรรคแห่งชาติไว้ในมาตรา 18 ดังนี้

1. รับฟังและตรวจสอบรายงานของคณะกรรมการกลาง

2. รับฟังและตรวจสอบรายงานของคณะกรรมการการศึกษาชั้นกลางและคณะกรรมการการตรวจสอบวินัย
3. พิจารณาและตัดสินปัญหาสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพรรค
4. แก้ไขธรรมนูญของพรรค
5. เลือกคณะกรรมการกลาง
6. เลือกคณะกรรมการการศึกษาและคณะกรรมการการตรวจสอบวินัย

ตารางที่ 4.1

การประชุมสมัชชาพรรคแห่งชาติ 1921-1992

สมัชชาพรรค	ประชุมเมื่อ	สถานที่	ผู้แทนเข้าประชุม	สมาชิกพรรค ทั้งสิ้น
ครั้งที่ 1	ก.ค. 1921	เซี่ยงไฮ้	12 คน	57 คน
ครั้งที่ 2	มิ.ย. 1923	เซี่ยงไฮ้	42 คน	123 คน
ครั้งที่ 3	มิ.ย. 1923	กวางตุ้ง	27 คน	352 คน
ครั้งที่ 4	ก.ค. 1925	เซี่ยงไฮ้	30 คน	956 คน
ครั้งที่ 5	ก.ค. 1927	กานโจว	80 คน	97,000 คน
ครั้งที่ 6	ก.ค. 1928	มณฑลไค	116 คน	60,000 คน
ครั้งที่ 7	ก.ย. 1945	เจี้ยนอัน	752 คน	1,210,000 คน
ครั้งที่ 8	ก.ย. 1956	ปักกิ่ง	1,021 คน	10,734,000 คน
ครั้งที่ 9	ก.ย. 1969	ปักกิ่ง	1,512 คน	20,000,000 คน
ครั้งที่ 10	ก.ค. 1973	ปักกิ่ง	1,249 คน	28,000,000 คน
ครั้งที่ 11	ก.ค. 1977	ปักกิ่ง	1,510 คน	35,000,000 คน
ครั้งที่ 12	ก.ย. 1982	ปักกิ่ง	1,545 คน	39,000,000 คน
ครั้งที่ 13	ก.ย. 1987	ปักกิ่ง	1,936 คน	46,000,000 คน
ครั้งที่ 14	ก.ค. 1992	ปักกิ่ง	1,998 คน	50,000,000 คน

แหล่งที่มา : Harold W. Jacobson "The Political System" in Harold C. Hinton, (ed.), *The People's Republic of China: A Handbook*, (Colchester: Weaverv Press, 1979) p. 113 และ James C.F. Wang *Contemporary Chinese Politics: An introduction*, 4th ed., (New Jersey: Prentice Hall, Inc., 1992)

การประชุมสมัชชาพรรคแห่งชาติแต่ละครั้งเป็นเหตุการณ์สำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์จีน เพราะจะมีการแก้ไขธรรมนูญพรรคให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้น ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจของชนชั้นในพรรคคอมมิวนิสต์จีนธรรมนูญพรรคฉบับปีค.ศ. 1982 ที่มีการแก้ไขและลงมติอนุมัติในการประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่ 12 ในปีค.ศ. 1982 นั้น ถูกริเริ่มโดยเลขาธิการผู้นำอาวุโสที่ทรงอำนาจในขณะนั้น และผู้ใกล้ชิด คือ หูเห่าปิง และหูเจียวมู่ ซึ่งเป็นประธานสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งชาติจีน (Chinese Academy of Sciences) ทั้งหูเจียวมู่และผิงเจิน ซึ่งใกล้ชิดกับเติ้งเสี่ยวผิง เป็นประธานการยกร่างธรรมนูญพรรคฉบับค.ศ. 1982 นี้ ร่างธรรมนูญพรรคถูกนำไปพิจารณาแก้ไขและรับฟังความเห็นที่ประชุมคณะกรรมการกลาง ต่อมาจะบอกส่งไปยัง

คณะกรรมการเมืองและสำนักเลขาธิการกลางของพรรคเพื่อแก้ไขปรับปรุง หลังจากนั้นจะถูกส่งไปยังระดับต่าง ๆ ของพรรคเพื่อฟังความเห็น^๕

จากกล่าวได้ว่า ธรรมนูญพรรคฉบับ ค.ศ. 1982 นี้ ได้รับอิทธิพลจากความคิดและอำนาจของเติ้งเสี่ยวผิงและผู้นำที่สนับสนุนและใกล้ชิดเขา ในขณะที่ธรรมนูญพรรคฉบับ ค.ศ. 1977 ได้รับอิทธิพลจาก "ฝ่ายซ้าย" ในพรรค^๖ เช่น ฮว่ากั๋วเฟิง และหวังต้งซิงซึ่งธรรมนูญพรรคฉบับ ค.ศ. 1982 นี้ ได้ผ่านการร่างและแก้ไขถึง 4 ครั้งก่อนที่จะผ่านคณะกรรมการกลาง และให้สมาชิกพรรคแห่งชาติพิจารณาอนุมัติ เป็นที่น่าสังเกตว่าธรรมนูญพรรคฉบับ ค.ศ. 1982 นี้ มีความยาวมากและมีเนื้อหาละเอียดเกี่ยวกับโครงสร้างและอำนาจหน้าที่ขององค์กรต่าง ๆ ของพรรคคอมมิวนิสต์จีน

นอกจากจะมีการแก้ไขธรรมนูญของพรรคแล้ว ยังมีการเลือกตั้งคณะกรรมการกลาง (Central Committee) ความจริงจะใช้คำว่า "เลือกตั้ง" อาจไม่เหมาะสม เพราะแท้จริงแล้วเป็นการ "สรรหา" มากกว่า เพราะผู้นำระดับสูงที่ใกล้ชิดกับผู้มีอำนาจสูงสุดในพรรคจะทำหน้าที่เตรียมรายชื่อเพื่อนำเสนอต่อสมาชิกพรรคของชาติ เช่น ร่างรายชื่อสมาชิกคณะกรรมการกลางชุดที่ 8 ในค.ศ. 1956 ถูกพระเตรียมโดยผู้นำที่ใกล้ชิดกับหลิวเส้าฉี^๗ คือ เติ้งเจิน กับอันซีเหวิน ส่วนในการสรรหาสมาชิกคณะกรรมการกลางชุดที่ 12 ค.ศ. 1982 นั้น เติ้งเสี่ยวผิงและหูเห่าปิงได้เรียกร้องให้คำนึงถึงเอกภาพของพรรค จึงทำให้ฮว่ากั๋วเฟิงได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกของคณะกรรมการกลางของพรรคต่อไป^๘ จากกล่าวได้ว่าการได้วันการสรรหาให้เป็นสมาชิกคณะกรรมการกลางแสดงถึงการได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้สนับสนุนผู้มีอำนาจในพรรคในขณะนั้น หรือแสดงว่าอำนาจทางการเมืองของสมาชิกผู้นำกำลังเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งในการประชุมสมาชิกพรรคแห่งชาติ คือ รายงานทางการเมือง (Political Report) ของผู้นำ เพราะรายงานเหล่านี้จะเป็นดัชนีที่สำคัญที่ชี้ถึงทิศทางการดำเนินนโยบาย ตลอดจนปัญหาของพรรคที่ต้องแก้ไขใน 5 ปีต่อไป ตั้งแต่ รายงานการเมืองของหูเห่าปิง^๙ เลขาธิการพรรคต่อสมาชิกพรรคแห่งชาติชุดที่ 12 ในวันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 1982 ได้วางแนวทางยุทธศาสตร์ระยะยาวของพรรคในการพัฒนาเศรษฐกิจให้ทันสมัย โดยเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรม 4 เท่าตัว โดยใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หูเห่าปิงจึงเสนอให้ดำเนินการเพิ่มแรงฟื้นฟูพรรค โดย 1) รื้อฟื้นวินัยภายในพรรค 2) แต่งตั้งบุคลากรของพรรคที่อยู่ในวัยฉกรรจ์และ

^๕ James C.F. Wang, *Contemporary Chinese Politics*, 4th Edition (New Jersey: Prentice Hall, Inc., 1992) pp. 76-77.

^๖ Ibid.

^๗ Roderick MacFarquhar, *The Origins of the Cultural Revolution Vol 1: Contradictions Among the People 1957-1967* (New York: Columbia University Press, 1974) p.144

^๘ Lowell Dittmer, "The Twelfth Congress of the Communist Party of China" *China Quarterly* 93 (March 1983) p. 114.

^๙ Hu Yaobang "Creating a New Situation in All Fields of Socialist Modernization," *Beijing Review* 10, (March 10 1980), p. 15.

มีความสามารถสู่ตำแหน่งนำกองพรรค 3) ขึ้นทะเบียนสมาชิกพรรคใหม่เพื่อจัดสมาชิกพรรคที่เป็นฝ่ายซ้ายหรือไม่เห็นด้วยกับการปฏิรูปเศรษฐกิจแบบ 4 ทันสมัยให้เสร็จภายใน ค.ศ. 1986

กล่าวโดยสรุป การประชุมสมัชชาพรรคแห่งชาติ มีความสำคัญไม่เพียงแต่เป็นสัญลักษณ์ของการนำกองพรรคคอมมิวนิสต์จีน แต่ยังบ่งบอกทิศทางของนโยบายของพรรคตลอดจนคณะผู้นำระดับสูงจากทั่วประเทศ

คณะกรรมการกลาง (Central Committee) เป็นองค์กรของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในระดับชาติที่สำคัญ เพราะจำทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบายสมัชชาพรรคในระหว่างที่สมัชชาพรรคไม่อยู่ในสมัยประชุมธรรมนูญพรรคฉบับ ค.ศ. 1982 มาตรา 20 กำหนดให้คณะกรรมการกลางตัดสินใจและปฏิบัติงานทั้งมวลของพรรค ตลอดจนเป็นตัวแทนของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในการติดต่อกับต่างประเทศ สมาชิกคณะกรรมการกลางจะมาจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาคและได้รับการแต่งตั้งจากที่ประชุมของสมัชชาพรรค มีวาระการทำงาน 5 ปี คณะกรรมการกลางประกอบด้วย กรรมการประจำ (Full Member) ซึ่งมีสิทธิทั้งแสดงความคิดเห็นและลงมติออกเสียง และกรรมการสำรอง (Alternate Member) การประชุมเต็มคณะ (Plenary Session) ของคณะกรรมการกลางมีประมาณปีละ 1 ครั้ง และอาจมีการประชุมสุดยอด (Enlarged Session) กับผู้นำอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องแต่ไม่ได้เป็นสมาชิกคณะกรรมการกลางได้

ตารางที่ 4.2

คณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์จีน

ชุดที่ 8 - ชุดที่ 14

คณะกรรมการกลาง	ค.ศ.	สมาชิกประจำ	สมาชิกสำรอง	รวม
ชุดที่ 8	1956	97	73	170
ชุดที่ 9	1969	170	109	279
ชุดที่ 10	1973	195	124	319
ชุดที่ 11	1977	201	132	333
ชุดที่ 12	1982	210	158	368
ชุดที่ 13	1987	176	110	285
ชุดที่ 14	1992	189	130	319

คณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์จีนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นจากจำนวน 170 คน ในคณะกรรมการกลางชุดที่ 8 ค.ศ. 1956 มาเป็น 319 คน ในคณะกรรมการกลางชุดที่ 14 ซึ่งเป็นชุดปัจจุบัน สาเหตุที่มีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นอาจเป็นเพราะพรรคคอมมิวนิสต์จีนขยายใหญ่ขึ้นมีสมาชิกพรรคมากขึ้น สิ่งที่น่าสังเกตคือ ระยะเวลาร้อยละ 60 ในคณะกรรมการกลางแต่ละชุดจะเป็นสมาชิกเก่า และมีสมาชิกใหม่เพิ่มขึ้นประมาณ 40% โดยเฉลี่ย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องในคณะกรรมการกลาง แต่ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงในคณะกรรมการกลางมักสะท้อนความขัดแย้ง

ทางการเมือง สมาชิกที่ไม่ได้รับแต่งตั้งมักเป็นผู้ใกล้ชิดหรือผู้สนับสนุนผู้นำระดับสูงทั้งหมดอำนาจไปในความขัดแย้งภายในพรรคก่อนหน้านี้¹⁰

ภายใต้คณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ยังมีหน่วยงานสำคัญอีกหลายหน่วยงานที่ทำงานให้ ที่สำคัญคือ สำนักเลขาธิการ (Central Secretariat) คณะกรรมการทหาร (Military Commission) คณะกรรมการกลางตรวจสอบวินัย (Central Commission for Disciplinary Inspection) และคณะกรรมการที่ปรึกษาส่วนกลาง (Central Advisory Commission)

สำนักเลขาธิการกลาง ทำหน้าที่เป็นศูนย์บริหารงานประจำวันของคณะกรรมการกลาง โดยมีเลขาธิการกลาง (General Secretariat) เป็นผู้บังคับบัญชา ในช่วงค.ศ. 1959-1964 สำนักเลขาธิการกลางของพรรคอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของเติ้งเสี่ยวผิง เลขาธิการกลางของพรรค ซึ่งได้ใช้กลไกของสำนักงานนี้ตัดสินใจและดำเนินนโยบายหลายประการโดยไม่ได้ปรึกษาหารือกับประธานพรรคคอมมิวนิสต์จีน เมื่อเติ้งเสี่ยวผิงหมดอำนาจในระหว่างการปฏิวัติทางวัฒนธรรม สำนักเลขาธิการกลางก็ถูกยุบไป เมื่อเติ้งเสี่ยวผิงกลับมาใช้อำนาจหลังการตายของเหมาเจ๋อตงในค.ศ. 1976 เติ้งเสี่ยวผิงได้เรียกคืนสำนักเลขาธิการกลาง¹¹ และมอบหมายให้หูเห่าปิงเป็นผู้ดูแลในฐานะเลขาธิการกลางของพรรคในค.ศ. 1982

สำนักเลขาธิการของพรรคคอมมิวนิสต์จีนมี 7 แผนก คือ แผนกจัดตั้งองค์กรแผนกโฆษณาชวนเชื่อ แผนกงานแนวร่วม แผนกวิเทศสัมพันธ์กับพรรคคอมมิวนิสต์ในต่างประเทศ แผนกสิ่งพิมพ์รวมทั้งสำนักพิมพ์ประชาชนรายวัน (เหริน หมิน จี เป่า หรือ People's Daily) แผนกวิจัยทางนโยบาย และแผนกฝึกอบรม (สำนักโรงเรียนของพรรค) ต่อมามีการปรับและยุบรวมแผนกไปเหลือเพียง 5 แผนก เพื่อความคล่องตัวและประสิทธิภาพ คือ แผนกจัดตั้งองค์กร (Organizational Department) แผนกโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda Department) แผนกประสานงานระหว่างประเทศ (International Liaison Department) แผนกวิจัยนโยบายและอบรม (Policy Research Department) และแผนกสิ่งพิมพ์ (Press Department)

ในปัจจุบันสมาชิกของสำนักงานเลขาธิการกลางของคณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์ มี 5 คน คือ หูจิ่นเทา จิ่งควานเก็น เว่ย์เจี้ยนสิง เหวินเจียเป่า และเหวียนเจี้ยนซิน

คณะกรรมการกิจการทหาร (Military Commission) แม้ว่าคณะกรรมการชุดนี้จะอยู่ใต้คณะกรรมการกลาง แต่ในการทำงานมักขึ้นตรงต่อคณะกรรมการเมือง (Politburo) และคณะกรรมการประจำ (Standing committee) ของคณะกรรมการเมือง หน้าที่ของคณะกรรมการกิจการทหารคือ การกำหนดนโยบายป้องกันประเทศ ตลอดจนควบคุมบริหารกองทัพรวมทั้งการแต่งตั้งโยกย้ายนายทหารระดับสูง

¹⁰ James C.F. Wang, *op.cit.*, pp. 78-80.

¹¹ *Ibid.*, pp. 83-84.

คณะกรรมการชุดนี้ มีที่มาจากสงครามปฏิวัติ ตามหลักการ “อำนาจรัฐมาจากปากกระบอกปืน แต่พรรคต้องควบคุมปากกระบอกปืน” หลังการประชุมที่จูนอี้ (Zunyi conference) ในค.ศ. 1935 เหมาเจ๋อตงได้ขึ้นเป็นประธานพรรคคอมมิวนิสต์จีนและคุมอำนาจการทหารในตำแหน่งประธานคณะกรรมการทหารปฏิวัติ (Revolutionary Military Committee) และในธรรมเนียมปฏิบัติต่อกันมาว่า ประธานพรรคคอมมิวนิสต์จีนจะดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการกิจการทหารของพรรคด้วย จนกระทั่งมีการแก้ไขธรรมนูญพรรคในค.ศ. 1982 ให้สมาชิกของคณะกรรมการประจำของกรมการเมืองเป็นประธานได้¹⁷ เด็งเสี่ยวผิงซึ่งมิได้เป็นประธานพรรค จึงสามารถดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการกิจการทหารมาจนถึงเดือนกันยายน ค.ศ. 1989 และได้ลาออก เจียงเจ๋อหมินซึ่งเป็นเลขาธิการพรรคและสมาชิกคณะกรรมการประจำของกรมการเมืองก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมการกิจการทหาร

คณะกรรมการกิจการทหารของพรรคในปัจจุบันมีสมาชิก 9 คน คือ

ประธาน	ได้แก่ เจียงเจ๋อหมิน
รองประธาน	ได้แก่ หลิวหวางซิง จางเจิน จางหวานเหนียน จี๋เห่าเทียน หลูหยงป๋อ ฟู่ฉวนไห่
สมาชิก	ได้แก่ หวางฟู่หลิน หวางเตอะ

คณะกรรมการกลางตรวจสอบวินัย (Central Commission for Disciplinary Inspection) คณะกรรมการชุดนี้จัดตั้งขึ้นมาตามธรรมนูญพรรคฉบับแก้ไขค.ศ. 1977 เพื่อกวัดล้างวินัยภายในพรรค หลังจากที่ได้ปล่อยให้หละหลวมในทางการเมืองการปฏิวัติทางวัฒนธรรม (ค.ศ. 1966-1976) ต่อมาธรรมนูญพรรคฉบับ ค.ศ. 1982 ได้ให้อำนาจแก่คณะกรรมการชุดนี้ในการติดตามตรวจสอบการละเมิดวินัยของพรรค และการนำนโยบายของพรรคไปปฏิบัติ นอกจากนั้นยังได้รับมอบหมายให้สามารถรับการร้องทุกข์ของสมาชิกพรรคและเจ้าหน้าที่ของพรรคที่สามารถพิสูจน์ว่าเคยถูกใส่ร้ายโดยพวกหัวรุนแรงฝ่ายซ้ายในอดีต สำนักข่าวซินหัว (Xinhua News Agency) ได้รายงานในเดือนกันยายน ค.ศ. 1979 ว่า¹⁸ คณะกรรมการชุดนี้ได้รับจดหมายร้องทุกข์ถึง 150,000 ฉบับ ระหว่างกันยายน ค.ศ. 1978-สิงหาคม 1979

ธรรมนูญพรรคฉบับ ค.ศ. 1982 ได้ระบุเรื่องวินัยของพรรคไว้ในมาตรา 38-42 และบทบาทอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการตรวจสอบวินัยของพรรคในมาตรา 43-45 ในช่วงทศวรรษที่ 1980 เงินหยุนได้ริบแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการตรวจสอบวินัย ต่อมาเมื่อเงินหยุนเกษียณอายุเนื่องจากชรภาพ เฉียวสือได้ขึ้นดำรงตำแหน่งแทนในปลายทศวรรษ 1980 ในปัจจุบันคณะกรรมการกลางตรวจสอบวินัย มีเลขาธิการ คือ เว่ย์ เจี้ยนสิง รองเลขาธิการ

¹⁷ Ibid, p. 86

¹⁸ Ming Pao, (Hong Kong September 2, 1979) p.3

โหวงปิ่น เฉียนจิวหลิน เจาซิ่งเจือ หวางเต๋ออิง ชูชิง สมาชิกประจำ 13 คน และสมาชิกสมทบอีก 108 คน

คณะกรรมการธิการที่ปรึกษาส่วนกลาง (Central Advisory Commission) มาตราที่ 22 ของธรรมนูญพรรคฉบับ ค.ศ. 1982 ได้จัดตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ของคณะกรรมการกลางคือ คณะกรรมการที่ปรึกษาส่วนกลาง เพื่อกำหนดให้คำปรึกษาแก่คณะกรรมการกลางสมาชิกส่วนใหญ่เป็นสมาชิกพรรคอาวุโสที่มีอายุมากและประสบการณ์มาก ส่วนใหญ่แล้วอายุกว่า 70 ปี และเคยทำงานให้พรรคมากกว่า 40 ปี

การจัดตั้งคณะกรรมการชุดนี้เป็นกลวิธีของเติ้งเสี่ยวผิง ในการเกษียณอายุผู้นำอาวุโสที่ชราภาพเกินกว่าจะทำงานประจำวันได้ แต่ก็ยังไม่อยากสละตำแหน่ง ทำให้ไม่สามารถผลักดันคนหนุ่มสาวที่มีความสามารถเข้ามาบริหารงานในตำแหน่งสูงได้ ดังนั้นเติ้งเสี่ยวผิงจึงผลักดันให้จัดตั้งคณะกรรมการชุดนี้ขึ้น¹⁴ เพื่อให้ผู้นำอาวุโสยังคงมีบทบาทในการเสนอแนะข้อคิดเห็นโดยไม่ต้องกังวลต่อตำแหน่งและงานประจำวัน แม้ว่าจะไม่ได้มีอำนาจหน้าที่โดยตรง แต่อิทธิพลของผู้นำอาวุโสนั้นยังคงมีอยู่มาก ดังจะเห็นได้จากอิทธิพลของผู้นำอาวุโสที่มีแนวคิดทางอนุรักษ¹⁵ ซึ่งส่งผลต่อการกดดันให้เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์หูเหว่ปิง ต้องลงออกจากตำแหน่งเลขาธิการกลางในเดือนมกราคม ค.ศ. 1987 อย่างไรก็ดี เนื่องจากผู้นำอาวุโสที่เป็นสมาชิกของคณะกรรมการชุดนี้ในปัจจุบันเสียชีวิตลงเป็นส่วนใหญ่ เหลือเพียงไม่กี่คนและก็มีสุขภาพอ่อนแอมากจนแทบไม่มีบทบาททางการเมืองหรือการเมืองมากนักในปัจจุบัน

คณะกรรมการเมือง (Political Bureau หรือ Politburo) ประกอบด้วยผู้นำระดับสูงในส่วนกลางที่ได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกคณะกรรมการกลาง คณะกรรมการเมืองทำหน้าที่กำหนดนโยบายในนามคณะกรรมการกลาง โดยมีการประชุมไม่น้อยกว่าเดือนละ 1 ครั้ง นอกจากกำหนดนโยบายแล้ว ยังทำหน้าที่พิจารณาแต่งตั้งบุคลากรระดับภาวในหน่วยงานของพรรคฝ่ายบริหารและกองทัพอีกด้วย

คณะกรรมการเมืองประกอบด้วย สมาชิกถาวรและสมาชิกสมทบ มักมีจำนวนรวมกันไม่เกิน 25 คน เพื่อให้มีความคล่องตัวในการเรียกประชุมปรึกษาหารือและตัดสินใจปัญหาและนโยบายต่าง ๆ ในปัจจุบันกรรมการเมืองของคณะกรรมการกลางชุดที่ 14 มีสมาชิกรวม 21 คน เป็นสมาชิกถาวร 19 คน และสมาชิกสมทบ 2 คน

¹⁴ James C.F. Wang, *op.cit.*, p. 90.

¹⁵ Lowell Dittmer, "Paradox of Elite Strife and Succession in the Chinese Politics, China Quarterly 123 (sept. 1990) pp. 405-410.

สมาชิกถาวรคณะกรรมการเมือง 19 คน¹ คือ เจียงเจ๋อหมิน หลี่เฉิง เฉิงสือ หลี่รู่หวน จูหวังจี หลิวหวาซิง หูจิ้นเทา เจียนจินเซิน ตังกวนเก็น เกียนจี้หยุน หลี่หลาหวิง หลี่เฉียวอิง หยางไป่ปิง ตู๋ปิงกว่าว โจวเจียหวา เจียงซุนหยุน เว่ยเจียนสิง เสียนเฟย กวนเส้าหวิ่น และมีสมาชิกสมทบอีก 2 คน คือ เหวินเจียถัว หวางหั่นปิ่น

คณะกรรมการประจำของคณะกรรมการเมือง (standing Committee) ประกอบด้วยผู้นำระดับสูงสุดของพรรค โดยแต่งตั้งจากคณะกรรมการเมือง มักมีจำนวนเพียง 4-6 คน (แต่เดิมประกอบด้วยประธานพรรคและรองประธานพรรค แต่ต่อมาเมื่อตำแหน่งทั้งสองถูกยุบไป) ในปัจจุบันสมาชิกของคณะกรรมการประจำของกรรมการเมืองมี 7 คน คือ เจียงเจ๋อหมิน หลี่เฉิง เฉิงสือ หลี่รู่หวน จูหวังจี หลิวหวาซิง หูจิ้นเทา

เลขาธิการพรรค (General Secretary) เป็นตำแหน่งสูงสุดของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในปัจจุบัน ทำหน้าที่บริหารงานประจำของพรรคโดยมีสำนักเลขาธิการกลางเป็นกลไกในการบริหาร ในระหว่างค.ศ. 1956-1968 เต็งเสี่ยวผิงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเลขาธิการใหญ่และได้สร้างอำนาจตลอดจนบทบาทต่าง ๆ ให้กับตำแหน่งนี้ ต่อมาเมื่อเต็งเสี่ยวผิงหมดอำนาจในระหว่างการปฏิวัติวัฒนธรรม (ค.ศ. 1966-1976) ตำแหน่งนี้จึงถูกยุบลงและได้กลับมาฟื้นอีกครั้งในปีค.ศ. 1979 โดยหูเห่าปิงคนสนิทของเต็งเสี่ยวผิงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนี้ จนถึงค.ศ. 1987 ต่อมาจ้าวจื้อหยางได้รับแต่งตั้งให้เป็นแทนจนถึงเหตุการณ์เทียนอันเหมินในค.ศ. 1989

เดิมตำแหน่งสูงสุดของพรรคคอมมิวนิสต์จีน คือ ประธานพรรคคอมมิวนิสต์จีนซึ่งเหมาเจ๋อตงดำรงตำแหน่งนับตั้งแต่การประชุมที่จู๋นอี้ (Zunyi) ในค.ศ. 1935 ในระหว่างการทำสงครามปฏิวัติเพื่อยึดอำนาจ จนถึงสัปดาห์แรกในเดือนกันยายน ค.ศ. 1976 ต่อมาท้าวเกี๋ยฟิงได้ดำรงตำแหน่งประธานพรรคจนถึงค.ศ. 1981 และหูเห่าปิงขึ้นดำรงตำแหน่งแทนจนถึงค.ศ. 1982 ตำแหน่งนี้จึงถูกยุบลงและตำแหน่งเลขาธิการพรรคกลายเป็นตำแหน่งสูงสุด ปัจจุบันเจียงเจ๋อหมินดำรงตำแหน่งเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีน

¹ เดิมคณะกรรมการเมืองมีสมาชิกถาวร 20 คน คือ เจินชิ่ง ซึ่งเป็นสมาชิกถาวร คณะกรรมการเมือง และเป็นเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์ประจำปักกิ่ง แล้วต่อมากล่าวหาว่าพัวพันกับการฉ้อราษฎร์บังหลวงและถูกกดดันให้ลาออกในค.ศ. 1995

ตารางที่ 4.3

ผู้นำสูงสุดของพรรคคอมมิวนิสต์ (ค.ศ. 1949 - 1997)

ตำแหน่ง	ผู้นำ	ระยะเวลา
ประธานพรรค	เหมาเจ๋อตุง	ค.ศ. 1949 - ค.ศ. 1976
	หว่ากั๋วเฟิง	ค.ศ. 1978 - มี.ย. 1981
	หูเห่าปิง	มี.ย. 1981 - ค.ศ. 1982
เลขาธิการพรรค	เติ้งเสี่ยวผิง	เม.ย. 1954 - 1966
	หูเห่าปิง	ค.ศ. 1978 - ม.ค. 1987
	จ้าวจื่อหยาง	ม.ค. 1987 - พ.ค. 1989
	เจียงเจ๋อหมิน	มี.ย. 1989 - ปัจจุบัน

แหล่งที่มา : Kenneth Lieberthal, *Governing China : From Revolution Through Reform*, (New York : W.W. Norton & Company, Inc, 1985), p. 161

จะเห็นได้ว่า โครงสร้างทางการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์จีนมีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก ตลอด 40 กว่าปีที่ผ่านมา ในช่วงที่เหมาเจ๋อตุงเป็นผู้นำสูงสุดของพรรคอุดมการณ์มาร์กซ์ - เลนิน และความคิดของเหมาเจ๋อตุงเป็นอุดมการณ์ที่นำนโยบายของพรรคและของประเทศ แต่ภายหลังการตายของเหมาเจ๋อตุงในค.ศ. 1976 อุดมการณ์ได้ถูกถอดความสำคัญออกไป บทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์จีนภายใต้การนำของเติ้งเสี่ยวผิงค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการล่มสลายของระบบคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกในค.ศ. 1989 และการแตกสลายของสหภาพโซเวียตในต้นทศวรรษที่ 1990 คงส่งผลกระทบต่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนไม่มากนักน้อย พรรคคอมมิวนิสต์จีนในปัจจุบันยังคงเป็นสถาบันทางการเมืองที่ทรงอำนาจแต่อาจไม่ครองลำดับชีวิตของประชาชนเหมือนดังในอดีต แต่พรรคคอมมิวนิสต์จีนก็ยังคงมีอิทธิพลต่อการเมืองจีนและการกำหนดนโยบายของจีน

ฝ่ายบริหาร (State) สาธารณรัฐประชาชนจีนแบ่งการบริหารในระดับท้องถิ่นออกเป็นมณฑล 22 มณฑล เขตเทศบาลนคร 4 แห่ง เขตปกครองตนเองของชนกลุ่มน้อย 5 แห่ง และเขตบริหารพิเศษ 1 เขต ดังนี้

1. มณฑล เป็นหน่วยบริหารระดับท้องถิ่นที่ขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลาง มีทั้งหมด 22 แห่ง คือ

มณฑล		เมืองเอก	
1. อันฮุย	(Anhui)	เหอเฟย์	(Hefei)
2. ฟุเจี้ยน	(Fujian)	ฟู่โจว	(Fuzhou)
3. กานซู	(Gansu)	หลันโจว	(Lanzhou)
4. กวางตุ้ง	(Guangdong)	กวางโจว	(Guangzhou)
5. กุ้ยโจว	(Guizhou)	กุ้ยหยาง	(Guiyang)
6. เฮย์หลงเจียง	(Heilongjiang)	ฮาร์บิน	(Harbin)
7. เหน่เป่ย์	(Hebei)	ซีเจียจัวง	(Shijiazhuang)
8. เหน่หนาน	(Henan)	เจิ้งโจว	(Zhengzhou)
9. หูเป่ย์	(Hubei)	อู่ฮั่น	(Wuhan)
10. หูหนาน	(Hunan)	ฉางชา	(Changsha)
11. เจียงซู	(Jiangsu)	นานกิง	(Nanjing)
12. เจียงซี	(Jiangxi)	หนานชาง	(Nanchang)
13. จีหลิน	(Jilin)	ฉางชุน	(Changchun)
14. เหลียวหนิง	(Liaoning)	เสิ่นหยาง	(Shenyang)
15. ซิงไห่	(Qinghai)	ซีหนิง	(Xining)
16. ซานตง	(Shandong)	จีหนาน	(Jinan)
17. ซานซี	(Shanxi)	ไถหยวน	(Taiyuan)
18. ซานซี	(Shaanxi)	ซีอัน	(Xian)
19. เสฉวน	(Sichuan)	เฉิงตู	(Chengdu)
20. ไห่หนาน	(Hainan)	ไห่โข่ว	(Haikou)
21. ยูนนาน	(Yunnan)	คุนหมิง	(Kunming)
22. เจ้อเจียง	(Zhejiang)	หังโจว	(Hangzhou)

2. เทศบาลมหานคร เป็นเมืองขนาดใหญ่ที่มีฐานะเทียบเท่ากับมณฑล และขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลางเช่นเดียวกับมณฑล มี 4 แห่ง คือ

1. ปักกิ่ง (Beijing)
2. เซี่ยงไฮ้ (Shanghai)
3. เทียนจิน (Tianjin)
4. ฉงชิ่ง (ฉงกิง) (Chongqing)

3. *เขตการปกครองอิสระ เป็นเขตที่มีชนส่วนน้อยอยู่หนาแน่น มีฐานะเทียบเท่ามณฑล มี 5 แห่ง คือ

เขต		เมืองเอก
1. มองโกเลีย	(Mongolia)	หุเหอฮอต
2. ซิฉาง	(Xizang)	ลาซา
3. กวางสี	(Guangxi)	หนานหนิง
4. หมิงเจียะ	(Ningxia)	หยินเฉวน
5. ซินเจียง	(Xinjiang)	อูรุมชี

4. เขตบริหารพิเศษ (Special Administrative Region) มี 1 แห่ง คือ

1. ฮองกง (Hong Kong SAR) หลังวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 1997 นี้

องค์การบริหารของจีน (State) จะทำหน้าที่ในการบริหารประเทศตามนโยบายที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนกำหนด โดยการบริหารของจีน มีทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ในระดับท้องถิ่นจะแบ่งออกเป็นมณฑลและเขตปกครองอิสระ เทศภาคมานคร และเขตบริหารพิเศษ ในมณฑลและเขตปกครองอิสระยังแยกย่อยออกเป็น เทศบาล เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ในแต่ละระดับจะมีฝ่ายบริหารของท้องถิ่น เช่น ผู้ว่ากรมณฑล นายเทศมนตรี ผู้ว่านายกอำเภอ หัวหน้าตำบล และหัวหน้าหมู่บ้าน

ส่วนองค์การบริหารระดับชาตินั้น มีหลายองค์การตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญของประเทศ

องค์การบริหารของรัฐในสาธารณรัฐประชาชนจีนประกอบด้วยสถาบันทางการเมืองที่สำคัญหลายสถาบันซึ่งทำหน้าที่ในการบริหารประเทศตามนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์จีน โดยรัฐธรรมนูญจะระบุโครงสร้างขององค์กรต่างๆ ของรัฐไว้ นับตั้งแต่สถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนได้มีรัฐธรรมนูญแล้ว 4 ฉบับ คือ ฉบับค.ศ. 1954, 1975, 1978 และ 1982

รัฐธรรมนูญฉบับที่ 4 นั้น ได้เริ่มร่างขึ้นในค.ศ. 1980 หลังจากที่เติ้งเสี่ยวผิงกลับมามีอำนาจอย่างเต็มที่ในค.ศ. 1978-79 หลังการตายของเหมาเจ๋อตุง รัฐธรรมนูญฉบับนี้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของจีนที่พยายามลดอิทธิพลของความคิดของเหมาเจ๋อตุง¹⁶ สิ่งที่น่าสนใจในรัฐธรรมนูญนี้ คือ การตัดข้อความที่ยกย่องเหมาเจ๋อตุงและการปฏิวัติทางวัฒนธรรมซึ่งบรรจุอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1978 ออกหมด และหันมาใส่ข้อความที่เน้นการยึดมั่นในหลักการพื้นฐานทางสังคมนิยม 4 ข้อ คือ

1. ยึดมั่นในเส้นทางสังคมนิยม
2. ยึดมั่นในผลดีของการปฏิวัติโดยของประชาชน
3. ยึดมั่นในหลักการลัทธิมาร์กส์ลัทธิเลนินและความคิดของเหมาเจ๋อตุง

¹⁶ "Report on the Draft of the Revised Constitution of the People's Republic of China," Beijing Review 50 (December 13, 1982) p.9

4. ยึดมั่นหลักการการนำของพรรคคอมมิวนิสต์จีน

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ. 1982 ยังเพิ่มข้อความในมาตราที่ 31 ที่กำหนดให้มีสภาประชาชนของจีน สามารถออกกฎหมายเพื่อจัดตั้งเขตบริหารพิเศษ (Special Administrative Region หรือ SAR เมื่อจำเป็น)¹⁷ นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังระบุถึงสิทธิและหน้าที่ของประชาชนจีนไว้ในมาตรา 35-50 อีกด้วย แต่แม้ว่ามาตรา 35 จะให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการพูด การพิมพ์และการประท้วง แต่มาตราที่ 54 ได้จำกัดขอบเขตของเสรีภาพโดยกำหนดเงื่อนไขว่า ชาวจีนมีหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะพิทักษ์ความมั่นคง ชื่อเสียงเกียรติภูมิและผลประโยชน์ของมาตุภูมิ¹⁸

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้รับการอนุมัติโดยสภาประชาชนแห่งชาติเมื่อ วันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ. 1982 มีทั้งหมด 138 มาตรา และใช้มาจนถึงปัจจุบันโดยแบ่งออกเป็น

บทนำ

บทที่ 1 หลักการทั่วไป

บทที่ 2 สิทธิและหน้าที่พื้นฐานของพลเมือง

บทที่ 3 โครงสร้างของรัฐ

ตอนที่ 1 สภาประชาชนแห่งชาติ

ตอนที่ 2 ประธานาธิบดีสาธารณรัฐประชาชนจีน

ตอนที่ 3 คณะมนตรีแห่งรัฐ

ตอนที่ 4 คณะกรรมาธิการทหารส่วนกลาง

ตอนที่ 5 สภาประชาชนระดับท้องถิ่น

ตอนที่ 6 องค์การปกครอง

ตอนที่ 7 ศาลประชาชนและอัยการประชาชน

บทที่ 4 ธงชาติ สัญลักษณ์ และเมืองหลวง

จะเห็นได้ว่า สถาบันทางการเมืองที่สำคัญของฝ่ายบริหารในระดับชาติตามรัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ. 1982 นี้ ประกอบด้วยสภาประชาชนแห่งชาติ ประธานาธิบดี คณะมนตรีแห่งรัฐ คณะกรรมาธิการทหารส่วนกลาง ศาลประชาชน และอัยการประชาชน

สภาประชาชนแห่งชาติ (National People's Congress)

ตามรัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ. 1982 มาตราที่ 57 ได้กำหนดให้สภาประชาชนแห่งชาติเป็น “องค์กรอำนาจรัฐสูงสุด” (The highest organ of State Power) ประกอบด้วยผู้แทนที่เลือกตั้งจากสภาผู้แทนประชาชนระดับมณฑล ระดับเขตปกครองตนเอง และระดับเทศา

¹⁷ “The Constitution of the People's Republic of China (1982), in Beijing Review 52 (December 27, 1982), pp. 10-52

¹⁸ Ibid.

นครที่ขึ้นต่อส่วนกลาง และจากกองทัพปลดแอกประชาชน สภาประชาชนแห่งชาติจะมีวาระชุดละ 5 ปี โดยจัดให้มีการประชุมปีละ 1 สมัย แต่อาจมากกว่าหรือน้อยกว่านี้ก็ได้ตามความจำเป็น หน้าที่ของสภาผู้แทนประชาชน คือ แก้ไขรัฐธรรมนูญ ตรากฎหมาย ควบคุมดูแลการนำรัฐธรรมนูญและกฎหมายออกใช้ เลือกประธานาธิบดีและรองประธานาธิบดีเลือกผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและ เลขาธิการนายกรัฐมนตรี มন্ত্রীแห่งรัฐ รัฐมนตรีตามคำแนะนำของนายกรัฐมนตรี ตรวจสอบและอนุมัติโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ พิจารณาและอนุมัติงบประมาณและงบดุลแผ่นดิน และตกลงปัญหาเกี่ยวกับสงครามและสันติภาพ เป็นต้น

สภาประชาชนแห่งชาติประกอบด้วยผู้แทนเป็นจำนวนมากเนื่องจากเลือกตั้งมาจากทั่วประเทศ ดังเช่นสภาผู้แทนประชาชนชุดที่ 1 ที่เปิดสมัยประชุมในเดือนกันยายน ค.ศ. 1954 มีผู้แทน 1,226 คน ชุดที่ 2 ประชุมเดือนเมษายน ค.ศ. 1959 มี 1,226 คน ชุดที่ 3 มี ผู้แทน 3,040 คน ประชุมเดือนธันวาคม ค.ศ. 1964 ชุดที่ 4 ประชุมเดือนมกราคม ค.ศ. 1975 มีผู้แทน 2,885 คน ชุดที่ 5 สมัยที่ 1 ประชุมเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1978 มีผู้แทนถึง 3,459 คน ชุดที่ 6 สมัยที่ 1 ประชุมเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1983 มีผู้แทน 2,978 คน ชุดที่ 7 ประชุมเดือนมีนาคม ค.ศ. 1988 ชุดที่ 8 ประชุมเดือนมีนาคม ค.ศ. 1993 มีผู้แทน 2,978 คน จะเห็นได้ว่าจำนวนผู้แทนสภาผู้แทนประชาชนนี้มีเป็นจำนวนมาก ถ้าจัดการประชุมบ่อยๆ ก็เป็นการยุ่งยากจึงจัดตั้งคณะกรรมการประจำ (Standing Committee) ของสภาผู้แทนประชาชนซึ่งเป็นองค์การถาวร ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เลขาธิการ และกรรมการจำนวนหนึ่ง รับผิดชอบปฏิบัติงานและรายงานกิจการต่อสภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติ

ตารางที่ 4.4

สภาประชาชนแห่งชาติ (National People's Congress, 1954-1993)

ชุดที่	ค.ศ.	จำนวนผู้แทน	ประธานาธิบดี	รัฐธรรมนูญฉบับ
1	1954	1226	เหมาเจ๋อตง	ค.ศ. 1954
2	1959	1226	หลิวเส้าฉี	
3	1964-1965	3040	หลิวเส้าฉี	
4	1975	2885	-	1975
5	1978	3459	-	1978
6	1983	2978	หลี่เซียนเนียน	1982
7	1988	2978	หยางชางคุน	แก้ไขเพิ่มเติม 1987
8	1993	2978	เจียงเจ๋อหมิน	แก้ไขเพิ่มเติม 1993

แหล่งที่มา Beijing Review, Selected Issues, 1954, 1959, 1965, 1975, 1978, 1983, 1988, 1993

ตารางที่ 4 นี้ให้เห็นว่า จำนวนสมาชิกผู้แทนในสภาประชาชนแห่งชาติได้เพิ่มมากขึ้นมา โดยตลอดนับตั้งแต่มีการประชุมสภาประชาชนแห่งชาติ ครั้งที่ 1 ในค.ศ. 1954 ซึ่งมีสมาชิกผู้แทนเพียง 1226 คน และเพิ่มขึ้นเป็น 2978 คนในการประชุมสภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติ ครั้งที่ 8 ในค.ศ. 1998 การที่มีสมาชิกเพิ่มเป็นจำนวนมากเกือบ 3000 คน ทำให้มีการตั้งข้อสังเกตว่า สภาประชาชนแห่งชาติคงไม่สามารถตรวจสอบฝ่ายบริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ คงเป็นแค่ "ตรายาง" เท่านั้น

อย่างไรก็ดี ตลอด 40 ปี ที่ผ่านมา สภาประชาชนแห่งชาติได้พัฒนาและปรับเปลี่ยนบทบาทให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีใช้เพียง "ตรายาง" ทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกผู้แทนในระยะหลังมีการศึกษาสูงขึ้น และมีประสบการณ์ในการบริหารไม่ว่าจะเป็นในระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น อีกทั้งมีบรรยากาศที่เปิดกว้างขึ้น จึงทำให้สามารถวิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนะข้อติตเห็นต่าง ๆ แก่ฝ่ายบริหาร¹⁹

ในระหว่างสมัยสภาประชาชนแห่งชาติปีละ 1 ครั้งใช้เวลาประมาณ 2-3 อาทิตย์ โดยจะมีการประชุมเต็มคณะเพื่อพิจารณารายงานการเมืองของรัฐบาลและงบประมาณแต่ละปี ตลอดจนพิจารณากฎหมายและประเด็นปัญหาอื่นๆ ของประเทศในระหว่างสมัยประชุม ยังมีการแบ่งกลุ่มย่อย ทั้งตามลักษณะภูมิศาสตร์ และลักษณะนโยบายและประเด็นปัญหา เพื่อการพิจารณาตลอดจนตั้งกระทู้สำหรับผู้บริหารส่วนใหญ่เป็นระดับรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง มีรายงานว่าในระหว่างการประชุม สภาประชาชนแห่งชาติชุดที่ 6 (ค.ศ. 1983-1988) สมาชิกผู้แทนสภาตั้งกระทู้ถามถึง 830 กระทู้และมีข้อเสนอแนะถึง 14215 ข้อเสนอต่อผู้บริหารในคณะรัฐมนตรี²⁰

ในขณะที่สภาประชาชนแห่งชาติมิได้อยู่ในสมัยประชุม คณะกรรมาธิการประจำ (Standing Committee) จะทำหน้าที่ในนามของสภาประชาชนแห่งชาติ โดยประธานคณะกรรมาธิการประจำเป็นผู้รับผิดชอบเรียกประชุม ในอดีตตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งพิธีการมิได้มีอำนาจหรือบทบาทนัก โดยภายหลังการตายของเหมาเจ๋อตุง ผู้นำอาวุโสและนายทัพคนสำคัญ เย่เจียนผิงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมาธิการประจำของสภาประชาชนแห่งชาติในค.ศ. 1978 และได้ลาออกในเดือน ค.ศ. 1983 เนื่องจากสุขภาพและสุขภาพไม่ดี สภาประชาชนแห่งชาติ ชุดที่ 6 ในค.ศ. 1983 ได้แต่งตั้งเฝิงเจิน ให้เป็นประธานคณะกรรมาธิการประจำแทน

¹⁹ Dorothy L. Solinger, "The Fifth NPC and the Process of Policy-Making : Reform, Readjustment and the Opposition, Asian Survey XXII : 12 (December 1982) pp. 1239-76

²⁰ See Beijing Review (September 10-16, 1990) p.20

เผิงเจินได้ขยายบทบาทและอำนาจให้กับคณะกรรมการประจำ โดยขยายอำนาจในการเข้าไปดูแลการทำงานของสภาประชาชนระดับมณฑลด้วย²¹ อีกทั้งเผิงเจิน ให้ความสำคัญประธานคณะกรรมการในการวิจักษ์นโยบายปฏิรูปบางประการของผู้นำปฏิรูป เช่น แสดงความไม่เห็นด้วยและขัดขวางการผ่านร่างกฎหมายที่จะขยายอำนาจของผู้จัดการวิสาหกิจ โดยลดบทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์จีนและเลขาธิการพรรคในมณฑลต่างๆ ในการควบคุมการตัดสินใจด้านเศรษฐกิจ เผิงเจินดำรงตำแหน่งประธานถึง ค.ศ. 1988 ก็ถูกกดดันให้เกษียณโดยเติ้งเสี่ยวผิง และไม่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกของกรมการเมืองก็เท่ากับหมดบทบาทโดยปริยาย ฝว๋านลี่ (Wan Li) ผู้สนับสนุนเติ้งเสี่ยวผิงได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมการประจำของสภาประชาชนแห่งชาติแทนในค.ศ. 1988 และดำรงตำแหน่งมาถึง ค.ศ. 1993

ประธานสภาประชาชนแห่งชาติคนปัจจุบัน คือ เลี่ยวฮิล ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากสภาประชาชนแห่งชาติ สมัยที่ 8 ในค.ศ. 1993 และมีรองประธาน 19 คน คือ เฉียนจี้หยุน หวังสั่นปิ่น หม่าจื่อฟู่ เจินมู่หว่า เฟย์เสี่ยวทง ซุนจี้เหมิง เหลียงเจี๋ยจง ฉินจี้เหว่ย หลี่ซีหึง หวังปิงเจียน ตาปาฮา เก้อเสี่ยวหล่างเจี๋ย หวังกวงอิง เจินซือหลวน หลูเจียซี ปู๋เส็ก เฉียนมู่เอ๋ย ฉ่าหวานม่ายถี กานซู๋ หลี่เฟย์เหวอ อู่เจียผิง

ประธานาธิบดี (President) หรือประธานของประเทศ (Chairman of the State)

ประธานาธิบดีหรือประธานของสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นประมุขของประเทศ เหมาเจี๋ยตงได้ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ ค.ศ. 1954 - 1959 และหลิวเส้าฉีดำรงตำแหน่งสืบต่อมาตั้งแต่ เดือนเมษายน ค.ศ. 1959 จนถึง ค.ศ. 1966 ตำแหน่งนี้จึงได้ถูกยุบลง เนื่องจากการปฏิวัติทางวัฒนธรรม จนกระทั่งเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1982 สภาประชาชนแห่งชาติจึงได้ลงมติรับรองรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ซึ่งมีชื่อตำแหน่ง "ประธานของสาธารณรัฐประชาชนจีน" หรือประธานาธิบดีขึ้นมาใหม่เป็นประมุขของประเทศ

รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1982 ได้กำหนดอำนาจของประธานาธิบดี คือ ประกาศให้กฎหมาย แต่งตั้งและถอดถอนนายกรัฐมนตรี รองนายกรัฐมนตรี มন্ত্রীแห่งรัฐและรัฐมนตรี ตามมติของสภาประชาชนแห่งชาติ ประกาศกฎบัตรการศึก และประกาศสงครามตลอดจนให้อภัยโทษได้ และยังมีอำนาจในการแต่งตั้งเอกอัครราชทูต ตลอดจนให้สัตยาบันกับต่างประเทศ ตามมติคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์จีน²² จะเห็นได้ว่าประธานาธิบดีมิได้มีอำนาจมากนัก รัฐธรรมนูญยังกำหนดให้มีรองประธานาธิบดีอีก 1 คนด้วย

²¹ Far Eastern Economic Review (December 11, 1986) p. 51

²² The Constitution of the People's Republic of China, (1982) in Beijing Review 52 (December 27, 1982, pp. 10-12.

ในการประชุมสภาประชาชนแห่งชาติชุดที่ 6 เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน ค.ศ. 1983 หลี่เจียนเนียนอดีตคนสนิทของโจวเอนไหล ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีคนที่สามของจีน ต่อมาในวันที่ 8 เมษายน ค.ศ. 1988 สภาประชาชนแห่งชาติชุดที่ 7 ได้แต่งตั้งนายหยางชางคุน คนสนิทของเติ้งเสี่ยวผิงให้เป็นประธานาธิบดีคนที่ 4 และเจียงเจ๋อหมินได้รับแต่งตั้งโดยสภาประชาชนแห่งชาติชุดที่ 8 ในค.ศ. 1993 ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีจนถึงปัจจุบันและมีหวังยีเหวินเป็นรองประธานาธิบดี

สภาแห่งรัฐ (State Council) หรือคณะรัฐมนตรี

สภาแห่งรัฐหรือคณะรัฐมนตรีเป็นผู้บริหารประเทศตามมติพรรคคอมมิวนิสต์จีนกำหนด และนโยบายที่ผ่านการเห็นชอบของสภาประชาชนแห่งชาติ สภาแห่งรัฐจะประกอบด้วยนายกรัฐมนตรี และรองนายกรัฐมนตรี กับมนตรีแห่งรัฐ (State Councillors) และรัฐมนตรีกระทรวงต่างๆ และประธานคณะกรรมการธิการที่มีฐานะเทียบเท่ากระทรวง นายกรัฐมนตรีอยู่ในตำแหน่งวาระละ 5 ปี และอยู่ได้ไม่เกิน 2 สมัย นายกรัฐมนตรีของจีนมีทั้งสิ้น 4 คน คือ

1. โจวเอนไหล ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ 27 ก.ย. 1959 จนถึงแก่กรรมในเดือนมกราคม ค.ศ. 1976
2. ฮว่ากั๋วเฟิง (เคยรักษาการนายกรัฐมนตรีหลังการตายของโจวเอนไหลใน ค.ศ. 1976 และ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อ 5 มีนาคม ค.ศ. 1978
3. จ้าวจื่อหยาง ได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อ 10 ก.ย. 1980 และอยู่ในตำแหน่งถึงเดือนเมษายน ค.ศ. 1980
4. หลี่เฉิง ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ 9 เม.ย. 1988 และอยู่ต่อสมัยที่ 2 จนถึงปัจจุบัน

สภาแห่งรัฐมีการประชุม 2 ระดับ คือ ระดับวงใน (Executive Meeting) และระดับเต็มคณะ (Plenary Meeting)

ในการประชุมวงใน ผู้เข้าร่วมประชุมจะประกอบด้วย นายกรัฐมนตรี รองนายกรัฐมนตรี 6 คน และมนตรีแห่งรัฐ 8 คน และเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

นายกรัฐมนตรีคนปัจจุบัน คือ หลี่เฉิง

รองนายกรัฐมนตรี มี 6 คน คือ

มนตรีแห่งรัฐ 8 คน คือ

จูหรงจี โจวเจียหยา เฉียนฉีเซิน
หลี่ฮานชิง อู่ปังกว๋อ เจียงซุนหยุน
หลี่เฉียอิ่ง เจินจุ๋นเติง ฟ่งเจ็กน
หลี่กั๋วเสียน หลัวก้าน ฉือเฮ่าเฉียน
เฉิงเพียหยุน อี้สมาส หยาหมัด

ส่วนในการประชุมเต็มคณะจะเป็นการประชุมของนายกรัฐมนตรี รองนายก รัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรีทั้งหมด ซึ่งมีทั้งหมด 41 กระทรวง คือ

1. กระทรวงการต่างประเทศ	รัฐมนตรี	เจียนฉีเชิน
2. กระทรวงกลาโหม	รัฐมนตรี	ฉีเหาเทียน
3. กระทรวงความมั่นคงสาธารณะ	รัฐมนตรี	เกาซื่อจู่
4. กระทรวงความมั่นคงปลอดภัยแห่งชาติ	รัฐมนตรี	เจียซุนหวัง
5. กระทรวงตรวจสอบวินัย	รัฐมนตรี	เจาซิงเจ้อ
6. กระทรวงกิจการพลเรือน	รัฐมนตรี	ตัวจิโจลาง
7. กระทรวงยุติธรรม	รัฐมนตรี	เพียวหยาง
8. กระทรวงการคลัง	รัฐมนตรี	หลิวจิงลี่
9. กระทรวงบุคคลากร	รัฐมนตรี	ซ่งเต๋อฟู
10. กระทรวงแรงงาน	รัฐมนตรี	หลี่ไป๋หย่ง
11. กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	รัฐมนตรี	จูจุน
12. กระทรวงก่อสร้าง	รัฐมนตรี	โหวเจีย
13. กระทรวงอุตสาหกรรมพลังงานไฟฟ้า	รัฐมนตรี	ฝือต้าเจิน
14. กระทรวงอุตสาหกรรมน้ำมัน	รัฐมนตรี	หวางเซินเก๋
15. กระทรวงอุตสาหกรรมเครื่องจักรกล	รัฐมนตรี	เหอหวางหย่วน
16. กระทรวงอุตสาหกรรมไฟฟ้า	รัฐมนตรี	บูฉีลี่
17. กระทรวงอุตสาหกรรมโลหกิจ	รัฐมนตรี	หลิวฉี
18. กระทรวงอุตสาหกรรมเคมี	รัฐมนตรี	กู่ฉิวเหเถียน
19. กระทรวงการรถไฟรัฐมนตรี	หั่นจู่ปิ่น	
20. กระทรวงคมนาคม	รัฐมนตรี	หวางเจินตง
21. กระทรวงไปรษณีย์และโทรคมนาคม	รัฐมนตรี	อู่จิงวน
22. กระทรวงชลประทาน	รัฐมนตรี	หนิวเม่าเซิง
23. กระทรวงเกษตร	รัฐมนตรี	หลิวเจียง
24. กระทรวงป่าไม้	รัฐมนตรี	สือไห่หว่ฟาง
25. กระทรวงการค้าภายใน	รัฐมนตรี	จางเก๋ววู
26. กระทรวงความร่วมมือทางการค้า	รัฐมนตรี	สืออี้
และเศรษฐกิจต่างประเทศ		
27. กระทรวงวัฒนธรรม	รัฐมนตรี	หลิวจางเต๋อ
28. กระทรวงวิทยุ ภาพยนตร์ และโทรทัศน์	รัฐมนตรี	โจเจีอเซิง
29. กระทรวงสาธารณสุข	รัฐมนตรี	เจินหมิ่นจาง
30. คณะกรรมการวางแผนแห่งชาติ	ผู้อำนวยการ	เจินจิ่นหัว
31. คณะกรรมการเศรษฐกิจและการค้าแห่งชาติ	รัฐมนตรี	หวางจงหยู

32. คณะกรรมการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจแห่งชาติ	รัฐมนตรี	หลี่เถียนอิง
33. คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ	รัฐมนตรี	จูโคชวน
34. คณะกรรมการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ	รัฐมนตรี	ซ่งเจียน
35. คณะกรรมการวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและอุตสาหกรรมป้องกันประเทศแห่งชาติ	รัฐมนตรี	ตึงเหิงเกา
36. คณะกรรมการกิจการชนชาติแห่งชาติ	รัฐมนตรี	อัสมาล ฮาหมัด
37. คณะกรรมการการกีฬาแห่งชาติ	รัฐมนตรี	อู่เส้าจู่
38. คณะกรรมการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ	รัฐมนตรี	เหมิงเฟย์ทง
39. สภาการแห่งชาติจีน	รัฐมนตรี	หลี่กุ้ยเซียน
40. สำนักคณะตรวจเงินแผ่นดิน	รัฐมนตรี	ทงุ่เผยเจียน
41. เลขาธิการคณะรัฐศาสตร์	รัฐมนตรี	หลัวก้าน

รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1982 ได้กำหนดอำนาจและความรับผิดชอบของสภาแห่งชาติ หรือคณะรัฐมนตรีไว้หลายประการ เช่น ออกกฎและมาตรการการบริหารต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ กำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบของกระทรวงทบวงกรม และคณะกรรมการที่มีฐานะเทียบเท่ากระทรวง ดำเนินการวางแผนและปฏิบัติตามแผนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ปฏิบัติงานที่เกี่ยวกับการศึกษา วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม สาธารณสุข ต่างประเทศ เป็นต้น²⁴

คณะกรรมการทหารส่วนกลาง (Central Military Commission)

คณะกรรมการทหารส่วนกลาง เป็นองค์กรของฝ่ายบริหารที่ทำหน้าที่ชี้แนะกองทัพจีน ประกอบด้วย ประธาน รองประธานและสมาชิก อีกทั้งมีวาระ 5 ปี เช่นเดียวกับประชาชนแห่งชาติ มาตราที่ 94 ของรัฐธรรมนูญของจีน ค.ศ. 1982 ระบุให้ประธานคณะกรรมการทหารส่วนกลาง รับผิดชอบต่อสภาประชาชนแห่งชาติและคณะกรรมการประจำของสภาประชาชนแห่งชาติ

คณะกรรมการทหารส่วนกลางนี้ ทำหน้าที่ขนานคู่กับคณะกรรมการกิจการทหาร (Military Commission) ของคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์จีน และมีสมาชิกเหมือนกันคือ

²⁴ Ibid.

ประธาน	คือ เจียงเจ๋อหมิน
รองประธาน	คือ หลิวหงาซิง จางเจิ้น จางหว่านเนี่ยน ฉีเห่าเทียน หูหยวป้อ ฟู่ฉวนโห้ว
สมาชิก	คือ หวางส่วยหวิน หวางเคอะ

ศาลประชาชน (People's Court)

ศาลประชาชน เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่พิจารณาตัดสินคดีตามกฎหมายโดยจะแบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ ระดับสูงสุดหรือระดับชาติจะมีศาลประชาชนสูงสุด (Supreme People's Court) หรือศาลฎีกาสูงสุด ระดับรองลงมาในระดับมณฑลมีศาลประชาชนชั้นสูง (Higher People's Court) หรือศาลฎีกาประจำมณฑล ประจำเขตปกครองตนเอง และประจำเทศบาลมหานคร ระดับที่ 3 เป็นระดับเทศบาลเมือง และอำเภอในชนบท จะมีศาลศาลประชาชนชั้นกลาง (Intermediate People's Court) หรือศาลอุทธรณ์ประจำเทศบาลเมืองและอำเภอในชนบท และระดับที่ 4 เป็นระดับล่างสุดมีศาลขั้นต้น (Basic People's Court) อยู่ประจำตามตำบลขนาดใหญ่

ศาลของจีนในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 2 แผนก คือ ศาลอาญา (Criminal) และศาลปกครอง (Civil Court) และต่อมาได้เพิ่มศาลเศรษฐกิจ หรือแพ่ง (Economic Court) เป็นศาลที่ 3 มาตราที่ 125 ของรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1982 ระบุว่า การพิจารณาตัดสินคดีความโดยศาลประชาชนต้องดำเนินการอย่างเปิดเผย และผู้ถูกกล่าวหาจะมีสิทธิที่จะป้องกันตนเองทางกฎหมาย ได้⁴ ประธานศาลประชาชนสูงสุด คือ นายเหวิน เจี้ยนซิน

อัยการประชาชน (People's Procuratorates)

อัยการประชาชน เป็นหน่วยงานที่สำคัญในองค์กรฝ่ายบริหารของจีนโดย ทำหน้าที่ฟ้องร้องคดีต่าง ๆ หลักจากการสอบสวนโดยฝ่ายความมั่นคงทางสาธารณะ อัยการประชาชนแบ่งออกเป็น 4 ระดับ เช่นเดียวกับศาลประชาชน คือ อัยการประชาชนสูงสุด (Supreme People's Procuratorate) ควบคุมการทำงานของอัยการระดับล่าง ๆ อัยการประชาชนสูงสุดมีภูมิลำเนาตั้งระดับชาติ เช่น คดีที่เกี่ยวข้องกับความพยายามในการแบ่งแยกประเทศ ประธานอัยการสูงสุดคนปัจจุบัน คือ นายจางซือฉิง

กองทัพ (Army) ในที่นี้คือ กองทัพปลดแอกประชาชนจีน (People's Liberation Army) หรือกองทัพแดง (Red Army) ในระหว่างการทำสงครามกลางเมืองปฏิวัติจีนสามารถเอาชนะกองทัพของรัฐบาลเจียงไคเช็คได้ใน ค.ศ. 1949 กองทัพจีนในปัจจุบันมิได้เป็นกำลังรบ

⁴ Michael D. Swaine, "The Modernization of the Chinese People's Liberation Army," *Analysis* Vol 5, no. 2, National Bureau of Asian Research, 1994.

นอกรูปแบบทำสงครามจรยุทธ์ดังในอดีต แต่เป็นกองทัพสมัยใหม่ที่ก้าวหน้าทางอำนาจ ประกอบด้วย ทหารหลายเหล่าที่สำคัญ คือ กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ และกองกำลัง ยุทธศาสตร์ขีปนาวุธนิวเคลียร์ นอกจากนั้นยังมีหน่วยสนับสนุนอื่นๆ เช่น ลีลสาร พลิกการ ซ่อมและ สิ่งกำลังบำรุง รวมทั้งทหารบ้าน (Militia) กองทัพปลดแอกประชาชนเคยมีกำลังพล รวมทั้งสิ้นถึง 4 ล้านคน แต่ได้ปรับลดกำลังพลด้วยการเกษียณทหารที่สูงอายุและปลดประจำการหน่วยที่ไม่สำคัญในกลางทศวรรษที่ 1980 เพื่อลดงบประมาณจนเหลือเพียง 3.2 ล้านคน

กองทัพบก ของจีนถูกจัดว่ามีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก คือ มีกำลังพลประมาณ 2.2 ล้าน คนในอดีตแบ่งการจัดกำลังออกเป็น ทหารหลัก (Main Force) และทหารประจำถิ่น (Regional Force) ทหารหลัก เป็นกองกำลังผสม แต่ละกองประกอบด้วย 3 กองพล และ 1 กรมทหารปืนใหญ่ กองทหารหลักเป็นกองกำลังที่ทันสมัยที่สุดมีสมรรถภาพที่พร้อมรบมากที่สุด สามารถเคลื่อนที่ได้รวดเร็ว และอยู่ภายใต้การควบคุมจากส่วนกลางโดยมีหน้าที่ในการป้องกัน ประเทศ ส่วนกองทหารประจำถิ่น (Regional Force) ประกอบด้วย กองพลทหารราบ 85 กองพล และอีก 130 กรมอิสระกระจายอยู่ตามมณฑลทหาร (Chinese Military Region) ต่างๆ ทั่วประเทศ ทหารประจำถิ่นรับผิดชอบเกี่ยวกับความมั่นคงภายในและตามบริเวณชายแดน

ในอดีตจีนเคยแบ่งเขตความรับผิดชอบทางด้านความมั่นคงออกเป็น 11 มณฑลทหาร แต่ในกลางทศวรรษที่ 1980 ได้มีการปฏิรูประดมทหารโดยรวมบางแห่งเข้าด้วยกันจนเหลือ เพียง 7 มณฑลทหาร (Military Regions) ประกอบด้วย มณฑลทหารเส้นหยาง เป่ย์จิง จี้หนาน นานจิง กวางโจว เจิ้งตู และ หลานโจว แต่ละมณฑลทหารยังแบ่งย่อยเป็น 2-3 เขต ทหาร (Military District) ในปัจจุบันจีนได้จัดกำลังทหาร โดยแบ่งออกเป็นกองกำลังผสม 24 กองกำลัง (Group Armies) แต่ละกองกำลังมีกำลังพล 40,000-100,000 คน ประกอบด้วย 3 กองพลทหารราบและ 1 กรมทหารปืนใหญ่ และ 1 กรมต่อสู้ทางอากาศของ กองกำลังเพียงครึ่งหนึ่งเท่านั้นมีกำลังรบเต็มอัตราและอยู่ในสภาพพร้อมรบ จีนกำลังพัฒนา หน่วยกำลังเคลื่อนที่ (Rapid Deployment Force) สำหรับการทำสงครามในอนาคต

กองทัพเรือ มีกำลังพลเพียง 260,000 คน มีเรือรบผิวน้ำขนาดใหญ่ 56 ลำ (ประกอบด้วยเรือพิฆาต 18 ลำ เรือวิเกต 38 ลำ) เรือลาดตระเวนชายฝั่งประมาณ 870 ลำ เรือดำน้ำ 47 ลำ รวมทั้งเรือดำน้ำพลังนิวเคลียร์ 8 ลำ โดยจัดกำลังออกเป็น 3 กองเรือ คือ กองเรือทะเลเหนือมีกองบัญชาการอยู่ที่เมืองท่าชิงเต่า กองเรือทะเลตะวันออกมี กองบัญชาการอยู่ที่หนิงโป และกองเรือทะเลใต้มีกองบัญชาการอยู่ที่จางเจียง จีนเคยคิดที่จะซื้อ เรือบรรทุกเครื่องบินจากยูเครน (เรือ Varyag) แต่เปลี่ยนใจ เนื่องจากค่าใช้จ่ายสูง จีนได้ซื้อ เรือดำน้ำ รุ่น Kilo จากรัสเซีย 4 ลำ เพื่อเสริมเชิวงเลืทางทะเล

กองทัพอากาศ มีกำลังพลประมาณ 470,000 คน มีเครื่องบินรบประมาณ 5,300 ลำ โดยแบ่งเขตความรับผิดชอบทั่วประเทศเป็น 7 เขต และมีศูนย์บัญชาการอยู่ที่นครหลวง

คือ กรุงปักกิ่ง เครื่องบินรบของจีนค่อนข้างเก่า ประกอบด้วยเครื่องบินทิ้งระเบิด 470 ลำ แบบ TU-16 และ IL-28 ส่วนเครื่องบินประจัญบานมีประมาณ 4,500 ลำ เป็นแบบ J-5 หรือเทียบเท่า MIG 17 และ J-6 , (MIG-19) J-7 (MIG-21) และ J-8 จีนได้สั่งซื้อเครื่องบินรบแบบ SU-27 จากรัสเซีย และต้นแบบของ MIG-31 ซึ่งมีรัศมีปฏิบัติการที่ไกลมาก แต่คงใช้เวลาอีกหลายปีกว่าจะพัฒนาสร้างในประเทศ

สำหรับกองกำลังขีปนาวุธนิวเคลียร์ของจีนในปัจจุบันนั้นมีกำลังพล 90,000 คน ทั้งขีปนาวุธนิวเคลียร์ระยะปานกลาง IRBM รัศมีทำการไกล 2,800 ไมล์ เป็นรุ่น DF-3A ประมาณ 60 ลูก และขีปนาวุธข้ามทวีป (CSS-4) รัศมีทำการไกล 4,750 ไมล์ เป็นรุ่น DF-4 ประมาณ 10 ลูก และ DF-5 มีรัศมีทำการไกลถึง 13,000 ไมล์ อีก 7 ลูก รวมทั้งขีปนาวุธที่ยิงจากเรือดำน้ำ (SLBM/JL-1) ระยะ 1850 ไมล์ อีกประมาณ 12 ลูก นอกจากนี้ยังมีเครื่องบินทิ้งระเบิดซึ่งมีขีดความสามารถในการทิ้งระเบิดนิวเคลียร์อีก 100 กว่าลำ

กองทัพปลดแอกประชาชนอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมซึ่งคนปัจจุบัน คือ ฉีเส้าเทียน ซึ่งเป็นสมาชิกคนหนึ่งในคณะมนตรีแห่งรัฐ ซึ่งมีที่ฝังเป็นนายกรัฐมนตรี กิจการทหารจะถูกควบคุมโดยคณะกรรมการทหารของคณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีเจียงเจ๋อหมินเป็นประธาน เจียงเจ๋อเจดุงเคยกล่าวว่า "อำนาจรัฐมาจากปากกระบอกปืน" แต่พรรคต้องควบคุมปากกระบอกปืน และปืนจะไม่ได้รับอนุญาตให้มาควบคุมพรรค การควบคุมกองทัพโดยพลเรือนหรือโดยพรรคคอมมิวนิสต์จีนนั้นมิใช่เป็นแต่เพียงหลักการเท่านั้น แต่ยังเป็นไปโดยโครงสร้างอีกด้วย พรรคคอมมิวนิสต์เข้าควบคุมกองทัพปลดแอกประชาชนโดยผ่านคณะกรรมการทหารส่วนกลางของคณะกรรมการกลางของพรรค ซึ่งมีหน้าที่กำหนดนโยบายทางทหาร และโดยผ่านกรมกิจการเมืองของกระทรวงกลาโหม ซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเมืองไปประจำหน่วยรบต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับสูงสุดถึงระดับต่ำสุดของกองทัพ แต่ในปัจจุบันบทบาทของเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเมืองได้ลดลงเมื่อมีการเน้นการพัฒนาอาวุธยุทโธปกรณ์ในกองทัพให้ทันสมัยตามนโยบาย 4 ทันสมัยของเติ้งเสี่ยวผิง นอกจากนั้นรัฐบาลยังจัดตั้ง คณะกรรมการทหารส่วนกลางแห่งรัฐ เพื่อทำหน้าที่บริหารกองทัพในเรื่องการโยกย้าย เลื่อนตำแหน่ง และด้านจิตการบริหารอื่นๆ ควบคู่ไปกับของพรรคโดยมีประธานคือ เจียงเจ๋อหมิน เช่นกัน

กระทรวงกลาโหมของจีนนอกจากจะประกอบด้วยกรมกิจการเมืองแล้ว ยังมีกรมที่สำคัญอีก 2 กรม คือ กรมพลอากาศ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการสนับสนุนหน่วยรบ และกรมเสนาวุธซึ่งทำหน้าที่ควบคุมและบังคับบัญชาหน่วยรบทั้งกองทหารหลักและกองทหารประจำถิ่น เสนาวุธทหารสูงสุดคนปัจจุบันของจีน คือ นายพลจางหัวอันเนี่ยน เดิมทีเดียวสาธารณรัฐประชาชนจีนได้แต่อาสาสมัครเพื่อการรบ ต่อมาได้มีการออกกฎหมายเกณฑ์ทหารโดยทหารเกณฑ์ประจำกองทัพบก กองทัพอากาศ และกองทัพเรือ มีกำหนดเวลา 3 ปี 4 ปี และ 5 ปีตามลำดับ ทหารเกณฑ์เหล่านี้ได้รับการฝึกอบรมทั้งทางการเมืองและการทหาร โดยเน้นเทคโนโลยีสมัยใหม่ ส่วนทหารสัญญาบัตรของจีนต้องผ่านโรงเรียนนายร้อย และการเลื่อน

ระดับสูงจะต้องผ่านการฝึกอบรมพิเศษในโรงเรียนเสนาธิการทหารและวิทยาลัยกองทัพ ผู้นำหน่วยในกองทัพจีนในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นหัวหน้าหน่วย ผู้บังคับกรม ผู้บัญชาการกองพัน และกองพลได้รับการศึกษาสูงขึ้น และมีอายุน้อยลงกว่าเดิม

กองทัพของจีนได้เข้ามาเกี่ยวข้องและเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของจีน กองทัพมีบทบาทอย่างสำคัญในการหนุนช่วยให้พรรคคอมมิวนิสต์จีนยึดอำนาจได้ใน ค.ศ. 1949 หลังจากนั้นกองทัพก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในของจีนอีกหลายครั้ง เช่น ในช่วงการปฏิวัติทางวัฒนธรรมระหว่าง ค.ศ. 1965-1969 กองทัพจีนภายใต้การนำของนายพลหลินเปียวได้สนับสนุนเหมาเจ๋อตงในการต่อสู้ทางการเมืองกับหลิวเส้าจิงจนหลิวเส้าจิงหมดอำนาจ ภายหลังการตายของเหมาเจ๋อตงในเดือนกันยายน ค.ศ. 1976 กองทัพภายใต้การนำของนายพล เย่เจียนยง ได้จับกุม "แก๊ง 4 คน" ซึ่งประกอบด้วยนางเจียงชิงภริยาของเหมา จางซุนเจี๋ย เหยาเหวินทวน และหวางหฺงเหวิน ในวันที่ 6 ตุลาคม ค.ศ. 1976 และสนับสนุนให้เติ้งเสี่ยวผิงกับหม่าอีอำนาจอีกครั้งหนึ่ง จนสามารถดำเนินนโยบายสี่ทันสมัยได้

เมื่อเกิดเหตุการณ์เทียนอันเหมินใน ค.ศ. 1989 เนื่องจากนักศึกษาจีนปัญญาชนและประชาชน เดินขบวนเรียกร้องประชาธิปไตยที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน²⁵ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1989 ผู้นำจีนได้ประกาศกฎอัยการศึกและสั่งให้กองทัพปฏิบัติการจับกุมนักศึกษาและผู้ประท้วง ทำให้มีผู้เสียชีวิตหลายพันคน มีการใช้กำลังทหารประมาณ 150,000 คน เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเกิดมาก่อน กองกำลังที่ส่งเข้าปฏิบัติการมาจาก 6 มณฑลทหาร คือ มณฑลทหารปักกิ่ง (กองกำลังที่ 38, 24, 27, 28, 63, 64 และ 65) มณฑลทหารฉานกิง มณฑลทหารนานกิง, มณฑลทหารเสินหยาง มณฑลทหารจี้หนานและมณฑลทหารกวางโจว เดิมใช้กำลังจากกองกำลังที่ 38 ในปักกิ่ง แต่ทหารไม่กล้าเข้าปฏิบัติการต่อนักศึกษา เนื่องจากได้รับเลศนัยนักศึกษาจากปักกิ่งเข้ามาเป็นทหารในกองกำลังนี้ และมีความสัมพันธ์ที่ดีกับนักศึกษา²⁶

เจียงเจ๋อหมิน เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่ได้รับการสนับสนุนจากเติ้งเสี่ยวผิงให้เป็นแกนนำของคณะผู้นำรวม (Collective Leadership) โดยได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมการทหารของพรรคคอมมิวนิสต์จีนและของฝ่ายบริหาร เพื่อควบคุมบังคับบัญชาจากกองทัพ ซึ่งช่วยเสริมบารมีและอำนาจของเจียงเจ๋อหมิน เขาได้พยายามแต่งตั้งโยกย้ายนายทหารที่หนุนสนับสนุนเขาให้ขึ้นสู่ตำแหน่งสูง เช่น จางหวานเนียน กองทัพจีนจะเป็นตัวแปรสำคัญในการสืบทอดอำนาจทางการเมืองของจีน ในยุคหลังเติ้งเสี่ยวผิงซึ่งถึงแก่กรรมในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1997 นี้

²⁵ Jane Teufel Dreyer, "The People's Liberation Army and the Power struggle of 1989," *Problems of Communism* XXXVIII : 5 (September-October 1989), p. 42.

²⁶ James C.F. Wang, *Contemporary Chinese Politics*, Fourth Edition (New Jersey : Prentice Hall, Inc., 1992,) pp. 195-196.

องค์กรมวลชน (Mass Organizations)

โครงสร้างทางการเมืองของสาธารณรัฐประชาชนจีน นอกจากจะประกอบด้วยสถาบันทางการเมืองทั้งสามคือ พรรคคอมมิวนิสต์จีน ฝ่ายบริหารของรัฐ และกองทัพแล้ว ยังประกอบด้วยองค์กรมวลชนและองค์กรการเมืองอื่นๆ เช่น พรรคประชาธิปไตยทั้งหลายที่เป็นแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์จีน

องค์กรมวลชนเป็นองค์กรที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนจัดตั้งมวลชนอย่างเป็นระบบตาม เพศ วัย อาชีพ โดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ส่วนกลางคือ ปักกิ่ง และสำนักงานสาขาอยู่ตามหน่วยบริหารต่างๆ จากมณฑลสู่จังหวัด อำเภอ และหน่วยผลิตต่างๆ องค์กรมวลชนนี้จะมีบทบาทในการปฏิบัติตาม “หลักการมวลชน (Mass Line)” คือ “จากมวลชนและสู่มวลชน” โดยจะรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่าง ๆ จากมวลชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งหาผู้แทนของมวลชนในการมีส่วนร่วมต่าง ๆ ในโครงสร้างของรัฐและของพรรค และยังทำหน้าที่ประตูดึงสายพานนำคำสั่งและนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์จีนและของรัฐไปสู่มวลชนอีกด้วย

องค์กรมวลชนที่สำคัญ ๆ ในสาธารณรัฐประชาชนจีน มีดังนี้คือ ²⁷

1. สหพันธ์สหภาพกรรมกรจีน (All-China Federation of Trade Unions) เป็นองค์กรมวลชนของกรรมกรที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน โดยได้รับการจัดตั้งใน ค.ศ. 1925 ในปัจจุบันมีภารกิจสำคัญในการรณรงค์กรรมกรให้เพิ่มผลผลิตในการสร้างสวัสดิสังคมนิยมที่ทันสมัย พักพิทักษ์สิทธิของกรรมกร และช่วยเหลือกรรมกรให้มีจิตสำนึกสังคม ปัจจุบันมีสมาชิกถึง 103,025,000 คน

2. สันนิบาตเยาวชนคอมมิวนิสต์แห่งจีน (Communist Youth League of China) เป็นองค์กรมวลชนของเยาวชนที่จัดตั้งใน ค.ศ. 1922 และเปลี่ยนชื่อหลายครั้งจนใน ค.ศ. 1957 จึงได้ใช้ชื่อในปัจจุบัน มีภารกิจในการอบรมเยาวชนจีนทางด้านทฤษฎีมาร์กซ์-เลนินและความคิดของเหมาเจ๋อตุง และช่วยเหลือฝึกหัดเยาวชนให้เป็นทายาทของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่มีประสบการณ์ในการสร้างสวัสดิสังคมนิยมที่ทันสมัย รวมทั้งคอยดูแลกลุ่ม “นักบุกเบิกเยาว์วัยแห่งจีน” (Young Pioneers of China) ซึ่งเป็นองค์กรมวลชนของเด็ก ๆ ในโรงเรียน ปัจจุบันมีสมาชิกถึง 50 ล้านคน

3. สหพันธ์สตรีจีน (All-China Women's Federation) เป็นองค์กรมวลชนของสตรีที่จัดตั้งใน ค.ศ. 1949 ประกอบด้วย กรรมกรสตรี ชาวนาสตรี และสตรีปัญญาชนปฏิวัติ สหพันธ์สตรีจีนเป็นองค์กรมวลชนที่ทำงานด้านสตรี ทั้งในการอบรมเกี่ยวกับความรักชาติและ

²⁷ China 1993, (Beijing : Chinese Foreign Language Press, 1994).

แนวทางสังคมนิยมที่ทันสมัยอันชอบธรรมและผลประโยชน์ของสตรีและเด็ก อบรมสตรีให้มี
ทักษะที่ถูกต้องเกี่ยวกับความรัก การแต่งงานและการวางแผนครอบครัว

4. สหพันธ์อุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรมแห่งจีน (All China Federation of Industry and Commerce) เป็นองค์กรมวลชนที่จัดตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1953 ท้าหน้าที่คล้ายสมาคมหอการค้าที่ส่งเสริมการติดต่อกับนักธุรกิจในต่างประเทศ

5. สมาคมมิตรภาพพิเศษสัมพันธ์ (Chinese People's Association for Friendship with Foreign Countries) จัดตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1954 โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมมิตรภาพและความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนจีนและประชาชนของชาติต่างๆ ทั่วโลก

นอกจากองค์กรมวลชนเหล่านี้แล้ว โครงสร้างทางการเมืองของสาธารณรัฐประชาชนจีนยังประกอบด้วยพรรคประชาธิปไตยอีก 8 พรรค²⁵ ซึ่งเป็นแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์จีน แนวร่วมนี้ได้เกิดขึ้นในการดำเนินการปฏิวัติประชาธิปไตยต่อต้านจักรวรรดินิยมและกีดกันนิยมก่อนการยึดอำนาจใน ค.ศ. 1949 ภายหลังการสถาปนาประเทศแล้ว พรรคประชาธิปไตยเหล่านี้ยังคงดำรงอยู่ในฐานะองค์การการเมืองที่เป็นตัวแทนของกลุ่มการเมืองประชาธิปไตยในจีน ซึ่งมีดังต่อไปนี้

1. คณะกรรมการปฏิวัติของกัว๋อหมินตั๋งแห่งจีน (China Revolutionary committee of the Kuomintang) เป็นพรรคการเมืองที่จัดตั้งในเดือนมกราคม ค.ศ. 1948 ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 40,000 คน สมาชิกส่วนใหญ่เป็นอดีตสมาชิกพรรคกัว๋อหมินตั๋ง ประธานในปัจจุบันคือ หลี่เป่ย์เหยา (Li Peiyao)

2. สันนิบาตประชาธิปไตยแห่งจีน (China Democratic League) เป็นพรรคการเมืองที่ก่อตั้งขึ้นในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1941 มีสมาชิกกว่า 105,000 คน ส่วนใหญ่เป็นปัญญาชนระดับกลางและระดับสูง ประธานคือ เฟ่ย์ซินตง (Fei Xintong)

3. สมาคมก่อสร้างประชาธิปไตยแห่งชาติ (China Democratic National Construction Association) เป็นพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1945 มีสมาชิกประมาณ 50,000 คน สมาชิกส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการในสาขาต่างๆ หรือนักเศรษฐศาสตร์ ประธานคือ ซุนฉีเม้ง (Sun Qimeng)

4. สมาคมเสริมสร้างประชาธิปไตยแห่งจีน (China Association for Promoting Democracy) ก่อตั้งขึ้นในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1945 ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 50,000 คน

²⁵ Chou En-lai "The CPCCC 4: Consulting on Affairs of State, China Reconstructs XXVII: 18 (August 1978) pp. 3-4.

สมาชิกส่วนใหญ่เป็นปัญญาชนที่ทำงานในด้านการศึกษา, วัฒนธรรม, วิทยาศาสตร์ และการพัฒนาประธาน คือ เลย์ เจียจง (Lei Jiaqiong)

5. พรรคประชาธิปไตยของชาวนาและกรรมกรจีน (Chinese Peasants and Workers' Democratic Party) ก่อตั้งขึ้นในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1930 มีสมาชิกประมาณ 50,000 คน ส่วนใหญ่เป็นปัญญาชนด้านสาธารณสุข วัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ประธานคือ ลู่เจียซี (Lu Jiaxi)

6. พรรคจีนแห่งจีน (China Zhi Gong Dang) ก่อตั้งในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1925 มีสมาชิก 10,000 คน ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนโพ้นทะเล ประธานคือ Dong Yinchu

7. สมาคมจิ่วซาน (Jiu San Society) ก่อตั้งในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1944 มีสมาชิกในปัจจุบันประมาณ 40,000 ล้านคน ส่วนใหญ่เป็นปัญญาชนที่ทำงานด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ประธาน คือ หู เจียปิง (Wu Jieping)

8. สหภาพปลดปล่อยตนเองประชาธิปไตยไต้หวัน (Taiwan Democratic Self-Government League) ก่อตั้งในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1947 มีสมาชิกประมาณ 10,000 คน ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในไต้หวัน มีสมาชิกประมาณ 1,000 คน ประธาน คือ ไฉ จี้หมิน (Cai Zimin)

องค์กรทางการเมืองที่สำคัญอีกองค์กรหนึ่งคือ “ที่ประชุมที่ปรึกษาทางการเมืองของประชาชนจีน” (Chinese People's Political Consultative Conference) หรือ “สภาที่ปรึกษาทางการเมืองของประชาชนจีน” ซึ่งเป็นองค์กรแนวร่วมที่ประกอบด้วยผู้แทนจากพรรคคอมมิวนิสต์จีน พรรคประชาธิปไตยต่าง ๆ ผู้แทนของกลุ่มน้อย ตลอดจนผู้รักชาติจากไต้หวัน ส่องกง มานเกี รวมทั้งชาวจีนโพ้นทะเลที่กลับปิตุภูมิ ที่ประชุมที่ปรึกษาทางการเมืองนี้จัดประชุมครั้งแรกในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1949 และอนุมัติ “หลักการร่วมกัน” (Common Program) ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวใช้อยู่จนกระทั่ง ค.ศ. 1954 เมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรกหลังจากการประชุมครั้งแรกใน ค.ศ. 1949 ได้จัดให้มีการประชุมครั้งที่สองมีขึ้นใน ค.ศ. 1954 ครั้งที่สามใน ค.ศ. 1959 ครั้งที่สี่ ค.ศ. 1964 ครั้งที่ห้า ค.ศ. 1978 ครั้งที่หก ค.ศ. 1983 ครั้งที่ 7 ค.ศ. 1988 ครั้งที่ 8 ค.ศ. 1992 ที่ประชุมที่ปรึกษาทางการเมืองทำหน้าที่ให้คำแนะนำและปรึกษาหารือแก่รัฐบาลและพรรคคอมมิวนิสต์จีน ประธานของสภาที่ปรึกษาทางการเมืองของประชาชนจีนคนปัจจุบัน คือ หลี่รุ่ยหวาน (Li Ruihuan) ซึ่งเป็นสมาชิกคนหนึ่งใน 7 คนของคณะกรรมการประจำของกรมการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์จีน

จะเห็นได้ว่าโครงสร้างทางการเมืองของจีนซึ่งประกอบด้วยสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ นั้น มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ในระดับผู้นำระดับบนสุด ผู้นำระดับสูงของพรรคไปดำรง

ตำแหน่งในระดับนำขององค์กรของฝ่ายบริหาร กองทัพและองค์กรมวลชน เพื่อควบคุมทิศทางของนโยบายให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภายใต้การชี้นำของพรรคคอมมิวนิสต์จีน

ชนชั้นนำของจีนกับโครงสร้างทางการเมืองของจีน

การวิเคราะห์การเมืองของจีนไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือการกำหนดนโยบายต่าง ๆ เช่น นโยบายเศรษฐกิจ นโยบายต่างประเทศ เป็นต้น รวมทั้งปัญหาการสืบทอดอำนาจทางการเมือง จำเป็นต้องเข้าใจทั้งโครงสร้างทางการเมืองตลอดจนบทบาทของชนชั้นนำของจีน (Chinese Political Elite) ชนชั้นนำของจีน มีความหมายครอบคลุมผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์จีนทั้งในระดับชาติและในระดับท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะระบบการเมืองของจีนยังคงเป็นระบบคอมมิวนิสต์หรือเผด็จการชนชั้นกรรมาชีพภายใต้พรรคคอมมิวนิสต์ นั่นคือ พรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นองค์กรการเมืองที่ครอบงำและคุมอำนาจเบ็ดเสร็จ ยิ่งไปกว่านั้นชนชั้นนำของจีนไม่เพียงแต่เป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ในระดับนำเท่านั้น ยังดำรงตำแหน่งระดับนำในสถาบันทางการเมืองอื่น ๆ เช่น ฝ่ายบริหาร และกองทัพ อีกด้วย

แม้ว่าโครงสร้างทางการเมืองของจีนจะมีความต่อเนื่องและมีได้เปลี่ยนแปลงมากบ้างตลอด 40 กว่าปีที่ผ่านมา หลังการสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1949 แต่ที่มีการปรับปรุงเพิ่มขยายทั้งหน่วยงานและหน้าที่บทบาท ดังปรากฏอยู่ในธรรมนูญของพรรคคอมมิวนิสต์จีนและรัฐธรรมนูญของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนที่มีการแก้ไขมาตลอด แต่ทว่าชนชั้นนำของจีนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งในด้านปัจเจกบุคคลและลักษณะทางสังคมของชนชั้นนำ การเปลี่ยนแปลงทั้งตัวบุคคลและลักษณะทางสังคมของชนชั้นนำของจีนในปัจจุบันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจของจีน

ชนชั้นนำของจีนได้ผลัดรุ่น (Generational Change) ถึง 3 รุ่นแล้ว จากรุ่นบุกเบิกที่ทำสงครามปฏิวัติจากชนบทด้วยยุทธศาสตร์ชนบทล้อมเมืองและยึดมั่นในอุดมการณ์มาร์ก-เลนิน และความคิดของเหมาเจ๋อตง มาถึงรุ่นที่ 2 ที่ปฏิรูปเศรษฐกิจจีนโดยใช้กติกาสวรรค์ ภายใต้การตายของเหมาเจ๋อตงใน ค.ศ. 1976 จนถึงปัจจุบันเป็นรุ่นที่ 3 ภายใต้การนำของเจียงเจ๋อหมินที่บริหารประเทศภายหลังการตายของเติ้งเสี่ยวผิงในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1997 ชนชั้นนำที่เปลี่ยนแปลงไปจะส่งผลกระทบต่อการเมืองและเศรษฐกิจของจีนในปัจจุบันและอนาคตเพียงใดเป็นประเด็นที่น่าพิจารณา

นักวิชาการที่สนใจในการเมืองของจีนได้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชนชั้นนำในจีนเพื่อทำความเข้าใจและเพื่ออธิบายการเมืองของจีนภายใต้ระบบคอมมิวนิสต์ เพราะลักษณะทางสังคม-การเมือง ตลอดจนบทบาทของชนชั้นนำเป็นกุญแจสำคัญในการวิเคราะห์การเมืองของจีนทั้งในปัจจุบันและทิศทางในอนาคต

ในการศึกษาชนชั้นนำของจีน มีแนวทางศึกษาอยู่หลายแนวพอสรุปได้เป็น 3 แนว ดังนี้

แนวศึกษาแนวแรก เป็นการศึกษาชนชั้นนำของจีนในลักษณะปัจเจกบุคคลว่า ชนชั้นนำของจีนเป็นใคร มาจากไหน มีตำแหน่งอะไร และมีอิทธิพลทางการเมืองเพียงไร เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายการเมืองของจีนที่เปรียบเสมือนดินแดน “หลังม่านไม้ไผ่” เพราะประเทศจีนปิดประเทศนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองใน ค.ศ. 1949 จนถึงสิ้นทศวรรษที่ 1960 จีนจึงเริ่มเปิดประเทศติดต่อกับโลกภายนอกในทศวรรษที่ 1970 ทำให้มีข้อมูลข่าวสารน้อยมากเกี่ยวกับชนชั้นนำของจีน ตลอดจนความนึกคิดและมโนทัศน์ต่อประเด็นนโยบายต่าง ๆ ของผู้นำจีน

แนวศึกษาแนวนี้เป็นแนวศึกษาที่นิยมมากในช่วงทศวรรษที่ 1960 และต้นทศวรรษที่ 1970 วิธีการศึกษาก็มักจะไล่ข้อมูลจากสิ่งพิมพ์ของจีน โดยพยายามตีความรวมกับการสัมภาษณ์ชาวจีนที่หลบหนีหรืออพยพเข้ามาอยู่ในฮ่องกง ตลอดจนใช้ข้อมูลข่าวกรองของสหรัฐอเมริกาและไต้หวัน งานของศาสตราจารย์สกาลาปิโน (Scalapino) เป็นงานที่ศึกษาในแนวนี้ โดยพยายามศึกษาเกี่ยวกับภูมิหลังของผู้นำจีนในตำแหน่งสำคัญ ๆ ว่าเป็นใคร มาจากมณฑลใด มีประสบการณ์ด้านการศึกษาแค่ไหน จากแหล่งที่ใด และประสบการณ์การทำงานมาจากหน่วยงานใด และเคยทำงานอะไรบ้างในตำแหน่งอะไร ร่วมกับใคร การศึกษาภูมิหลังของชนชั้นนำคนสำคัญ ๆ เช่น เหมาเจ๋อตุง²⁹ หลิวเส้าจิ³⁰ โจวเอินไหล ซูเต๋อ เป็นต้น เป็นการศึกษาระดับแรก ๆ ซึ่งช่วยให้เข้าใจการเมืองของจีนและบทบาทของชนชั้นนำของจีนได้ระดับหนึ่ง

แนวศึกษาแนวที่สอง เป็นการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำของจีน เนื่องจากความขัดแย้งทางการเมืองจีนในช่วงการปฏิวัติทางวัฒนธรรมระหว่าง ค.ศ. 1965 - 1969 ทำให้นักวิชาการตระหนักดีว่า การรู้เพียงภูมิหลังและตำแหน่งทางการเมืองของผู้นำ อาจเพียงพอต่อการเข้าใจบทบาทของผู้นำในการเมืองของจีน แต่ไม่พอเพียงแต่การอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองอื่น ๆ เช่น ความขัดแย้งหรือการต่อสู้ทางการเมือง นักวิชาการเริ่มให้ความสำคัญกับการแบ่งกลุ่มในหมู่ชนชั้นนำของจีน และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ (Factional Politics) ความขัดแย้งทางด้านนโยบายเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ ตำแหน่งที่เป็นทางการเมืองมิได้หมายถึงอำนาจหรืออิทธิพลทางการเมืองตามตำแหน่ง หากแต่ความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการระหว่างบุคคลต่างหากที่สูงจะเป็นปัจจัยสำคัญต่ออำนาจการมีหรือหมดอำนาจและอิทธิพลของผู้นำและการตัดสินใจของเขาในการได้แข่งขันของกลุ่มอำนาจในการนำสูงสุด

อย่างไรก็ดี ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังของผู้นำและชนชั้นนำตามแนวศึกษาแนวแรกก็มีส่วนช่วยให้สามารถวิเคราะห์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ ดังที่เรียกกันต่อมาว่า “กวนซี”

²⁹ Robert A. Scalapino, *Elites in the People's Republic of China*, (Seattle : University of Washington Press, 1971)

³⁰ Lucian W. Pye, *Mao Tse-tung : The Man in the Leader* (New York : Basic Books, 1967)

(Gwansi) การรู้จักกันหรือเคยทำงานร่วมกันเป็นปัจจัยทางสังคมที่สำคัญของสังคมจีนมานานแล้ว และยังคงสำคัญต่อการวิเคราะห์การเมืองจีนในสมัยปัจจุบันด้วย งานวิเคราะห์ของ Andrew Nathan³¹ และงานของ Lowell Dittmer³² ได้พยายามชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ของชนชั้นนำเกี่ยวกับนโยบายต่าง ๆ อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ไม่เป็นทางการ แนวศึกษาแนวที่ 2 นี้เน้นวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มในชนชั้นนำอันมีผลมาจากความสัมพันธ์ส่วนตัว (Factionalism) เป็นที่นิยมในปลายทศวรรษที่ 1970 และต้นทศวรรษที่ 1980 บางทีก็เรียกว่า “การเมืองไม่เป็นทางการ” (Informal Politics)

แนวศึกษาแนวที่สาม เป็นการศึกษาระยะหลังชนชั้นนำของจีนในยุคหลังเหมาเจ๋อตง (Post Mao Period) ในช่วงทศวรรษที่ 1980 ซึ่งตั้งเล็งว่ามีบทบาททางการเมืองสูงในการขึ้นและผลักดันการปฏิรูปเศรษฐกิจของจีน และในการปฏิรูปการบริหารของจีนให้เป็นระบบและเป็นสถาบัน (Institutionalization) มากยิ่งขึ้น โดยพยายามสร้างกระบวนการเลือกสรรเลื่อนตำแหน่ง และเกษียณอายุของชนชั้นนำอย่างเป็นระบบในช่วงทศวรรษที่ 1980 แต่เหตุการณ์ในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลดหูเหว่ยจากตำแหน่งเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีนใน ค.ศ. 1987 และการปลดจ้าวจื่อหยางในระหว่างวิกฤตการณ์เทียนอันเหมินใน ค.ศ. 1989 ชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของการสร้างความเป็นสถาบันอย่างเป็นทางการหรือการเลื่อนตำแหน่งและการสืบทอดอำนาจของหมู่ชนชั้นนำของจีน อิทธิพลทางการเมืองที่ไม่เป็นทางการของผู้นำอาวุโสที่เกษียณจากตำแหน่งทางการเมืองยังมีอยู่มากกว่าอำนาจของผู้นำที่อยู่ในตำแหน่งในโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางการ

นักวิชาการด้านจีนศึกษาในประเทศตะวันตกในทศวรรษที่ 1980 พยายามศึกษาชนชั้นนำของจีนในมุมมองที่กว้างขึ้น โดยไม่เน้นศึกษาเฉพาะเจาะจงเป็นปัจเจกบุคคล ดังในแนวศึกษาแนวแรก หรือศึกษากลุ่มชนชั้นผู้นำ (Elite's Faction) ที่ขัดแย้งกันในประเด็นนโยบายต่าง ๆ หากแต่ดูภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงในชนชั้นนำในปัจจุบันเปรียบเทียบกับชนชั้นนำในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศูนย์กลางการนำของพรรค เช่น ในคณะกรรมการกลาง หรือกรมการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์จีน นักวิเคราะห์การเมืองจีนได้พยายามนำทฤษฎีและแนวคิดของตะวันตกและของสาขาวิชาอื่นมาใช้ในการอธิบายชนชั้นนำของจีนในยุคที่ทันสมัยด้วยคือ แนวคิดเกี่ยวกับ “ข้าราชการนักบริหาร” (Administrative Bureaucrat) หรือ ข้าราชการอาชีพ (Career Bureaucrat) ซึ่งหมายถึง เจ้าหน้าที่ของพรรคคอมมิวนิสต์หรือของรัฐบาลจีนในระดับนำที่ทำงานบริหารหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งในกองทัพด้วย บุคคลเหล่านี้บางคนได้รับการศึกษาไม่สูงนักอาจได้รับการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย แต่ส่วนใหญ่รับราชการขยับเลื่อนขึ้นไปเรื่อย ๆ จาก

³¹ Lowell Dittmer, *Liu Shao-chi and the Chinese Cultural Revolution: The Politics of the Mass Criticism* (Berkeley: University of California Press, 1974)

³² Andrew J. Nathan, "A Factionalism Model of CCP Politics," *China Quarterly* no. 3 (March 1973)

ตำแหน่งระดับล่าง รู้กฎระเบียบและรายละเอียดต่างๆ จากประสบการณ์ในการทำงาน แต่ไม่ได้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านมีกักรู้ทั่วๆ ไป ส่วน “เทคโนแครต - นักเทคนิค” (Technician - Technocrat) เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาขั้นสูงจากมหาวิทยาลัยของจีนหรือในต่างประเทศในสาขาต่างๆ เช่น วิศวกรรมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การเงิน-การคลัง เป็นต้น เคยทำงานในรัฐวิสาหกิจและหน่วยงานหรือโรงงานต่าง ๆ และมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

นักวิชาการเชื่อว่า การวิเคราะห์ลักษณะทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปของชนชั้นนำของจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกในคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์จีนน่าจะช่วยให้ทิศทางของบทบาทของชนชั้นนำของจีนคือเศรษฐกิจการเมืองของจีนในอนาคต

คณะกรรมการกลาง (Central Committee) เป็นศูนย์กลางอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์จีน มีประมาณไม่เกิน 350 คน ประกอบด้วยสมาชิกประจำและสมาชิกสำรองเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงในการเมืองจีนระดับท้องถิ่นและระดับชาติ จัดได้ว่าเป็นชนชั้นนำ (Elite) ของพรรคคอมมิวนิสต์จีน อีกทั้งมีบทบาทสูงในการกำหนดนโยบายต่างๆ ของสาธารณรัฐประชาชนจีน การวิเคราะห์ การเปลี่ยนแปลงของชนชั้นนำในคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์จีนน่าจะช่วยให้เข้าใจบทบาทและอิทธิพลของชนชั้นนำตลอดจนทิศทางของการเมืองจีนในอนาคต

ตารางที่ 4.5

เปรียบเทียบสมาชิกใหม่ของคณะกรรมการกลาง พรรคคอมมิวนิสต์จีน ค.ศ. 1956 - 1992

คณะ กรรมการกลาง	ค.ศ.	สมาชิกประจำ		สมาชิกสำรอง		รวม	
		จำนวน	ใหม่ (%)	จำนวน	ใหม่ (%)	จำนวน	ใหม่ (%)
ชุดที่ 8	1958	97	33 (33)	93	70 (98)	170	102 (60)
ชุดที่ 9	1969	170	122 (71)	100	104 (95)	279	26 (81)
ชุดที่ 10	1973	195	55 (28)	124	50 (40)	319	113 (35)
ชุดที่ 11	1977	201	71 (35)	132	75 (56)	333	146 (43)
ชุดที่ 12	1982	210	86 (45)	136	114 (82)	344	210 (60)
ชุดที่ 13	1987	175	114 (65)	110	79 (72)	285	193 (68)
ชุดที่ 14	1992	189	84 (44)	130	87 (75)	319	181 (57)

แหล่งที่มา : Li Cheng & Lynn White, "The Thirteenth Central Committee of the Chinese Communist Party," Asian Survey (April 1988) และ Xiaowei Zang, "The Fourteenth Central Committee of the CCP, Technocracy or Political Technocracy" Asian Survey (Aug 1993).

ตารางที่ 5 ชี้ให้เห็นว่า สมาชิกคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ได้มีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมเปลี่ยนตัว (Turnover) ค่อนข้างมาก ตลอดจนมีสมาชิกใหม่ ๆ ทั้งในประเภทสมาชิกประจำและสมาชิกสำรองในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา สมาชิกคณะกรรมการกลางของบางชุดเป็นหน้าใหม่เกือบทั้งหมด ดังเช่นในชุดที่ 9 ค.ศ. 1969 หลังการปฏิวัติทางวัฒนธรรมมีหน้าใหม่ถึง 95% ในสมาชิกสำรอง เป็นต้น การเปลี่ยนตัวค่อนข้างมากคงเป็นผลมาจากความขัดแย้งในช่วงการปฏิวัติทางวัฒนธรรม

เมื่อพิจารณาถึงภูมิหลังการศึกษาตลอดจนประสบการณ์ในการทำงานของสมาชิกคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ในระหว่างปี ค.ศ. 1949 จนถึง ค.ศ. 1992 สิ่งที่น่าสนใจก็คือ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในลักษณะทางสังคมและการศึกษาของสมาชิกพรรคระดับสูงซึ่งเป็นชนชั้นนำของจีน ในช่วงแรกเริ่มของการสถาปนาประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่าง ค.ศ. 1949 - 1978 ซึ่งเป็นช่วงที่เหมาะสมที่สุดมีสำนึกและใช้นำการเมืองของจีน คณะกรรมการกลางในระหว่างเวลาดังกล่าว คือ คณะกรรมการกลางชุดที่ 8 (ค.ศ. 1956) ชุดที่ 9 (ค.ศ. 1969) และชุดที่ 10 (ค.ศ. 1973) มีสมาชิกส่วนใหญ่ที่มีภูมิหลังมาจากชนบทมักมาจากครอบครัวชาวนาบ้างก็เป็นผู้ประกอบการ มีการศึกษาค่อนข้างน้อย แต่มีประสบการณ์การปฏิวัติไทกโซน ทั้งในด้านการเผยแพร่อุดมการณ์ การจัดตั้ง การปลุกระดมมวลชน หรือการปฏิบัติการทางทหาร อีกทั้งมีความยึดมั่นในอุดมการณ์มาร์ก-เลนิน และความศรัทธาต่อเหมาเจ๋อตงอย่างเต็มที่ และยังคงอยู่ในวัยกลางคนหรือมีอายุสูง อาจกล่าวได้ว่า ชนชั้นนำของจีนในยุคแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน มักเป็น “นักปฏิวัติ-ปลุกระดม” (Revolutionary - mobilizer) เป็นส่วนใหญ่ หรืออีกนัยหนึ่งมีลักษณะเป็น “Red” (สีแดง) ซึ่งหมายถึง เน้นคุณสมบัติในด้านศรัทธายึดมั่นต่ออุดมการณ์มาร์ก-เลนิน และใช้เป็นหลักในการคิดและดำเนินการต่าง ๆ มากกว่าการให้ความสำคัญต่อ “Expert” (ผู้เชี่ยวชาญ) คือ มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านจากการศึกษาเล่าเรียนหรือการทำงาน

อย่างไรก็ดี แม้ว่าชนชั้นนำของจีนและผู้นำในระดับสูงจะเป็น “นักปฏิวัติ-ปลุกระดม” แต่เนื่องจากจีนได้เริ่มวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจโดยเลียนแบบสหภาพโซเวียตตั้งแต่ ค.ศ. 1953 ทำให้มีความต้องการความเชี่ยวชาญและบุคลากรที่รู้เรื่องเทคนิคและเศรษฐกิจ เพื่อให้การพัฒนาเศรษฐกิจให้เป็นอุตสาหกรรมสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงมีการรับคนหนุ่ม-สาว ที่มีการศึกษาให้เข้ามาทำงานในหน่วยงานต่าง ๆ ของพรรคและฝ่ายบริหารมากขึ้น การบริหารประเทศทำให้มีความต้องการคนที่เข้าใจกฎระเบียบ และสามารถสร้างแผนงานตามนโยบายต่าง ๆ ระบวรราชการของจีนได้ขยายตัวอย่างมากในสมัยทศวรรษที่ 1950 แต่ต่อมาหดตัวลงในทศวรรษที่ 1960 เนื่องมาจากการปฏิวัติทางวัฒนธรรม ผู้นำของพรรคหลายคนตลอดจนข้าราชการระดับสูงหมดอำนาจ บางคนก็ถูกทำร้ายจิตใจและร่างกายจนพิการหรือเสียชีวิต แต่ผู้นำที่ได้เข้าจากการเป็นข้าราชการระดับล่างก็เริ่มขึ้นมามีมาก ในคณะกรรมการกลางชุดที่ 10 (ค.ศ. 1973) และชุดที่ 11 (ค.ศ. 1977) จะเห็นได้ว่า สมาชิกคณะ

กรรมการกลางที่เป็น “ข้าราชการ-นักบริหาร” (Administrative - Bureaucrat) ได้เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะทั้งที่เคยทำงานอยู่ในระบบราชการและหน่วยงานของพรรคหรือของฝ่ายบริหาร

ภายหลังการตายของเหมาเจ๋อตงใน ค.ศ. 1976 และตั้งแต่นั้นมามีอำนาจแทนที่ ตั้งแต่นั้นมาได้ดำเนินการปฏิรูปเศรษฐกิจของจีนตามนโยบายสี่ทันสมัย (Four Modernizations) นั่นคือ การปฏิรูปจีนให้เป็นสังคมนิยมที่ทันสมัยในสี่ด้าน คือ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม การป้องกันประเทศ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยการกระจายอำนาจการตัดสินใจทางเศรษฐกิจไปสู่ผู้ประกอบการ คือ ครอบครัวเกษตรกรในชนบท ผู้จัดการวิสาหกิจ และโรงงาน ต่างๆ ตลอดจนเปิดประเทศให้กับธุรกิจต่างชาติเข้ามาลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ (Special Economic Zones) ทางใต้ คือ เซินเจิ้น จูไห่ ซานโถวในมณฑลกว่างโจว เซี่ยเหมินในมณฑลฝูเจี้ยน มณฑลไห่หนาน และที่ผู่ตงในเซี่ยงไฮ้

การพัฒนาเศรษฐกิจโดยใช้กลไกตลาดทำให้ต้องมีการสร้างบุคลากรที่มี “ความเชี่ยวชาญ” (Expert) เฉพาะด้าน มีความรู้ความสามารถเข้ามาอยู่ในระบบราชการของพรรคคอมมิวนิสต์จีน และของฝ่ายบริหารมากขึ้น มีการส่งนักศึกษาไปเรียนวิชาการใหม่ ๆ ในต่างประเทศ บุคคลเหล่านี้จัดเป็น “เทคโนแครต-นักเทคนิค” ในขณะที่เดียวกันก็ต้องเกี่ยวนวาทูผู้นำอาวุโสที่ไม่รู้การจัดการและวิชาการสมัยใหม่หรือไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์จีนชุดที่ 14 ในปัจจุบันมีสมาชิกประจำ 189 คน สมาชิกสำรอง 130 คน รวมทั้งสิ้น 319 คน เป็นเครื่องชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของคณะกรรมการกลางและของชนชั้นนำของจีน ลักษณะทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติทางการศึกษาหรืออายุ แตกต่างกับคณะกรรมการกลางในชุดก่อน ๆ อย่างเห็นได้ชัด

ตารางที่ 4.6

อัตราส่วนสมาชิกคณะกรรมการกลางที่ได้รับการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

คณะกรรมการกลาง	ค.ศ.	อัตราส่วนการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย (%)
ชุดที่ 8	1950	44.3
ชุดที่ 9	1969	38.8
ชุดที่ 10	1973	-
ชุดที่ 11	1977	25.7
ชุดที่ 12	1982	55.4
ชุดที่ 13	1987	73.3
ชุดที่ 14	1992	83.7

แหล่งที่มา : Li Cheng & Lynn White, “The Thirteenth Central Committee of the Chinese Communist Party,” Asian Survey (April 1988) และ Xiaowei Zang, “The Fourteenth Central Committee of the CCP,” Asian Survey (Aug. 1993)

ตารางที่ 4.7

การกระจายของอายุของสมาชิกประจำของคณะกรรมการกลางชุดที่ 14

อายุ/ปี	จำนวน	(%)
45 - 49	2	1.08
50 - 54	22	1.84
55 - 59	47	24.67
60 - 64	84	44.4
65 - 69	19	10.05
70 - 74	3	1.58
75 - 79	2	1.08
ไม่รู้	10	5.29
รวม	189	100.00

แหล่งที่มา : Xiaowei Zang "The Fourteenth Central Committee of the CCP," Asian Survey (Aug. 1993).

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบอัตราส่วนของสมาชิกคณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่ได้รับการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย จะเห็นได้สมาชิกคณะกรรมการกลางในชุดที่ 9 (ค.ศ. 1969) และชุดที่ 11 (ค.ศ. 1977) มีคนได้รับการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยมีน้อยกว่าชุดอื่นคือเพียง 23.8% และ 25.7% ตามลำดับ ทั้งนี้เป็นเพราะผลจากการปฏิวัติทางวัฒนธรรมที่เน้นครุฑาต่ออุดมการณ์และการที่เหมาเจ๋อตงและผู้สนับสนุนของเหมาเน้นคุณสมบัติ "แดง" หรืออุดมการณ์มากกว่า "ความเชี่ยวชาญ" หรือความรู้-เทคนิค แต่คณะกรรมการกลางชุดที่ 12 (ค.ศ. 1982) มีสมาชิกที่ได้ผ่านการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยถึงกว่าครึ่งประมาณ 55.4% และเพิ่มมากขึ้นในชุดที่ 13 เป็น 73.3% และในชุดปัจจุบัน คือชุดที่ 14 (ค.ศ. 1992) สมาชิกถึง 83.7% ของคณะกรรมการกลางทั้งหมดมีความรู้ถึงระดับมหาวิทยาลัย แสดงว่าการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยเป็นเกณฑ์สำคัญประการหนึ่งในการก้าวขึ้นมาสู่การเป็นผู้นำและชนชั้นนำของจีนในปัจจุบัน

ส่วนตารางที่ 7 แสดงถึงการกระจายของอายุของสมาชิกประจำของคณะกรรมการกลางชุดที่ 14 (ค.ศ. 1992) โดยสมาชิกที่มีอายุระหว่าง 59 - 45 ซึ่งเป็นวัยฉกรรจ์มีจำนวน 71 คน หรือประมาณ 37% ส่วนในวัยสูงอายุระหว่าง 60 - 64 ปี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ-นักบริหาร มีจำนวน 84 คน หรือประมาณ 44% ในขณะที่ผู้ที่มีอายุเกิน 70 ปีขึ้นไป มีเพียง 5 คน หรือเพียง 2.5% เท่านั้น อาจกล่าวได้ว่า ผู้นำในชนชั้นนำของจีนมีอายุโดยเฉลี่ยน้อยลงและมีการศึกษาสูงขึ้น

งานวิจัยของนักวิชาการหลายคน เช่น Li Cheng & Lynn White และ Xiaowei Zang ชี้ให้เห็นว่า พรรคคอมมิวนิสต์จีนกำลังอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่าน (Transitional Period) ของผู้นำ พรรคคอมมิวนิสต์จีนภายใต้การนำของเหมาเจ๋อตงก่อนการยึดอำนาจใน ค.ศ. 1949 มีผู้นำซึ่งส่วนใหญ่เป็น "นักปฏิวัติ-ปลุกกระดม" แต่เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์ยึดอำนาจได้ใน ค.ศ. 1949

ต้องพัฒนาเศรษฐกิจและบริหารเทศ จึงต้องรับผู้มีความรู้มาทำหน้าที่บริหารเป็นข้าราชการมากขึ้น ดังนั้นในชนชั้นนำของจีนในช่วงต้นของสาธารณรัฐประชาชนจีน จึงประกอบด้วย “นักปฏิบัติ-ปลุกระดม” เป็นส่วนใหญ่ และข้าราชการ-นักบริหารเป็นส่วนน้อย ต่อมาภายหลังการตายของเหมาเจ๋อตุงใน ค.ศ. 1976 เด่งเสี่ยวผิงได้ขึ้นมาเป็นผู้นำสูงสุดแทนที่ การปฏิรูปเศรษฐกิจไปสู่ความทันสมัยโดยใช้กลไกตลาด ทำให้มีผู้ที่ได้รับการศึกษาและมีอายุน้อยเลื่อนขึ้นมาเป็นชนชั้นนำ ดังนั้นชนชั้นนำของจีนในยุคที่ 2 นี้ประกอบด้วย นักปฏิบัติ-ปลุกระดม เป็นส่วนน้อย เนื่องจากสุขภาพ หรือเสียชีวิต แต่ยังคงอิทธิพลสูง เนื่องจากมีส่วนในการบุกเบิกสถาปนาประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็น “ข้าราชการ-นักบริหาร” และ “เทคนิค-เทคโนแครต” ดังจะเห็นได้จากสมาชิกของคณะกรรมการกลางชุดที่ 14 (ค.ศ. 1992)

แนวโน้มของชนชั้นของจีนในยุคหลังเติ้งเสี่ยวผิงในศตวรรษที่ 21 นี้ น่าจะเป็นกลุ่มคน 2 ประเภท คือ นักบริหาร-ข้าราชการ และเทคโนแครต ทั้งนี้เพราะผู้นำที่เป็นนักปฏิบัติและปลุกระดมคงเสียชีวิตเกือบหมดแล้ว ที่เหลืออยู่ก็ชรามากจนไม่สามารถชี้นำอะไรได้อีกต่อไป จีนจะถูกชี้นำโดยผู้นำที่เป็นข้าราชการและเทคโนแครต

ชนชั้นนำของจีนกับแนวโน้มการเมืองจีนในศตวรรษที่ 21

การเปลี่ยนแปลงรุ่นของชนชั้นนำจีน ไม่เพียงแต่เป็นการเปลี่ยนตัวบุคคล แต่ยังเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติและคุณลักษณะของผู้นำอีกด้วย ชนชั้นนำของจีนในปัจจุบันและอนาคตคงจะมีลักษณะดังต่อไปนี้

- ① อายุโดยเฉลี่ยจะน้อยลงกว่าเดิม สมาชิกของคณะกรรมการกลางน่าจะมียายุเฉลี่ยระหว่าง 50 - 59 ปี
- ② การศึกษาของสมาชิกคณะกรรมการกลางส่วนใหญ่จะเป็นระดับมหาวิทยาลัยทั้งในประเทศจีนเองและต่างประเทศ
- ③ ชนชั้นนำของจีนในอนาคตจะยังคงประกอบด้วยผู้นำที่เป็นข้าราชการ-นักบริหาร และผู้นำที่เป็นเทคโนแครต ในระยะยาวชนชั้นนำของจีนจะมีลักษณะเป็นเทคโนแครตมากขึ้น

ชนชั้นนำของจีนในรุ่นที่ 3 คือรุ่นที่มีเจียงเจ๋อหมิน เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นแกนนำนั้นน่าจะเป็นเทคโนแครตเกือบทั้งหมด ทั้งนี้เพราะเจียงเจ๋อหมินต้องการสานต่อนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจของเติ้งเสี่ยวผิงต่อไปจนถึงศตวรรษที่ 21 แต่อย่างไรก็ดี ถ้านางสูงสุดจะยังคงอยู่ที่ผู้นำระดับสูงที่ยังคงเป็นข้าราชการ-นักบริหาร ดังเช่น เจียงเจ๋อหมิน หลี่เฉิงและ จูหรงจี เป็นต้น

การประชุมสมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 15 มีที่นาระหว่างวันที่ 12-18 กันยายน ค.ศ. 1997 มีสมาชิกพรรคระดับนำ 2,108 คน มาร่วมประชุมกัน เพื่อกำหนดทิศทางและนโยบายใน

การนำประเทศจีนใน 5 ปีข้างหน้าสู่ศตวรรษที่ 21 การประชุมสมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์จีนครั้งที่ 15 นี้มีความสำคัญ เพราะเป็นการประชุมสมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์จีนครั้งแรกหลังจากรบพรรคของเติ้งเสี่ยวผิงในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1997 ซึ่งเป็นรัฐบุรุษอาวุโสและผู้อุปถัมภ์ของเจียงเจ๋อหมิน เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีนคนปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นการประชุมที่เจียงเจ๋อหมินมีบทบาทจัดการประชุมโดยตรง เพื่อสรรหาผู้นำจีนรุ่นต่อไปในการสืบทอดอำนาจและเตรียมนำจีนสู่ศตวรรษที่ 21

การประชุมสมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 15 นี้ ยังได้ยืนยันการวิเคราะห์ข้างต้นว่า ชนชั้นนำของจีนนั้นวันข้างหน้าจะมีลักษณะเป็นเทคโนโลยีและมีความรู้สูง แต่จะมีการศึกษาสูงขึ้นไปกว่าเดิม ที่ประชุมสมัชชาพรรคให้เลือกคณะกรรมการกลางชุดใหม่ ซึ่งประกอบด้วย กรรมการประจำ 193 คน และกรรมการสำรอง 151 คน รวมทั้งสิ้น 344 คน ในจำนวนกรรมการประจำของคณะกรรมการกลาง 193 คน กรรมการใหม่ที่ได้รับแต่งตั้ง 109 คน หรือ 57% และในกรรมการสำรอง 151 คน มีกรรมการใหม่ 106 คน หรือ 70% ในคณะกรรมการกลางชุดใหม่ 344 คนนี้ กรรมการสำรองที่ได้รับการเลื่อนให้ไปเป็นกรรมการประจำ 46 คน ดังนั้นสมาชิกใหม่ที่ได้รับแต่งตั้งของคณะกรรมการกลางจึงมี 109 คน หรือ 49% ของทั้งหมด นับเป็นการปรับเปลี่ยนผู้นำระดับสูงครั้งสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์จีน

เมื่อพิจารณาถึงอายุและการศึกษาของชนชั้นนำของจีนในคณะกรรมการกลางชุดที่ 15 นี้ จะเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนกับชุดก่อนๆ ตารางที่ 8 นี้ให้เห็นถึงอายุโดยเฉลี่ยของสมาชิกคณะกรรมการกลาง จะเห็นได้ว่า สมาชิกคณะกรรมการกลางชุดนี้อายุโดยเฉลี่ยเพียง 55.9 ปี น้อยกว่าชุดที่ 14 เพียงเล็กน้อย แต่เมื่อเทียบกับชุดที่ 10 (ค.ศ. 1973) ชุดที่ 11 (ค.ศ. 1977) และชุดที่ 12 (ค.ศ. 1982) จะเห็นถึงความแตกต่างกันมากเกือบ 10 ปี สมาชิกคณะกรรมการกลางในอดีตจะมีอายุโดยเฉลี่ย 62-65 ปี แต่ในปัจจุบันประมาณ 55-56 ปีเท่านั้น

ตารางที่ 4.8
อายุโดยเฉลี่ยของสมาชิกคณะกรรมการกลาง

คณะกรรมการกลาง	ค.ศ.	อายุเฉลี่ย/ปี
ชุดที่ 8	1956	58.4
ชุดที่ 9	1969	59.0
ชุดที่ 10	1973	62.0
ชุดที่ 11	1977	64.6
ชุดที่ 12	1982	62.0
ชุดที่ 13	1987	55.2
ชุดที่ 14	1992	58.3
ชุดที่ 15	1997	55.9

ตารางที่ 4.9

อัตราส่วนของสมาชิกคณะกรรมการกลางที่ได้รับการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

คณะกรรมการกลาง	ค.ศ.	ร้อยละ
ชุดที่ 8	1956	44.3
ชุดที่ 9	1969	23.8
ชุดที่ 10	1973	-
ชุดที่ 11	1977	25.7
ชุดที่ 12	1982	55.4
ชุดที่ 13	1987	73.3
ชุดที่ 14	1992	83.7
ชุดที่ 15	1997	92.4

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพิจารณาถึงระดับการศึกษาของสมาชิกคณะกรรมการกลางชุดที่ 15 นี้ จะเห็นความแตกต่างกันยิ่งขึ้น ชนชั้นนำของจีนที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้นถึงระดับมหาวิทยาลัยนับวันจะทวีจำนวนมากขึ้น ตารางที่ 9 ระบุว่า สมาชิกของคณะกรรมการกลางชุดที่ 15 ส่วนมากถึง 92.4% ได้รับการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งมากที่สุดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน นับเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญของลักษณะของผู้นำจีนที่กำลังเปลี่ยนผ่านไปสู่ความเป็นเทคโนโลยีที่มีความรู้สูงจากสถาบันการศึกษา การเปลี่ยนแปลงนี้มิได้เกิดเฉพาะในชนชั้นนำระดับสูงเท่านั้น แต่เป็นแนวโน้มที่เกิดขึ้นกับผู้นำของจีนในทุกระดับ

ที่ประชุมสมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์จีนยังได้เลือกคณะกรรมการเมือง (Politburo) ชุดใหม่ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกทั้งหมด 24 คน เป็นสมาชิกประจำ 22 คน และสำรอง 2 คน สมาชิกประจำคณะกรรมการเมืองชุดใหม่ประกอบด้วย เจียงเจ่อหมิน หลี่เผิง จูหวังจี หลี่รุ่ยหวาน หูจิ้นเทา ดิงกวนเก็น เฉียนจื่อหุ่ย อู่ป๋ิงกว๋อ หลี่หลานซิง หลี่ฉางซุน หลี่เฉียนหิง อู่กวนเจิ้ง ฉือเก๋วเหียน นจางหวานเมี่ยน ลีวกัน เจียงซุนหุ่ย เจี๋ชิงหลิน เจียนจี้เจิน หวงจู่ เว่ยเจียนลิ่ง เหวินเจียเป่า เท่เคฉะ สมาชิกสำรอง 2 คน คือ เจิ้งชิงหง และอู่หยี

ส่วนคณะกรรมการประจำของกรมการเมืองชุดใหม่ (Standing Committee) ซึ่งเป็นศูนย์กลางการนำสูงสุดของพรรคคอมมิวนิสต์จีน มีสมาชิก 7 คนเท่าเดิม คือ เจียงเจ่อหมิน หลี่เผิง จูหวังจี หลี่รุ่ยหวาน หูจิ้นเทา เว่ยเจียนลิ่ง หลี่หลานซิง แตกต่างจากชุดที่ 14 คือ เจียงลี้ และหลิวหวาซิงเกษียณไป โดยมีเว่ยเจียนลิ่ง และหลี่หลานซิงมาแทนที่

ต่อมาในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1998 สภาประชาชนแห่งชาติจีนได้จัดประชุมครั้งที่ 9 และมีการปรับเปลี่ยนผู้นำระดับสูงในฝ่ายบริหารที่สำคัญคือ

ประธานาธิบดี ได้แก่ เจียงเจ่อหมิน

รองประธานาธิบดี ได้แก่ หูจิ่นเทา

ประธานสภาประชาชนแห่งชาติจีน คือ หลี่เจี๋ย

นายกรัฐมนตรี คือ จูหรงจี

รองนายกรัฐมนตรี มี 4 คน คือ หลี่หลานซิง เจียนจี้เจี๋ย อู๋ปิงกั๋วสือ เหวินเจี้ยนเป่า

การจัดประชุมสมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 15 ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1997 และการจัดประชุมสภาประชาชนแห่งชาติครั้งที่ 9 ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1998 เป็นการประทับอำนาจของเจียงเจ๋อหมิน ท้าทายทางการเมืองของเติ้งเสี่ยวผิงและหัวหน้าคณะผู้นำจีน (Collective Leadership) เจียงเจ๋อหมิน ได้ใช้ตำแหน่งที่เป็นทางการ (Formal Politics) ทั้งในพรรคในฝ่ายบริหารและในองค์กรกำหนดนโยบายของกองทัพ สร้างฐานอำนาจทางการเมืองในการสืบทอดอำนาจต่อจากเติ้งเสี่ยวผิง และสามารถผลักดันคู่แข่งทางการเมือง เช่น เจียวชิว หรือผู้นำอาวุโสที่ใกล้ชิดกับเติ้งเสี่ยวผิง เช่น หลิวหาซิง ให้พ้นไปจากศูนย์กลางการนำ คือ คณะกรรมการประจำของกรมการเมือง ทำให้เจียงเจ๋อหมินมีอาวุโสสูงสุด

เจียงเจ๋อหมินยังสร้างแนวร่วมกันที่เผิง ซึ่งตรงวาระการเป็นนายกรัฐมนตรี และให้ขึ้นดำรงตำแหน่งประธานสภาประชาชนแห่งชาติแทนเจียวชิว เจียงเจ๋อหมิน ยังใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัว (guanxi) หรือ การเมืองที่ไม่เป็นทางการ (Informal Politics) สนับสนุนคนสนิทหรือผู้เคยทำงานร่วมกันในเชิงใต้ให้มาดำรงตำแหน่งสูงในพรรคคอมมิวนิสต์จีนและในฝ่ายบริหาร จนถูกมองว่าเป็น “กลุ่มเผิงไฮ่” เช่น หวงจู่ อู๋ปิงกั๋วสือ หวางเต๋หยาน เจิ้งชิงหง เป็นต้น ผู้นำเหล่านี้ล้วนมีประสบการณ์ในการทำงานคล้ายๆ กันกับเจียงเจ๋อหมิน และได้รับการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยและเป็นผู้ว่ารุ่นใหม่ที่จะเป็นฐานอำนาจให้เจียงเจ๋อหมิน

สรุป

อาจกล่าวได้ว่า ชนชั้นนำของจีนภายใต้การนำของเจียงเจ๋อหมินทั้งในกรมการเมืองและในคณะกรรมการกลางส่วนใหญ่เป็นเทคโนโลยีการศึกษาระดับสูงและมีประสบการณ์ในการบริหารในระดับต่างๆ หูจิ่นเทา ผู้นำหนุ่มที่สุดในคณะกรรมการประจำของกรมการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรองประธานาธิบดี ในการประชุมสภาประชาชนแห่งชาติครั้งที่ 9 น่าจะเป็นหนึ่งในคณะท้าวทางการเมืองของเจียงเจ๋อหมิน หรือผู้นำรุ่นที่ 4 ที่จะนำจีนในต้นศตวรรษ 21

ชนชั้นนำของจีนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และมีลักษณะของนักบริหาร-เทคโนโลยีมากกว่า นักปฏิวัติ-ปลุกระดม น่าจะส่งผลต่อการเมืองและเศรษฐกิจของจีนในอนาคต ทางด้านการเมืองชนชั้นนำของจีนที่เป็นเทคโนโลยีและคงรักษาระบบคอมมิวนิสต์ โดยพรรคคอมมิวนิสต์ยังคงรักษาอำนาจเบ็ดเสร็จทางการเมืองของจีนต่อไป และจะสนใจในต่อ

การเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะผลักดันการปฏิรูปทางเศรษฐกิจให้ดำเนินต่อไปในลักษณะของ
สังคมนิยมที่ไกลไกลตลาด

อย่างไรก็ตาม การล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ตลอดจนการ
สิ้นสุดของสงครามเย็นระหว่างสหรัฐอเมริกาและรัสเซีย (สหภาพโซเวียต) น่าจะส่งผลกระทบต่อ
ความรู้สึกและศรัทธาต่อพรรคคอมมิวนิสต์จีน ถ้าหากว่าจีนเผชิญวิกฤตทางเศรษฐกิจหรือสังคม
อันเป็นผลมาจากการปฏิรูปเศรษฐกิจแบบไกลไกลตลาด หรือในระยะยาวเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามี
บทบาทสูงเป็นชนชั้นนำของจีนในพรรคคอมมิวนิสต์จีนมากขึ้น การเมืองของจีน จะผันแปรไปใน
ทิศทางเดียวกันยุโรปตะวันออกหรือไม่ เป็นเรื่องที่น่าจับตามองอย่างยิ่ง

บทที่ 5

นโยบายการป้องกันประเทศของจีน : ปัญหาเก่า - เวลาใหม่

สุรชาติ บำรุงสุข

“ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของเราสร้างอยู่บนพื้นฐานของสงครามประชาชน... กองทัพปลดแอกประชาชนได้สร้างงานการเมืองที่ปฏิบัติอันเข้มแข็งของตนขึ้น บนพื้นฐานแห่งสงครามประชาชน”

เหมาเจ๋อตง

สถานการณ์ปัจจุบันและการะ

หนักที่ของเรา (1947)

“ความอ่อนแอทางยุทธศาสตร์ของจีนไม่สามารถป้องกันจีนจากการใช้กำลังในนโยบายต่างประเทศของตนเองได้... แต่การใช้กำลังของจีนก็มีขอบเขตแคบกว่ามหาอำนาจอื่น ๆ ในเอเชีย”

แอนดรู เนทาน

โรเบิร์ต วอล

The Great Wall and the Empty

Fortress (1997)

กล่าวนำ

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งของจีนนับตั้งแต่พรรคคอมมิวนิสต์ขึ้นสู่อำนาจจนถึงปัจจุบันก็คือ ปัญหาของการป้องกันประเทศ ชัยชนะในสงครามกลางเมืองทำให้กองทัพจีนได้ยึดถือแนวความคิดของเหมา เจ๋อตง ในเรื่องของ “สงครามประชาชน” (People's War) เป็นสุดยอดของมโนทัศน์ทางด้านยุทธศาสตร์ (strategic concept) ที่ใช้ในการป้องกันประเทศให้พ้นจากการรุกรานของข้าศึกจากภายนอก ตลอดจนความเชื่อว่าสงครามประชาชนมีขีดความสามารถในการป้องปราม (deterrence) ต่อการใช้อาวุธนิวเคลียร์ของมหาอำนาจฝ่ายตรงข้ามได้

แต่ในความเป็นจริง กลับพบว่ามโนทัศน์ทางยุทธศาสตร์ที่วางรากฐานอยู่บนแนวทางสงครามประชาชนนั้น ไม่อาจจะใช้ในการยับยั้งการรุกรานด้วยกำลังทางทหารในสงครามสมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สงครามสมัยใหม่ที่มีเทคโนโลยีทหารที่ทันสมัยเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญนั้น ทำให้จีนพบว่าตนเองมีความล้าหลังทางทหารอยู่มาก อีกทั้งยังพบถึงความล้าหลังในมิติอื่นๆของประเทศอีกด้วย ดังนั้นในยุคหลังเหมาหรือจากยุคเติ้ง เสี่ยว ผิง แนวความคิดในการพัฒนาประเทศจึงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

หลักการที่เป็นแนวทางในยุคของเติ้งก็คือ “หลักการ 4 ทันสมัย” โดยมุ่งการพัฒนาประเทศ 4 มิติใหญ่ อันได้แก่ การเกษตร อุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์ - เทคโนโลยี และการป้องกันประเทศ ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนว่าหนึ่งในสี่มิติของแนวทางการพัฒนาในยุคใหม่ของจีนได้ถือเอาประเด็นด้านการทหารและการป้องกันประเทศเป็นประเด็นสำคัญ ฉะนั้นบทความต่อไปนี้จะเป็นการสำรวจสถานะอย่างสังเขปของนโยบายการป้องกันประเทศของจีนในยุคปัจจุบัน

มรดกทางประวัติศาสตร์

ในทางประวัติศาสตร์นั้น อาณาจักรของจีนถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางและเป็นแหล่งของอารยธรรมที่สำคัญในภูมิภาคตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ ความเหนือกว่าของจีนไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของขีดความสามารถด้านการทหาร เศรษฐกิจ ตลอดจนเรื่องของวัฒนธรรมทำให้จีนถือว่าตนเองเป็นเสมือน “ศูนย์กลางของจักรวาล” โดยมีประเทศอื่น ๆ ในเอเชียที่ด้อยกว่าแวดล้อมอยู่ ความต้องการจะได้การยอมรับในฐานะดังกล่าวจึงเป็นเรื่องสำคัญของการสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านในภูมิภาค ดังจะเห็นได้จากประเพณีที่รัฐในภูมิภาคต้องส่งเครื่องบรรณาการให้แก่ผู้ปกครองของจีน

แต่ความยิ่งใหญ่ของจีนถูกทำลายโดยตรงจากการรุกรานอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะการล่าอาณานิคมในศตวรรษที่ 19 ซึ่งมีความก้าวหน้าในเรื่องเทคโนโลยี อันมีผลโดยตรงต่อขีดความสามารถด้านการทหาร ความอ่อนแอของสังคมจีนประกอบกับความล่าช้าทางเทคโนโลยีทำให้ขีดความสามารถในการต่อต้านแรงกดดันทั้งทางการเมืองและการทหารของตะวันตกเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยยาก กล่าวคือในทางการทหาร จีนอ่อนแอเกินกว่าจะใช้กำลังทหารของตนเองยังยั้งต่อแรงกดดันดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่ผู้ปกครองของจีนต้องยอมจำใจเปิดเมืองให้มีการค้าและการติดต่อกับต่างประเทศ ตลอดจนรวมถึงการถูกบังคับให้ยอมรับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอันเป็นผลมาจากการบังคับใช้ของสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม

จีนในยุคที่ต้องเผชิญกับนักล่าอาณานิคมตะวันตกในศตวรรษที่ 19 เป็นจีนที่ถูกทำลายความภาคภูมิใจในตัวเอง (humiliate) เป็นจีนที่มีความอ่อนแอทางด้านเทคโนโลยีและการทหาร และเป็นจีนที่มีความล่าช้าทางด้านสังคม ดังที่ ซุน ยัต เซน ได้กล่าวแสดงความรู้สึกอย่างขมขื่นถึงสภาพของจีนในยุคนั้นว่า “เรา (จีน) เป็นประเทศที่ยากจนและอ่อนแอที่สุดในโลก อยู่ในตำแหน่งที่ต่ำสุดในกิจการของโลก ประชาชนของประเทศอื่น ๆ จึงเป็นเสมือนมดแล่นเนื้อ ซึ่งเรา (จีน) เป็นเสมือนปลาและเนื้อ”

ทางเลือกของสังคมจีนในการทำความเข้าใจกับพื้นดินมาจึงเป็นประเด็นสำคัญในช่วงของประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของจีน ทางเลือกดูจะมีอยู่เพียง 2 ทางคือจะปฏิรูปหรือปฏิวัติ

การต่อสู้ของสองแนวทางดำเนินไปภายใต้สภาพการณ์ของความปั่นป่วนทางการเมือง การตกต่ำทางเศรษฐกิจ ตลอดจนการถูกกดดันและการถูกเล้าวืดเอาเปรียบจากประเทศต่าง ๆ ที่ต้องการแสวงหาผลประโยชน์จากจีน และในสภาพการณ์ของการต่อสู้เช่นนี้ ไม่ว่าจะเป็นนักปฏิรูปหรือนักปฏิวัติ นักชาตินิยมหรือพวกนิยมคอมมิวนิสต์ มีจุดยืนต่ออดีตและอนาคตของจีนไม่แตกต่างกัน พวกเขาต้องการนำความภาคภูมิใจและความยิ่งใหญ่แห่งอดีตของจีนกลับมา เพื่อต้องการให้จีนมีฐานะเป็นตัวแสดงที่สำคัญในการเมืองโลกในวันข้างหน้า

ปัญหาการต่อสู้เพื่อเลือกทางเดินของสังคมจีน ในที่สุดก่อให้เกิดสงครามกลางเมืองขึ้นระหว่างฝ่ายก๊กมินตั๋งและฝ่ายคอมมิวนิสต์ และสิ้นสุดลงด้วยชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์จีน (พคจ.) ในเดือนตุลาคม 1949 ชัยชนะที่เกิดขึ้นในทางการทหารได้ยืนยันด้วยคำขวัญที่หนักแน่นและพคจ. ได้กล่าวถึงเสมอ ๆ ว่า “อำนาจรัฐเกิดจากปากกระบอกปืน” (political power grew out of the barrel of a gun) ทั้งยังดอกขำอีกว่า “ปืนเท่านั้นที่เปลี่ยนแปลงโลก” (with guns the whole world can be transformed) และที่สำคัญก็คือชัยชนะนี้ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในแนวทางในการใช้สงครามประชาชนเป็นรูปการณใหม่ของการสงคราม เพราะชัยชนะในสงครามปฏิวัติของจีนนั้น เป็นชัยชนะของสงครามประชาชนที่ดำเนินการโดยพรรคคอมมิวนิสต์

โลกทัศน์ในนโยบายป้องกันประเทศ

แม้ว่าจีนจะประสบความสำเร็จในการจัดตั้งรัฐบาลคอมมิวนิสต์ขึ้นแล้วก็ตาม แต่ปัญหาของพรรคก๊กกตทงทางประวัติศาสตร์ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญ และผล กระทบของปัญหาดังกล่าวได้มีส่วนโดยตรงต่อการสร้าง “โลกทัศน์ทางยุทธศาสตร์” (strategic outlook) ในการวางนโยบายป้องกันประเทศ

จากประวัติศาสตร์ที่จีนต้องถูกกดดันจากภัยคุกคามทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และการทหาร และแม้แต่ในชุดหลังจากการปลดปล่อยในปี 1949 แล้วก็ตาม ปัญหาดังกล่าวได้ถูกดอกขำจากข้อพิพาทในวิกฤตการณ์เกาหลี และความขัดแย้งกับอินเดียน สิ่งเหล่านี้นำไปสู่ข้อสรุปที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ว่า สถานะของจีนที่ถูกคุกคามนั้น เป็นผลมาจากความล้าหลังของสังคมจีนไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเศรษฐกิจหรือเทคโนโลยีก็ตาม ซึ่งมักจะสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนจากความล้าหลังด้านการทหาร ดังนั้นมหาอำนาจตะวันตกมีทัศนะไม่ค่อยแตกต่างจากเดิมเท่าไรในอดีตไม่ว่าจะยุคของการบังคับให้ “เปิดประตูเมืองจีน” (Open - Door Policy) หรือยุคของพรรคคอมมิวนิสต์ครองอำนาจ โดยมองว่าสังคมจีนโดยทั่วไปล้าหลังและไม่มีความเข้มแข็งโดยเฉพาะด้านการทหาร

ดังนั้นข้อถกเถียงในการแสวงหาหนทางในการปฏิรูปสังคมจีนเป็นสิ่งที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว ในประวัติศาสตร์ของจีน ในช่วงทศวรรษของปี 1860 เมื่อได้มีความพยายามที่จะทำการปรับ

ระบบของจีนให้ความสำคัญแก่ความก้าวหน้ามากขึ้นเพื่อต่อสู้กับการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ข้อถกเถียงระหว่าง “การพึ่งตนเอง” (self reliance) กับ “การพึ่งตะวันตก” ด้วยการเปิดรับวิทยาการที่ก้าวหน้าและทันสมัยจากโลกตะวันตกก็หวนกลับมาอีก และข้อถกเถียงเช่นนี้เป็นประเด็นที่ดำรงอยู่ในประวัติศาสตร์ของจีนมาโดยตลอดจากในประวัติศาสตร์ยุคใหม่จนถึงในปัจจุบัน

ในยุคของการสร้างสังคมนิยมของจีนหลังจากความสำเร็จในการปลดปล่อยประเทศแล้ว ผู้นำของจีนจะยึดหลักของ “การพึ่งตนเอง” อย่างมาก ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะการถูกปิดล้อมจากโลกตะวันตกในยุคสงครามเย็น อีกส่วนอาจเกิดจากปัญหาความแตกต่างกับโซเวียต หลังจากปี 1960 ซึ่งทำให้จีนไม่มีทางเลือกอะไรมากนักในนโยบายการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ซึ่งรวมไปถึงการพัฒนากองทัพด้วย ในกิจการด้านการป้องกันประเทศก็เช่นเดียวกัน การพึ่งตนเองนั้นทำให้กองทัพจีนยึดถือเอาหลักนิยมของ “สงครามประชาชน” (People's War) เป็นแนวทางหลักในการดำเนินการสงคราม ซึ่งก็สอดคล้องกับเงื่อนไขที่เป็นจริงของสถานะของจีนในขณะนั้น โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากสิ่งที่เรียกว่า “เศรษฐกิจฐานกำลัง” (Economy of Force) ของจีน

แต่โลกทัศน์ของจีนกับการพึ่งตนเองทางทหารต้องเปลี่ยนแปลงไปในยุคหลังเหมา เพราะการพบว่าตนเองทั้งห้าประเทศตะวันตกอยู่ค่อนข้างมาก แม้จะเกิดความเปลี่ยนแปลงว่า “แมวสีอะไรก็จับหนูได้” แต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยังมีอิทธิพลความคิดของเหมาดำรงอยู่ ดังจะพบว่ากองทัพจีนยังคงยึดถือเอาหลักนิยมของสงครามประชาชนเป็นจุดสำคัญของแนวทางและนโยบายการทหารของจีน แม้ว่ากองทัพพยายามจะปรับตัวเองให้มีความเป็นกองทัพที่ทันสมัยขึ้นมากขึ้นเพื่อเตรียมรับการทำสงครามกับสหภาพโซเวียตก็ตาม

ดังนั้นหากพิจารณาถึงโลกทัศน์ในนโยบายทหารของจีนจะพบว่าอิทธิพลของภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในการผลักดันวิธีคิดและแนวทางนโยบายทางทหารของจีนให้เกิดขึ้น ซึ่งแรงผลักดันนี้ก็คือความพยายามที่จะนำประเทศกลับไปสู่การเป็นประเทศที่มีความสำคัญในกิจการของโลก และความพยายามที่จะไม่ให้มีการทำทลายหรือถูกกระทำในลักษณะของการลดความภาคภูมิของชาติ (humiliate) เช่นที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ของยุคอาณานิคม

วัตถุประสงค์แห่งชาติ - ยุทธศาสตร์ชาติ

จากประสบการณ์ในประวัติศาสตร์ของการถูกคุกคามในเรื่องของเอกราชและอธิปไตย ทำให้วัตถุประสงค์หลักในทางการทหารของจีน คือการปกป้องพรหมแดนตนเองให้พ้นจากการถูกโจมตีจากข้าศึก (ซึ่งในกรณีนี้อาจกล่าวได้ว่าวัตถุประสงค์หลักของจีนไม่แตกต่างกับวัตถุประสงค์หลักของประเทศอื่น ๆ) อีกทั้งประสบการณ์ของความแตกแยกภายใน ทำให้ผู้นำจีนในยุคหลังปลดปล่อยให้ความสำคัญกับการสร้างเอกภาพภายในของตนเองมากขึ้น ตลอดจนถึงการรักษา

ความมั่นคงภายในและการสร้างความอยู่ดีกินดีให้เกิดแก่ประชาชน เพราะประสบการณ์ในอดีตของความอดอยากและความยากจนในสังคมจีนเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ลดความสามารถของรัฐจีน นอกจากนี้ความสำเร็จในการจัดตั้งระบบการปกครองแบบสังคมนิยมขึ้นนั้น ทำให้รัฐบาลจีนต้องให้ความสำคัญแก่การรักษาระบอบการปกครองดังกล่าวให้สามารถดำรงอยู่ได้ (ไม่ว่าจะเป็นในช่วงสงครามเย็นที่ถูกคุกคามจากสหรัฐ หรือช่วงที่เกิดปัญหาข้อพิพาทกับสหภาพโซเวียตแล้วก็ตาม)

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์แห่งชาติดังกล่าว ผู้นำจีนได้เน้นถึงการสร้างชาติตามแนวความคิดของเหมา เจ๋อตง ด้วยการผสมผสานระหว่างลัทธิชาตินิยมและสังคมนิยมเช่น การเน้นความเด่นแดง เน้นการพึ่งตนเอง และในกิจการของการป้องกันประเทศนั้น ก็เน้นในเรื่องของสงครามประชาชน

แต่ในยุคหลังเหมาแล้ว แนวทางในการดำรงไว้ซึ่งวัตถุประสงค์แห่งชาติได้เปลี่ยนแปลงไป การหันไปสู่นโยบายที่ทันสมัยเพื่อเปิดรับเอาวิทยาการและเทคโนโลยีจากโลกตะวันตกเพื่อการพัฒนางานด้านการเกษตร อุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการป้องกันประเทศนั้น ไม่ได้แตกต่างจากข้อถกเถียงเดิมในประวัติศาสตร์ระหว่างการพึ่งตนเองกับการพึ่งตะวันตก

นอกจากนี้ แรงผลักดันให้จีนกลับเข้าหาตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐนั้น เป็นผลโดยตรงจากความขัดแย้งระหว่างจีนกับโซเวียต แม้ว่าภาวะประนีประนอมกับคุกคามในทิศทางของจีน จะถือว่าอภิมหาอำนาจทั้งสองคือสหรัฐและโซเวียตเป็นภัยคุกคามหลักต่อจีนไม่แตกต่างกัน แต่ในช่วงปลายทศวรรษที่ 7 ทิศนะในการมองภัยคุกคามของจีนดูจะให้น้ำหนักแก่โซเวียตมากกว่าสหรัฐ ดังจะเห็นได้จากการประมาณโซเวียตว่าเป็น "สังคมจักรวรรดินิยม" (Social Imperialism) หรือการเรียกร้องให้จัดตั้ง "แนวร่วมต่อต้านลัทธิครองความเป็นเจ้า" (united front against hegemonism) ดังที่ปรากฏในทฤษฎีสามโลก (Three World Theory) ซึ่งจีนเป็นผู้เสนอขึ้น ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่งในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศก็คือ การเรียกร้องให้พรรคคอมมิวนิสต์ของประเทศต่าง ๆ ร่วมมือกับประเทศตะวันตกในการต่อต้านโซเวียต ในกระบวนการประเมินทางยุทธศาสตร์ของจีนรูปธรรมที่เกิดจากการขยายอิทธิพลโซเวียตในเอเชีย - แปซิฟิกถูกพิจารณาว่าเป็นภัยคุกคามหลักต่อผลประโยชน์และสถานะความมั่นคงของจีนอย่างแน่นอน และยังเมื่อโซเวียตได้เข้าแทรกแซงกิจการภายในและยึดครองอัฟกานิสถาน สนับสนุนเวียดนามในการยึดครองกัมพูชา ก็ยิ่งทำให้จีนมองว่าโซเวียตเป็นภัยคุกคามหลักของจีน และในแนวทางการประเมินภัยคุกคามเช่นนี้ สหรัฐได้กลายเป็นมิตรกับจีน เพราะความขัดแย้งระหว่างจีนกับโซเวียต ดังนั้นหากจะกล่าวว่าสหรัฐเล่น "ไพ่จีน" (China Card) ในนโยบายต่างประเทศและความมั่นคงต่อต้านการขยายอิทธิพลของโซเวียตในเวทีโลก จีนก็เล่น "ไพ่อเมริกา" ในนโยบายดังกล่าวต่อต้านโซเวียตเช่นเดียวกัน

แต่แนวร่วมต่อต้านโซเวียตระหว่างสหรัฐกับจีนก็มีปัญหาพื้นฐานในเรื่องของความขัดแย้งผลประโยชน์ระหว่างรัฐทั้งสองดำรงอยู่ และว่าทั้งจีนแล้วแนวร่วมดังกล่าวเกิดการขยายบทบาทและอิทธิพลของโซเวียตอย่างมากในเอเชีย - แปซิฟิก ดังนั้นในช่วงกลางทศวรรษที่ 8 เป็นต้นมาเมื่อโซเวียตประสบกับปัญหภายในโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงผู้นำในช่วงสุดท้ายก่อนการแตกสลายของระบอบการปกครองแบบสังคมนิยมนั้น โซเวียตยังประสบกับปัญหาของการควบคุมรัฐบาลในยุโรปตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในโปแลนด์ ทั้งยังประสบกับปัญหาความสูญเสียเนื่องมาจากปฏิบัติการทางทหารที่ไม่คุ้มค่าในอัฟกานิสถาน ดังที่มีผู้เปรียบเทียบว่า อัฟกานิสถานก็คือสภาพการณ์สงครามเวียดนามของโซเวียตนั่นเอง อีกทั้งยังต้องแบกรับภาระในการให้ความช่วยเหลือแก่เวียดนามและการยึดครองกัมพูชาของเวียดนามอีกด้วย อย่างไรก็ตามในช่วงระยะเวลาดังกล่าว มีความขัดแย้งในผลประโยชน์พื้นฐานระหว่างสหรัฐกับจีนเกิดขึ้น เช่น ปัญหาข้อพิพาทด้านการค้า ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนในจีน ปัญหาการรวมไต้หวัน ซึ่งจะเห็นได้จากช่วงกลางทศวรรษที่ 8 เป็นต้นมา จีนดูจะมีปัญหาเกี่ยวกับสหรัฐมากกว่ากับโซเวียต ซึ่งอาจจะอธิบายได้ว่าเป็นเพราะสถานะภัยคุกคามของโซเวียตในมุมมองของสหรัฐมีแนวโน้มที่ลดลง ความต้องการจีนเป็นผู้ถ่วงดุลย์กับโซเวียตในเอเชียก็ลดลงด้วย

ในช่วงปลายทศวรรษที่ 8 ปัญหาระหว่างจีนกับสหรัฐดูจะมีมากขึ้น ในขณะเดียวกันโซเวียตได้มีท่าทีอ่อนลงด้วยการลดความเป็นศัตรูกับจีน ทั้งยังเสนอให้มีการปรับปรุงความสัมพันธ์ทางการค้าและวัฒนธรรมระหว่างประเทศทั้งสอง นอกจากนี้ ในท้ายที่สุดเมื่อโซเวียตจำเป็นต้องถอนกำลังออกจากอัฟกานิสถาน ตลอดจนยุติการให้ความช่วยเหลือต่อเวียดนามในการยึดครองกัมพูชา เมื่อสงครามเย็นยุติลง การปรับท่าทีเช่นนี้ย่อมมีผลโดยตรงต่อความเป็นไปของการปรับความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับโซเวียต

ในระยะเวลาที่กอร์บาชอฟเป็นผู้นำ โซเวียตก็ได้พยายามมีท่าทีที่ผ่อนคลายกับจีน ความสัมพันธ์ทางการค้าและวัฒนธรรมระหว่างประเทศทั้งสองขยายตัวมากขึ้น อันนำไปสู่การประกาศที่เมืองวอซต็อก ในเดือนสิงหาคม 1986 โดยโซเวียตเสนอที่จะให้มีการถอนทหารของตนออกจากมองโกเลียเพื่อปรับปรุงความสัมพันธ์กับจีน แต่จีนยืนยันว่าปัญหาสำคัญคือปัญหากัมพูชา และในที่สุดการพัฒนาความสัมพันธ์ของจีนและโซเวียตได้นำไปสู่การประชุมสุดยอดระหว่างประเทศทั้งสองในปี 1989

แม้ว่าอาจจะไม่ใช่สิ่งที่เป็นไปได้มากนักที่ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับโซเวียตจะกลับไปสู่ "ยุคน้ำผึ้งพระจันทร์" อย่างเช่นช่วงทศวรรษที่ 5 แต่ก็เห็นได้ชัดว่า รัสเซียได้กลับมาเป็นทางเลือกอีกครั้งในนโยบายต่างประเทศและความมั่นคงของจีน เมื่อความขัดแย้งระหว่างจีนกับสหรัฐในประเด็นต่าง ๆ มีมากขึ้น และอาจจะเป็นไปได้มากขึ้นในอนาคตว่าจีนมีความขัดแย้งกับสหรัฐมากขึ้นเท่าใด จีนก็จะยิ่งเข้าไปใกล้ชิดกับรัสเซียมากขึ้นเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการทหารและความต้องการเทคโนโลยีทหาร แต่ขณะเดียวกันการที่ตะวันตกจะทำการ "ปิด

ลื่อน" จีนเหมือนเช่นในยุคสงครามเย็น ก็เป็นไปได้ยาก เพราะจีนวันนี้ไม่ได้อ่อนแอมากเท่ากับในอดีต และการจะนำเอาอุดมการณ์ระหว่างประเทศมาเป็นรากฐานทางความคิดเช่นยุคสงครามเย็นในการปิดล้อมจีนก็ดูเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากเช่นกัน เช่นความพยายามในการเชื่อมโยงระหว่างปัญหาสิทธิมนุษยชนและการค้าระหว่างประเทศเข้าด้วยกัน เป็นตัวอย่างอันดีในเรื่องนี้ นอกจากนี้ประเทศตะวันตกหลาย ๆ ประเทศก็มีผลประโยชน์ของตนเองในจีนและไม่ได้หมายความว่าผลประโยชน์เหล่านั้นจะต้องสอดคล้องกับสหรัฐเสมอไป ซึ่งทำให้ในอนาคตหากจีนมีปัญหากับสหรัฐ จีนจะมีทั้งยุโรปและรัสเซียเป็นทางเลือกเพิ่มขึ้น

พลังอำนาจแห่งชาติของจีน

องค์ประกอบของพลังอำนาจแห่งชาติโดยทั่วไป ได้แก่ พลังอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การทหาร และสังคมจิตวิทยา การกล่าวถึงพลังอำนาจแห่งชาติจึงเป็นการกล่าวถึงภาพองค์รวมของศักยภาพของประเทศในด้านต่าง ๆ และทั้งยังสามารถพิจารณาศักยภาพดังกล่าวโดยเปรียบเทียบกับประเทศอื่นด้วยวิธีการจัดอันดับของดัชนีของปัจจัยต่าง ๆ ที่ประเทศนั้น มีอยู่

หากนำปัจจัยของพลังอำนาจของจีนมาจัดอันดับเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก ในปี 1993 เราจะพบลำดับต่าง ๆ ที่น่าสนใจดังนี้

อันดับของพลังอำนาจทางสังคม

หากพิจารณาเรื่องจำนวนของประชากร จีนมีประชากรประมาณ 1,176 ล้านคน ซึ่งเป็นจำนวนสูงสุดเป็นลำดับที่ 1 ของโลก จากจำนวนของประชากรดังกล่าว รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณต่อหัวเป็นจำนวน 295 เหรียญสหรัฐ (หรือคิดเป็นจำนวน 7,375 บาทต่อประชากร 1 คน) ซึ่งเป็นลำดับที่ 101 ของโลก และสำหรับประชากร 1 คนนั้น จีนได้ใช้เงินด้านการทหารเป็นจำนวน 48 เหรียญสหรัฐ (1,200 บาท) ซึ่งถือเป็นอันดับที่ 79 ของโลก

นอกจากนี้ ในจำนวนประชากรทุก ๆ 1,000 คน จีนมีคนรับราชการทหารจำนวน 2.6 คน ถือเป็นอันดับที่ 115 ของโลก และสำหรับทหาร 1 คน จีนจะใช้เงินเป็นจำนวน 18,531 เหรียญสหรัฐ (463,275 บาท) สูงสุดเป็นอันดับที่ 57 ของโลก

อันดับของพลังอำนาจทางเศรษฐกิจ

ประเทศจีนในปี 1993 ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) เป็นจำนวน 2,047,000 ล้านเหรียญสหรัฐ ถือเป็นประเทศที่มี GNP สูงเป็นอันดับที่ 3 ของโลก และผลิตภัณฑ์ดังกล่าว

คิดเฉลี่ยต่อประชากร 1 คน จะได้เป็นจำนวน 1,738 เหรียญสหรัฐ (43,450 บาท) คิดเป็นลำดับที่ 83 ของโลก

ในส่วนของงบประมาณของประเทศนั้น ในปี 1993 รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณเป็นมูลค่า 347,500 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (8,887.5 พันล้านบาท) จัดอยู่ในประเทศที่มีงบประมาณมากเป็นอันดับที่ 8 ของโลก และด้วยจำนวนงบประมาณดังกล่าวจะมีสัดส่วนเป็นร้อยละ 17.0 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติที่สูงสุดเป็นอันดับที่ 143 ของโลก

สำหรับประเทศจีนนั้น ได้มีการผลิตอาวุธเพื่อส่งเป็นสินค้าออกสูงสุดเป็นลำดับที่ 6 มีมูลค่า 950 ล้านดอลลาร์สหรัฐ/ปี (หรือ 23,750 ล้านบาท) โดยคิดเป็นร้อยละ 1 ของมูลค่าของสินค้าส่งออกทั้งหมด ซึ่งจัดเป็นลำดับที่ 6 ของโลก และสำหรับในปี 1993 มีรายงานว่าประเทศจีนมีการนำอาวุธเข้า คิดเป็นมูลค่า 440 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (11,000 ล้านบาท) มูลค่าการนำอาวุธเข้านี้สูงที่สุดเป็นอันดับที่ 12 ของโลก และมูลค่าดังกล่าวคิดเป็นร้อยละ 0.4 ของมูลค่าสินค้าเข้าทั้งหมด สัดส่วนของมูลค่าของการนำอาวุธเข้ากับมูลค่าของสินค้าเข้าทั้งหมดสูงที่สุดเป็นอันดับที่ 47 ของโลก

อันดับของพลังอำนาจทางทหาร

ในปี 1993 กองทัพจีนมีกำลังพลรวมทั้งสิ้น 3,031,000 คน จำนวนกำลังพลนี้สูงเป็นอันดับที่ 1 ของโลก โดยในปีดังกล่าวประเทศที่มีกำลังพลสูงสุดติดอันดับ 6 ประเทศแรกของโลก (อันดับ 1 คือ จีน, อันดับ 2 คือ รัสเซีย, อันดับ 3 คือ สหรัฐ, อันดับ 4 คือ อินเดีย, อันดับ 5 คือ เกาหลีเหนือ, อันดับ 6 คือ เวียดนาม)

ในปีเดียวกันนี้ ประเทศจีนมีค่าใช้จ่ายด้านการทหารรวมทั้งสิ้น 56,170 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (1,404.25 พันล้านบาท) ค่าใช้จ่ายจำนวนนี้สูงที่สุดเป็นอันดับที่ 3 ของโลก และทำให้จ่ายด้านการทหารของจีนคิดเป็นร้อยละ 2.7 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ ซึ่งอัตราการมีค่าใช้จ่ายต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติในจำนวนดังกล่าว จัดลำดับสูงสุดที่ 74 ของโลก

นอกจากนี้ หากพิจารณาเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายด้านการทหารกับจำนวนรวมของงบประมาณของประเทศทั้งหมด จะคิดเป็นร้อยละ 16.2 ซึ่งเป็นลำดับที่ 41 ของโลก

ฉะนั้น หากพิจารณาจากตัวเลขดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่ากองทัพจีนในปัจจุบันมีดัชนีของพลังอำนาจทางทหารอยู่ในลำดับต้น ๆ พอสมควรเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศต่าง ๆ ในจำนวน 168 ประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขนาดของกองทัพซึ่งเป็นลำดับที่ 1 และค่าใช้จ่ายด้านการทหารเป็นลำดับที่ 3 ของโลก

การจัดลำดับที่ของพลังอำนาจแห่งชาติของจีน

	สูงลำดับที่ ของโลก	จำนวน/ มูลค่า
1. ค่าใช้จ่ายด้านการทหาร (คิดเป็นล้านเหรียญสหรัฐ)	3	56,170
2. จำนวนกำลังพลในกองทัพ (คิดเป็นจำนวนพันคน)	1	3,031
3. มูลค่าการส่งออก (คิดเป็นล้านเหรียญสหรัฐ)	5	950
4. มูลค่าการนำเข้า (คิดเป็นล้านเหรียญสหรัฐ)	12	440
5. ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (คิดเป็นล้านเหรียญสหรัฐ)	3	2,047,000
6. งบประมาณรัฐบาล (คิดเป็นล้านเหรียญสหรัฐ)	8	347,500
7. จำนวนประชากร (คิดเป็นล้านคน)	1	1,177.6
8. สัดส่วนร้อยละของค่าใช้จ่ายด้านการทหาร/ ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ	74	2.7
9. สัดส่วนร้อยละของค่าใช้จ่ายด้านการทหาร/ งบประมาณรัฐบาล	41	10.2
10. ค่าใช้จ่ายด้านการทหารเฉลี่ยต่อประชากร 1 คน (คิดเป็นเหรียญสหรัฐ)	79	48.0
11. ค่าใช้จ่ายด้านการทหารเฉลี่ยต่อทหาร 1 คน (คิดเป็นล้านเหรียญสหรัฐ)	57	18,531
12. จำนวนทหารต่อประชากร 1,000 คน	110	2.6
13. สัดส่วนร้อยละของการส่งออก/มูลค่าสินค้า ออกทั้งหมด	6	1.0
14. สัดส่วนร้อยละของการนำเข้า/มูลค่าสินค้าเข้า ทั้งหมด	47	0.4
15. ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติต่อหัวของประชากร (คิดเป็นเหรียญสหรัฐ)	83	1,738
16. งบประมาณรัฐบาลต่อหัวของประชากร (คิดเป็นเหรียญสหรัฐ)	101	295
17. สัดส่วนร้อยละของงบประมาณรัฐบาล/ผลิตภัณฑ์ มวลรวมประชาชาติ	143	17.0

หลักการสงคราม

จากวัตถุประสงค์แห่งชาติ ในการสร้างความเจริญและความมั่นคงให้แก่จีนนั้น สะท้อน
ออกเป็นยุทธศาสตร์ชาติในรูปของนโยบายสี่ทันสมัย ที่หนึ่งในนโยบายสี่ ทันสมัยคือการเสริม
สร้างขีดความสามารถในการป้องกันประเทศของจีน อันมีความหมายโดยตรงถึงการพัฒนากอง

ทัพจีนให้ความทันสมัยมากขึ้นเช่นกองทัพของประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะในเรื่องของการยกระดับขีดความสามารถของเทคโนโลยีทหาร ซึ่งกองทัพจีนมีความล้ำหลังอยู่ค่อนข้างมาก

ในยุคทองเหมา ข้อถกเถียงเรื่องเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ทหารและหลักนิยมทางทหาร (Military Doctrine) เป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นมากนัก เพราะหลักนิยมของกองทัพจีนตั้งอยู่บนรากฐานแนวคิดเดียวคือหลักของสงครามประชาชน ด้วยความเชื่อว่าสงครามประชาชนเป็นหลักการสงครามที่ได้ถูกทดสอบแล้วจากการต่อสู้กับกองทัพญี่ปุ่นและกองทัพก๊กมินตั๋ง ซึ่งมีทั้งกำลังพลและอาวุธยุทโธปกรณ์เหนือกว่าและได้รับชัยชนะต่อกองทัพแดงของพรรคคอมมิวนิสต์มาก แต่กองทัพแดงก็สามารถสร้างความเหนือกว่ากองทัพทั้งสองด้วยการดำเนินสงครามประชาชน ดังนั้นหลักนิยมของสงครามประชาชนก็คือ การผสมผสานประสบการณ์ของสงครามปฏิวัติ ที่นำเอาวิถีทางการเมืองและการทหารรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของมวลชนในการสงคราม และดำเนินการสงครามแบบยืดเยื้อ (protracted war) ด้วยการเคลื่อนไหวทางการเมืองของมวลชน

แม้ในช่วงที่จีนถูกปิดล้อมจากสหรัฐในยุคสงครามเย็น หรือในช่วงที่มีปัญหาข้อพิพาทกับโซเวียต ผู้นำจีนก็ยังคงเชื่อว่าสงครามประชาชนยังคงเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะต่อต้านสงครามจากมหาอำนาจทั้งสองได้ ความเชื่อพื้นฐานก็คือการใช้กำลังขนาดเล็กปฏิบัติการด้วยสงครามประชาชนต่อต้านข้าศึกที่มีกำลังเหนือกว่า หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการใช้กำลังทหารขนาดเล็กเข้าต่อสู้กับกำลังรบของข้าศึกที่มีความเหนือกว่าทางเทคโนโลยี ทั้งยังเชื่อว่าในระดับโลกนั้น หากประเทศโลกที่สามรวมกันและ “ทำสงครามประชาชนระหว่างประเทศ” ก็จะสามารถเอาชนะปลดปล่อยโลกได้ กล่าวคือเป็นการใช้สงครามประชาชนทั้งในระดับภายในประเทศและในระดับระหว่างประเทศ

แต่สิ่งที่ดำรงอยู่เป็นปัญหาของสงครามประชาชน ในยุคที่เทคโนโลยีมีความก้าวหน้าอย่างมาก ก็คือ หากจีนต้องทำสงครามกับประเทศที่มีความเหนือทางทหารกว่าในทุก ๆ ด้านอย่างมาก หลักนิยมของสงครามประชาชนจะยังสามารถใช้ได้กับการสงครามดังกล่าวหรือไม่ หรือว่าคำถามนี้ตอบด้วยรูปธรรมของชัยชนะในสงครามต่อต้านญี่ปุ่น

ผู้นำจีนดูจะมีความเชื่อว่าหลักนิยมของสงครามประชาชนซึ่งได้ดำเนินการมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 3 และเป็นแกนกลางทางความคิดมาจนทศวรรษที่ 7 นั้น น่าจะยังคงมีประสิทธิภาพเพียงพอในการดำเนินการสงครามสมัยใหม่ แต่นักการทหารของโลกตะวันตกดูเหมือนจะคิดแตกต่างออกไป ในทัศนะของนักการทหารสมัยใหม่มองว่าจีนอาจจะมีกองทัพขนาดใหญ่ แต่กองทัพของจีนไม่มีความทันสมัย กล่าวคือ กองทัพจีนมีความใหญ่ในเชิงปริมาณไม่ใช่ในเชิงคุณภาพ และที่สำคัญก็คือจีนไม่มีขีดความสามารถในการทำการรบระยะไกล เช่น กองทัพของสหรัฐ หรือของโซเวียต

ดังนั้นหากพิจารณาในมาตรฐานของโลกตะวันตก กองทัพจีนอาจจะมีความล้าหลังกว่ากองทัพของประเทศพัฒนาแล้ว แต่ในยุคของเหมา เหมาได้รับหลักนิยมโดยการบูรณาการแนวคิดทางการเมืองของสงครามปฏิวัติเข้ากับหลักการของสงครามประชาชนเดิม อันเป็นการประยุกต์หลักของสงครามสมัยใหม่เข้ากับประสบการณ์ของสงครามกองโจรแต่เดิม จากการถือเอาประสบการณ์จากชัยชนะของกองทัพแดงต่อกองทัพญี่ปุ่น หลักนิยมเช่นนี้จึงเน้นในเรื่องของการปลุกกระดมมวลชน โดยยึดถือว่าการเมืองกับมวลชนนั้น เป็นจุดหลักของการสงครามมากกว่าจะเน้นในเรื่องของความเหนือกว่าด้านอาวุธ

ต่อมาเมื่อจีนมีแนวโน้มต้องเผชิญกับภัยคุกคามทางทหารจากภายนอก เหมาจึงได้ปรับหลักนิยมของสงครามประชาชนให้มีความเหมาะสมมากขึ้น โดยการปรับยุทธศาสตร์ให้เป็น “ยุทธศาสตร์การป้องกันเชิงรุก” (active defense strategy) ในทัศนะของเหมา การป้องกันเชิงรุกก็คือ “การรุกของการป้องกัน” (offensive defense) หรือหมายถึงการป้องกันด้วยการมีการรบขึ้นแตกหัก (decisive engagement) ซึ่งต่างจากแนวคิดของโซเวียตที่เน้นในเรื่องของการรบในทางลึก (deep battle) ดังนั้นแนวคิดใหม่ในหลักนิยมทางทหารของยุคเหมาจึงเน้นในเรื่องของการป้องกันทางยุทธศาสตร์ (strategic defense) และการทำสงครามยืดเยื้อทางยุทธศาสตร์ (strategic protraction)

การทำสงครามแบบยุทธศาสตร์เชิงรุกของเหมา จึงเปิดโอกาสให้กองทัพของชาติกรูเข้ามายังดินแดนตอนในของจีน และจะใช้วิธีของสงครามทอนกำลัง (attrition warfare) ทำลายกำลังรบชาติกร เพื่อเปลี่ยนจากยุทธศาสตร์ของการรับเป็นการรุก การดำเนินการสงครามนี้จึงให้ความสำคัญแก่ยุทธการป้องกันทางยุทธศาสตร์ (strategic defense) การป้องกันในทางลึก (defense in depth) และการผสมแนวคิดของสงครามใน 3 ลักษณะเข้าด้วยกัน ได้แก่ สงครามกองโจร สงครามกลยุทธหรือสงครามเคลื่อนที่ (mobile warfare) และสงครามตรึงกำลัง (positional warfare)

อย่างไรก็ตาม ปัญหาสถานะด้านกำลังรบของจีนเช่นนี้ ทำให้ในช่วงทศวรรษที่ 7 ที่จีนกับโซเวียตมีปัญหากันอย่างหนักนั้น มีการประเมินว่าหากเกิดการบุกรุกของโซเวียตขึ้น กำลังรบของจีนไม่อาจจะป้องกันแนวพรมแดนได้ เพราะไม่ว่ากำลังยานเกราะหรือกำลังอากาศทางยุทธวิธีของจีนไม่น่าจะยับยั้งการรุกของโซเวียตได้ หรือในทำนองเดียวกันกำลังรบของจีนก็ไม่มีความสามารถที่จะข้ามแม่น้ำอุสุรี (Ussuri) เพื่อทำการยึดเป้าหมายที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ในอีกฝั่งของแม่น้ำดังกล่าวได้ และนอกจากนี้กำลังนิวเคลียร์ของจีนก็ยังไม่สามารถทดแทนต่อความอ่อนแอของกำลังรบตามแบบ (conventional forces) ของตนเองที่มีต่อโซเวียตได้ อีกทั้งในสงครามสมัยใหม่นั้นก็มีความแตกต่างจากสงครามที่ญี่ปุ่นและฝ่ายก๊กมินตั๋งได้ดำเนินในช่วงทศวรรษที่ 3 และ 4 อย่างมาก

แต่ข้อได้เปรียบประการสำคัญสำหรับผู้ที่ยังยึดในแนวทางสงครามประชาชนและยุทธศาสตร์การป้องกันเชิงรุกก็คือ จีนนั้นมีพื้นที่ขนาดใหญ่ กองทัพของชาติกรที่ถนัดเข้าทำการรบในแผ่น

ดินของจีนจะไม่แตกต่างกับการเพิกเฉยในมหาสมุทร ซึ่งก็จะไม่แตกต่างกับการสงครามในอดีตที่พรรคคอมมิวนิสต์เคยทำกับญี่ปุ่นและก๊กมินตั๋งมาแล้ว แม้ว่าข้าศึกสมัยใหม่จะมีอาวุธที่ทันสมัยกว่ามากก็ตาม

ข้อถกเถียงในวิธีการเดิมที่จีนเคยใช้ว่าจะเหมาะสมกับการสงครามสมัยใหม่ได้เพียงใด เป็นปัญหาที่ดำรงอยู่มาโดยตลอดในนโยบายการป้องกันประเทศของจีน แต่นักการทหารของจีนก็ดูจะตระหนักถึงจุดอ่อนในทางเทคโนโลยีทหารที่มีอยู่ในกองทัพของตน ในด้านหนึ่งเพื่อไม่ให้กระทบกับหลักการที่ได้วางไว้ตั้งแต่ยุคหลงเหม่า ผู้นำทางทหารจึงได้พยายามที่จะปรับหลักการของสงครามประชาชนให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงของช่วงเวลา เช่นการตีความว่าสงครามประชาชนไม่ใช่สงครามจำกัด แต่เป็นวิธีการของการระดมกำลังแบบเบ็ดเสร็จ (total mobilization) ซึ่งมีแก่นแกนทางความคิดอยู่ใน 4 ประเด็นใหญ่คือการระดมสรรพกำลัง (mobilization) การทำสงครามยืดเยื้อ (protracted warfare) และการเน้นในเรื่องของการตั้งรับ (defensive flavor) เพื่อให้เป็นฝ่ายได้เปรียบในการรบ และการให้ความสำคัญกับงานการเมืองและมวลชน

ผู้นำทางการทหารของจีนในยุคหลังเหมาเจ๋อตงจะตระหนักดีว่าศัตรูทางทหารที่พวกเขาต้องเผชิญในอนาคต เป็นข้าศึกที่มีความเหนือกว่าทั้งทางด้านเทคโนโลยีและระบบอาวุธ ดังนั้นสงครามประชาชนจะถูกเน้นว่าเป็นวิธีการของสงครามถอนกำลัง (a war of attrition) โดยมีคำขวัญว่า “ทุกคนเป็นทหาร ทุกหมู่บ้านเป็นป้อมปราการ ทุกพื้นที่เป็นสนามรบ” การดำเนินการภายใต้แนวความคิดนี้ก็คือกองทัพของจีนจะป้องกันพื้นที่ที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ พยายามเหนี่ยวรั้งไม่ให้กองทหารของข้าศึกรุกเข้ามาในพื้นที่ตอนในของประเทศ ซึ่งต่างจากแนวคิดของสงครามกองโจรแบบเดิมที่ปล่อยให้กำลังรบข้าศึกเข้ามาสู่พื้นที่ตอนในแล้วจึงใช้วิธีการถอนกำลังทำสลาย แต่หากไม่สามารถขัดขวางการรุกของข้าศึกได้ ก็จะปล่อยให้กำลังรบของข้าศึกเข้ามา โดยกองทัพจีนจะเป็นผู้เลือกพื้นที่การรบเพื่อทำลายกำลังของข้าศึกในชั้นแตกหัก ซึ่งการใช้การดำเนินสงครามยืดเยื้อทางยุทธศาสตร์ในที่สุดแล้ว จะเปลี่ยนดุลย์กำลังรบโดยจะทำให้จีนเป็นฝ่ายที่มีความเหนือกว่าได้ (หรือเปลี่ยนจากการรับเป็นการรุก)

ความต้องการในการปรับหลักนิยมมีมากขึ้นในหมู่นักการทหารของจีน ดังจะเห็นได้ชัดถึงความพยายามดังกล่าวในช่วงกลางของทศวรรษที่ 8 ดังเช่นในปี 1986 สื่อมวลชนของจีนได้รายงานการจัดสัมมนาเรื่องยุทธศาสตร์การป้องกันประเทศใน ค.ศ. 2000 (Seminar on National Defense Strategy for the Year 2000 and System Engineering) ที่กรุงปักกิ่ง โดยมีผู้เข้าร่วมจากกองทัพและจากฝ่ายพลเรือนมากกว่าร้อยคน การจัดสัมมนาเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการปรับยุทธศาสตร์และหลักการสงครามของกองทัพจีนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงของโลก ทั้งยังจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการกำหนดนโยบายการป้องกันประเทศในที่สุดปัจจุบันได้ถูกทิ้งทิ้งเป็นภาพสะท้อนของความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงในหมู่นักการทหารของจีนที่เริ่มไม่เชื่อว่า หน่วยกองโจรที่มีอาวุธปืนไฟเฟลนั้นจะสามารถเอาชนะเครื่องบินรบ

และปืนใหญ่ของชาติก็ได้ โดยมีความเชื่อว่าหลักนิยมของสงครามประชาชนนั้นไม่ใช่ “สี่ธรรม” อีกต่อไป

การเปลี่ยนแปลงความเชื่อดังกล่าวในช่วงแรกเป็นผลมาจากการเตรียมรับการบุกครองของโซเวียต ปัญหาในช่วงระยะเวลาดังกล่าวคือทำอย่างไรจะหยุดยั้ง/เอาชนะกำลังรบของโซเวียตได้ก่อนที่จะกำลังดังกล่าวจะสามารถทำการรุกเข้าไปถึงพื้นที่ตอนใน การมองปัญหาเช่นนี้มี ความแตกต่างจากแนวคิดของสงครามประชาชน เพราะหมายถึงว่ากองทัพจีนจะต้องทำการรบ อันแตกหักให้ได้ในช่วงแรกของการสงคราม มากกว่าจะปล่อยให้โซเวียตรุกเข้ามาแล้วจึงอาศัย การทำสงครามประชาชนในรูปของสงครามยืดเยื้อเพื่อทอนกำลังของโซเวียต (ดังเช่นที่กล่าวแล้ว ในข้างต้น) นอกจากนี้การเปลี่ยนแนวความคิดยังสะท้อนจากเกรงที่จีนเริ่มให้ความสำคัญแก่การ ปกป้องกันตัวเมืองและเขตอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น หากจีนต้องการจะใช้หลักการ สงครามประชาชน การป้องกันเมืองย่อมไม่ใช่ความสำคัญในการวางแผนการป้องกันประเทศของ จีน

หลังยุคเหมาเพื่อรักษาสถานะเดิมของแนวความคิดด้านการทหารของเหมา ผู้นำทาง ทหารของจีนจึงยังคงย้ำถึงหลักการสงครามประชาชน โดยเพิ่มคำขยายต่อท้ายว่า “ภายใต้เงื่อนไข ที่ทันสมัย” (under modern conditions) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หลักการสงครามเริ่มเปลี่ยน จาก “หลักการของสงครามประชาชน” แบบเดิม ไปสู่หลักนิยมใหม่ ที่ต้องการเตรียมรับภัย สงครามจากการรุกรานของชาติภายนอกมากกว่าจะเป็นเรื่องของการต่อสู้กับกองทัพของอำนาจรัฐ เก่า หลักนิยมใหม่จึงได้แก่การเตรียมตัวต่อสู้กับสงครามสมัยใหม่

ฉะนั้นความหมายของคำว่า “สงครามประชาชนภายใต้เงื่อนไขที่ทันสมัย” ก็คือ การปรับ หลักนิยมของสงครามประชาชนของเหมาให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางยุทธศาสตร์และ เทคโนโลยีทหารใหม่ของปลายทศวรรษที่ 7 ซึ่งนักการทหารของจีนหลาย ๆ คนมีความรู้สึก ว่า หลักนิยมของสงครามประชาชนแบบเดิมนั้นไม่สามารถใช้ได้กับสถานการณ์ทางยุทธศาสตร์ใหม่ แม้จะมีการปรับปรุงโดยการใช้ยุทธศาสตร์ของการป้องกันเชิงรุกเช่นในยุคของเหมาแล้วก็ตาม ดังนั้นหลักนิยมของสงครามประชาชนภายใต้เงื่อนไขที่ทันสมัย ว่าที่จริงแล้วก็คือ การปรับตัวเพื่อ ถอยห่างจากหลักนิยมของยุคเหมา หลักนิยมภายใต้เงื่อนไขที่ทันสมัยจึงได้แก่

- การปรับปรุงและการสร้างความทันสมัยด้านการทหาร โดยเฉพาะในเรื่องของ การบังคับบัญชา การควบคุม การสื่อสาร และการข่าว (C³I) ระบบส่งกำลัง บำรุง การจัดตั้งกอง กำลังเคลื่อนที่เร็ว

- การเน้นในเรื่องของสงครามท้องถิ่นมากกว่าจะเน้นในเรื่องของสงครามเบ็ดเสร็จ

ซึ่งผู้นำของจีนยอมรับว่า โอกาสที่จีนจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามนิวเคลียร์น่าจะมีน้อย ลง เพราะสถานการณ์ระหว่างประเทศมีแนวโน้มที่จะมีสันติภาพมากขึ้น และสถานการณ์

ความขัดแย้งระหว่างประเทศ น่าจะเป็นสงครามท้องถิ่นหรือเป็นความขัดแย้งที่มีระดับความรุนแรงต่ำ (low-intensity conflict)

- สร้างความเป็นทหารอาชีพให้เกิดขึ้นในกองทัพจีน และรวมถึงการสร้างความเป็นอาณานิคมในกองทัพจีนด้วย

สถานการณ์เช่นนี้ทำให้กองทัพจีนต้องยกเลิกแนวคิดของยุทธศาสตร์การป้องกันเชิงรุกแบบเก่าที่ได้ใช้สืบเนื่องกันมาตั้งแต่ยุคของเหมา โดยมีการทบทวนใหม่ และเรียกว่า “ยุทธศาสตร์การป้องกันเชิงรุกฉบับทบทวนภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ใหม่” (The revised active defense strategy under new historical conditions) ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก 3 ประการคือ

1) การป้องกันทางยุทธศาสตร์

ในห่วงแรกของสงครามนั้น กองทัพเริ่มเปลี่ยนแนวคิดที่จะคอยโต้ตอบให้ข้าศึกยึดพื้นที่/เมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ และดำเนินการตอบโต้ด้วยสงครามประชาชน ซึ่งในแนวคิดใหม่นั้น กองทัพจีนจะเน้นการป้องกันจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญไม่ยอมให้ตกอยู่ในการยึดครองของข้าศึก

2) การขยายพื้นที่ความลึกทางยุทธศาสตร์

ในแนวคิดของสงครามประชาชนแบบเดิมให้ความสนใจไม่มากนักต่อความลึกของพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ ซึ่งก็คือ การขยายแนวตั้งรับทางยุทธศาสตร์ในพื้นที่ส่วนหน้า (ตามหลักการทางทหารของฝ่ายตะวันตก) อันทำให้กองทัพจีนสามารถสร้างแนวการป้องกันได้หลายชั้นออกไปจากพื้นที่ของตัวประเทศจีนเอง

3) การพัฒนากองทัพ

จากแนวคิดที่เกิดขึ้นใหม่นี้ หมายถึงการเปลี่ยนหลักนิยมของกองทัพจีน ซึ่งก็คือ กองทัพจะต้องทำการรบแตกหักกับกำลังรบข้าศึกในแนวป้องกันที่ถูกจัดขึ้นในห่วงแรกของสงคราม ดังนั้น การจะทำให้หลักนิยมใหม่ประสบความสำเร็จ กองทัพจีนจะต้องพัฒนากองทัพให้มีความทันสมัย ซึ่งในแนวคิดของสงครามประชาชนแบบเดิมนั้น การสร้างความทันสมัยไม่ใช่จุดหลักที่จะต้องให้ความสำคัญ

แต่ยิ่งในสถานการณ์ที่มีการพัฒนาของเทคโนโลยีทหารที่มีความก้าวหน้าอย่างมากเช่นในทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 20 ดังที่ได้เห็นรูปธรรมจากกรณีสงครามอ่าว ก็ยิ่งเป็นแรงผลักดันให้กองทัพจีนต้องหันมาสนใจการพัฒนากองทัพด้วยการสร้างความทันสมัยให้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการคัดเลือกบุคลากร การฝึกศึกษา ระบอบชุดโขนครุฑ ตลอดจนการ

พัฒนาและวิจัยเทคโนโลยีทหาร นอกจากนี้กองทัพจีนยังได้เน้นมากขึ้นในเรื่องของการศึกษาวิทยาศาสตร์ (Military Science) เพื่อยกระดับคุณภาพของนายทหารในกองทัพ

นอกจากนี้ในยุคหลังสงครามเย็นซึ่งภัยคุกคามทางทหารขนาดใหญ่ของโซเวียตหมดไป หลักนิยมของการป้องกันเชิงรุกแบบเก่าอาจจะกลายเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับการพิทักษ์ผลประโยชน์แห่งชาติของจีน ปัจจุบันจีนมีพื้นที่ที่เป็นปัญหาเป็นจุด ๆ มากกว่าจะเป็นแนวรบขนาดใหญ่อย่างที่เคยเป็นมาในแผนการเตรียมรับภัยสงคราม ความขัดแย้งที่มีลักษณะเป็นพื้นที่เป็นจุด ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาอย่างสแปรตริหรือทิเบตก็ตามสะท้อนให้เห็นว่าการสงครามที่จีนต้องเผชิญในอนาคตอาจเป็น “สงครามจำกัด” (limited war) มากกว่าจะเป็น “สงครามตามแบบขนาดใหญ่” เช่นในยุคของการเผชิญหน้ากับโซเวียต

ดังนั้นหลักนิยมของจีนในยุคหลังสงครามเย็นจึงหันไปสู่ยุทธศาสตร์ของการทำ “สงครามท้องถิ่น” (local war) โดยจะเน้นขีดความสามารถของกำลังรบในการเข้าจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งหมายความว่า การเตรียมพร้อมรับกับสถานการณ์ความขัดแย้งในระดับท้องถิ่นเช่นนี้ ทำให้จีนต้องการขีดความสามารถในการทำสงครามที่รวดเร็วมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีความแตกต่างกับมิติของเวลาในแบบเดิมของสงครามกองโจร ซึ่งต้องการการทำสงครามยืดเยื้อด้วยการบั่นทอนกำลังรบของข้าศึก ซึ่งทำให้กองทัพของจีนในอนาคตต้องการการปรับตัวในเรื่องของโครงสร้างกองทัพและระบบอาวุธเพื่อให้ความทันสมัยมากขึ้นด้วย

การพัฒนากองทัพ

1) การจัดองค์กร

ประเด็นสำคัญในการสร้างความทันสมัยในการป้องกันประเทศของจีนก็คือ การทำให้กองทัพประชาชนจีนมีความทันสมัยสามารถปฏิบัติการได้ในสงครามสมัยใหม่ ดังนั้นในการดำเนินการเพื่อให้หลักการสร้างความทันสมัยให้เกิดแก่กองทัพอย่างเป็นจริง จึงได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ประสงค์ของการพัฒนากองทัพคือ

1. สร้างความเป็นทหารอาชีพ (military professionalism) ให้เกิดขึ้นเพื่อให้อำนาจเป็นกำลังรบที่มีประสิทธิภาพ
2. ลดขนาดของกำลังพลเพื่อให้อำนาจมีขนาดเล็กและใช้ค่าใช้จ่ายน้อยลง
3. ยกระดับขีดความสามารถทางด้านเทคโนโลยี เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงระบบอาวุธให้ทันสมัย
4. เสริมสร้างอุดมการณ์และการฝึกทางการเมืองในกองทัพ เพื่อให้เกิดความแนบแน่นกับการนำของพรรค

นอกจากนี้จะพบว่าหลังจากปี 1982 เป็นต้นมา ยังได้มีความพยายามที่จะลดบทบาททางการเมืองของกองทัพประชาชนจีนลงเป็นลำดับ ดังจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของนายทหารในคณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ลดลงอย่างมาก ในปี 1969 นายทหารเป็นสมาชิกของคณะกรรมการกลางถึงร้อยละ 50 และลดลงเหลือร้อยละ 22 ในปี 1982 และเหลือร้อยละ 16 ในปี 1988 อีกทั้งยังพบว่ากองทัพจีนพยายามที่จะสร้างการฝึกและการศึกษาของกองทัพให้เป็นระบบมากกว่าที่เป็นอยู่ การฝึก-ศึกษาของกองทัพเช่นกองทัพของนานาประเทศได้ถูกทำลายลงในช่วงการปฏิวัติวัฒนธรรม การจัดการศึกษาของกองทัพในยุคเหมาไม่ใช่วาระแบบแต่อย่างใด นอกจากนี้จะเน้นในเรื่องของ "การสัมผัสมวลชน" โดยการออกสู่ชนบทและโรงงาน การจัดระบบขึ้นยศของนายทหารถูกยกเลิกในปี 1965 ส่วนการยกเลิกระบบทหารขึ้นประทวน เกิดในปี 1964

การสร้างความเป็นทหารอาชีพจึงได้ถูกเรียกขึ้นในยุคของเติ้ง เสี่ยว ผิง โดยมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยป้องกันประเทศ (National Defense University) ในระดับบนสุดพร้อมกับการเสริมสร้างระบบการฝึก-ศึกษาใหม่ในระดับต่าง ๆ ทั้งสำหรับนายทหารและทหารขึ้นประทวน ตลอดจนจบการเน้นในเรื่องของทักษะในการบริหารและเทคโนโลยีขึ้นยศของนายทหารถูกนำมาใช้ใหม่ในปี 1988 และยศของทหารขึ้นประทวนถูกจัดขึ้นอีกในปี 1988 อีกทั้งยังมีการจัดตั้งสถาบันวิจัยทางทหารขึ้นเพื่อรองรับกับการกิจของการค้นคว้าวิจัยทางทหาร

ความเปลี่ยนแปลงประการสำคัญ ก็คือ การจัดองค์กรของกองทัพให้มีความเหมาะสมกับกระบวนการสร้างความเป็นทหารอาชีพและสถานการณ์ตั้งการเมือง-การทหารของจีนในสมัยใหม่

การลดกำลังพล

การจัดใหม่ (Restructuring) ของกองทัพจีนเริ่มด้วยการตั้งเป้าหมายที่จะลดจำนวนกำลังพล โดยในเดือนพฤษภาคม 1985 จีนได้ประกาศที่จะลดกำลังพลลง 1 ล้านคน (หรือประมาณร้อยละ 25 ของกำลังพลเดิม) ซึ่งในปี 1990 จีนได้ยืนยันถึงความสำเร็จของการดำเนินการดังกล่าว โดยกำลังพลได้ลดลงจาก 4.238 ล้านคนในปี 1987 เหลือ 3.199 ล้านคนในปี 1990 โดยลดกำลังพลลง 1.039 ล้านคน (หรือคิดเป็นร้อยละ 24.5 ของกำลังพลเดิม)

การยุบหน่วย

นอกจากจะลดกำลังพลลงแล้ว กองทัพจีนยังได้ทำการยุบหน่วยบางหน่วยเข้าด้วยกัน และบางหน่วยก็ได้ยกเลิกไป ในระดับของกองบัญชาการกองทัพภาค (military area command) ได้ถูกยุบลงจาก 11 ให้เหลือเพียง 7 กองบัญชาการ เพื่อให้แต่ละกองบัญชาการมีความสมบูรณ์ในการบรรจุกำลังอาวุธเข้าประจำการให้มากขึ้น เช่น กำลังรบตั้งที่เคยอยู่ใต้กองบัญชาการกองกำลังยานเกราะ (Armored Force Command) ได้ถูกโอนการบังคับบัญชาให้กับกองบัญชาการ

กองทัพภาค การจัดระบบแบบกองทัพนกในสนาม (field army system) ได้ถูกยกเลิกไป โดยหันไปจัดในรูปของกลุ่มกองทัพ (group armies) แทน เพื่อให้เกิดการผสมผสานกันในเรื่องการใช้อาวุธ (combined arms operation) อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้หน่วยในระดับที่สูงกว่ากรมอีก 5,900 หน่วย ได้ถูกยุบและยุบรวมกับหน่วยอื่น ๆ เพื่อให้โครงสร้างกองทัพจีนในยุคใหม่มีขนาดเล็กลง

การปรับระบบงาน

แต่เดิมกองทัพประชาชนจีนมีภารกิจที่เกี่ยวข้องกับงานมวลชนอยู่โดยตรง ทำให้นายทหารบางส่วนในกองทัพต้องทำงานในส่วนที่มีช่องงานด้านการทหาร การปรับตัวของกองทัพจีนจึงต้องการผลักดันงานดังกล่าวออกจากความรับผิดชอบเช่นที่เป็นมาแต่เดิม ดังนั้นนายทหารซึ่งมีภารกิจในงานด้านการค้นคว้าและวิจัยทางวิทยาศาสตร์ งานทางด้านวิศวกรรมศาสตร์ งานด้านการศึกษา (ที่ไม่ใช่การศึกษาด้านการทหาร) งานด้านศิลปะและวรรณกรรม ตลอดจนงานทางด้านสาธารณสุข จึงถูกโอนไปเป็นตำแหน่งพลเรือนภายในกองทัพ โดยมีใช้เป็นตำแหน่งทางทหารอย่างแต่ก่อน

การลดจำนวนอาวุธ

การปรับลดจำนวนกำลังพลและหน่วยทหาร ทำให้เกิดผลกระทบต่อมาในเรื่องของการลดจำนวนอาวุธ ในช่วงที่ผ่านมากองทัพได้ลดจำนวนปืนใหญ่ลง 10,000 กระบอก รถถังมากกว่า 1,100 คัน และประมาณว่าลดจำนวนเครื่องบินรบลง 2,500 ลำ และเรือรบมากกว่า 610 ลำ การลดอาวุธเช่นนี้ เป็นการนำอาวุธเก่าที่เคยประจำการออกไป และนำเอาอาวุธใหม่เข้ามาประจำการแทน

การปิดสิ่งปลูกสร้างทหาร

การจัดกำลังพลใหม่ ทำให้กองทัพจีนต้องปิดสิ่งปลูกสร้างทางทหาร (military facilities) ลงเป็นจำนวนมาก รัฐบาลจีนได้เปิดเผยว่า กองทัพจีนได้ปิดสนามบินทางทหารทั่วประเทศเป็นจำนวน 101 แห่ง และท่าเรือทหาร 29 ท่าให้พลเรือนใช้ร่วม และยังเปิดให้พลเรือนได้เข้าไปใช้สิ่งปลูกสร้างทางทหารอีกหลาย ๆ แห่งเพราะความจำเป็นทางทหารได้น้อยลง

งบประมาณทหาร

รัฐบาลจีนได้พยายามควบคุมงบประมาณทหารของประเทศ ตัวเลขของรัฐบาลนั้นได้แสดงให้เห็นว่า จีนได้ใช้งบประมาณทหารไม่มากเมื่อเปรียบเทียบกับมหาอำนาจอื่น ๆ เช่น สัดส่วนของงบประมาณการป้องกันประเทศคิดเป็นร้อยละ 5.6 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายใน (GDP) ในปี 1978 และได้ลดลงเหลือร้อยละ 1.3 ในปี 1994 และสัดส่วนของงบประมาณการ

ป้องกันประเทศในปี 1979 คิดเป็นร้อยละ 18.5 ของงบประมาณทั้งหมด และในปี 1994 สัดส่วนดังกล่าวลดลงเหลือร้อยละ 9.5

นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้แถลงยืนยันว่างบประมาณทหารของประเทศจากปี 1979 ถึงปี 1994 มีอัตราการเพิ่มขึ้นร้อยละ 6.22 ต่อปี ในขณะที่ดัชนีผู้บริโภคเพิ่มขึ้นร้อยละ 7.7 ต่อปี และรัฐบาลยังยืนยันอีกด้วยว่างบประมาณส่วนใหญ่ของงบประมาณทหารนั้นถูกนำมาใช้เป็นงบทรงชีพของบุคลากรภายในกองทัพ เพราะการเพิ่มขึ้นอย่างมากของค่าครองชีพในสังคมจีน โดยทางการได้เปิดเผยตัวเลขว่าประมาณร้อยละ 34.1 ของงบประมาณทหารในปี 1994 จะถูกนำไปใช้เป็นงบทรงชีพ

2) การพัฒนาระบบอาวุธ

การสร้างความทันสมัยให้แก่กองทัพจีนในยุคเดิมนั้น นอกจากจะทำการปรับเปลี่ยนในเรื่องขององค์กรและโครงสร้างแล้ว ยังได้ทำการพัฒนาในเรื่องของยุทธโศปกรณ์ เพราะความเก่าและความล้าสมัยของยุทธโศปกรณ์ของกองทัพจีนเป็นปัญหาหลักปัญหาหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจีนหันไปให้ความสำคัญแก่หลักนิยมของการสงครามสมัยใหม่มากกว่าจะเน้นอยู่แต่ในเรื่องของสงครามประชาชน

กองกำลังทางยุทธศาสตร์

กองทัพจีนยังคงให้ความสำคัญแก่การพัฒนาอาวุธยุทธศาสตร์นิวเคลียร์ โดยจีนได้ทำการทดลองนิวเคลียร์ใต้ดินหลายต่อหลายครั้งโดยไม่จำเป็นต้องกระแสดำเนินการคัดค้านของนานาชาติ จุดมุ่งหมายของการทดลองดังกล่าวเพื่อพัฒนาหัวรบนิวเคลียร์ของตนเองให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะจีนถือว่าตัวเองแม้จะเป็นมหาอำนาจหนึ่งของโลก แต่ก็มีพหุคูณอ่อนแอในเรื่องของอาวุธนิวเคลียร์เพื่อเปรียบเทียบกับมหาอำนาจอื่น ๆ

ดังนั้นแม้จะเป็นยุคหลังสงครามเย็น แต่จีนก็ยังคงหันไปพัฒนากองกำลังทางยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของขีปนาวุธข้ามทวีป (Intercontinental Ballistic Missile - ICBM) เพื่อให้มีพิสัยครอบคลุมยุโรปและสหรัฐให้ได้ ทั้งยังได้พัฒนาขีปนาวุธพิสัยกลาง (Medium-Range Ballistic Missile - MRBM) และขีปนาวุธพิสัยใกล้ (Short-Range Ballistic Missile - SRBM) เพื่อให้ครอบคลุมเป้าหมายในส่วนต่าง ๆ ของทวีปเอเชีย

แต่จุดอ่อนประการหนึ่งของจีนก็คือกองกำลังทางยุทธศาสตร์ของจีนมีความอ่อนแอในเรื่องของขีปนาวุธที่ยิงจากเรือดำน้ำ (Submarine Launched Ballistic Missile - SLBM) ประกอบกับกองทัพเรือจีนมีเรือดำน้ำที่ติดตั้งขีปนาวุธนิวเคลียร์ (SSBN) ประจำการอยู่เพียง 1 ลำเท่านั้น ฉะนั้นการพัฒนาขีดความสามารถในเรื่องของขีปนาวุธยิงจากเรือดำน้ำและเรือดำน้ำ

พลังงานนิวเคลียร์จะเป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งในการสร้างนาวิกานุภาพทางด้านนิวเคลียร์ของจีน

ในส่วนของการอ้างทางอากาศนั้น จีนมีเครื่องบินที่สามารถทิ้งระเบิดนิวเคลียร์ได้เป็นจำนวนมาก แต่จีนขาดเครื่องบินทิ้งระเบิดระยะไกล (หมายถึงเครื่องบินทิ้งระเบิดทางยุทธศาสตร์ - strategic bomber) ที่มีพิสัยข้ามทวีปเช่นเครื่องบินทิ้งระเบิดระยะไกลของสหรัฐและรัสเซีย ซึ่งจีนอาจจะทดแทนความขาดแคลนในส่วนนี้ด้วยการพัฒนาขีปนาวุธข้ามทวีปและขีปนาวุธที่ยิงจากเรือดำน้ำแทน

กำลังทางบก

กองทัพบกนั้นถือได้ว่าเป็นกระดูกสันหลังของกำลังหลักของทุกประเทศ การพัฒนากองทัพบกจึงเป็นจุดสำคัญในแผนพัฒนากองทัพของทุกประเทศ แต่เนื่องจากกองทัพบกของจีนมีขนาดใหญ่ การพัฒนากองทัพบกอย่างทั่วทั้งหมดยังหมายถึงว่าจะต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก แผนพัฒนากองทัพบกจึงมีลักษณะเฉพาะส่วน โดยหันไปพัฒนากองพลทหารราบบางส่วนให้เป็นกองพลทหารราบที่มีขีดความสามารถในการเคลื่อนที่อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยการเพิ่มขีดความสามารถในการเคลื่อนย้ายกำลังทางอากาศ ตลอดจนการเพิ่มขีดความสามารถในการทำสงครามสะเทินน้ำสะเทินบกอีกด้วย

กำลังทางเรือ

นับตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 9 เป็นต้นมา กองทัพเรือได้หันมาสร้างและพัฒนาเรือรบบนผิวน้ำหลาย ๆ แบบ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปัญหาการอ้างกรรมสิทธิ์เหนือเกาะสแปรตรี ทำให้เกิดแรงผลักดันต่อกองทัพเรือจีนในการพัฒนานาวิกานุภาพของตนให้ทันสมัยและมีขีดความสามารถในการปฏิบัติการระยะไกลมากขึ้น รูปธรรมของการขยายกำลังทางนาวีของจีนในปัจจุบัน ได้แก่ การปรับปรุงเรือลาดตระเวนที่มีอยู่ให้เป็นเรือลาดตระเวนติดอาวุธนำวิถี การต่อเรือพิฆาตและเรือฟริเกตใหม่ และทั้งยังมีการนำเรือดำน้ำชั้น Kilo จากรัสเซียเข้าประจำการอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีข่าวมาโดยตลอดว่ากองทัพเรือจีนต้องการจะนำเอาเรือบรรทุกเครื่องบินเข้าประจำการ แต่โครงการดังกล่าวก็ยังไม่ปรากฏเป็นจริง ซึ่งหากกองทัพเรือจีนมีเรือบรรทุกเครื่องบินเข้าประจำการแล้ว ก็จะทำให้กองทัพเรือมีขีดความสามารถในการทำกรรมระยะไกลได้ถ่วงเป็นจริง ดังนั้นการพัฒนากำลังรวมทั้งเรือรบบนผิวน้ำและเรือดำน้ำจะเป็นประเด็นสำคัญในการเสริมสร้างขีดความสามารถทางทหารของจีนในอนาคต

กำลังทางอากาศ

กำลังรบทางอากาศของจีนโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นเครื่องบินที่ออกแบบมาจากเครื่องบินรบของโซเวียต ซึ่งเกินเครื่องบินรบแบบเก่า ซึ่งเทียบกับเครื่องบินรบสมัยใหม่ของสหรัฐและรัสเซียแล้วเครื่องบินรบของจีนมีข้อจำกัดอย่างมาก

ทางเลือกในการพัฒนา กำลังรบทางอากาศของจีนนั้นไม่อาจจะอาศัยแหล่งสนับสนุนจากอุตสาหกรรมและการค้นคว้าทดลองจากภายในได้ทั้งหมด วิทยาการด้านอวกาศและการบินที่มีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ทำให้จีนต้องหันไปหารัสเซียอีก โดยการนำเอาเครื่องบินรบแบบ Su-27 เข้าประจำการ เครื่องบินรบแบบนี้มีพิสัยไกลถึง 1,500 กม. จึงสามารถปฏิบัติการทางอากาศยุทธวิธีครอบคลุมน่านฟ้าของจีนจนถึงสเปร์ตริ อีกทั้งกองทัพอากาศจีนยังได้จัดหาอาวุธปล่อยแบบใหม่ ๆ จากรัสเซียเข้าประจำการพร้อมกับเครื่องบินรบแบบนี้ด้วย

แต่ในการรบทางอากาศสมัยใหม่ ซึ่งต้องการการควบคุมอากาศนั้น ยังคงเป็นจุดอ่อนประจำคำคัญของจีน ความต้องการเครื่องบินเตือนภัยทางอากาศล่วงหน้า (Airborne Early Warning - AEW) จึงเป็นเรื่องสำคัญในการพัฒนา กำลังรบทางอากาศของจีนในปัจจุบัน ความต้องการนี้จีนไม่อาจหาได้จากแหล่งภายใน อันทำให้จีนจำต้องแสวงหาประเทศอื่น ๆ เพื่อเป็นแหล่งสนับสนุนทางด้านอาวุธและเทคโนโลยีทางอวกาศและการบินแผ่นดิน

นอกจากนี้จีนยังคงจะต้องพัฒนาขีดความสามารถในการเติมน้ำมันกลางอากาศ เพื่อขยายพิสัยของเครื่องบินให้มีระยะทำการไกลขึ้น ตลอดจนถึงการปรับปรุงและพัฒนาเครื่องบินรบที่จีนทำการผลิตจากอุตสาหกรรมเครื่องบินภายในประเทศให้มีขีดความสามารถในการรับการเติมน้ำมันกลางอากาศ ทั้งยังรวมถึงการพัฒนาและปรับปรุงระบบการเดินอากาศสำหรับเครื่องบินรบของจีนด้วย เพราะเครื่องบินรบสมัยใหม่จะไม่มีขีดความสามารถหากหากไม่มีระบบการเดินอากาศที่ทันสมัย ซึ่งในส่วนนี้จีนอาจจะต้องพึ่งทั้งรัสเซียและโลกตะวันตกมากขึ้น

อำนาจกำลังรบ 1997/98

แต่อย่างไรก็ตามด้วยสถานะทางด้านกำลังของจีนนั้น ปฏิเสธไม่ได้ว่าจีนเป็นมหาอำนาจแห่งเอเชีย แม้ว่าในการปี ขีดความสามารถด้วยการทหารและคุณภาพอาวุธของจีนจะเทียบไม่ได้เลยกับอำนาจทางทหารของสหรัฐ หรือแม้แต่กับของสหภาพโซเวียตในยุคสงครามเย็นก็ตาม แต่ด้วยสถานะเชิงปริมาณของกองทัพจีนทั้งในแง่กำลังพลและจำนวนอาวุธของเหล่าทัพต่าง ๆ ของจีน กองทัพประชาชนจีนยังคงเป็นประเด็นสำคัญในการถูกเฝ้ามอง ทั้งในเรื่องของบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศ และทั้งในเรื่องของการพัฒนาตนเอง

สังคม-เศรษฐกิจ-การทหาร (ดูตารางที่ 5.1 และ 5.2)

สถานะของความเป็น “ยักษ์ใหญ่แห่งเอเชีย” ของจีนนั้นเห็นได้ชัดจากจำนวนประชากรจีนเป็นประเทศที่มีประชากรสูงสุดของโลก คือมีจำนวนเกินกว่า 1,200 ล้านคน นอกจากนี้ขนาดความใหญ่ของประเทศ ก็เป็นคุณลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของจีน

ขณะเดียวกัน ก็จะพบว่าขนาดของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายใน (GDP) ของจีนในปี 2539 นั้น มีมูลค่า 616 พันล้านเหรียญสหรัฐ และประเด็นที่น่าสนใจในทางเศรษฐกิจของจีนก็คือ จีนในปีดังกล่าวมีอัตราเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงถึงร้อยละ 9.7 แต่ด้วยสภาพการณ์ของการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วนี้ อัตราเงินเฟ้อในจีนก็พุ่งสูงขึ้นด้วย คือในปีเดียวกันนั้น จีนมีอัตราเงินเฟ้อถึงร้อยละ 8.3 (ดูตารางที่ 5.1)

ในส่วนของงบประมาณทหาร ซึ่งได้แก่ตัวเลขงบประมาณจากรัฐบาลนั้น รัฐบาลจีนประกาศว่าในปี 2539 จีนมีงบประมาณทหาร 8.6 พันล้านเหรียญสหรัฐ แต่อย่างไรก็ตาม นักวิเคราะห์ด้านการทหารของประเทศตะวันตกถือว่าค่าใช้จ่ายจริงด้านการทหารของจีนนั้น สูงกว่าที่รัฐบาลจีนได้ประกาศไว้ เช่น ในปี 2538, 2539 รัฐบาลจีนประกาศว่าได้ใช้งบประมาณทางทหารมีมูลค่า 7.6 และ 8.6 พันล้านเหรียญสหรัฐ ตามลำดับ แต่ฝ่ายตะวันตกได้มีการประเมินว่าค่าใช้จ่ายจริงน่าจะเป็น 83 และ 38 พันล้านเหรียญ ตามลำดับ (ดูตารางที่ 5.2) ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับปัญหาในการประเมินค่าใช้จ่ายด้านการทหารของโซเวียตในยุคลงความเย็น ซึ่งตัวเลขของรัฐบาลโซเวียตกับตัวเลขของนักการทหารตะวันตกมีความแตกต่างกันอย่างมาก

กำลังพล (ดูตารางที่ 5.3)

กองทัพจีนนั้น ถือได้ว่าเป็นกองทัพที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก กำลังพลประจำการโดยรวมนั้น มีจำนวนถึง 2.8 ล้านคน และแยกเป็นกองทัพบก 2.0 ล้านคน กองทัพเรือ 2.8 แสนคน กองทัพอากาศ 4.7 แสนคน กองกำลังอาวุธนิวเคลียร์ 1.2 แสนคน และมีกำลังพลสำรองสูงถึง 1.2 ล้านคน มีข้อน่าสังเกตว่า กองทัพจีนมีทหารหญิงอยู่เป็นจำนวนมากถึงแสนกว่าคน จนอาจกล่าวได้ว่าจีนเป็นกองทัพที่มีทหารหญิงมากที่สุดในโลก

อาวุธนิวเคลียร์ (ดูตารางที่ 5.4)

ดัชนีหนึ่งของความเป็นมหาอำนาจในเวทีการเมืองโลกในปัจจุบัน ก็คือ ขีดความสามารถในการมีและใช้อาวุธนิวเคลียร์ กองกำลังอาวุธนิวเคลียร์ของจีนอาจจะยังเทียบไม่ได้กับของสหรัฐหรือของโซเวียต แต่อย่างน้อยจีนก็มีระบบอาวุธที่มีขีดความสามารถในการทำลายเป้าหมายในขอบเขตทั่วเอเชียและทั่วโลก

จีนมีขีปนาวุธข้ามทวีป 17 ลูก ซึ่งจีนเป็นหนึ่งในสามประเทศที่มีระบบอาวุธนี้(อีกสองประเทศ ได้แก่ สหรัฐและรัสเซีย) ส่วนเรือดำน้ำมีติดตั้งขีปนาวุธนิวเคลียร์ หรือเรือดำน้ำทาง

ยุทธศาสตร์นั้นจีนมีอยู่เพียงลำเดียวและชี้นำวูตที่อิงจากเรือดำน้ำเป็นจำนวน 12 ลูก แต่ก็คาดว่าในอนาคตระบบอาวุธชนิดนี้จะเป็นสิ่งหนึ่งที่จีนจะให้ความสนใจในการพัฒนา

ประเด็นที่น่าสนใจสำหรับประเทศในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ก็คือ จีนมีทีปนาวุธพิสัยกลางประจำการอยู่เป็นจำนวน 46 ลูก ซึ่งชีปนาวุธนี้สามารถครอบคลุมเป้าหมายได้ทั่วทั้งภูมิภาค (การประเมินของ Jane แตกต่างจากของ IISS เพราะ Jane ประเมินว่าอาวุธพิสัยปานกลางของจีนมีจำนวนประมาณ 64 ลูก)

กำลังรบทางบก (ดูตารางที่ 5.5 และ 5.6)

ความใหญ่ของกองทัพบกจีนนั้น เห็นได้ชัดจากจำนวนกองพลประจำการ กองทัพบกจีนมีกำลังหลักคือ ทหารราบ 73 กองพล ทหารม้า 11 กองพล ทหารปืนใหญ่ 5 กองพล และยังประกอบด้วยกองพลน้อยอิสระอีกส่วนหนึ่ง

ในขณะเดียวกัน กองทัพบกจีนมีรถถังหลักเป็นจำนวนถึง 8,500 คัน รถถังเบา 2,000 คัน รถหุ้มเกราะลำเลียงพลและรถรบทหารราบรวม 5,500 คัน ส่วนปืนใหญ่ลากจูงมี 14,500 กระบอก และปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยานอีก 15,000 กระบอก ดังนั้นจากปริมาณของรถถัง รถหุ้มเกราะ และปืนใหญ่เช่นนี้แสดงให้เห็นชัดว่ากองทัพบกจีนสามารถเปิดการรบด้วยสงครามกลาโหม (Mechanized Warfare) ได้

กำลังรบทางทะเล (ดูตารางที่ 5.7)

กองทัพเรือจีน อาจจะมีขีดความสามารถด้านเทคโนโลยีและความทันสมัยน้อยกว่ากองทัพเรือที่ 7 ของสหรัฐ หรือกองเรือแปซิฟิกของโซเวียตในอดีต ดังนั้นการพัฒนากองเรือของจีนจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจและติดตามในอนาคตว่าจีนจะหันไปพัฒนากำลังทางทะเลของตนเองอย่างไร จะใช้เทคโนโลยีภายในเพื่อการต่อเรือใหม่ ๆ หรือจะซื้อเรือรบที่มีความทันสมัยมากกว่าจากโซเวียต

กองกำลังทางทะเลของจีน ประกอบด้วยเรือรบหลักบนผิวน้ำ 54 ลำ และเรือตรวจการณ์ และเรือป้องกันชายฝั่ง 830 ลำ และกองบินนาวิกโยธินก็มีเครื่องบินประจำการอยู่ถึง 535 เครื่อง และเฮลิคอปเตอร์ติดอาวุธอีก 25 เครื่อง แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาเหล่านี้ปฏิบัติการจากสนามบินบนชายฝั่ง เพราะจีนไม่มีเรือบรรทุกเครื่องบิน นอกจากนี้จำนวนเรือป้องกันชายฝั่งเป็นจำนวนมากนั้น ก็สะท้อนให้เห็นว่ากองทัพเรือจีนยังเน้นยุทธศาสตร์ของการป้องกันชายฝั่ง เพราะขีดความสามารถในการปฏิบัติการในทะเลหลวงยังมีอยู่อย่างจำกัดอยู่มาก แต่ก็มิได้หมายความว่า กองทัพเรือจีนจะไม่สนใจที่จะออกทะเลหลวง ปัญหาสแปตรีอาจะเป็นดัชนีตัวหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า จีนในอนาคตอาจต้องสนใจในการพัฒนากองเรือน้ำลึกมากขึ้น

กำลังรบทางอากาศ (ดูตารางที่ 5.8)

หากพิจารณาในเชิงปริมาณ จะพบว่า กองทัพอากาศของจีนมีขนาดใหญ่มาก กล่าวคือ มีจำนวนเครื่องบินรวมทั้ง 3,448 เครื่อง ซึ่งในจำนวนนี้เป็นเครื่องบินทิ้งระเบิดขนาดกลาง และเครื่องบินทิ้งระเบิดขนาดเบา 100 และ 200 เครื่อง ตามลำดับ มีเครื่องบินขับไล่-โจมตี และเครื่องบินขับไล่สกัดกั้น 400 และ 2,748 เครื่อง ตามลำดับ แต่จีนมีเฮลิคอปเตอร์ติดอาวุธ อยู่ไม่มากนัก ซึ่งอาจจะเป็นจุดอ่อนประการหนึ่งสำหรับการใช้กำลังทางอากาศสนับสนุนการรบ ของกำลังทางบก

นอกจากนี้จำนวนเครื่องบินขับไล่สกัดกั้นของจีนที่มีเป็นจำนวนถึง 2,748 เครื่องนั้น แต่ส่วนใหญ่เป็นเครื่องบินที่ไม่มีความทันสมัยเท่าใดนัก ยกเว้นเครื่องบินแบบซู-27 จำนวน 48 ลำเท่านั้น การดำรงสภาพเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความกังวลของจีนต่อการถูกรุกด้วยกำลังทาง อากาศของข้าศึกอย่างมาก ดังนั้นสำหรับกำลังรบทางอากาศของจีนดูจะอยู่เชิงรับมากกว่าเชิงรุก แต่ในอนาคตจีนอาจจะขยายขีดความสามารถของกำลังทางอากาศของตนด้วยการนำเอา อากาศยานรุ่นใหม่ ๆ ของโซเวียตเข้าประจำการแทนเครื่องบินรบรุ่นเก่าที่จีนเคยได้รับจากโซเวียต ในอดีต

ตารางที่ 5.1

ขีดความสามารถเศรษฐกิจของจีน

- จำนวนประชากรมากกว่า 1200 ล้านคนโดยประมาณ
- ผลผลิตมวลรวมภายใน (GDP) 616 พันล้านเหรียญสหรัฐ (1996)
- อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ 9.7% (1996)
- อัตราเงินเฟ้อ 8.3% (1996)

ตารางที่ 5.2

งบประมาณทหารและค่าใช้จ่ายจริงทางทหารของจีน

	1995	1996	1997
งบประมาณทหาร	7.6	8.6	9.7 พันล้านเหรียญสหรัฐ
ค่าใช้จ่ายด้านการทหาร	33	38	N.A. พันล้านเหรียญสหรัฐ

หมายเหตุ งบประมาณทหารหมายถึงตัวเลขงบประมาณทหารของทางราชการจีน ส่วนค่าใช้จ่ายด้านการทหารเป็นตัวเลขประมาณการกับค่าใช้จ่ายทางทหาร ที่เป็นจริง

N.A. = ไม่มีข้อมูล

ตารางที่ 5.3
กำลังพลของกองทัพบก

- กำลังพลประจำการ	2,840,000 คน
ในจำนวนนี้ประมาณว่า	1,275,000 คนเป็นทหารเกณฑ์
และ	136,000 คนเป็นทหารหญิง
- กองทัพบก	2,090,000 คน
- กองทัพเรือ	280,000 คน
- กองทัพอากาศ	470,000 คน
- กองกำลังอาวุธนิวเคลียร์	125,000 คน
- กำลังพลสำรอง	1,200,000 คน

ตารางที่ 5.4
กองกำลังอาวุธนิวเคลียร์ของจีน

- ขีปนาวุธข้ามทวีป	17*
- ขีปนาวุธพิสัยกลาง	46*
- เรือดำน้ำพิสัยงานนิวเคลียร์ติดตั้งขีปนาวุธนิวเคลียร์	1
- ขีปนาวุธนิวเคลียร์ติดตั้งในเรือดำน้ำ	12
- กำลังพลในกองกำลังขีปนาวุธทางยุทธศาสตร์	125,000 คน
(กำลังพลส่วนนี้รวมอยู่ในกองทัพบก)	

ตารางที่ 5.5
การจัดส่งกำลังของกองทัพบกจีน

จำนวนรวมกำลังรบของกองทัพบกจีน

กำลังรบหลัก

- 73 กองพลทหารราบ
- 11 กองพลทหารม้า (รถถัง)
- 13 กองพลน้อยทหารม้า (รถถัง)
- 5 กองพลทหารปืนใหญ่
- 20 กองพลน้อยทหารปืนใหญ่
- 7 กรมเอ็คอปเตอร์

กำลังรบอิสระ

- 5 กองพลทหารราบ
- 2 กองพลน้อยทหารราบ
- 1 กองพลน้อยทหารม้า (รถถัง)
- 1 กองพลทหารปืนใหญ่
- 3 กองพลน้อยทหารปืนใหญ่
- 4 กองพลน้อยทหารปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยาน

กำลังพลส่งทางอากาศ

- 3 กองพล

กำลังสนับสนุน

- 50 กรมทหารช่าง
- 50 กรมทหารสื่อสาร

ตารางที่ 5.6
อาวุธหลักในกองทัพบกจีน

- รถถังหลัก	8,500 คัน (ประมาณ)
- รถถังเบา	2,000 คัน
- รถหุ้มเกราะลำเอียงพล	5,500 คัน
- รถรบทหารราบ	
- ปืนใหญ่ลากจูง	14,500 กระบอก
- ปืนใหญ่อัตตาจร	- ไม่มีตัวเลข -
- เครื่องยิงจรวดหลายท่อ	- ไม่มีตัวเลข -
- ปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยาน	15,000 กระบอก (1994/95)

ตารางที่ 5.7
เรือรบและอากาศยานในกองทัพเรือจีน

จำนวนเรือรบหลักบนผิวน้ำ	54 ลำ
- เรือพิฆาตติดอาวุธนำวิถี	18 ลำ
- เรือฟริเกตติดอาวุธนำวิถี/ปืน	36 ลำ
จำนวนเรือตรวจการณ์และเรือป้องกันชายฝั่ง	830 ลำ
จำนวนเรือดำน้ำทางยุทธวิธี	59 ลำ
เรือการสงครามทุ่นระเบิด	121 ลำ
กองบินนาวิ	
- เครื่องบินรบ	535 ลำ (ปฏิบัติการจากฐานทัพบนชายฝั่ง)
- เฮลิคอปเตอร์ติดอาวุธ	25 ลำ

ตารางที่ 5.8
อากาศยานรบในกองทัพอากาศจีน

เครื่องบินรบ	3,448 เครื่อง (ประมาณ)
- เครื่องบินทิ้งระเบิดขนาดกลาง	100 เครื่อง
- เครื่องบินทิ้งระเบิดขนาดเบา	200 เครื่อง
- เครื่องบินขับไล่-โจมตี	400 เครื่อง
- เครื่องบินขับไล่	2,748 เครื่อง
เฮลิคอปเตอร์ติดอาวุธ	- มีจำนวนไม่มากนัก -
หมายเหตุ	อาวุธในตารางที่ 6, 7, และ 8 เป็นการนับจำนวนรวมไม่จำแนกแบบและ ขีดความสามารถ

แนวโน้มในอนาคต

แนวโน้มใหม่ของการพัฒนากองทัพจีนสะท้อนให้เห็นชัดเจนมากขึ้น ดังปรากฏให้เห็นจากการประชุมสมัชชาของพรรคคอมมิวนิสต์จีนครั้งที่ 15 ในเดือนกันยายน 1997 ซึ่งว่าไปแล้วก็คือ ข้อถกเถียงดั้งเดิมในประวัติศาสตร์ของจีนนั่นเอง ที่จีนเองตระหนักดีอยู่ตลอดเวลาถึงความอ่อนแอด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีทหาร ซึ่งส่งผลให้จีนมีความอ่อนแอด้านการทหาร เพราะกองทัพจีนอาจจะมีขนาดใหญ่ในเชิงปริมาณ แต่หากพิจารณาในเชิงคุณภาพแล้ว กองทัพจีนยังล้าหลังกองทัพของประเทศตะวันตกอย่างมาก จนมีผู้กล่าวว่า กองทัพจีนคือพิพม์ภัณฑ์ทหารขนาดใหญ่

การพัฒนากองทัพจีนในอนาคตจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จีนจะต้องพึ่งพิงภัยภายนอก แต่การพึ่งพิงภัยภายนอกหมายถึงสหรัฐแล้ว จีนก็อาจจะประสบปัญหาอยู่พอสมควร เพราะมีความแตกต่างระหว่างสหรัฐกับจีนดำรงอยู่ในหลาย ๆ ประเด็น ได้แก่ ปัญหาไต้หวัน ปัญหาทิเบต ปัญหาในทะเลจีนใต้ ปัญหาสิทธิมนุษยชน ปัญหาการค้า และปัญหาการพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์ของจีน ซึ่งปัญหาเหล่านี้อาจส่งผลกระทบต่อการใช้เทคโนโลยีทหาร (military technology transfers) ของสหรัฐมาให้อินโดนีเซีย แม้ว่าในปัจจุบันบริษัทโบอิงและแมคโดนัลล์ ดักกลาส (Boeing and McDonnell Douglas) จะเป็นผู้ลงทุนร่วมกับรัฐบาลจีนในการพัฒนาอุตสาหกรรมอวกาศและการบินในจีนก็ตาม

สหรัฐอาจจะเป็นผู้ครอบครองเทคโนโลยีทหารที่ก้าวหน้า แต่การที่จีนจะหวังการพึ่งพาเทคโนโลยีจากสหรัฐแหล่งเดียวอาจจะเป็นข้อจำกัด อันเป็นผลเนื่องมาจากข้อขัดแย้งในนโยบายของประเทศทั้งสองดังได้กล่าวมาแล้ว

ในกรณีเช่นนี้ ความสัมพันธ์ทางทหารระหว่างจีนกับรัสเซียที่ได้รับการยกระดับขึ้น จึงเป็นประเด็นที่น่าจับตามองในอนาคตเป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏให้เห็นในการทำความตกลงในการขายเทคโนโลยีทางทหารระดับสูงของรัสเซียให้แก่จีนในปี 1994-95 การขายนี้ยังรวมถึงยุทธโศปกรณ์ที่มีสมรรถนะสูง เช่น เครื่องบินขับไล่สกัดกั้นระยะไกลแบบซู-27 (Su-27) เครื่องบินเติมน้ำมันกลางอากาศ และเรือดำน้ำ เป็นต้น

นอกจากนี้ จีนยังได้รับลิขสิทธิ์ให้ทำการผลิตยุทธโศปกรณ์ของรัสเซีย (license production) เช่น โครงการต่อเรือดำน้ำ โครงการผลิตเครื่องบินรบแบบซู-27 และเครื่องบินขนส่งแบบไอแอล-76 (Il-76) ซึ่งก็ดูจะไม่แตกต่างจากการผลิตยุทธโศปกรณ์ของจีนที่นำเอาแบบแผนของโซเวียตมาเป็นหลักเช่นในทศวรรษที่ผ่าน ๆ มา

อีกทั้งยังเห็นได้ชัดเจนถึงแนวโน้มของความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัสเซียที่พัฒนามากขึ้น จนมีผู้กล่าวเป็นข้อสังเกตว่า รัสเซียเองกำลังเล่น "ไพ่จีน" ในความสัมพันธ์กับสหรัฐ

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของการพัฒนากองทัพจีนให้มีความทันสมัยก็อาจจะประสบกับปัญหาเช่นกองทัพของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากสภาพการณ์ของวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้รัฐบาลมีข้อจำกัดมากขึ้นในการจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจของประเทศเพื่อการพัฒนากองทัพ แต่จีนก็มีข้อจำกัดเช่นนี้น้อยกว่าประเทศในเอเชียที่ประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจขาลง เพราะสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของจีน ยังไม่ถึงจุดที่เป็นวิกฤต แม้ว่าจีนจะต้องระมัดระวังในการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจมากขึ้นก็ตาม อีกทั้งจีนยังคงมีทรัพยากรภายในเพื่อการพัฒนากองทัพอยู่พอสมควร ในขณะที่กองทัพของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องพึ่งพิงกับการนำเข้าอาวุธแต่เพียงประการเดียวเป็นสำคัญ

แต่ก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า ในอนาคตจีนจะสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนากองทัพให้ทันสมัยอย่างไร และหากจีนไม่ต้องประสบกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจแล้ว จะยิ่งหมายถึงการที่จีนมีโอกาสหันไปสู่การใช้ทรัพยากรเพื่อการสร้างความสัมพันธ์ให้แก่มหาอำนาจมากขึ้นหรือไม่ ปัญหาเช่นนี้จึงเป็นประเด็นที่จะต้องติดตามในอนาคต

กรณีศึกษาและเปรียบเทียบ : ดุลย์กำลังรบในวิกฤตการณ์ช่องแคบไต้หวัน

สถานการณ์ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นเหนือช่องแคบไต้หวันในปัจจุบัน ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของเอเชีย-แปซิฟิก การล้อมรอบและการทดลองยิงอาวุธปล่อยของจีนนั้น ได้นำไปสู่ความกลัวว่า สงครามใหญ่ครั้งใหม่ในเอเชีย-แปซิฟิกอาจจะถอยถอยถอยกลับมาอีกในยุคหลังสงครามเย็นนี้

ในอดีตนั้น ความตึงเครียดระหว่างจีนแผ่นดินใหญ่กับไต้หวันที่ย้ายตัวไปสู่การใช้กำลังได้แก่ วิกฤตการณ์คิมมอ-มัตสึ โดยกองทัพปลดแอกประชาชนจีนได้พยายามที่จะใช้กำลังเข้ายึดหมู่เกาะดังกล่าวถึง 2 ครั้ง ในปี 1954 และ 1958 (เกาะคิมมออยู่นอกห่างจากชายฝั่งของแผ่นดินใหญ่ของจีนเพียง 2.3 กิโลเมตร) แต่ความพยายามดังกล่าวประสบกับความล้มเหลว เพราะกองทัพเรือที่ 7 ของสหรัฐได้เข้ามาช่วยเหลือ อันเนื่องมาแต่การที่ไต้หวันและสหรัฐมีสนธิสัญญาป้องกันร่วมแบบทวิภาคี (ความตกลงนี้มีผลระหว่างปี 1954 ถึง ปี 1978) ดังนั้นสหรัฐจึงมีข้ออ้างอย่างเต็มที่ในการที่จะเข้าแทรกแซงวิกฤตการณ์ดังกล่าว

ปัจจุบันความตกลงร่วมด้านความมั่นคงร่วมกันได้ถูกยกเลิกไปเมื่อสหรัฐได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเต็มที่กับจีนแผ่นดินใหญ่แล้ว แต่กระนั้นสหรัฐก็มักจะถือว่าตัวเองมีพันธกรณีที่จะต้องปกป้องและคุ้มครองไต้หวันให้พ้นจากการคุกคามของปักกิ่ง ซึ่งสหรัฐอาจจะอ้างความชอบธรรมในครั้งนี้เป็นเพราะจีนแผ่นดินใหญ่หันไปใช้มาตรการทางทหารมากขึ้นในการรวมจีน แม้ว่าสหรัฐไม่อาจจะอ้างถึงพันธกรณีของสนธิสัญญาตามกฎหมายได้แล้วก็ตาม

ฉะนั้นปัญหาความตึงเครียดระหว่างจีนแผ่นดินใหญ่กับไต้หวันจึงได้มีสหรัฐเป็นตัวแทรกอยู่ด้วย คำถามที่เกิดขึ้นจึงได้แก่ หากวิกฤตการณ์นี้ขยายตัวถึงขั้นมีการใช้กำลังทหารจริงเข้าปฏิบัติการ สหรัฐจะทำอะไร และหากสหรัฐให้กำลังทางทหารเข้า ตอบโต้กับปฏิบัติเช่นว่านี้ สงครามดังกล่าวจะยุติลงเช่นไร

คำถามเช่นนี้ อาจจะเป็นคำถามด้านการทหารมากเกินไป เพราะมองในเรื่องของการใช้กำลังเป็นสำคัญ แต่หากวิกฤตการณ์ของจีนเป็นเพียงแต่การบุ โดยมุ่งแรงกดดันไปสู่การเลือกตั้งในไต้หวันเป็นสำคัญ เพื่อไปให้นายลิ เก้ง ฮุย ประสบชัยชนะในการแข่งขันเลือกตั้งครั้งนี้ วิกฤตการณ์ครั้งนี้ก็น่าที่จะสามารถควบคุมให้อยู่ในระดับที่ไม่รุนแรงจนถึงขั้นมีการใช้อาวุธได้

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น "การแสดงกำลัง" ดูจะเป็นกฎเกณฑ์ทั่วไปที่รัฐจะนำมาใช้เพื่อแสดงถึงอำนาจทางทหารของรัฐจนกระทั่งเพื่อให้่มผู้รัฐคู่กรณีและรัฐอื่น ๆ ที่อาจจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัว

ดังนั้นในส่วนรายงานนี้ จะนำเสนอกำลังรบเปรียบเทียบของสหรัฐที่เกี่ยวข้องในวิกฤตการณ์นี้อันได้แก่ จีนแผ่นดินใหญ่ ไต้หวัน และสหรัฐ ในส่วนกำลังรบของสหรัฐในบทนี้ จะใช้ตัวเลขกำลังรบที่อยู่ภายใต้กองบัญชาการภาคพื้นแปซิฟิกของสหรัฐเท่านั้น (มิได้ใช้ตัวเลขกำลังรบ รวมทั้งหมดที่สหรัฐมีอยู่ในกองบัญชาการภาคพื้นอื่น ๆ)

เศรษฐกิจ-การทหาร (ดูตารางที่ 5.9)

เห็นได้ชัดว่าในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา จีน เศรษฐกิจของจีนได้เติบโตอย่างรวดเร็ว โดยในปี 1992 และ 1993 อัตราการเจริญเติบโตสูงถึงร้อยละ 12.8 และ 13.4 ตามลำดับ การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วเช่นนี้ ปฏิเสธไม่ได้ว่าส่วนหนึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอกอันเนื่องมาจากการลงทุนของต่างชาติในจีน ดังนั้นหากจีนตัดสินใจเปิดสงครามกับไต้หวัน ก็มีความเป็นไปได้ว่าอัตราการลงทุนดังกล่าวน่าจะลดลง พร้อม ๆ กับการลดลงของอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ปัญหาคือผู้นำไต้หวันให้ความสำคัญกับสถานะทางเศรษฐกิจมากน้อยเพียงใด หากผู้นำจีนเชื่อว่าเมืองอย่างไรเสียชาติต่าง ๆ ก็ต้องแท้ไปลงทุนในจีนอยู่ดี การให้ความสำคัญกับปัจจัยความเติบโตทางเศรษฐกิจที่จะเป็นปัจจัย "ท่วงดัง" การตัดสินใจใช้กำลังทหารของจีนอย่างหนักสังเกตการณ์ในโลกตะวันตกมองก็อาจจะไม่มีผลเท่าใดนักก็ได้

แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสนใจติดตามดูว่าปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เช่น ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างจีนกับสหรัฐหรือปัญหาการลงทุนของไต้หวันในจีนจะ คลี่คลายไปอย่างไร

กำลังพล (ดูตารางที่ 5.10)

กองทัพประชาชนจีนนั้นเป็นกองทัพที่ใหญ่ที่สุดในโลก และหากจำแนกเป็นกำลังพลของแต่ละเหล่าทัพ กำลังพลในเหล่าทัพต่าง ๆ ของจีนก็มีขนาดใหญ่มากด้วย ยกเว้นกำลังนาวิกโยธิน ซึ่งมีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับไต้หวันและสหรัฐ กล่าวคือ จีนมีกำลังนาวิกโยธินเพียง 5,000 คน ในขณะที่ไต้หวันมี 30,000 คน และกองบัญชาการภาคพื้นแปซิฟิกของสหรัฐมี 28,200 คน

กำลังหลักทางบก (ดูตารางที่ 5.11 และ 5.12)

กองทัพจีนมีจำนวนกองพลทหารราบทั้งหมดสูงถึง 78 กองพล ในขณะที่ไต้หวันมี 12 กองพล และสหรัฐมี 1 กองพล และ 2 กองพลทหารราบเบา แต่อย่างไรก็ตาม ไต้หวันมีกำลังนาวิกโยธินเล็ก 2 กองพลและสหรัฐมี 1 กองพล ส่วนจีนมีกำลังส่วนนี้เพียง 1 กองพลน้อยเท่านั้น

ส่วนกำลังอาวุธสำหรับการสงครามทางบกนั้น จะเห็นได้ว่า จีนมีกำลังรุดตั้งอยู่เป็นจำนวนมากทั้งรุดถังหลัก รุดถังเบาและรุดหุ้มเกราะลำเลียงพล หากพิจารณาในเชิงปริมาณแล้ว จะเห็นได้ว่ากำลังอาวุธทางบกของไต้หวันนั้นมีปริมาณน้อยกว่าของจีนมาก แต่อย่างไรก็ตามไม่มีรายงานว่ากำลังอาวุธทางบกของสหรัฐที่อยู่กับกองบัญชาการภาคพื้นแปซิฟิกนั้นมีจำนวนเท่าใด

กำลังรบทางเรือ (ดูตารางที่ 5.13 และ 5.14)

ดูยี่กำลังรบที่น่าสนใจประการหนึ่ง ก็คือ กำลังรบทางทะเลของทั้ง 3 ประเทศ จากตารางที่ 5 จะเห็นได้ชัดว่ากองเรือแปซิฟิกของสหรัฐมีขนาดใหญ่และทรงอำนาจมาก กองเรือแปซิฟิกประกอบด้วยกองทัพอากาศที่ 3 และกองทัพอากาศที่ 7 ดังนั้นหากพิจารณาถึงอำนาจกำลังรบทางทะเลแล้ว สหรัฐเป็นฝ่ายได้เปรียบ เพราะสหรัฐมีเรือบรรทุกเครื่องบินอยู่ในกองเรือนี้ถึง 6 ลำ และเรือลาดตระเวนอีก 29 ลำ พร้อมกับเรือพิฆาตและเรือฟริเกตอีกอย่างละ 17 และ 16 ลำ ตามลำดับ นอกจากนี้สหรัฐยังมีเรือดำน้ำนิวเคลียร์ที่ติดตั้งขีปนาวุธนิวเคลียร์ (เรือดำน้ำทางยุทธศาสตร์) อีกถึง 7 ลำ และเรือดำน้ำนิวเคลียร์ทางยุทธวิธีอีก 32 ลำ

ส่วนกำลังหลักทางทะเลของจีนได้แก่ เรือพิฆาตและเรือฟริเกตอย่างละ 18 และ 37 ลำ ตามลำดับ นอกจากนี้ ยังมีเรือดำน้ำดีเซลอีก 48 ลำและเรือดำน้ำทางยุทธศาสตร์ 1 ลำ

สำหรับกำลังรบของไต้หวันมีเพียงเรือพิฆาต 22 ลำและเรือฟริเกตเล็ก 11 ลำ ไต้หวันมีเรือดำน้ำดีเซลประจำการอยู่อีก 4 ลำ

แต่อย่างไรก็ตาม นาวิกานุภาพของจีนอาจจะดูไม่ได้มีพลังมากอย่างที่ปรากฏในเชิงปริมาณ เพราะหากเปรียบเทียบกับความก้าวหน้าและความทันสมัยของกองเรือแปซิฟิกของสหรัฐแล้ว พลาณภาพของกองเรือของสหรัฐมีอยู่สูงกว่ามาก และโดยเฉพาะเมื่อพิจารณารวมถึงกองบินนาวิแล้ว ก็ยิ่งตลกยิ่งถึงค่านาจทางทะเลของสหรัฐ

กองบินนาวิของจีนอาจจะมีเครื่องบินเป็นจำนวนมากถึง 875 เครื่อง แต่ก็เครื่องบินที่ต้องบินออกปฏิบัติการจากฐานทัพชายฝั่งทะเล ซึ่งต่างจากของสหรัฐ ที่กำลังส่วนนี้ประจำการอยู่กับเรือบรรทุกเครื่องบินในทะเล อันทำให้อำนาจการใช้เพื่อการปฏิบัติการทางอากาศจากทะเลนั้น เป็นความได้เปรียบประการสำคัญของสหรัฐ นักการทหารได้ประเมินว่า หากเกิดสงครามขึ้นจริง กำลังทางอากาศจากเรือบรรทุกเครื่องบินของสหรัฐ ที่มีเครื่องบินแบบเอฟ - 14 และแบบเอฟ - 18 นั้น จะสามารถทำลายกำลังรบทางอากาศของจีนลงได้ในระยะเวลาอันสั้น

เครื่องบินรบของกองทัพอากาศ (ดูตารางที่ 5.15)

หากพิจารณาในเชิงปริมาณแล้ว กองทัพอากาศของจีนมีขนาดใหญ่โตมาก กองทัพอากาศของสหรัฐมีเครื่องบินรบทางยุทธวิธีรวมทั้งสิ้น 3,329 เครื่อง ในขณะที่จีนมีเครื่องบินรบอยู่ถึง 4,970 เครื่อง ซึ่งสำหรับสหรัฐนั้น กำลังรบของกองทัพอากาศสหรัฐที่อยู่ภายใต้กองบัญชาการภาคพื้นแปซิฟิกมีอยู่เพียง 270 เครื่อง และได้หัวมีเครื่องบินรบอยู่ 495 เครื่อง

แต่อย่างไรก็ตาม เครื่องบินรบในกองทัพอากาศสหรัฐที่ประจำการอยู่สำหรับการยิงในเอเชีย-แปซิฟิกนั้น เป็นเครื่องบินรบแบบเอฟ - 15 และเอฟ - 16 ในขณะที่เครื่องบินรบที่ทันสมัยของจีนที่ซื้อจากโซเวียตนั้น มีอยู่จำนวนจำกัด เช่น จีนมีเครื่องบินแบบซู - 27 (Su - 27) เพียง 24 เครื่องเท่านั้น ดังนั้นหากเปิดยุทธเวหาระหว่างกำลังทางอากาศของจีนกับสหรัฐ จะเห็นได้ว่าจีนมีความได้เปรียบในเชิงปริมาณ ในขณะที่สหรัฐมีความได้เปรียบทางด้านเทคโนโลยี

ส่วนกำลังรบหลักทางอากาศของไต้หวัน ยังคงเป็นอากาศยานรุ่นเก่าได้แก่ เครื่องบินรบแบบเอฟ - 104 และเอฟ - 5 และสำหรับเอฟ - 16 นั้น ทั้งอยู่ในระหว่างการรอความตกลงใจกับสหรัฐเป็นสำคัญ และมีวายุ - 2000 ก็เช่นเดียวกัน ฉะนั้นแรงกดดันของปักกิ่งต่อไต้หวัน จึงคงเป็นข้ออ้างอันดีของสหรัฐในการที่จะขายเครื่องบินรบแบบเอฟ - 16 ให้ไต้หวันในอนาคต

ศักยภาพสงครามเปรียบเทียบ

นอกจากนี้ หากพิจารณาเฉพาะในส่วนของวิกฤติการณ์ช่องแคบไต้หวันจากบรรดารัฐผู้เกี้ยวข้องอันได้แก่ จีน, ไต้หวัน, และสหรัฐ โดยเปรียบเทียบดัชนีของศักยภาพสงครามแห่งรัฐหรือพลังอำนาจแห่งชาติ 17 ประการ จะเห็นลำดับของดัชนีต่าง ๆ โดยเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ อีก 186 ประเทศ ดังต่อไปนี้ : (ดูตารางที่ 5.16)

อันดับของปัจจัยทางสังคม

ดัชนีทางด้านสังคมของปี 1993 ประการแรกที่น่ามาพิจารณาในรายงานนี้ได้แก่ จำนวนประชากร จีนแผ่นดินใหญ่นั้นเป็นประเทศที่มีจำนวนประชากรสูงสุดของโลกมาโดยตลอด และสหรัฐก็อยู่ในอันดับที่สามรองจากอินเดีย ในขณะที่ไต้หวันมีประชากรสูงสุดเป็นอันดับที่ 42 ของโลก

จากจำนวนประชากรนี้ รัฐบาลของแต่ละประเทศได้จัดสรรงบประมาณเฉลี่ยต่อหัวของประชากร จัดเป็นลำดับได้คือ จำนวนงบประมาณต่อหัวของสหรัฐ ไต้หวันและจีนคิดเป็นลำดับที่ 20, 47 และ 101 ตามลำดับ และมีค่าใช้จ่ายด้านการทหารต่อหัวของประชากรจัดเป็นลำดับได้ คือ สหรัฐใช้จ่ายเงินด้านการทหารต่อประชากร 1 คน สูงเป็นลำดับที่ 6 ไต้หวันลำดับที่ 17 และจีนลำดับที่ 79

นอกจากนี้ในจำนวนประชากร 1,000 คนนั้น ไต้หวันมีจำนวนทหารคิดเป็นสัดส่วนสูงเป็นลำดับที่ 6 ของโลก สหรัฐลำดับที่ 49 และจีนลำดับที่ 115 และในจำนวนทหาร 1 คน สหรัฐจะเสียค่าใช้จ่ายในการลงทุนสูงเป็นลำดับที่ 4 ของโลก ไต้หวันเป็นลำดับที่ 44 และจีนลำดับที่ 57

อันดับของปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

ในปี 1993 ผลผลิตรวมประชาชาติ (GNP) ของสหรัฐสูงที่สุดเป็นอันดับ 1 ของโลก โดยจีนสูงเป็นอันดับ 3 และไต้หวันลำดับที่ 19 และหากเฉลี่ยต่อหัวของประชากร 1 คน จะพบว่าสหรัฐมีผลเฉลี่ยต่อประชากร 1 คน สูงเป็นลำดับที่ 5 ไต้หวันลำดับที่ 29 และจีนลำดับที่ 83

ส่วนการจัดสรรงบประมาณของแต่ละประเทศนั้น สหรัฐมีมูลค่าของงบประมาณสูงสุดเป็นลำดับแรกของโลก โดยจีนจัดอยู่ในลำดับที่ 8 และไต้หวันลำดับที่ 27 แต่หากพิจารณาในอีกแง่มุมหนึ่ง โดยเปรียบเทียบสัดส่วนของงบประมาณต่อผลผลิตรวมประชาชาติ สหรัฐมีสัดส่วนดังกล่าวในอันดับที่ 110 จีนลำดับที่ 143 และไต้หวันลำดับที่ 144

นอกจากนี้หากพิจารณาถึงการนำเข้าอาวุธและส่งออกอาวุธ จะพบว่าสหรัฐส่งออกมีมูลค่าสูงสุดเป็นลำดับที่ 1 จีนเป็นลำดับที่ 5 และไต้หวันส่งออกเป็นลำดับที่ 28 ส่วนมูลค่าของการนำเข้า สหรัฐนำเข้าอาวุธสูงสุดเป็นลำดับที่ 2 ไต้หวัน 11 และจีน 12

แต่ถ้าเปรียบเทียบมูลค่าของการนำเข้า - ส่งออกกับมูลค่าของสินค้าเข้า - ออก จะเห็นได้ว่าสหรัฐส่งออกมีมูลค่าเป็นสัดส่วนคือ มูลค่ารับเข้าออกทั้งหมดจัดเป็นลำดับที่ 4 ของโลก ไต้หวันลำดับที่ 37 และจีน 47 แต่เมื่อเปรียบเทียบการนำเข้า จีนนำเข้าอาวุธเป็นสัดส่วนของการนำเข้าอื่น ๆ เข้าประเทศมีสัดส่วนสูงเป็นอันดับที่ 6 ไต้หวันลำดับที่ 39 และสหรัฐลำดับที่ 60

สัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านการทหารเมื่อเปรียบเทียบกับผลผลิตรวมประชาชาติ (GNP) ไต้หวันมีสัดส่วนดังกล่าวสูงเป็นลำดับที่ 37 สหรัฐลำดับที่ 38 และจีนลำดับที่ 74 แต่เมื่อพิจารณาสัดส่วนนี้กับมูลค่าของงบประมาณรัฐบาลไต้หวันใช้เงินประมาณทหารในงบรัฐบาลทั้งหมดสูงเป็นลำดับที่ 10 ของโลก สหรัฐลำดับที่ 27 และจีนลำดับที่ 41

เปรียบเทียบมูลค่าดัชนีทหาร (ดูตารางที่ 5.17)

แต่หากพิจารณาในลักษณะที่เป็นเชิงปริมาณของปัจจัยต่าง ๆ ในปี 1993 จะพบว่าสหรัฐใช้เงินด้านการทหารสูงถึง 297.6 พันล้านเหรียญสหรัฐ จีนใช้ประมาณ 56.2 พันล้านเหรียญสหรัฐ และไต้หวันใช้ประมาณ 10.4 พันล้านเหรียญสหรัฐ

ทางด้านกำลังพลนั้น กองทัพจีนมีกำลังพลรวมทั้งสิ้น 3 ล้านคนโดยประมาณ ส่วนสหรัฐมี 1.8 ล้าน และไต้หวันมี 4.4 แสนคน

สำหรับค่าใช้จ่ายด้านการทหารของรัฐเพื่อผลผลิตรวมประชาชาตินั้น สหรัฐและไต้หวันมีสัดส่วนดังกล่าวร้อยละ 4.7 เท่ากัน ในขณะที่จีนมีสัดส่วนนี้ร้อยละ 2.7

ส่วนค่าใช้จ่ายด้านการทหารต่อคนประมาณของรัฐบาลนั้น ไต้หวันมีสัดส่วนดังกล่าวสูงถึงร้อยละ 28 สหรัฐร้อยละ 20.1 และจีนร้อยละ 16.2

ในจำนวนประชากร 1,000 คนนั้น ไต้หวันมีทหารมากถึง 21 คน ส่วนสหรัฐมี 7 คน และจีนมี 2.6 คน

ถ้าจะพิจารณาถึงมูลค่าของการนำเข้าอาวุธเข้านั้น สหรัฐนำเข้าอาวุธเข้าประเทศมีมูลค่าสูงถึง 1.4 พันล้านเหรียญสหรัฐ ในขณะที่ไต้หวันนำเข้า 400 ล้าน และจีนนำเข้า 440 ล้านเหรียญสหรัฐ

ตารางที่ 5.9
ขีดความสามารถด้านเศรษฐกิจ-การทหาร

	จีน	ไต้หวัน	สหรัฐ
ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP-พหุคูณล้านเหรียญสหรัฐ)			
- 1992	442.3	204.1	5,904.8
อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (คิดเป็นร้อยละ)			
- 1992	12.8	6.0	2.6
- 1993	13.4	5.3	2.9
งบประมาณทหาร (พหุคูณล้านเหรียญสหรัฐ)			
- 1992	6.7	10.3	
- 1993	7.4	12.1	276.1
- 1994	6.7	11.3	281.7
ค่าใช้จ่ายด้านการทหาร (พหุคูณล้านเหรียญสหรัฐ)			
- 1992	24.3	- ไม่มีข้อมูล -	
- 1993	27.4	- ไม่มีข้อมูล -	

ตารางที่ 5.10
ยอดกำลังพล

	จีน	ไต้หวัน	สหรัฐ
กำลังพลประจำการ	2,930,000	425,000	153,460
- กองทัพบก	2,200,000	289,000	56,600
- กองทัพเรือ	255,000	38,000	25,000
- กองทัพอากาศ	470,000	68,000	43,661
- นาวิกโยธิน	5,000	30,000	28,200
กำลังพลสำรอง	1,200,000	1,657,500	-

หมายเหตุ ยอดกำลังพลของสหรัฐในตารางนี้ เป็นกำลังพลในสังกัดกองบัญชาการ ภาคพื้นแปซิฟิก

ตารางที่ 5.11
จำนวนกองพลหลักของกำลังทางบกและนาวิกโยธิน

	จีน	ไต้หวัน	สหรัฐ
กองพลทหารราบ	76	10	-
กองพลทหารราบยานยนต์	2	2	1
กองพลทหารราบเบา	-	-	2
กองพลทหารม้า	-	6	-
กองพลทหารปืนใหญ่	5	-	-
กองพลส่งทางอากาศ	3	2	-
กองพลนาวิกโยธิน	-	2	1
กองพลน้อยนาวิกโยธิน	1	0	-

หมายเหตุ กองพลของสหรัฐในตารางนี้หมายถึง กองพลในบังคับบัญชาของกองบัญชาการภาคพื้นแปซิฟิก

ตารางที่ 5.12
จำนวนอาวุธทางบก

	จีน	ไต้หวัน	สหรัฐ
รถถังหลัก	7,500 - 8,000	509+	
รถถังเบา	2,000	905	↑
รถรบทหารราบ	- ไม่มีข้อมูล -	225	ไม่มีข้อมูล
รถหุ้มเกราะลำเลียงพล	2,800	950	↓
ปืนใหญ่สาธูง	14,500	1,060	
ปืนใหญ่อัตตาจร	- ไม่มีข้อมูล -	365	

ตารางที่ 5.13
จำนวนเรือรบหลัก

	จีน	ไต้หวัน	สหรัฐ
เรือดำน้ำทางยุทธศาสตร์	1	-	7
เรือดำน้ำทางยุทธวิธี			
- เรือดำน้ำนิวเคลียร์	-	-	32
- เรือดำน้ำดีเซล	48	4	-
เรือบรรทุกเครื่องบิน	-	-	6
เรือลาดตระเวน	-	-	29
เรือพิฆาต	18	22	17
เรือฟรีเกต	37	11	16

หมายเหตุ: กำลังทางเรือของสหรัฐในตารางนี้ หมายถึง กำลังทางเรือของกองเรือแปซิฟิก (กองทัพบเรือที่ 3 และ 7)

ตารางที่ 5.14
กองบินนาวิ

	จีน	ไต้หวัน	สหรัฐ
เครื่องบินรบ	873	32	ไม่มีข้อมูล
เฮลิคอปเตอร์ติดอาวุธ	68	22	ไม่มีข้อมูล

หมายเหตุ: กำลังหลักของกองบินนาวิของสหรัฐประจำการอยู่กับเรือบรรทุกเครื่องบินทั้ง 6 ลำในกองเรือแปซิฟิก

ตารางที่ 5.15
จำนวนเครื่องบินรบของกองทัพอากาศ

	จีน	ไต้หวัน	สหรัฐ
เครื่องบินรบ	4,970	495	270
เฮลิคอปเตอร์ติดอาวุธ	ไม่มาก	-	-

หมายเหตุ: จำนวนเครื่องบินรบของสหรัฐนั้นเฉพาะในส่วนที่สังกัดกับกองทัพอากาศที่ฐานทัพอากาศในอลาสกา ฮาวาย ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้

ตารางที่ 5.18

สหรัฐ - จีน - ไต้หวัน :

ดัชนีสังคม - เศรษฐกิจ - การทหารเปรียบเทียบ
(ลำดับของปี 1993)

	จีน	ไต้หวัน	สหรัฐ
1) ค่าใช้จ่ายด้านการทหาร			
- จัดเป็นลำดับที่ของโลก	1	3	11
2) จำนวนกำลังพลประจำการ			
- จัดเป็นลำดับที่	3	1	13
3) มูลค่าการส่งออก			
- จัดเป็นลำดับที่	1	5	28
4) มูลค่าการนำเข้า			
- จัดเป็นลำดับที่	2	12	11
5) ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP)			
- จัดเป็นลำดับที่	1	3	19
6) มูลค่างบประมาณรัฐบาล			
- จัดเป็นลำดับที่	1	8	27
7) จำนวนประชากร			
- จัดเป็นลำดับที่	2	1	42
8) สัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านการทหาร/ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ			
- จัดเป็นลำดับที่	38	74	37
9) สัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านการทหาร/งบประมาณรัฐบาล			
- จัดเป็นลำดับที่	27	41	10
10) ค่าใช้จ่ายด้านการทหาร/ประชากร 1 คน			
- จัดเป็นลำดับที่	6	79	17
11) ค่าใช้จ่ายด้านการทหาร/ทหาร 1 คน			
- จัดเป็นลำดับที่	4	57	44
12) จำนวนทหาร/ประชากร/1,000 คน			
- จัดเป็นลำดับที่	49	115	8
13) สัดส่วนของมูลค่าการส่งออก/มูลค่าการนำเข้าทั้งหมด			
- จัดเป็นลำดับที่	4	47	37
14) สัดส่วนของมูลค่าการนำเข้า/มูลค่าการนำเข้าทั้งหมด			
- จัดเป็นลำดับที่	60	0	7
15) ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ/ประชากร 1 คน			
- จัดเป็นลำดับที่	5	83	29
16) งบประมาณรัฐบาล/ประชากร 1 คน			
- จัดเป็นลำดับที่	20	101	47
17) สัดส่วนของงบประมาณรัฐบาล/ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ			
- จัดเป็นลำดับที่	116	143	144

ตารางที่ 5.17
สหรัฐ - จีน - ไต้หวัน
ดัชนีการทหารเปรียบเทียบ 1993

	สหรัฐ	จีน	ไต้หวัน
1) ค่าใช้จ่ายด้านการทหาร (มูลค่าคิดเป็นล้านเหรียญสหรัฐ)	297,800	55,170	10,420
2) จำนวนกำลังพลประจำการ (จำนวนคิดเป็นพันคน)	1,837	3,031	442
3) สัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านการทหาร/ผลผลิตรวม ประชาชาติ	4.7	2.7	4.7
4) สัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านการทหาร/งบประมาณ ของรัฐบาล (คิดเป็นร้อยละ)	20.1	16.2	28.0
5) จำนวนทหาร/ประชากร 1,000 คน (คิดเป็นจำนวนคน)	7.0	3.6	21.0
6) มูลค่าการนำเข้าอาวุธ (คิดเป็นล้านเหรียญสหรัฐ)	1,400	440	480

ภาคผนวก
ลำดับเหตุการณ์สำคัญบางประการ

1949	ก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีน
1950	กองทัพปลดแอกประชาชนจีนข้ามแม่น้ำยาจู (Yalu) เพื่อช่วยเหนือ กองทัพเวียดนามเหนือ
1953	การทำความตกลงยุติสงครามเกาหลี
1954	จูเลนไฉ่เดินทางเยือนอินเดียอย่างเป็นทางการ
1959	สงครามพรมแดนระหว่างจีนกับอินเดีย
1960	การยุติความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียต
1963	ข้อตกลงเรื่องพรมแดนระหว่างจีนกับปากีสถาน
1979	สงครามสี่สัปดาห์เวียดนาม
1980	กองทัพเรือจีนเดินทางเข้าสู่แปซิฟิกได้เป็นครั้งแรก
1988	การสู้รบทางทะเลระหว่างกองทัพเรือจีนกับเวียดนาม
1992	เรือดำน้ำจีนเสียในมหาสมุทรอินเดีย
1994	สงครามการค้าระหว่างจีนกับสหรัฐ จีนได้นำมันจากพื้นที่นอกชายฝั่งของหมู่เกาะสแปติวีเป็นครั้งแรก
1995	ความขัดแย้งระหว่างจีนกับฟิลิปปินส์กรณีหมู่เกาะสแปติวี การทำความตกลงทางทหารกับรัสเซีย ปัญหาความสัมพันธ์กับสหรัฐตกต่ำลง โดยเฉพาะกรณีปัญหาไต้หวัน จีนทำการทดลองนิวเคลียร์ จีนถูกกล่าวหาว่าส่งซีปนาวูทให้ปากีสถาน จีนทดลองยิงซีปนาวูทใกล้ไต้หวัน
1996	จีนดำเนินการทดลองยิงซีปนาวูทใกล้ไต้หวันต่อไป จีนถูกกล่าวหาว่าส่งซีปนาวูทพร้อมก๊าซพิษให้อิหร่าน จีนยืนกรานถึงพันธกรณีในสนธิสัญญาไม่แพร่กระจายของนิวเคลียร์ (NPT)

พัฒนาการหลักนิยมและยุทธศาสตร์ของจีน

หลักนิยมทางทหารในยุคของเหมาคือ แนวคิดในเรื่องของสงครามประชาชน (people's war) แนวคิดนี้เป็นการผสมผสานหลักสงครามปฏิวัติเข้ากับหลักการสงคราม โดยเน้นความเหนือกว่าของการเมืองและมวลชนต่ออาวุธในการดำเนินการ หลักนิยมสงครามประชาชนเน้นใน 3 ประเด็นใหญ่คือ

1. การใช้กำลังที่อ่อนแกว่าต่อสู้กับกองกำลังที่เหนือกว่า
2. การเคลื่อนไหวทางการเมืองของมวลชน
3. การมีบทบาททั้งทางการเมืองและการทหารของกองทัพ

ต่อมาในยุคเหมาได้ผสมหลักนิยมของสงครามประชาชนเข้ากับ “ยุทธศาสตร์ของการป้องกันเชิงรุก” (active defense strategy) ซึ่งได้เน้นใน 2 แนวคิดคือ

1. การป้องกันทางยุทธศาสตร์และการรุกทางยุทธวิธี

2. การทำสงครามยืดเยื้อทางยุทธศาสตร์และการตัดสินใจทางยุทธวิธีอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการบูรณาการหลักนิยมของสงครามประชาชนเข้ากับการป้องกันเชิงรุกจึงหมายถึงการริเริ่มทำการรบในลักษณะของสงครามทอนกำลัง (attrition warfare) เพื่อให้สามารถเปลี่ยนจากการรับไปสู่การรุก ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1. การป้องกันทางยุทธศาสตร์
2. การป้องกันทางลึก (defense in depth)
3. การผสมผสานการสงคราม 3 แบบคือ
 - 3.1 สงครามกองโจร
 - 3.2 สงครามเคลื่อนที่ (mobile warfare)
 - 3.3 สงครามตรึงกำลัง (positional warfare)

ในยุคหลังเหมา มีการพัฒนาหลักนิยมใหม่ แต่ก็ยังคงแนวคิดสงครามประชาชนของเหมาไว้เช่นเดิม โดยเรียกหลักนิยมใหม่ว่า “สงครามประชาชนภายใต้เงื่อนไขใหม่” (people's war under modern conditions) โดยเน้นใน 3 เรื่องใหญ่ คือ

1. การสร้างความทันสมัยทางทหาร
2. เน้นในเรื่องของสงครามท้องถิ่น (local war) มากกว่าการเตรียมทำสงครามเปิดเสรี
3. การสร้างทหารอาชีพ

ฉะนั้นหากพิจารณาในทางยุทธศาสตร์หลักนิยมของสงครามประชาชนภายใต้เงื่อนไขใหม่ก็คือ การยกเลิกแนวคิดของ “ยุทธศาสตร์การป้องกันเชิงรุก” ที่ใช้ในยุคเหมา แก่นักการทหารบางส่วนก็ยังคงถือว่ายุทธศาสตร์ใหม่คือ “การทบทวนยุทธศาสตร์การป้องกันเชิงรุก” (The

revised active defense strategy) หรือหมายถึง “ยุทธศาสตร์ป้องกันเชิงรุกฉบับใหม่” ของจีน โดยมีจุดเน้นต่างจากแนวคิดเดิมคือ

1. เน้นการป้องกันจุดยุทธศาสตร์ มิให้ตกอยู่ในการถูกยึดครองโดยศัตรู
2. ขยายพื้นที่การป้องกันส่วนหน้า
3. พัฒนาขีดความสามารถของระบบอาวุธ

ค่าใช้จ่ายด้านการทหารของจีน

ปี	มูลค่าคิดเป็นพันล้านหยวน	มูลค่าคิดเป็นพันล้านเหรียญสหรัฐ
1991	32.5	6.1
1992	37.0	6.7
1993	43.2	7.4
1994	58.0	6.7
1995	105.6	10.0
1996	70.2	8.4

หมายเหตุ

ข้อมูลด้านการทหารของจีนในข้างต้นเป็นการประเมินของ Jane's Information Group คณะผู้ประเมินเชื่อว่าข้อมูลนี้มีความคลาดเคลื่อน เพราะไม่ได้รวมค่าใช้จ่ายของกำลังทุกสาขารัฐนิวเคลียร์ ค่าใช้จ่ายในอุตสาหกรรมอาวุธรวมถึงค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่กองทัพเข้าไปมีส่วนในกิจการรัฐวิสาหกิจของประเทศ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก

ลำดับการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ของจีน

ปี	จำนวนครั้งที่ทดลอง	จำนวนรวม
1954	1	1
1963	1	2
1966	3	5
1967	2	7
1968	1	8
1969	2	10
1970	1	11
1971	1	12
1972	2	14
1973	1	15
1974	1	16

1975	1	17
1976	4	21
1977	1	22
1978	3	23
1979	1	26
1980	1	27
1982	1	28
1983	2	30
1984	2	32
1987	1	33
1988	1	34
1989	1	35
1990	1	36
1992	2	38
1993	1	39
1994	2	41
1998	2	43

ที่มา : รวบรวมจากเอกสารของ Jane's Information Group

คุณลักษณะอาวุธนิวเคลียร์ของจีน

สัญลักษณ์แบบของจีน	สัญลักษณ์แบบที่กำหนดโดยตะวันตก	จำนวน	ประเภท
DF-5	CSS-4	7	ICBM
DF-4	CSS-3	12	ICBM
DF-3	CSS-2	64	IRBM
J-1	CSS-N-3	12	SLBM
J-2	CSS-N-4	12	SLBM
DF-15	CSS-6	36	TBM
DF-11	CSS-7	?	TBM

หมายเหตุ :

- ICBM = ขีปนาวุธข้ามทวีป
- IRBM = ขีปนาวุธพิสัยปานกลาง
- SLBM = ขีปนาวุธยิงจากเรือดำน้ำ
- TBM = ขีปนาวุธทางยุทธวิธี
- ? = ไม่มีข้อมูล

ข้อมูลรวบรวมจากเอกสารของ Jane's Information Group

เอกสารอ้างอิงบางเล่ม

สำหรับผู้สนใจในเรื่องนโยบายป้องกันประเทศ อาจจะเริ่มต้นได้จากหนังสือของ Douglas J. Murray and Paul R. Viotte, ed. *The Defense Policies of Nations : A Comparative Study* (Baltimore : The John Hopkins University Press, 1989) 2 nd edition. และ John Baylis, et. al., *Contemporary Strategy II : The Nuclear Powers* (New York : Holmes & Meier, 1987).

ในเรื่องเกี่ยวกับนโยบายการป้องกันประเทศของจีนนั้น ดู William R. Heaton, Jr, "The People's Republic of China" in Murray and Viotte, ed., *The Defense Policies of Nations* และดู John Baylis, "Chinese Defense Policy" in Baylis, et. al., *Contemporary Strategy*.

ส่วนคำวิจารณ์ต่อการพัฒนากองทัพและยุทธศาสตร์ของจีน ดู Edward W. Luttwak, "Chinese Strategic Security After Mao," and "Problems of Military Modernization for Mainland China," in *Strategy & Politics : Collected Essays* (New Brunswick : Transaction Books, 1982)

สำหรับตัวเลขอาวุธและทำเนียบกำลังรบนั้น ดูได้จาก The International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 1997/98* (Oxford University Press, 1997); U.S. Arms Control and Disarmament Agency, *World Military Expenditures and Arms Transfers 1993 - 1994* (Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1995) และรายละเอียดเกี่ยวกับระบบอาวุธนั้น ดูได้จาก Christopher Chant, *A Compendium of Armaments and Military Hardware* (New York : Routledge & Kegan Paul, 1987)

ข้อมูลด้านการทหารจากรัฐบาลจีนดูได้จาก The Information Office of the State Council of the People's Republic of China, *White Paper on Arms Control and Disarmament in China* (1994)

นอกจากนี้รายงานทหารเกี่ยวกับจีนในทัศนะของตะวันตกดูได้จากหนังสือรายสัปดาห์ *Jane's Defense Weekly* และหนังสือวิเคราะห์ข่าวด้านการทหารรายเดือน *Jane's Intelligence Review* หรือดูเพิ่มเติมได้จากทัศนะของญี่ปุ่นในเอกสารรายปี *Defense of Japan* อันเป็นเอกสารที่เป็นทางการของรัฐบาลญี่ปุ่น

บทที่ 6

จีนกับการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจโลก

สุทธิพันธ์ จีราธิวัฒน์

1. บทนำ

บทบาทของจีนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจการเมืองของโลกจะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นมากในอนาคต การจบสิ้นของสงครามเย็นและการผงาดขึ้นทางเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกล้วนแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นต่อไปในจีนสัมพันธ์กับเศรษฐกิจการเมืองของโลกชี้ให้เห็นเด่นชัดขึ้นอีกในทศวรรษที่ ๕๑ ที่กำลังจะเริ่มขึ้นนี้ ตามที่ข้าพเจ้าคาดการณ์ก็คืออะไรจะเกิดขึ้นในประเทศจีนต่อไป และการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในจีนจะมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจการเมืองโลกในอนาคตอย่างไร

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศจีนในระยะหลังนี้ โดยเฉพาะนับตั้งแต่จีนได้มีการปฏิรูปเศรษฐกิจในปลายทศวรรษที่ ๑๙๗๐ เป็นต้นมา การปฏิรูปเศรษฐกิจดังกล่าวถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เศรษฐกิจของจีนมีการปรับเปลี่ยนจากระบบสังคมนิยมแบบดั้งเดิมมาเป็นสังคมนิยมในรูปแบบใหม่ในความหมายที่รัฐบาลจีนปรารถนาที่จะให้เกิดขึ้น ในขณะที่บทบาทของจีนยังไม่เป็นที่ยอมรับในเวทีเศรษฐกิจโลก เช่น การที่จีนยังไม่สามารถเข้าเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก (WTO) เป็นต้น จีนได้อาศัยบทบาทของ “สามจีน” กล่าวคือนำเข้าฮ่องกงและไต้หวันเข้ามามีส่วนร่วมกับการปฏิรูปเศรษฐกิจประเทศ ทำให้เกิดการขยายตัวทางการค้าและการลงทุนในประเทศจีนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ไม่รวมถึงการที่ฮ่องกงจะต้องถูกส่งมอบกลับไปสู่จีนในกลางปีค.ศ. ๑๙๙๗ ที่จะถึงนี้ และมากเก๊าที่จะถูกส่งมอบกลับไปสู่จีนในปลายปีค.ศ. ๑๙๙๙

การศึกษถึงบทบาทของจีนทางการค้าและการลงทุนกับประเทศต่าง ๆ ของโลกจะทำให้สามารถทราบถึงบทบาททางด้านเศรษฐกิจของจีนกับประเทศต่าง ๆ ของโลก เนื่องจากขนาดและความสำคัญของจีนมีมากในระดับโลกทำให้ประเทศต่าง ๆ ไม่พ้นที่จะมองจีนในฐานะมหาอำนาจเศรษฐกิจนอกจากมหาอำนาจทางการเมืองที่จีนเป็นอยู่แล้ว การก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของจีนในระบบเศรษฐกิจโลกนี้มีผลต่อประเทศต่าง ๆ ไม่มากนักก็เนื่องเพราะเป็นการ

^๑ ผู้เขียนขอขอบคุณ ธนพ ปัญญาพิณกุล ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการศึกษางานทั้งทางด้านการจัดหาข้อมูล และการจัดพิมพ์เรียบเรียงตั้งแต่ต้นจนจบการศึกษานี้ ความผิดพลาดที่เหลือเป็นของผู้เขียนคนเดียวเท่านั้น

เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วที่จีนมีต่อเศรษฐกิจโลกทั้งในความหมายของขนาดและผลกระทบที่จะตามมา ดังนั้นประเทศต่างๆ จึงได้จับตามองการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว สำหรับประเทศอื่นๆ ที่เป็นมหาอำนาจแล้วเช่น สหรัฐอเมริกา, สหภาพยุโรป และญี่ปุ่น ก็นับได้ว่าได้พยายามสร้างบทบาทและฐานะต่อรองกับมหาอำนาจทางเศรษฐกิจที่จีนกำลังเพิ่มบทบาทมากขึ้น

โดยรวมแล้ว การเปิดตัวของจีนกับเศรษฐกิจโลกถือเป็นการเปิดตัวที่ไม่เหมือนกับประเทศอื่น เนื่องจากจีนยังเป็นประเทศกำลังพัฒนาที่สำคัญ มีประชากรมาก ความเหลื่อมล้ำทางสังคมยังคงมีอยู่ การจัดการระบบเศรษฐกิจส่วนใหญ่ยังอยู่ในมือของรัฐและกลุ่มบุคคลที่ยกุมอำนาจ ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของจีนที่มีลักษณะเปิดตัวต่อกายนอกจึงได้อาศัยบทบาทของชาวจีนโพ้นทะเลเป็นอันมาก นอกจากนี้ยังมีประเทศพัฒนาแล้วรวมถึงประเทศมหาอำนาจอื่นๆ ที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องทุน, เทคโนโลยี และการจัดการที่จะทำให้จีนสามารถก้าวขึ้นในแง่การพัฒนาได้ จีนเป็นตลาดใหญ่ที่มีศักยภาพ และจีนสามารถพัฒนาบทบาทตนเองโดยการมีปฏิสัมพันธ์กับเศรษฐกิจโลกอย่างแน่นแฟ้น ดังนั้นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจจีนที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจโลกจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่การศึกษานี้มุ่งที่จะให้คำตอบในทางด้าน

2. จีนกับ “การก้าวกระโดด” ในระบบเศรษฐกิจโลก

ที่ผ่านมาในทศวรรษที่ 1970 โดยเฉพาะหลังจาก เหม่า เจ๋อ ตง ถึงแก่กรรมในปี 1976 ประเทศต่างๆ ในโลกก็ได้เริ่มตั้งคำถามกับทิศทางและอนาคตของจีนหลังจากนั้น ต่อมาเมื่อจีนมีการโค่นอำนาจแก๊งสี่สี (Gang of Four) ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดอดีตประธานา เหม่า เจ๋อ ตง และเริ่มทำการปฏิรูปเศรษฐกิจ ประเทศต่างๆ ก็เริ่มมองเห็นว่าจีนมีแนวโน้มที่จะเปิดตัวกับประเทศต่างๆ โดยการนำของเติ้ง เสี่ยว มิง

เนื่องจากจีนเป็นประเทศที่ใหญ่ ประชากรมาก การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจีนย่อมจะมีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกได้มาก ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของจีนในโลกสมัยใหม่จึงเป็นที่น่าสนใจของผู้ที่ติดตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศนี้ การศึกษาวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง จึงเป็นไปอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

ในทศวรรษที่ 90 ภาพโดยรวมที่เกิดขึ้นก็คือจีนจะเข้ามามีบทบาทในระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกอย่างแน่นอนและหลีกเลี่ยงไม่ได้อีกแล้ว สถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อไปจนกระทั่งถึงทศวรรษที่ 20 ก็คือจีนจะทวีบทบาทของตน จนเห็นเด่นชัดขึ้นในระบบเศรษฐกิจการเมืองโลก

จีนจะกลายเป็นมหาอำนาจใหม่ในระบบเศรษฐกิจสี่ขั้วมหาอำนาจ (Four-Pole Superpower System) ของระบบเศรษฐกิจการเมืองโลก โดยจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อสามมหาอำนาจ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา, สหภาพยุโรป และ ญี่ปุ่น ที่เคยมีบทบาทในระบบมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ การก้าวขึ้นมามีบทบาทอำนาจของจีนในระบบที่จีนเปิดตัวกับโลกมากขึ้นย่อมจะส่งผลกระทบต่อประเทศต่าง ๆ ของโลกอย่างแน่นอน

การเปิดตัวของจีนกับระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกได้รับการกล่าวขานพร้อมกับการทะยานตัวขึ้นทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออก เห็นเด่นชัดจนกระทั่งธนาคารโลกได้กล่าวไว้ในรายงานที่ออกในปี 1993 ว่า “การประเมินความหมายการขยายตัวทางเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออกจะไม่สมบูรณ์หากไม่ได้นำศักยภาพและความสามารถของจีนเข้ามาพิจารณาด้วย” นอกจากนี้ การมุ่งสร้างการรวมตัวทางเศรษฐกิจของจีน เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจภูมิภาคได้ลดการติดต่อกับโลกภายนอก โดยเฉพาะเครือข่ายชาวจีนโพ้นทะเล จัดหาแหล่งทุนเข้ามาประกอบกิจการสารพัดร่วมกับคนจีนในประเทศ ทำให้การขยายตัวทางเศรษฐกิจของจีนเพิ่มขึ้นรวดเร็วมาก (ดูตารางที่ 6.1) ในทศวรรษที่ 80 ปรากฏว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจรวดเร็วถึงร้อยละ 9 ต่อปีหรือเกือบสูงสุดในเอเชีย ยกเว้นประเทศเกาหลีที่มีอัตราการขยายตัวสูงกว่าเท่านั้น และตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมาจีนมีการขยายตัวรวดเร็วที่สุดในเอเชียคิดเป็นร้อยละ 11.4 ในช่วงระหว่างปี 1991-1994 (ดูตารางเดียวกัน)

จากศักยภาพที่มีทั้งจำนวนประชากรกว่า 1,200 ล้านคน ทรัพยากรธรรมชาติที่ยังมีอยู่ค่อนข้างอุดม บวกกับการจัดการสมัยใหม่ในระบบเศรษฐกิจโลกที่จีนกำลังก้าวขึ้นไป ทำให้ภาพของประเทศไทยที่เคยถูกมองว่าปิดประเทศอยู่ด้วยระบบภายในของตนเองกลายเป็นภาพการเปิดตัวกับโลกภายนอกวันเอาสิ่งใหม่ๆ ที่เป็นการเปลี่ยนแปลง ทำให้ระบบสังคมนิยมดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง

กระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้มีการคาดการณ์ว่าจีนคงไม่สามารถย้อนกลับไปสู่ระบบเดิมได้อีกแล้ว ในขณะที่เดียวกันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจีนจะมีความสัมพันธ์เพิ่มมากขึ้นกับการรวมตัวของจีนในระบบเศรษฐกิจโลก นั่นคือจีนต้องมีการปรับตัวในหลายสิ่งหลายอย่างที่ต้องเผชิญในหลักปฏิบัติของระบบเศรษฐกิจการค้าโลก แต่จีนก็ได้เดินมาถึงจุดที่คาดว่า การเปิดตัวนี้จะช่วยสร้างความเจริญต่อเนื่องไปจากระบบสังคมนิยมที่ได้วางรากฐานมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๓๑ แล้ว

3. จีนกับการปฏิรูประบบเศรษฐกิจ^{*}

เมื่อเริ่มแรกนั้น การปฏิรูปเศรษฐกิจของจีนมุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจให้ได้เพิ่มขึ้นเท่าตัวภายในทศวรรษที่ 1980 และเพิ่มขึ้นอีกเท่าตัวภายในทศวรรษที่ 1990 ดังนั้นเมื่อถึงตอนปลายทศวรรษที่ 20 หรือเริ่มต้น ศตวรรษที่ 21 ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของจีนจะเพิ่มขึ้นถึง 4 เท่าตัวเมื่อเปรียบเทียบกับระยะเริ่มแรกของการปฏิรูปเศรษฐกิจจีน

^{*} ดู สุทธิพิณต์ จิราธิวัฒน์, จีนกับเศรษฐกิจโลกในยุคโลกาภิวัตน์, เอเชียปริทรรศน์ เทพนิทัศน์-สิงหาคม 2537, ปีที่ 15 ฉบับที่ 2.

แต่สิ่งที่เกิดขึ้นปรากฏว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจของจีนเกิดขึ้นรวดเร็วกว่าที่คาดการณ์ไว้หลายสิบปี เพิ่มขึ้นแล้วเมื่อปี 1994 เป็นต้นมา และอาจขยายตัวเพิ่มขึ้นอีกเท่าตัวภายในต้นทศวรรษที่ 21 นี้ กลายเป็นการขยายตัวเพิ่มขึ้นถึง 8 เท่าตัวเมื่อเทียบกับผลที่ได้มีการคาดคิดกันไว้

เป็นที่แน่นอนว่า การสร้างฐานเศรษฐกิจแห่งสังคมนิยมให้เป็นปึกแผ่นภายใต้การนำของลัทธิมาร์กซ์-เลนินและความคิดของเหมา เจ๋อ ตง แม้จะมีอุปสรรคและปัญหามากนับประการ แต่ก็มีส่วนทำให้ประเทศจีนได้หลุดพ้นจากระบบดั้งเดิมซึ่งเป็นแบบกึ่งการเมืองขึ้น จนในที่สุดจีนได้เข้าสู่การเป็นระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมโดยมีการวางแผนเบ็ดเสร็จจากส่วนกลางควบคุมโดยรัฐอย่างสมบูรณ์

การใช้ระบบเศรษฐกิจตามแบบทางสังคมนิยมในสมัยเหมา เจ๋อ ตง ไม่ได้หมายความว่ามีการหยุดนิ่งในเชิงกระบวนการ ในทางตรงกันข้ามก็ได้มีการปรับเปลี่ยนในการปรับใช้ระบบดังกล่าวมาตลอด แต่เมื่อพัฒนาการของระบบตามแนวสังคมนิยมดั้งเดิมดำเนินมาจนถึงปลายทศวรรษที่ 1970 โดยเฉพาะภายใต้การนำของผู้สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ เหมา เจ๋อ ตง ก็เริ่มมองเห็นว่าระบบดังกล่าวมีข้อบกพร่องหลายประการ จึงได้หันกลับมาทบทวนเพื่อทำการปรับเปลี่ยนระบบดังกล่าว

การปรับเปลี่ยนในครั้งนี้จึงถือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด เรียกเป็นการปฏิรูปเศรษฐกิจจีนภายใต้การนำของเติ้ง เสี่ยว ผิง เรียกการปฏิรูปนี้ว่าเป็นการปฏิวัติครั้งที่สองของพรรคคอมมิวนิสต์จีนและได้ถือเอาปี 1978 เป็นปีเริ่มต้นของการปฏิรูปเศรษฐกิจมาจนถึงปัจจุบัน

อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการการปฏิรูปเศรษฐกิจจีนนั้นได้รับความสำเร็จสูง ทั้งนี้มีองค์ประกอบที่สำคัญ 6 ประการได้แก่^๑

การปรับการใช้การจัดฟาร์มโดยเอกชนภายใต้ระบบความรับผิดชอบของครัวเรือน

การกระตุ้นการประกอบธุรกิจของภาคเอกชน

การปรับโครงสร้างของรัฐวิสาหกิจ

การสนับสนุนการค้ากับต่างประเทศ

การใช้นโยบายกระตุ้นให้มีการจัดหาแหล่งเงินทุนจากภายนอก

^๑ จากข้อเขียนของ Dr. Huang Fui, "China's Economic Reforms", Briefing Paper Development Institute, London, February 1993.

การบริหารที่เน้นการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่มณฑล(province)และท้องถิ่น

หากพิจารณาถึงเนื้อหาที่สำคัญของการปฏิรูปเศรษฐกิจจีนในแต่ละด้านจากกล่าวได้ดังนี้

การปรับใช้การจัดฟาร์มโดยเลกชนภายใต้ระบบความรับผิดชอบของครัวเรือน

การปฏิรูปเศรษฐกิจจีนเริ่มในภาคการเกษตรในพื้นที่ชนบท พื้นที่เพาะปลูกจีนคิดเป็นร้อยละ 7 ของพื้นที่เพาะปลูกของโลก แต่ขณะเดียวกันจีนต้องเลี้ยงปากท้องสูงถึงร้อยละ 22 ของประชากรโลก* ดังนั้นการปฏิรูปการเกษตรจึงเน้นการสร้างระบบสัญญา(contract-based system)ผูกมัดทางการเกษตรโดยอาศัยความรับผิดชอบของครัวเรือนมาทดแทนระบบคอมมูน ชาวไร่ชาวนามีสิทธิ์ที่จะจัดการที่ดินของตนเอง โดยยกเลิกระบบผูกพันระหว่างฟาร์มด้วยกันเองซึ่งแต่ก่อนควบคุมโดยรัฐ นอกจากนี้ยังได้ยกเลิกการควบคุมราคาพืชเกษตรโดยรวมทำให้เกษตรกรสามารถผลิตตามความต้องการตลาดและสามารถซื้อขายโดยเฉพาะได้

การใช้ระบบดังกล่าวทำให้ผลผลิตเกษตรโดยรวมเพิ่มสูงขึ้น ทำให้รายได้เกษตรกรเพิ่มขึ้นมาก โดยมีประชากรในภาคการเกษตรเองทำอาชีพโดยอิสระจำนวนมาก แต่อย่างไรก็มีข้อจำกัดเพราะขนาดฟาร์มที่ครอบครองครัวเรือนมักมีขนาดเล็กทำให้ไม่มีประสิทธิภาพและมีครอบครัวจำนวนมากที่ถือครองพื้นที่ไม่อุดมสมบูรณ์สำหรับการเพาะปลูก ดังนั้นจำนวนแรงงานที่ต้องอยู่กับการเพาะปลูกโดยตรงส่วนมากจึงหันมาสู่การพัฒนาหมู่บ้านและบริษัทหมู่บ้าน(townships enterprises) ซึ่งมีจำนวนสูงถึง 120 ล้านคนในปี 1994 (ดูตารางที่ 6.2 และ 6.3) คิดเป็นร้อยละ 23 ของปริมาณแรงงานในชนบทรวมสัดส่วนผลผลิตชนบทรวมของผลิตบริษัทดังกล่าวได้ขยายสัดส่วนเพิ่มจากร้อยละ 26 ในปี 1980 มาเป็นร้อยละ 59 ในปี 1991 โดยการเปิดโอกาสให้ภวนาชาวไร่ได้ออกพื้นที่ทำการเกษตรและไม่ได้ล็อกจากพื้นที่ชนบท จีนจึงยังคงรักษาแรงงานส่วนหนึ่งให้อยู่ในชนบทได้ โดยที่ไม่ต้องอพยพมาเป็นกองทัพแรงงานในเมืองใหญ่ๆที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมสูงดังเช่นเมืองชายฝั่งทะเล

การกระตุ้นการประกอบธุรกิจของภาคเอกชน

การะที่สำคัญด้านหนึ่งของการปฏิรูปเศรษฐกิจจีนก็คือ การปรับเปลี่ยนเศรษฐกิจจีนจากระบบที่มีรัฐเป็นเจ้าของแต่เพียงผู้เดียวมาสู่ระบบที่มีการเปิดโอกาสให้การเป็นเจ้าของร่วมหลายฝ่าย และสำหรับบางด้านก็เปิดโอกาสให้มีระบบที่เอกชนสามารถเป็นเจ้าของได้

ผลที่เกิดขึ้นก็คือรัฐได้ปฏิบัติตนในเรื่องนี้จริงจึงทำให้ความเป็นเจ้าของโดยรวมของรัฐลดลง ในขณะที่สัดส่วนการเป็นเจ้าของร่วมหลายฝ่ายและเอกชนเป็นเจ้าของโดยตรงนั้นเพิ่มสูงขึ้น

* ซึ่งทำให้ Lester Brown เป็นห่วงว่าเมื่อคนจีนหันมาบริโภคโปรตีนมากขึ้นจะมีผลอย่างมากต่อความบริโภคสินค้าเกษตรของโลก กล่าวคืออินเดียจะขาดแคลนในโลกเพราะจีนลดการเพาะปลูก และเมื่อสัตว์ก็จะขาดแคลนเพราะจีนบริโภคเพิ่มสูงขึ้น

จากตารางที่ 6.4 ซึ่งแสดงสัดส่วนความเป็นเจ้าของในภาคอุตสาหกรรมและภาคการค้า จากตารางดังกล่าวจะพบว่า ภาครัฐบาลโดยรวมได้ลดบทบาทลง โดยเฉพาะทางด้านสัดส่วนในการผลิตและการค้าขายในจีน ซึ่งในอีกด้านก็แสดงให้เห็นขยายตัวที่รวดเร็วของสัดส่วนการถือครองโดยภาคเอกชน ในระยะหลังนี้จะพบได้ว่าธุรกิจของภาคเอกชนจีนมีการขยายขนาดและเติบโตรวดเร็วจำนวนมาก³

ทางด้านราคานั้น รัฐบาลค่อยปลดปล่อยราคาที่กำหนดโดยรัฐมาเป็นกลไกตลาดมากขึ้น โดยรวมราคาสินค้าเกษตรเปลี่ยนแปลงจากที่รัฐควบคุมร้อยละ 92 ในปี 1972 มาเป็นร้อยละ 15 เท่านั้นในปี 1993 และสำหรับสินค้าที่จำหน่ายในตลาดนั้นเปลี่ยนแปลงจากร้อยละ 90 ในช่วงเวลาเดียวกันเหลือเพียงร้อยละ 5 ของการค้ารวมซึ่งถือเป็นการปรับใช้กลไกตลาดเต็มที่

การปรับโครงสร้างของรัฐวิสาหกิจ

สำหรับภาระที่สำคัญในภาครัฐบาลนั้น การปฏิรูปที่สำคัญก็คือการนำรัฐวิสาหกิจที่ควบคุมโดยรัฐอย่างเด็ดขาดมาสู่การบริหารที่เน้นประสิทธิภาพและคุณภาพมาก และก็มีรัฐวิสาหกิจจำนวนไม่น้อยที่จะต้องเน้นการบริหารแบบภาคเอกชนด้วย

ในปี 1984 รัฐบาลได้ออกกฎระเบียบอนุญาตให้รัฐวิสาหกิจสามารถตัดสินใจได้ในเรื่องผลผลิต การขาย และการจัดการ ซึ่งนับเป็นความก้าวหน้าหลายประการ แต่รัฐบาลก็ไม่ได้เปิดเสรีทั้งหมด โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงปี 1989 เป็นต้นมา รัฐบาลยังจำเป็นต้องดำเนินปรับรัฐวิสาหกิจควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาภาวะเงินเฟ้อที่เกิดขึ้นรุนแรงในจีน

อุปสรรคสำคัญที่ทำให้การปรับโครงสร้างรัฐวิสาหกิจดำเนินการได้ยากก็คือ การแบ่งอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบระหว่างฝ่ายจัดการและฝ่ายตัวแทนรัฐบาลภายใต้โครงสร้างและองค์การบริหารรัฐวิสาหกิจ นอกจากนี้ยังมีรัฐวิสาหกิจบางแห่งที่รัฐยังคงควบคุมราคาโดยการกำหนดการทรงการบริหาร (administered prices) ทำให้ราคาจำหน่ายอาจบิดเบือนไปจากโครงสร้างเศรษฐกิจที่เป็นอยู่โดยเฉพาะพลังงาน บ้านดิน การขนส่ง และสินค้าจำเป็นหลายชนิด รัฐวิสาหกิจเหล่านี้จึงเรียกร้องขอให้รัฐได้ให้การสนับสนุนทางการเงินโดยการอุดหนุนด้วย สำหรับอุปสรรคอื่นๆที่สำคัญของรัฐวิสาหกิจได้แก่ การจ้างและจำหน่ายออกสำหรับแรงงาน การฝึกงาน ตลอดจนค่าใช้จ่ายทางการประกันสังคมซึ่งถือว่าสูงในระบบเก่าก็ปรับตัวได้ค่อนข้างลำบาก

³ ดังเช่น Nan-De Economic Group ประสมบริษัท ได้แก่บริษัท Qi-Zhong Mou ในทศวรรษที่ 1970 เองทั้งเป็นครูโรงเรียนอยู่ แต่ในต้นทศวรรษที่ 1980 เขามีกิจการมากกว่า 40 บริษัทแล้ว โดยมียอดขายต่อปีไม่ต่ำกว่า 100 ล้านเหรียญสหรัฐ.

การสนับสนุนการค้าระหว่างประเทศ

ในระบบสังคมนิยม รัฐบาลจะควบคุมการค้าภายในประเทศรวมไปถึงการค้ากับต่างประเทศ อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่ปี 1979 เป็นต้นมา รัฐบาลได้ทำการปฏิรูประบบการค้าระหว่างประเทศมาอย่างต่อเนื่องมีผลทำให้การค้ากับต่างประเทศมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นมาโดยตลอด (ดูตารางที่ 8.5 และ 8.6)

สาระสำคัญของการปฏิรูปการค้ากับต่างประเทศก็คือ การกระจายอำนาจโดยให้สิทธิ์แก่ภาคอุตสาหกรรมซึ่งเป็นรัฐบาลท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจขนาดใหญ่และขนาดกลาง ตลอดจนบรรษัทที่สำคัญ ทำการค้าขายกับต่างประเทศได้โดยตรง โดยภาครัฐฯ ทั่วมาสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ รวมถึงกฎระเบียบด้วย ที่สำคัญได้แก่ทางด้านการแลกเปลี่ยน การให้เครดิต ให้สิทธิ์ขยายขอบเขตการค้ากับต่างประเทศโดยภาครัฐฯ พยายามทำให้เกิดบรรยากาศทางการแข่งขันทางการค้าขาย

ความสำเร็จของการค้ากับต่างประเทศพร้อมกับการปรับระบบค้าขายที่สนับสนุนการค้ากับต่างประเทศซึ่งรวมระบบอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศนี้ ทำให้จีนสามารถประสานเศรษฐกิจของตนเข้ามาในระบบเศรษฐกิจโลกในระยะเวลาอันรวดเร็วจนสหรัฐอเมริกาเป็นตัวนำของประเทศที่ต้องขาดดุลการค้ากับจีนมากขึ้น และเร่งรัดให้จีนต้องปรับตัวทางการค้า โดยเฉพาะประเด็นสิทธิและการขูดรีดแรงงาน ตลอดจนปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเรื่องนี้ได้กลายเป็นปัญหาในช่วงต้นปี 1995 ที่ผ่านมามีแนวโน้มจะแก้ไขผ่อนคลายเป็นได้ระยะหนึ่ง แต่ปัญหาดังกล่าวจะกลับมามีขึ้นอีก โดยเฉพาะบทบาทที่เด่นชัดของจีนในระบบการค้าโลกในขณะนี้จีนยังไม่ได้เป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลกในปัจจุบัน ซึ่งทำให้จีนต้องมีการต่อรองต่อไปกับมหาอำนาจอื่น ๆ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา

บทบาทของเงินทุนจากภายนอก

โดยรวมแล้วเงินทุนจากภายนอกของจีนสามารถแบ่งออกเป็นสองประเภทได้แก่ หนึ่งต่างประเทศและการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ ในช่วงปี 1979 ถึง 1991 จะพบว่าเงินทุนจากภายนอกโดยรวมคิดเป็น 66 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ แยกเป็นเงินกู้รวม 47 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ หรือร้อยละ 70 และการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ 19 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ หรือร้อยละ 30

สำหรับหนี้ต่างประเทศของจีนนั้น ตั้งแต่ปี 1985 ถึงปี 1992 ได้ขยายปริมาณเพิ่มขึ้น 3 เท่าตัว คิดเป็นมูลค่าหนี้ต่างประเทศรวม 60.7 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ ในปี 1992 โดยส่วนใหญ่เป็นหนี้เงินกู้ทางการค้า (commercial loans) คิดเป็นกว่าร้อยละ 70 ส่วนที่เหลือเป็นหนี้ระยะยาว

และระยะกลาง และในปี 1994 มูลค่านี้ต่างประเทศรวมได้เพิ่มขึ้นเป็น 90 พันล้านเหรียญสหรัฐ⁹ ทำให้จีนกลายเป็นประเทศถูกหนีรายใหญ่เป็นอันดับที่ 5 ของโลก¹⁰

การกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่มณฑลและท้องถิ่น

การปฏิรูปเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 สำหรับเรื่องนี้ก็คือการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่มณฑลและท้องถิ่นอย่างจริงจัง การปรับแก้นโยบายภาษีใหม่ทำให้รายได้ส่วนกลางลดลงจาก ร้อยละ 23.3 ในปี 1980 มาเป็นร้อยละ 14 ในปี 1991 และสัดส่วนงบประมาณส่วนกลางลดลงจากร้อยละ 64 เหลือ ร้อยละ 18

การกระจายอำนาจในลักษณะนี้ทำให้มณฑลและท้องถิ่นมีอิสรภาพในการดำเนินนโยบายมากขึ้นโดยอาจไม่สอดคล้องกับนโยบายจากส่วนกลาง

ปัญหาความเป็นใหญ่ในเรื่องรับผิดชอบโดยเฉพาะการแบ่งอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบระหว่างส่วนกลางกับส่วนภูมิภาคเป็นปัญหาสำคัญสำหรับเรื่องนี้เพราะรัฐบาลส่วนท้องถิ่นมักเน้นผลประโยชน์ระยะสั้นเป็นหลักทำให้เกิดปัญหาวินาศทางโครงสร้างตามมา

4. จีนกับการเปิดตัวกับต่างประเทศ

ความสำคัญทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศของจีนได้เพิ่มขึ้นมากในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมานับตั้งแต่รัฐบาลได้ทำการปฏิรูประบบเศรษฐกิจการค้าอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การค้าและการลงทุนกับต่างประเทศของจีนได้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นที่ไม่มีใครคาดขนาดการขยายตัวได้มาก

4.1 การค้ากับต่างประเทศ

ภาพรวม

ถ้าพิจารณาทางด้านการค้าของจีนกับต่างประเทศจะพบว่าการค้าโดยรวมขยายตัวเพิ่มขึ้นคิดเป็น 12 เท่าตัวเมื่อเทียบระหว่างปี 1978 จนถึงปี 1994 (ดูตารางที่ 6.5) ทั้งนี้บทบาทของการส่งออกและการนำเข้ามีความสำคัญเพิ่มขึ้นมากจากระดับเพียงประมาณร้อยละ 2 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติในปี 1978 มาเป็นกว่าร้อยละ 20 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติในปี 1992 หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าการค้าระหว่างประเทศของจีนโดยรวมคิดเป็นกว่าร้อยละ 40 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติในปัจจุบัน (ดูตารางที่ 6.6 และ รูปที่ 6.2)

เป็นที่น่าสังเกตว่าถึงแม้จีนจะมีการขยายตัวทางด้านการส่งออกเพิ่มขึ้นมากในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา แต่จีนก็มีการนำเข้าในมูลค่าที่สูงเช่นกัน สถานการณ์เช่นนี้ทำให้บางช่วงปี เช่น ปี

⁹ Bangkok Post, April 3, 1995, p.21

1990-1992 จีนมีการเกินดุลการค้า แต่ในช่วงปี 1992-1994 กลับกลายเป็นขาดดุลการค้า ซึ่งสามารถพิจารณารายละเอียดได้จากรูปที่ 6.1 (และดูตารางที่ 6.5 ประกอบ)

เมื่อพิจารณาคู่ค้าที่สำคัญของจีนสำหรับการส่งออก(ดูตารางที่ 6.7) จะพบว่าฮ่องกงเป็นคู่ค้าที่สำคัญที่สุดของจีนคิดเป็นกว่าร้อยละ 40 ของการคำนวณนับตั้งแต่ปี 1989 เป็นต้นมา สำหรับประเทศคู่ค้าที่สำคัญรองลงไปทางด้านการส่งออกได้แก่ประเทศญี่ปุ่นอยู่ในระดับประมาณร้อยละ 14 ในช่วงปัจจุบันซึ่งความสำคัญดังกล่าวได้ลดลงเมื่อเทียบกับอดีตที่ผ่านมา สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นคู่ค้าอันดับสามของประเทศจีนก็นับว่ามีบทบาทตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องคิดเป็นประมาณร้อยละ 10 ส่วนประเทศคู่ค้าอื่นๆที่มีความสำคัญรองลงไป คือ ประเทศเยอรมัน(ร้อยละ 3.2) อดีตสหภาพโซเวียต(ร้อยละ 2.8) ประเทศเกาหลี(ร้อยละ 2.8) ประเทศแคนาดา(ร้อยละ 2.4) เป็นต้น

สำหรับคู่ค้าที่สำคัญของจีนทางด้านการนำเข้าที่สำคัญที่สุดได้แก่ฮ่องกงเช่นกัน คิดเป็นประมาณกว่าร้อยละ 25 ตั้งแต่ปี 1990 เป็นต้นมา รองลงไปได้แก่ประเทศญี่ปุ่นคิดเป็นประมาณร้อยละ 15 ในช่วงปัจจุบัน ส่วนสหรัฐอเมริกาก็เป็นอันดับที่สามคิดเป็นประมาณร้อยละ 12 ตั้งแต่ปี 1990 เป็นต้นมา ส่วนคู่ค้าทางด้านการนำเข้าที่รองลงไปได้แก่ ประเทศเยอรมัน (ร้อยละ 5) อดีตสหภาพโซเวียต (ร้อยละ 8) ประเทศเกาหลี (ร้อยละ 2.4) เป็นต้น

ตัวกลางฮ่องกง

อย่างไรก็ตาม ตัวเลขคู่ค้าทางด้านการส่งออกและนำเข้าของจีนนี้ ไม่ได้สะท้อนถึงแบบแผนทางการค้า (Patterns of Trade) ของจีนที่มีกับต่างประเทศอย่างแท้จริง เนื่องจากจะเห็นได้ว่าฮ่องกงเป็นประเทศที่สำคัญที่สุด ทั้งทางด้านการส่งออกและการนำเข้าของจีน แต่ในความเป็นจริงแล้ว ฮ่องกงมีพลเมืองเพียงเล็กน้อยซึ่งเป็นไปได้ที่ฮ่องกงจะสามารถดูดซับสินค้าของจีนได้ทั้งหมดยกเว้นในหมวดอุปโภคบริโภคที่จำเป็นสำหรับการบริโภคของประชาชน ดังนั้น สินค้าที่เหลือโดยส่วนใหญ่จึงส่งออกไปสู่ตลาดโลกโดยอาจจะส่งออกโดยตรง หรือแปรรูปบ้าง สำหรับการนำเข้าก็จะมีลักษณะเดียวกัน ดังนั้น ฮ่องกงจึงเปรียบเสมือนสะพานทางการค้าทำให้จีนสามารถค้าขายกับต่างประเทศได้ในฐานะที่เป็นตัวกลางในการอำนวยความสะดวกและเป็นคลังสินค้า (Entrepot Trade) ในเวลาเดียวกัน¹

ดังนั้นในความเป็นจริงการค้าของจีนกับประเทศอื่นในโลก แม้จะมีเพิ่มสูงขึ้น เช่น จีนที่ค้ากับญี่ปุ่นโดยผ่านบริษัทตัวกลางในฮ่องกงซึ่งอาจเป็นบริษัทการค้าของจีนหรือบริษัทการค้า

¹ ศึกษานโยบายการค้าระหว่างจีนและฮ่องกงได้ในบทที่ 6 และ 7 ของ Sung, Yun-Wing (1991) และนอกจากนี้ จากการศึกษาล่าสุด ยังพบว่าการส่งออกต่อ Reexport ของสินค้าจีน โดยผ่านฮ่องกงได้มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะการกระโดดจากที่เคยคิดเป็นเพียงร้อยละ 30.5 ในปี 1980 เปลี่ยนเป็น ร้อยละ 64.9 ในปี 1990 และเพิ่มขึ้นล่าสุดเป็นร้อยละ 81 ในปี 1994 (จาก Building a Greater China, Newsletter Vol.8, International Institute for the Asian Study, Spring 1996, Leiden, Netherland หน้า 34)

ของญี่ปุ่น จีนที่ค้ากับสหรัฐอเมริกาเช่นกันก็น่าจะสูงกว่านี้ รวมไปถึงสหภาพยุโรปที่เป็นประเทศพัฒนาแล้วหลายประเทศ สำหรับการค้าที่จีนมีกับประเทศต่างๆ ในเอเชียโดยผ่านทางฮ่องกงก็น่าจะสูงเช่นกัน โดยเฉพาะการค้าระหว่างประเทศจีนกับไต้หวันโดยผ่านฮ่องกง ซึ่งปัจจุบันปัญหาทางการเมืองทำให้ทั้งสองประเทศไม่สามารถที่จะมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการค้าได้โดยตรงระหว่างกันและกัน

สำหรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการค้าของจีนก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมากเช่นกัน ในปัจจุบันการค้าสินค้าอุตสาหกรรมคิดเป็นร้อยละ 88 ของการส่งออกโดยรวม และเกือบทั้งหมดเป็นสินค้าที่เป็นแรงงานเข้มข้น ซึ่งถือว่าการเปลี่ยนแปลงไปมากจากโครงสร้างที่เคยเป็นอยู่ในปี 1985 สินค้าอุตสาหกรรมที่ส่งออกคิดเป็นร้อยละ 49 ของการส่งออกโดยรวม การขยายตัวทางการค้ามีความสำคัญที่จะเพิ่มรายได้ต่อผู้ผลิต และช่วยในการปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมของจีนซึ่งนับว่า ฮ่องกง ไต้หวัน และจีนโพ้นทะเลอื่นๆ มีบทบาทในการดำเนินการเหล่านี้

"สามจีน"ในการค้าของจีน

นอกจากนี้ในกรณีของไต้หวันซึ่งค้ากับจีนจะพบว่า ในปี 1995 นับว่าเป็นครั้งแรกที่ไต้หวันส่งออกไปจีนมากกว่าส่งออกไปสหรัฐอเมริกา โดยสินค้าส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องจักร วัตถุดิบ และสินค้ากึ่งสำเร็จรูป ส่งไปไต้หวันเพื่อให้กิจการร่วมทุนในจีน อย่างไรก็ตามความไม่แน่นอนทางการเมืองระหว่างจีนและไต้หวันทำให้การค้าระหว่างสองประเทศนี้ยังมีความไม่แน่นอนอยู่ในอนาคต

สำหรับในกรณีของฮ่องกงซึ่งแน่นอนว่ามีความผูกพันกับจีนมานานแล้วจะพบว่าสินค้าจำนวนมากที่นำเข้าประเทศจีนจะมีการส่งผ่านฮ่องกงไปเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามการคืนฮ่องกงให้กับจีนของอังกฤษในปี 1997 น่าจะส่งผลกระทบต่อการค้าที่จีนมีกับประเทศอื่นของโลก ผลกระทบดังกล่าวจะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับการค้าเงินงานทางนโยบายของจีนว่าจะให้ฮ่องกงมีบทบาทหนึ่งทางด้านการค้าหรือจะให้มีการปรับบทบาททางการค้าใหม่ให้สอดคล้องกับความต้องการบางส่วนของรัฐบาลกลางของจีน

โดยสรุปก็คือแบบแผนทางการค้ากับประเทศจีนจะมีลักษณะไม่เหมือนกับประเทศอื่น ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจการเมืองที่ผ่านมาในอดีต ทำให้ฮ่องกงมีบทบาทมากทั้งทางด้านการส่งออกและการนำเข้า ในขณะเดียวกันการติดต่อทางการค้ากับประเทศไต้หวันก็เป็นไปโดยทางอ้อม ส่วนการค้ากับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงอาเซียนก็ได้อาศัยบทบาทของสิงคโปร์เป็นสำคัญ นอกจากนี้ จีนน่าจะเป็นประเทศที่มีบทบาทสำคัญที่จะทำให้การแข่งขันทางการผลิตสินค้าส่งออกในภูมิภาคเปลี่ยนแปลงไปมากในอนาคตเพราะจีนเป็นประเทศใหญ่และมีบทบาทสำคัญในการส่งออกและมีศักยภาพสูงในด้านการส่งออก ดังนั้นประเทศต่างๆ ในภูมิภาคจึงต่างจับตามองในการเปลี่ยนแปลงในด้านการส่งออกของประเทศนี้ ส่วนทางด้านผู้นำเข้าของประเทศจีน ประเทศต่างๆ ในภูมิภาคต่างก็หวังจะส่งออกสินค้าไปถึงตลาดดังกล่าวเพราะเป็น

ตลาดใหญ่ แต่จนถึงปัจจุบันหลายประเทศยังมีความไม่แน่ใจว่าจีนจะสามารถเป็นตลาดรองรับสำหรับสินค้าของตนได้เพียงใด โดยเฉพาะประเทศที่มีระดับการพัฒนาใกล้เคียงกัน เช่นกลุ่มอาเซียน เป็นต้น

การปฏิรูปการค้าในช่วงปรับเปลี่ยนระบบ

จากการที่จีนมีการปรับเปลี่ยนระบบ มีการเปิดตัวทางเศรษฐกิจ (open-market economy) รวดเร็วเช่นนี้ จึงเกิดมีคำถามว่าจีนได้มีการปรับตัวทางนโยบายการค้าอย่างไร ที่สำคัญก็คือจีนได้ใช้แนวทางทบทวนนโยบายแบบค่อยเป็นค่อยไป (gradualist approach) มาโดยตลอดในช่วงการปรับเปลี่ยนเศรษฐกิจ แนวทางนโยบายที่ใช้มานี้อาจไม่เพียงพอที่จะปรับใช้ในช่วงที่เศรษฐกิจการค้ามีการขยายตัวรวดเร็วดังนั้นในกรณีของจีนก็เช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ที่จำเป็นต้องมีการเร่งรัดการปฏิรูปนโยบายการค้าเพื่อให้เหมาะสมกับแบบแผนทางการค้าที่เปลี่ยนไป ตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1980 จีนได้สนับสนุนการส่งออกโดยการเปิดเสรีทางการค้า (trade liberalization) และการกระจายอำนาจกิจกรรมการส่งออก (decentralization of export activities) ในขณะที่การนำเข้าส่วนใหญ่ยังใช้วิธีการควบคุมโดยมาตรการที่ไม่ใช่ภาษี (non-tariff measures หรือเรียกย่อว่า NTMs)^๓ คิดเป็นกว่าร้อยละ 30 ของการนำเข้ารวม สำหรับมาตรการภาษีนั้นก็ยังเป็นการใช้เพื่อปกป้องการนำเข้าจากเงินในกรณีที่เป็นการนำเข้าเพื่อส่งเสริมการส่งออกก็จะมีอัตราระดับภาษีที่แตกต่างกัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ระบบการนำเข้าของจีนจึงจำเป็นต้องมีการปรับตัวอีกมากควบคู่กับการปรับเปลี่ยนนโยบายการค้ากับต่างประเทศโดยรวม ความจำเป็นที่จะต้องทำให้ระบบการนำเข้าเสรี และเป็นเหตุเป็นผลในช่วงที่เศรษฐกิจจีนเปิดตัวรวดเร็วกับเศรษฐกิจโลกยังเป็นความจำเป็นที่สำคัญในอีกหลายปีในอนาคต ทั้งนี้จีนจะต้องไม่สร้างความถ่วงในการปรับใช้นโยบายระหว่างมาตรการภาษีและมาตรการที่ไม่ใช่ภาษี โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากจีนยังปรารถนาที่จะเข้าเป็นสมาชิกของ WTO ในอนาคต^๔ นอกจากนี้นโยบายการค้าของจีนที่จะเปลี่ยนแปลงไปจะต้องสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงนโยบายของระบบเศรษฐกิจภายใน จนถึงปัจจุบันจีนยังไม่สามารถให้คำมั่นสัญญาที่ชัดเจนว่าจีนจะมีการเปิดเสรีทางการนำเข้าเพื่อสร้างความเหมาะสมกับการที่จีนจะรวมตัวในระบบเศรษฐกิจโลก ทำให้ประเด็นนี้เป็นที่วิจารณ์มาทมาจากผู้สังเกตการณ์โดยทั่วไป

^๓ มาตรการที่ไม่ใช่ภาษีที่จีนมักจะใช้ในการควบคุมสินค้านำเข้ามีมากมายหลายชนิดได้แก่ mandatory import plan, canalisation of imports (i.e. imports allowed only through designated FTCS), imports licensing, and import controls. ดู Fukasaku, Kichiro and Lecomte, Henri-Bernard Solignac (1996), OECD Development Centre, Technical Paper No. 112, "Economic Transition and Trade: Policy Reform: Lessons from China", July 1996

^๔ ในปี 1986 รัฐบาลจีนได้เริ่มสมัครเป็นสมาชิกของ GATT จากนั้น GATT ได้จัดตั้งคณะทำงานเพื่อพิจารณาความเหมาะสมของจีนตั้งแต่เดือนมีนาคม 1987 ถึงปัจจุบันจีนยังไม่ได้เป็นสมาชิกของ WTO

4.2 การลงทุนจากต่างประเทศ

ขนาดและมูลเหตุ

ในปัจจุบันจะพบว่าการลงทุนจากต่างประเทศในจีนได้พุ่งเพิ่มขึ้นสูงสุด เป็นอันดับสองของโลกรองจาก สหรัฐอเมริกาคิดเป็น 34 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ²⁰ ในปี 1994 ซึ่งสูงสุดในบรรดาประเทศกำลังพัฒนาด้วยกัน ทั้งนี้การขยายตัวของการลงทุนจากต่างประเทศในจีนได้เพิ่มความสำคัญสูงขึ้นมากในต้นทศวรรษ 1990 ที่ผ่านมานี้เอง จากตารางที่ 6.4 จะเห็นได้ว่าในปี 1990 การลงทุนจากต่างประเทศในจีนคิดเป็น 3.5 พันล้านเหรียญดอลลาร์สหรัฐ น้อยกว่าประเทศสิงคโปร์ซึ่งมีการลงทุนจากต่างประเทศสูงสุดในเอเชียตะวันออก ในปี 1994 จีนได้ขยายการลงทุนจากต่างประเทศถึง 10 เท่าตัวเมื่อเทียบกับปี 1990 ในขณะที่สัดส่วนของสิงคโปร์ยังขยายตัวไม่มากในปี 1994 คิดเป็นประมาณ 5.5 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ

ด้วยเหตุนี้จึงเกิดคำถามตามมาในแวดวงผู้ติดตามสถานการณ์การลงทุนในนานาชาติว่าอะไรเป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดการขยายตัวของการลงทุนในจีนเพิ่มขึ้นมากเช่นนี้

ในความเป็นจริงจะพบว่าการปฏิรูปที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 ยังไม่ได้ทำให้จีนสามารถดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศได้ในระยะต้น อย่างไรก็ตามการปฏิรูปทางเศรษฐกิจต่างต่อเนื่องโดยเน้นในทางปฏิบัติสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจภายในและต่างประเทศทำให้จีนสามารถฝ่าอุปสรรคที่สำคัญในหลายด้าน ที่สำคัญก็คือจีนได้หันมาเน้นการส่งเสริมอุตสาหกรรมส่งออก พร้อมกับการปรับปรุงการดำเนินงานและการเปิดโอกาสให้บริษัทในประเทศได้เกิดขึ้น (township enterprises)²¹ พร้อมกับการร่วมลงทุนกับต่างประเทศในกิจการนานาชนิด

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้เห็นชัดแจ้งทางด้านการส่งออกก็คือ การลงทุนจากต่างประเทศในกิจการนานาชนิดได้เป็นตัวเร่งผลให้เกิดการส่งออกของจีนโดยตรง ซึ่งกิจการของจีนต่างๆเหล่านี้ อาจกล่าวได้ว่า ส่วนใหญ่เป็นการร่วมลงทุนกับต่างประเทศทำการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่ให้แรงงานเข้มข้นมีผลทำให้การส่งออกของจีนได้รับผลสำเร็จ

เมื่อเห็นเช่นนี้ มูลเหตุจูงใจของการลงทุนจากต่างประเทศในจีนนอกจากจะเน้นทางด้าน การส่งออกแล้วยังได้ประโยชน์จากการขยายตัวของตลาดภายในประเทศที่มีขนาดมหึมา การผลักดันด้วยการเพิ่มรายได้ของชาวจีนโดยเฉพาะในชนบทชายฝั่งและในเขตเศรษฐกิจพิเศษในหลายพื้นที่ รวมไปถึงในชนบทของประเทศ ทั้งนี้ไม่รวมถึงการได้ประโยชน์จากทรัพยากรที่จีนมีความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบเช่นค่าจ้างแรงงานและทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบบางส่วนยังสามารถจัดหาได้ในประเทศ

²⁰ ดูบทความของ Huang Fan Zhang (1996), China's Choice for the Industrialization Road, (mimeograph)

ลักษณะการลงทุน

เมื่อพิจารณาถึงแบบแผนการลงทุนที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมาพบว่าในระยะแรกการลงทุนจากต่างประเทศจะกระจุกอยู่ตามเมืองอุตสาหกรรมที่มีขนาดใหญ่อยู่แล้ว เช่น กวางโจว เซี่ยงไฮ้ ปักกิ่ง เป็นต้น นักลงทุนที่เริ่มเข้าไปลงทุนในระยะแรกในทศวรรษ 1980 ได้แก่คนจีนโพ้นทะเล โดยส่วนใหญ่โดยเฉพาะฮ่องกง ไต้หวันและชาวจีนโพ้นทะเลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในกรณีของฮ่องกงนั้น จะพบว่านักลงทุนชาวฮ่องกงให้ความสำคัญกับการลงทุนในจีนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ในฮ่องกงได้ริเริ่มเข้าไปลงทุนก่อนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ ในระยะแรกก็คือเขตเศรษฐกิจเงินเจิ้น (Shenzhen) ซึ่งเป็นพื้นที่ติดกับฮ่องกง ก่อนที่จะมีการขยายไปในบริเวณลุ่มแม่น้ำเพิร์ล (Pearl River) เหตุผลสำคัญที่ทำให้ฮ่องกงต้องขยายไปในบริเวณเขตลุ่มกวางตุ้งก็คือผลประโยชน์ที่จะได้รับจากค่าจ้างแรงงานที่ต่ำและทรัพยากรที่จะได้รับจากเงินเป่ากหวี่ อุตสาหกรรมประเภทใช้แรงงานเพิ่มขึ้นของฮ่องกงได้ย้ายฐานไปผลิตในเขตลุ่มกวางตุ้งก่อให้เกิดได้ทั้งในหลายกิจกรรม เป็นต้นว่าการขยายตัวของผลผลิตในเขตลุ่มกวางตุ้งได้มีการขยายตัวกว่า 11 เท่าตัว ในช่วงปี 1983 ถึง 1992¹¹ เช่นเดียวกับการขยายตัวของการจ้างงานของผู้ใช้แรงงานซึ่งทำให้ค่าจ้างเพิ่มสูงขึ้นมีผลดึงดูดคนจีนในเขตอื่นที่อยู่ไกลออกไปแม้กระทั่งมณฑลเสฉวน เป็นต้นซึ่งมีค่าจ้างต่ำกว่าพอพยกย้ายถิ่นฐานมาทำงานในอุตสาหกรรมต่าง ๆ

ปัจจุบันการลงทุนจากฮ่องกงในจีนก็มีความสำคัญอยู่ถึงแม้จะยังคงกระจุกตัวอยู่ในเขตลุ่มกวางตุ้ง แต่ก็ได้เริ่มขยายไปยังพื้นที่ส่วนต่างๆของประเทศที่มีศักยภาพ ทั้งนี้ฮ่องกงนับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการส่งเงินทุนเข้าออกเพื่อไปสนับสนุนการลงทุนอุตสาหกรรมในจีนในอุตสาหกรรมขนาดหนัก นับว่าแนวโน้มดังกล่าวเป็นแนวโน้มที่ประเทศต่างๆจับตามองและได้ใช้เป็นตัวอย่างในการประกอบธุรกิจภายในจีน ในขณะที่รัฐบาลกลางของจีนค่อย ๆ ดำเนินการผ่อนคลายการเปิดเสรีทางการเงิน

ในกรณีของประเทศไต้หวัน¹² เป็นประเทศที่มีความผูกพันในทางประวัติศาสตร์กับจีน ถึงแม้ว่าจะไม่ราบรื่นก็ตาม นักลงทุนไต้หวันส่วนใหญ่จะทำการลงทุนในพื้นที่เขตลุ่มกวางตุ้งกับเกาะไต้หวัน เป็นส่วนใหญ่ในรายแรกเพราะส่วนหนึ่งคนจีนที่อยู่ในเขตลุ่มกวางตุ้งมีพื้นเพและถิ่นกำเนิดเดียวกันทำให้ง่ายต่อการที่ไต้หวันจะเข้าไปประกอบธุรกิจอุตสาหกรรมในพื้นที่ดังกล่าว นอกจากนี้ไต้หวันก็ยังพบว่าจำเป็นที่จะต้องไทยกีดขวางการผลิตอุตสาหกรรมหลายชนิดออกไป

¹¹ ดูบทความของ Ng, Linda Fung-Yee และ Chyan Tuan (1995), Hong Kong's Outward Investment and Regional Economic Integration with Guangdong: Process and Implications, Journal of Asian Economies, Vol. 8, Fall

¹² ไต้หวันมิได้เปิดความสัมพันธ์ทางการค้าและการลงทุนกับจีนโดยตรง แต่รัฐบาลไต้หวันอนุญาตให้ทำการค้าขายกับจีนโดยผ่านประเทศที่สามได้ ซึ่งก็ได้สายส่งฮ่องกงเป็นทางผ่าน และทางด้านการลงทุน ไต้หวันได้เข้ามาลงทุนในจีนโดยผ่านทางฮ่องกง เข้ามายังเมือง เซี่ยงไฮ้ กวางเจา และ เทียนจิน

นอกประเทศจากการที่ตนเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ มีค่าจ้างแรงงานสูงขึ้น พื้นที่มณฑลซานตง(Shandong) จึงถูกใช้เป็นแหล่งส่งเสริมอุตสาหกรรมจากไต้หวันในจีน จนกระทั่งเมื่อไต้หวันมีประสบการณ์มากพอแล้วทางด้านการดำเนินงานการลงทุนจึงได้ขยายไปยังพื้นที่อื่น

การลงทุนจากต่างประเทศในจีนได้หลั่งมันไปอย่างมากในช่วงต้นทศวรรษ 1990 เป็นต้นมาและไม่จำกัดอยู่เฉพาะคนจีนโพ้นทะเลอีกต่อไป แต่กลายเป็นกระแสของการลงทุนบรรษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ บริษัทขนาดกลางและขนาดเล็กที่เล็งเห็นโอกาสที่จะทำธุรกิจในจีน ทำให้เกิดกระแสการลงทุนขนาดใหญ่เกิดขึ้นจากนั้นมา

เหตุผลสำคัญที่ทำให้การลงทุนในจีนขยายตัวล้นฟ้ารวดเร็วเช่นนี้ เนื่องจาก 2 ปัจจัยหลักได้แก่ ประการแรกก็คือ ปัจจัยภายนอก สงครามเย็นจบสิ้นลง ความสำคัญของเรื่องเศรษฐกิจเป็นเรื่องสำคัญในระบบเศรษฐกิจโลก จีนจะกลายเป็นมหาอำนาจทางด้านเศรษฐกิจ เพราะประเทศมีศักยภาพสูงที่จะพัฒนาเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นในโลก ประการที่สองก็คือ ปัจจัยภายในได้แก่ จำนวนและคุณภาพประชากร รากใต้ที่จะเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลอดจนความเลื่องลือทางการเมืองภายในประเทศลดลงไปมาก ทั้งนี้เพื่อพลิกผันความรู้สึกของชาวโลกที่มีต่อเหตุการณ์เทียนอันเหมิน จีนได้ประกาศการปฏิรูปเศรษฐกิจทางด้านการค้าและการลงทุน โดยการเปิดประเทศกว้างขึ้น

การลงทุนในมณฑลเศรษฐกิจ

ในปี 1992 นั้น เจียง เจี๋ย มิง ได้เดินทางไปทั้งมณฑลกว๋างตุ้งด้วยตนเอง และได้ประกาศแนวทางการส่งเสริมอุตสาหกรรมในภูมิภาค ซึ่งต่อมาเรียกว่า “กลยุทธ์พัฒนาสี่แนว” (“four alongs” policy)

แนวที่หนึ่งคือ แนวชายฝั่งทะเล นั่นคือการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจเปิดตั้งแต่เหนือสุดแถบเมืองดาเหลียน (Dalian) มาจนจุดใต้สุด คือแถบมณฑลกว๋างตุ้ง และ มณฑลไหหลำ

แนวที่สองคือ แนวชายฝั่งแม่น้ำที่สำคัญ คือ เมือง 18 แห่งที่ตั้งอยู่บนแม่น้ำแยงซี

แนวที่สามได้แก่ แนวพรมแดน ซึ่งคือการเปิดเมืองตามแนวพรมแดนที่สามารถพัฒนา ร่วมกับเพื่อนบ้านได้ ที่สำคัญได้แก่ มณฑลกว๋างสี มณฑลยูนนาน มณฑลเสฉวน เป็นต้น

แนวที่สี่คือ แนวทางรถไฟที่เป็นสะพานข้ามทวีประหว่างยุโรปและเอเชียโดยเฉพาะตามแนวทางเส้นทางสายไหม

เขตเศรษฐกิจพิเศษและเขตเศรษฐกิจเปิดเหล่านี้ได้ขยายไปมากกว่า 10 มณฑลและได้มีมาตรการส่งเสริมการลงทุนพิเศษไม่เพียงอุตสาหกรรมทั่วไป แต่ยังเน้นส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ใช้

เทคโนโลยีสูงและ อุตสาหกรรมการบริการ รวมถึงอสังหาริมทรัพย์ การค้า การเงิน และการประกันภัย เป็นต้น

ปัจจุบันจะเห็นได้ว่า บรรษัทข้ามชาติขนาดใหญ่จำนวนมากเกือบทั่วโลกได้เข้าไปลงทุนในจีนในกิจกรรมต่างๆ เช่น การผลิตรถยนต์ปิรามิดลาดจีน การส่งเสริมอุตสาหกรรมสิ่งทอเพื่อส่งออก การผลิตเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์เพื่อขายในประเทศ และส่งออกในเวลาเดียวกัน บรรษัทข้ามชาติเหล่านี้ปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา ยุโรป คล้ายกับที่ตามก็มีบรรษัทข้ามชาติใหม่ๆของกลุ่มเอเชียตะวันออก ให้ความสนใจและไปลงทุนเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน

นโยบายการเปิดประเทศของผู้นำ เต๋ง เสี่ยว ผิง นี้ได้อาศัยการเปิดตัวทางด้านการลงทุน กับต่างประเทศควบคู่ไปกับการค้าเสรี ด้วยเหตุนี้ผู้ที่เห็นช่องทางและโอกาสนี้จึงได้ทยอยเข้าไปลงทุนในประเทศจีน ที่สำคัญที่สุดได้แก่ การลงทุนจากประเทศฮ่องกงและไต้หวันคิดเป็นการลงทุนถึงร้อยละ 80 ของการลงทุนจากต่างประเทศ ก่อนถึงคิกราชใหม่ของการลงทุนในต้นทศวรรษที่ 90 นอกจากนี้ ก็มีชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศอื่นๆ ซึ่งมีความมั่นใจในประโยชน์ที่จะได้รับจากการลงทุนในประเทศนี้ก็ทยอยการลงทุนมาในประเทศนี้ด้วย สำหรับประเทศญี่ปุ่นเองที่เข้ามาลงทุนในประเทศจีนมักจะเป็นกิจกรรมขนาดใหญ่ที่เป็นบรรษัทข้ามชาติเหมือนบรรษัทข้ามชาติในอเมริกาและยุโรป เป็นที่น่าสังเกตว่านักลงทุนที่เป็นชาวจีนโพ้นทะเลหรือประเทศที่อยู่ใกล้กับจีน เช่น ฮ่องกง ไต้หวัน เกาหลี¹³ ญี่ปุ่น¹⁴ มักมีแนวโน้มที่จะมีการลงทุนในเขตเศรษฐกิจที่อยู่ใกล้ติดกับประเทศนั้นเป็นสำคัญทำให้เขตเศรษฐกิจหลายเขตที่พัฒนาขึ้นมาจะมีส่วนผูกพันคล่องน้อยในระยะแรกกับประเทศที่อยู่ใกล้ติดกับประเทศจีนด้วย เช่น

-เขตเศรษฐกิจที่อยู่ใกล้กับฮ่องกง ก็จะอาศัยนักลงทุนจากฮ่องกงเป็นสำคัญ โดยเฉพาะในเขตเศรษฐกิจ เจินเจิ้น ซึ่งมีการลงทุนในอุตสาหกรรมหลายอย่าง ตลอดจนเขตเศรษฐกิจที่พัฒนาขึ้นมาใหม่บริเวณริมแม่น้ำเหลียง¹⁵ ทำการพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออกเป็นอย่างมากในช่วงหลายปีที่ผ่านมาทั้งอุตสาหกรรมหนักและอุตสาหกรรมเบา¹⁶

¹³ รัฐบาลเกาหลีได้เสนอการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจระหว่างจีนกับเกาหลีใต้ที่เรียกว่า Yellow Sea Economic Zone

¹⁴ นอกจากการเข้าไปลงทุนในเมืองเซี่ยงไฮ้แล้ว ญี่ปุ่นยังสนใจที่จะเข้ามาลงทุนในเขตเมืองจ่าเหมื่อง มณฑลเหลียงผิง (Liaoning) ริมฝั่งทะเลเหลืองของจีน ที่มีระยะห่างจากญี่ปุ่น 1,600 กิโลเมตร

¹⁵ เขตเศรษฐกิจทั้งสี่ที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำเหลียง เรียกกันว่าเป็นสี่เสือเล็ก ซึ่งเปรียบเทียบกับสี่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย (อ่าน China Economic Reform and Development Strategy of Pearl River Delta, Nanyang Commercial Bank, Ltd., August 1992)

¹⁶ เดิมทีแรกในปี 1992 เงินทุนต่างประเทศที่เข้ามาลงทุนที่จีน คิดเป็น 1050 ล้านเหรียญสหรัฐ เพิ่มขึ้น 300% เมื่อเทียบกับปี 1991

- มณฑลฟูเจียน (Fujian) ซึ่งอยู่ใกล้กับประเทศไต้หวัน มณฑลนี้มีท่าที่สำคัญชื่อ ซีเหมิน (Xiamen) ซึ่งได้ประกาศเป็นเขตเศรษฐกิจเขตแรกในมณฑลนี้ในปี 1980 ตั้งแต่กลางทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ความสำเร็จของเขตเศรษฐกิจซีเหมิน รัฐบาลกลางได้ประกาศเขตเศรษฐกิจพิเศษเพิ่มขึ้นอีกหลายเขตเศรษฐกิจในมณฑลฟูเจียน¹⁷ นี้ ซึ่งปริมาณการลงทุนส่วนใหญ่มาจากชาวจีนโพ้นทะเลโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนจากประเทศไต้หวันคิดเป็นกว่าครึ่งหนึ่งของการลงทุนจากต่างประเทศโดยรวมในมณฑลฟูเจียน นอกจากนี้ชาวไต้หวันในอดีตยังเชื่อว่า ทหารกลุ่มก๊กมินตั๋งจากไต้หวันจะสามารถช่วยปลดปล่อยประเทศจีนให้เข้ามาสู่ระบบเดิมโดยเริ่มในเขตนี้ด้วย ความผูกพันทางเชื้อสายและภาษาพูดนับเป็นเหตุผลที่สำคัญที่ทำให้ไต้หวันมีความผูกพันใกล้ชิดกับประชาชนในมณฑลฟูเจียน

- มณฑลซานตง (Shandong)¹⁸ เป็นมณฑลที่อยู่ติดกับมณฑลเจียงซู ที่ตั้งเมืองเซี่ยงไฮ้ในอดีตถือว่าเป็นมณฑลที่มีความผูกพันมากที่สุดในโลกภายนอกไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ การปลูกอู่น เพื่อใช้ทำเหล้าไวน์ที่ดีที่สุดในเมืองจีน เชื่อมโยงกับตะวันตกในอดีต ตลอดจนความผูกพันที่มีกับความคุ้นเคยในการผลิตเครื่องจักรทางอุตสาหกรรมในอดีตทำให้กานตงเปิดตัวรับกับการลงทุนจากต่างประเทศง่าย ไม่ว่าจะเป็นอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ อีเลกทรอนิกส์ ซิเมนต์ อย่างไรก็ตามชาวฮ่องกง ไต้หวันมาลงทุนค่อนข้างมาก นอกจากนี้ภาพสัติย์ที่เคยประสบปัญหาทางด้านการเมืองในอดีตก็ได้ช่วยขยายการลงทุนในมณฑลนี้ในปี 1990 เพราะมณฑลซานตงอยู่ใกล้เกาหลี

- มณฑลเหลียวหนิง (Liaoning) ซึ่งอยู่ติดกับเกาหลีเหนือนั้นเป็นที่ตั้งที่สำคัญของเมืองต้าเหลียน (Dalian) มีการขุดเจาะน้ำมันที่สำคัญของจีนในแถบนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าความมั่งคั่งของมณฑลนี้ส่วนใหญ่มาจากการขุดเจาะน้ำมันธรรมชาติจึงมีอุตสาหกรรมแปรรูปที่สำคัญจำนวนมาก

สำหรับมณฑลอื่นๆที่มีการพัฒนาใหม่ เป็นมณฑลกวางสี (Guangxi) มณฑลยูนนาน มณฑลกวางซี ซึ่งเป็นเขตเศรษฐกิจใหม่ที่ประกาศขึ้นในปี 1992 คาดว่าจะมีนักลงทุนเข้าไปลงทุนเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะชาวจีนโพ้นทะเลเช่นในมณฑลกวางสี ก็จะมาจากชาวจีนในประเทศฮ่องกง ชาวไทยเชื้อสายจีน ส่วนมณฑลยูนนานซึ่งอยู่ใกล้ประเทศไทย คาดว่าจะมีคนไทยเชื้อสายจีนเข้ามาลงทุนมากเช่นกัน

¹⁷ มีประชากร 86 ล้านคน ในขณะที่เมือง Habei มีประชากร 62 ล้านคน รวมเขตเทศบาลเมืองฉินกิงและเทียนจินเข้าด้วยกันจะมีประชากร 82 ล้านคน

¹⁸ ในปี 1988 มี 3 บริษัทกานตงที่เข้าร่วมกับบริษัทในมณฑลซานตง ในปี 1991 มี 105 บริษัท ในปี 1992 และ 1993 มีการขยายเพิ่มขึ้นแต่ไม่ทราบว่าเป็นจำนวนเท่าไร ในเชิงประวัติศาสตร์ชาวจีน เมือง Yantai ได้อพยพไปอยู่ในประเทศเกาหลี ซึ่งปัจจุบันยังมีพลเมืองประมาณ 20,000 คนที่มาจาก Yantai ซึ่งส่วนใหญ่ยังมีความผูกพันกับครอบครัวที่อยู่ในเมือง Yantai

ปักกิ่ง เซี่ยงไฮ้ และเทียนจิน

สำหรับเมืองที่มีความสำคัญกับเศรษฐกิจได้แก่ เซี่ยงไฮ้ ปักกิ่ง และเมืองเทียนจิน นับที่คาดว่าจะมีการลงทุนจากต่างประเทศเข้าไปในเขตดังกล่าวมากเช่นกัน เมืองปักกิ่งในฐานะที่เป็นเมืองหลวงและมีฐานะที่เทียบเท่ากับมณฑลหนึ่งของประเทศจะสามารถดึงดูดการลงทุนอุตสาหกรรมและบริการหลายรูปแบบรวมถึงการเป็นที่ตั้งของการลงทุนของธุรกิจต่างชาติเพื่อสามารถติดต่อกับรัฐบาลกลางได้ ดังนั้นจึงเป็นการดึงดูดกิจกรรมบริษัทข้ามชาติ กิจกรรมอุตสาหกรรมบางประเภทโดยเฉพาะในสาขาบริการและอสังหาริมทรัพย์ เป็นต้น

สำหรับเมืองเซี่ยงไฮ้ซึ่งจัดเป็นเมืองที่มีประชากรสูงสุดของประเทศจีนซึ่งเทียบเท่ามณฑลนั้นจัดได้ว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจสูงสุดในเชิงนโยบายของจีนในอนาคตเมื่อคำนึงถึงภูมิภาคเศรษฐกิจพิเศษผู่ตง (Pudong) ที่อยู่ติดเมืองเซี่ยงไฮ้ ตลอดจนเขตเศรษฐกิจอื่นๆ ที่อยู่ภายในมณฑลโกลด์โคสต์และบริเวณริมแม่น้ำแยงซีด้วย นอกจากนี้เซี่ยงไฮ้ก็เป็นเมืองที่มีความสำคัญสูงสุดทางการค้าและการลงทุนกับนานาชาติของจีนมีเมืองท่าเซี่ยงไฮ้ที่มีความสำคัญสูงสุดสำหรับการขนส่งทางเรือของจีน การค้าขายที่เชื่อมโยงเศรษฐกิจภายในและต่างประเทศที่ดำเนินการอยู่ในเขตเซี่ยงไฮ้ก็จัดได้ว่ามีความสำคัญสูงสุดเช่นกัน นอกจากนี้รัฐบาลกลางยังมีแผนนโยบายที่จะให้เมืองเซี่ยงไฮ้สร้างความพร้อมในฐานะเมืองเศรษฐกิจหลักของจีนเทียบเคียงได้กับประเทศฮ่องกง ซึ่งจะต้องได้รับมอบกลับคืนจากประเทศอังกฤษในกลางปี 1997 แต่รัฐบาลจีนยังมีความไม่แน่ใจในเชิงนโยบายว่าจะบริหารประเทศฮ่องกงในปัจจุบันซึ่งมีความสำคัญทางเศรษฐกิจมากสำหรับจีนแต่มีระบบเศรษฐกิจที่ปฏิบัติอยู่บางส่วนซึ่งรัฐบาลจีนอาจไม่เห็นด้วย ดังนั้นการสร้างความพร้อมให้เมืองเซี่ยงไฮ้ในด้านอื่นๆ เช่นการเป็นศูนย์กลางทางการเงินเพิ่มขึ้นจึงเป็นภาพที่ค่อนข้างแน่ชัดว่าเมืองเซี่ยงไฮ้จะมีความสำคัญในฐานะเมืองเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับเมืองหลวงปักกิ่งโดยตรงและรัฐบาลกลางปักกิ่งสามารถควบคุมสถานการณ์ได้ดีกว่าเมื่อเทียบกับประเทศฮ่องกง

สำหรับศูนย์กลางทางการเงินที่คือตลาดหุ้นเซี่ยงไฮ้ได้เริ่มในเดือนธันวาคม 1990 ในขณะที่ตลาดเซินเจิ้น เริ่มเดือนกรกฎาคม 1991 ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นตลาดหุ้นทั้งสองแห่งเป็นตลาดที่สำคัญของประเทศจีน ผู้ซื้อขายในตลาดหุ้นแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มหนึ่งจะเรียกว่ากลุ่ม A เฉพาะนักลงทุนจีนเท่านั้น กลุ่มหุ้น B จะสงวนไว้สำหรับชาวต่างชาติเท่านั้น การที่แยกให้ชาวต่างชาติเป็นนักลงทุนกลุ่ม B คือให้ชาวต่างชาติส่วนมากใช้เงินตราต่างประเทศโดยตรงในการซื้อหุ้นได้โดยตรงที่ซึ่งจะให้เงินดอลลาร์สหรัฐฯ ส่วนตลาดเซินเจิ้นจะใช้เงินดอลลาร์ฮ่องกงเป็นหลักทุกบริษัทที่เปิดตลาดหุ้นจะขายหุ้นประเภท A และจะมีบริษัทอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความพร้อมที่จะขายหุ้นประเภท B ด้วยการขยายตัวการซื้อขายในตลาดหุ้นเป็นไปรวดเร็วจนมีปัญหาด้านมากมายในที่สุดรัฐบาลได้กำหนดให้ Securities Regulatory Commission เข้ามารับควบคุมทางด้านการซื้อขายในตลาดเป็นไปอย่างยุติธรรมและถูกต้องมากยิ่งขึ้น

เมืองเทียนสินอยู่ใกล้ ๆ เมืองปักกิ่งเช่นกันจัดได้ว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญอันดับสามในแง่ประชากรตั้งอยู่ไม่ไกลจากปักกิ่งมีเมืองท่าที่สำคัญสำหรับขนส่งสินค้าสำหรับเมืองเทียนสินเอง และเมืองปักกิ่งในเวลาเดียวกันเนื่องจากที่ตั้งเทียนสินอยู่ทางเหนือของจีน และเป็นเมืองชายฝั่ง และอยู่ใกล้กับทรัพยากรของจีนหลายอย่างทำให้เมืองเทียนสินมีประวัติศาสตร์อันยาวนานในเรื่อง การพัฒนาอุตสาหกรรมที่สำคัญหลายอย่างเช่น เหล็กกล้า ปิโตรเคมี เครื่องจักร สิ่งทอ รถยนต์ เกล็ดกรรม อีเล็กทรอนิกส์ และอุตสาหกรรม ในปี 1991 มณฑลเทียนสินได้อนุมัติการลงทุนในการร่วมลงทุนกับต่างชาติมากกว่า 900 โครงการการลงทุน คิดเป็นมูลค่ากว่า 1480 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งมีนักลงทุนฮ่องกงสูงสุดคิดเป็นครึ่งหนึ่งของลงมาได้แก่ญี่ปุ่น สหรัฐ ไต้หวัน และจากการที่ประเทศจีนได้ผูกสัมพันธ์กับเกาหลีใต้¹⁰ ทำให้มีการลงทุนจากเกาหลีใต้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

แนวทางต่อไป

กล่าวโดยสรุปถึงการลงทุนจากต่างประเทศในจีนที่ผ่านมาในช่วง 10 กว่าปี โดยส่วนใหญ่จะเป็นไปในประเทศเศรษฐกิจพิเศษภายใต้เขตเศรษฐกิจพิเศษตามแนวนโยบายของรัฐบาลที่ประกาศเขตเศรษฐกิจพิเศษอย่างต่อเนื่อง นอกเหนือไปจากการลงทุนในเมืองใหญ่ ๆ เช่น ความเจา ปักกิ่ง เซี่ยงไฮ้ เทียนสิน การลงทุนจากต่างชาติที่ผ่านมาส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนโพ้นทะเล โดยเฉพาะจากประเทศฮ่องกงและไต้หวันเป็นหลัก มาในขณะนี้ที่ชาวจีนโพ้นทะเลและประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้ติดประเทศจีนได้สร้างความสัมพันธ์กับประเทศนี้อย่างใกล้ชิดกับประเทศเหล่านี้และส่วนใหญ่จะเป็น มณฑลชายฝั่ง เช่น เกาหลีใต้ ไต้หวัน ฮ่องกง เป็นต้น นอกจากนี้รัฐบาลจีนได้ประกาศอย่างแน่วแน่ตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา เน้นการเปิดเสรีการค้าและการลงทุนทำให้นักลงทุนจากต่างประเทศได้หือ่งไหลเข้าไปทำกิจการต่าง ๆ ในประเทศเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คิดเป็นจำนวนสูงถึง 1.5 พันล้านเหรียญสหรัฐ ในปี 1993 โดยกลุ่มนักลงทุนที่เข้าไปใหม่นี้จะเป็นนักลงทุนที่มาจากแหล่งต่าง ๆ ของโลกโดยไม่จำกัดอยู่เฉพาะชาวจีนโพ้นทะเลอีกต่อไปจึงเป็นที่น่าจับตามองในอนาคตว่ารูปแบบและการเปลี่ยนแปลงทางการลงทุนในประเทศนี้จะเป็นอย่างไรต่อไปในอนาคต

สำหรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการลงทุนที่มีความแตกต่างกันระหว่างมณฑลที่ตั้งอยู่ชายฝั่งของจีนและมณฑลต่าง ๆ ที่อยู่ภายในของประเทศนั้นจะยังคงมีอยู่ต่อไปในอนาคตซึ่งรัฐบาลกลางก็ตระหนักถึงปัญหานี้จึงได้พยายามประกาศเขตเศรษฐกิจการลงทุนใหม่เพิ่มขึ้นในพื้นที่มณฑลตอนในของประเทศที่คาดว่าจะมีศักยภาพ อย่างไรก็ตามปัญหาความแตกต่างระหว่างมณฑลชายฝั่งและมณฑลภายในอาจลดลงไปได้ หากรัฐบาลกลางไปร่วมมือกับมณฑลต่าง ๆ ในการพัฒนาด้านการคมนาคมขนส่งและโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นเอื้ออำนวยให้การลงทุนเศรษฐกิจสามารถขยายเข้าไปภายในของประเทศได้ นอกจากนี้ความแตกต่างในระดับค่า

¹⁰ เกาหลีใต้อยู่ห่างจากเทียนสินทางเรือเพียง 36 ชั่วโมง ทำให้นักลงทุนชาวเกาหลีสนใจที่จะเคลื่อนย้ายอุตสาหกรรมมาในเขตเทียนสิน

จำระหว่างสองส่วนก็อาจเป็นจุดดึงดูดทำให้เกิดการใช้แรงงานในเขตที่ลู่ตอนในของประเทศเพิ่มมากขึ้น³⁹

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงการลงทุนจากต่างประเทศในจีนจึงนับเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งของ การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงด้วยกัน 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรก การลงทุนจากต่างประเทศดังกล่าวนี้จะขยายตัวอย่างต่อเนื่องยาวนานเพียงใดซึ่งยังไม่มีใครตอบได้แน่นอน การที่จะตอบคำถามนี้ได้นั้นจะต้องพิจารณาจากปัจจัยหลักกล่าวคือ ประการที่หนึ่ง การดำเนินต่อเนื่องจากงานนโยบายปฏิรูปของผู้ป่าเถิง เสียวจึง จะเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด ประการที่สอง รัฐบาลจีนจะสามารถช่วยเหลือและแก้ปัญหาความแตกต่างระหว่างมณฑลต่างๆ ของประเทศที่เป็นปัญหาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วได้มากน้อยเพียงใด เพราะปัญหาดังกล่าวเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในสังคมระหว่างบุคคลกลุ่มต่างๆ ประการที่สาม รัฐบาลจีนจะมีนโยบายรองรับเพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจมหภาคของประเทศในอนาคตในลักษณะใด เช่นปัญหาเงินเฟ้อ ปัญหาแรงงานและการเคลื่อนย้ายแรงงาน ปัญหาความเชื่อมั่นในเรื่องค่าเงิน เป็นต้น ลักษณะที่สอง ที่สำคัญที่สุดก็คือการลงทุนจากต่างประเทศมีความสำคัญต่อไปในอนาคตก็จะทำให้จีนเป็นจุดดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศที่สำคัญซึ่งจะกระจายอยู่ตามมณฑลต่างๆ ของประเทศ ในแง่นี้ก็คิด ประเทศต่างๆ ที่เป็นเพื่อนบ้านของจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับผลกระทบในฐานะที่ต้องแข่งขันดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศเช่นกัน ซึ่งทำให้ประเทศเหล่านี้ต้องมีการปรับตัวทางด้านการลงทุนและจำเป็นต้องหาความร่วมมือภายในกรอบอันเหมาะสมกับประเทศจีนด้วย เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ที่อาจจะตามมาในอนาคตได้

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับจีนในปัจจุบันนี้คือ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1990 เป็นต้นมา มูลค่าการลงทุนจากต่างประเทศที่เข้ามาทั้งจีนได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งหลังจากปี ค.ศ. 1995 มูลค่าการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศก็ลดลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนโดยตรงจากสหรัฐอเมริกาที่เข้ามาทั้งจีนนั้นได้เพิ่มขึ้นมาโดยตลอดและมีมูลค่าสูงที่สุดในปี ค.ศ. 1995 โดยมีมูลค่าสูงกว่า 7 พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และได้ลดลงอย่างรวดเร็วโดยเมื่อสิ้นปี ค.ศ. 1997 มูลค่าการลงทุนโดยตรงจากสหรัฐอเมริกาได้ลดลงเหลือเพียงประมาณ 5 พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ จึงเกิดคำถามขึ้นว่าเพราะเหตุใดจึงเกิดปัญหาเหล่านี้ขึ้นในประเทศจีนซึ่งครั้งหนึ่งเคยได้รับการกล่าวขานว่าเป็นแหล่งที่มีศักยภาพมากสำหรับการลงทุน และจีนจะสามารถหาแนวทางในการแก้ไขได้ต่อไปอย่างไรในอนาคต

สาเหตุที่ทำให้มูลค่าการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศที่เข้ามาสู่จีนลดลงอย่างรวดเร็วล้วนแล้วแต่เกิดจากปัญหาภายในของจีนเอง เป็นที่ทราบกันดีว่านับตั้งแต่จีนเริ่มนำ

³⁹ ในเรื่องการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานการทำงานของประเทศจีนนั้น ได้มีการผ่อนผันให้แรงงานสามารถเคลื่อนย้ายเพิ่มมากขึ้นได้อย่างเสรี ในช่วงการบริหารโดยผู้นำ เติ้ง เสี่ยว ผิง การเคลื่อนย้ายแรงงานสามารถกระทำได้โดยหน่วยผลิตท้องถิ่นร่วมกับรัฐบาลท้องถิ่นจัดการการโยกย้ายการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่มีลักษณะเดียวกันในเขตอื่น

นโยบายปฏิรูปและเปิดประเทศมาใช้ในสมัยของ เจียง เสี่ยว มิง จนกระทั่งถึงปัจจุบันแม้ว่าจีนจะ
 ปรองดองกับเจียง เสี่ยว มิง แล้วก็ตาม จีนก็ยังคงดำเนินตามแนวทางนั้นอยู่ แต่นโยบายการปฏิรูป
 และเปิดประเทศนั้นเป็นเพียงทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ไม่ได้ครอบคลุมถึงทางด้านการเมืองการ
 ปกครอง เพราะถึงแม้ว่าจะได้มีนักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้คาดการณ์ไว้ว่าหลังจากการปฏิรูปทาง
 เศรษฐกิจแล้ว จีนน่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระยะเวลาต่อมา แต่จนกระทั่งถึง
 ปัจจุบันจีนก็ยังคงมีพรรคคอมมิวนิสต์ทำการปกครองจากส่วนกลาง และสำหรับการเกิดเหตุการณ์
 ติ๋นชุนแรงที่จัตุรัสเทียน อันเหมิน เป็นการตอกย้ำให้ชาวโลกรู้สึกว่าถึงแม้จีนจะมีการเปลี่ยนแปลง
 ทางระบบเศรษฐกิจไปทั่วแล้ว ถ้ารวบรัดที่ระบบการเมืองการปกครองภายในจีนยังคงเป็นเช่นนี้
 อยู่ การเกิดเสรีทางด้านความคิดเป็นทางการเมืองจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ และเหตุการณ์ในครั้ง
 นั้นทำให้ภาพลักษณ์ของจีนในประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนเสียหายไปอย่างมาก เนื่องจากประเด็น
 เรื่องมนุษยชนนี้เป็นประเด็นที่เปราะบางมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศผู้นำในโลก
 ประชานิยมอย่างสหรัฐอเมริกา ซึ่งเหตุผลประการนี้ก็มักเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้นักลง
 ทุนจากต่างชาติไม่มั่นใจในสถานะทางการเมืองในจีน

5. จีนกับบทบาทของสามมหาอำนาจและภูมิภาคนิยมในเอเชีย

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับสามมหาอำนาจอื่น ได้แก่ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่นและยุโรป กับ
 มหาอำนาจจีน ก็คือ สามมหาอำนาจดังกล่าวได้มีบทบาทในเศรษฐกิจโลกมานานแล้วและเป็น
 ประเทศพัฒนาแล้วทั้งสิ้น เมื่อเทียบกับจีนซึ่งเป็นมหาอำนาจทางการเมืองและกำลังขยายมา
 เป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลก ทำให้สามมหาอำนาจดังกล่าวจึงจำเป็นต้องการเปลี่ยนแปลงอัน
 รวดเร็วที่เกิดขึ้นในจีนว่าจะมีผลกระทบต่อยตนและประเทศอื่น ๆ ตลอดจนระบบเศรษฐกิจโลก
 อย่างไร

เป็นที่แน่ชัดแล้วว่าการผงาดขึ้นทางเศรษฐกิจของจีนจะทำให้จีนต้องมีการปรับตัวไม่เพียง
 แต่การปรับตัวภายในประเทศแต่รวมไปถึงการปรับตัวที่จะมีกับประเทศต่าง ๆ ของโลกโดยเฉพาะ
 สามมหาอำนาจดังกล่าว จีนเป็นประเทศกำลังพัฒนาที่ปิดตัวมานานภายใต้ระบอบสังคมนิยม การ
 ปรับเปลี่ยนเศรษฐกิจในโลกเสรี หรือในระบบทุนนิยมทำให้จีนต้องแสวงหาแนวทางในการดำเนิน
 ยุทธศาสตร์และนโยบายเศรษฐกิจและนโยบายการเมืองของประเทศ ตัวค้ำประกัน จีนยังไม่ได้เป็น
 สมาชิกขององค์การการค้าโลก ซึ่งก็หมายความว่าจีนยังไม่สามารถรับประโยชน์จากกฎเกณฑ์การ
 ค้าโลกได้อย่างเต็มที่ เพราะการที่จะเข้าเป็นสมาชิกดังกล่าวได้หมายถึงจีนต้องมีการยกระดับการ
 จัดการภายในประเทศหลายประการ เช่น การกดยี่แรงงาน ปัญหาสิ่งแวดล้อม และการละเมิด
 สิทธิทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งนี้ไม่รวมถึงการคุ้มครองการลงทุนต่างประเทศที่เข้าไปทำธุรกิจในจีน
 ประเด็นทางด้านเศรษฐกิจเหล่านี้นับเป็นสิ่งที่มหาอำนาจใช้ในการเจรจาต่อรองกับจีน เพื่อให้จีน
 ปรับปรุงสถานะของประเทศให้ทัดเทียมกับชาวโลก ก่อนที่จีนจะได้รับประโยชน์จากระบบ
 เศรษฐกิจการค้าของโลกต่อไปในอนาคต สำหรับบทบาทของจีนในภูมิภาคนิยมตนเองเชียนับว่า
 เป็นประเด็นสำคัญในการกำหนดบทบาทและทิศทางที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่จีนจะ

เดินต่อไปในอนาคตโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศต่าง ๆ รอบ ๆ จีนในทวีปเอเชียเป็นประเด็นสำคัญ

5.1 จีนกับสหรัฐอเมริกา

จวบจนถึงปัจจุบันกล่าวได้ว่าสหรัฐอเมริกามีปัญหาทางเศรษฐกิจการค้ากับจีนมากไม่น้อยกว่าที่สหรัฐอเมริกามีกับญี่ปุ่น จีนเป็นประเทศใหญ่ที่สุดในเอเชีย สหรัฐอเมริกาเป็นมหาอำนาจที่ได้เข้ามาแทรกแซงทางเศรษฐกิจและการเมืองของภูมิภาคนี้มานานแล้ว ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเพราะความต้องการของภูมิภาคที่จะทำให้ สหรัฐอเมริกาผจญกับมหาอำนาจจีนซึ่งสำคัญเฉพาะญี่ปุ่นหรือประเทศเล็ก ๆ อื่น ๆ ก็คงไม่สามารถท้าทายมหาอำนาจจีนได้²¹ ด้วยเหตุนี้ บทบาทของสหรัฐอเมริกา ในฐานะมหาอำนาจอันดับหนึ่งของโลกจึงยังคงโดดเด่นในภูมิภาคนี้เสมอมา

สำหรับความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจที่สหรัฐอเมริกามีกับจีนในระยะหลังนี้ ถึงแม้ว่าด้านหนึ่งจะมีการขยายตัวทางการค้าและการลงทุนระหว่างกันและกันเป็นอย่างมาก²² แต่อีกด้านหนึ่งก็พบว่า สหรัฐอเมริกา ยังไม่พอใจกับการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจจีน²³ จีนพัฒนาขยายตัวอย่างรวดเร็ว การให้แรงงานในระบบเศรษฐกิจไม่ได้มีแบบแผนแน่นอน อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการสามารถใช้แรงงานในลักษณะที่ตนต้องการได้ซึ่งขัดกับมาตรฐานตะวันตกซึ่งสหรัฐอเมริกานำมาอ้างว่าขัดกับมาตรฐานนานาชาติ นอกจากนี้จีนก็ยังมีการถูกเรียกร้องว่ากดขี่สิทธิมนุษยชน พ่วงตามภาวะเศรษฐกิจด้วย โดยเฉพาะ เหตุการณ์การเช่นฆ่าประชาชนที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน การประหารชีวิตด้วยระบบศาลแบบจีน สร้างความไม่พอใจต่อสหรัฐอเมริกาอย่างตลึงเนื่อง อีกทั้งการพัฒนาที่รวดเร็วของจีนซึ่งเป็นการขยายการประกอบอุตสาหกรรมขนาดมหึมา (hyper-industrial structure) มีการใช้เทคโนโลยีที่ล้ำสมัยส่งผลต่อมลพิษและปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่รวดเร็วเช่นนี้ นอกจากนี้ก็ยังมีอุตสาหกรรมที่แข่งขันกับสหรัฐอเมริกา มิได้พิทักษ์สิทธิทรัพย์สินทางปัญญาตามมาตรฐานนานาชาติ

ประเด็นเหล่านี้ได้มีการแจกแจงในเชิงนโยบายของสหรัฐอเมริกา อย่างต่อเนื่องในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมากเพื่อให้จีนได้ปรับบทบาทของตน

เมื่อมาพิจารณาจากมุมมองของจีน จะพบว่าจีนก็ได้ทำการเจรจาอย่างต่อเนื่องกับมหาอำนาจสหรัฐอเมริกา ในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการใช้แรงงานที่จีนเน้นย้ำว่ามีการปรับ

²¹ ดู Thomas L. Wilentz, *International Politics in Northeast Asia : The China-Japan-US Strategic Triangle*, Strategic Studies Institute, June 1996, #5.

²² ดู Marcus Noland, *US-China Economic Relations*, Institute for International Economics, Washington D.C., (Asia Pacific Economic Cooperation), No.96-6, 1996.

²³ จีนมีปัญหากับสหรัฐอเมริกาอย่างมากในช่วงแรกของการบริหารงานของประธานาธิบดีคลินตัน ดู Congressional Digest (1995), *US Relations with China, 1995-1996 Policy Debate Topic*, Washington D.C., Vol.74, No. 8-9, Aug.-Sep. 1995.

ปรองอองต่อเนื่องอยู่แล้ว และจีนก็เป็นประเทศกำลังพัฒนาซึ่งก็ควรจะเทียบกับประเทศพัฒนาแล้วไม่ได้ สถานการณ์แรงงานของจีนไม่น่าจะแตกต่างไปจากประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ มากนักที่มีระดับการพัฒนาเดียวกัน สำหรับการแก้ปัญหาอื่น ๆ จะเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมและการละเมิดสิทธิมนุษยชนจีนได้ปรับปรุงไปบ้างแล้ว ถึงแม้จะมีปัญหาดังกล่าวอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งไม่น่าจะเป็นปัญหาที่หนักหนานัก ในประเด็นเหล่านี้จีนพบว่า สหรัฐามีท่าทีที่แข็งแกร่ง หรือในมุมกลับ สหรัฐฯ ก็อาจจะพบว่า จีนมีท่าทีที่แข็งแกร่งเช่นกัน ดังนั้นในทางปฏิบัติจะพบว่าจีนได้พยายามเจรจาต่อรองกับมหาอำนาจที่เหลือให้แก่ สหภาพยุโรปและญี่ปุ่น เข้ามาช่วยจีนและคานากับมหาอำนาจเช่นสหรัฐอเมริกามากมาย ฯลฯ²⁴

แต่สถานการณ์ในปัจจุบันได้ทำให้ทั้งสหรัฐฯ และจีนได้ตระหนักแล้วว่าตนเองต่างไม่สมควรที่จะมีท่าทีที่แข็งแกร่งต่ออีกฝ่ายหนึ่งมากนัก เพราะในระยะเวลาที่ผ่านมาทั้งสองฝ่ายต่างได้พบแล้วว่าต่างก็สามารถทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่กันและกันได้ และถ้าหากต่างปฏิบัติต่อกันด้วยท่าทีที่แข็งแกร่งก็จะมีแต่จะทำให้เกิดการสูญเสียทั้งสองฝ่าย ในทางทฤษฎีของสหรัฐฯ เองนั้นพบว่าตนเองควรจะเลือกที่จะเป็นมิตรกับจีนมากกว่าที่จะเป็นศัตรูต่อจีน เพราะว่าถ้าหากจะตั้งตัวเป็นสงครามเย็น (Cold War) กับจีนแล้ว อาจจะมีความรุนแรงและตึงเครียดมากยิ่งกว่าการดำเนินสงครามเย็นกับอดีตสหภาพโซเวียตในอดีตที่ผ่านมา ทั้งนี้เนื่องจากศักยภาพทางเศรษฐกิจของจีนเอง กล่าวคือ กว่าร้อยละ 25 ของพลเมืองโลกเป็นชาวจีน ซึ่งถ้าหากนับรวมชาวจีนโพ้นทะเลด้วยจะพบว่าประชากรเหล่านี้เป็นเจ้าของรายได้จำนวนมหาศาลในแต่ละปี โดยเฉพาะชาวจีนโพ้นทะเลนั้นสามารถสร้างรายได้ประมาณ 8 แสนล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ต่อปี ซึ่งเทียบเท่ากับรายได้ประชาชาติของประเทศฝรั่งเศสทั้งประเทศ²⁵ และเมื่อผนวกฮ่องกงเข้าด้วยแล้วจะพบว่าการรวม "สองจีน" นี้ทำให้ศักยภาพทางเศรษฐกิจของจีนแข็งแกร่งขึ้นอีกมาก ไม่ว่าจะเป็นเงินทุนสำรองจำนวนมหาศาล หรืออุตสาหกรรมส่งออกที่สามารถทำรายได้ในปีหนึ่งๆ เป็นมูลค่าสูงมาก และนี่ยังไม่ได้นับรวมจีนที่สามคือไต้หวันซึ่งกำลังจะผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจีนแผ่นดินใหญ่ในไม่ช้า เมื่อมองในแง่การมิดชิดแล้ว จีนเป็นประเทศที่สามารถผลิตผลผลิตทางการเกษตรและมีการเลี้ยงปศุสัตว์จำนวนมากที่สุดในโลก เพียงเท่านั้นก็สามารถแสดงให้เห็นถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจที่ไม่สามารถมองข้ามได้ของจีน

นอกจากประเด็นทางด้านเศรษฐกิจแล้ว ยังมีประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่สหรัฐฯ ไม่สามารถละเลยไปได้คือ ประเด็นทางด้านกำลังทางการทหารของจีน จีนได้แสดงให้เห็นถึงแสนยานุภาพทางการทหารของตนโดยการพัฒนากองทัพให้ทันสมัยรวมถึงการพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์ของตน จนเป็นที่เชื่อกันว่าอาวุธนิวเคลียร์ของจีนมีวิธีการยิงที่ไกลที่สุดในโลก สิ่งเหล่านี้

²⁴ ตัวอย่างล่าสุด ก็คือจีนได้หยิบยื่นผลประโยชน์ให้แก่สหภาพยุโรป โดยการซื้อเครื่องบิน AIRBUS จากสหภาพยุโรป เป็นจำนวนมาก และยกเลิกการสั่งซื้อเครื่องบิน BOEING จากสหรัฐอเมริกา เพื่อเป็นการตอบโต้สหรัฐอเมริกากจากการที่สหรัฐอเมริกามีท่าทีที่แข็งแกร่งต่อจีน ดู The Economist, May 11 in 1996, "China plays the Europe cards"

²⁵ ผู้จัดการรายวัน, 6 กรกฎาคม 2541, หน้า 4

เป็นเหมือนนัยที่จีนต้องการแสดงให้โลกรับรู้ว่าตนคือชาติที่กำลังจะก้าวขึ้นสู่การเป็นมหาอำนาจอย่างพรักพร้อมในไม่ช้าไม่ว่าจะเป็นในระดับโลกหรือระดับภูมิภาคก็ตาม

แต่ในขณะที่เดียวกันจีนเองก็พบว่าตนเองไม่สมควรที่จะดำรงตนในสถานะที่จะแสดงท่าทีที่ตึงกร้าวต่อสหรัฐฯ ได้อีกต่อไป ทั้งนี้เพราะ ถึงแม้จีนเองจะมีศักยภาพทางเศรษฐกิจที่แข็งแกร่งในระดับหนึ่ง และมีแสนยานุภาพทางการทหารที่น่าเกรงขามอย่างน้อยก็ในระดับภูมิภาค แต่ในช่วงเวลาที่ประชาคมโลกพร้อมใจกันที่จะยอมรับกฎเกณฑ์และเงื่อนไขที่เป็นมาตรฐานเดียวกันในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นทางด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากในระยะเวลาปัจจุบันกฎเกณฑ์และเงื่อนไขที่นานาประเทศยอมรับได้เชื่อมโยงสร้างเป็นเงื่อนไขกับประเด็นทางด้านสิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม และการเมือง จีนจึงถูกปฏิบัติเสมือนคนนอกประชาคมโลกในลักษณะเดียวกับที่อิหร่าน ซีเรีย และปากีสถาน ได้ถูกปฏิบัติมาแล้ว ดังนั้นเมื่อจีนได้ตระหนักถึงห้วงที่กดดัน และกำแพงที่กีดกันตนออกจากประชาคมโลก จีนจึงพยายามที่จะหาทางออกหลังกดดันและกำแพงกีดกันเหล่านั้นเอง โดยพยายามที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับมาตรฐานของนานาประเทศ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นจีนก็ต้องการประเทศที่มีบทบาทมากในประชาคมโลกคอยเป็นผู้ให้การสนับสนุน ซึ่งประเทศที่มีคุณสมบัติดังกล่าวก็คือ สหรัฐอเมริกา

5.2 จีน กับ ญี่ปุ่น

ความไม่ราบรื่นจากประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ จีน กับ ญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่น ไม่อยู่ในฐานะที่จะต่อวงละว้าจีนได้มากนักทางด้านการเมือง ด้วยเหตุนี้ที่ผ่านมาจีนจึงค่อนข้างจะสามารถมีบทบาทเหนือกว่าญี่ปุ่นทางด้านการเมืองในภูมิภาค ทำให้ญี่ปุ่นจึงหันไปพึ่งสหรัฐฯ เพื่อให้นาต่อรองกับจีน²²

อย่างไรก็ตามจวบจนถึงปัจจุบันจะพบว่าญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดในเอเชีย และญี่ปุ่นก็ได้ใช้บทบาทมหาอำนาจทางเศรษฐกิจนี้ มาเจรจาต่อรองการดำเนินทางนโยบายของประเทศของตน ในภูมิภาคอย่างต่อเนื่อง สำหรับประเทศจีนก็เช่นกัน ญี่ปุ่นได้เล็งเห็นบทบาทที่สำคัญของจีน และจะกลายเป็นมหาอำนาจที่สำคัญทางเศรษฐกิจที่สำคัญกว่าญี่ปุ่นในอีกประมาณ 20 กว่าปีข้างหน้าตามการคาดการณ์ของธนาคารโลก

ดังนั้นญี่ปุ่นจึงไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงที่จะเป็นความสัมพันธ์ที่ดีกับจีน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองควบคู่กัน ญี่ปุ่นเป็นประเทศเล็ก ทรัพยากรจำกัด จีนเป็นประเทศเปิดใหม่ ยังมีทรัพยากรอยู่มาก และมีศักยภาพมากในการพัฒนาเศรษฐกิจ เล็งเห็นความสัมพันธ์นี้จึงพยายามปรับบทบาทของตนให้เข้ากับจีนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งลักษณะของการปรับบทบาทนี้แตกต่างจากสหรัฐฯ มาก

²² ดู Thomas L. Wilcom, *International Politics in Northeast Asia : The China-Japan-US Strategic Triangle*, Strategic Studies Institute, June 1998, #5

ด้วยเหตุนี้ เรามักจะไม่ได้ยินการปะทะกันในเชิงการเมืองที่มีภาพชัดเจนระหว่างญี่ปุ่นกับจีน แต่อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้หมายความว่า สองประเทศนี้จะลงรอยกันได้ดี โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศทั้งสองที่ขยายตัวในปัจจุบันเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ก็แล้วความขัดแย้งบนดินแดนที่เคยมีกันในอดีตจะทำให้สงครามมหาอำนาจนี้ต้องมีการเจรจาระหว่างกันและกันอย่างต่อเนื่องซึ่งก็ยังไม่แน่ชัดในปัจจุบันว่าจะเป็นไปอย่างไรในอนาคต

ถึงแม้ทิศทางของความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นจะยังไม่สามารถชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนได้ว่าจะเป็นไปอย่างไรในอนาคต แต่อย่างน้อยก็มีสัญญาณที่ชัดเจนประการหนึ่งปรากฏขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นคือ การที่สหรัฐอเมริกาอย่างซึ่งจะเข้ามาแทรกอยู่ระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่น โดยในการเยือนจีนของประธานาธิบดีคลินตันเมื่อไม่นานมานี้ โดยที่ไม่มีการแวะเยือนญี่ปุ่นซึ่งถือได้ว่าเป็นหามิตรของสหรัฐมาเป็นระยะเวลาเกินกว่า 50 ปี รวมทั้งการที่ท่าทีของสหรัฐที่มีต่อจีนในทางที่ชื่นชมในประเด็นเรื่องความพยายามตรึงค่าเงินของจีน และถึงพยายามที่จะผลักดันอนาคตของเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียไว้กับจีน ในขณะที่ตัวกันสหรัฐกลับเฝ้าเรียกร้องให้ญี่ปุ่นใช้ความพยายามในให้มากขึ้นในการแก้ไขปัญหาดังเศรษฐกิจภายในประเทศ ทั้งๆที่ญี่ปุ่นเองรู้สึกว่ามันเองก็ได้พยายามอย่างเต็มที่แล้ว ท่าทีที่สหรัฐแสดงออกเหล่านี้ดูเหมือนเป็นการท้าทายญี่ปุ่นซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นมหาอำนาจแห่งภูมิภาคเอเชียอย่างรุนแรง แต่ถ้าหากมองในอีกด้านหนึ่งแล้วจะพบว่าสหรัฐเองก็คงไม่ได้มีเจตนาที่จะทำให้ญี่ปุ่นรู้สึกไปในทางนั้น เพราะว่าสหรัฐเองก็คงจะหวาดกลัวการก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจของจีนในอนาคตพอๆกับที่สหรัฐเคยรู้สึกอย่างเดียวกันกับญี่ปุ่นมาแล้ว ดังนั้นสหรัฐคงจะพยายามที่จะมาแทรกแซงระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่น โดยที่สหรัฐก็คงจะสานความสัมพันธ์กับจีนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในขณะที่ตัวกันก็พยายามที่จะรักษาความสัมพันธ์กับพันธมิตรดั้งเดิมกับญี่ปุ่นเอาไว้ ด้วยเหตุผลของนโยบายทางด้านความมั่นคง เพราะว่าต้องการที่จะร่วมมือกับญี่ปุ่นในสิ่งที่ป้องปรามภัยที่อาจเกิดขึ้นจากการรุกคืบของจีน และในขณะที่ตัวกันก็สามารถเป็นพันธมิตรกันกับจีนและญี่ปุ่นจะสานความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นจนอาจจะกลายเป็นพันธมิตรกันแล้วหันมาต่อต้านกับสหรัฐได้ในอนาคต

5.3 จีน กับ สหภาพยุโรป

ในอดีตที่ผ่านมาโดยเฉพาะในช่วงที่จีนยังไม่ได้เปิดตัวกับชาวโลก การค้าระหว่างจีน กับ สหภาพยุโรปยังไม่ค่อยมีความสำคัญมากนัก โดยจะสามารรถเห็นได้จากมูลค่าการค้าระหว่างจีน และสหภาพยุโรป (ดูตารางที่ 6.10)

แต่ในระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา จะพบว่าบทบาทของสหภาพยุโรปที่มีต่อจีนมีมากขึ้น โดยเฉพาะบทบาททางด้านการค้า ซึ่งจะเห็นได้จากมูลค่าการค้าในช่วงเวลาตั้งแต่ ปี 1975 ถึง ปี 1993 โดยมูลค่าสินค้าที่สหภาพยุโรปนำเข้าจากจีนได้เพิ่มสูงขึ้นกว่า 20 เท่าตัว ทำให้เห็นภาพที่แสดงว่าบทบาทของสหภาพยุโรปในฐานะของตลาดรองรับสินค้าจากจีนมีมากขึ้น และจากมูลค่า

สินค้าที่สหภาพยุโรปส่งออกมายังจีนในช่วงเวลาเดียวกันนี้ก็เพิ่มขึ้นประมาณ 10 เท่าตัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจีนมีการพึ่งพิงสินค้าจากสหภาพยุโรปมากขึ้น(ดูตารางที่ 6.10)

เมื่อเป็นเช่นนี้สหภาพยุโรปจึงเห็นว่าจีนจะเข้ามาในระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกอย่างจริงจังมากขึ้น จนถึงศตวรรษที่ 21 ที่จะถึงนี้ สหภาพยุโรปจึงได้ทวีความสำคัญในบทบาทของตนในจีนมากขึ้น²¹ โดยสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในระหว่างที่ความสัมพันธ์กับจีนและสหรัฐอเมริกา ยังมีช่องว่างอยู่ ที่สำคัญก็คือ สหภาพยุโรปได้กำหนดกลยุทธ์ความสัมพันธ์กับประเทศเอเชีย โดยการประชุมสุดยอดผู้นำยุโรป-เอเชีย (Asia-Europe Meeting : ASEM) และจีนก็เป็นประเทศที่สำคัญที่สหภาพยุโรปต้องการสร้างความสัมพันธ์ในระดับทวิภาคีโดยเฉพาะ อย่างไรก็ตามก็เชื่อว่า สหภาพยุโรปและจีนจะมีความสัมพันธ์ราบรื่นในโลกปัจจุบัน ทั้งนี้สหภาพยุโรปเป็นกลุ่มประเทศพัฒนาที่เน้นแนวทางประชาธิปไตย และเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ในขณะที่จีนยังเป็นประเทศกำลังพัฒนา และกำลังปรับเปลี่ยนระบบจากสังคมนิยมดั้งเดิมมาสู่ระบบเศรษฐกิจใหม่ที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจโลก ดังนั้นความแตกต่างที่ทั้งสองอยู่จึงสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาหลายเรื่องที่เป็นปัญหาคงค้างในลักษณะเดียวกันกับที่จีนมีกับสหรัฐอเมริกา เช่น เหตุการณ์ของเลียดที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน การทุจริตแรงงานของจีน สิทธิทรัพย์สินทางปัญญาที่ยังเป็นปัญหาในหลายๆ สินค้า ตลอดจนการพิทักษ์รักษาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่จีนเติบโตรวดเร็วทางเศรษฐกิจ

โดยสรุป หลายมิติของความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพยุโรปกับจีนจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งต่อไป เนื่องจากมิติต่างๆ เหล่านี้ต่างแทรกซ้อนในหลายระดับความสัมพันธ์ที่จะต้องวิเคราะห์ให้เห็นทางที่แน่ชัดต่อไประหว่างความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพยุโรปกับจีน

5.4 จีนกับภูมิภาคนิยมในเอเชีย

ภูมิภาคเอเชียไม่ได้มีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการก่อนหน้าทศวรรษที่ 1990 ที่กระแสมิภาคนิยมมีความหมายสำคัญในระบบเศรษฐกิจโลก ดังนั้นภูมิภาคนิยมของเอเชียที่เกิดขึ้นมาในระยะหลังนี้จึงค่อนข้างเป็นการตอบสนองต่อแรงกดดันของภูมิภาคนิยมที่กระทำกันในภูมิภาคอื่นๆ ปัจจุบันในระดับกว้างที่สุด ความร่วมมือทางเศรษฐกิจของเอเชียแปซิฟิกหรือเอเปค (Asia-Pacific Economic Cooperation : APEC) ถือเป็นการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกมาร่วมมือกับภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกโดยรวม นอกจากนี้ก็มีการประชุมเอเชีย-ยุโรปหรือแอสเอ็ม (Asia-Europe Meeting : ASEM) ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นระหว่างภูมิภาคเอเชียและภูมิภาคยุโรป สำหรับความริเริ่มการรวมกลุ่มเฉพาะประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงหรือที่เรียกย่อว่า อี เอ ซี ซี (East-Asian Economic Caucus : EAEC) นี้ ที่นายกรัฐมนตรีมาเลเซีย นาซอมฮาลีร์ เสนอนั้นยังไม่ได้เป็นที่ยอมรับกันนัก ที่เหลือที่เป็นกลุ่มอาเซียนที่มีบทบาทสำคัญเฉพาะพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลุ่มซาร์กที่มีความหมายเฉพาะเอเชียใต้

²¹ Snyder, Francis(1996), Legal Aspects of Trade Between The European Union and China: Preliminary Reflections

และเหลี่ยมเศรษฐกิจต่าง ๆ ซึ่งถือยุทธศาสตร์การพัฒนาสำคัญที่เน้นพื้นที่และอาณาบริเวณที่เชื่อมติดต่อกันระหว่างประเทศถึงสงครามเย็น

จีนในฐานะที่เปิดตัวรับทันการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจโลกย่อมไม่พ้นที่จะต้องมีการปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เอเปคหรือความร่วมมือทางเศรษฐกิจของเอเชียแปซิฟิกได้นำเอาจีน สมอง และใต้หวัน หรือ “สามจีน” เข้ามาเป็นเศรษฐกิจสมาชิก (member economies) พร้อมเพรียงกัน เพราะเอเปคเน้นการเปิดเสรีเศรษฐกิจการค้าและความร่วมมือทางวิชาการเป็นหลักโดยสิ่งที่จะยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางการเมืองทำให้จีนยอมรับบทบาทของ “สามจีน” ในเอเปคได้ ซึ่งปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าเป็นเวทีหนึ่งที่ทำให้จีนเริ่มต้นเคยกับการปรับตัวในระบบเศรษฐกิจโลกก่อนที่จะเข้าเป็นสมาชิกถาวรขององค์การการค้าโลก ซึ่งจีนยังมีปัญหาอยู่เกี่ยวกับประเทศมหาอำนาจเป็นสำคัญ ภูมิภาคนิคมจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จีนจำเป็นต้องใช้กลยุทธ์ในการเปิดตัวเข้ากับตลาดโลก การเปิดความสัมพันธ์ทวิภาคีกับประเทศเพื่อนบ้านเช่น ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ไม่เป็นเรื่องที่ง่ายเพราะมีปัญหาเรื่องการแบ่งแยกมาแต่ประวัติศาสตร์ สำหรับอาเซียนเองในเวลานี้ก็มีเวียดนามเข้ามาเป็นสมาชิกก็อาจทำให้อาเซียนต้องระมัดระวังจีนในเรื่องการกระทบกระทั่งทางการเมืองที่อาจมีผลต่อเศรษฐกิจได้ ในที่สุดจีนก็ได้ใช้กลยุทธ์ที่เกี่ยวกับเหลี่ยมเศรษฐกิจดึงดูดกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้านจนได้รับความสำเร็จค่อนข้างสูงในปัจจุบันโดยเน้นเฉพาะส่วนที่เชื่อมติดต่อกันประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศ ภูมิภาคนิคมโดยเหลี่ยมเศรษฐกิจนี้ก็คือเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญของจีนในการแผ่ขยายปรับตัวเข้ามาในระบบเศรษฐกิจโลก

สำหรับภูมิภาคที่เป็นพื้นที่ตอนในของจีนที่มีพรมแดนติดต่อกับทางตะวันตกโดยเฉพาะอดีตสหภาพโซเวียต มองโกเลีย ในเส้นทางสายไหม(Silk Road)นั้นอาจกล่าวได้ว่าจีนได้ใช้ประโยชน์ในการขายของสินค้าที่ผลิตในจีนให้กับผู้บริโภคในประเทศเหล่านั้นมาก^{๒๒} เนื่องจากพรมแดนเหล่านั้นออกทะเลได้ยาก (landlocked areas) ทำให้จีนมีความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบในการที่จะขยี้ขยายไปขายสินค้า พม่าตอนเหนือและเนปาลซึ่งตั้งอยู่ทางตอนใต้ของจีนที่ตกอยู่ในสภาพเดียวกัน อย่างไรก็ตามการติดต่อทางเศรษฐกิจระหว่างภูมิภาคต่อภูมิภาคของประเทศเหล่านี้กับจีนยังเป็นห่วงอภินิหารทางเศรษฐกิจของจีนทำให้ประเทศเหล่านี้พยายามที่จะขยี้ขยายไปมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับโลกภายนอก ความหวาดกลัวอิทธิพลของจีนอย่างเป็นทางการเป็นหลักฐานแตกต่างไปจากเหตุผลต่าง ๆ ของจีนในชายฝั่งตะวันออกของประเทศด้วยเหตุนี้ จีนยังมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความเชื่อมั่นในเชิงนโยบายให้กับประเทศต่าง ๆ ที่อยู่รอบๆ จีน

สิ่งที่ยังไม่แน่ชัดในเรื่องภูมิภาคนิคมของจีนก็คือ จีนได้มีนโยบายในเรื่องนี้อย่างไร เพราะที่ผ่านมาแนวทางที่มาจากเบื้องบน(top-down approach)ก็น่าจะมีความสำคัญมากและมักเป็น

^{๒๒} เฉพาะรัฐคาซัคสถาน (Kazakhstan) ซึ่งเป็นรัฐใหญ่มากและอยู่ติดกับจีนได้นำสินค้าเข้าเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 4 ของสินค้านำเข้ารวมในปี 1990 มาเป็นร้อยละ 40 ของการนำเข้ารวมในปี 1992 ซึ่งถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมาก ดูPrintfert, Richard (1996), "Regionalism in Asia and the Role of China", Paper prepared for the Fifth Convention of the East-Asian Economic Association in Bangkok, Oct.25-26, (mimeograph).

หลักปฏิบัติอยู่แล้วในจีน แต่ในขณะเดียวกันแนวทางที่มาจากเบื้องล่าง(bottom-up approach) ก็มักเกิดขึ้นมาให้เห็นบ่อยครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ในมณฑลต่าง ๆ เช่น กวางตุ้ง ไหหลำ และยูนนาน เป็นต้นว่าในกรณีของมณฑลยูนนานนั้นก็มีความรู้สึว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจของตนต่อไปก็คือการผูกสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านทางตอนใต้โดยเฉพาะไทย ไทยเองก็ได้มีการขยายขยายแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจกับมณฑลยูนนานโดยใช้ภูมิภาคนิยมในความหมายแหล่หมเศรษฐกิจครอบคลุมถึงลาว พม่า และสามารถขยายเข้าไปในขอบข่ายของโครงการลุ่มแม่น้ำโขง(Mekong Basin Project) ไม่ว่ารัฐบาลกลางของจีนจะเห็นด้วยหรือไม่กับการดำเนินการเหล่านี้ ปัจจุบันก็เป็นการศึกษาที่จะกล่าวหาว่ารัฐบาลจีนจะปล่อยให้การค้าเสรีโดยมณฑลต่าง ๆ โดยลำพังต่อไปอีกเป็นเวลานานเพียงใด โดยปราศจากการแทรกแซงในระดับหนึ่งจากรัฐบาลกลาง ประเด็นเหล่านี้ยังเป็นคำถามที่จะต้องเห็นคำตอบชัดเจนขึ้นในอนาคต

6. จีนกับวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินของเอเชียครั้งล่าสุด

นับตั้งแต่การเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในประเทศไทยในปี ค.ศ. 1997 เป็นต้นมาซึ่งถือได้ว่าการเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจครั้งนี้เป็นสัญญาณของการเริ่มต้นของการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชีย การเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในประเทศไทยอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็งประกอบกับการที่ค่าเงินบาทถูกโจมตีอย่างรุนแรงและต่อเนื่องโดยนักลงทุนจากต่างประเทศ ทำให้องค์การแห่งประเทศไทยต้องพยายามปกป้องค่าเงินบาท จนในที่สุดแล้วธนาคารแห่งประเทศไทยต้องยินยอมประกาศปล่อยลอยตัวค่าเงินบาท ส่งผลให้ค่าเงินบาทของไทยมีค่าอ่อนตัวลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้ภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศไทยประสบปัญหาอย่างรุนแรง และในที่สุดรัฐบาลไทยต้องยินยอมขอรับความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund) และในเวลาต่อมา อินโดนีเซีย และเกาหลีใต้ก็ต้องประสบปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจขึ้น และในที่สุดก็ต้องเดินตามเส้นทางเดียวกับประเทศไทย คือขอรับความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศเช่นกัน ซึ่งผลของการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบไปยังประเทศต่างๆในภูมิภาคเอเชียด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการที่ประเทศต่างๆในภูมิภาคเอเชียจะวันออกเฉียงใต้ หรือแม้แต่ฮ่องกงซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศจีนไปแล้ว

นับเป็นเวลาร่วมทศวรรษที่ญี่ปุ่นได้มีบทบาทอย่างมากในภูมิภาคเอเชีย ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะของการค้า การลงทุน รวมถึงการให้เงินช่วยเหลือ และเงินกู้แก่ประเทศต่างๆในภูมิภาคเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการลงทุนนั้น นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1993 เป็นต้นมา การลงทุนจากญี่ปุ่นในภูมิภาคเอเชียได้อยู่ในระดับที่สูงมาโดยตลอด แต่ผลจากการที่ญี่ปุ่นมีบทบาททางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียเช่นนี้เองที่ทำให้ญี่ปุ่นก็ต้องได้รับผลกระทบจากการที่เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินในภูมิภาคเอเชีย นอกเหนือจากญี่ปุ่นแล้ว จีนเองก็เป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจอย่างมากในภูมิภาคเอเชียโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการค้า แต่จาก

การที่จีนมีบทบาทในภูมิภาคนี้ ประกอบกับการที่ฮ่องกงได้รับผลกระทบจากวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินโล่งเรื่องมาตั้งแต่การเกิดวิกฤตในประเทศไทย อินโดนีเซีย และ เกาหลีใต้ ซึ่งในที่สุดแล้วฮ่องกงเองก็ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาทางเศรษฐกิจเช่นกัน ทำให้จีนต้องได้รับผลกระทบจากวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินในครั้งนี้ค่อนข้างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ถ้าหากมองในอีกด้านหนึ่งนั้น จีนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของสาเหตุในการเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินครั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤตในประเทศไทยและอินโดนีเซีย ทั้งนี้เนื่องจากการที่จีนมีความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบในสินค้าที่มีการใช้แรงงานอย่างเข้มข้น เพราะว่าจีนมีจำนวนประชากรมากจึงทำให้จีนเป็นประเทศที่มีจำนวนแรงงานโดยเฉพาะแรงงานราคาถูกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นสินค้าส่งออกประเภทที่มีการใช้แรงงานอย่างเข้มข้นของจีนจึงมีราคาถูก ส่งผลให้การส่งออกสินค้าประเภทเดียวกันของประเทศไทย และอินโดนีเซียรวมทั้งประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียประสบปัญหา ซึ่งในที่สุดแล้วก็ได้ส่งผลต่อเนื่องจนกระทั่งเกิดเป็นวิกฤตการณ์ขึ้น

ผลที่เกิดจากวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินของหลาย ๆ ประเทศในภูมิภาคเอเชียประการหนึ่งซึ่งเป็นที่สนใจอย่างกว้างขวางคือ การอ่อนตัวลงอย่างรุนแรงและต่อเนื่องของค่าเงินสกุลต่างๆ ในภูมิภาคเอเชีย ไม่ว่าจะเป็นเงินบาทของไทย เงินเปโซของอินโดนีเซีย แม้แต่ประเทศมหาอำนาจในเอเชียอย่างญี่ปุ่นที่ค่าเงินเยนอ่อนตัวลงอย่างไม่น่าเชื่อ และในปัจจุบันประเทศไทยก็กลายเป็นความหวังในภูมิภาคเอเชียในอันที่จะเป็นผู้นำในการฟื้นฟ่ววิกฤตเศรษฐกิจและการเงินก็คือประเทศจีน เงิน Renminbi ของจีนกลายเป็นเงินสกุลแห่งความหวังมีการจับตามองกันว่าจีนจะสามารถรักษาค่าเงินของตนไว้ได้ไหม และอีกนานเท่าไร เป็นประเด็นที่กลายเป็นที่สนใจอย่างกว้างขวางว่าจีนจะมีท่าทีที่จะยินยอมปล่อยให้เงิน Renminbi ของตนอ่อนค่าลงหรือไม่

มีแนวความคิดในการคาดการณ์เกี่ยวกับทิศทางที่จีนจะจัดการกับสกุลเงิน Renminbi ของตนในอนาคตอย่างไรในสองแนวทาง แนวความคิดแรกคาดการณ์ว่าจีนน่าจะปล่อยให้ค่าเงินของตนอ่อนตัวลงในอนาคตอย่างแน่นอน เนื่องจากมีสัญญาณทางเศรษฐกิจหลายประการที่แสดงให้เห็นว่าเศรษฐกิจจีนเริ่มเผชิญหน้ากับปัญหามากขึ้นเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นมูลค่าการส่งออกที่ลดลง อัตราการขยายตัวของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศมีค่าลดลงเหลือเพียงประมาณร้อยละ 7-8 หลังจากที่จีนมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจไม่ต่ำกว่าร้อยละ 10 ติดต่อกันมาเป็นระยะเวลานาน รวมถึงมูลค่าการลงทุนที่เกิดขึ้นภายในประเทศที่มีค่าลดลงเนื่องมาจากปัญหภายในจีนเอง สำหรับแนวความคิดที่สองคือ ไม่เชื่อว่าจีนจะทำการปล่อยให้ค่าเงินของตนอ่อนตัวลง เนื่องจากเชื่อกันว่าจีนเองน่าจะได้เห็นกรณีของประเทศไทยเป็นตัวอย่างแล้วว่าการที่ค่าเงินอ่อนตัวลงไม่มีความจำเป็นที่การส่งออกของประเทศจะได้รับการกระตุ้น ถึงแม้ว่าทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์จะเชื่อว่าค่าเงินอ่อนตัวลงจะสามารถส่งผลต่อการส่งออกของประเทศได้

แต่อย่างไรก็ตามก็ยังไม่มียุติสามารถชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าจีนจะปรับตัวไปในทิศทางใดในระยะสั้น กล่าวคือจีนจะปล่อยให้ค่าเงิน Renminbi อ่อนตัวลงหรือไม่เนื่องจากในระยะเวลาสั้น ๆ นี้จีนยังคงสามารถรอดพ้นจากการได้รับผลกระทบของวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินไปได้ ด้วยเหตุผลหลักสองประการซึ่งนับได้ว่าเป็นความโชคดีของจีนเอง ประการแรกคือจีนยังคงมีเงิน

สดสำรองอยู่เป็นจำนวนมาก ประมาณ 140 พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และประการที่สองคือ การที่จีนยังไม่ได้เปิดเสรีตลาดการเงิน ซึ่งนับเป็นความโชคดีของจีนแม้จะเป็นเพียงช่วงเวลาสั้นๆ เพราะการที่ตลาดการเงินของจีนไม่เปิดเสรีนี้เองที่ทำให้ไม่มีการไหลออกของเงินทุนภายในประเทศอย่างรุนแรงดังเช่นกรณีของประเทศไทย

แต่การที่จีนโชคดีสามารถรอดพ้นจากภาวะวิกฤตเช่นนี้ในระยะสั้นก็ไม่ได้หมายความว่าจีนจะไม่มีปัญหาทางเศรษฐกิจเลยและไม่ได้หมายความว่าจีนจะสามารถรอดพ้นวิกฤตการณ์นี้ไปได้ในระยะยาว เพราะอย่างน้อยที่สุดสิ่งที่ทำให้จีนโชคดีในปัจจุบันคือการที่จีนยังไม่ได้เปิดเสรีทางการเงินจะกลับมากเป็นผลเสียแก่จีนเองในอนาคต ด้วยเหตุที่ว่าการที่จีนยังไม่เปิดเสรีในตลาดการเงินจึงทำให้เสถียรทางการเงินของจีนยังคงถูกควบคุมจากทางการจีนอย่างเข้มงวดซึ่งก่อให้เกิดความไม่สะดวกต่อการลงทุนอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาแห่งกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) นอกจากนี้จีนยังมีปัญหาอีกหลายประการที่เป็นต้นเหตุที่ทำให้การลงทุนในจีนลดลงอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่นการที่สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานภายในจีนยังไม่ได้พอซึ่งนำไปสู่ปัญหาต้นทุนการขนส่งของแต่ละอุตสาหกรรมสูงขึ้น รวมทั้งการที่กฎหมายและกฎเกณฑ์ภายในประเทศจีนเองก็ยังไม่มีความชัดเจนและโปร่งใสจึงเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อนักลงทุน นอกจากนี้การที่เทคโนโลยีและวิทยาการทางด้านการจัดการและการผลิตของจีนก็ยังคงมีความล้าหลังทำให้ต้นทุนการผลิตสูง และในปัจจุบันถึงแม้จีนจะมีบริษัทขนาดใหญ่จำนวนมากแต่ก็ล้วนแล้วแต่เป็นกิจการของรัฐเสียส่วนใหญ่ นอกจากนี้ถึงแม้กิจการเหล่านั้นจะถูกเรียกว่าเป็นกิจการขนาดใหญ่ก็ยังคงเป็นขนาดใหญ่ตามมาตรฐานของจีนเองซึ่งไม่สามารถเปรียบเทียบกับองค์กรลักษณะเดียวกันในต่างประเทศได้เลย

ดังนั้นจีนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมองแนวทางการแก้ปัญหาไปในระยะยาวโดยจะต้องเป็นการวางแผนนโยบายในระยะยาวอย่างชัดเจนและในรายละเอียดของนโยบายระยะยาวนั้นต้องสามารถครอบคลุมการแก้ปัญหาที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น สิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งของจีนคือการเปิดตัวทางการเงินเข้าหาเวทีในระดับนานาชาติ โดยการเปิดตลาดเงินตราต่างประเทศจีนยังต้องทำการจัดระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานให้ดีขึ้นเพื่อสร้างความสะดวกแก่การลงทุน รวมไปถึงการวางกฎหมายและกฎเกณฑ์ที่มีความชัดเจนและโปร่งใส เพื่อเอื้ออำนวยแก่การลงทุนภายในประเทศ ปัญหาทางด้านความล้าสมัยของเทคโนโลยีและวิทยาการทางด้านการจัดการและการผลิตก็มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการแก้ไข นอกจากนี้การปฏิรูปองค์กรก็เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างมาก

สำหรับในเวทีการค้าโลกถึงแม้จีนจะสามารถเพิ่มการมีส่วนร่วมกับระบบเศรษฐกิจโลกได้มากขึ้น อันเป็นผลเนื่องมาจากกระบวนการปฏิรูปและการเปิดประเทศ (Reform and Opening Process) ของประเทศจีนในระยะเวลากว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตามจีนยังคงถูกจัดเป็น “คนนอก (Outsider)” ในระดับนานาชาติ ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่จีนเองได้ปฏิเสธทั้งทางตรงและทางอ้อมที่จะเข้าร่วมในบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ขั้นพื้นฐานในระดับสากล โดยตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือประเด็นเรื่องได้วันซึ่งทางการปักกิ่งได้ปฏิเสธอย่างชัดเจนและหนักแน่นที่จะยุติการ

ใช้กำลังเข้าแก้ปัญหา และในประเด็นเรื่องการควบคุมอาวุธนั้น จีนแสดงให้เห็นถึงความไม่รับผิดชอบ โดยการส่งออกอาวุธไปยังประเทศต่าง ๆ เช่น ปากีสถาน, ซิเรีย และอิหร่าน

นอกจากนี้การที่จีนมักจะมีข้อเสียในทางที่ไม่ดีนักเกี่ยวกับประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน เช่น การใช้แรงงานเด็กในการผลิตสินค้าบางประเภท รวมถึงการที่จีนไม่สามารถปรับมาตรฐานบางประการให้สอดคล้องกับเงื่อนไขการเข้าเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก (World Trade Organization ; WTO) ได้ ทำให้จีนยังคงเป็นประเทศที่ไม่อยู่ภายในระบบเดียวกับประเทศอื่น ๆ จึงมีผลให้สินค้าส่งออกของจีนถูกกีดกันทางการค้าโดยมาตรการที่ไม่ใช่ภาษีและศุลกากร เช่น การไม่ยอมรับสินค้าของจีนด้วยเหตุผลที่ว่าจีนมีการละเมิดสิทธิมนุษยชน, มีการใช้แรงงานเด็ก และมีการทำลายสิ่งแวดลอม ถึงแม้ว่าพัฒนาการของWTOจะมีรากฐานมาจากข้อตกลงว่าด้วยการค้าและภาษีศุลกากร(GATT) ซึ่งเป็นข้อตกลงที่ว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศอย่างเสรี แต่ก็ได้มีการนักวิชาการหลายฝ่ายได้เสนอแนวความคิดว่าโดยเนื้อหาที่แท้จริงแล้วการค้าระหว่างประเทศที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ขององค์การการค้าโลกก็ยังไม่เป็นการค้าเสรีที่แท้จริง อย่างน้อยก็ปรากฏให้เห็นได้จากการที่ยังคงมีการกีดกันทางการค้ากับประเทศที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก ด้วยเหตุผลที่เกี่ยวกับมาตรฐานบางประการที่ไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขขององค์การการค้าโลก และจีนเองก็คงตระหนักถึงปัญหาเช่นนี้ที่ตนจะต้องเผชิญอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นจีนจึงมีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องปรับมาตรฐานบางประการของตนให้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางองค์การการค้าโลกกำหนด และนี่ก็เป็นเหตุผลหนึ่งในการเดินทางมาเยือนประเทศจีนของประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในครั้งล่าสุดนี้

7. สรุป

จากการที่ได้กล่าวมาเป็นการศึกษาขั้นต้น จีนจะเป็นมหาอำนาจที่ชัดเจนในระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกในศตวรรษที่ 21 ที่จะต้องมีการศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจีนเพื่อทราบถึงบทบาทของจีนที่จะมีต่อระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกจึงเป็นสิ่งจำเป็น ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้อาจจะแตกต่างกันไปไม่ว่าจะเป็นประเทศมหาอำนาจ ประเทศพัฒนาแล้วหรือประเทศกำลังพัฒนาโดยทั่วไป ด้วยเหตุนี้ประเทศต่าง ๆ จึงให้ความสำคัญกับการจัดบทบาทของตนที่มีกับจีนในระบบเศรษฐกิจสังคมที่จีนกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

เพราะการปฏิรูปที่เกิดขึ้นในปลายทศวรรษที่ 1970 โดยประธานาธิบดี เลี้ยว ผิง ทำให้เห็นภาพลักษณ์ของระบบเศรษฐกิจใหม่ที่จีนต้องการดำเนินการในอนาคต ชาวโลกต้องใช้เวลาหลายปีกกว่าจะเห็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่รวดเร็วของจีนและความสำคัญที่เปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วเช่นกันในระบบเศรษฐกิจโลก ในปัจจุบันการขยายตัวของเศรษฐกิจของจีนสูงถึงกว่าร้อยละ 10 สร้างความกดดันในการดำเนินนโยบายสำหรับรัฐบาลกลาง

ความสำเร็จทางการพัฒนาเศรษฐกิจสะท้อนให้เห็นจากการขยายการประกอบการภายในประเทศที่ขยายตัวเพิ่มขึ้น การขยายตัวของการลงทุนจากต่างประเทศเข้าจีนทำให้จีนกลายเป็นแหล่งลงทุนอันดับสองของโลกในเวลานี้ การขยายตัวทางการค้ารวดเร็วมากกว่า 10 เท่าตัวในช่วงเวลาประมาณ 1 ทศวรรษ การขยายตัวการบริโภคสินค้าในจีนจากรายได้ที่สูงขึ้นทำให้ตลาดจีนเป็นตลาดที่น่าสนใจที่สุดตลาดหนึ่งของโลกเศรษฐกิจในเวลานี้จนถึงต้นทศวรรษหน้าอย่างไม่ต้องสงสัย ทั้งนี้ไม่รวมไปถึงมิติของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในอีกหลาย ๆ ด้านที่เกิดขึ้น

สำหรับบทบาทของจีนที่มีกับโลกภายนอกนั้น ปรากฏว่าจีนต้องดำเนินการสัมพันธ์กับประเทศหลัก ๆ ที่เป็นประเทศมหาอำนาจอย่างเข้มข้นขึ้น ในกรณีความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกา นั้นจีนมีการปะทะกันทางความคิด ในเรื่องเศรษฐกิจการเมืองกับ สหรัฐฯ ในหลายเรื่องและเห็นเด่นชัดในเวทีเศรษฐกิจการเมืองโลกมากที่สุด สำหรับความสัมพันธ์กับสหภาพยุโรปนั้นก็มีความขัดแย้งคล้ายคลึงกับสหรัฐฯ ซึ่งมีหลายประเด็นที่จีนยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ในกรณีความสัมพันธ์กับประเทศญี่ปุ่นนั้นเนื่องจากความระแวงระแหนทางประวัติศาสตร์ ทำให้ความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นเป็นไปค่อนข้างลำบากและไม่เห็นเด่นชัด แต่ในภาพรวมแล้วมหาอำนาจเหล่านี้มองเห็นการทะยานขึ้นทางบทบาทเศรษฐกิจการเมืองของจีนในโลก ทำให้มหาอำนาจเหล่านี้ต้องมีการจัดบทบาทของตนในการมีความสัมพันธ์กับจีน เป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่อง

ในเมื่อจีนยังไม่สามารถเข้าเป็นสมาชิกในประชาคมโลกได้อย่างเต็มที่ สังเกตได้จากการที่จีนยังไม่เป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก(WTO) ทำให้จีนต้องปรับบทบาทของตนในหลายเรื่อง ที่สำคัญในภูมิภาคก็คือจีนได้เริ่มใช้ประโยชน์จากภูมิภาคนี้ชม โดยเฉพาะประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่นี้ติดต่อและสัมพันธ์กับจีน รวมไปถึงชาวจีนโพ้นทะเล โดยเฉพาะการสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่ระบบของตนและสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน จนเป็นที่ปรากฏในหลายเรื่อง เช่นในด้านการค้าการลงทุนตั้งที่กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ตามการก้าวกระโดดและโตเร็วทางเศรษฐกิจของจีนนี้ได้สร้างปัญหาตามมา โดยเฉพาะการที่จะต้องปรับตัวกับระบบเศรษฐกิจใหม่ที่สัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจโลก โครงสร้างพื้นฐานของจีนในเวลานี้จะต้องมีการขยายไปอีกมาก ธนาคารโลกได้คาดการณ์ความต้องการในการสร้างสาธารณูปโภคในจีน คิดเป็นประมาณครึ่งหนึ่งของความต้องการการลงทุนสาธารณูปโภคในเอเชียตะวันออก จีนเริ่มมีการขาดแคลนพลังงานอย่างหนักจากการพัฒนาอุตสาหกรรมรวดเร็ว ทำให้แหล่งพลังงานในประเทศที่มีอยู่โดยเฉพาะถ่านหินและน้ำมันไม่เพียงพออีกต่อไปและกลายเป็นผู้นำในการใช้พลังงานที่สำคัญของโลกในเวลานี้

รายได้ประชากรที่เปลี่ยนแปลงไปจากการมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจโลกแบบนี้ สร้างความแตกต่างทางรายได้มากขึ้น โดยเฉพาะระหว่างผู้ประกอบการกับผู้ให้แรงงาน ระหว่างเมืองกับชนบท ระหว่างชนชั้นกลางผิวกึ่งกับชนชั้นที่อยู่ทางตอนในของประเทศ ความตึงเครียดทางสังคมมีระดับสูงขึ้นสังเกตได้จากการเคลื่อนย้ายแรงงานมหาศาลนับ 100 ล้านคนที่เกิดขึ้นในจีนในเวลานี้ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่มีมาก่อนตั้งแต่จีนมีการปฏิวัติหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา

นอกจากนี้ ประสิทธิภาพและความสามารถในการบริหารของรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่นในหลาย ๆ ด้านยังเป็นสิ่งที่ไม่เห็นภาพชัดเจนว่าจะดำเนินไปในทิศทางใดต่อไปในอนาคต ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนคือการใช้นโยบายการจัดเก็บภาษีในรูปแบบต่างๆ ของรัฐบาลกลางและของมณฑลต่างๆ ที่ดำเนินอยู่ในเวลานี้

ความไม่แน่นอนดังกล่าวข้างต้นในสายตาของรัฐบาลจีนคิดว่าสามารถปรับเปลี่ยนได้ ตราบเท่าที่จีนยังมีการขยายตัวรวดเร็วทำให้จีนสามารถปรับเปลี่ยนนโยบายที่จะไม่กระทบถึงกลุ่มบุคคลต่างๆ อย่างรุนแรงนัก รายได้ที่เพิ่มสูงขึ้นของประชากรโดยรวมในขณะนี้ทำให้เกิดการฟุ้งเฟ้อบริโภคสินค้าใหม่ๆ มากมาย สร้างโอกาสการขยายตัวเพื่อตอบสนองของการผลิตและจำหน่ายสินค้าให้กับประชาชน ไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการในประเทศหรือจากต่างประเทศ จากการคาดการณ์ของหลายสำนักต่างเห็นพ้องต้องกันว่าเพราะจีนทำให้การขยายตัวของตลาดสินค้าของเอเชียตะวันออกในปลายทศวรรษหน้าเท่ากับการขยายตัวของตลาดสินค้าใน สหภาพยุโรป และสหรัฐอเมริกา

ที่สำคัญโลกจะไม่ควรสร้างให้จีนเกิดภาวะโดดเดี่ยวในอนาคต ซึ่งก็หมายความว่าในมุมกลับเช่นกันว่า จีนไม่ควรจะทำตนโดดเดี่ยวในโลกอนาคตเช่นกัน เพราะไม่เช่นนั้นแล้วจีนมีโอกาสที่จะสร้างความไม่แน่นอนให้เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกได้มาก สิ่งที่สำคัญก็คือหากจีนโดดเดี่ยวตนเองในยุคนี้ ในขณะที่จีนมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจโลกอย่างมีนัยสำคัญในยุคนี้ ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศต่างๆ ได้มาก โดยเฉพาะประเทศต่างๆ ที่อยู่ในภูมิภาคเอเชีย เมื่อเป็นเช่นนี้ก็คงต้องมาพิจารณาสิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อไปในเรื่องการจัดบทบาทของจีนในระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและการเงินครั้งล่าสุดในเอเชีย มีส่วนในการที่จะกระทบถึงประเทศจีนได้ ทั้งนี้จีนมีการค้าขายและการลงทุนตลอดจนมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านต่างๆ กับประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคค่อนข้างมาก การหดตัวทางเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชีย รวมไปถึงการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจได้เริ่มมาตั้งแต่ในประเทศไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น และอีกหลายประเทศ จึงย่อมที่จะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจจีนไม่มากนัก ซึ่งวิกฤตการณ์นี้จะยังคงส่งผลกระทบต่อประเทศต่างๆ ในภูมิภาค เอเชียอย่างน้อยถึงทศวรรษที่ 21 เมื่อเป็นเช่นนี้ ค่าเงินRenminbiของจีนก็อาจจะผันผวนได้ ซึ่งไม่แน่ว่าจะต้องทำการลดค่าเงินหรือไม่ดังที่เป็นประเด็นถกเถียงกันสำหรับผู้ดำเนินนโยบายในเรื่องนี้ เพราะถ้าหากเศรษฐกิจภายนอกของจีนเช่นทางด้านการลงทุน ไม่แข็งแกร่งเพียงพอ และเศรษฐกิจภายในที่เริ่มมีตัวลง กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ควบคุมโดยรัฐมีปัญหาเช่น การเงินการธนาคาร ตลอดจนปัญหาทางด้านการคลัง และปัญหาทางด้านโครงสร้างอื่นๆ ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีความเกี่ยวโยงกันอย่างมากกับประเด็นเรื่องค่าเงินของจีน จึงจำเป็นจะต้องติดตามความผันผวนของวิกฤตทางเศรษฐกิจทั้งของภูมิภาคและของจีนเอง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงค่าเงินของจีน ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคตจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งนี้

Table 6.1: Annual Growth Rates of Real GDP in East Asia
1961-1994

	1961-70	1971-80	1981-90	1991-94	1961-94
World	5.6	5.6	2.9	1.1	3.7
East Asia	8.9	5.0	5.0	4.5	6.4
Japan	11.0	4.0	4.2	1.4	5.9
China	3.4	5.8	8.0	12.4	6.7
Hong Kong	9.4	9.8	6.7	5.7	8.1
Korea	8.4	8.6	9.3	6.9	8.5
Taiwan	9.7	9.8	7.9	6.8	8.8
Singapore	8.8	8.9	7.0	8.2	8.3
Malaysia	6.5	7.9	6.0	8.4	7.0
Thailand	8.3	6.7	7.8	8.1	7.7
Philippines	5.2	6.8	1.8	1.3	3.8
Indonesia	3.8	7.2	5.8	8.8	6.7

Sources: International Economic Data Bank, The Australian National University, Canberra, data compiled from the World Bank's World Tables 1992; Asia-Pacific Economics Group, 1995, Asia-Pacific 1995; The Australian National University, cited from Drysdale & Huang, "Growth, Energy and the Environment: new challenges for the Asian-Pacific economy, *Asian-Pacific Economic Literature*, Vol. 9, No. 2, Nov. 1995, p. 2

Table 6.2 : The Township and Village Enterprises in China (1978-1994)

	1978	1983	1988	1990	1994
Enterprises (Thousand Units)	1,524.2	1,346.4	18,881.0	18,504.0	24,045.2
Employee (Thousand Persons)	28,265.6	32,346.4	91,454.3	92,547.3	120,182.0
Gross Output Value (Billions of Yuan)	49.3	101.7	649.6	846.2	4,258.9

Sources : China Yearbook of Statistics

Table 6.3 : The Employment & Output of Township & Village Enterprises

	Total	Agriculture	Industry	Construction	Commerce & Food service
Employee (Thousand Units)	120,182.0	2,608.0	69,616.0	16,218.0	24,483.0
Output Value (Billions of Yuan)	4,258.9	57.56	3,233.61	91.24	66.93

Sources : China Yearbook of Statistics

ตารางที่ 6.4 : แบบแผนความเป็นเจ้าของในอุตสาหกรรมและการค้าของเงิน

หน่วย : ร้อยละ

	รัฐเป็นเจ้าของ	เจ้าของร่วม	เอกชนและอื่นๆ
ผลิตอุตสาหกรรม			
1980	76	23	1
1990	58	35	9
1992	48	38	14
การค้าปลีก			
1980	51	45	4
1990	39	34	27

ที่มา : China's Economic Yearbook, Statistical Yearbook of China

Table 6.5: China's Trade with the World, 1975-94

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Exports	9.8	13.8	18.1	22.0	22.3	22.3	24.3	27.4	30.9	39.4	47.5	52.8	62.1	71.8	86.0	91.8	115.2
Imports	11.1	13.6	18.9	22.0	19.3	21.4	26.2	42.3	42.3	42.2	44.3	39.7	53.3	63.8	80.6	104	122.6

Source: IMF (1994)

Table 6.6: China's Trade Share in Terms of GDP

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
X/GDP	9.4	9.8	13.4	4.4	4.8	6.4	5.1	8.4	7.8	8.7	10.5	11.2	16.4	19.8	21.4		
M/GDP	2.7	6.3	5.8	4.4	4.2	4.4	5.1	9.9	10.9	10.8	12.5	12.5	14.1	17.4	20.2		
(X+M)/GDP	6.1	8.1	7.3	8.8	8.8	8.8	10.5	16.3	18.4	20.3	23.8	23.7	30.5	37.0	41.7		

Source: IMF (1994)

Fig. 6.1 : China's Trade with the world, 1978-94

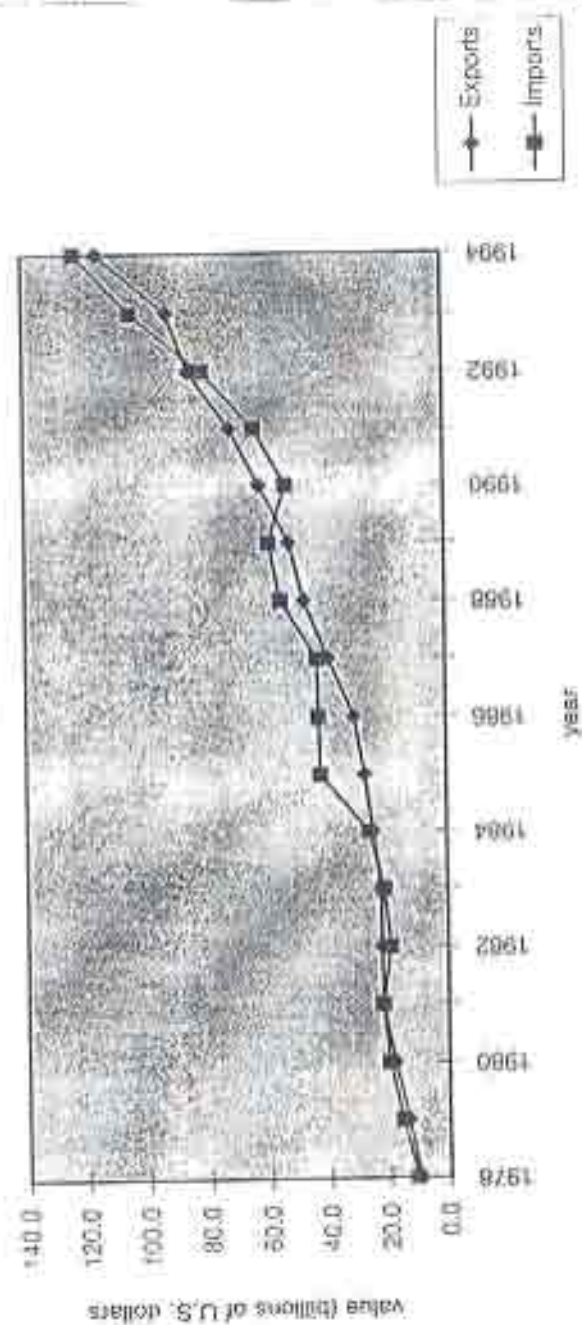


Fig. 6.2 : China's Trade Share in Terms of GDP

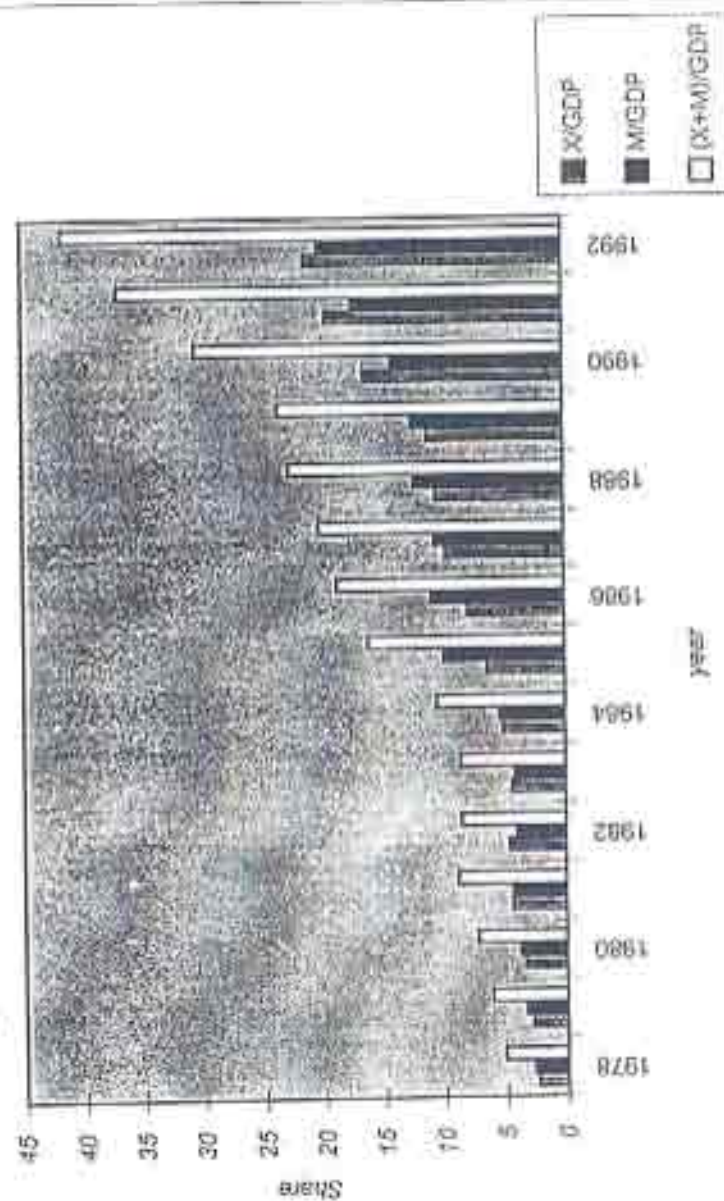


Table 8.7 : Chinese Major Trading Partners

Unit : Percentage

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Exports															
Total (Billion U.S. Dollars)	9.7	10.1	10.1	91.8	81.9	23.0	24.3	27.3	31.4	28.3	95.6	52.8	84.0	71.9	82.0
Total (Percentage)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1. Hong Kong	20.6	24.3	24.3	24.7	22.7	25.4	25.8	25.4	21.3	24.9	28.2	41.4	42.2	46.0	44.1
2. Japan	17.5	20.1	20.1	21.0	21.8	20.6	21.0	21.3	18.2	18.2	16.8	15.6	14.2	14.3	13.8
3. United States	3.1	4.4	4.4	7.0	8.3	7.7	9.2	8.4	6.3	7.4	7.1	8.3	6.3	6.8	10.1
4. Germany	2.1	1.9	1.7	0.9	0.8	1.4	1.4	1.7	3.9	3.0	2.2	3.4	3.1	3.3	3.2
5. U.S.S.R. (Europe)	3.1	3.8	4.9	3.7	8.7	8.1	3.2	2.8	2.2	3.0	2.5	3.0	3.1	3.3	2.8
6. Korea	0.9	0.0	0.0	3.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.8	3.1	2.8
7. Canada	2.1	2.0	2.2	3.2	2.7	2.7	4.8	7.1	2.3	3.3	2.3	3.2	3.1	3.0	2.4
8. Italy	0.0	0.7	1.2	2.3	1.4	1.4	1.3	1.1	1.6	1.5	1.6	1.5	1.4	1.2	1.4
9. Australia	8.1	2.0	3.2	1.4	0.0	0.9	1.2	1.3	1.3	1.8	1.8	1.2	1.4	1.2	1.2
10. Indonesia	4.1	3.8	2.3	1.8	1.4	2.7	1.2	1.5	4.2	1.2	1.8	1.1	1.1	1.0	1.1
Imports															
Total (Billion U.S. Dollars)	10.9	16.7	19.5	21.8	18.8	21.9	29	42.3	41.2	42.2	95.8	89.1	54.4	84	80.8
Total (Percentage)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1. Hong Kong	0.8	1.3	3.1	8.8	8.8	8.0	10.8	11.3	11.0	18.4	21.9	21.2	20.8	21.5	23.4
2. Japan	92.4	34.0	26.7	20.7	20.8	25.2	31.2	22.9	23.9	22.2	20.0	17.8	14.2	15.9	14.2
3. United States	6.4	10.1	19.6	21.8	22.8	17.1	14.8	12.3	10.9	11.1	11.9	13.4	12.1	12.5	11.0
4. Germany	5.2	10.3	6.7	8.0	6.3	8.8	8.0	6.7	8.5	7.2	6.3	5.8	6.3	6.7	5.0
5. U.S.S.R. (Europe)	1.8	1.9	1.6	0.8	1.1	1.3	2.2	3.4	5.5	5.0	5.3	7.9	9.0	5.3	4.8
6. Korea	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.4	1.7	3.2
7. Canada	2.8	3.8	4.1	4.8	6.3	7.8	4.2	3.8	3.2	3.3	2.4	1.3	2.8	2.2	2.4
8. Italy	1.0	1.0	1.0	1.4	1.6	1.4	1.5	2.1	2.8	2.6	2.9	3.8	2.0	2.9	3.1
9. Australia	5.4	8.4	5.6	2.5	4.8	2.8	3.8	3.7	3.2	3.0	2.0	2.3	2.8	2.5	2.1
10. Indonesia	0.004	0.0	0.002	0.2	1.1	0.5	0.8	0.3	0.7	1.4	1.3	1.0	1.1	1.1	2.0

Source : IMF (1994)

Table 6.8 : Foreign Direct Investment to East Asian Countries

Unit : Billions of U.S. Dollars

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
China	1.7	1.9	2.3	3.2	3.4	3.5	4.4	11.2	27.5	33.8
Japan	0.6	0.2	1.2	-0.5	-1.1	1.8	1.4	2.7	0.1	0.1
NICS										
Korea	0.2	0.4	0.6	0.9	0.8	0.7	1.1	0.6	0.5	1.3
Taiwan	0.3	0.5	0.7	1.0	2.4	2.3	1.8	1.5	1.2	1.6
Hong Kong	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2	0.3	0.3	0.3
ASEAN										
Indonesia	0.3	0.3	0.4	0.6	0.7	1.1	1.5	1.8	2.0	4.0
Malaysia	0.7	0.5	0.4	0.7	1.7	2.3	4.0	5.2	5.2	5.1
Philippines		0.1	0.3	0.9	0.6	0.5	0.5	0.2	0.8	1.7
Singapore	1.0	1.7	2.8	3.7	2.9	5.6	4.9	6.7	6.8	5.5
Thailand	0.2	0.3	0.4	1.1	1.8	2.4	2.0	2.1	1.7	2.2
Vietnam	-	-	-	-	0.2	-	0.7	0.7	1.0	1.4
Total	5.3	6.2	9.4	11.9	13.7	20.5	22.5	33.0	47.1	57.0

Source : Asia-Pacific Economics Group, "Asia-Pacific profiles," Australian National University, 1995.

Fig. 6.3: Foreign Direct Investment to East Asian Countries

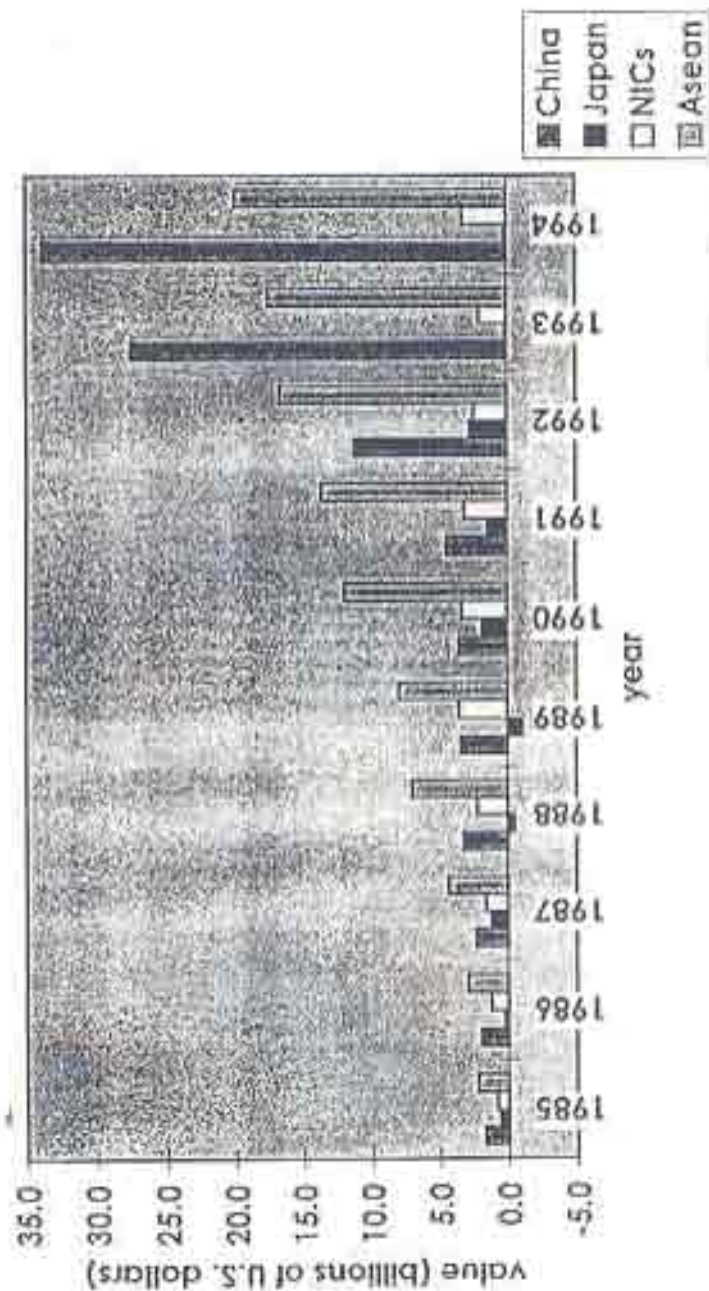


Table 6.9 : Recent Change in Foreign Direct Investment Approval

Unit : Billions of U.S. Dollars

	1991	1992	1993
China, People's Rep. of	12	58.1	110.9
Indonesia	8.8	10.3	7.6
Korea	1.4	0.9	0.9
Malaysia	2.3	2.1	0.8
Philippines	0.8	0.3	0.4
Singapore	1.7	2.1	2.4
Taipei, China	1.8	1.5	0.9
Thailand	5	10	4.1
Total	33.7	85.4	127.9

Source : Japan External Trade Organization (Petri 1994)

Table 6. 10 : EU's trade with China, 1970-93

year	(ecu bn)	X (ecu bn)	trade balance	M/T (%)	X/T (%)
1970	0.3	0.5	0.1	0.6	0.8
1975	0.7	1.2	0.5	0.5	1.0
1978	1.0	1.5	0.5	0.5	0.9
1979	1.4	2.2	0.8	0.6	1.8
1980	2.0	1.8	-0.2	0.7	0.8
1981	2.4	2.0	-0.4	0.8	0.8
1982	2.4	2.2	-0.3	0.7	0.8
1983	2.8	2.9	0.1	0.9	1.0
1984	3.3	3.8	0.4	0.8	1.1
1985	3.9	7.2	3.2	1.0	1.9
1986	4.2	6.5	2.3	1.3	1.9
1987	5.2	5.5	0.3	1.5	1.6
1988	7.0	5.8	-1.2	1.8	1.6
1989	9.1	6.4	-2.8	2.0	1.5
1990	10.6	5.3	-5.3	2.3	1.3
1991	15.0	5.8	-9.4	3.0	1.3
1992	16.8	6.9	-9.9	3.4	1.6
1993	19.5	11.3	8.2	4.0	2.3

M/T = imports from China over total EU imports.

X/T = exports to China over total EU exports

Source : Eurostat, various sources; Eurostat (1981, 4.1.1.1, 23)

Table 6.11 : Changes in Chinese Export and Import Shares

	Exports		Imports	
	1980	1994	1980	1994
Food and live animals	6.15	6.07	0.15	0.02
Beverages and tobacco	0.00	0.01	0.00	0.01
Crude material, inedible, except fuels	0.09	0.03	0.06	0.06
Mineral fuels, lubricants and related materials	0.21	0.03	0.01	0.02
Animal and vegetable oils, fats and waxes	0.00	0.00	0.03	0.00
Chemicals and related products	0.08	0.04	0.10	0.11
Manufactured goods (classified by primary material)	0.20	0.16	0.25	0.27
Machinery and transport equipments	0.03	0.19	0.26	0.42
Miscellaneous manufactured articles*	0.16	0.47	0.03	0.06
Others	0.09	0.00	0.01	0.02
TOTAL	1.00	1.00	1.00	1.00

*includes textile and apparel

Source : Statistics Canada, World Trade Database 1980-1994

Table 6.12 : US-China Bilateral Trade Balances

	US Data	Chinese Data	Adjusted US Data	Adjusted Chinese Data
1989	-6.2	1.5	-4.9	-3.7
1990	-10.4	1.4	-9.1	-7.8
1991	-12.7	1.8	-11	-9.9
1992	-18.3	0.3	-15.9	-15.4
1993	-22.8	-6.3	-19.5	-24.9
1994	-29.5	-7.5	-25.8	-29.1
1995	-33.8	-8.6	-28.9	-31.2

Source : K.C. Fung and Lawrence J. Lau, *The China-U.S. Bilateral Trade Balances : How Big Is It Really?*

Department of Economics, Stanford University, Stanford California, April 1996

Table 6. 13 : Bilateral US-Chinese Economic Area Trade Balance

Unit : Billions of U.S. dollars

	Chinese Economic Area	PRC	Hong Kong	Taiwan
1987	-25.9	-2.8	-5.9	-17.2
1988	-20.6	-3.5	-4.6	-12.6
1989	-22.6	-6.2	-3.4	-13.0
1990	-24.4	-10.4	-2.8	-11.2
1991	-23.7	-12.7	-1.1	-9.8
1992	-28.4	-18.3	-0.7	-9.3
1993	-31.4	-22.8	0.3	-8.9
1994	-37.4	-29.5	1.7	-9.6
1995	-39.6	-33.8	3.0	-9.7

Note : Customs Valuation.

Source : Department of Commerce

Table 6.14 : China's National Share in GNP, 1978-94

Unit : Billions of Yuan

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
GNP by industrial origin	301.0	333.0	366.8	394.1	423.8	472.8	545.2	702.0	781.9	881.3	1119	1318	1438.4	1685.3	1804.3	2420.4	
Agriculture	98.6	102.6	132.8	136.9	172.8	192.1	233.1	245.2	272.0	312.8	382.8	420.0	500.0	536.8	579.2	681.7	
Industrial	148.7	182.8	185.4	184.0	194.8	212.8	231.8	318.3	351.3	422.3	541.8	624.1	811.0	770.8	960.5	1295.2	
Commerce	29.4	34.6	34.7	32.8	32.1	31.4	31.2	39.2	79.2	57.8	128.1	140.5	114.8	168.8	181.9	215.5	
Construction	12.3	13.0	18.0	19.3	20.9	33.8	50.3	80.9	31.4	82.7	78.3	77.4	88.9	190.8	147.5	208.4	
Transport & Communication	11.8	12.1	12.5	13.1	14.7	16.8	20.3	25.0	22.0	38.4	45.0	54.2	78.7	86.7	95.3	111.2	
GNP	355.8	390.8	441.0	477.3	519.3	580.8	638.3	855.3	968.8	1136.1	1407	1599	1789.5	2023.8	2403.6		

Source : IMF

บทที่ 7

ความสัมพันธ์ไทย-จีน : กระแสพัฒนาการบนความขัดแย้งใน ภูมิภาคจากห้วงสองทศวรรษ (ค.ศ. 1975-1995)

สารสิน วีระผล

1. ความนำ

ภาพรวมเท่าที่ปรากฏให้เห็นในทุกวันนี้ แทบทุกคนมักจะยอมรับเป็นเสียงเดียวกันว่า ความสัมพันธ์ไทย-จีนนับแต่ที่มีการสถาปนาทางการทูต เมื่อปี 1975 เป็นต้นมานั้น เป็นภาพรวมของความสมานฉันท์แน่นแฟ้น ภาพเหล่านั้นสะท้อนออกมาให้เห็นโดยผ่านความร่วมมือทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ภาพรวมที่ตื้นเขินคงยากที่ใครจะปฏิเสธความจริงและคงยากอยู่ไม่น้อยเช่นกันที่จะศึกษาว่า ภาพรวมที่ดีนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร มีเงื่อนไขปัจจัยอะไรที่เอื้อให้เกิดขึ้นบ้าง และมีอุปสรรคกันใดบ้างที่ขัดขวางภาพรวมที่ดีดังกล่าว คำถามเช่นนี้คงบอกอยู่ในตัวว่า ความสัมพันธ์ที่ดูดีระหว่างไทยกับจีนนั้นไม่ได้เกิดขึ้นมาอย่างลอยๆ เหตุฉะนั้น การพิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ ที่แวดล้อมไทยและจีนในแต่ละช่วงจึงเป็นสิ่งจำเป็น อีกทั้งยังเป็นปัจจัยที่ครอบคลุมทั้งสภาพภายในและภายนอกของทั้งสองประเทศอีกด้วย บทความชิ้นนี้ถือเป็นการพยายามด้านหนึ่งที่จะศึกษาถึงเงื่อนไขปัจจัยดังกล่าวบนพื้นฐานทางวิชาการประกอบด้วยประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ไทย-จีนทั้งโดยตรงและโดยอ้อมอีกชุดหนึ่งที่ผู้ศึกษามีอยู่

บทความหรือรายงานการศึกษาชิ้นนี้เกิดขึ้นบนข้อจำกัดทางด้านเวลาเป็นอย่างมาก วิธีการผลิตบทความจึงเป็นไปได้โดย วรสิทธิ์ มหิทธิโนบล ในฐานะผู้ประสานงานโครงการและบรรณาธิการทำร่างเค้าโครงของบทความที่ผ่านการพิจารณาเห็นชอบของสารสิน วีระผล แล้วหลังจากนั้น จึงใช้วิธีสัมภาษณ์สารสิน วีระผล ตามเค้าโครงดังกล่าวและถอดคำสัมภาษณ์จากแถบบันทึกเสียงมาเป็นต้นร่างบทความอีกครั้งหนึ่ง การเป็นต้นฉบับที่สมบูรณ์ในที่นี้เป็นไปโดยการเรียบเรียง แก้ไข เพิ่มเติม โดย บรรณาธิการ ทั้งนี้ ได้ผ่านการพิจารณาจาก สารสิน วีระผล มาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว บทความหรือรายงานการศึกษาชิ้นนี้ แม้จะเกิดขึ้นบนวิธีการดังกล่าว แต่ความคิดและสาระสำคัญทั้งหมดล้วนเป็นของสารสิน วีระผล แต่เพียงผู้เดียว ส่วนเรื่องของบทความชิ้นนี้จึงไม่เกี่ยวข้องกับบรรณาธิการแต่ประการใด อนึ่ง ควรเข้าใจด้วยว่า ต้นร่างแรกของบทความซึ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียบเรียงของบรรณาธิการนั้น เป็นการดำเนินการโดย พวรรณศิริ หาดหมื่นพุ่ม นักวิจัยประจำสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ หากไม่ได้ต้นร่างครั้งแรกจากความกรุณาของเธอ บทความหรือรายงานชิ้นนี้คงยากที่จะสำเร็จโดยสมบูรณ์ จึงใคร่ขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

2. สถานการณ์ความสัมพันธ์ไทย-จีนก่อนปี 1975

2.1 สภาพทั่วไปของความสัมพันธ์ไทย-จีน ก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ถ้าจะกล่าวถึงช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 คงต้องหมายความว่า ดร.ซุนยัตเซ็น (Sun Yat Sen : 1866-1925) เข้ามาปลุกกระตุ้นคนจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ในช่วงนั้นแม้ว่าชาวจีนในไทยจะมีบทบาทที่ค่อนข้างสั้น แต่ก็เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของดร.ซุนยัตเซ็น ซึ่งมีฐานะเป็นบิดาของการปฏิวัติอยู่ไม่น้อย ต่อมาได้เกิดเหตุการณ์วันวาทะภายในจีนขึ้น มีการแบ่งออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ไทยได้ให้การรับรองจีนคณะชาติที่อยู่นานกิง ภายใต้การนำของนายพลเจียงไคเช็ค และได้ให้การรับรองมาตลอดทั้งในช่วงสงครามและระหว่างสงคราม

ในประเด็นที่เกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเล ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่เข้ากับก๊กมินตั๋งหรือก๊กมินตั๋ง และเข้ากับพรรคคอมมิวนิสต์จีนสาขาประเทศไทย ในส่วนหลังนี้มีผลกระทบต่อนโยบายไทย-จีน แต่จะกระทบมากน้อยขึ้นอยู่กับว่าประเทศไทยในขณะนั้นมีรัฐบาลทหารหรือรัฐบาลพลเรือน แต่ไทยทั่วไปแล้ว ไทยจะพยายามไม่ไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในของจีน แม้ว่าในทางปฏิบัติไทยจะรับรองรัฐบาลหนานกิง หรือนานกิง และในช่วงที่มีการรับรองรัฐบาลนานกิงนี้ไทยก็มีทูตประจำอยู่ที่จีนทั้งในช่วงระหว่างสงครามและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยประจำอยู่ที่ฉงชิ่งหรือฉงกิง นครพลซื่อชว่น หรือเสฉวน

สำหรับสถานการณ์ในจีนระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงการยึดอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในปี 1949 ในช่วงสงครามระหว่างก๊กมินตั๋งหรือรัฐบาลที่นานกิง กับพรรคคอมมิวนิสต์จีนภายใต้การนำของเหมาเจ๋อตง ซึ่งถูกขับไล่ไปตั้งฐานที่มั่นอยู่ที่เหียนอัน ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือได้ร่วมมือกันเพื่อต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังเกิดเหตุการณ์ที่ซีอาน¹ เป็นเหตุที่ทำให้เจียงไคเช็ครับปากว่าจะร่วมมือกับพรรคคอมมิวนิสต์จีน แต่หลังจากได้ชัยชนะเหนือญี่ปุ่นในปี 1945 แล้ว ความร่วมมือนี้ก็กลับไปสู่สภาพของการต่อสู้กันอีกครั้งเดิม และได้ทำสงครามกลางเมืองกันตั้งแต่ปี 1946 จนถึง 1949 ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์ได้รับชัยชนะ ขณะนั้นรัฐบาลไทยรับรองรัฐบาลเจียงไคเช็ค ถึงแม้ว่าจะไม่มีบทบาทในทางการทูตอย่าง

¹ เหตุการณ์ที่ซีอานในปี หมายถึง "กรณีซีอาน" เป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งของจีน และเกิดขึ้นในช่วงที่เจียงไคเช็คยังเรืองอำนาจอยู่ในจีนแผ่นดินใหญ่ก่อนปี 1949 เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อนายพลจางเสวียเหอหรือจาง เสวียเหอซึ่งแม่ทัพพลรบของจีนได้ทำการควบคุมตัวเจียงไคเช็คไว้เป็นตัวประกันเพื่อต่อรองให้เจียงไคเช็คเลิกปราบปรามพวกคอมมิวนิสต์ และหันมาต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งกำลังรุกรานจีนอยู่ในขณะนั้นแทน ภายหลังการควบคุมตัวเจียงไคเช็คไปไว้ที่เมืองไคโจวในมณฑลเหอหนานของพรรคคอมมิวนิสต์จีนก็ถูกส่งตัวมาเป็นตัวแทนของพรรคฯ เพื่อเจรจากับเจียงไคเช็คและนายพลจางเสวียเหอ ในที่สุดเจียงไคเช็คก็ยอมรับเงื่อนไขต่อรองของนายพลจางเสวียเหอ โดยนายพลจางเสวียเหอจะยอมให้เจียงไคเช็คลงโทษในฐานที่ก่อการกบฏต่อผู้บังคับบัญชา แต่ภายหลังเมื่อเจียงไคเช็คได้รับการปล่อยตัวไปแล้ว เจียงไคเช็คก็ไม่ได้นำปฏิบัติตามคำมั่นสัญญาของเขาเลย อนึ่ง "กรณีซีอาน" ตามที่ได้กล่าวมานี้ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเดือนธันวาคม 1936 หลังจากนั้นอีกประมาณครึ่งปี ญี่ปุ่นก็รุกรานเข้ารุกรานจีนในวันที่ 7 กรกฎาคม 1937 อันเป็นจุดเริ่มต้นจาก "สงครามจีน-ญี่ปุ่น" (ค.ศ. 1937-1945) ในเวลาต่อมา - บรรณาธิการ

มากมายก็ตาม แต่การที่ไทยไม่ได้รับรองรัฐบาลใหม่ที่ปกครองจีนแผ่นดินใหญ่ ก็เพราะประการแรก จีนแผ่นดินใหญ่มีพรรคคอมมิวนิสต์เป็นรัฐบาล ประการต่อมา ด้วยอุดมการณ์ที่ต่างกัน ทำให้ไทยไม่สนับสนุน และประการที่สาม เจียงไคเช็คเป็นรัฐบาลของประเทศมหาอำนาจที่ประสบชัยชนะในสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นสมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคง ซึ่งหมายถึงการเป็นมหาอำนาจ 1 ใน 5 ของโลก

2.2 สภาพทั่วไปของความสัมพันธ์ไทย-จีน ช่วงสงครามเย็นถึงปี 1975

ประเด็นแรกจะกล่าวถึงความแตกต่างทางอุดมการณ์ในฐานะที่เป็นอุปสรรคของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่างๆในโลก คือ ในช่วงหลังปี 1949 (อันที่จริงอาจจะก่อนหน้านั้นไม่กี่ปี) โลกถูกแบ่งออกเป็น 2 ขั้ว คือ ขั้วทุนนิยมที่มีสหรัฐฯเป็นผู้นำ และขั้วสังคมนิยมที่มีสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ การถูกแบ่งดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของสงครามเย็น จากนั้นประเทศต่างๆ ก็เริ่มเลือกที่จะเข้าอยู่กับขั้วใดอย่างใดก็ตาม ได้มีกลุ่มประเทศที่ประกาศตัวเป็นประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ซึ่งก็มีสมาชิกมากพอสมควร แต่ประเทศไทยได้เลือกไปอยู่ในขั้วของสหรัฐอเมริกา หรือเรียกกันว่าประเทศโลกเสรี ประเทศไทยมีติดต่อกับฝ่ายสหรัฐฯ มาตลอด เพราะความผูกพันที่มีอยู่กัน สหรัฐฯ มาแต่เดิมประการหนึ่ง และจากเหตุการณ์ภายในประเทศไทยเองที่ทำให้ต้องต่อสู้กับขบวนการคอมมิวนิสต์ อีกประการหนึ่ง อย่างไรก็ตาม แม้ไทยจะไม่เห็นด้วยกับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ แต่อุดมการณ์ก็ไม่ใช่ว่าแปรที่สำคัญที่สุดในการตัดสินใจว่าจะอยู่ข้างไหน

ในกรณีของไทย ช่วงหลังปี 1947 ซึ่งเป็นช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้กลับมามีอำนาจอีกครั้งหนึ่ง (หลังจากต้องตกเป็นอาชญากรสงครามอยู่ระยะหนึ่ง) ในช่วงแรกจอมพล ป. มีบทบาทในการต่อต้านอุดมการณ์คอมมิวนิสต์อยู่ค่อนข้างสูง แต่ในช่วงปลายสมัยจอมพล ป. ได้มีการกระทำบางอย่างที่มีลักษณะแปลกในการเริ่มติดต่อกับจีน ถ้าจะกล่าวถึงจุดยืนของรัฐบาลไทยที่จะมีความสัมพันธ์กับจีนซึ่งมีความแตกต่างกันทางอุดมการณ์แล้ว ปัจจัยของเรื่องนี้ก็คือ การที่จีนมีสัญญาณมาตลอดว่าไม่ได้ถือไทยเป็นคู่วิหรือปรปักษ์ อันที่จริงแล้วไทยไม่ได้อยู่ในสภาพที่จีนจะมองว่าเป็นพวกหรือไม่เป็นพวกตัวเข้าไป สำหรับความกลัวเกรงที่ว่าจะมีการปฏิวัติโลกของขบวนการคอมมิวนิสต์ เพื่อให้คอมมิวนิสต์ได้ครองโลกนั้น เป็นเรื่องของขบวนการโฆษณาชวนเชื่อทางอุดมการณ์เท่านั้น นอกจากนี้พรรคคอมมิวนิสต์จีนยังให้ความสำคัญในการรวบรวมประเทศจีนให้เป็นปึกแผ่นหลังจากชนะสงครามกลางเมือง และได้ขึ้นครองอำนาจในจีนอย่างสมบูรณ์มากกว่า

ส่วนประเทศไทยนั้นนับว่ามีลักษณะทางการทูตเฉพาะตนพอสมควรกล่าวคือ มีการติดต่อบนแบบไม่เป็นทางการกับจีนมาตลอด สิ่งนี้เป็นลักษณะพิเศษของผู้นำไทยประการหนึ่ง ในอันที่จะไม่ปิดประตูของตนทั้งหมด เพราะการเป็นศัตรูกับจีนนั้นจะเป็นอันตรายสำหรับไทยเอง โดยเฉพาะเมื่อไทยเองก็มีพรรคคอมมิวนิสต์อยู่ในประเทศของตนและจีนก็ให้การสนับสนุนอยู่ไม่น้อย ส่วนจีนเองก็คล้ายกับไทยคือ ไม่ปิดประตูสำหรับไทย และพร้อมที่จะเปิดเช่นกัน

การที่จะกล่าวว่าช่วงนั้นจีนเริ่มมีนโยบายต่างประเทศเฉพาะในภูมิภาค ที่ใช้หลักการแบบพรรคต่อพรรค รัฐต่อรัฐ นั้น เป็นสิ่งที่ยังไม่ชัดเจน แม้จีนจะมีความสัมพันธ์กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยก็ตาม แต่ก็ยังไม่ถึงขั้นแบ่งแยกออกเป็นพรรคต่อพรรค รัฐต่อรัฐ

สถานการณ์ที่เป็นปัจจัยนำไปสู่การเปิดความสัมพันธ์ไทย-จีน ก่อนที่จะมีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการ หรือช่วงที่ไทยเริ่มส่งพลจิตอาสาติชช ชูณหะวัณ (ยศ ในขณะนั้น) ไปจีน นั้น มีสถานการณ์บางอย่างที่ทำให้ไทยตัดสินใจที่จะเปิดความสัมพันธ์กับจีน นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายของสหรัฐอเมริกาต่อภูมิภาคนี้ เมื่อสหรัฐอเมริกาพยายามจะถอนตัวออกจากสงครามเวียดนามถึงขั้นประกาศ Nixon Doctrine ว่าประเทศในเอเชียต้องช่วยตัวเองมากขึ้นในเรื่องการจัดการกับปัญหาความมั่นคง จนถึงท่าทีของสหรัฐฯ ที่เริ่มแสดงว่ากำลังหาทางปรับปรุงความสัมพันธ์กับจีน ทั้งหมดนี้ ส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจของผู้นำไทยเป็นอย่างมาก แม้ว่าขณะนั้นไทยจะมีรัฐบาลที่มาจากการทหารก็ตาม ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจของผู้นำไทยก็คือการที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ได้ประกาศท่าทีสงครามอย่างเปิดเผยกับชนชั้นปกครองไทย ในช่วงกลางทศวรรษ 1960 ซึ่งเป็นการประกาศสงครามแบบไร้อาวุธ ประเด็นสำคัญก็คือว่าไทยรู้มาโดยตลอด ว่าจีนเป็นผู้อยู่เบื้องหลังที่สำคัญในการให้การสนับสนุน ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เหตุฉะนั้น การที่ไทยจะหันมาพิจารณาเปิดความสัมพันธ์กับจีนจึงเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะต่อความเป็นไปได้ที่จะพยายามให้เกิดการแบ่งแยกแล้วปกครอง (divide and rule) ขึ้นระหว่างจีนกับ พคท. อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่สำคัญที่สุดที่ยังคงอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศของสหรัฐฯเอง

ไทยอาจกล่าวสรุปประเด็นพัฒนาการความสัมพันธ์ไทย-จีน ในแง่นี้ได้ว่า หลังจากที่ไทยเริ่มต้นติดต่อกับจีนแล้ว ไทยก็มีความหวังว่าจีนอาจจะเลิกสนับสนุน พคท. แต่นั่นยังไม่ใช่ประเด็นหลัก เพราะอย่างไรเสียไทยเองก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องให้ความสนใจกับจีน เพราะแม้แต่สหรัฐฯเอง ซึ่งเป็นมิตรสนิทของไทยก็ต้องหันเหี่ยวหา ซึ่งความหมายในแง่นี้ก็ถือว่า การมีความสัมพันธ์กับจีนจะช่วยแก้ปัญหาด้านความมั่นคงของไทยได้หลายประการ

อย่างไรก็ตาม จากพัฒนาการความสัมพันธ์ดังกล่าว บทบาทของสังขี พิลโนทัย นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ตัวของสังขี พิลโนทัย นั้น มีบทบาทเป็นเสมียนตัวละครตัวหนึ่ง ซึ่งทำให้ต้องมองย้อนกลับไปในช่วงทศวรรษ 1950 ในสมัยจอมพล ป. ที่เขามีบทบาทเป็นสื่ออย่างไม่เป็นทางการกับทางจีน ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งในการรักษาความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการกับ

¹นโยบายต่างประเทศแบบพรรคต่อพรรค รัฐต่อรัฐ เป็นนโยบายที่จีนใช้กับเพื่อนบ้านบางประเทศ กล่าวคือ ในแง่ของจีน จีนกับเพื่อนบ้านจะมีความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกัน แต่ในขณะเดียวกัน ในแง่ของพรรค พรรคคอมมิวนิสต์จีนก็ยังคงให้ความสนับสนุนขบวนการฝ่ายซ้ายหรือพรรคคอมมิวนิสต์ของเพื่อนบ้านที่มีความสัมพันธ์ทางการทูตอยู่กับจีน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จีนแยกความสัมพันธ์ระหว่างรัฐออกจากความสัมพันธ์ระหว่างพรรค นโยบายนี้ใช้อยู่ระยะหนึ่ง จนถึงปี 1978 จึงเลิกไป - บรรณกิตติกร

จีน จนได้กลายเป็นรากฐานที่สำคัญให้แก่ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการระหว่างไทยกับจีนในเวลาต่อมา

3. ความสัมพันธ์ไทย-จีนหลังปี 1975-1979

3.1 การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนในปี 1975 กับกระแสความขัดแย้งด้านอุดมการณ์

ปัจจัยภายในประเทศในขณะนั้นยังไม่มีความสำคัญเท่ากับปัจจัยภายนอกที่เริ่มมองเห็นถึงชัยชนะของฝ่ายซ้ายในหลายตาของไทย และไทยเองก็ยังเห็นด้วยว่า ในภายหน้าไต้หวันเป็นภัยคุกคามความมั่นคงของไทยมากที่สุด ภายในประเทศก็มีปัญหาผู้ก่อการร้ายเรื้อรัง หลายจังหวัดที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพคท. ยังไม่นับว่าวิตกเท่ากับกับภาพที่เวียดนามชนะสงครามในภูมิภาคนี้ด้วยเหตุนี้ โอภาสก็จะเผชิญกับทั้งศึกภายในและภายนอกพร้อมกันจึงมีมาก ในเวลานั้น ไทยจึงจำเป็นต้องรับหาทางสานความสัมพันธ์ดังกล่าวเอาไว้ และหนทางหนึ่งก็คือการทวิความพยายามในการเข้าไปหาจีน

ก่อนการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนอย่างเป็นทางการ ในชนชั้นนำของไทยเองก็ถูกแบ่งเป็น 2 กลุ่มความคิด โดยกลุ่มหนึ่งอยู่ในสภาพความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) มีความคิดว่าไทยยังไม่ควรมีความสัมพันธ์กับจีน เพราะจีนเป็นคอมมิวนิสต์ คอมมิวนิสต์ไม่มีความจริงจัง กลุ่มความคิดนี้มีความเป็นปฏิปักษ์กับคอมมิวนิสต์อยู่ค่อนข้างสูง เนื่องจากมีความเชื่อและความเคยชินรวมทั้งการที่ถูกป้อนข้อมูลจากสหรัฐฯ ให้รับรู้ถึงความเลวร้ายของคอมมิวนิสต์ นอกจาก สมช. แล้ว ยังมีกลุ่มในสำนักข่าวกรอง ปรากฏการณ์ดังกล่าวนับเป็นเรื่องธรรมดาที่การเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัยมักจะต้องมีผู้คัดค้านหรือต่อต้านอยู่เสมอ แต่อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์นี้ไม่ได้หมายความว่า มีการแบ่งขั้วถึงขนาดเป็นสายเหยี่ยว หรือสายพิราบ ดังที่มีการพูดถึงอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวแต่ประการใด ส่วนอีกกลุ่มความคิดหนึ่งเป็นกลุ่มก้าวหน้าและมักจะสังกัดอยู่ในกระทรวงการต่างประเทศ กลุ่มความคิดนี้เห็นว่าสิ่งสำคัญคือการเข้าไปใช้ประโยชน์จากกระแสด้วยการเข้าไปตามกระแสเพื่อให้ทันการ

เหตุผลที่ทำให้กลุ่มก้าวหน้าซึ่งต้องการเปิดความสัมพันธ์กับจีนเป็นกลุ่มที่ได้รับชัยชนะ ก็คือการตั้งคำถามที่ว่าถ้าหากไทยไม่ทำเช่นนั้นจะเกิดผลอย่างไรต่อความมั่นคงของประเทศ เพราะในเมื่อประเทศในอินโดจีนต่างก็ตกอยู่ในภาวะที่จะถูกยึดครองโดยฝ่ายคอมมิวนิสต์ไปแล้ว และกระแสความนิยมคอมมิวนิสต์เองก็กำลังขึ้นสูงอย่างมาก เห็นได้ชัดว่า ไทยมีความจำเป็นต้องหาจีนเข้ามาเป็นกลุ่มเพื่อคานประเทศอินโดจีนภายใต้ความเป็นจริงที่ว่า สหรัฐอเมริกากำลังจะทิ้งความรับผิดชอบ ฉะนั้น ไทยจึงไม่มีทางเลือก

อย่างไรก็ตาม ควรกล่าวด้วยว่า แม้ปัจจัยภายในจะไม่สำคัญเท่ากับปัจจัยภายนอกก็ตาม แต่ความเข้าใจที่ว่า ปัจจัยภายในที่ว่าด้วยความขัดแย้งระหว่างฝ่ายซ้ายกับฝ่ายขวาหลังปี 1973 ที่ถูกมองกันว่า จีนมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วยนั้น คงไม่อาจนับได้ว่าเป็นความเข้าใจที่ถูกต้องมากนัก ซึ่งที่ไม่น่าคาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงก็คือว่า กระแสจีนนั้นเป็นกระแสที่นำที่หลัง ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนดังกล่าวว่าจะมีมูลเหตุมาจากเมื่อฝ่ายขวาของไทยขัดแย้งกับฝ่ายซ้ายอย่างรุนแรงจนนำไปสู่การปราบปรามในปี 1976 แม้ว่าขณะนั้นฝ่ายปฏิวัติวัฒนธรรม (ค.ศ. 1966-1976) ฝ่ายซ้ายจัด จะยังอยู่ในกระแสหลักในจีน และนายพลหลินเปียวที่ถูกมองว่าเป็นทายาททางการเมืองของเหมาเจ๋อตงในขณะนั้นก็เคยประกาศถึงการสนับสนุนการต่อสู้ด้วยอาวุธในระหว่างการปฏิวัติวัฒนธรรม ซึ่งได้พูดพาดพิงมาถึงไทยด้วยนั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว ไทยไม่ได้เป็นเป้า ไทยกับจีนอยู่ไกลกันมาก ห่างจากการเป็นเป้าของจีนที่จะมาใช้อาวุธ แม้ว่าไทยจะอยู่ในข่ายของจีนคือ มีการพูดถึงการปฏิวัติของประชาชนหรือสงครามประชาชน เพราะมี พลท. หรือ ถิ่นชัยหนึ่งมีลักษณะที่สมบูรณ์ พร้อมจะทำการปฏิวัติได้ก็ตาม แต่ในส่วนลึกแล้วไทยไม่ใช่อุปสรรค และการที่ไทยไม่ใช่อุปสรรคในสายตาของจีนนี้เองที่ชี้ให้เห็นว่าไทยเป็นประโยชน์ในแง่ยุทธศาสตร์ให้กับจีนนั่นเอง แม้จนกระทั่งทุกวันนี้ก็ยังเป็นเช่นนั้นอยู่ แต่ไม่ได้หมายความว่า จะต้องใช้ทุกวิถีทางในการเข้ามาทำให้ประเทศไทยกลายเป็นคอมมิวนิสต์ เป็นเพียงความต้องการให้ไทยให้มีคุณค่าทางยุทธศาสตร์ไม่ว่าไทยจะเป็น “ขาว” หรือ “แดง”

ส่วนปัจจัยภายในจีนที่จีนกลางจะได้จากการเปิดความสัมพันธ์กับไทย ก็คือ เรื่องของปัจจัยภายนอก ที่รู้สึกว่าการตัวเองกำลังถูกโอบล้อมคุกคามมากกว่าอะไรอื่น จะเห็นได้ว่า จีนกลัว เพราะพูดถึงเรื่องนี้ตลอดเวลา ความรู้สึกที่ว่าตนกำลังถูกโดดเดี่ยวในช่วงปลายของการปฏิวัติวัฒนธรรม และการที่กลัวโซเวียตจะคุกคาม เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้จีนหันมาให้ความสำคัญกับประเทศในภูมิภาคนี้ เช่น ไทย โดยยก่อนหน้าไทยก็คือฟิลิปปินส์และประเทศอื่นๆ ในภูมิภาค ทั้งนี้รวมทั้งสหรัฐอเมริกาด้วย

อย่างที่ทราบกันแล้วว่า การปฏิวัติวัฒนธรรมในจีนมีอยู่ 2 พั่วของกลุ่มการเมือง แต่ช่วงปลายทศวรรษ 1970 ฝ่ายที่ moderate ก็ได้กลับเข้ามายึดอำนาจคืนได้พอสมควร ในการแบ่งเป็น 2 ขั้วนั้น ขั้วหนึ่งคือ เจียงชิง ภริยาของเหมาเจ๋อตงและคณะ หรือแก๊งค์ 4 คน (Gang of Four) ซึ่งมีลักษณะชัดเจนในเรื่องของการเป็นนักทฤษฎี ส่วนขั้วหนึ่งคือ โจวเอินไหล หรือเติ้ง เสี่ยวผิง ซึ่งมีความชัดเจนในเรื่องของการเป็นนักปฏิบัติทั้ง 2 ขั้วต่างมีทัศนะต่อโซเวียตอย่างที่ไม่เห็นได้จากการโฆษณาชวนเชื่อ และความจริงแล้ว เจียงชิงเองก็ประณามโซเวียตอย่างรุนแรงถึงความน่ากลัว เติ้งเสี่ยวผิงเองก็เคยถูกประณามว่านิยมโซเวียต ทั้งๆ ที่ตัวเขาเองและขั้วอื่นๆ คนอื่นๆ ก็ไม่เคยไว้วางใจโซเวียต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรมนั้น จะเห็นว่าไม่มีกลุ่มไหนเข้ากับโซเวียต ทั้ง 2 กลุ่ม มีจุดร่วมกันในแง่นี้ในทางตรงข้าม อาจจะมีกลุ่มของเจียงชิงที่มองว่าโซเวียตเดินตามผิด ขณะที่กลุ่มโจวเอินไหลก็ไม่สนับสนุนโซเวียต ทั้งสองกลุ่มต่างก็มองว่าโซเวียตเป็นภัยคุกคาม อาจจะมีบทบาทของผู้บางคนเท่านั้นที่คิดว่าจะพึ่งพาโซเวียตได้ เช่น หลินเปียว แต่เขาก็ไม่ได้ยอมสยบให้โซเวียต หรือนิยามหมกมุ่นโซเวียต การพยายามมุ่งไปสู่โซเวียตของเขาจน

นำมาสู่ความตาย เพราะเครื่องบินตกในปี 1973 นั้น เป็นผลของการตื่นตระหนกต่อภัยจากความล้มเหลวในการก่อการรัฐประหารมากกว่าอะไรอื่น ส่วนการปะทะกันระหว่างจีนกับโซเวียตตามชายแดนในปี 1969 ที่เกาะจินเป่า ก็ได้แสดงถึงความขัดแย้งระหว่างกันและกันในเรื่องเกี่ยวกับดินแดน ซึ่งไม่ใช่เรื่องของอุดมการณ์ที่ไม่สอดคล้องกัน ถ้าเรื่องอุดมการณ์แล้ว โซเวียตอาจเพียงแต่ถูกประกาศว่าเป็นพวกลัทธิแก๊งค์ที่ไม่ได้ยึดถือลัทธิในลักษณะที่สมบูรณ์แบบเท่านั้น

3.2 ท่าทีหรือนโยบายที่มีต่อกันระหว่างไทย-จีน หลังปี 1975

สำหรับประเด็นทางการเมืองแล้ว ปัญหา พคท. ได้ทำให้ท่าทีของทั้งสองฝ่ายในช่วงนี้พัฒนาเป็นเรื่องของรัฐต่อรัฐ พรรคต่อพรรคแล้ว ในแถลงการณ์ร่วมปี 1975 ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการแก้ปัญหาของจีน ที่ยังคงรับรอง พคท. นั้น ซึ่งให้เหินถึงความขัดแย้งกันเองอย่างชัดเจน เมื่อจีนต้องมารับรองรัฐบาลไทยด้วย ทางออกที่ดีที่สุดขณะนั้นก็คือ การแยกความสัมพันธ์ใน 2 ระดับ ดังกล่าวให้ออกจากกัน โดยแบ่งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐออกจากพรรคต่อพรรค ซึ่งไทยก็เห็นด้วยว่า สุดท้ายจะช่วยแก้ปัญหาไปได้ระยะหนึ่ง ขณะเดียวกัน ก็ตระหนักว่า จีนเริ่มให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์แบบรัฐต่อรัฐมากกว่า เนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัวจีน โดยเฉพาะภัยคุกคามจากโซเวียต ทำให้จีนมี priority หรือ emergency ที่สูงไม่มียก แต่ขณะเดียวกัน จีนก็ยังต้องรักษาสถาบันหรือภาพพจน์ที่ว่าจีนไม่ได้ทิ้งการต่อสู้เพื่อปลดแอกประชาชนในส่วนอื่นๆ เพราะในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรมนั้น จีนทำตัวเป็น “พี่เบิ้ม” (champion) ของขบวนการปฏิวัติหรือเอกราชของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ละประเทศก็มีพรรคคอมมิวนิสต์เกิดขึ้น แล้วจีนก็ให้ความช่วยเหลือกับกลุ่มเหล่านี้ในการต่อสู้ แม้จะเป็นการช่วยเหลือแบบเล็กน้อยไม่ได้จริงจังมากนักก็ตาม

ประเด็นต่อมาคือ ปัญหาชาวจีนโพ้นทะเลในไทย ซึ่งรวมถึงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ประเด็นนี้เป็นปัญหาที่ขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยก่อนมีพรรคคอมมิวนิสต์จีน จีนยังถือว่าต้องปกป้องคนของตนที่อพยพไปอยู่ต่างประเทศ แม้จีนจะไม่ไว้วางใจคนพวกนี้มากนัก แต่อุดมการณ์ที่ว่าด้วยความเป็นจีน (Chineseness) จึงทำให้ต้องปกป้องชาวจีนเหล่านี้ไปด้วย และยังถือว่ามีสัญชาติจีน ต่อมา เพื่อพรรคคอมมิวนิสต์ขึ้นมาอำนาจทางการเมืองจีนก็เริ่มประกาศว่าชาวจีนที่อพยพไปอยู่ต่างประเทศ จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายท้องถิ่น และต้องเป็นคนของประเทศนั้นๆ คือไม่ให้ถือ 2 สัญชาติ แต่ถ้าเป็นคนจีนที่ไม่ได้มีสัญชาติอื่นก็ถือเป็นคนจีน จีนจะให้การปกป้อง ถ้าถือสัญชาติอื่นก็ถือว่าเป็นคนของชาตินั้น พรรคคอมมิวนิสต์หรือจีนแผ่นดินใหญ่เริ่มมีการกำหนดบทบาทของตนเป็นครั้งแรกว่า รัฐบาลจีนมีจุดยืนเกี่ยวกับเรื่องชาวจีนโพ้นทะเล (Overseas Chinese) อย่างไร

3.3 สถานการณ์ในภูมิภาคระหว่างปี 1975-1979 ที่ส่งผลสะท้อนต่อความสัมพันธ์ไทย-จีน

ระหว่างปี 1975-1979 เป็นช่วงที่จีนยังคงให้ความสำคัญสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ในกรณีของไทย ความสนับสนุนที่ว่อนน้อยลงไปเรื่อย ๆ เพราะจีนให้ความสำคัญต่อไทยมากขึ้น ว่าต้องการให้ไทยเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ (strategic partner) ในรูปของความร่วมมือต่าง ๆ นั้นสะท้อนให้เห็นได้ว่าจีนมีการแสดงออกซึ่งความตั้งใจ (pragmatic) พอสมควร โดยเฉพาะถ้าหากจำเริญ จีนก็พร้อมที่จะเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐให้มากขึ้น ดังเช่นที่สามารถเห็นได้จากความสัมพันธ์ที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็วมาก แต่เนื่องจากได้เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 1976 ที่เกิดในไทยได้ทำให้เกิดความชะงักงันไป ซึ่งเป็นความชะงักงันอันเนื่องมาจากการกระทำของฝ่ายไทย ไม่ใช่จีน จีนเองยังคงพยายามรักษาความสัมพันธ์เอาไว้ แม้ว่าจะต้องลดบทบาท (low profile) ลงด้วยความอดทนก็ตาม จนกระทั่งปัญหาถูกแก้ไปด้วยตัวของมันเอง สำหรับประเทศไทย การกระทบกระทั่งในแง่ความสัมพันธ์มีไม่มาก แม้รัฐบาลธานินทร์ กรัยวิเชียร จะต่อต้านคอมมิวนิสต์มากก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เจาะจงหรือตั้งใจจะไปสร้างความขัดแย้งกับจีน ขณะเดียวกัน ก็ไม่คบค้ากับจีนเท่าที่ควร และก็ไม่ได้ไปประจานหรือคุกคามผลประโยชน์ของจีน อาจกล่าวได้ว่า ภายหลังจากปี 1976 นับไปอีกประมาณ 1 ปี ความสัมพันธ์ไทย-จีนได้ตกอยู่ในสภาพที่ถูกแช่แข็ง แต่หลังจากที่รัฐบาลธานินทร์ตกจากอำนาจไป การแช่แข็งนี้ก็เหมือนถูกจับเข้าเครื่องทำความร้อน (microwave) ที่ไม่ต้องรอให้น้ำแข็งละลาย รัฐบาลพล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ก็เหมือนเครื่องทำความร้อนที่ทำให้ไทยกลับเข้าสู่ความใกล้ชิดกับจีนอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดกรณีการยึดครองกัมพูชาของเวียดนามขึ้นในปลายปี 1978 ซึ่งนับได้ว่าเป็นการเร่งให้กระบวนการความสัมพันธ์ไทย-จีนเกิดความกระชับแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

อาจกล่าวได้ว่าในกรณีของไทยระหว่างปี 1975-1979 นั้น สามารถแบ่งภาวะความสัมพันธ์กับจีนได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก อยู่ในช่วงปี 1975-1976 เป็นช่วงที่เริ่มมีการเจรจากันว่าจะเปิดความสัมพันธ์ในระดับปกติกันอย่างไร ทั้งในเรื่องการเมืองและเศรษฐกิจ จนกระทั่งความสัมพันธ์ที่เป็นทางการเกิดขึ้น ลักษณะที่สอง อยู่ในช่วงปี 1976-1978 เป็นช่วงที่ความสัมพันธ์ถูกแช่แข็ง การติดต่อเกิดขึ้นน้อยมาก และแทบจะไม่มีคณะผู้แทนของทั้งสองฝ่ายเดินทางมาเยือนซึ่งกันและกันเลย

กล่าวไว้ก็ตาม จีนได้แสดงความกังวลต่อปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ทุกขณะ ขณะเดียวกัน ก็แสดงความเห็นใจ และเข้าใจสถานการณ์ เมื่อรอมจนบรรลุดังกล่าวผ่านพ้นไปแล้ว ทุกวันนี้จีนก็ได้ประโยชน์ วิธีการของจีนได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความถูกต้อง เพราะแทนที่จะมาดกกระไดพลอยโจนกับไทย มาเกลียดหรือทะเลาะกับไทย จีนกลับไม่ได้ทำ

นับเป็นความบังเอิญอย่างยิ่งที่ในช่วงปี 1976 ที่ไทยมีการเปลี่ยนแปลง จีนก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวันที่ 8 ตุลาคม 1976 ทางด้านจีน หลังจากเหมาเจ๋อตง เสียชีวิตไปแล้ว (เหมาเจ๋อตงเสียชีวิตในวันที่ 9 กันยายน 1976) ได้มีการจับแก๊งค์ 4 คนขึ้นในวันนั้น ทางไทยกลายเป็นการก้าวขึ้นมาเป็นอำนาจของฝ่ายขวาจัดในแง่ของรัฐบาลธานินทร์

ทริยวิเชียร ส่วนทางจีนได้มีการเปลี่ยนแปลงในแง่การฟื้นฟูให้สถานการณ์กลับคืนสู่ความปกติ จากการจัดเก็บมาเป็นช่วงผลิตเปลี่ยนสมัยว่าข้าวเฟื่อง และหลังจากนั้นอีกไม่นานต่อมา เติ้งเสี่ยวผิงก็กลับมามีอำนาจเต็มอีกครั้งหนึ่ง

แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงภายในจีน แต่ก็ยังเป็นเฉพาะระดับบน คือ รัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ เลี้ยวฉวนหั่ว ถูกเปลี่ยนมาเป็นหวงหัว ซึ่งไม่ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์กับไทย และบุคลากรในส่วนที่ติดต่อกับไทยก็ไม่ได้เปลี่ยน จีนไม่เคยมองไทยในแง่ลบ จีนยังคงมองว่าประเทศไทยหรือคนไทยเป็นสิ่งที่ตนยังต้องการรักษาความสัมพันธ์เอาไว้ อย่างน้อยที่สุด ก็เป็นภาพที่จีนพยายามจะทำให้เห็น แม้ว่าในทางปฏิบัติจีนจะสนับสนุน พคท. แต่จีนเองก็ไม่เคยแสดงความหวังร้ายต่อรัฐบาลไทย ถึงแม้รัฐบาลในบางช่วงขณะจะเป็นรัฐบาลทหารก็ตาม

หลังจากฝ่ายขวาของไทยตกจากอำนาจไปในปี 1977 แล้ว ก็เป็นช่วงเดียวกับที่เติ้งเสี่ยวผิงเริ่มหวนกลับขึ้นมามีอำนาจเต็มในปี 1978 การเปลี่ยนแปลงที่เริ่มเห็นสางๆ ในช่วงนี้ก็คือ จีนเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบาย พรรคต่อพรรค รัฐต่อรัฐ มาเป็นสิ่งที่จีนประกาศว่า ไม่แทรกแซงกิจการภายในของประเทศเพื่อนบ้าน อันที่จริงแล้ว การไม่แทรกแซงที่ว่านั้นได้ปรากฏอยู่ในแถลงการณ์ร่วมตั้งแต่ปี 1975 แล้วโดยหลักการ เพียงแต่คำว่า “ไม่แทรกแซง” ในที่นี้จีนแบ่งเป็น พรรคต่อพรรค รัฐต่อรัฐ พรรคก็ยังแทรกแซงได้ แต่รัฐแทรกแซงไม่ได้ เพียงแต่ไม่ได้กล่าวออกมาอย่างชัดเจนเท่านั้น สิ่งที่เกิดขึ้นในปีถัดมาคือปี 1979 ก็คือ น้ำหนักที่จีนให้กับพรรคแดงไปเป็นอย่างมาก แต่เชื่อว่ายังมีการสนับสนุนด้านการเงินหรือเรื่องอื่นๆ อยู่ ไม่ถึงกับตัดขาด การที่จีนไปเพิ่มความสัมพันธ์ รัฐต่อรัฐ มากขึ้นก็เพราะว่ามีกิจการที่ต้องทำร่วมกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเวียดนามกวาดล้างทัพเจ้าก๊กกัมพูชาในปี 1978

เวียดนามนั้นเป็นปัจจัยสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่จีนรู้สึกว่าเป็นภัยคุกคามจากลัทธิครองความเป็นเจ้า ที่มีโฮเวียดเป็นผู้นำและมีวืววาร์เป็นเวียดนาม จีนขัดแย้งกับเวียดนามมาตลอด ทั้งเรื่องดินแดนและอื่นๆ ทุกวันนี้ก็ยังแก้ไขไม่ได้ ความขัดแย้งในเวลานั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างเด่นชัดมาก เพราะไม่มีผลประโยชน์อื่นใดมาปิดบัง เช่น เรื่องหมู่เกาะพาราเซล (Paracel) จีนก็ติดจากเวียดนามได้ในตอนนั้น นอกจากนี้ ยังมีเรื่องที่เวียดนามเรียกร้องจากจีนอีกไม่น้อย และนั่นก็เป็นมูลเหตุหนึ่งที่ทำให้เวียดนามไปเข้าด้วยกับโฮเวียดเพื่อสร้างแรงกดดันกับจีน

กรณีการยึดครองกัมพูชาของเวียดนามนั้น เป็นเหตุการณ์ที่ไปสอดคล้องกับความรู้สึกกลัวของจีนที่ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นแผนของโฮเวียดที่จะปิดล้อมจีน กรณีดังกล่าวเป็นที่ชัดเจนสำหรับจีน และความชัดเจนนี้ก็ไม่ใช่มาเกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นอยู่ แต่ว่ารัฐบาลเกรียงศักดิ์ ได้ก้าวขึ้นมาในช่วงเวลาที่เวียดนามบุกยึดกัมพูชาพอดีในปี 1978 และเป็นความชัดเจนที่ทำให้เห็นว่าจีนมีความกลัวภัยจากโฮเวียด และด้วยความกลัวนี้เองที่ได้กลายเป็นมูลเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้จีนลดบทบาทความสัมพันธ์แบบ พรรคต่อพรรค จนแทบไม่เหลือให้เห็นอีกต่อไปในที่สุด

4. ความสัมพันธ์ไทย-จีน ระหว่างปี 1979-1995

4.1 ความสัมพันธ์ในทางการยึดครองกัมพูชาลงเวียดนาม

สถานการณ์ความสัมพันธ์ไทย-จีน ที่นำไปสู่การแก้ปัญหาที่ทั้งสองฝ่ายได้ประโยชน์ จะเห็นได้ชัดจากการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างไทยกับจีน ก่อนหน้านั้นจีนกับโซเวียตมีการกระทบกระทั่งกันในปี 1969 มีการรบกันที่ชายแดน และในช่วงต้นทศวรรษ 1970 ซึ่งจีนกำลังอยู่ในภาวะข้าแ่จากการปฏิวัติวัฒนธรรม กับจากโซเวียตขณะนั้น จึงยิ่งมีความรุนแรง จนทำให้ฝ่ายที่ประนีประนอม (moderate) ทางการเมืองได้กลับขึ้นมาสู่อำนาจได้ โดยเฉพาะการกลับเข้าปกครองประเทศลงโจวเินไหล โจวเินไหลสามารถควบคุมสถานการณ์ที่เลวร้ายจากการปฏิวัติวัฒนธรรมในประเทศได้มากขึ้น รวมทั้งการกำจัดหลินเปียวออกไป

ปัจจัยที่สำคัญในการกลับเข้าสู่อำนาจอันเนื่องมาจากภัยคุกคามของโซเวียตนี้ ทำให้เริ่มมีนโยบายที่หมกมุ่นว่า "จีนต้องหลุดพ้นภัยคุกคาม ต้องสำรองเสบียงได้ และต้องต่อต้านลัทธิครองความเป็นเจ้า" นโยบายดังกล่าวมีความสำคัญต่อการที่คนจีนทั้งหลายได้เข้ามารวมเป็นกลุ่มเป็นก้อนอีกครั้งหนึ่ง ถึงแม้จะมีความแตกแยกเรื่องปฏิวัติวัฒนธรรมก็ตาม แต่ก็เป็นเรื่องมากใน

อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกที่ดำรงอยู่ตลอดทศวรรษ 1970 เกี่ยวกับการต่อต้านโซเวียตในเอง ที่ได้อัปเดตให้โซเวียตเริ่มสร้างแสนยานุภาพทางทหารมากขึ้น เพื่อแข่งกับสหรัฐฯ ซึ่งก็ส่งผลกระทบในแง่เป็นภัยคุกคามต่อจีนโดยตรง ทำให้จับกลัวโซเวียตมากขึ้น และทั้งโซเวียตก็ท้าทายเวียดนามด้วยแล้ว ก็เท่ากับเป็นการเปิดอีกแนวทางที่ต่อต้านจีนขึ้นมา ซึ่งส่งผลให้จีนกับไทยหันเข้ามาหากันได้เร็วมากขึ้น ร่วมมือกันได้เร็วยิ่งขึ้น และเป็นเหตุผลที่อธิบายได้ว่า ทำไมหลังจากเวียดนามรุกรานกัมพูชา จีนกับไทยจึงร่วมมือกันได้อย่างใกล้ชิดในการคัดค้านเวียดนาม โดยจีนทุ่มให้ทุกอย่างเพื่อป้องกันไม่ให้เวียดนามเป็นใหญ่ขึ้นมาได้ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะกับการลงทุนรุกรานเวียดนามในปี 1979 หรือที่เรียกว่า "สงครามสังฮอน" ซึ่งเป็นสัญญาณให้เวียดนามเห็นว่า จีนมีภาวะกักขังอยู่ตรงนี้ ผลที่ออกมาอย่างน้อยก็ทำให้เวียดนามเป็นห่วงถึงกับตั้งกำลังกว่าร้อยละ 60 ไว้ทางภาคเหนือ ซึ่งนับเป็นเรื่องใหญ่ที่ทำให้เวียดนามไม่สามารถเข้ามายึดครองกัมพูชาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้ไทยรอดไปด้วย การกดดันเวียดนามทางเหนือเป็นส่วนที่ช่วยไทยได้เป็นอย่างมาก

ในการร่วมมือระหว่างไทยกับจีนนั้น เป็นเรื่องที่ยากจะยากกว่าใครเป็นฝ่ายเริ่มก่อน ในสมัยรัฐบาลเกรียงศักดิ์ได้มีการเจรจากับเติ้งเสี่ยวผิงค่อนข้างจะชัดเจนในเรื่องของความร่วมมือ โดยปัญหาเกิดจากความขัดแย้งระหว่างเวียดนามกับกัมพูชา สำหรับประโยชน์ของไทยก็คือ จีนก็พยายามเข้ามาใกล้ชิดกับกลุ่มเขมรแดงให้รวมขอมกับไทย ซึ่งเขมรแดงเคยมีปัญหาขัดแย้งมาก่อนหน้าที่จะถูกเวียดนามยึดครอง โดยจีนชี้ให้เห็นว่าปัญหาใหญ่ที่เขมรจะเผชิญไม่ใช่ไทย หากแต่คือเวียดนาม แต่เขมรแดงก็ไม่ได้คล้อยตามการใกล้ชิดของจีนมากนัก) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงมีความเป็นตัวของตัวเองสูง เขมรแดงไม่ฟังแม้แต่จีนที่ให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ทั้งๆ

4. ความสัมพันธ์ไทย-จีน ระหว่างปี 1979-1995

4.1 ความสัมพันธ์ในห้วงการขัดครองกัมพูชาของเวียดนาม

สถานการณ์ความสัมพันธ์ไทย-จีน ที่นำไปสู่การแก้ปัญหาที่ทั้งสองฝ่ายได้ประโยชน์ จะเห็นได้ชัดจากการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างไทยกับจีน ก่อนหน้านั้นจีนกับโซเวียตมีการกระทบกระทั่งกันในปี 1969 มีการรบกันที่ชายแดน และในช่วงต้นทศวรรษ 1970 ซึ่งจีนกำลังอยู่ในภาวะถดถอยจากการปฏิวัติวัฒนธรรม ก็จากโซเวียตขณะนั้น จึงยังมีความรุนแรง จนทำให้ฝ่ายที่ประนีประนอม (moderate) ทางการเมืองได้กลับขึ้นมาสู่อำนาจได้ โดยเฉพาะการกลับเข้ามาปกครองประเทศของโจวเียนไหล โจวเียนไหลสามารถควบคุมสถานการณ์ที่เสียหายจากการปฏิวัติวัฒนธรรมในประเทศได้มากขึ้น รวมทั้งการกำจัดลัทธิเหวออกไป

ปัจจัยที่สำคัญในการกลับเข้าสู่อำนาจขึ้นเนื่องมาจากภัยคุกคามของโซเวียตนี้ ทำให้เริ่มมีนโยบายที่หมกมุ่นว่า "จีนต้องหลุดจากเงื้อมมือของโซเวียตได้ และต้องต่อต้านลัทธิครอบงำความเป็นเจ้า" นโยบายดังกล่าวมีความสำคัญต่อการที่จีนทั้งหลายได้เข้าร่วมเป็นกลุ่มเป็นก้อนอีกครั้งหนึ่ง ถึงแม้จะมีความแตกแยกเรื่องปฏิวัติวัฒนธรรมก็ตาม แต่ก็เป็นเรื่องภายใน

อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกที่ดำรงอยู่ตลอดทศวรรษ 1970 เกี่ยวกับการต่อต้านโซเวียตนั้นเอง ที่ได้ผลักดันให้โซเวียตเริ่มสร้างแสนยานุภาพทางทหารมากขึ้น เพื่อแข่งกับสหรัฐฯ ซึ่งก็ส่งผลกระทบต่อจีนโดยตรง ทำให้จีนกับโซเวียตมากขึ้น และยิ่งโซเวียตถือท้ายเวียดนามด้วยแล้ว ก็เท่ากับเป็นการเปิดอีกแนวหนึ่งต่อจีนขึ้นมา ซึ่งส่งผลให้จีนกับไทยหันเข้ามาหากันได้เร็วมากขึ้น ร่วมมือกันได้เร็วยิ่งขึ้น และเป็นเหตุผลที่อธิบายได้ว่า ทำไมหลังจากเวียดนามถูกรุกรานกัมพูชา จีนกับไทยจึงร่วมมือกันได้อย่างใกล้ชิดในการคัดค้านเวียดนาม โดยจีนทุ่มให้ทุกอย่างเพื่อป้องกันไม่ให้เวียดนามเป็นใหญ่ขึ้นมาได้ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะกับการลงทุนรุกรานเวียดนามในปี 1979 หรือที่เรียกว่า "สงครามสังขุ" ซึ่งเป็นสัญญาณให้เวียดนามเห็นว่า จีนมีภาระกิจอยู่ตรงนี้ ผลที่ออกมาอย่างน้อยก็ทำให้เวียดนามเป็นห่วงถึงกับตรึงกำลังกว่าร้อยละ 60 ไว้ทางภาคเหนือ ซึ่งนับเป็นเรื่องใหญ่ที่ทำให้เวียดนามไม่สามารถเข้ามาขัดครองกัมพูชาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้ไทยรอดไปด้วย การกดดันเวียดนามทางเหนือเป็นส่วนที่ช่วยไทยได้เป็นอย่างมาก

ในการร่วมมือระหว่างไทยกับจีนนั้น เป็นเรื่องที่ถูกกล่าวได้ยากว่าใครเป็นฝ่ายเริ่มก่อน ในสมัยรัฐบาลเกรียงศักดิ์ได้มีการเจรจากับเติ้งเสี่ยวผิงค่อนข้างจะชัดเจนในเรื่องของความร่วมมือ โดยปัญหาเกิดจากความขัดแย้งระหว่างเวียดนามกับกัมพูชา สำหรับประโยชน์ของไทยก็คือ จีนก็พยายามเข้ามาใกล้เกลือกกลุ่ンเขมรแดงให้รวมชอมกับไทย ซึ่งเขมรแดงเคยมีปัญหาคัดแย้งมาก่อนหน้าที่จะถูกเวียดนามยึดครอง โดยจีนชี้ให้เขมรแดงเห็นว่าปัญหาใหญ่ที่เขมรจะเผชิญไม่ใช่ไทย หากแต่คือเวียดนาม แต่เขมรแดงก็ไม่ได้คล้อยตามการใกล้ชิดของจีนมากนัก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นตัวของตัวเองสูง เขมรแดงไม่พึ่งแม้แต่จีนที่ให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ทั้งอา

บุรุษไทยปกรณต่าง ๆ เขมรแดงเคยมีประวัติศาสตร์เป็นพวกบ้าอำนาจ และคิดแต่ว่าอุดมการณ์ของตนเป็นสิ่งที่น่าพิศพนะมาสู่ตนเอง จีนเองก็เคยแสดงความวิตกในแง่ที่ว่า เขมรแดงเป็นพวกที่มีความเชื่อคล้าย ๆ กับแก๊งค์ 4 คน อันเป็นความติดที่กลุ่มของเติ้งเสี่ยวผิงรับไม่ได้ เพราะเป็นความคิดความเชื่อที่มองข้ามการปฏิบัติ จีนจึงอดอัดใจไม่น้อยที่เปลี่ยนเขมรแดงไม่ได้ แต่ก็ต้องประทับประคอง ในขณะเดียวกัน จีนก็ต้องยอมรับว่าปัญหาการคุกคามจากเวียดนามดังกล่าว ส่วนหนึ่งมาจากการที่ระบอบการปกครองของเขมรแดงได้นำมาซึ่งการสูญเสียของชีวิตและทรัพย์สินอันประณีตค่าไม่ได้ โดยเฉพาะกับนโยบายการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ภายหลังการปฏิวัติ ซึ่งเขมรแดงจะต้องรับผิดชอบในส่วนนี้ด้วย

แต่กล่าวสำหรับในความขัดแย้งระหว่างเขมรกับเวียดนามแล้ว คงกล่าวไม่ได้ว่าใครเป็นตัวหลักตัวรอง หรือใครเป็นฝ่ายเริ่มก่อนเริ่มหลัง ความรับผิดชอบก็คงไม่ตกกับเวียดนามทั้งหมด แต่ตอนนั้นเวียดนามก็เสียหิวพอสมควร ต้องการให้ใครต่อใครสยบและเชื่องเวียดนาม แต่การรุกรานนั้นเกิดจากการที่เขมรแดงเป็นฝ่ายเข้าไปกระทบกระทั่งเวียดนามตรงบริเวณชายแดนจนเวียดนามทนไม่ได้ ปัญหาสำคัญที่สุดใบ้ของเวียดนาม จึงอยู่ตรงความเสมอภาค โดยเฉพาะในหมู่ประเทศลัทธิสังคมนิยมด้วยกัน เพราะเวียดนามติดอยู่เสมอว่า ตนมีพรรคคอมมิวนิสต์แห่งอินโดจีนอยู่ และในพรรคนั้นก็มีความมาขึ้นต่ออยู่ด้วย

หลังจากเวียดนามบุกกัมพูชาแล้ว ความร่วมมือระหว่างไทยกับจีนก็เกิดในรูปของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กัน บุคคลที่มีบทบาทสูงที่สุดในขณะนั้นต้องเริ่มจากรัฐบาลเกรียงศักดิ์ เพราะเป็นช่วงที่เวียดนามบุกกัมพูชา ในปลายปี 1978 ในระหว่างวันที่ 25-26 ธันวาคม จากนั้นก็มาถึงรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ในอีกหลายปีต่อมา

กล่าวสำหรับลักษณะพิเศษของไทยที่ทำให้จีนมองแล้วรู้สึกพอใจที่จะสัมพันธ์ด้วยก็คือ 1) ไทยกับจีนไม่เคยมีการกระทบกระทั่งกัน 2) ตำแหน่งทางยุทธศาสตร์ของไทยมีความหมายต่อจีน และไทยเป็นประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จีนเจรจาได้ยากกว่าประเทศอื่น ๆ ที่สำคัญคือในเวลานั้นไทยเป็นประเทศหน้าด่านของอาเซียน บทบาททำของจีนต่อไทยไม่ใช่เฉพาะเรื่องการต่อต้านเวียดนามในกรณีของกัมพูชา เพราะนั่นเป็นความบังเอิญที่ไทยมีพรมแดนติดกับกัมพูชาเท่านั้น แต่กล่าวเฉพาะในเรื่องภูมิศาสตร์ของไทยในภูมิภาคนี้แล้ว ไทยเป็นเสมือนสะพานที่ทอดไปสู่อาเซียนอื่น ๆ และบทบาทที่เป็น "สะพาน" นี้เองที่ได้กลายเป็นที่มาของยุทธศาสตร์ของเติ้งเสี่ยวผิงในเวลาต่อมา

ทั้งนี้ เป็นที่รู้กันดีว่าในเวลานั้นจีนเองเมื่อจะเปิดความสัมพันธ์กับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มีความยากลำบากอยู่ไม่น้อยในการที่จะอธิบายเรื่องการเปลี่ยนนโยบายพรรคต่อพรรค รัฐต่อรัฐ มาเป็นนโยบายที่ไม่แทรกแซงกิจการภายในประเทศอื่น เพราะเห็นอยู่อย่างชัดเจนว่าจีนยังคงสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์ต่าง ๆ อยู่ แต่กรณีของไทยนั้น ความร่วมมือระหว่างกันเป็นตัว

ผลักดันให้ขยายความสัมพันธ์ไปสู่ประเทศอื่นๆ ในอาเซียน ซึ่งกว่าจะประสบผลสำเร็จก็ต้องใช้เวลาที่ยาวนานพอสมควร

อย่างไรก็ตาม ควรกล่าวด้วยว่า การที่จีนเปลี่ยนแปลงนโยบายนั้น นอกจากเรื่องของโซเวียตแล้ว นโยบายไม่แทรกแซงหรือไม่สนับสนุนฝ่ายใดในประเทศอื่นๆ ก็มีผลมาจากการเริ่มปฏิรูปภายในของจีนเองด้วย เพราะถ้าจีนต้องการจะมีมิตรจากต่างประเทศมากขึ้นก็ต้องปรับปรุงนโยบาย หากไม่แล้ว การปฏิรูปของจีนก็อาจจะไม่บรรลุผลตามเป้าหมายที่วางเอาไว้

4.2 ความสัมพันธ์ในระหว่างและหลังจากเวียดนามถอนกองกำลังออกจากกัมพูชา

เหตุการณ์ความสัมพันธ์ไทย-จีนยังคงดำเนินต่อไปจากที่กล่าวมา กระทั่งวันหนึ่งการเปลี่ยนแปลงก็มาถึง เมื่อพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ก้าวขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี ในสมัยของรัฐบาลชาติชาตินั้น การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อมีการตั้งเขาเขมรฝ่ายที่ 4 คือเฮง สัมริน เข้ามาอยู่ในการเจรจา จีนมองพลเอกชาติชายว่าเป็นคนที่ประนีประนอมให้กับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนมากกว่า เพราะเป็นผู้ที่เข้าไปบุกเบิกการติดต่อกับจีน และเป็นผลให้ มรว.तिकฤทธี ปราโมช นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น (1975) ได้เข้าไปสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน ตอนนั้นบทบาทของพลเอกชาติชายมีอยู่สูงและคนจีนรู้จักพลเอกชาติชายผ่านบทบาทดังกล่าวมากกว่าอะไรอื่น จีนซึ่งมีลักษณะที่ยึดถือตัวบุคคลอยู่ไม่น้อย จึงพูดถึงประโยชน์ที่พลเอกชาติชายได้ทำให้ตนตลอดเวลา ดังนั้น เมื่อพลเอกชาติชาย ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี แล้วประกาศนโยบายที่แปลกออกไป จีนจึงอดที่จะถึงไม่น้อย เพราะ 1) ไม่มีการทวิภาคีกับจีนล่วงหน้า และ 2) พลเอกชาติชายพยายามไปโน้มน้าวจีนให้เปลี่ยนนโยบาย

สำหรับจีนแล้ว การเปลี่ยนแปลงนโยบายต้องใช้เวลาพอสมควร และยิ่งเห็นว่เวียดนามกำลังใกล้จะพังทลายเต็มที่แล้ว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เรื่องยังไม่จบสิ้น ต้องกวาดล้างให้หมดไป ซึ่งนั่นเป็นลักษณะพิเศษอันหนึ่งของจีน ดังนั้น เมื่อรัฐบาลพลเอกชาติชายเสนอสิ่งที่จีนคิดว่าอาจจะส่งผลกระทบต่อความพยายามทั้งหมดของจีนที่ร่วมกับไทยต่อต้านลัทธิครองความเป็นเจ้า ด้วยการให้โอกาสเวียดนามที่เงินจนสามารถหลุดพ้นจากภาวะที่ถูกกดดันอย่างมากได้ จึงเป็นสิ่งที่จีนยอมรับไม่ได้ แต่ด้วยความที่ยังมีความรู้สึกเกรงใจพลเอกชาติชายอยู่มาก จีนจึงสนใจต่อการรวบรวมบทบาทของตนต่อกรณีนี้ขึ้นมาและเป็นที่มาให้ต้องหันไปแก้ไขปัญหาโดยใช้เวทีสากลมากขึ้น เช่นการประชุมที่ปารีส ซึ่งแม้ว่าจีนจะไม่ได้คัดค้านแนวทางของรัฐบาลพลเอกชาติชายอย่างสุดหัวใจ แต่จีนก็ถือว่า ในแง่ของระยะเวลานั้นไม่ถูกต้องที่ไปเพิ่มโอกาสให้แก่เวียดนาม ที่เป็นเช่นนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความวิตกกังวลของจีนที่ว่า จีนมีลัทธิสุภาพบุรุษอยู่กับเขมรแดง ถ้ามีเขมรฝ่ายที่ 4 ขึ้นมาจะทำให้เวียดนามได้โอกาส จีนอาจจะรู้สึกเหมือนกับทอดทิ้งเขมรแดง เพราะความชอบธรรมที่จะให้กับเขมรฝ่ายที่ 4 จะต้องเกิดขึ้นแน่ ตราบจนกระทั่งสิ่งที่จีนคิดไม่ใช่เรื่องความท่วงโง่เขมรแดงมากไปกว่าการเปิดโอกาสให้เวียดนามทุกวันนี้ความรู้สึกของจีนคือเวียดนามก็ยังคงมีความระแวงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง

5. แนวโน้มในทศวรรษที่ 3 ของความสัมพันธ์ไทย-จีน

จากที่ได้กล่าวมาโดยตลอดจะเห็นได้ว่า ความขัดแย้งภายในภูมิภาคมีผลอย่างมากที่ทำให้ความสัมพันธ์ไทย-จีนกระเดื่องขึ้น เป็นธรรมดาที่ความสัมพันธ์จะต้องพัฒนาในสถานการณ์ที่ไม่ปกติ จะเลวร้ายลงหรือจะดีขึ้นมาก ก็ต้องพึ่งสถานการณ์ที่ไม่ปกติ ถ้าปกติ ความสัมพันธ์ดังกล่าวก็คงเกิดแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่เวลาที่ไม่ปกติ ความสัมพันธ์ของ 2 ประเทศก็อาจจะสูงขึ้นหรือลดต่ำลงอย่างรวดเร็ว แต่เฉพาะกรณีของไทยกับจีนแล้วกลับมีลักษณะที่กระเดื่องขึ้นอย่างรวดเร็วกว่า เพราะพื้นฐานของทั้ง 2 ประเทศมีลักษณะที่ค่อนข้างจะมั่นคงในแง่ของความรู้สึกต่อกันที่ว่าไม่มีอะไรเลวร้าย ในอดีตอาจจะไม่ได้ใกล้ชิดหรือระแวงกัน แต่ก็ไม่ได้ถึงกับขัดแย้งในแง่ของผลประโยชน์ อาจจะมีการกระทบกระทั่งกันบ้าง แต่ก็มีความรู้สึกที่เป็นพี่น้องกัน ซึ่งมีส่วนช่วยกระชับความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นอย่างรวดเร็วด้วย แต่ไทยจะยึดถือเพียงแค่นั้นไม่ได้ เพราะความสัมพันธ์ที่จะพัฒนาไปอย่างต่อเนื่องและมีความหมายจริง ๆ นั้น ยังอยู่ที่ทุกฝ่ายต้องช่วยกันศึกษาด้วยกันพัฒนา ให้ความมั่นใจยิ่งขึ้นต่อไป ซึ่งจีนเห็นชัดถึงยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ในอันที่จะพัฒนาความสัมพันธ์กับไทย แต่ไทยเองบางครั้งไม่ได้ให้ความสนใจที่จะศึกษาอย่างละเอียดและใกล้ชิดถึงผลประโยชน์ และแนวโน้มของความสัมพันธ์ เพราะไทยเป็นประเทศที่หลายครั้งมักถูกมองว่าโหดเหี้ยมเข้าข้าง ไทยจะเอาตัวรอดได้ตลอดมา หรืออาศัยความรู้สึกว่า ถ้าหากยึดสายกลางและการประนีประนอม ไทยก็จะอยู่รอด ซึ่งเหตุผลนี้อาจจะใช้ได้ถึงจุดหนึ่ง แต่ก็มีปัญหาในแง่ไม่สามารถทำให้ไทยมองปัญหาหรืออนาคตได้อย่างมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน ว่าความสัมพันธ์ในลักษณะนี้จะพัฒนาไปในแนวทางใด จึงจะได้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ซึ่งตรงนี้เป็นจุดอ่อนที่ไทยควรปรับปรุง

ในแง่ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ไทยเวียดนามไม่ได้คิดต่ำกว่าจีนในเรื่องการปฏิรูปทางเศรษฐกิจ แต่คงเป็นเพราะความจำเป็นที่จีนประสบเมื่อต้องมีการสถาปนานโยบาย 4 ทันสมัยขึ้น สิ่งนี้ต้องนับเป็นการเล็งการณ์ไกลของผู้นำชน โจวเินไหล เต็งเสี่ยวผิง เพราะนโยบายดังกล่าวสอดคล้องกับผลประโยชน์ด้านความมั่นคงของจีน จีนต้องเผชิญกับมรสุมความรุนแรงถึงขั้นเป็นอันตรายต่อความอยู่รอดอันเนื่องมาจากการปฏิวัติวัฒนธรรม รวมทั้งภัยคุกคามจากโซเวียตด้วย การที่เต็งเสี่ยวผิงประกาศนโยบาย 4 ทันสมัยนั้น เขาเองก็ยังไม่รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้น เขาไม่ได้สนใจที่จะนำความคิดแบบประชาธิปไตยมาเผยแพร่ เพราะเขาเป็นคอมมิวนิสต์มาตั้งแต่แรก เขาเชื่อถือเรื่องเผด็จการในนามของประชาชน เผด็จการนั้นจะชั่วหรือชาก็ไม่ได้ต่างกัน ในแง่ของวิธีการ แต่จุดมุ่งหมายอาจจะต่างกัน ฝ่ายคอมมิวนิสต์อาจจะบอกว่าทำเพื่อประชาชน อีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้เสนอว่าทำเพื่อประชาชน แต่วิธีการเหมือนกัน เต็งเสี่ยวผิงก็ยึดถือตลอดเวลาว่าวิธีการก็คือเรื่องของเผด็จการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายที่เขาตั้งไว้ แล้วพยายามที่จะปฏิรูปทางเศรษฐกิจ ความจริงไทยอาจจะเห็นได้ว่าการพัฒนาต้องควบคู่ไปกับเสรีภาพหรือประชาธิปไตย แต่สำหรับผู้นำจีนแล้วกลับถือว่าการพัฒนานั้น 1) ต้องเดินไปด้วยความเรียบร้อย หมายถึงทุกคนต้องเชื่อฟัง และ 2) ต้องมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนคือ ปฏิรูประบบเศรษฐกิจให้อยู่ในสภาวะที่บรรลุผลได้ ยุทธวิธีนี้ หลักการนี้ จีนยึดถือมาตลอด ส่วนการจะถามว่า ทำไมจีนสามารถทำก่อน

เวียดนาม ทำก่อนโซเวียต เป็นเรื่องเปรียบเทียบได้ยาก เพราะโซเวียตไม่ได้อยู่ในลักษณะเช่นที่จีนเป็นอยู่ หรือการปฏิรูปในเวียดนามนั้นก็มาทีหลัง เพราะเวียดนามไปดึงโซเวียตมาหนุนพอสมควร แล้วเวียดนามเองก็ไม่มีเวลา เนื่องจากหมกหมุ่นอยู่แต่การใช้การทหารในการแก้ไขปัญหาคความมั่นคงมาตลอด กระทั่งมาถึงระยะหลังๆ นี้เอง จึงเริ่มมาคิดถึงนโยบายปฏิรูปทางเศรษฐกิจ ส่วนโซเวียตนั้นอยู่ในสภาพที่ยากกว่าจีน เพราะจีนไม่ใช่ต้นตำรับ ถ้าจีนเป็นต้นตำรับของสังคมนิยม เหมือนกับโซเวียต จีนก็คงอยู่ในฐานะเหมือนกับโซเวียต คือ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ แต่จีนแบบครึ่งๆ กลางๆ แม้จะยึดถืออุดมการณ์มาร์กซ์-เลนิน แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่าจีนจะเชื่อในระบบเศรษฐกิจแบบมาร์กซ์-เลนิน เป็นระบบเศรษฐกิจที่ดีที่สุด เพราะจีนเองก็เห็นว่าระบบดังกล่าวมีปัญหาพอสมควร ด้วยเหตุที่จีนมีลักษณะค่อนข้างจะหลากหลายพอสมควร จีนจึงมีลักษณะพิเศษคือ เข้าใจเศรษฐกิจได้ดีกว่าประเทศอื่น กล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือ เป็นเรื่องที่ติดตัวมาและอยู่ในสายเลือดของคนจีนมานาน นอกจากนี้ จีนเองก็มีปัญหาประการของตนที่มีอยู่เป็นนัย พ้นล้านคนที่ต้องดูแล มีปัญหาเรื่องปากท้องความเป็นอยู่ของชาวก้น ดังนั้น ปัญหาเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่ต้องแก้ไข ปัจจัยนอกเหนือจากนี้ที่อยู่ตรงที่จีนไม่ได้อยู่ในฐานะเช่นเดียวกับโซเวียตที่จะต้องแข่งขันทางด้านแสนยานุภาพกับสหรัฐอเมริกาอีกด้วย

ในเรื่องของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับจีนที่ต้องอาศัยสายสัมพันธ์ (connection) ซึ่งนับว่ามีความสำคัญนั้น ถือว่าเป็นลักษณะหนึ่งของธุรกิจเอเชีย ไม่ใช่จีนประเทศเดียว ทั้งเกาหลี ญี่ปุ่น ฯลฯ โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจในจีนที่มีลักษณะเป็นระบบที่มีการควบคุมพอสมควร ยิ่งทำให้ลักษณะ สายสัมพันธ์มีความสำคัญ ประเทศไทยที่มีการผูกขาด ประเทศไทยที่มีการควบคุมทำให้สัมพันธ์ก็ต้องมี กวานซี (guanxi เป็นคำจีน หมายถึง สายสัมพันธ์) ถ้าปล่อยเสรีเต็มที่ กวานซีก็ไม่ใช่จำเป็น แต่ลักษณะของประเทศเอเชียทั่วไปไม่ได้เป็นเช่นนั้น ยังมีลักษณะที่เป็นการควบคุมพอสมควร นอกจากนี้ นิสัยของคนเอเชียที่เห็นความสำคัญของกลุ่มมากกว่าบุคคล สายสัมพันธ์จึงเป็นสิ่งที่มีความหมายทั้งแง่ลบและแง่บวก ถ้าไทยมีความใกล้ชิด เราไม่มีการติดต่อประสานงาน (dealing) ต่อกันมากขึ้น ในแง่นี้จึงไม่จำเป็นต้องคอร์รัปชั่น (หมายถึงในกรณีที่อาจจะมิชอบที่ระลึก หรือของกำนัลพิเศษ เป็นต้น ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของคนเอเชียมาแต่อดีต แต่สำหรับวัฒนธรรมตะวันตกแล้ว อาจจะหมายถึงการคอร์รัปชั่น - บรรณาธิการ) แต่ลักษณะที่เกิดขึ้นก็ทำให้รู้สึกเช่นนั้นคือ เป็นเรื่องของความรู้สึกส่วนตัวไปหมด

6. ความลงท้าย

ความสัมพันธ์ไทย-จีน หากจะนับแต่อดีตกาลนับเป็นร้อยปีขึ้นไป เราอาจจะแบ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวได้เป็น 2 ระดับ คือ ระหว่างรัฐกับรัฐ และระหว่างประชาชนกับประชาชน ในระดับแรกนับเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นอยู่แล้วในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่ในระดับหลังแล้วออกจะเป็นกรณีพิเศษสำหรับสังคมไทย เพราะบรรดาชาวจีนโพ้นทะเลที่เดินทางเข้ามาใช้ชีวิตอยู่ในไทยนั้น ได้มีบทบาทที่เกี่ยวพันกับความสัมพันธ์ไทย-จีนอยู่ไม่น้อย บทบาทดังกล่าวบางครั้งก็

ส่งผลด้านลบ บางครั้งก็ส่งผลด้านบวก แต่ไม่ว่าด้านใด ต่างล้วนมีความสลับซับซ้อนของประเด็นปัญหาดำรงอยู่

๒ ทศวรรษที่ผ่านมาของความสัมพันธ์ไทย-จีนที่เป็นไปอย่างราบรื่นในระดับรัฐต่อรัฐ และไม่นำไปสู่ระดับประชาชนต่อประชาชนด้วยนั้น ส่วนหนึ่งจึงแยกไม่ออกจากพัฒนาการของความสัมพันธ์ก่อนหน้านั้น และโดย ๒ ทศวรรษที่ผ่านมาอันเองที่ได้บ่งชี้ให้เราเห็นเงื่อนไขปัจจัยภายในและภายนอกที่ดำรงอยู่ที่ในไทยและจีนได้มีส่วนเชื่อมโยงให้แกกันและกันได้อยู่ไม่น้อย ไทยมีฐานะไม่ต่างจากพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ในการต่อต้านโซเวียตในสมัยหนึ่งในสายตาของจีน ส่วนจีนเองก็ถูกไทยเลกเอาการเป็นพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ด้วยการให้จีนแก้ปัญหาการค้าการร้ายในสายตาของไทย ฐานะที่แตกต่างกันแต่อิงประโยชน์ซึ่งกันและกันดังกล่าวนี้แม้จะเกิดขึ้นและดำรงอยู่มาตลอดห่วงสงครามเย็นก็ตาม แต่ภายหลังการสิ้นสุดสงครามเย็นไปแล้ว ก็ไม่ได้ทำให้ฐานะดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไป เป็นอยู่แต่ว่า เนื้อหาที่เคยวางจุดหนักอยู่ที่ความมั่นคงทางการเมืองได้ถูกโยกย้ายมาเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจเท่านั้น ทั้งนี้ โดยที่บทบาทของชาวจีนโพ้นทะเลก็ยังคงหนุนเสริมเข้ามาให้ฐานะที่ว่านั้นถูกดอกอ้อด้วยรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

สภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้นนี้ จะยังคงดำรงอยู่ต่อไปอย่างค่อนข้างแน่นอนจนสำหรับทศวรรษที่ 3 ของความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศ ประเด็นปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ บนความสัมพันธ์ที่ว่านี้ สำหรับจีนแล้วย่อมไม่มีปัญหาต่อการศึกษาความเป็นจริงของไทยมากนัก เพราะประสบการณ์จากที่ผ่านมาจนถึงทุกวันนี้ ชี้ให้เห็นเป็นอย่างดีว่า จีนให้ความสำคัญต่อไทยอย่างไร และด้วยเหตุผลใด แต่ต่อไทยแล้ว การเรียนรู้หรือศึกษาจีนอย่างลุ่มลึกยังเกิดขึ้นน้อยมาก และโดยที่ความจริงมีอยู่ว่า จีนนั้นมีฐานะของความเป็นมหาอำนาจดำรงอยู่ด้วย จึงเป็นความจำเป็นที่ไทยจะต้องให้ความสำคัญต่อการศึกษาจีนอย่างรู้เท่าทันเพิ่มมากขึ้น หากไม่แล้วความสัมพันธ์ที่ราบรื่นก็อาจจะเกิดผลกระทบขึ้นมาในทศวรรษที่ 3 นี้ก็เป็นได้

บทที่ 8

ไทย-จีนกับเหลี่ยมเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ไพฑูรย์ วิบูลสุตติกุล

1. คำนำ

ก่อนการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในเอเชียในปี 1997 ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาชนจีนต่างมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราสูง โดยขณะเดียวกันความสัมพันธ์ทางการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศทั้งสองก็ขยายตัวเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามการเจริญเติบโตและความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างสองประเทศกระจุกตัวอยู่บริเวณเมืองหลวงหรือพื้นที่ตามชายฝั่งทะเล ในขณะที่การกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจไปสู่ผืนแผ่นดินใหญ่และพื้นที่ชายแดนของประเทศส่วนในเป็นไปได้ช้า

การที่ประเทศจีนมีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลและมีประชากรจำนวนมากกว่าประเทศไทยหลายเท่าตัว ทำให้จีนประสบปัญหาด้านการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคมากกว่าประเทศไทย ตั้งจะเห็นได้จากขุนนาง มณฑลทางตอนใต้ของประเทศจีนซึ่งไม่มีทางออกสู่ทะเล (landlocked) อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงและมณฑลชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกหลายพันกิโลเมตร สภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาและที่ราบสูง ทำให้ไม่สะดวกในการติดต่อคมนาคมกับมณฑลอื่น ๆ และจึงทำให้ประชากรของมณฑลขุนนางมีรายได้ต่อหัวต่ำกว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในเมืองหลวง เมืองท่า หรือมณฑลซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของประเทศเป็นอย่างมาก

ถึงทั้งนี้จริงประเทศจีนมีเป้าหมายและนโยบายในการที่จะกระจายความเจริญไปสู่ชนบทต่าง ๆ ของประเทศให้ได้อย่างทั่วถึงกันมาเป็นเวลานานแล้ว ซึ่งรวมถึงการกระจายความเจริญไปสู่ชนบทขุนนางด้วย แต่ในอดีตนโยบายการกระจายความเจริญเติบโตไปสู่ภูมิภาคหรือพื้นที่ที่มีเศรษฐกิจล้าหลังมักใช้เวลานานหรือประสบผลสำเร็จได้ในระดับที่ไม่น่าพอใจ ในสภาพปัจจุบันเป็นยุคเศรษฐกิจไร้พรมแดน ประเทศมีทางเลือกมากขึ้นในการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค ทางเลือกหนึ่งในการดำเนินนโยบายดังกล่าวคือ การอาศัยความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศสำหรับในกรณีของประเทศจีนนั้น มณฑลขุนนางซึ่งอยู่ทางตอนใต้จะสามารถพัฒนาเศรษฐกิจให้รวดเร็วขึ้นได้ โดยการสนับสนุนนโยบายเปิดประตูสู่ใต้ (The Great Southwest Project) ตลอดจนโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้านของขุนนางอื่นได้แก่ พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทย ให้ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เนื่องจากมณฑลขุนนางมีพรมแดนส่วนใหญ่ติดต่อกับประเทศเหล่านี้ อีกทั้งเส้นทางคมนาคมจากขุนนางมาออกสู่ทะเลที่อ่าวไทยโดยการล่องเรือตามแม่น้ำโขงจะมีความ

สะดวกมากกว่าการติดต่อกับเมืองท่าทางด้านชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกของประเทศจีนเอง ส่วนในกรณีของประเทศไทยซึ่งมีพื้นที่ทางภาคเหนือติดต่อกับพม่า ลาว และมณฑลยูนนานจะได้รับประโยชน์จากการร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้านเหล่านี้เช่นกัน โดยนอกจากจะทำให้การค้าและการลงทุนร่วมกับประเทศเพื่อนบ้านเพิ่มขึ้นแล้ว ประเทศไทยยังจะได้รับประโยชน์จากการกระจายความเจริญไปสู่จังหวัดทางชายแดนภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกด้วย

ในปัจจุบันประเทศไทยได้ร่วมมือกับมณฑลยูนนาน ในโครงการหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ ซึ่งมีประกอบด้วยสมาชิก 6 ประเทศคือ ประเทศไทย มณฑลยูนนาน และประเทศในคาบสมุทรอินโดจีนอันได้แก่ ลาว พม่า เวียดนาม และกัมพูชา ทุกประเทศในกลุ่มเป็นเพื่อนบ้านกัน มีภาษาและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน และมีแม่น้ำโขงไหลผ่านพื้นที่ของทุกประเทศ ซึ่งแต่ละประเทศในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจมีเจตนาตรงกันที่จะร่วมมือทางเศรษฐกิจกันอย่างใกล้ชิด เพื่อส่งเสริมการค้าและการลงทุนข้ามพรมแดน อันจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ

เนื้อหาในบทนี้ประกอบด้วย 6 หัวข้อ หัวข้อแรกเป็นคำนำ หัวข้อที่ 2 อธิบายถึงการรวมกลุ่มประเทศเป็นเหลี่ยมเศรษฐกิจว่ามีลักษณะและความหมายเช่นใด หลังจากนั้นจึงจะกล่าวถึงเหลี่ยมเศรษฐกิจที่ได้ดำเนินการไปแล้วในภูมิภาคเอเชียคือเหลี่ยมเศรษฐกิจ SUOKI (ประกอบด้วยประเทศสิงคโปร์ มาเลเซีย และอินโดนีเซีย) และเขตเศรษฐกิจบริเวณชายฝั่งทะเลจีนใต้ (ประกอบด้วยประเทศจีน ฮองกง และไต้หวัน) ทั้งนี้เพื่อสังเคราะห์บทเรียนและปัจจัยที่จะช่วยให้การรวมกลุ่มเป็นเหลี่ยมเศรษฐกิจประสบผลสำเร็จ หัวข้อที่ 3 และที่ 4 เป็นการวิเคราะห์ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและความเป็นไปได้ที่ประเทศไทยจะสร้างเสริมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับสาธารณรัฐประชาชนจีนให้แน่นแฟ้นขึ้นโดยอาศัยหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ หัวข้อที่ 5 จะประเมินความก้าวหน้าและอุปสรรคของการดำเนินโครงการหกเหลี่ยมเศรษฐกิจก่อนวิกฤตการณ์เศรษฐกิจในเอเชียในปี 1997 รวมทั้งตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับผลกระทบของวิกฤตการณ์ดังกล่าวต่อความร่วมมือในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจภายหลังปี 1997 สำหรับหัวข้อสุดท้ายที่ 6 จะเป็นการสรุปความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศไทยกับจีนในปัจจุบันโดยอาศัยหกเหลี่ยมเศรษฐกิจเป็นกลไกหลัก¹

¹ ส่วนที่ 2 ถึง 4 ของรายงานวิจัยนี้ปรับปรุงและเพิ่มเติมข้อมูลเนื้อหาจากบทที่ 8 และบางส่วนของบทที่ 9 และ 10 ในรายงานการวิจัยเรื่อง ความเป็นไปได้และประโยชน์ของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย เสนอต่อกรมเศรษฐกิจ กระทรวงการต่างประเทศ โดยศูนย์เศรษฐกิจระหว่างประเทศ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กันยายน 2537 ขอขอบคุณ กรมเศรษฐกิจที่อนุญาตให้นำข้อมูลและการวิเคราะห์ของผู้เขียนมาปรับปรุงในรายงานวิจัย นอกจากนี้ผู้เขียนขอขอบคุณ บรรณาธิการ อาจารย์วรศักดิ์ นัทธอนันต์ ผู้เข้าร่วมสัมมนาในโครงการวิจัย "การปฏิรูปจีนกับทศวรรษที่ 3 ของความสัมพันธ์ไทย" เมื่อเดือนสิงหาคม 2541 ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งแต่งตั้งโดย สกส. เพื่อประเมินผลงานวิจัยบทนี้ ที่กรุณาให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้เขียนในการปรับปรุงรายงานฉบับร่างมาเป็นรายงานฉบับสุดท้าย และท้ายที่สุด ผู้เขียนขอขอบคุณ คุณประวีตร พานธุรงค์ และคุณพิมพ์พร จึงสวนินนท์ ในการช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลและตรวจทานต้นฉบับของรายงาน

2. การรวมกลุ่มในลักษณะเหลื่อมเศรษฐกิจ

2.1 ความหมาย

การรวมกลุ่มเป็นเหลื่อมเศรษฐกิจหมายถึง การที่ประเทศสมาชิกสามารถทำการค้าและการลงทุนข้ามพรมแดนได้โดยเสรี แต่การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามพรมแดนระหว่างประเทศยังคงมีข้อจำกัดตามปกติ¹ โดยทั่วไปการรวมกลุ่มเป็นเหลื่อมเศรษฐกิจอำนวยความสะดวกสองประการ คือ

ประการแรก เป็นการช่วยลดต้นทุนและเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของสินค้าส่งออกโดยวิธีการรวมปัจจัยการผลิตของแต่ละประเทศเข้าด้วยกันเสมือนหนึ่งว่าเป็นปัจจัยการผลิตของกลุ่ม (Pooling Resources)

ประการที่สอง ช่วยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับภูมิภาคของประเทศสมาชิก โดยกระตุ้นให้เกิดการลงทุน การจ้างงาน ตลอดจนการถ่ายทอดเทคโนโลยีไปยังภูมิภาคที่ห่างไกลจากเมืองหลวง หลายประเทศจึงได้นำการรวมกลุ่มเป็นเหลื่อมเศรษฐกิจนี้มาใช้เป็นมาตรการในการสนับสนุนนโยบายการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคควบคู่กันไปด้วย

เมื่อเปรียบเทียบการรวมกลุ่มเป็นเหลื่อมเศรษฐกิจกับการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในลักษณะอื่น ๆ เช่น เขตการค้าเสรีและสหภาพศุลกากรแล้ว จะมีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันหลายประการ กล่าวคือ คล้ายคลึงกันในส่วนของการที่ประเทศในกลุ่มมีความร่วมมือกันทางการค้าและการลงทุนอย่างมากเป็นพิเศษ สำหรับในส่วนความแตกต่างมีหลายประการ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ประการแรก เหลื่อมเศรษฐกิจเน้นการส่งเสริมการลงทุนข้ามประเทศในภูมิภาคเป็นหลัก โดยมีผลกระทบต่อการขยายตัวทางการค้าเป็นผลพลอยได้

ประการที่สอง บทบาทของรัฐบาลในเหลื่อมเศรษฐกิจอาจจะมีมากหรือน้อยก็ได้ แต่โดยทั่วไปแล้ว ในระยะแรกของความร่วมมือ รัฐบาลจะทำหน้าที่เจรจาและอำนวยความสะดวก ตลอดจนสร้างบรรยากาศการลงทุน และในที่สุดเอกชนจะเป็นแกนหลักในการดำเนินโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ

ประการที่สาม ในการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจระหว่างประเทศ แต่ละประเทศมิได้กำหนดมาตรการทางการค้าหรือการลงทุนใดให้เป็นสิทธิประโยชน์พิเศษเพื่อประเทศสมาชิกในกลุ่มเป็นการเฉพาะ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว ประเทศในกลุ่มอาจมีข้อได้เปรียบเหนือ

¹ดูความหมายและการศึกษาเรื่องเหลื่อมเศรษฐกิจหรืออีกชื่อหนึ่งว่า เขตเศรษฐกิจอนุภูมิภาคระหว่างประเทศเพิ่มเติมได้จาก Chia, S.Y. and Lee T.Y. "Special Economic Zones: A New Motive Force in Asia-Pacific Development," in Bergsten C.F. and Noland, M. Eds. *Pacific Dynamism and The International Economic System*, Institute for International Economics, Washington D.C., 1983.

ประเทศนอกกลุ่มในด้านการค้าหรือการลงทุน ทั้งนี้เนื่องจากประเทศในเหลื่อม เศรษฐกิจมีพรมแดนติดต่อกัน มีวัฒนธรรมหรือภาษาที่คล้ายคลึงกันซึ่งทำให้สื่อสารกันได้โดยสะดวก หรืออาจมีประโยชน์อันเป็นผลพวงจากการร่วมลงทุนในการก่อสร้างสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐาน หรือการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจตลอดจนเขตอุตสาหกรรม (Industrial Estate and Export Processing Zone) ระหว่างประเทศขึ้น⁴

ประการสุดท้าย โดยทั่วไปเหลื่อมเศรษฐกิจประกอบด้วยสมาชิกหลายประเภทซึ่งมีระดับการพัฒนาเศรษฐกิจหรือมีทรัพยากรเพื่อการผลิตที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ประเภทแรกเป็นประเทศที่มีระดับการพัฒนาสูง มีรายได้ต่อหัวสูง ตลอดจนมีปัจจัยเงินลงทุนในปริมาณมาก แต่ประเทศเหล่านี้ขาดปัจจัยทางด้านแรงงาน ทำให้ไม่สามารถแข่งขันในสินค้าส่งออกผลิตโดยใช้แรงงานมาก ประเทศเหล่านี้มีทางเลือกของนโยบายการพัฒนาการค้าและอุตสาหกรรมได้สองทางเลือก ทางเลือกแรกคือการเร่งปรับปรุงโครงสร้างการผลิตและการส่งออกของอุตสาหกรรมโดยใช้ปัจจัยทุนและเทคโนโลยีให้สูงขึ้น ส่วนทางเลือกที่สองคือ การโยกย้ายฐานการผลิตสินค้าที่ใช้แรงงานมากนี้ไปยังประเทศที่มีค่าแรงต่ำกว่า เพื่อลดต้นทุนการผลิตสินค้าส่งออกที่ใช้แรงงานมาก

สมาชิกอีกประเภทหนึ่งคือ ประเทศที่มีระดับการพัฒนาเศรษฐกิจที่ต่ำกว่าประเภทแรก โดยประเทศกลุ่มหลังนี้ขาดแคลนปัจจัยทุน และเทคโนโลยี แต่มีแรงงานมากมาย นอกจากนั้นยังต้องการส่งเสริมการส่งออกและพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อเพิ่มรายได้ เพื่อขยายการจ้างงาน ตลอดจนเพื่อสะสมเงินตราต่างประเทศ โดยทั่วไปแล้วมักมีการจัดตั้งเขตอุตสาหกรรม (Export Processing Zone) เพื่อดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศด้วย⁵

จะเห็นได้ว่า ความต้องการและนโยบายทางการค้าและการลงทุนของประเทศทั้งสองประเภท มีความสอดคล้องเกื้อกูลและส่งเสริมซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี จึงทำให้สามารถรวมตัวกันจัดตั้งเป็น

⁴ กลุ่มการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจโดยทั่วไปมีได้มาในระดับ ซึ่งสามารถเรียงลำดับความเข้มข้นของการรวมตัวได้ดังนี้คือ เขตการค้าเสรี (Free Trade Area) สหภาพศุลกากร (Customs Union) และสหภาพเศรษฐกิจ (Economic Union) ถึงแม้ว่าการรวมกลุ่มเศรษฐกิจจะมีผลให้ประเทศสมาชิกกลุ่มได้รับสิทธิประโยชน์พิเศษด้านการค้าและการลงทุนเพื่อประเทศนอกกลุ่มและไม่ตรงกับหลักการของ GATT ที่ว่าด้วยการไม่เลือกปฏิบัติ (Most Favored Nation Treatment) แต่การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจได้รับการข้อยกเว้นว่าไม่มีผิดกฎการค้าตาม Article 24 ดูรายละเอียดจาก Pomfret, R. *Unequal Trade: The Economics of Discriminatory Trade Policies*, Blackwell, Oxford, 1988, El-Agnaf, A.M. *The Theory and Measurement of International Economic Integration*, MacMillan Press, 1989, และ Bhagwati, J. *The World Trading System at Risk*, Princeton University Press, Princeton, 1991.

⁵ ดูการประเมินประโยชน์ของการลงทุนระหว่างประเทศในเขตอุตสาหกรรม และการวิเคราะห์การค้าสินค้าถึงสำเร็จรูปจาก Hotel F., J. Heinrich, and G. Kreye, *The New International Division of Labor*, Cambridge University Press, 1990 และ Sanyal K. and R.W. Jones, "The Theory of Trade in Middle Products," *American Economic Review*, 1982.

เหลี่ยมเศรษฐกิจขึ้นมาได้ รัฐบาลของประเทศสมาชิกอาจมีบทบาทแต่เพียงช่วยเหลือการเจรจาหรืออาจมีบทบาทในการร่วมลงทุนเพื่อการก่อสร้างสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐานหรือเพื่อจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมในเหลี่ยมเศรษฐกิจให้มีความสะดวกยิ่งขึ้น แต่ประการสำคัญคือ เอกชนของทุกประเทศจะต้องมีแรงจูงใจและความพร้อมที่จะร่วมมือกันในด้านการค้าและการลงทุนข้ามประเทศ

2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ

ความร่วมมือในลักษณะเหลี่ยมเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย ซึ่งได้ดำเนินการไปแล้วและประสบความสำเร็จคือ สามเหลี่ยมเศรษฐกิจ SJOR และเขตเศรษฐกิจชายฝั่งทะเลในบริเวณจินตอนใต้

สามเหลี่ยมเศรษฐกิจ SJOR เป็นเหลี่ยมเศรษฐกิจที่เกิดจากความร่วมมือกันระหว่างประเทศสิงคโปร์ มาเลเซีย และอินโดนีเซีย โดย SJOR ประกอบด้วยพื้นที่ของสิงคโปร์ทั้งประเทศและพื้นที่บางส่วนของประเทศที่เหลือนั่นก็คือรัฐยะโฮวในประเทศมาเลเซีย และหมู่เกาะเบียวของประเทศอินโดนีเซีย ในเหลี่ยมเศรษฐกิจนี้ประเทศสิงคโปร์มีระดับการพัฒนาสูง มีปัจจัยทุนมาก แต่ขาดแคลนแรงงานและที่ดิน ในขณะที่ตัวกันประเทศมาเลเซียและประเทศอินโดนีเซียมีแรงงานและที่ดินมาก และยังต้องการการลงทุนจากต่างประเทศ เพื่อส่งเสริมการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและการส่งออก โดยพื้นฐานแล้วประเทศในเหลี่ยมเศรษฐกิจนี้มีสภาพทางทรัพยากรและนโยบายเศรษฐกิจที่สอดคล้องกัน ทำให้เอกชนมีความพร้อมที่จะลงทุนและทำการค้าระหว่างกันตลอดเวลา โดยรัฐบาลมีบทบาทเพียงการจัดอุปสรรคต่อการลงทุนทั้งทางด้านการเมืองและทางด้านบริการสาธารณูปโภคพื้นฐาน^๖

เหลี่ยมเศรษฐกิจชายฝั่งทะเลในบริเวณจินตอนใต้ประกอบด้วย ส่องกง ไต้หวัน และมณฑลที่ติดทะเลทางตอนใต้ของประเทศจีน ซึ่งประเทศเหล่านี้มีการร่วมมือกันในทุกการค้าและการลงทุนเป็นอย่างมาก และขยายตัวมากขึ้นตามลำดับ ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลของแต่ละประเทศมิได้เข้าไปมีบทบาทเกี่ยวข้องในการรวมตัวแต่อย่างใด รัฐบาลในเหลี่ยมเศรษฐกิจชายฝั่งทะเลในบริเวณจินตอนใต้ จึงมีบทบาทน้อยกว่าเหลี่ยมเศรษฐกิจ SJOR มาก นอกจากนั้นแล้วเหลี่ยมเศรษฐกิจทั้งสองมีข้อแตกต่างที่ชัดเจนอีกประการหนึ่งคือ รัฐบาลของประเทศในเหลี่ยมเศรษฐกิจจินตอนใต้มิได้มีโครงการความร่วมมือทางด้านการพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐานร่วมกันมากนัก รัฐบาลเพียงแต่กำหนดนโยบายให้การค้าและการลงทุนระหว่างประเทศเป็น

^๖ ดูรายละเอียดการศึกษาเรื่องสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ SJOR จาก Lee T.Y., Ed. *Growth Triangle: The Johore-Singapore-Riau Experience*, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 1991 และ Anwar, D.F., 'SJOR: ASEAN's Southern Growth Triangle Problems and Prospective', *The Indonesian Quarterly*, First Quarter, 1994 เป็นต้น

ไปโดยเสรี และเน้นการส่งเสริมให้เอกชนมีบทบาทในดำเนินการร่วมมือทางเศรษฐกิจด้วยตนเอง^๕ ส่วนรัฐบาลในสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ SUORI มีบทบาทเป็นอย่างมากในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อประโยชน์ต่อการลงทุนของประเทศสมาชิก

จากบทเรียนของสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ SUORI และเหลี่ยมเศรษฐกิจชายฝั่งทะเลในบริเวณจีนตอนใต้ พอสรุปปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เหลี่ยมเศรษฐกิจประสบความสำเร็จได้ดังนี้คือ

1. ความแตกต่างที่เกื้อกูลสนับสนุนกันทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศในกลุ่ม

เนื่องจากสินค้าและการลงทุนสามารถเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนได้โดยเสรี แต่ปัจจัยแรงงานและที่ดินไม่สามารถเคลื่อนย้ายข้ามประเทศได้ ดังนั้นจึงต้องการความร่วมมือระหว่างประเทศ เพื่อให้การลงทุนข้ามพรมแดนจากประเทศที่มีค่าแรงและค่าเช่าที่ดินอยู่ในระดับสูงไปสู่ประเทศที่มีค่าแรงและค่าเช่าที่ดินอยู่ในระดับต่ำกว่าเป็นไปได้ด้วยความสะดวก โดยผลประโยชน์จะตกอยู่กับประเทศในกลุ่มในลักษณะต่าง ๆ กัน กล่าวคือประเทศที่มีค่าแรงและค่าเช่าที่ดินสูงจะสามารถลดต้นทุนการผลิตได้โดยจากการย้ายฐานการผลิตไปประเทศที่มีต้นทุนปัจจัยการผลิตที่ต่ำกว่า ขณะเดียวกันประเทศที่รับการลงทุนจากต่างประเทศเพื่อเป็นฐานการผลิตสามารถขยายการผลิตและการจ้างงานในสินค้าและอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ซึ่งใช้ปัจจัยทุนมากและเทคโนโลยีสูง และในที่สุดทุกประเทศที่ร่วมมือกันจะได้รับประโยชน์โดยทั่วกันในด้านที่ทำให้รายได้ต่อหัวสูงขึ้น

ในกรณีของเหลี่ยมเศรษฐกิจบริเวณชายฝั่งทะเลในภูมิภาคจีนตอนใต้ ส่องกงมีความสมบูรณ์ทางด้านปัจจัยทุน แรงงานที่มีทักษะ ตลอดจนเทคโนโลยีการผลิต แต่ค่าจ้างแรงงานและค่าเช่าที่ดินในส่องกงมีระดับสูงมาก ในขณะที่ยวกันณฑลอานฮุยประเทศจีนซึ่งมีพรมแดนติดต่อกับส่องกงมีค่าจ้างแรงงานและค่าเช่าที่ดินในระดับที่ต่ำกว่ามาก แต่ขาดแคลนปัจจัยทางด้านเงินลงทุน แรงงานที่มีฝีมือ ตลอดจนเทคโนโลยีการผลิต ความแตกต่างของปัจจัยการผลิตของส่องกงและจีน ทำให้การร่วมมือกันทางเศรษฐกิจมีศักยภาพที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ได้สูง โดยที่หากสามารถนำปัจจัยการผลิตมารวมกันได้แล้ว ต้นทุนของสินค้าที่ผลิตในกลุ่มจะลดลง กล่าวคือ เมื่อผู้ผลิตชาวส่องกงไปลงทุนผลิตสินค้าที่ใช้แรงงานมาก เช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป สิ่งทอ นาฬิกา ของเด็กเล่น และผลิตภัณฑ์และ

^๕ คุยวและเกียตการดิ๊กหวาน Sung, Y.W. *The China-Hong Kong Connection: The Key to China's Open Door Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 1991. Sung, Y.W., *Non-Institutional Economic Integration Via cultural Affinity: The Case of Mainland China, Taiwan, and Hong Kong*, Occasional Paper No. 13, The Chinese University of Hong Kong, Hong Kong, 1992. และ Wong J. "Economic Integration of Hong Kong and Guangdong: Hong Kong's Outward Processing in China," *Interim Study Paper 2*, Institute of East Asian Political Economy, Singapore, 1991 เป็นต้น

เครื่องใช้อิเล็กทรอนิกส์ในเขตทอทางตั้งทางตอนใต้ของจีนซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่ติดต่อกับฮ่องกงแล้ว ต้นทุนการผลิตจะลดลงเนื่องจากจีนมีค่าจ้างแรงงานที่ต่ำกว่าฮ่องกง

การย้ายฐานการผลิตของฮ่องกงเช่นนี้ จะทำให้การผลิตและการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมของฮ่องกงลดลง ในขณะที่การผลิตและการจ้างงานในบริเวณเขตทอทางตอนใต้ของประเทศจีนขยายตัวสูงขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ฮ่องกงยังคงสามารถรักษาตลาดส่งออกสินค้าที่ใช้แรงงานมากในประเทศสหรัฐอเมริกาและประชาคมยุโรปได้ โดยสินค้าส่งออกเหล่านี้อาจส่งออกจากประเทศจีนโดยตรงหรือทางส่งยอผ่านฮ่องกงเพื่อเป็นสินค้าส่งออกต่อ (Re-export) ไปยังประเทศที่สามก็ได้ นอกจากนี้ ฮ่องกงสามารถเปลี่ยนบทบาททางเศรษฐกิจจากการเป็นแหล่งที่ตั้งการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมไปเป็นศูนย์กลางทางการค้าและบริการซึ่งดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นประกอบด้วย การตลาด การนำเข้าและการส่งออก การบริหารธุรกิจ การวิจัยและพัฒนา ตลอดจนบริการอื่น ๆ เพื่อเกื้อกูลและสนับสนุนการผลิตของอุตสาหกรรมที่ย้ายไปตั้งฐานการผลิตในประเทศจีน ดังนั้นการย้ายฐานการผลิตจึงทำให้ ฮ่องกงได้รับผลประโยชน์เพิ่มเติมจากการเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิตจากภาคอุตสาหกรรมไปสู่ภาคบริการที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นอีกด้วย

กรณีของสิงคโปร์แตกต่างจากฮ่องกงที่ผู้ย้ายฐานการผลิตคือบรรษัทข้ามชาติ บรรษัทข้ามชาติซึ่งเคยใช้สิงคโปร์เป็นฐานการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมได้ย้ายฐานการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานมาก ซึ่งส่วนใหญ่คือสินค้าอิเล็กทรอนิกส์ไปยังเกาะ Batam ของอินโดนีเซียเพื่อเป็นการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายทางด้านค่าแรงและค่าเช่าที่ดินเพื่อการผลิต ขณะเดียวกันบรรษัทข้ามชาติเหล่านี้เปลี่ยนกิจกรรมทางเศรษฐกิจในสิงคโปร์เป็นการวิจัยและพัฒนา หรือเป็นฐานการผลิตสินค้าที่ใช้เทคโนโลยีสูง อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าผลกระทบที่คล้ายคลึงกันของทั้งกรณีฮ่องกงและสิงคโปร์ภายหลังการย้ายฐานการผลิตอุตสาหกรรมคือ ประเทศที่มีค่าแรงและค่าเช่าที่ดินสูงจะเปลี่ยนบทบาททางเศรษฐกิจจากการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมไปเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าบริการที่ส่งเสริมสนับสนุนอุตสาหกรรมที่ย้ายฐานการผลิตออกไป หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือฮ่องกงและสิงคโปร์เปลี่ยนบทบาทจากประเทศผู้ผลิตกลายเป็นทำเลที่ตั้งของสำนักงานใหญ่หรือศูนย์กลางการบริหารของบรรษัทข้ามชาติ (Headquarters) ซึ่งประกอบกิจกรรมต่าง ๆ อันได้แก่ การบริหารธุรกิจ การตลาด การเงิน การจัดการ การวิจัยและวางแผน ตลอดจนการติดต่อกับต่างประเทศด้านการค้าสินค้าและวัตถุดิบ เป็นต้น

2. ประเทศมีพรมแดนใกล้เคียงกัน

หากมองในด้านผู้รับการลงทุนจากต่างประเทศแล้ว นโยบายส่งเสริมเหลื่อมเศรษฐกิจมีความแตกต่างจากนโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศโดยทั่วไปตรงที่ว่า ในกรณีหลังรัฐบาล

ส่งเสริมผู้ลงทุนจากต่างประเทศทั่วโลก โดยไม่เน้นความสำคัญของแหล่งทุนว่ามาจากที่ใด ส่วนนโยบายความร่วมมือในเหลี่ยมเศรษฐกิจนั้น ประเทศในกลุ่มจะเน้นการร่วมมือกับประเทศในบริเวณพรมแดนใกล้เคียงกัน ทั้งนี้เนื่องจากการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศเพื่อนบ้านมีลักษณะและประโยชน์พิเศษดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

หากมองในด้านผู้ไปลงทุนในต่างประเทศหรือประเทศผู้ย้ายฐานการผลิตแล้ว ประเทศเหล่านี้มักจะเลือกลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านแทนที่จะไปลงทุนในประเทศห่างไกลออกไป ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทางด้านการลดต้นทุนการขนส่งสินค้าและวัตถุดิบ ตลอดจนการถ่ายเทข้อมูล นอกจากนั้นประเทศที่มีพรมแดนติดกันมักมีภาษาและวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกันซึ่งสามารถอำนวยความสะดวกทางด้านการติดต่อสื่อสาร ความเข้าใจ ความไว้วางใจและความเชื่อถือได้ ดังนั้นการสร้างเครือข่ายสำหรับพัฒนาการคมนาคมขนส่งบริเวณพรมแดนระหว่างประเทศ และการผ่อนคลายกฎระเบียบและวิธีปฏิบัติทางศุลกากร ทำให้สินค้าและวัตถุดิบสามารถข้ามพรมแดนได้โดยสะดวก ตลอดจนการส่งเสริมความเข้าใจทางด้านภาษา วัฒนธรรม และสังคมของประชาชนระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน จะสามารถส่งเสริมการรวมตัวเป็นเหลี่ยมเศรษฐกิจได้เป็นอย่างมาก

3. นโยบายเศรษฐกิจที่ช่วยส่งเสริมการลงทุน

นโยบายเศรษฐกิจที่ดีจะช่วยเพิ่มอัตราผลตอบแทนการลงทุนได้ ซึ่งนโยบายที่สำคัญคือ ประการแรก ประเทศสามารถรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในด้านอัตราเงินเฟ้อ อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ และค่าจ้างแรงงานมิให้ผันผวนไปมากนัก ประการที่สอง กฎระเบียบและวิธีปฏิบัติของรัฐบาลมีความแน่นอน มีความเป็นสากล และการบังคับใช้มีประสิทธิภาพ ประการที่สาม ประเทศมีนโยบายการค้าและการลงทุนที่เปิดเสรี สนับสนุนการลงทุนจากต่างประเทศ รวมทั้งการไปลงทุนในต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อลดต้นทุนการผลิตทางด้านวัตถุดิบ สินค้าประเภททุน และต้นทุนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนข้ามประเทศ นอกจากนั้นผู้ลงทุนจากต่างประเทศควรได้รับการปฏิบัติในลักษณะเดียวกันกับผู้ลงทุนในท้องถิ่น

4. ความจริงใจและความสามารถของรัฐในการดำเนินนโยบายให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

เนื่องจากเหลี่ยมเศรษฐกิจเป็นการร่วมมือทางด้านการค้าและการลงทุน ตลอดจนกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ เพื่อพัฒนาภูมิภาคห่างไกลจากเมืองหลวง ดังนั้นรัฐบาลของแต่ละประเทศจึงมีบทบาทในด้านการเจรจาต่อรองและตกลงข้อสัญญาระหว่างประเทศ การกำหนดนโยบายและมาตรการ รวมทั้งการใช้จ่ายลงทุนในปัจจัยต่าง ๆ เพื่อดึงดูดให้มีการลงทุนข้ามพรมแดนอย่างจริงจัง ซึ่งกิจกรรมที่รัฐควรมีบทบาทในการดำเนินการได้แก่ การให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและรวดเร็ว การสร้างสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ เช่น ถนน รถไฟ โทรศัพท์ สนามบิน ท่าเรือ เป็นต้น ซึ่ง

ก่อให้เกิดความสะดวกต่อการผลิตข้ามพรมแดน การกำหนดมาตรการและกฎหมายต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการลงทุนเช่น มาตรการทางด้านภาษีและไม่ใช้ภาษีศุลกากร กฎหมายการลงทุนระหว่างประเทศ กฎระเบียบวิธีปฏิบัติตลอดจนการตรวจคนเข้าเมือง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม นอกจากว่ารัฐต้องมีความจริงจังในการส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อการลงทุนแล้ว รัฐควรมีความสามารถในการดำเนินนโยบายและมาตรการให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ทั้งนี้ถ้าหากการบริหารราชการและการใช้เครื่องมือกลไกของรัฐประสບอุปสรรคทางด้านการเมืองและการควบคุมการบริหารมาก การดำเนินนโยบายในทางปฏิบัติของรัฐบาลก็จะไม่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะทำให้มาตรการต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยความเชื่องช้า และในที่สุดอุปสรรคการลงทุนข้ามพรมแดนใด ๆ ซึ่งยังคงมีอยู่ จะไม่สามารถแก้ไขได้ และเหลี่ยมเศรษฐกิจจะกลายเป็นเพียงโครงการของรัฐซึ่งไม่สามารถเป็นจริงขึ้นมาได้

5. บทบาทของเอกชน

รัฐมีหน้าที่ส่งเสริมการรวมกลุ่มในเหลี่ยมเศรษฐกิจโดยการสร้างบรรยากาศสิ่งแวดล้อมทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐาน ตลอดจนข้อมูลข่าวสารซึ่งเอื้ออำนวยต่อการลงทุน และต้อนรับการลงทุนข้ามพรมแดน แต่ในที่สุดผู้ที่มิบทบาทให้เหลี่ยมเศรษฐกิจบังเกิดผลในการขยายการผลิต การลงทุน และการจ้างงานที่แท้จริงได้คือภาคเอกชน ดังนั้นหากปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนทำให้เหลี่ยมเศรษฐกิจทั้งสี่ประการข้างต้นมีความพร้อม และเอกชนได้รับการกระตุ้นให้สามารถตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมดังกล่าวได้รวดเร็วแล้ว การร่วมมือทางเศรษฐกิจในกลุ่มก็จะก่อให้เกิดการขยายตัวทางด้านการลงทุน การผลิตและการจ้างงานทันที

3. ความสัมพันธ์ระหว่างไทย จีน และประเทศเพื่อนบ้านในทหเหลี่ยมเศรษฐกิจ

ความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างไทย จีน และประเทศเพื่อนบ้านในทหเหลี่ยม เศรษฐกิจ มีประเด็นการพิจารณาในด้านต่าง ๆ ได้ดังนี้คือ สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปของแต่ละประเทศ การค้าระหว่างประเทศ การลงทุนระหว่างประเทศ ความร่วมมือทางด้านพลังงาน และความร่วมมือทางด้านการคมนาคมขนส่ง ตลอดจนความร่วมมือทางด้านการสื่อสารและโทรคมนาคม ซึ่งจะกล่าวอย่างละเอียดต่อไป

3.1 ลักษณะเศรษฐกิจของประเทศในทหเหลี่ยมเศรษฐกิจ

ลักษณะเศรษฐกิจของประเทศในทหเหลี่ยมมีความแตกต่างกัน แต่มีศักยภาพที่จะร่วมมือกันได้ มณฑลยูนนานของจีนและประเทศอื่นในทหเหลี่ยมเศรษฐกิจยกเว้นประเทศไทย อยู่ในระบบ

เศรษฐกิจและการเมืองแบบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ ตั้งแต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศจีนเริ่มเปิดประเทศในช่วงปลายทศวรรษ 1970 ส่วนประเทศอื่นที่เริ่มเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากเดิมมาเป็นระบบทุนนิยมหรือระบบการอาศัยกลไกตลาดในช่วงปลายทศวรรษ 1980 สภาพและโครงสร้างทางเศรษฐกิจของเกือบทุกประเทศดังกล่าวจึงอยู่ในระยะแรกเริ่มพัฒนา กล่าวคือประชากรทั่วไปมีรายได้ลดลงจนเกิดการขมขื่นที่ต่ำ ประเทศต้องการความช่วยเหลือหรือความร่วมมือทางเศรษฐกิจในลักษณะต่าง ๆ จากต่างประเทศเพื่อลดอุปสรรคในการพัฒนาเศรษฐกิจ ส่วนประเทศไทยนั้นมีความพร้อมที่จะร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน เนื่องจากมีระยะเวลาการพัฒนาด้านระบบเศรษฐกิจเสรีและเปิดกว้างที่ยาวนานและต่อเนื่อง นอกจากนั้นประเทศไทยมีประสบการณ์ทางด้านการร่วมมือทางเศรษฐกิจกับต่างประเทศในรูปแบบต่าง ๆ มาก ซึ่งทำให้สามารถจึงสังเกตเห็นประโยชน์อันเกิดจากการพึ่งพาอาศัยและการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการกับประเทศในกลุ่มซึ่งต่างมีศักยภาพสูงในการพัฒนาเศรษฐกิจในอนาคต ดังนั้นทั้งหกประเทศจึงเกิดแนวความคิดที่จะร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดในทางการค้าการลงทุน ตลอดจนพิจารณาถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ

ประเทศในกลุ่มหกเหลี่ยมเศรษฐกิจมีสภาพทางเศรษฐกิจที่พัฒนาช้ากว่าของประเทศไทย ทั้ง ๆ ที่มีปริมาณทรัพยากรการผลิตอย่างมหาศาล ทั้งนี้เนื่องจากประเทศเหล่านี้เพิ่งเปิดประเทศมาสู่ระบบตลาดได้ไม่นาน จากตารางที่ 8.1 จะพบว่าหากไม่รวมประเทศไทยในกลุ่มหกเหลี่ยมแล้ว ประเทศพม่ามีพื้นที่กว้างใหญ่ที่สุด ติดตามด้วยมณฑลยูนนานซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศเวียดนาม ประเทศลาว และประเทศกัมพูชา ตามลำดับ สำหรับจำนวนประชากรนั้นประเทศเวียดนามมีประชากรสูงสุดคือ 74 ล้านคน พม่าและมณฑลยูนนานมีจำนวนประชากรใกล้เคียงกันคือเกือบ 40 ล้านคน กัมพูชามี 10 ล้านคน และลาวมีเพียง 4 ล้านคน แสดงให้เห็นว่าเวียดนามเป็นประเทศที่มีประชากรต่อขนาดพื้นที่หนาแน่นที่สุด และประเทศลาวมีประชากรน้อยและเบาบางที่สุดในกลุ่ม

สำหรับผลผลิตมวลรวมนั้น ประเทศเวียดนามมีมูลค่าผลผลิตมวลรวมสูงสุดรองลงมาคือ พม่า มณฑลยูนนาน กัมพูชา และลาว ตามลำดับ ทั้งนี้หากเมื่อเปรียบเทียบรายได้โดยเฉลี่ยต่อจำนวนประชากรของแต่ละประเทศแล้ว ปรากฏว่าทุกประเทศมีรายได้ต่อหัวใกล้เคียงกันคือประมาณ 200 เหรียญสหรัฐ โดยประเทศลาวมีรายได้ต่อหัวต่ำที่สุด ในขณะที่ประเทศเวียดนามมีรายได้ต่อหัวสูงสุด อย่างไรก็ตาม โดยเฉลี่ยแล้วประเทศเหล่านี้ล้วนมีรายได้ต่อหัวไม่ถึง 1 ใน 10 ส่วนของรายได้ต่อหัวของประเทศไทย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันระดับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในกลุ่มยังช้ากว่าของประเทศไทยมาก นอกจากนั้นเกือบทุกประเทศในกลุ่มล้วนมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยต่ำกว่าของประเทศไทยระหว่างช่วงทศวรรษก่อนวิกฤตเศรษฐกิจในเอเชีย การที่ประเทศในกลุ่มมีอัตราการขยายตัวที่ยังไม่สูงนัก ทั้ง ๆ ที่ทรัพยากรการผลิตมีมาก และฐานการ

ผลิตยังเล็กลงนั้น สืบเนื่องมาจากการที่ประเทศเหล่านี้กำลังอยู่ในระยะการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตขั้นพื้นฐาน และปัญหาทางด้านการขาดแคลนเงินทุนเพื่อฟื้นฟูบูรณะประเทศรวมทั้งปรับปรุงสิ่งสาธารณูปโภคที่ยังมิได้รับการแก้ไขอย่างเต็มที่

3.2 การค้าระหว่างประเทศ

ประเทศในกลุ่มหกเหลื่อมเศรษฐกิจส่วนมีนโยบายการค้าสอดคล้องกับประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียง กล่าวคือพยายามเปิดประเทศเพื่อส่งเสริมการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ ในปัจจุบันนอกจากประเทศไทยแล้วประเทศเวียดนามมีมูลค่าการค้าระหว่างประเทศโดยรวมสูงสุดในกลุ่ม และมีสัดส่วนการนำเข้าและการส่งออกสูงถึงร้อยละ 30 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ¹ สำหรับสินค้าส่งออกที่สำคัญยังคงเป็นสินค้าขั้นปฐม การส่งออกที่เป็นสินค้าเกษตรกรรมได้แก่ ข้าว ธาตุเหล็ก และยางพารา เป็นต้น ส่วนสินค้าส่งออกที่เป็นเหมืองแร่ได้แก่ ถ่านหิน น้ำมันดิบ และสังกะสี เป็นต้น โดยเฉพาะน้ำมันดิบนั้นประเทศเวียดนามมีการส่งออกรวมจากประเทศอื่นในภูมิภาคอาเซียนคือ บรูไน อินโดนีเซีย และมาเลเซีย

การนำเข้าที่สำคัญของประเทศเวียดนามคือสินค้าอุตสาหกรรม ได้แก่ ปุ๋ย ซีเมนต์ เหล็ก และผลิตภัณฑ์เหล็ก เครื่องมือเครื่องจักร วัตถุดิบ อาหารแปรรูป แก๊สไฮโดรคาร์บอน และผลิตภัณฑ์น้ำมันปิโตรเลียม ประเทศคู่ค้าที่สำคัญในปัจจุบันคือ ญี่ปุ่น สิงคโปร์ จีน ไต้หวัน สหองเกาหลีใต้ และสหรัฐอเมริกา สำหรับการค้าระหว่างประเทศเวียดนามกับไทยยังต่ำกว่าการค้าระหว่างเวียดนามกับประเทศอื่นในอาเซียนคือสิงคโปร์² เนื่องจากประเทศสิงคโปร์มีนโยบายขยายการค้าและการลงทุนไปยังประเทศเวียดนามที่ชัดเจน และเป็นประเทศกลุ่มแรกเช่นเดียวกับญี่ปุ่น สหอง และไต้หวัน ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับเวียดนามตั้งแต่เวียดนามอยู่ในระยะแรกของการเปิดประเทศ นอกจากนั้นการค้าระหว่างประเทศไทยกับเวียดนามจำนวนหนึ่งกระทำผ่านประเทศลาว ซึ่งหากมีการรวมการค้าในกลุ่มที่ผ่านลาวนี้แล้ว ปริมาณการค้าระหว่างไทยกับเวียดนามจะสูงขึ้นกว่าที่ปรากฏ อย่างไรก็ตาม การค้าระหว่างประเทศไทยกับเวียดนามนับว่ามีปริมาณมากและขยายตัวอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ มูลค่าการค้าระหว่างประเทศทั้งสองเพิ่มสูงขึ้นจากร้อยละ 2 ของมูลค่าการนำเข้าและส่งออกรวมของเวียดนามในปี ค.ศ. 1988 ไปเป็นกว่าร้อยละ 10 ในต้นทศวรรษ 1990³ และแนวโน้มในอนาคตย่อมจะต้องสูงขึ้นอีก เนื่องจากโครงสร้างการผลิตและการค้าของไทยและเวียดนามส่วนใหญ่มีลักษณะเกื้อหนุน (complementary) กัน กล่าวคือ ประเทศไทยส่งออกสินค้าอุปโภคบริโภคเช่น อาหาร ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ เครื่องมือเครื่องจักร และผลิตภัณฑ์เคมีไปยังเวียดนาม

¹ Leipziger, D. W., "Awakening the Market," The World Bank Discussion Papers 157, (1992).

² ข้อมูลจากสภาหอการค้าและอุตสาหกรรมเวียดนาม

³ ข้อมูลจากสภาหอการค้าและอุตสาหกรรมเวียดนาม

ขณะที่ประเทศไทยนำเข้าสินค้าวัตถุดิบ เช่น ไม้และผลิตภัณฑ์ไม้ เหล็ก หนังสือพิมพ์ และเชื้อเพลิงจากเวียดนาม¹⁰

ประเทศลาวมีการค้าระหว่างประเทศสูงประมาณร้อยละ 20 ของมูลค่าผลผลิตรวมและมีการขยายตัวของการส่งออกในอัตราสูงถึงกว่าร้อยละ 25 ในช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ 1990 สินค้าส่งออกของลาวเป็นสินค้าขั้นปฐมไม่กี่ชนิด ขณะที่สินค้านำเข้าเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคและสินค้าอุตสาหกรรมต่าง ๆ ประเทศคู่ค้าที่สำคัญที่สุดของลาวคือประเทศไทยติดตามด้วยญี่ปุ่น จีน เวียดนาม และไต้หวัน ในต้นทศวรรษ 1990 ประเทศลาวนำเข้าจากไทยเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 70 ของมูลค่านำเข้ารวม และส่งออกไปถึงประเทศไทยเป็นสัดส่วนร้อยละ 40 ของมูลค่าการส่งออกรวม¹¹ ซึ่งในปริมาณการค้านี้ยังมิได้รวมการค้าข้ามพรมแดนของสินค้าเกษตรที่เป็นการลักลอบไม่ถูกต้องตามกฎหมาย มูลค่าการค้าระหว่างไทยและลาวที่แท้จริงจึงอาจจะสูงกว่าที่ปรากฏในข้อมูลที่เป็นทางการอย่างน้อย 2 เท่าตัว สินค้าส่งออกที่สำคัญของลาวไปยังประเทศไทยคือ ไฟฟ้าจากพลังน้ำ ไม้และไม้แปรรูป เงิน และอัญมณี เป็นต้น ส่วนสินค้านำเข้าจากไทยคือ สินค้าอุปโภคบริโภค เช่น อาหาร เสื้อผ้า สิ่งทอ เครื่องใช้ในบ้าน ยารักษาโรค เป็นต้น สำหรับสินค้าอุตสาหกรรมเช่น วัสดุก่อสร้าง เครื่องมือเครื่องจักร และยานพาหนะ เป็นต้น¹² เนื่องจากประเทศลาวเป็นประเทศที่ไม่มีทางออกทะเล (landlocked) จึงต้องอาศัยประเทศไทยเพื่อติดต่อการค้ากับประเทศที่สาม ประเทศไทยจึงอยู่ในสภาพที่เป็นประตูการค้า (Gateway) ของประเทศลาวได้เป็นอย่างดี

ประเทศไทยเป็นประเทศคู่ค้าที่สำคัญที่สุดของประเทศพม่าเช่นเดียวกับประเทศลาว และกว่าร้อยละ 90 ของการค้ารวมระหว่างไทยและพม่าเป็นการค้าที่พรมแดน สินค้าสำคัญที่ส่งออกมายังไทยคือ ไม้สัก ไม้แปรรูป ยางธรรมชาติ หนังสือพิมพ์และหนังสือพิมพ์ สัตว์น้ำทะเล และอัญมณี ส่วนสินค้านำเข้าจากไทยคือสินค้าอุปโภคบริโภคและสินค้าอุตสาหกรรมที่คล้ายคลึงกันกับสินค้านำเข้าที่ไทยส่งออกไปประเทศลาว

ประเทศกัมพูชาเริ่มขยายตัวทางการค้ากับประเทศต่าง ๆ เช่น สิงคโปร์ ญี่ปุ่น ไต้หวันฮ่องกง และเกาหลีใต้ ภายหลังจากการเซ็นสัญญาสันติภาพที่กรุงปารีสในปี 1991 อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยเป็นคู่ค้าสำคัญที่สุดของกัมพูชาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 และการค้าระหว่างประเทศทั้งสองมี

¹⁰ รายละเอียดข้อมูลการค้าระหว่างประเทศไทยกับเวียดนาม ใน วิพงษ์ รามางกูร "ศักยภาพทางเศรษฐกิจของอินโดจีน" ใน วารสารเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์ ฉบับที่ 3, ธันวาคม 2534 และ ADB, Asian Development Outlook, 1997 and 1998, Manila, 1997.

¹¹ คำนวณจากข้อมูลใน IMF, Direction of Trade Statistics, 1993.

¹² ดูรายละเอียดข้อมูลการค้าระหว่างไทยกับลาวใน วิพงษ์ (1991), op.cit. และ Sasakawa Peace Foundation, *Indochina: the Path of Economic Development*, A Report, 1993, และ ADB, op.cit.

การขยายตัวเกือบ 3 เท่าตัวในช่วงปี 1992-1993 โดยมีปริมาณการค้ามากที่สุดที่ชายแดนระหว่างประเทศทั้งสอง และสินค้าที่ค้าขายระหว่างกันประกอบด้วยส่วนที่ผ่านพิธีการศุลกากรโดยการเสียภาษีอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และส่วนการลักลอบค้าขายซึ่งไม่ถูกต้องตามกฎหมาย สินค้าส่งออกของกัมพูชามายังประเทศไทยที่สำคัญคือ ไม้ อัญมณี และสินค้าเกษตรกรรมอื่นๆ เช่น ข้าวโพด เครื่องเทศ และสัตว์น้ำทะเลและน้ำจืด เป็นต้น สินค้านำเข้าจากไทยคือ สินค้าอุปโภคบริโภคประจำวัน บุหรี่ สุรา เครื่องไฟฟ้า รถจักรยานยนต์ และซีเมนต์¹³

ประเทศไทยและมณฑลยูนนานไม่มีพรมแดนติดต่อกันโดยตรง ดังนั้นการค้าส่วนใหญ่ระหว่างไทยกับมณฑลยูนนานจึงผ่านมาทางพม่าและลาว โดยทั่วไปสินค้าส่งออกที่สำคัญของมณฑลยูนนานคือ อาหารพืชผักเมืองหนาว ยาสูบ ผลิตภัณฑ์ไม้ สิ่งทอ ผลิตภัณฑ์โลหะ และเครื่องมือเครื่องจักรทางการเกษตร ส่วนสินค้านำเข้าที่สำคัญคือเครื่องมือเครื่องจักร และผลิตภัณฑ์เคมี สำหรับการค้ำระหว่างมณฑลยูนนานกับไทยนั้นส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค เครื่องมือเครื่องจักรและเครื่องไฟฟ้าบางชนิด

เป็นที่น่าสังเกตว่าเนื่องจากมณฑลยูนนานเป็นมณฑลที่มีขนาดพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ 7 ของสาธารณรัฐประชาชนจีน แต่ไม่มีทางออกสู่ทะเล และสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่ราบสูง เป็นอุปสรรคต่อการคมนาคมขนส่งระหว่างยูนนานกับมณฑลทางภาคเหนือหรือชายฝั่งทะเลตะวันออกของสาธารณรัฐประชาชนจีน การค้ากับประเทศเพื่อนบ้านทางใต้โดยผ่านหลูเหลียนเศรษฐกิจจึงมีโอกาสและศักยภาพสูงมาก ทั้งนี้เนื่องจากเส้นทางคมนาคมลงสู่ใต้ของมณฑลยูนนานโดยผ่านพรมแดนของประเทศเพื่อนบ้านเพื่อออกสู่ทะเลนั้นสะดวกกว่าเส้นทางอื่นภายในประเทศจีนมาก¹⁴

3.3 การลงทุนระหว่างประเทศ

ทุกประเทศในกลุ่มหลูเหลียนเศรษฐกิจมีรายได้ต่อหัวและอัตราเงินออมต่ำ จึงต้องการการลงทุนจากต่างประเทศ เพื่อช่วยเหลืช่องว่างระหว่างเงินออมและเงินลงทุน แต่ถ้าหากมองทางด้านประเทศผู้ไปลงทุนจะพบว่า ประเทศเหล่านี้ยังมีปัญหาทางด้านการขาดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ตลอดจนสิ่งสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน นอกจากนั้นมาตรการทางเศรษฐกิจและกฎระเบียบวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ก็ยังเป็นอุปสรรคต่อการค้าและการลงทุนอยู่อย่างมาก อย่างไรก็ตามเนื่องจากประเทศเหล่านี้

¹³ ดูรายละเอียดข้อมูลการค้าระหว่างประเทศไทยกับกัมพูชาใน วีรพงษ์ (1991), Ssakawa Peace Foundation (1993), *ibid.*, และ ADB, *ibid.*

¹⁴ ดูรายละเอียดข้อมูลการค้าระหว่างมณฑลยูนนานกับประเทศไทย ลาว และพม่า จาก Ssakawa Peace Foundation (1993), *ibid.* ส่วนอุปสรรคด้านคมนาคมดูจาก สมเกียรติ โอสมันท์ "เส้นทางเชื่อมไทยกับจีนภาคใต้" วารสารเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์ ฉบับที่ 3 กันยายน 2536

มีทรัพยากรการผลิตที่อุดมสมบูรณ์และมีศักยภาพการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่สูง ดังนั้นการลงทุนจากต่างประเทศในประเทศเหล่านี้มีแนวโน้มสูงขึ้นเมื่อปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้น

ในปัจจุบันประเทศเวียดนามได้รับการลงทุนจากต่างประเทศมากที่สุดโดยการลงทุนจากต่างประเทศขยายตัวเพิ่มขึ้นจากอัตราเดิมร้อยละ 33 ในช่วง 1988 ถึง 1997 (ดูตารางที่ 8.2) การลงทุนนั้นส่วนใหญ่เป็นการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม (ร้อยละ 47) รองลงมาคือโรงแรมและการท่องเที่ยว (ร้อยละ 25) การพัฒนาเขตและนิคมอุตสาหกรรม (ร้อยละ 14) บริการขนส่งและโทรคมนาคม (ร้อยละ 6) ส่วนการลงทุนที่เหลือส่วนใหญ่อยู่ในภาคการขุดน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ (ดูตารางที่ 8.3) พื้นที่การลงทุนกระจุกตัวในบริเวณเมืองหลวงคือ โฮจิมินห์ซิตี และฮานอย ประเทศที่การลงทุนในเวียดนามเรียงตามลำดับจากมากที่สุดได้ดังนี้คือ สิงคโปร์ ไต้หวัน จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ฝรั่งเศส มาเลเซีย สหรัฐอเมริกา ไทย และอังกฤษ จะเห็นได้ว่าไทยลงทุนในเวียดนามสูงสุดในอันดับ 9 และมูลค่าการลงทุนถึงต่ำกว่าร้อยละ 5 ของมูลค่าการลงทุนจากต่างประเทศทั้งสิ้นในเวียดนาม (ดูตารางที่ 8.4) นอกจากนี้ การลงทุนส่วนใหญ่อยู่ในอุตสาหกรรมผลิตสินค้าอุปโภคบริโภค และธุรกิจโรงแรมและการท่องเที่ยว เป็นต้น (ดูตารางที่ 8.5)

ในทางตรงกันข้าม สำหรับประเทศลาวแล้ว ตารางที่ 8.6 แสดงว่าในปัจจุบันประเทศไทยเป็นประเทศผู้ลงทุนรายใหญ่ที่สุด ตั้งแต่ปี 1988 ถึง 1994 มูลค่าการลงทุนจากไทยสูงถึงร้อยละ 65 ของการลงทุนจากประเทศผู้ลงทุนรายใหญ่ในลาว รองลงมาคือสหรัฐอเมริกา (ร้อยละ 10) ไต้หวัน (ร้อยละ 5) และประเทศผู้ลงทุนอื่น ๆ ได้แก่ ออสเตรเลีย สหประชาจีน รัสเซีย และฝรั่งเศส ส่วนตารางที่ 8.7 แสดงว่าภาคเศรษฐกิจที่มีการลงทุนมากที่สุดคือการผลิตพลังงานไฟฟ้าจากเขื่อน (ร้อยละ 77 ของการลงทุนจากต่างประเทศรวม) รองลงมาได้แก่ การท่องเที่ยวและโรงแรม (ร้อยละ 6) เหมืองแร่และปิโตรเลียม (ร้อยละ 5) สิ่งทอและเสื้อผ้า (ร้อยละ 2) และอื่น ๆ โดยภาคอุตสาหกรรมที่ประเทศไทยไปลงทุนในลาวมาก และขยายตัวอย่างรวดเร็วคือสิ่งทอและเสื้อผ้าสำเร็จรูป ประเทศลาวมีความได้เปรียบในการรองรับการลงทุนในอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานมากเหล่านี้ เนื่องจากลาวมีค่าแรงที่ต่ำกว่าไทย และประเทศลาวยังไม่ประสบอุปสรรคการกีดกันทางการค้าจากประเทศในยุโรปส่วนใหญ่

แม้ว่าประเทศพม่าจะมีการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนน้อยที่สุดในกลุ่มหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ แต่ตั้งแต่ปี 1989 ถึงปี 1994 พม่าได้รับการลงทุนจากต่างประเทศสูงถึง 1,339 ล้านดอลลาร์สหรัฐ โดยประเทศที่มีจำนวนโครงการลงทุนมากที่สุดคือสิงคโปร์และไทย ติดตามด้วยสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น เนเธอร์แลนด์ ออสเตรเลีย มาเลเซีย สหประชาจีน และเกาหลีใต้ (ดูตารางที่ 8.8) ซึ่งจะสังเกตได้ว่าโครงการลงทุนจากต่างประเทศในพม่าจำนวนมาก มาจากประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออก ส่วนประเทศจากทวีปอเมริกาเหนือและยุโรปยังมีจำนวนโครงการการ

ลงทุนในพรมาน้อยมาก ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่ประเทศเหล่านี้มีความเห็นว่ารัฐบาลพม่าละเมิดสิทธิมนุษยชน จึงไม่สนับสนุนการลงทุนในประเทศนี้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป็นโครงการใหญ่ มูลค่าการลงทุนของสหรัฐอเมริกาและประเทศในยุโรปจึงสูงกว่าเงินลงทุนของแต่ละโครงการจากประเทศกำลังพัฒนาในเอเชียตะวันออกเฉียง (ดูตารางที่ 8.8) สาขาเศรษฐกิจที่มีการลงทุนจากต่างประเทศมาก คือ ธุรกิจโรงแรมและการท่องเที่ยว (กว่าร้อยละ 40 ของการลงทุนต่างประเทศรวม) การขุดน้ำมันดิบและก๊าซธรรมชาติ (เกือบร้อยละ 30) และอุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่น น้ำตาล เจียระไนพลอย ฟาร์มกุ้ง และอาหารทะเลแช่แข็งและแปรรูป เป็นต้น (ดูตารางที่ 8.9) สำหรับการลงทุนของประเทศไทยในพม่านั้นส่วนใหญ่เป็นการลงทุนในธุรกิจการค้า การธนาคาร ท่องเที่ยวและโรงแรม อาหารทะเล กระบอง ไม้แปรรูป ผลิตภัณฑ์จากไม้ และเครื่องดื่ม

กัมพูชาเป็นอีกประเทศหนึ่งซึ่งได้รับการลงทุนจากประเทศไทยมากที่สุด โดยในปี 1993 ได้รับการลงทุนจากไทยสูงสุดเป็นร้อยละ 20 ของการลงทุนจากต่างประเทศในกัมพูชาทั้งสิ้น รองลงมาคือสิงคโปร์ ฝรั่งเศส สหองกง และมาเลเซีย ตามลำดับ (ดูตารางที่ 8.10) กิจกรรมที่ต่างประเทศไปลงทุนในกัมพูชามากได้แก่สัมปทานป่าไม้ การทำเหมืองแร่ถ่านหิน บริหารท่องเที่ยวและโรงแรม และอุตสาหกรรมเช่น วัสดุก่อสร้าง (ซีเมนต์ เหล็ก และไม้แปรรูป) เสื้อผ้าสำเร็จรูป และการพิมพ์ สำหรับประเทศไทยมีการลงทุนมากที่สุดในกลุ่มกิจการอสังหาริมทรัพย์ การป่าไม้ เหมืองแร่และเจียระไนถ่านหิน ท่องเที่ยวและโรงแรม และการธนาคาร โดยรวมแล้วเป็นการลงทุนเพื่อตอบสนองตลาดในกัมพูชามากกว่าการส่งออกไปประเทศที่สาม

ส่วนในมณฑลยูนนานของจีนนั้น ตารางที่ 8.11 แสดงว่าการลงทุนจากต่างประเทศกว่าร้อยละ 50 มาจากฮ่องกง ติดตามด้วยไต้หวัน (ร้อยละ 16) สิงคโปร์ (ร้อยละ 11) สหรัฐอเมริกา (ร้อยละ 9) และประเทศไทย (ร้อยละ 6) ซึ่งจะเห็นได้ว่า นอกจากสหรัฐอเมริกาแล้ว ประเทศผู้ลงทุนรายใหญ่ในมณฑลยูนนานแล้วเป็นประเทศที่มีภาษา วัฒนธรรม และระยะทางใกล้เคียงกับมณฑลยูนนานมากที่สุด ในปัจจุบันสินค้าและบริการส่วนใหญ่ซึ่งต่างประเทศไปลงทุนในมณฑลยูนนานจะเป็นการท่องเที่ยว พลังงาน การพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ และอุตสาหกรรมซึ่งประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์ สิ่งทอและเสื้อผ้าสำเร็จรูป ผลิตภัณฑ์ไม้ และผลิตภัณฑ์เคมี ส่วนอุตสาหกรรมอื่นที่น่าสนใจและสามารถรองรับการลงทุนจากต่างประเทศได้ในอนาคตคือ อาหารแปรรูป เครื่องหนัง และอัญมณีและเครื่องประดับ การลงทุนในยูนนานมีข้อได้เปรียบกว่าการลงทุนในประเทศต่าง ๆ ในกลุ่มอินโดจีนคือ นอกจากยูนนานจะสร้างเขตอุตสาหกรรมหรือเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ โดยให้สิทธิประโยชน์ด้านการลดหย่อนภาษีเงินได้ประเภทต่าง ๆ แล้ว ยูนนานยังมีเขตเศรษฐกิจหลายแห่งซึ่งมีโครงสร้างพื้นฐานเช่น ไฟฟ้า ถนน และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการสื่อสารที่มีสภาพดีและทันสมัยกว่าประเทศอื่นในอินโดจีน ถึงแม้ว่าจะยังคงล้าหลังกว่าประเทศในอาเซียนก็ตาม

3.4 การร่วมมือด้านพลังงาน

การร่วมมือด้านการค้าและการลงทุนเพื่อพัฒนาแหล่งพลังงานไฟฟ้าระหว่างประเทศเป็นกิจกรรมการร่วมมือทางเศรษฐกิจที่สำคัญมากในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องแยกนำมาอภิปรายไว้เป็นพิเศษ ทั้งนี้เนื่องจากความต้องการพลังงานไฟฟ้าในแต่ละประเทศจะขยายตัวรวดเร็วพร้อมไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ในขณะที่เดียวกันประเทศในกลุ่มต่างมีศักยภาพในการผลิตพลังงานในรูปแบบต่าง ๆ ได้มาก เป็นต้นว่า ในปัจจุบันมีการผลิตไฟฟ้าโดยใช้พลังน้ำจากแม่น้ำโขงซึ่งมีศักยภาพในการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำสูงถึง 58,000 เมกกะวัตต์ ในอัตราไม่ถึงร้อยละ 1 ของศักยภาพกำลังการผลิตรวม¹⁵ ดังนั้นหากว่าทุกประเทศในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจสามารถร่วมมือกันทางด้านการพัฒนาพลังงาน จะทำให้แต่ละประเทศได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจในลักษณะต่าง ๆ กันอย่างทั่วถึง

ในกลุ่มหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ ประเทศไทยมีการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว จึงเป็นประเทศที่ใช้พลังงานทั้งโดยรวมตลอดจนการใช้ในปริมาณต่อหัวสูงที่สุด ในปัจจุบันร้อยละ 80 การพลังงานที่ใช้ในประเทศไทยนำเข้าจากต่างประเทศ และคาดว่าจะขยายตัวเป็นร้อยละ 70 ในปี ค.ศ. 2000 ส่วนใหญ่ของพลังงานที่ใช้ผลิตมาจากน้ำมันซึ่งนำเข้าจากประเทศในตะวันออกกลางและกลุ่มอาเซียน¹⁶ อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยได้มีนโยบายเพิ่มความหลากหลาย (diversify) ของแหล่งพลังงานโดยการขยายการนำเข้าจากประเทศในกลุ่มหกเหลี่ยมเศรษฐกิจมากขึ้น เช่น ประเทศไทยพยายามใช้พลังงานที่ผลิตจากก๊าซธรรมชาติซึ่งนำเข้าจากประเทศเวียดนามและพม่า นอกจากนี้ประเทศไทยได้เพิ่มการใช้ไฟฟ้าจากพลังน้ำที่นำเข้าจากประเทศลาว และพยายามจะนำเข้าจากประเทศอื่นในภูมิภาคคือ พม่า และมอลโดวันมากขึ้น

ในขณะที่ประเทศไทยมีความต้องการพลังงานไม่ว่าจะผลิตจากแหล่งน้ำ น้ำมัน ตลอดจนก๊าซธรรมชาติมากขึ้น ประเทศอื่นในหกเหลี่ยมล้วนมีศักยภาพในการผลิตพลังงานเพื่อส่งออกมาหาตลาด ประเทศลาวมีศักยภาพในการผลิตไฟฟ้าจากพลังน้ำสูงถึง 18,000 เมกกะวัตต์ นอกจากนี้ยังสามารถผลิตพลังงานจากลิกไนต์และถ่านหินได้อีกปริมาณหนึ่ง แต่ในปัจจุบันได้พัฒนาพลังงานไฟฟ้าจากพลังน้ำมาใช้เพียง 195 เมกกะวัตต์ และส่งออกให้ประเทศไทยหนึ่งในสามส่วนของปริมาณที่ผลิตได้ ประเทศไทยจึงมีความต้องการร่วมลงทุนกับประเทศลาวเพื่อขยายการผลิตพลังงานไฟฟ้าจากน้ำและส่งออกจากลาวมาประเทศไทย

ประเทศพม่าและมอลโดวันสามารถผลิตไฟฟ้าจากเขื่อนที่สามารถสร้างที่แม่น้ำล้านช้างหรือแม่น้ำโขงได้หลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ญูนานสามารถส่งออกกระแสไฟฟ้าที่ได้จากการผลิตของหลายเขื่อนด้วยกันมาขายให้กับประเทศไทยโดยจะผลิตกระแสไฟฟ้าได้รวมทั้งสิ้นกว่า

¹⁵ ADB, *Economic Cooperation in the Greater Mekong Subregion*, Proceeding of the Conference on Subregional Economic Cooperation Manila, 1993.

¹⁶ ADB, 1993, *ibid*

15 ล้านกิโลวัตต์ เชื้อเพลิงผลิตกระแสไฟฟ้าได้แล้วคือเขื่อนมาฆานและเขื่อนเจ้าชัย ส่วนเขื่อนอื่น ๆ เช่น เขื่อนสิรินธรและเขื่อนลพบุรี กำลังอยู่ในระหว่างการศึกษาความเป็นไปได้ จากการศึกษาเบื้องต้นสรุปได้ว่าเขื่อนเหล่านี้มีความเป็นไปได้ในทางเทคนิคสูง แต่ในทางปฏิบัติการสร้างเขื่อนอาจมีอุปสรรคทางด้านมลภาวะซึ่งจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากประเทศพม่า และลาวซึ่งอยู่ได้น้ำ นอกจากนี้ทั้งประเทศลาวและพม่าต่างมีศักยภาพส่งออกกระแสไฟฟ้ามาขายให้ไทยได้อยู่แล้ว โดยประเทศพม่าใช้แม่น้ำสาละวินและก๊าซธรรมชาติเพื่อผลิตพลังงานเพื่อการส่งออกได้ ดังนั้นโครงการด้านพลังงานจะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่ได้รับความร่วมมือจากประเทศเพื่อนบ้าน

ประเทศเวียดนามมีแหล่งน้ำมันและก๊าซธรรมชาติอุดมสมบูรณ์กว่าประเทศเพื่อนบ้าน โดยมีน้ำมันดิบสำรอง (oil reserves) ในปริมาณสูงเป็นอันดับรองจากบรูไน อินโดนีเซีย และมาเลเซียในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขณะนี้ประเทศเวียดนามได้ร่วมลงทุนกับต่างชาติเพื่อขุดเจาะหาแหล่งน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ

สำหรับประเทศกัมพูชามีน้ำมันและก๊าซธรรมชาติในปริมาณพอสมควร แต่ยังไม่ได้มีการสำรวจและขุดเจาะ จึงจำเป็นต้องร่วมลงทุนกับต่างประเทศเพื่อนำวัตถุดิบเหล่านี้มาผลิตเป็นพลังงานเพื่อใช้ในประเทศ ในปัจจุบันพลังงานไฟฟ้าในประเทศกัมพูชาผลิตจากการนำเข้าน้ำมันจากต่างประเทศ

3.5 การร่วมมือกันทางด้านการคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร

จากหัวข้อที่กล่าวมาแล้ว จะพบว่าประเทศในกลุ่มหกเหลี่ยมเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุนมาก กล่าวคือ ประเทศไทยเป็นประเทศคู่ค้าและผู้ลงทุนรายใหญ่ที่สุดใน ลาว พม่า และกัมพูชา ขณะที่การค้าระหว่างประเทศบริเวณพรมแดนของทั้งหกประเทศมีมูลค่าสูงและสินค้ามีความหลากหลายมาก ดังนั้นการค้า การลงทุน และธุรกิจการท่องเที่ยวจะขยายตัวได้มากขึ้นหากสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐานเชื่อมโยงระหว่างประเทศในกลุ่ม เช่น ถนน รถไฟ สนามบิน การขนส่งทางน้ำ และการสื่อสารโทรคมนาคมได้รับการปรับปรุงทั้งทางด้านบริการและประสิทธิภาพให้สูงขึ้นกว่าปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากสิ่งสาธารณูปโภคสามารถเชื่อมแหล่งวัตถุดิบ แหล่งผลิตสินค้า และศูนย์การค้าขายของแต่ละประเทศเพื่อให้สินค้า วัตถุดิบ แรงงาน และนักท่องเที่ยวสามารถเคลื่อนย้ายด้วยความสะดวก รวดเร็ว และประหยัดค่าใช้จ่าย

ทั้งมณฑลยูนนานและประเทศลาวที่ไม่มีพรมแดนติดทะเล จึงต้องการทางออกทะเลผ่านประเทศไทยและเวียดนาม ที่ประเทศไทยนั้นต้องการความสะดวกในการขนส่งสินค้า วัตถุดิบ และนักท่องเที่ยวไปยังประเทศต่าง ๆ ในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบกระหว่างไทยกับมณฑลยูนนานยังคงมีอุปสรรคกล่าวคือ ประการแรก เส้นทางคมนาคมทางน้ำซึ่งเริ่มต้นจากเข็องรุ้งของแคว้นสิบสองปันนาในมณฑลยูนนาน และไหลผ่านประเทศ

พม่าและลาวมายังจังหวัดเชียงรายของประเทศไทยนั้นมีปัญหาที่ดินน้ำมีความตื้นเขินในฤดูแล้ง และแม่น้ำบางตอนมีเกาะแก่งอันเป็นอุปสรรคต่อการเดินทาง

ปัญหาประการที่สอง คือเส้นทางถนนที่เชื่อมเมืองเชียงรุ่งของกุนนาน ผ่านเชียงตุงและท่าลี่ เหล็กของพม่า เข้ามายังอำเภอแม่สายที่จังหวัดเชียงรายของไทย และเส้นทางที่เชื่อมเมืองเชียงรุ่ง ผ่านอุ้มไซและห้วยทรายของลาว เข้ามายังประเทศไทยที่อำเภอเชียงของในจังหวัดเชียงรายนั้นต้องการความร่วมมือระหว่างประเทศทางด้านค่าใช้จ่ายในการค้าก่อสร้างตลอดจนวิสัยทัศน์ที่เห็นตรงกันว่าควรพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐานเหล่านี้จะเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ทุกประเทศโดยทั่วกัน

ปัญหาประการที่สาม คือการขอกู้เงินจากต่างประเทศเพื่อก่อสร้างสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ถนน รถไฟ ตลอดจนการสื่อสารและโทรคมนาคม ซึ่งการแยกขอเงินกู้เป็นรายประเทศนั้นอาจมีอุปสรรค ทั้งนี้เนื่องจากการก่อสร้างถนนหรือทางรถไฟแต่ละตอนของแต่ละประเทศต้องการการลงทุนสูงมากและอาจไม่คุ้มทุน แต่ถ้าหากสามารถตกลงกันได้ในกลุ่มที่จะสร้างถนนหรือทางรถไฟเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางระหว่างประเทศในทหเหลื่อมเศรษฐกิจแล้ว การก่อสร้างจะได้ประโยชน์จากการประหยัดขนาดจากภายนอก (External Economics) ซึ่งในที่สุดก่อให้เกิดผลตอบแทนการลงทุนที่คุ้มค่า ดังนั้นนอกจากการร่วมมือกันในทางการค้าและการลงทุนแล้ว ประเทศในกลุ่มควรร่วมมือกันด้านการสร้างสิ่งสาธารณูปโภคเพื่อเอื้ออำนวยต่อการค้าและการลงทุนของภาคเอกชนด้วย

4. ความเป็นไปได้ที่ทหเหลื่อมเศรษฐกิจจะประสบผลสำเร็จ

ความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับจีนผ่านทหเหลื่อมเศรษฐกิจมีศักยภาพที่จะสามารถประสบผลสำเร็จและมีความเป็นไปได้ ทั้งนี้โดยพิจารณาได้จากข้อสรุปที่ได้มาจากการวิเคราะห์ข้างต้นดังนี้

1. ประเทศในกลุ่มทหเหลื่อมเศรษฐกิจมีความเกื้อกูลกัน (Complementarity) สูงในด้านเศรษฐกิจ ทั้งนี้เนื่องจากประเทศไทยและประเทศอื่นในกลุ่มมีระดับการพัฒนาเศรษฐกิจและปริมาณทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ประเทศไทยมีระดับการพัฒนาเศรษฐกิจที่สูง ทำให้ทรัพยากรการผลิต เช่น ค่าจ้างแรงงานสูงขึ้นตามลำดับ ขณะเดียวกันปริมาณความต้องการใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติเพื่อการผลิตขยายตัวรวดเร็ว ทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงานและวัตถุดิบซึ่งกำลังเป็นปัญหามากขึ้น ส่วนปัจจัยทางด้านทุนและเงินออมนั้น ประเทศไทยมีปริมาณมากกว่าประเทศเพื่อนบ้าน อันเป็นผลมาจากการที่ประเทศไทยมีการพัฒนาเศรษฐกิจมาหลายทศวรรษ และมีการสะสมทุนมากจนกระทั่งสามารถไปลงทุนในต่างประเทศได้ในต้นทศวรรษ 1990 ส่วนประเทศเพื่อน

บ้านในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจอยู่ในระยะเริ่มแรกของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงต้องการเงินตราต่างประเทศให้ไหลเข้าเพื่อการอุปโภคบริโภคและการลงทุนทั้งในภาครัฐบาลและในภาคเอกชน ซึ่งหมายความว่าเงินตราต่างประเทศจากไทยไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะเงินช่วยเหลือ เงินกู้ยืม เงินลงทุน ไปต่างประเทศ หรือแม้แต่การที่ไทยนำเข้าสินค้าจากประเทศต่างๆ เหล่านี้จะเป็นสิ่งที่ประเทศเพื่อนบ้านนำไปใช้เป็นประโยชน์ในการพัฒนาประเทศได้มาก ในขณะที่เดียวกันสิ่งที่ประเทศไทยสามารถพึ่งพาอาศัยประเทศเพื่อนบ้านคือ แรงงาน และวัตถุดิบธรรมชาติ เนื่องจากประเทศเหล่านี้ยังมีปริมาณแรงงานมาก ทำให้มีค่าแรงที่ต่ำกว่า นอกจากนี้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีปริมาณมหาศาลของประเทศเหล่านี้ยังไม่ได้มีการนำมาใช้ในการผลิต ประเทศไทยจึงสามารถนำเข้าวัตถุดิบที่ผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติของประเทศเหล่านี้ได้มาก จากความเกื้อกูลสนับสนุนกันทางเศรษฐกิจของประเทศไทยและประเทศอื่นในกลุ่มหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ ทำให้ประเทศในกลุ่มสามารถมีศักยภาพในการร่วมมือกันเพื่อให้ได้ประโยชน์จากการเกื้อกูลกันในระดับสูงที่สุด

2. การที่ประเทศไทยและประเทศอื่นในกลุ่มหกเหลี่ยมเศรษฐกิจมีทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกัน ทำให้ประเทศในกลุ่มสามารถขยายการค้าระหว่างประเทศและได้รับประโยชน์จากความแตกต่างของการได้เปรียบโดยเปรียบเทียบของการผลิตสินค้า กล่าวคือ ประเทศไทยสามารถผลิตสินค้าอุปโภคและสินค้าอุตสาหกรรมอื่น เพื่อส่งออกไปยังประเทศที่เหลือในกลุ่ม ขณะเดียวกันประเทศในกลุ่มสามารถส่งออกสินค้าขั้นปฐมทั้งสินค้าเกษตรกรรม เหมืองแร่ และการประมง สินค้าวัตถุดิบแปรรูป และแม้กระทั่งสินค้าบริการเช่น พลังงานไฟฟ้ามายังประเทศไทย การร่วมมือทางเศรษฐกิจจะช่วยให้ประเทศในกลุ่มสามารถขยายการค้า เพิ่มรายได้ต่อหัว และทำให้อำนาจการซื้อของประชาชนเพิ่มสูงขึ้น ในที่สุดก็จะกลายเป็นตลาดนำเข้าสินค้าจากประเทศไทยที่สำคัญในอนาคต

3. ประเทศในกลุ่มหกเหลี่ยมเศรษฐกิจต้องการเงินลงทุนจากต่างประเทศ ขณะเดียวกันประเทศไทยจะได้รับประโยชน์จากการลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านเหล่านี้ 3 ประการด้วยกันคือ

ประการแรก การขยายฐานการผลิตสินค้าที่ใช้แรงงานมากจากประเทศไทยไปประเทศเหล่านี้ ทำให้ช่วยลดต้นทุนการผลิตของอุตสาหกรรมส่งออกหลักของประเทศไทยในปัจจุบัน และในที่สุดจะช่วยให้ประเทศเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและสามารถรักษาส่วนแบ่งตลาดในปัจจุบันของสินค้าเหล่านี้ที่มีการส่งออกไปยังประเทศที่สามได้

ประการที่สอง หลังจากอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานมากได้โยกย้ายออกไปในต่างประเทศมากขึ้น อุตสาหกรรมในประเทศจะสามารถปรับโครงสร้างการผลิตได้รวดเร็วขึ้น กล่าวคือภาคอุตสาหกรรมจะสามารถเพิ่มสัดส่วนการผลิตสินค้าที่ใช้ทุนและเทคโนโลยีสูงขึ้น เพื่อสอดคล้องกับอุปทานของปัจจัยแรงงาน ทุน และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปตามระดับการพัฒนาของประเทศไทย

ประการสุดท้าย เมื่อประเทศเพื่อนบ้านมีรายได้และการจ้างงานสูงขึ้น ส่งผลให้ความจำเป็นที่ต้องลักลอบหนีมาทำงานผิดกฎหมายในประเทศไทยจะน้อยลง ซึ่งจะช่วยให้ปัญหาสังคมอันเกิดจากการลักลอบเข้ามาทำงานของชาวต่างชาติลดลงด้วย

4. ในปัจจุบันประเทศไทยมีโอกาสที่จะไปลงทุนในกลุ่มหกเหลี่ยมเศรษฐกิจในหลายสาขาการผลิต กล่าวคือ ในภาคเกษตรกรรมนั้นประเทศเหล่านี้มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ประเทศไทยอาจจะเข้าไปลงทุนในอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร การประมง และปศุสัตว์ เป็นต้น ในภาคอุตสาหกรรม ประเทศเหล่านี้มีระดับค่าแรงที่ต่ำกว่าประเทศไทยมากจึงอาจจะเข้าไปลงทุนในอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานมากเช่น สิ่งทอ เสื้อผ้าสำเร็จรูป และ รองเท้า เป็นต้น ส่วนในภาคบริการ เนื่องจากประเทศในกลุ่มเพิ่งเริ่มเปิดประเทศ และมีสถานที่ท่องเที่ยวใหม่ ๆ มากมาย ประเทศไทยอาจจะเข้าไปลงทุนในบริการท่องเที่ยว ภัตตาคารและโรงแรม นอกจากนั้นการเริ่มปล่อยเสรีทางการเงิน การเงินการธนาคาร จะช่วยให้เอกชนต่างประเทศเข้ามาลงทุนในสาขาที่เกี่ยวข้องกับการเงินการธนาคารมากขึ้นอีกด้วย

5. แม้ว่าการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศไทยและประเทศในกลุ่มจะมีแนวโน้มขยายตัวมากขึ้น แต่ปัจจุบันมีอุปสรรคที่ไม่เอื้ออำนวยให้การค้าและการลงทุนขยายตัวได้อย่างเต็มศักยภาพ ซึ่งอุปสรรคที่สำคัญที่สุดคือมาตรการและระเบียบวิธีปฏิบัติที่ทำให้การค้าขายของเงินทุนเป็นไปได้โดยไม่มีประสิทธิภาพ การควบคุมการเข้าออกของเงินตราต่างประเทศ ยังเป็นอุปสรรคต่อการลงทุนระหว่างประเทศที่อาจปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ในระยะสั้น แต่ปัญหาในประเทศเพื่อนบ้านที่มีความสำคัญมากที่สุดจำเป็นต้องใช้เวลายาวนานในการปรับปรุงคือ การขาดแคลนระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ถนน รถไฟ โทรคมนาคม และการขนส่ง รวมทั้งการขาดแคลนแรงงานที่มีทักษะด้วย ปัญหานี้เป็นกิจกรรมที่ประเทศในกลุ่มจำเป็นต้องร่วมมือกันให้เร็วที่สุดเพื่อลดระยะเวลาการแก้ไขอุปสรรคการลงทุน โดยประเทศไทยอาจจำเป็นต้องเป็นผู้ริเริ่มหรือประสานงานกับองค์กรระหว่างประเทศที่สามารถร่วมลงทุนในการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานเหล่านี้ได้ อุปสรรคประการต่อมาที่สมควรร่วมมือกันแก้ไขในระยะเวลาดำเนินไปคือ มาตรการที่เป็นอุปสรรคต่อการค้าทั้งที่เป็นภาษีศุลกากรและไม่ใช่อัตราศุลกากร ประเทศในกลุ่มควรร่วมมือกันลดข้อกีดกันทางการค้าทั้งหลายพร้อมกันนั้นควรปรับกฎระเบียบวิธีปฏิบัติทางการค้าและการลงทุนให้มีความเป็นสากล ทั้งนี้เพื่อเป็นการเอื้ออำนวยต่อการลงทุน และการค้า ตลอดจนเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากการเปิดประเทศและการเชื่อมกันซึ่งกันและกันของประเทศในกลุ่ม อนึ่งการรับประเทศเพื่อนบ้านของไทยเหล่านี้เข้าเป็นสมาชิกใหม่ของกลุ่มประเทศอาเซียน (ASEAN) ก็นับได้ว่าเป็นประโยชน์ในด้านการส่งเสริมการค้าเสรีระหว่างประเทศภายในกลุ่มได้มากขึ้น

6. การร่วมมือของกลุ่มหกเหลี่ยมเศรษฐกิจจะเป็นไปได้ในทางปฏิบัติก็ต่อเมื่อรัฐบาลของแต่ละประเทศเห็นความจำเป็นในการผลักดันให้เริ่มต้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งประเทศผู้ที่จะผลักดันให้มีการริ

เริ่มกิจกรรมความร่วมมืออย่างเป็นขั้นตอนควรเป็นประเทศไทยเอง ซึ่งประเทศไทยก็ได้ดำเนินการในบทบาทผู้ริเริ่มประสานงานโครงการความร่วมมือต่าง ๆ ไว้บ้างแล้วดังจะได้กล่าวโดยละเอียดในหัวข้อต่อไป

โดยรวมแล้วพอสรุปได้ว่า หกเหลื่อมเศรษฐกิจจะประสบความสำเร็จ เมื่อภาครัฐบาลของประเทศไทยร่วมมือกับรัฐบาลของประเทศในกลุ่มเพื่อพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐาน รวมทั้งเพิ่มทักษะของบุคลากรและจัดอุปสรรคทางด้านมาตรการการกีดกันทางการค้าและการลงทุน ตลอดจนกฎระเบียบวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการค้าและการลงทุนของภาคเอกชน หากการริเริ่มของประเทศไทยให้มีการร่วมมือเป็นผลสำเร็จจะช่วยให้ประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านในหกเหลื่อมเศรษฐกิจได้รับประโยชน์สูงสุดโดยเร็ว

5. การประเมินความร่วมมือไทย-จีนโดยอาศัยหกเหลื่อมเศรษฐกิจ

5.1 ความสำเร็จและอุปสรรคก่อนวิกฤตเศรษฐกิจในเอเชีย

ความร่วมมือทางเศรษฐกิจจะหว่างไทยกับจีนผ่านโครงการหกเหลื่อมเศรษฐกิจได้ริเริ่มขึ้นเมื่อต้นทศวรรษ 1980 โดยแต่ละประเทศเล็งเห็นศักยภาพที่จะได้ประโยชน์จากโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจนี้ กล่าวคือ การค้าการลงทุนในภาคการผลิตต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสินค้าและที่เป็นบริการจะขยายตัว ซึ่งจะนำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาค นอกจากนี้โครงการหกเหลื่อมเศรษฐกิจนับได้ว่าเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยกระจายผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและการจ้างงานไปสู่พื้นที่ห่างไกลจากเมืองหลวงของแต่ละประเทศ เช่น พื้นที่ทางภาคเหนือของไทย และมณฑลยูนนานทางตอนใต้ของจีน

ความร่วมมือในโครงการหกเหลื่อมเศรษฐกิจยังสามารถช่วยให้จีนมีทางออกทะเลทางตอนใต้ของประเทศเพื่อติดต่อกับประเทศนอกกลุ่มหกเหลื่อมได้อีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากจีนสามารถร่วมมือกับรัฐบาลในภูมิภาคเพื่อก่อสร้างเส้นทางคมนาคมข้ามพรมแดนจีนที่มณฑลยูนนานผ่านพม่าและลาวออกสู่ทะเลที่อ่าวไทย หรือจีนอาจเจรจาตกลงกับรัฐบาลพม่าเพื่อก่อสร้างเส้นทางจากยูนนานผ่านพม่าและออกสู่มหาสมุทรอินเดียโดยตรง ส่วนประเทศไทยนั้นอาจได้รับประโยชน์ชัดเจนในหกเหลื่อมเศรษฐกิจโดยการร่วมลงทุนในอุตสาหกรรมหรือบริการที่มณฑลยูนนานมีความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ (comparative advantage) ในการผลิตสูงเช่น อุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานมาก หรือการผลิตสินค้าและบริการที่อาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ในมณฑลยูนนาน อันได้แก่ พืชผลการเกษตร แร่ธาตุ วัตถุใต้พิภพ หรือแม้แต่แหล่งท่องเที่ยวและพลังงานในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งผลผลิตของการร่วมลงทุนนี้อาจเพื่อสนองความต้องการของตลาดภายในภูมิภาคหกเหลื่อมหรือนอกหกเหลื่อมเศรษฐกิจก็ได้ ซึ่งหมายความว่าความร่วมมือ ในหกเหลื่อมเศรษฐกิจจะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มและภายนอกกลุ่มได้ในขณะเดียวกัน

ความร่วมมือทางเศรษฐกิจของไทยกับจีนโดยอาศัยหลักเหลี่ยมเศรษฐกิจนี้ แม้ว่าจะได้รับความช่วยเหลือทางการเงินและคำปรึกษาจากองค์การระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารเพื่อพัฒนาเอเชีย (ADB) และเอกชนของหลายประเทศที่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศในกลุ่มหกเหลี่ยม แต่ความคืบหน้าของกิจกรรมความร่วมมือมิได้ดำเนินไปรวดเร็วเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม ในครึ่งแรกของทศวรรษ 1990 ได้มีความร่วมมือบางประเภทซึ่งได้ก้าวหน้าไปพอที่จะสรุปได้ดังนี้

ในกลางทศวรรษ 1990 การค้าระหว่างไทยกับจีนในบริเวณพรมแดนชายตัวสูงมาก จากมูลค่าการค้าไม่ถึง 10 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในต้นทศวรรษเพิ่มขึ้นเป็นกว่า 50 ล้านดอลลาร์สหรัฐในปี 1996¹⁷ สินค้าที่ไทยส่งออกไปมณฑลยูนนานได้แก่ รองเท้า สุรา บุหรี่ เครื่องดื่ม และอาหารแปรรูป ส่วนสินค้าที่ไทยนำเข้าจากมณฑลยูนนานได้แก่ ผัก ผลไม้ เครื่องไฟฟ้า ของเด็กเล่น เหล็ก ถ่านหิน หินอ่อน และสินค้าการเกษตรอื่น ๆ ส่วนการลงทุนของไทยในมณฑลยูนนานนั้นขยายตัวในอัตราต่ำกว่าการขยายตัวทางการค้า ในปี 1996 มีมูลค่าการลงทุนของไทยในยูนนานประมาณ 180 ล้านดอลลาร์สหรัฐ โดยเอกชนไทยไปลงทุนในการผลิตอาหารแปรรูป อาหารสัตว์ การผลิตไฟฟ้า จากพลังงานน้ำ โรงแรม การท่องเที่ยว รวมทั้งการธนาคาร

ทางด้านพลังงานนั้น ประเทศไทยมีผู้ทางที่จะร่วมลงทุนกับยูนนานได้มาก ทั้งนี้เนื่องจากมณฑลยูนนานมีศักยภาพในการผลิตไฟฟ้าได้จากเขื่อนในแม่น้ำล้านช้างได้ถึง 13 เขื่อน ซึ่งจะมีกำลังความสามารถในการส่งกระแสไฟฟ้าได้ถึง 25.5 ล้านกิโลวัตต์ (กว่า 17 เท่าของพลังงานไฟฟ้าจากเขื่อนม่านวาน) หากจะนับเฉพาะเขื่อนที่มีความเป็นไปได้ในการลงทุนก่อสร้างสูงก็จะมีเพียง 7 แห่ง ซึ่งจะผลิตไฟฟ้าได้รวม 20 ล้านกิโลวัตต์ แต่ในขณะนั้นเขื่อนที่ผลิตไฟฟ้าได้แล้วคือเขื่อนม่านวาน และเขื่อนเจาตันซึ่งผลิตได้เพียง 5.5 ล้านกิโลวัตต์เท่านั้น¹⁸

การสร้างเขื่อนผลิตไฟฟ้าโดยใช้พลังน้ำนั้น จำเป็นต้องอาศัยการลงทุนสูง ดังนั้นจีนจึงได้แสดงเจตนาที่จะเปิดรับความร่วมมือจากภายนอกไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะการให้เงินกู้หรือการร่วมลงทุนในการก่อสร้าง ปัจจุบันการไฟฟ้ายูนนานและเอกชนของไทยเสนอโครงการร่วมลงทุนในโครงการก่อสร้างเขื่อนที่เมืองเชียงรุ่ง เพื่อผลิตไฟฟ้า 1.5 ล้านกิโลวัตต์ สนองความต้องการใช้ไฟฟ้าในยูนนานและส่งออกไปประเทศเพื่อนบ้าน

ทางด้านคมนาคมนั้น ประเทศไทย จีน พม่า และลาวได้มีการประชุมกันในปี 1998 เพื่อแสวงหาแนวทางเชื่อมเส้นทางคมนาคมขนส่งระหว่างไทยกับยูนนานทั้งทางบก ทางน้ำ และทาง

¹⁷ ข้อมูลการค้าผ่านด่านศุลกากรในภาพเหนือของไทย จากบทความการค้าชายแดนภาคเหนือของไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน วารสารเศรษฐกิจธนาคารกรุงเทพ ธันวาคม 2539.

¹⁸ คู่มือและรายละเอียดจาก Wang Shui, "The Lancang Jiang Basin : Steps Towards the Realization of Sustainable Development", Stockholm, B., *Development Dynamics in the Mekong Subregion*, Monash University, Australia, 1996.

อากาศ¹⁹ ในทางบกนั้น มีการตกลงเบื้องต้นว่าจะสร้างเส้นทางเพื่อเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายในของแต่ละประเทศดังมีคือ เส้นทางแรกจากอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ข้ามแม่น้ำโขงและผ่านลาว เข้าเมืองหล้าและเมืองเชียงรุ่ง และสิ้นสุดที่เขตสิบสองปันนาของมณฑลยูนนานซึ่งในขณะนั้นรัฐบาลและเอกชนของไทยกับลาวกำลังอยู่ในระหว่างการเจรจาเรื่องการก่อสร้างและการแสวงหาแหล่งเงินทุน เส้นทางที่สองจากอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ผ่านลาวเข้าสู่เมืองหล้าและเมืองเชียงรุ่ง ขณะนี้ได้สำรวจเส้นทางแล้ว และไทยกับจีนจะร่วมมือกันทางด้านการแสวงหาแหล่งเงินทุนเพื่อสนับสนุนโครงการก่อสร้างและปรับปรุงเส้นทางเดิมที่มีอยู่ในเครือข่ายให้มีสภาพดีขึ้น ส่วนเส้นทางที่สามซึ่งเชื่อมไทยจากอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ผ่านพม่าและเข้าอำเภอตัวหลิวและเมืองเชียงรุ่งนั้น ประเทศไทยจะให้เงินกู้อัตราดอกเบี้ยต่ำแก่รัฐบาลพม่าเพื่อดำเนินโครงการ

การคมนาคมทางรถไฟนั้น ประเทศมาเลเซียกำลังศึกษาความเป็นไปได้ในการก่อสร้างเส้นทางรถไฟนานาชาติจากสิงคโปร์ไปยังเมืองคุนหมิงของมณฑลยูนนาน ซึ่งในขณะนี้มิทางเลือกการก่อสร้าง 3 เส้นทางด้วยกันคือ เส้นทางแรกผ่านกัมพูชาและเวียดนาม เส้นทางที่สองผ่านไทยและพม่า และเส้นทางที่สามผ่านไทยและลาว

สำหรับการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางน้ำ เท่าที่ผ่านมาประเทศจีนได้ใช้งบประมาณของตนเองไปบ้างแล้วในการระเบิดแก่งหินในแม่น้ำโขงในส่วนของจีน แต่งบประมาณไม่เพียงพอในการระเบิดต่อจนถึงชายแดนติดต่อกับพม่า ลาว และไทย อย่างไรก็ดีตามธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (ADB) โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) และภาคเอกชนในประเทศอุตสาหกรรมหลายประเทศแสดงความสนใจในการลงทุนขุดลอกแก่งในแม่น้ำโขงเพื่อให้สามารถเดินเรือได้ตลอดทั้งปี ซึ่งในที่สุดหากประเทศในกลุ่มสามารถตกลงกันได้ในเรื่องความร่วมมือ การเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำโขงจะช่วยอำนวยความสะดวกและส่งเสริมการค้าและการท่องเที่ยวในภูมิภาคได้เป็นอย่างมาก

ส่วนการคมนาคมทางอากาศ ปัจจุบันมีบริการเที่ยวบินจากกรุงเทพฯ ไปเมืองคุนหมิง โดยผ่านจังหวัดเชียงใหม่ สำหรับเที่ยวบินจากกรุงเทพฯ ไปยังเมืองเชียงรุ่ง ในเขตสิบสองปันนานั้น ปัจจุบันจีนได้ยกระดับสนามบินเชียงรุ่งเป็นสนามบินนานาชาติและสนามบินแอร์โฮมได้เปิดเส้นทางบินตรงระหว่างเชียงรุ่งกับกรุงเทพฯ ทุกสัปดาห์

จะเห็นได้ว่าช่องทางที่ประเทศไทยกับจีนจะมีความร่วมมือโดยผ่านโครงการทกเหลี่ยมเศรษฐกิจนั้นมีมาก และศักยภาพของประโยชน์ที่จะได้รับจากความร่วมมือนั้นมีสูง อย่างไรก็ตามแม้ว่ากิจกรรมที่ต้องดำเนินการเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือให้เป็นรูปธรรมนั้นได้มีความคืบหน้าไปบ้าง

¹⁹ ข้อมูลจากสถาบันการคลังใหญ่ นครคุนหมิง กระทรวงการต่างประเทศ มีนาคม 2540 ผู้เขียน ขอขอบคุณคุณพพร อัจฉริยวงศ์ ที่ได้เลือกเพื่อข้อมูลล่าสุดในเรื่องนี้

แล้ว แต่อุปสรรคอื่นมีผลกระทบต่อความเร็วของความก้าวหน้าของโครงการนั้นมีอยู่มากเช่นกัน อุปสรรคที่สำคัญพอสรุปได้หลายประการดังนี้

ประการแรก เนื่องจากในระยะแรกของความร่วมมือในเหลี่ยมเศรษฐกิจใด ๆ รัฐบาลของประเทศในกลุ่มมีบทบาทสำคัญมากในการริเริ่มโครงการที่เป็นพื้นฐานเพื่ออำนวยความสะดวกทางด้านการค้าและการลงทุนของภาคเอกชนในอนาคต ในกรณีของประเทศไทยนั้น บทบาทของภาครัฐยังมีความสำคัญมากกว่าประเทศอื่นในกลุ่ม เนื่องจากประเทศไทยมีหน้าที่ในการดึงดูดและประสานความร่วมมือตลอดจนการระดมทุนเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นกายภาพและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งการดำเนินการในโครงการเหล่านี้ให้สำเร็จลุล่วงไปได้มันจำเป็นต้องอาศัยระบบราชการที่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพื่อความเร็วของการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ แต่ทว่าระบบราชการไม่เอื้ออำนวย กล่าวคือความรับผิดชอบและการกำหนดภาระงานของกรมกองหรือกระทรวงต่าง ๆ มีความซ้ำซ้อน หรือการประสานงานกันมีอุปสรรคทำให้ไม่คล่องตัวแล้ว การปฏิบัติจะขาดประสิทธิภาพและโครงการต่าง ๆ จะไม่สามารถคืบหน้าตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้

ประการที่สอง เนื่องจากรัฐบาลในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงบ่อยครั้ง ถึงแม้ว่าทุกรัฐบาลจะเห็นประโยชน์และให้การสนับสนุนโครงการหกเหลี่ยมเศรษฐกิจในหลักการ แต่การกำหนดความเร่งด่วนในแผนปฏิบัติการนั้นมีความแตกต่างกัน ดังนั้นจึงพบว่าความคืบหน้าของโครงการความร่วมมือต่าง ๆ มักมีความเร็วช้าเปลี่ยนแปลงไปตามรัฐบาลแต่ละยุคแต่ละสมัย

ประการที่สาม แม้ว่าประเทศไทยและจีนมีความสนใจรวมทั้งแสดงความเป็นผู้นำทางด้านการประสานงานและระดมทุนเพื่อผลักดันให้โครงการต่าง ๆ เริ่มดำเนินการ แต่เท่าที่ผ่านมามบางประเทศในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจแสดงความกระตือรือร้นร่วมมือเฉพาะในบางโครงการที่ประเทศนั้นมีผลประโยชน์ชัดเจนและทันที ส่วนในโครงการอื่น ๆ อีกหลาย โครงการซึ่งเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและจะปรากฏศักยภาพในระยะยาวนั้นความร่วมมือมักมีความล่าช้า จึงจำเป็นต้องมีการเจรจาทำความเข้าใจถึงผลประโยชน์ในระดับกลุ่มให้เห็นพ้องต้องกันว่าประโยชน์จะก่อเกิดแก่ทุกฝ่ายในระยะยาว

ประการสุดท้าย สำหรับมณฑลยูนนานแล้วแม้ว่าจะมีความกระตือรือร้นในการเร่งรัดให้โครงการต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงโดยเร็ว แต่ยูนนานเป็นเพียงมณฑลหนึ่งของประเทศจีน และนอกจากนี้ยูนนานยังอยู่ไกลจากเมืองหลวงและเมืองใหญ่ทางเศรษฐกิจทางชายฝั่งทะเลตะวันออกของประเทศมาก ดังนั้นความร่วมมือจากมณฑลยูนนานในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจจึงมีลักษณะเฉพาะเป็นพิเศษแตกต่างจากการร่วมมือกับประเทศอื่น กล่าวคือ แม้ว่าการร่วมมือจะดำเนินการกับมณฑลยูนนาน แต่การเจรจาและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทางด้านงบประมาณจำเป็นที่ต้องติดต่อและได้รับการจัดสรรจากรัฐบาลกลางจีน ซึ่งมีหน้าที่ดูแลการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมของประเทศด้วย

ในปัจจุบันความร่วมมือของไทยกับจีนผ่านหกเหลี่ยมเศรษฐกิจกำลังประสบอุปสรรคอื่นใหญ่หลวงเพิ่มเติมจากข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือ ประเทศไทยและอีกหลาย

ประเทศในเอเชียกำลังประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจโดยเฉพาะทางการเงินการธนาคาร ซึ่งจะมีผลให้ความก้าวหน้าของความร่วมมือเชิงคลัง หรืออาจถึงกับชะงักงันในระยะหนึ่งก็เป็นไปได้

5.2 ไทยกับจีนในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจระหว่างวิกฤตการณ์เศรษฐกิจในเอเชีย

จากที่กล่าวมาแล้วว่า ประเทศไทยมีศักยภาพสูงที่สุดในการเป็นผู้นำประสานความร่วมมือในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ เนื่องจากเศรษฐกิจไทยขยายตัวในอัตราสูงและอย่างมีเสถียรภาพยาวนานกว่าประเทศอื่นในกลุ่ม นอกจากนี้ในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษ 1990 ประเทศไทยกำลังเปลี่ยนโครงสร้างการผลิต การค้าและการลงทุนเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อค่าจ้างแรงงานที่เริ่มเพิ่มสูงขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ ดังนั้นการร่วมมือในหกเหลี่ยมจึงจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้านในด้านการพึ่งพาอาศัยกันทางเศรษฐกิจและการถ่ายเทของทรัพยากรการผลิตข้ามประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ

แต่น่าเสียดายว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยซึ่งขยายตัวอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สะดุดตอลงภายหลังวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี 1997 และมีแนวโน้มว่าจะให้ระยะเวลายาวนานต่อไปกว่าที่จะฟื้นตัวจนกระทั่งเป็นประเทศที่ได้ชื่อว่าเป็นหนึ่งในเศรษฐกิจมหัศจรรย์ของเอเชียตะวันออก (East Asian Miracle) ดังเช่นในอดีต ซึ่งนอกเหนือจากประเทศไทยแล้วประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกอีกหลายประเทศกำลังตกอยู่ในสภาวะวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในระดับต่างๆ เช่นเดียวกัน สภาพทางเศรษฐกิจเช่นนี้จะมีผลทำให้ความร่วมมือในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจจะเล็ดตัวลงไปอีก ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของเอเชียในปี 1997 นั้นเริ่มต้นที่ประเทศไทย โดยในปี 1995 เศรษฐกิจของไทยเริ่มเกิดปัญหาเงินเฟ้อและการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด ทำให้กลุ่มนักลงทุนเริ่มเป็นห่วงว่าเศรษฐกิจไทยจะเลวลงหรือไม่ รัฐบาลในขณะนั้นซึ่งมีนายบรรหาร ศิลปอาชา เป็นนายกรัฐมนตรีใช้มาตรการยกระดับอัตราดอกเบี้ยเพื่อลดแรงกดดันด้านเงินเฟ้อและดึงดูดเงินทุนจากต่างประเทศให้ไหลเข้ามาเพื่อชดเชยการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด

ขณะเดียวกันฝ่ายค้านเริ่มขูดคุ้ยและแจ้งข้อมูลของธนาคารกรุงเทพ พาณิชยการกรณีกการปล่อยกู้ให้แก่ธนาคารเมืองบางกลุ่มและพรรคพวก ทั้งนี้โดยระบุว่าธนาคารได้ปล่อยเงินกู้ในปริมาณที่เกินกว่ามูลค่าที่แท้จริงของอสังหาริมทรัพย์ที่นำมาค้ำประกัน ขณะที่กรณีปัญหาธนาคารกรุงเทพ พาณิชยการยังค้างคาอยู่ ปัญหาการขาดดุลของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์เริ่มปรากฏชัดเจนและมีแนวโน้มว่าจะเลวร้ายลง เนื่องจากอุปสงค์ของตลาดเพิ่มขึ้นเชื่อกันว่าการขยายตัวของอุปทานอาคารและสิ่งก่อสร้าง ซึ่งปัญหานี้จะกระทบถึงสถาบันการเงินที่ปล่อยกู้ให้กับการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์มากขึ้นในช่วงหนึ่งทศวรรษก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ธุรกิจการเงินการธนาคารจึงมีภาระหนี้เสียหรือหนี้สินต้องคุณภาพเพิ่มขึ้น และในที่สุดทำให้ต้องระมัดระวังในการปล่อยเงินกู้มากขึ้น สภาพเศรษฐกิจที่มี

อัตราดอกเบี้ยสูงขึ้นและขาดแคลนแหล่งเงินทุนเช่นนี้กระทบต่อการลงทุนในทุกภาคการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ซึ่งมีปัญหาลุกลามแล้ว

อย่างไรก็ตาม เสมือนว่าเป็นชะตากรรมของประเทศที่กำหนดว่าเหตุการณ์ต้องเลวร้ายลงไปอีก ในต้นปี 1996 การส่งออกชะลอตัวลงจากอัตราเพิ่มร้อยละ 20 ต่อปีในช่วงเศรษฐกิจขยายตัวสูงในทศวรรษที่ผ่านมาเหลือร้อยละ 7 และการส่งออกก็ลดลงมาโดยตลอด จนกระทั่งปลายปี 1996 พบว่ามูลค่าการส่งออกต่ำลงจากปี 1995 มาก ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในกว่าทศวรรษที่การส่งออกถึงกับหดตัว

ในอดีตการลงทุนและการส่งออกเป็นจักรกลที่ผลักดันให้เศรษฐกิจขยายตัวสูงอย่างต่อเนื่อง ในปี 1996 เมื่อการลงทุนและการขยายตัวและการส่งออกหดตัว เศรษฐกิจไทยจึงขยายตัวลดลง ทำให้ไม่น่าประหลาดใจเลยว่าสมภาวะเศรษฐกิจชะงักงันดังกล่าวมีส่วนนำไปสู่ความรู้สึกต้องการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ในปลายปี 1996 ประเทศไทยจึงมีรัฐบาลใหม่ภายใต้การนำของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ปัญหาที่เป็นโจทย์ให้รัฐบาลใหม่แก้ไขในขณะนั้นคือ (1) การส่งออกลดลง (2) การขาดดุลบัญชีเดินสะพัด (3) สถานการณ์การเงินการธนาคารประสบวิกฤตการณ์สืบเนื่องมาจากหนี้ต่อขุณภาพ และ (4) นักลงทุนทั้งในและต่างประเทศขาดความเชื่อมั่นในเศรษฐกิจไทย

ในต้นปี 1997 รัฐบาลประกาศตัดการใช้จ่ายกว่า 60,000 ล้านบาท ความเชื่อมั่นของนักลงทุนเริ่มกลับคืนมาบ้างเนื่องจากมาตรการนี้จะช่วยลดแรงกดดันด้านอัตราดอกเบี้ย และการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดลงได้ แต่อีก 2 เดือนต่อมา ปัญหาใหม่เริ่มเกิดขึ้นก็แล้วคือ ค่าเงินบาทถูกโจมตีเป็นครั้งแรกเนื่องจากมีการคาดว่าเงินบาทมีค่าสูงเกินความเป็นจริง ธนาคารกลางต้องนำเงินทุนสำรองต่างประเทศมาปกป้องและพยุงค่าเงินบาทมิให้อ่อนตัวลงตามการเก็งกำไรจากภายนอก และภายหลังจากนั้นอัตราดอกเบี้ยที่เคยคาดว่าจะลดลงได้ในปี 1997 เพื่อผ่อนคลายปัญหาเศรษฐกิจชะงักงันบ้างจึงเป็นอันว่าหมดโอกาสที่จะเป็นไปได้ กล่าวคือรัฐบาลจำเป็นต้องรักษาระดับอัตราดอกเบี้ยเพื่อป้องกันกาขาดดุลบัญชีเดินสะพัด ซึ่งจะมีผลต่อความมั่นคงของค่าเงินบาทได้

ในครึ่งปีแรกของปี 1997 ประเทศไทยจึงอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจชะงักงัน เงินทุนไหลเข้าจากภายนอกประเทศจะเหือดหายลงเพราะความไม่มั่นใจในเศรษฐกิจไทย และธนาคารกลางต้องให้เงินทุนสำรองทางการเงินเพื่อต่อสู้กับการโจมตีค่าเงินบาทจากภายนอกประเทศหลายครั้งโดยที่ประชาชนไม่ทราบความเคลื่อนไหวนี้ ในที่สุดในวันที่ 2 กรกฎาคม 1997 รัฐบาลจำเป็นต้องประกาศให้เงินบาทลอยตัว และยกเลิกระบบการผูกเงินบาทไว้กับตะกร้าของเงินตราต่างประเทศที่ให้น้ำหนัก 13 ปี การปล่อยให้เงินบาทลอยตัวซึ่งมีผลให้ค่าเงินบาทลดค่าลงทันทีเกินกว่าร้อยละ 20 นี่เป็นมาตรการที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในเวลานั้น ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้เงินทุนสำรองต่างประเทศสูญเสียดังไปจนหมดสิ้น

ค่าของเงินบาทภายหลังการลอยตัวของอัตราแลกเปลี่ยนลดลงไปอีกอย่างต่อเนื่องในขณะที่กระแสเงินลงทุนไหลเข้าจากต่างประเทศเพื่อค้ำจุนและการส่งออกทรุดตัว ต่อมาในเดือนสิงหาคมของปีเดียวกัน ประเทศไทยจำเป็นต้องกู้ยืมจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) เพื่อแสวงหาเงินตราต่างประเทศมาค้ำจุนเงินทุนสำรองทางการสุทธิซึ่งลดลงจาก 40,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐก่อนการเข้าสู่ระบบลอยตัว เหลือเพียง 1,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐภายหลังวิกฤตการณ์ ซึ่งความช่วยเหลือจาก IMF นี้เป็นการช่วยป้องกันมิให้ค่าเงินบาทลดลงไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด อันจะมีผลต่อเนื่องทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้ออย่างรุนแรง รวมทั้งปรากฏการณ์เงินออกนอกประเทศในปริมาณมาก (capital flight) ได้ จึงอาจกล่าวโดยรวมได้ว่าการขอกู้จาก IMF นั้นเพื่อเสริมสร้างความเชื่อมั่นเสถียรภาพเศรษฐกิจไทยมิให้เลวร้ายไปกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนั้นนั่นเอง อย่างไรก็ตามในการขอกู้ยืมนั้นมีเงื่อนไขบางประการที่ประเทศผู้ขอจำเป็นต้องปฏิบัติตามเพื่อสร้างความมั่นใจต่อ IMF ว่าประเทศจะสามารถฟื้นตัวจากวิกฤตเศรษฐกิจ และในที่สุดจะสามารถชำระเงินกู้ยืมได้ในอนาคต สำหรับประเทศไทยแล้วเงื่อนไขทางด้านการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจตามคำแนะนำของกองทุนการเงินระหว่างประเทศหรือ IMF ได้แก่ การลดการใช้จ่ายของรัฐบาลเพื่อให้การขาดดุลบัญชีงบประมาณหรือดุลเงินสดอยู่ในระดับที่ต่ำที่สุด การลดการใช้จ่ายของเอกชนเพื่อลดการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด การปฏิรูปสถาบันการเงินและการธนาคาร การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ตลอดจนการปรับปรุงระบบฐานข้อมูลของประเทศให้มีการถ่ายทอดอย่างมีประสิทธิภาพและมีความโปร่งใส โดยเงื่อนไขทางด้านนโยบายดังกล่าวจะมีผลดีต่อการรักษาเสถียรภาพทางการเงินและลดอัตราเงินเฟ้อ ตลอดจนมีอานิสงส์ให้ค่าเงินบาทลดลงมากจนเกินไป อย่างไรก็ตามผลข้างเคียงในระยะสั้นที่ตามมาคือการหดตัวของรายได้ประชาชาติ ซึ่งทำให้เศรษฐกิจชะงักและเพิ่มอัตราว่างงาน

ในระยะประมาณเดือนเศษภายหลังจากประเทศไทยขอความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ประเทศไทยได้เปลี่ยนคณะผู้บริหารจากรัฐบาลซึ่งนำโดยพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ มาเป็นรัฐบาลซึ่งมี นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลชุดใหม่มุ่งมั่นในการปฏิบัติตามพันธะนโยบายเศรษฐกิจของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ จนกระทั่งกลางปี 1998 อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศของไทยมีเสถียรภาพขึ้น เงินเพื่อควบคุมได้ในอัตราร้อยละ 11 การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดเปลี่ยนจากการขาดดุลมาเป็นการเกินดุลเนื่องจากมูลค่าการนำเข้าที่ลดลงไปมากตามภาวะเศรษฐกิจที่หดตัวถึงร้อยละ 6 ถึง 7 อย่างไรก็ตามรัฐบาลยังคงมีปัญหาลึกที่ตึงเครียดไปคือ การปฏิรูปสถาบันการเงินและการธนาคารซึ่งประสบกับภาวะขาดทุนและมีหนี้เสียมากให้บางกิจการตลอดจนระบบสามารถดำเนินธุรกรรมต่อไปได้และสามารถปล่อยเงินกู้ให้กับธุรกิจเอกชนเพื่อทำการผลิต หลังจากการหยุดหรือชะลอการดำเนินกิจการเนื่องจากขาดสภาพคล่อง หากมิได้รับการแก้ไขเศรษฐกิจจะหดตัวมากขึ้น และการว่างงานจะเพิ่มสูงขึ้นจนกระทั่งทวีความรุนแรงและเลวร้ายลงไปอีกมาก

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจมิได้เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในประเทศไทยเท่านั้น อันที่จริงแล้วประมาณเดือนเศษภายหลังจากประเทศไทยขอความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ประเทศอินโดนีเซียได้ประสบกับวิกฤตการณ์ด้านอัตราแลกเปลี่ยนและการเงินเช่นเดียวกับประเทศไทย ในปลายปี 1997 ประเทศเกาหลีใต้ประสบปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจและจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศเป็นประเทศที่สามตามมา ภายหลังจากนั้นเกือบทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลดค่าเงิน และปรับลดเป้าหมายของอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจของตนเอง ซึ่งผลกระทบในวงกว้างไปถึงระดับภูมิภาคเช่นนี้ ทำให้ชื่อเสียงของเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปลี่ยนไปจากมหัศจรรย์ทางเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออก (East Asian Miracle) กลายเป็นวิกฤตการณ์เศรษฐกิจในเอเชียตะวันออก (East Asian Crisis) ซึ่งสาเหตุของปัญหาที่คล้ายคลึงกันคือการเพิ่มขึ้นของหนี้ต่อยศุภาพในสถาบันการเงินอันเนื่องจากการปล่อยกู้ในธุรกิจที่มีความเสี่ยงสูงเช่นอสังหาริมทรัพย์ เอกชนกู้ยืมจากต่างประเทศในปริมาณมากโดยมิได้คำนึงถึงความเสี่ยงของอัตราแลกเปลี่ยนเนื่องจากอัตราแลกเปลี่ยนมีค่าคงที่ และต่อมาเมื่อประเทศจำเป็นต้องลดค่าของเงินแล้ว ในที่สุดเอกชนมีภาระหนี้เสียสะสมและขาดแคลนเงินตราต่างประเทศจนกระทั่งไม่สามารถชำระหนี้ได้เมื่อครบกำหนดอายุการกู้ยืม

ประเทศต่าง ๆ ในทหเหลี่ยมเศรษฐกิจทุกประเทศ ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์ทางการเงินและอัตราแลกเปลี่ยนในภูมิภาค เศรษฐกิจของทุกประเทศขยายตัวในอัตราลดลงในปี 1997 และอัตราการขยายตัวในปีถัดมามีแนวโน้มว่าจะลดต่ำลงไปอีก ทั้งนี้เนื่องจากการส่งออกและรายได้จากการท่องเที่ยว ตลอดจนการลงทุนจากต่างประเทศลดลงโดยทั่วกันทั้งภูมิภาคค่าของอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศต่างอ่อนตัวลง โดยอัตราการอ่อนตัวสูงสุดในลาวและพม่า ส่วนในประเทศไทยรัฐบาลยื่นหลักอัตราแลกเปลี่ยนของเงินหยวนให้มีค่าคงที่เพื่อช่วยป้องกันเสถียรภาพในภูมิภาคมิให้วิกฤตกว่าที่ประสบอยู่ อย่างไรก็ตามผลของมาตรการนี้ทำให้การส่งออกและเศรษฐกิจของประเทศชะลอตัวลง ดังนั้นทุกประเทศดูเหมือนว่ากำลังประสบปัญหาทั้งทางด้านเสถียรภาพและด้านความชอบเร้าของเศรษฐกิจในปลายทศวรรษ 1990 นี้

หากจะเปรียบเทียบผลกระทบของวิกฤตการณ์เศรษฐกิจในประเทศไทยต่อประเทศอื่นในทหเหลี่ยมเศรษฐกิจแล้ว ดูเสมือนว่าประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาวจะได้รับผลกระทบมากที่สุดทั้งนี้เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศคู่ค้าและผู้ลงทุนรายใหญ่ที่สุดของลาว นอกจากนั้นประเทศไทยได้ให้เงินช่วยเหลือแก่ประเทศลาวอย่างสม่ำเสมอในช่วงก่อนวิกฤตการณ์ในปี 1997 อัตราการขยายตัวของรายได้ประชาชาติในลาวลดลงจากอัตราเฉลี่ยร้อยละ 7 ในช่วง 5-6 ปีก่อนหน้านี้เหลือเพียงร้อยละ 6 และในปี 1998 คาดว่าอัตราการขยายตัวจะเหลือเพียงร้อยละ 4 ทางด้านการลงทุนจากต่างประเทศลดลงเป็นอย่างมาก และสกุลเงินกีบของลาวได้อ่อนตัวลงกว่าร้อยละ 70 ในระหว่าง

กลางปี 1997 ถึง 1998 คัดราเงินเฟ้อของลาวอาจสูงขึ้นถึงร้อยละ 20 ในปี 1998 และการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 2 เชื่อมไทยกับลาวล่าช้าต่อไปจากกำหนดกำหนดเดิม

เศรษฐกิจของประเทศพม่าไม่มั่นคงเพราะปัญหาอันสืบเนื่องมาจากระบบการเมืองและการบริหารภายในประเทศมานานแล้ว ซึ่งเมื่อประกอบกับวิกฤตเศรษฐกิจในเอเชียแล้วอัตราการค้าขายตัวของรายได้รวมของประเทศจึงมีแนวโน้มลดลง นอกจากนั้นรายได้จากการส่งออก การท่องเที่ยว ตลอดจนการลงทุนจากต่างประเทศต่างลดลงมากจนกระทั่งดุลการชำระเงินมีปัญหาและเงินทุนสำรองระหว่างประเทศหดตัวลง ในที่สุดค่าของเงิน Kyat ของพม่าอ่อนตัวลงเกือบเท่าตัวภายหลังวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในเอเชีย นอกจากนี้คัดราเงินเฟ้อของพม่าอาจสูงขึ้นถึงร้อยละ 35 ในปี 1998

ประเทศกัมพูชามีปัญหาจากการเมืองและสงครามในประเทศมาหลายทศวรรษ โดยเฉลี่ยแล้วเศรษฐกิจจึงขยายตัวในอัตราต่ำที่สุดในกลุ่ม ในขณะที่เงินเฟ้อมีอัตราสูงมาโดยตลอด ปัญหาเศรษฐกิจและเมืองภายในประกอบกับวิกฤตการณ์ในเอเชีย ทำให้คาดว่ารายได้ประชาชาติจะขยายตัวในอัตราต่ำลงและอัตราเงินเฟ้อจะสูงขึ้นไปอีก ในขณะเดียวกันประเทศได้รับผลกระทบจากการลดลงของการลงทุนจากต่างประเทศ เงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ ตลอดจนรายได้จากการท่องเที่ยว เช่นเดียวกับประเทศอื่นในภูมิภาค ซึ่งสภาพเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้ค่าของเงิน Riel อ่อนตัวลงไปอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปลายปี 1997 ถึง 1998

เวียดนามเป็นประเทศที่มีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับสูงถึงร้อยละ 8 ถึง 9 ในช่วงปี 1992-1998 แต่ในปี 1997 คัดราการขยายตัวลดลงเหลือร้อยละ 7 และคาดว่าจะลดลงต่อไปในช่วง 1998 ถึงปี 2000 เนื่องจากปัญหาของอัตราแลกเปลี่ยนและระบบการเงินและการธนาคาร เช่นเดียวกับประเทศอื่นในกลุ่ม ซึ่งอาจทำให้มีแรงกดดันให้ค่าเงิน Dong ของเวียดนามอ่อนตัวลงต่อไปอีก มิฉะนั้นแล้วประเทศจะสูญเสียความสามารถในการแข่งขันด้านราคาเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นในเอเชียซึ่งต่างลดค่าของเงินสกุลของตนลงไปเป็นอย่างมาก

สำหรับประเทศจีนนั้นได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์ในเอเชียน้อยที่สุดในกลุ่ม เนื่องจากรัฐบาลพยายามตัดจุนค่าเงินหยวนให้คงที่ต่อไปตามที่ได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม การส่งออกและการลงทุนจากต่างประเทศในประเทศจีนชะลอการขยายตัว และในที่สุดทำให้อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจจะปรับลดลงจากร้อยละ 12 ต่อปีในช่วง 1992-1995 เหลือร้อยละ 8.8 และ 7.2 ในปี 1997 และ 1998 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ประเทศจีนได้สะสมเงินทุนสำรองระหว่างประเทศไว้ในปริมาณที่สูงมาก และทุกประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คาดหวังว่าปัจจัยนี้จะมีส่วนช่วยให้ประเทศสามารถรักษาความมั่นคงของเงินตราต่างประเทศต่อไปอีกกระชั้นหนึ่ง เนื่องจากหากประเทศจีนขาดเสถียรภาพทางการเงินและอัตราแลกเปลี่ยนเช่นเดียวกับหลายประเทศในเอเชียด้วยแล้ว ประเทศในกลุ่มหกเหลี่ยมเศรษฐกิจและประเทศอื่นในภูมิภาคจะได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก และในที่สุด

วิกฤตการณ์เศรษฐกิจในภูมิภาคจะยิ่งย่ำแย่และระยะเวลาการฟื้นตัวจะขยายออกไปอีกมาก ซึ่งก็จะทำให้โครงการหกเหลี่ยมเศรษฐกิจประสบปัญหาชะงักงันอย่างแน่นอน

โดยสรุปแล้ววิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในไทยและเอเชียมีผลกระทบต่อความก้าวหน้าของโครงการความร่วมมือในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทุกประเทศต่างมีปัญหาเศรษฐกิจภายในของตนเองซึ่งจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขโดยเร่งตัวก่อน ไม่ว่าจะเป็นในด้านเสถียรภาพการเงินเพื่อ และการลดค่าของอัตราแลกเปลี่ยน หรือในด้านการปฏิรูปภาคการเงินและการธนาคาร ตลอดจนรัฐวิสาหกิจให้มีประสิทธิภาพ ในปัจจุบันปัญหาเหล่านี้เลวร้ายจนถึงระดับที่กระทบต่อการลงทุนในทุกภาคการผลิตไม่ว่าจะอาศัยตลาดภายในหรือการส่งออก ซึ่งปัญหานี้หากการขาดทุนของภาคการผลิตก็กระทบต่อการขยายตัวของเศรษฐกิจตลอดจนปัญหานี้ด้อยคุณภาพของภาคการเงินและการธนาคารตามมาเป็นวัฏจักรวงกลม และวิกฤตการณ์ก็จะเลวร้ายลงไปอีก จึงสมควรแล้วที่ประเทศต่าง ๆ จะ เน้นการแก้ไขปัญหภายในเสียก่อน และให้ความร่วมมือในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจเฉพาะในบางโครงการที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อรักษาความร่วมมือให้ดำเนินอย่างต่อเนื่องและก้าวหน้าต่อไปได้ในอนาคต.¹⁰

6. ข้อสรุป

หลักการของความร่วมมือของไทยกับจีนผ่านหกเหลี่ยมเศรษฐกิจนั้นเป็นที่ยอมรับของทุกประเทศในกลุ่ม อย่างไรก็ตามแต่ละประเทศมีความเข้าใจในผลประโยชน์ร่วมกันเกิดจากความร่วมมือแตกต่างกัน ดังนั้นในระยะแรกของโครงการหกเหลี่ยมเศรษฐกิจจึงต้องใช้เวลาในการเจรจาตกลงในขั้นตอน รายละเอียดตลอดจนรูปแบบของความร่วมมือเป็นอย่างมาก ในปัจจุบันการเจรจาดังกล่าวได้สำเร็จสู่ส่วไปมากแล้ว และประเทศส่วนใหญ่พร้อมที่จะร่วมมือดำเนินการในโครงการที่เป็นรูปธรรม ประเทศไทยและจีนซึ่งมีระดับการพัฒนาเศรษฐกิจที่สูงและยาวนานกว่า ได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำและประสานงานประเทศอื่น อีกทั้งยังเป็นผู้ริเริ่มโครงการความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่การพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานเพื่อสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงเศรษฐกิจในกลุ่ม จนกระทั่งถึงการปรับปรุงกฎระเบียบวิธีปฏิบัติให้มีมาตรฐานสากลเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายในการส่งเสริมการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ ซึ่งตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 1990 จนถึงปัจจุบันพบว่าแม้ว่ารัฐบาลและ

¹⁰ รายงานนี้มีได้ประเมินผลกระทบทางด้านสังคมของโครงการหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ มีความเป็นไปได้ว่าการเปิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจอาจส่งผลกระทบข้างเคียงที่ก่อให้เกิดปัญหาหลายเสถียรภาพ ปัญหาสาธารณสุข และอื่น ๆ อันไม่พึงประสงค์ของสังคมไทยมีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จึงสมควรที่นักสังคมวิทยาจะทำการศึกษาต่อไปเพื่อหาข้อสรุปการวิจัยวิเคราะห์และยืนยันได้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจกับปัญหาสังคมดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อนำมาประกอบกับการพิจารณาผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจอีกทางหนึ่ง

เอกชนของประเทศในกลุ่มได้ร่วมกันดำเนินการในหลายโครงการไปบ้างแล้ว แต่ก็ยังคงมีอุปสรรคอยู่มาก จนอาจดูเหมือนว่าหกเหลี่ยมเศรษฐกิจมิได้คืบหน้าเท่าที่ควร

ตั้งแต่ปี 1997 ความร่วมมือในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจจะอยู่ในสภาพล่าช้าลงไปอีกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากประเทศไทยซึ่งเคยเป็นผู้นำในด้านการค้าและการลงทุนในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจประสบปัญหาเศรษฐกิจขาดเสถียรภาพ รายได้หดตัว ตลอดจนขาดแคลนเงินลงทุนทั้งจากแหล่งภายในและภายนอกประเทศ ส่วนประเทศจีนซึ่งมีบทบาทมากเช่นเดียวกันในการส่งเสริมการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาแหล่งพลังงาน ตลอดจนการให้เงินช่วยเหลือแก่ประเทศอื่นในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ มีปัญหาด้านเศรษฐกิจชะลอตัวและการลดลงของเงินลงทุน ดังนั้นกิจกรรมที่ทั้งประเทศไทยและจีนจำเป็นต้องเร่งดำเนินการก่อนเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวในอันจะนำไปสู่การดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศคือ การปรับปรุงระบบการเงินการธนาคาร โครงสร้างการผลิต ตลอดจนระบบการบริหารประเทศ

ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ บทบาทของไทยและจีนในฐานะผู้ลงทุนหลักในโครงการใหญ่ ๆ ของหกเหลี่ยมเศรษฐกิจจะลดลงเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม บทบาทของประเทศทั้งสองในการเป็นผู้นำและประสานความร่วมมือในด้านกาาท่องเที่ยว การลดอุปสรรคพหุด้านการค้า ตลอดจนการแสวงหาแหล่งเงินจากภายนอกมาลงทุนในโครงการสาธารณูปโภค พลังงาน และโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ ก็มีความจำเป็นและสมควรจะคงอยู่เช่นเดิม ทั้งนี้เพื่อว่าภายหลังจากไทยและประเทศอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พ้นตัวจากวิกฤตเศรษฐกิจแล้ว ความร่วมมือในหกเหลี่ยมเศรษฐกิจจะก้าวหน้าต่อไปได้อีกทั้งความร่วมมือพหุระหว่งไทยกับจีนทางด้านเศรษฐกิจจะดำเนินต่อเนื่องได้โดยไม่ชะงักงันอีกด้วย

ตารางที่ 8.1 Basic Statistics of the Quadrangle, 1996

	Thailand	Yunnan	Laos	Myanmar	Vietnam	Cambodia
1. Area (Sq.Km.)	515,000	394,000	236,800	767,577	330,000	181,000
2. Population (Mil.)	62	40	5	45	72	10
3. GDP (mil.US\$)	182,100	8,170	772	8,620	23,600	1,387
4. GDP per capita (\$)	2,740	215	170	200	240	180
5. GDP Growth (%), 1991-6	8.3	9.8	6.2	5.9	8.3	6.1
6. Inflation Rate, 1991-6	3.0	10.6	11.8	25.0	27.1	66.8
7. Saving Rate (%)	35.3	13.7	n.a.	20.5	18.0	5.7
8. Import (mil \$)	63,415	917	678	1,742	10,200	1,010
Export (mil \$)	55,447	1,142	315	1,017	6,800	610
Current Account/GDP (%)	-9.1	0.3	-16.7	-0.5	-12.2	-14.1
9. Production Structure:						
Agriculture	12	n.a.	54	46	32	43
Industry	30	n.a.	20	16	29	20
Services	58	n.a.	26	38	39	37
10. Employment Structure:						
Agriculture	67	80	80	67	72	85
Industry	13	7	2	8	7	9
Services	20	13	12	25	17	13

Source: ADB, *Asian Development Outlook, 1997-98, 1997*

ตารางที่ 8.2 Foreign Direct Investment in Vietnam

	Total Capital (US\$ Millions)	Rate of Growth (%)
1988	366	-
1989	539	47.3
1990	596	10.1
1991	1,288	116.1
1992	1,939	30.5
1993	2,777	43.2
1994	3,821	37.6
1995	6,322	65.5
1996	8,129	28.6
1997	4,886	-59.9

Source: Le Dang Doanh. "Economic Reform in Vietnam: achievements and prospects", paper presented at the IeEG-CSIS conference Jakarta, Indonesia, April, 1994, and Ministry of Planning and Investment, Vietnam.

ตารางที่ 8.3 Accumulated Foreign Direct Investment of Vietnam by Sector as of January, 1998

No.	Sector	Number of Project	Total Capital (US\$ Million)	Share (%)
1.	Industry	1,101	14,500	47.3
2.	Hotel and Tourism	285	7,700	25.1
3.	Industrial and Export Processing Zone	76	4,203	13.7
4.	Transportation and Communications	56	1,800	5.9
5.	Oil and Gas	24	1,200	3.9
6.	Agriculture and Forestry	59	417	1.3
7.	Finance and Banking	20	265	0.9
8.	Services	92	177	0.6
9.	Housing Development	32	91	0.3
10.	Fisheries	20	57	0.2
11.	Others	28	255	0.8
	Total	1,173	30,665	100.0

Source: Ministry of Planning and Investment, Vietnam.

ตารางที่ 8.4 Leading Foreign Investors in Vietnam, As of January, 1998.

Ranking	Country	Number of Projects	Total Capital (billion US)	Share (%)
1	Singapore	172	5.5	21.2
2	Taiwan	303	4.1	15.8
3	China	234	3.8	14.6
4	Japan	264	3.5	13.5
5	South Korea	217	3.1	11.9
6	France	191	1.4	5.4
7	Malaysia	68	1.3	5.0
8	U.S.A	89	1.2	4.6
9	Thailand	60	1.1	4.2
10	United Kingdom	78	1.0	3.8
	Total	1,676	26.0	100.0

Source: Ministry of Planning and Investment, Vietnam.

ตารางที่ 8.5 Thai Investment in Vietnam by Sector, As of December 31, 1994

Sector	Number of Projects	Total Capital	Share (%)
Agriculture & Forestry	7	25,979	9.2
Fishing	3	3,278	1.2
Industry	23	73,695	28.3
EPZ	1	46,073	16.8
Hotel & Tourism	6	73,387	28.0
Finance & Bank	2	30,000	10.6
Services	4	23,653	8.4
Total	45	282,065	100.0

Source: State Committee on Cooperation and Investment, Vietnam.

ตารางที่ 8.6 Leading Foreign Investors in Laos, 1988-94

Country	Cumulative 1988-92			Cumulative 1988-94		
	Number of Projects	Total Capital (1,000US\$)	Share (%)	Number of Projects	Total Capital (1,000US\$)	Share (%)
Thailand	100	145,908	41.8	101	553,500	65.1
USA	17	76,820	21.7	27	85,700	10.1
Taiwan	18	36,376	10.3	27	48,500	5.7
China	14	16,271	4.7	48	31,600	3.7
Russia	12	16,015	4.6	15	19,300	2.3
France	24	15,236	4.3	40	19,300	2.3
Hong Kong	14	15,008	4.2	21	32,100	3.8
U.K.	6	11,927	3.4	11	12,900	1.5
Australia	17	11,150	3.1	32	54,900	6.5
Singapore	4	8,368	2.3	16	12,300	1.4
Total	226	354,690	100.0	434	850,100	100.0

Source: Khempheng Pholana, 'The Economics in Transition Laos', *Indochina: The Path of Economic Development*, Sanikawa Peace Foundation, Japan, 1993, and Permanent Office of Foreign Investment Management Committee, Laos.

ตารางที่ 8.7 Cumulative Direct Foreign Investment in Laos by Sector, 1988-95

Sector	Total Investment (million US\$)	Share (%)
Hydropower	3,554.3	77.0
Hotel/Tourism	286.2	6.2
Mining/Petroleum	246.9	5.4
Industry/Handicrafts	98.1	2.1
Transport/ Telecommunications	90.5	2.0
Garments/Textiles	64.9	1.4
Wood Products	64.9	1.4
Construction	49.2	1.1
Agribusiness	48.8	1.1
Banking/Finance	43.2	0.9
Import/Export	43.0	0.9
Consultancy	5.6	0.1
Retail/Restaurants/Others	18.0	0.4
Total	4,613.6	100.0

Source: Foreign Investment Management Committee, Vientiane.

ตารางที่ 8.8 Leading Foreign Investors in Myanmar, As of December 31, 1994

Ranking	Country	Number of Projects	Total Capital (1,000 US\$)	Share (%)
1	Singapore	23	293,400	21.9
2	Thailand	23	264,600	19.8
3	U.S.A	10	203,200	15.2
4	Japan	5	101,100	7.5
5	Netherlands	2	83,000	6.2
6	Austria	1	71,500	5.3
7	Malaysia	9	69,600	5.2
8	Hong Kong	15	62,000	4.6
9	South Korea	7	60,600	4.5
10	United Kingdom	10	55,500	4.2
11	Australia	2	27,200	2.0
12	Others	9	47,300	3.6
	Total	116	1,339,000	3.6

Source: State Committee on Foreign Investment Promotion, Myanmar.

ตารางที่ 8.9 Foreign Investment in Myanmar by Major Sector, As of December, 1994.

Sector	Number of Projects	Total Capital (1,000 US\$)	Share (%)
Hotel and Tourism	28	564,900	42.2
Petroleum and Natural Gas	20	381,100	28.5
Mining	11	163,500	12.2
Industry	44	134,000	10.0
Fisheries	10	90,800	6.8
others	3	4,700	0.3
Total	116	1,339,000	0.3

Source: Same as Table 8.

ตารางที่ 8.10 Leading Foreign Investors in Cambodia, 1991-93

Ranking	Country	Number of Projects	Share (%)
1	Thailand	88	24.9
2	Singapore	66	18.6
3	France	53	15.0
4	Hong Kong	52	14.7
5	Malaysia	27	7.6
6	U.S.A.	23	6.5
7	Australia	17	4.8
8	Taiwan	15	4.2
9	China	8	2.3
10	Japan	5	1.4
	Total	354	100.0

Source: Cambodian Investment Board.

ตารางที่ 8.11 Leading Foreign Investors in Yunnan, 1984-93

Ranking	Country	Number of Projects	Total Capital (1,000 US\$)	Share (%)
1	Hong Kong	484	510,200	50.2
2	Taiwan	220	167,200	16.5
3	Singapore	52	112,700	11.1
4	U.S.A.	71	86,300	8.6
5	Thailand	48	62,000	6.1
6	Myanmar	69	26,000	2.6
7	Macro	15	26,000	1.8
8	Japan	24	18,700	1.1
9	Canada	10	10,900	0.6
10	Others	53	6,800	1.4
	Total	1,046	1,016,000	100.0

Source: Bangkok Post, February 24, 1995.

บทที่ 9

ทุนไทยในกระแสการปฏิรูปเศรษฐกิจจีน

อำพล พวรรณเชษฐ์ และไสว วัฒนันท์

คำนำ

ปัจจุบันคนไทยส่วนใหญ่คงรู้สึกประหลาดใจเมื่อตนเองอยู่บนสะพานพระราม 9 แล้วพบว่าเบื้องหน้าของตนนั้น คือ กรุงเทพมหานคร มิใช่มหานครชึคาโกหรือซานฟรานซิสโกแต่อย่างใด และคนกรุงเทพฯ หลายคนคงจะนึกเปรียบเทียบที่วาทณ์ ก่อนปี 1989 ได้ว่า ในช่วงเวลานั้น กรุงเทพมหานครมีตึกใหญ่ ๆ อยู่เพียงไม่กี่ตึกเท่านั้น เช่น ตึกธนาคารกรุงเทพ สำนักงานใหญ่ แต่หลังจากปี 1989 เป็นต้นมา กรุงเทพมหานคร มีตึกสูงระฟ้ามากมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจไทยอย่างชนิดหน้ามือเป็นหลังมือเลยทีเดียว

ปัจจัยสำคัญที่เป็นเหตุให้เศรษฐกิจไทยมีการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วจนมีการเปลี่ยนแปลงแบบหน้ามือเป็นหลังมือก็คือ การประชุมของมหาอำนาจทางเศรษฐกิจโลก 5 ประเทศ หรือที่เรียกกันว่า G.5 ในสหรัฐอเมริกาในปี 1985 เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศเจ้าบ้าน ซึ่งเผชิญกับภาวะขาดดุลการค้าอย่างมกมก และอย่างยืดเยื้อเรื้อรัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศญี่ปุ่นและเอเชียอื่นอีก 4 อันประกอบไปด้วย ไต้หวัน เกาหลีใต้ ฮองกง และสิงคโปร์

ผลของการประชุมข้างต้นซึ่งเรียกว่า "Plaza Accord" ได้กำหนดให้สหรัฐลดค่าเงินดอลลาร์ของตนลงเพื่อหวังกระตุ้นให้การขาดดุลการค้าเกิดอาการกระเดื่องตัวขึ้น¹

เนื่องจากค่าเงินบาทของไทยผูกติดกับดอลลาร์สหรัฐ อย่างแนบแน่น การลดค่าดอลลาร์จึงส่งผลให้ค่าเงินบาทลดลงตามไปด้วย ผลที่ตามมาก็คือ การลงทุนจากต่างประเทศได้ขยายตัวขึ้น ทั้งที่เป็นการลงทุนโดยตรงเพื่ออาศัยความได้เปรียบของการลดค่าเงินและสิทธิประโยชน์ของประเทศผู้ส่งออกและการลงทุนถือหลักทรัพย์ ซึ่งสัดส่วนของการลงทุนดังกล่าวได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 10 ของเงินทุนต่างชาติสุทธิในปี 1980 เป็นร้อยละ 60 ในปี 1988²

¹ โดยความร่วมมือของยูรวันวิจัย คือ คุณปรารณา สุระสิกุล, คุณจุไรรัตน์ สารทะกิตติพงษ์, คุณไพรินทร์ ศรีสินทร และคุณพิเชษฐ์ พิทักษ์บุญเจริญ

² สมภพ ภาชนะรังสรรค์, "พัฒนาการของภาคเกษตรไทยบนเส้นทางไปสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่,"

วารวิทย์ เจริญเลิศ, พัฒนาการเศรษฐกิจเปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 28

1. วงแหวนเศรษฐกิจจีน

วงแหวนเศรษฐกิจจีนซึ่งปรากฏในรูปของ“วงแหวนเศรษฐกิจจีนใต้”นั้นก็เกิดมาจากการลงทุนเพื่อเคลื่อนย้ายอุตสาหกรรมที่เน้นการใช้แรงงานให้เข้าไปสู่ทางภาคใต้ของจีน, ฮองกง และไต้หวัน เงินทุนของฮองกงและไต้หวันได้พึ่งพาการแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่มีต้นทุนต่ำจำนวนมากจากจีนแผ่นดินใหญ่เพื่อส่งต่อไปยังสหรัฐอเมริกาและที่อื่นๆ ฉะนั้น แทนที่จะกล่าวว่า “วงแหวนเศรษฐกิจจีนใต้” ผลักดันให้เศรษฐกิจมณฑลกว่างตุ้ง สกเกี้ยนกับฮองกงและไต้หวัน เป็นหนึ่งเดียว ก็น่าจะกล่าวว่า“วงแหวนเศรษฐกิจจีนใต้” คือ ส่วนประกอบหนึ่งของวงแหวนเศรษฐกิจที่มีขนาดใหญ่กว่าซึ่งประกอบด้วยวงแหวนเศรษฐกิจขนาดย่อมอีกเป็นจำนวนมากแต่ต่างวงแหวนเศรษฐกิจต่างๆเหล่านี้มีลักษณะพิเศษประการหนึ่ง คือ ต้องพึ่งพาเงินทุนจากที่อื่นๆนอกผืนแผ่นดินใหญ่ นั่นคือ ฮองกง ไต้หวัน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ประเทศในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ตลอดจนยุโรป/สหรัฐอเมริกา เป็นต้น

เมื่อเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมเป็นหนึ่งเดียวแล้วบทบาทของ “วงแหวนเศรษฐกิจจีน” จึงไม่ควรถูกมองข้าม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ปี 1992 เศรษฐกิจจีนได้ก้าวเข้าสู่ขั้นตอนใหม่ของการปฏิรูปและเปิดกว้าง ช่วง 1992-1994 เศรษฐกิจจีนมีอัตราการขยายตัวเป็นตัวเลขสองหลัก จึงเป็นที่จับตามองของประชาคมเศรษฐกิจโลก เมื่อเดือนเมษายนปี 1993 ธนาคารโลกได้รายงานการคาดคะเนขนาดเศรษฐกิจของวงแหวนเศรษฐกิจจีน (CEA) ในปี 2002 ในเอกสาร Global Economic Prospects and developing Countries ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 นับตั้งแต่ปี 1962 เป็นต้นมา อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของวงแหวนเศรษฐกิจจีนอยู่ในระดับ 70% ขึ้นไป ถ้าหากหลังจากนั้น 10 ปีจีนยังคงรักษ้อัตราการเติบโตให้คงอยู่ในระดับดังกล่าวไว้ได้ เมื่อถึงปี 2002 ประเทศจีนจะมี GDP สูงถึง 205 ล้านล้านเหรียญสหรัฐฯ ซึ่งมีมูลค่าสูงเป็นอันดับ 4 ของโลกมากกว่าฝรั่งเศสและอังกฤษ

1.2 ค่ามวลจากคอลลารัมาตรฐานสากล(ราคาเท่าสิ่งซื้อ) คิดเป็น 9.8 ล้านล้านเหรียญสหรัฐฯ ตัวเลขนี้จะสูงกว่าตัวเลขของสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีอยู่ 9.7 ล้านล้านเหรียญสหรัฐฯ คิดเป็น 2 เท่าของญี่ปุ่น เกินเงิน 4.9 ล้านล้านเหรียญสหรัฐฯ แต่มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเพียง 7,300 เหรียญสหรัฐฯ ซึ่งไม่ถึง 1/5 ของญี่ปุ่น

1.3 มูลค่าการส่งออกของวงแหวนเศรษฐกิจในปี 2002 จะมากกว่าญี่ปุ่น การค้าระหว่างประเทศยังคงรักษาอัตราเกินดุลไว้ได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งมีเงินทุนสำรองเงินตราต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

2. การลงทุนข้ามชาติของกลุ่มทุนเชื้อสายจีน

การเติบโตของกลุ่มทุนเชื้อสายจีนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีลักษณะส่วนๆคลอนๆ ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น พอเข้าสู่ทศวรรษที่ 70-80 ได้กลายเป็นกลุ่มวิสาหกิจที่รวม

ตัวเป็นเครือข่ายโดยการเชื่อมโยงจากการร่วมถือหุ้นหรือร่วมมือกันดำเนินธุรกิจ ซึ่งมีตระกูลธุรกิจจำนวนหนึ่งเป็นแกนนำ (ซึ่งในบทความนี้จะเรียกว่า กลุ่มทุนเชื้อสายจีนแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) หลังทศวรรษที่ 80 จากการที่กลุ่มทุนมีพลังอำนาจที่แข็งแกร่งมากขึ้น ประกอบกับบรรยากาศในการลงทุนของประเทศแถบอาเซียนและเอเชีย-แปซิฟิกได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ขีดความสามารถในการลงทุน ความต้องการและโอกาสเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว กลุ่มทุนเหล่านี้จึงเริ่มก้าวสู่กิจการลงทุนและดำเนินธุรกิจในลักษณะข้ามชาติ

มีสาเหตุ 3 ประการที่ทำให้กลุ่มทุนเชื้อสายจีนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีลักษณะพิเศษทางพฤติกรรมและกลยุทธ์ที่ผิดแผกแตกต่างกับบริษัทข้ามชาติอื่นๆ ในด้านการลงทุนข้ามชาติไม่ว่าจะเป็นการกระจายของแหล่งลงทุน โครงสร้างธุรกิจ รูปแบบการลงทุน แหล่งเงินทุนและการระดมทุน กล่าวคือ

2.1 ในฐานะที่เป็นกลุ่มทุนข้ามชาติรุ่นใหม่ของประเทศกำลังพัฒนา ไม่ว่าทางด้านเทคโนโลยี โครงสร้างการผลิตและประสิทธิภาพในการค้าต่างประเทศ ล้วนต่างจากกลุ่มทุนข้ามชาติของประเทศที่พัฒนาแล้วค่อนข้างมาก

2.2 เป็นวิสาหกิจที่ควบคุมโดยกลุ่มตระกูลเชื้อสายจีน ซึ่งมีสายสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม และเครือข่ายการประกอบธุรกิจกับคนในท้องถิ่นแน่นแฟ้นกว่า และเป็นสิ่งที่กลุ่มทุนข้ามชาติของประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือวิสาหกิจที่มีวิสาหกิจของเชื้อสายจีนต่างชาติอยู่ พร้อมกับนั้น สำหรับกลุ่มทุนเชื้อสายจีนในประเทศเอเชียภาคเนย์ที่ถ่วงอ้อมไหวต่อปัญหาเงินฟั้มทะเล้น การลงทุนในต่างประเทศก็ถูกจำกัดด้วยรัฐบาลในประเทศของตนหรือการวิพากษ์วิจารณ์จากสังคมทั้งในรูปธรรมและนามธรรม

2.3 ในฐานะที่เป็นกลุ่มวิสาหกิจในย่านแปซิฟิกตะวันตกที่มีพลวัตรและศักยภาพสูงสุดในโลก อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของภูมิภาคมีความแนบแน่น โอกาสพัฒนาการด้านการลงทุนในประเทศนั้นเป็นข้อได้เปรียบในเชิงภูมิศาสตร์ที่มากขึ้น

กลุ่มทุนเชื้อสายจีนย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีบทบาทเฉพาะในด้านกลยุทธ์และพฤติการณ์ในการลงทุนข้ามชาติที่จำเป็นต้องเน้นย้ำเป็นพิเศษในที่นี้คือ

ก. การหลีกเลี่ยงความเสี่ยง เนื่องจากกลุ่มทุนเชื้อสายจีนย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ได้อยู่ในสภาพแวดล้อมทางสังคมและการประกอบธุรกิจที่ไม่มั่นคงมาเป็นเวลานาน ทำให้กลยุทธ์และพฤติการณ์การลงทุนของกลุ่ม เน้นให้ความสำคัญต่อการบริหารและควบคุมความเสี่ยงเป็นพิเศษ ยิ่งกว่านั้นการลงทุนและประกอบการข้ามชาติของพวกเขาจะถูกจำกัดด้วยความไม่พร้อมทางด้านเทคโนโลยี ขาดเงินทุน และประสบการณ์ รวมทั้งข้อจำกัดนโยบายและเสี่ยงวิพากษ์วิจารณ์ของประชาชนในประเทศนั้นๆ ด้วย ดังนั้น ในกลยุทธ์และพฤติการณ์การลงทุนของพวกเขาจึงต้องมีการคำนึงถึงการบริหารและควบคุมความเสี่ยงค่อนข้างมาก ดังจะเห็นได้จากความโน้มเอียงใน

การจัดตั้งวิสาหกิจร่วมทุนหรือร่วมมือในประเทศเจ้าบ้าน, การร่วมมือกับวิสาหกิจหรือกลุ่มทุนอื่นในภูมิภาคนี้เพื่อเจาะตลาดต่างประเทศ, การลงทุนโดยอ้อมผ่านทางบริษัทในประเทศที่สาม เช่นฮ่องกง เป็นต้น, เน้นที่จะเข้าไปลงทุนในประเทศหรือเขตที่มีสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน กลยุทธ์และพฤติกรรมการลงทุนในประเทศและธุรกิจต่างๆ อย่างหลากหลายของกลุ่มทุนเดียวกันนั้น เกิดจากความจำเป็นในการกระจายความเสี่ยงในการลงทุนและการประกอบ การเป็นสำคัญ

ข. เป้าหมายการลงทุน เนื่องจากกลุ่มทุนเชื้อสายจีนย่านเอเชียภาคเบกไม่มีข้อได้เปรียบต่างๆ เช่น เทคโนโลยี ผลิตภัณฑ์ และขนาดเศรษฐกิจที่มากพอจะครอบงำตลาดได้เหมือนบรรดาบริษัทข้ามชาติของประเทศพัฒนาแล้ว ซึ่งสามารถดำเนินกลยุทธ์ในการทำธุรกิจทั้งระดับโลกาภิวัตน์และระดับภาคภิวัตน์ (Globalization & Localization) นอกจากนี้ เวลาที่พวกเขาทำการขยายธุรกิจในต่างประเทศนานใหญ่พร้อมๆ กัน โอกาสในการพัฒนาธุรกิจภายในประเทศมากขึ้นด้วย ดังนั้น เป้าหมายการลงทุนข้ามชาติของพวกเขาจึงไม่ได้มุ่งหาประโยชน์สูงสุดระดับโลก แต่เป้าหมายหลักที่สำคัญยิ่งก็คือ ความหลากหลายของผลประโยชน์ของกลุ่มและการระดมเงินทุน สะสมประสบการณ์ และนำเข้าเทคโนโลยีสำหรับการพัฒนาธุรกิจภายในประเทศของกลุ่ม และการหาพันธมิตรมาร่วมทำธุรกิจ ตลอดจนการแสวงหาตลาดทดแทนตลาดการส่งออก ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้กลยุทธ์และพฤติกรรมการลงทุนข้ามชาติของพวกเขาที่ปรากฏเป็นรูปแบบการลงทุนจะไม่ใช่อิงหุ้นทั้งหมดของบริษัทลูกและเป็นเจ้าของกิจการเองทั้งหมดเป็นหลัก แต่เป็นการร่วมลงทุนกับกลุ่มทุนระหว่างประเทศที่มีประสบการณ์และศักยภาพ และการจัดตั้งวิสาหกิจร่วมทุนร่วมกับวิสาหกิจของประเทศเจ้าบ้าน การลงทุนจะกระทำในธุรกิจบริการและอุตสาหกรรมการผลิตทดแทนการส่งออกเป็นหลัก เขตที่เข้าไปลงทุนมักจะกระจุกตัวอยู่ในเขตศูนย์กลางการเงินและการค้าบางแห่งและประเทศใกล้เคียงที่สามารถทดแทนที่ตลาดส่งออกดั้งเดิมได้ เป็นต้น

ค. สถานะเชิงยุทธศาสตร์ของฮ่องกง ฮ่องกงถือว่าเป็นฐานที่มั่นที่หาไม่ได้ง่าย ๆ สำหรับกลุ่มทุนเชื้อสายจีนย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะมันมีบทบาทเป็นฐานบัญชาการในการควบคุมการลงทุนในหุ้น การควบคุมกิจการ การจัดการทรัพย์สิน การระดมทุน การรวบรวมข่าวสารข้อมูล และการได้มาซึ่งบุคลากรระดับบริหารและพันธมิตรผู้ร่วมมือในการประกอบการระหว่างประเทศ เรียกได้ว่าการดำเนินกลยุทธ์และพฤติกรรมการลงทุนข้ามชาติต่างๆ ดังกล่าวของพวกเขาจะขาดบทบาทเหล่านี้ของฮ่องกงไม่ได้เลย และตั้งแต่ทศวรรษที่ 80-70 ก็ได้มีธุรกิจการเงินและการค้าของกลุ่มทุนเชื้อสายจีนจำนวนไม่น้อยที่ไปตั้งสาขาด้านธุรกิจการค้าและการเงินอยู่ที่นั่น จนถึงทศวรรษที่ 80-90 มีกลุ่มทุนเป็นจำนวนมากที่ไปตั้งสำนักงานใหญ่ประจำภูมิภาคหรือองค์การควบคุมการลงทุนในหุ้นในฮ่องกง มีบางส่วนที่ยกระดับไปจนเรียกได้ว่ากลายเป็นกลุ่มธุรกิจข้ามชาติในลักษณะเอกเทศทีเดียว

ง. ครรลองแห่งความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมแบบภูมิภาคนิยมของคนเชื้อสายจีน ครรลองแห่งความสัมพันธ์นี้มีบทบาทสำคัญระดับหนึ่งต่อการเลือกฐานการลงทุน หรือ การ

ดำเนินกลยุทธ์ควบกิจการ รวมทั้งการได้มาซึ่งพันธมิตรระหว่างประเทศ แหล่งเงินทุนต่างประเทศ และการระดมทุนจากต่างประเทศ แต่ต้องเข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยว่า บทบาทดังกล่าวเกิดจากพื้นฐานของกำลังอำนาจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ตนมีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขภายนอก ความได้เปรียบ หรือโอกาสในการดำเนินการลงทุนข้ามชาติ ไม่ได้เป็นอย่างที่เมื่อถึงเวลาพิจารณาแล้วจะเห็นว่ามันมีเกิดจากเจตนาผลประโยชน์ความรู้สึกและความภักดีต่อกัน การที่กลุ่มทุนเชื้อสายจีนมักจะเลือกลงทุนในประเทศหรือเขตที่มีสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันนั้น สาเหตุที่สำคัญที่สุดคือ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 80 เป็นต้นมา ประเทศหรือเขตเหล่านี้มีโอกาสและเงื่อนไขในการพัฒนาการลงทุนกับการได้มาซึ่งพันธมิตรระหว่างประเทศมากกว่าประเทศอื่นๆ นั้นเอง

ในทำนองเดียวกัน ทุนไทยจากหลายธุรกิจที่ได้เข้าไปลงทุนในฮ่องกงหรือไต้หวัน เพื่ออาศัยเครือข่ายเศรษฐกิจเป็นประตูผ่านไปสู่จีนจึงทำให้มูลค่าของทุนไทยแอบแฝงอยู่ในมูลค่าการ Re-export ของประเทศผู้ส่งออก หรือการไปตั้งสำนักงานในฮ่องกงแล้วหาผู้ร่วมทุนในประเทศจีน โดยเฉพาะฮ่องกงที่ตั้งอยู่ในทำเลยุทธศาสตร์สำคัญใจกลางของเอเชียและเป็นประตูผ่านสำหรับการค้าของไทยกับจีน ฮ่องกงมีการบริการทุกอย่างและทำเรื่อน้ำลึกที่ทันสมัย ทำให้การส่งสินค้าเข้าออกประเทศทั้งสองโดยผ่านฮ่องกงในปี 1995 เพิ่มขึ้นร้อยละ 43 คิดเป็นมูลค่า 10.2 พันล้านเหรียญฮ่องกง (32.6 พันล้านบาท)³

ฮ่องกงขาดดุลการค้ากับไทยมาตลอดตั้งแต่ปี 1992 จนถึงปัจจุบันและมีแนวโน้มสูงขึ้น โดยจากตารางที่ 1 จะพบว่าไทยส่งสินค้าออกมากกว่านำเข้าจากฮ่องกง แต่ฮ่องกงก็มีได้ลดการนำเข้าเพื่อบรรเทาการขาดดุลการค้ากับไทยแต่อย่างใด ตรงกันข้ามในไตรมาสแรกของปี 2538 ฮ่องกง นำเข้าสินค้าไทย 4,547 พันล้านบาท มีอัตราการขยายตัวร้อยละ 30.5 และมูลค่าการค้าพหุภาคีไทยกับฮ่องกงได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 24 โดยมีมูลค่าสูงถึง 107.5 พันล้านบาท⁴ ทั้งนี้เพราะฮ่องกงทำธุรกิจส่งออกไปถึงประเทศอื่นอีกที (Re-export) จนมีผลทำให้สัดส่วนมูลค่าการค้าต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของฮ่องกงสูงเป็นอันดับ 2 ของโลกรองจากสิงคโปร์ โดยมีมูลค่าการค้ามากกว่า 2 เท่าของ GDP⁵

ผลจากการที่การค้าของทั้งสองฝ่ายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยใช้ฮ่องกงเป็นคลังสินค้าตลอดจนการบริการด้านอื่น ซึ่งฮ่องกงเป็นดินแดนที่ส่งออกด้านบริการสูงเป็นอันดับ 10 ของโลก⁶ คือเป็นมูลค่า 50 พันล้านเหรียญสหรัฐจากมูลค่าการค้าบริการทั่วโลก 1.1 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ⁷ ร้อยละ 2.9 ของการส่งออกการบริการทั้งหมด ทำให้บริษัทธุรกิจใหญ่ๆ ของไทย

³ "ฮ่องกง - ไทย : ทุนส่วนธุรกิจการค้าและการลงทุน," เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง Thailand - Hong Kong : Building Strategic Partnership for the Future ณ ห้องแกรนด์ บอลรูม โรงแรมแกรนด์ไฮแอท เอราวัณ วันอังคารที่ 21 พฤษภาคม 2539 .

⁴ The Economist, May 11th 1996, P.118

⁵ "ฮ่องกง - ไทย," หน้า 5.

เห็นความสำคัญของการใช้ฮ่องกงเป็นฐานในการทำธุรกิจในจีน จึงได้ไปประกอบธุรกิจอย่างมั่นคงในฮ่องกงหลายบริษัท อาทิ ธนาคารกรุงเทพ เครือเจริญโภคภัณฑ์ ธนาคารไทยพาณิชย์ บริษัทการบินไทย บริษัทไทยโอเวอร์ซีอินเวสต์เมนต์แอนด์ไฟแนนซ์ บริษัทไทยประสิทธิ์ประกันภัย บริษัททิสโก และเทคโนมาสต์ เป็นต้น โดยการลงทุนโดยตรงของไทยในช่วงปี 1983 ถึงครั้งแรกของปี 1994 เป็นมูลค่า 6.4 พันล้านบาท โดยส่วนใหญ่ลงทุนในด้านอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่ม⁹

สำหรับประเทศที่กำลังพัฒนาอย่างประเทศไทย การย้ายฐานการผลิตด้วยการเข้าไปลงทุนในประเทศจีนซึ่งมีพลเมืองกว่า 1,200 ล้านคน อย่างรอบคอบและรัดกุม จึงเป็นแนวทางในการพัฒนาธุรกิจให้เจริญก้าวหน้าต่อไป เคียงคู่กับการพัฒนาความสัมพันธ์ทางการค้าไทย-จีน ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานนับพันปี¹⁰ จึงเป็นนโยบายที่จำเป็นอันการชักนำประเทศไทยให้เป็นประเทศที่มีความสามารถในการแข่งขันสูงขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษานโยบายของกลุ่มทุนไทยในกระแสการปฏิรูปเศรษฐกิจ เพื่อเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจไทย ซึ่งจะนโยบายด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่อไปถึงแก่นกลุ่มธุรกิจใหญ่ที่ไปลงทุนในประเทศจีนในปัจจุบัน เพื่อให้สอดคล้องเจตนารมณ์ของประชาชนชาวไทยที่จะรวมใจรวมพลังกันเพื่อนำประเทศไทยไปสู่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญในภูมิภาคเอเชีย

แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากประเทศจีนเพิ่งดำเนินนโยบายเปิดประเทศเพื่อรับเอาทุนของต่างชาติเข้ามาเมื่อปี 1979 จนถึงบัดนี้รวมระยะเวลาที่ประเทศจีนดำเนินนโยบายระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมตลาดเปิดเป็นระยะเวลาเพียง 17 ปีเท่านั้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีข้อจำกัดทางการศึกษาวิจัย ทั้งนี้เนื่องจากข้อมูลที่มีอยู่มีจำกัด ขาดแคลนเอกสารทางสถิติ ณ ปัจจุบัน หนังสือตำราทางวิชาการที่ทันสมัย แหล่งข้อมูลกระจัดกระจายและไม่เด่นชัด

อุปสรรคอีกประการหนึ่งที่ผู้วิจัยประสบในการทำวิจัยครั้งนี้คือ ความไม่สอดคล้องกันของข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ดี คณะผู้วิจัยได้พยายามวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้นเพื่อนำเสนออย่างเหมาะสมที่สุด

ในปี 1997 มีเงินทุนไทยเข้าประเทศจีนเป็นจำนวน 3.4 พันล้านเหรียญสหรัฐ ซึ่งมากกว่าปี 1993 ถึง 3 เท่า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ประเทศจีนเป็นประเทศผู้รับการลงทุนเป็นอันดับ 2 ของโลกในปี 1993¹¹ โดยประเทศที่มการลงทุนมากที่สุด คือฮ่องกง ตามด้วยไต้หวัน สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7

¹⁰ ผังทรงชัย, "ปัญหาการค้าระหว่างไทย - จีน," เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง "ความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับจีน : การลงทุนและการค้า" เล่มที่ 1 สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 27-28 มิถุนายน 1985. (คัดสำเนา)

¹¹ World Investment Report 1995

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของสาธารณรัฐประชาชนจีนในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้มีการคาดการณ์กันว่า จีนกำลังก้าวไปสู่ตำแหน่งมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ ทั้งจากหนังสือ Mega Trends in Asia ของ John Naisbith , China : The Next Economic Superpower ของ William H. Overholt หรือรายงาน The World Economic Outlook ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศที่ได้เสนอการวิเคราะห์ว่า หากปรับข้อมูลรายได้ประชาชาติตามอำนาจซื้อเปรี๊ยนเทียบ หรือ PPP (Method of Purchasing Power Parity) แล้ว ปัจจุบันนี้รายได้ประชาชาติของจีนจะอยู่ในลำดับที่ 2 ของโลก

ส่วนประเทศไทยในอีก 24 ปีข้างหน้า คาดว่าจะเป็นประเทศพัฒนาแล้ว ซึ่งกลุ่มคนไทยจำนวนมากก็ได้มีความเชื่อที่ประเทศไทยจะกลายเป็นประเทศพัฒนาในปี 2020 มาร่วมกันสร้างยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ โดยมีแนวทางที่ได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และหนึ่งในนวัตกรรมเศรษฐกิจไทย ในปี 2020 ซึ่งมาจากการระดมความคิดเห็นอย่างหลากหลายจากประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่เห็นสอดคล้องกัน คือ ประเทศไทยจะเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญในภูมิภาค ทั้งทางด้านการผลิต การคมนาคม การเงิน การท่องเที่ยว และบริการ มีความเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจกับนานาประเทศอย่างหลากหลาย โดยอาศัยศักยภาพของความเป็นไทย ทั้งทางด้านความสงบสุขและความเป็นมิตรกับสังคมโลก และความได้เปรียบในเชิงภูมิศาสตร์

และเนื่องจากปัจจุบัน เศรษฐกิจส่วนใหญ่ของประเทศอยู่ในภาคการส่งออกมาก ในขณะที่การแข่งขันในตลาดโลกเป็นไปอย่างเสรีและเข้มข้น ประเทศผู้ส่งออกกลุ่มหลัง ยับได้แก่ จีน เวียดนาม พม่า ได้เข้ามาแย่งชิงส่วนแบ่งตลาดสินค้าคุณภาพต่ำของไทย ดังนั้น ไทยจึงต้องไปผลิตสินค้าที่มีคุณภาพสูง ที่มีมูลค่าเพิ่ม (value-added) สูงต่อไป ตามทฤษฎีการพัฒนาในรูปแบบก่านบิน (Flying Geese Theory of Development)

นอกจากนี้ การลดค่าเงินบาทของไทยดังกล่าวยังส่งผลให้ราคาของสินค้าส่งออกและค่าบริการ อาทิ โรงแรมและการท่องเที่ยวของประเทศไทยถูก เกิดการขยายตัวและนำเงินตราเข้าสู่ประเทศเป็นจำนวนมากหลายอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนผนวกกับปัจจัยภายนอกในขณะนั้นคือ การลดลงของราคาน้ำมันในปี 1985 และอัตราดอกเบี้ยในตลาดการเงินโลกก็ได้ลดลงอย่างมากเช่นกัน ส่งผลให้อัตราการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจไทยเป็นตัวเลข 2 หลักในช่วงระหว่างปี 1987 - 1990 เป็นที่จับตามองของทั่วโลก

ต่อมา ประเทศไทยก็ได้เริ่มสูญเสียความได้เปรียบทางด้านต้นทุนการผลิตให้แก่ประเทศน้องใหม่มาแรง ซึ่งดำเนินนโยบายเปิด อันได้แก่ สาธารณรัฐประชาชนจีน ที่ได้หันมาดำเนินแนวทางเศรษฐกิจเสรีนิยม ตั้งแต่ปี 1978 เมื่อเติ้งเสี่ยวผิงประกาศนโยบายการปฏิรูปทางเศรษฐกิจและการเปิดประเทศ อันมีแนวทางพื้นฐานที่สำคัญ คือ การกระจายอำนาจการตัดสินใจ การปล่อยให้

กลไกราคาทำหน้าที่ในการจัดสรรทรัพยากรการผลิต และการเปิดประเทศเพื่อรับการลงทุนจากภายนอก และเมื่อจีนกำหนดนโยบายอันชาญฉลาดให้มณฑลทางใต้บางส่วนเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ นับตั้งแต่ปี 1989 เป็นต้นมา อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของจีนที่สูงเป็นอันดับ 1 ของโลก อย่างต่อเนื่องอยู่หลายปี กล่าวคือ ในระหว่างปี 1981 - 1991 เศรษฐกิจจีนเติบโตในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 8.9 ต่อปี เพิ่มขึ้น ร้อยละ 12.8 และ ร้อยละ 12.4 ในปี 1992 และ 1993 ตามลำดับ¹⁰ และถึงแม้ว่า ในปี 1994 ประเทศจีนได้ประสบกับปัญหาของภัยธรรมชาติตลอดทั้งปี ประเทศจีนก็ยังรักษาอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเอาไว้ได้ถึง ร้อยละ 11.8 และ 10.2 ในปี 1995¹¹ ทั้งนี้เพราะการลงทุนจากนานาชาติที่หลั่งไหลเข้ามาในประเทศจีน ซึ่งจนถึงบัดนี้ มีมูลค่ารวม 268 พันล้านเหรียญสหรัฐจาก 199,678 โครงการ¹²

ลักษณะพิเศษของกลุ่มทุนไทยเชื้อสายจีน

กลุ่มทุนไทยเชื้อสายจีนก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มทุนเชื้อสายจีนซึ่งอาศัยอยู่ในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ ซึ่งสามารถสกัดออกจากพื้นที่อันจำกัดด้วยพรมแดนของแต่ละประเทศ โบสถ์เข้าสู่การค้าเงินธุรกิจที่ไร้พรมแดน จนกระทั่งกลายมาเป็นห่วงโซ่ที่สำคัญที่เชื่อมต่อกันระหว่างเศรษฐกิจไทยในระบบเครือข่ายธุรกิจเชื้อสายจีนในประเทศต่างๆ ทั่วทุกมุมโลก เช่นเดียวกับคำพูดของท่านรัฐบุรุษอาวุโสสี กวน ชู (หลี่กวงเช่า) แห่งประเทศสิงคโปร์ที่ว่า “บรรพบุรุษของพวกเรามาจากประเทศจีน เมื่อเวลาผ่านไปได้สามชั่วอายุคน พวกเราต่างก็ลุดลูกออกจากหลานไปก่อกองอยู่ในประเทศที่เราถือกำเนิด เรามีส่วนได้เสียกับประเทศของเราที่ใช้ประเทศจีนหรือประเทศแม่ของบรรพบุรุษไม่ คนไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทยก็คือคนไทย ซึ่งไม่ว่าแล้วเขาก็ปรารถนาที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศไทย เพราะมันเป็นหนทางเดียวที่จะช่วยเพิ่มพูนทรัพย์สินสมบัติของพวกเขาที่มีอยู่ในประเทศไทย อนาคตของลูกหลานของพวกเขาที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยจึงจะมีหลักประกันคุ้มครอง ลูกหลานเชื้อสายจีนในประเทศไทยสิงคโปร์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ก็เหมือนกัน พวกเขาอาจจะเดินทางกลับไปเพื่อเยี่ยมญาติหรือเข้าไปลงทุนในประเทศจีนบ่อยครั้งก็จริง แต่น้อยคนที่ยอมรับว่าประเทศจีนเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตน” ท่าน สี กวน ชู ยังได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมอีกว่า “ระยะเวลาสองปีที่ผ่านมา ผมลองวิเคราะห์สถานการณ์โลกภายหลังสิ้นสุดสงครามเย็น เพื่อค้นหาคำตอบว่า สถานการณ์ต่างๆ เหล่านี้ได้จุดประกายความคิดอะไรให้กับประเทศสิงคโปร์บ้าง ข้อสรุปของผมก็คือ “ถ้าหากนักธุรกิจของประเทศสิงคโปร์ไม่เข้าไปมีส่วนร่วมกับการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดของยุคสมัยนี้ ไม่ไปเข้าร่วมกับขบวนการพัฒนา

¹⁰ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, “เศรษฐกิจจีน บนเส้นทางสู่มหาอำนาจทางเศรษฐกิจ,” ผู้จัดพิมพ์ (TO มีนาคม 2538) : 8

¹¹ ส่องแคนมิงกร, “การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจจีน ปี 1994 และ 1995,” ฉบับประจำเดือนมีนาคม 2539

¹² อาฟง พรพงศ์เชษฐ์, เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องศักยภาพด้านเศรษฐกิจการค้าและการลงทุนกับประเทศจีน ณ จังหวัดเชียงใหม่ วันจันทร์ที่ 11 ธันวาคม 2538 (อัสสัมชัญ)

อุตสาหกรรมให้ทันสมัยกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกซึ่งก็รวมทั้งประเทศจีนด้วยแล้ว นับว่าเป็นการตัดสินใจที่ผิดพลาดประการหนึ่ง ถ้าหากพวกเราไม่ใช้ประโยชน์จากเครือข่ายของจีนโพ้นทะเลมาช่วยในการขยายและยึดกุมโอกาสเหล่านี้ไว้ นั่นก็นับเป็นการกระทำที่ไร้ผลมาถึง ประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิ ประเทศไทย และประเทศมาเลเซีย ต่างก็ยึดกุมโอกาสที่ได้ยากยิ่งนี้ไว้อย่างเหนียวแน่น” จากคำกล่าวของท่าน ลี กวน ยู เราจะเห็นได้ว่า รัฐบาลของประเทศสิงคโปร์ไม่เพียงแต่รู้จักใช้โอกาสจากเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างคนจีนในสิงคโปร์กับนักธุรกิจเชื้อสายจีนซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศต่าง ๆ ในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นประโยชน์ได้เท่านั้น ทั้งยังชำนานามความสัมพันธ์ที่ก่อตัวขึ้นในลักษณะเช่นนี้ว่าเป็น “ความสัมพันธ์ของระบบเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ” อีกด้วย

สำหรับกลุ่มทูตไทยเชื้อสายจีนนอกจากลักษณะเด่นทางพื้นที่การประกอบการกับการใช้เงินทุนจำนวนมากซึ่งเป็นลักษณะร่วมของยุคสมัยการค้าอาณานิคมแล้ว ยังมีอีกขณะเด่นอีกประการหนึ่งที่แตกต่างไปจากเดิม นั่นก็คือแรงงานและทรัพยากรธรรมชาติของคนจีนในอดีตที่ผ่านมาไม่ได้รับการพัฒนาดังเช่นทุกวันนี้ เทคโนโลยีด้านแรงงานที่ผ่านมามีมาตรฐานจัดอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำมาก แต่ในปัจจุบันมีการพัฒนาระดับขึ้นอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ ผู้ชำนาญการเฉพาะด้านก็มีการพัฒนาขึ้นเป็นอย่างมากทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ซึ่งในประเด็นนี้จะต้องทำความเข้าใจโดยให้ความสำคัญกับการศึกษาของคนจีนที่ยึดถือปฏิบัติตามโดยตลอด พร้อมกับจุดเด่นที่พวกเขาไม่ปฏิเสธที่จะรับการศึกษาทางตะวันตกและภาษาของชนชาติอื่น ๆ ลักษณะเด่นทั้งสองประการนี้ ทำให้พวกเขาซึ่งเป็นคนเชื้อสายจีนแม้จะอยู่ในสภาวะที่ไม่มีโอกาสรับการศึกษาเกี่ยวกับภาษาแม่ของตัวเอง (ภาษาจีน) ก็ตาม แต่ก็มีความกระตือรือร้นในการใช้ภาษาของชนชาติอื่น ๆ เพื่อแสวงหาวิชาความรู้ใส่ตัว นอกจากนี้ ในระหว่างที่พวกเขาเข้ารับการศึกษาที่เป็นระบบกลับช่วยให้พวกเขาเหล่านั้นหลีกเลี่ยงการศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์ที่มีนัยสำคัญเกี่ยวกับค่านิยมทางลัทธิวัฒนธรรมรวมอยู่ด้วย พวกเขาจึงมีความกระตือรือร้นที่จะเลือกเรียนวิชาทางด้านเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์ วิชาเกี่ยวกับการเงิน และการบริหารธุรกิจด้านอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ ฯลฯ ซึ่งลักษณะดังกล่าวกลับช่วยเสริมสร้างบุคลากรซึ่งมีความรู้ความสามารถทางด้านอุตสาหกรรมและการพาณิชย์เป็นจำนวนมากมาให้กับวงการธุรกิจไทย ปราบกฎการณ์พิเศษอีกประการหนึ่งคือ ผลพวงจากการที่คนไทยเชื้อสายจีนมุ่งเน้นการศึกษาเพื่อนำมาปฏิบัติจริง นั่นก็คือ ลูกหลานชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศต่าง ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากจะเรียนรู้ภาษาประจำท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่นั้น ๆ แล้ว ยังนิยมเรียนภาษาอังกฤษ โดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งได้รับความช่วยเหลือในทุก ๆ ด้านจากสหรัฐอเมริกาในช่วงหลังสงคราม มีการส่งเสริมให้ประชาชนเรียนภาษาอังกฤษ โดยคนักธุรกิจไทยเชื้อสายจีนเหล่านี้ก็ไม่ได้รับการยกเว้น ในเมื่อพวกเขาคิดที่จะอาศัยภาษาอังกฤษเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้และโอกาสก้าวหน้าให้กับตนเอง อีกทั้งภาษาอังกฤษเองก็เป็นแหล่งที่มาของทักษะความรู้เกี่ยวกับวิชาการบริหารธุรกิจและวิศวกรรมศาสตร์ ในจำนวนคนเหล่านี้มีไม่น้อยที่ถูกส่งไปศึกษาต่อเพิ่มเติมในมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปและอเมริกา จากการที่นักธุรกิจเชื้อสายจีนเหล่านี้

ได้ไปมหาสมุทรแปซิฟิกทางด้านอุตสาหกรรมและการพาณิชย์และบริษัทข้ามชาติต่างๆที่อยู่ในทวีปยุโรปและอเมริกาเป็นระยะเวลาสามทศวรรษสามารถฝึกฝนตนเองจนกลายเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการค้าระหว่างประเทศ ความสามารถในการบริหารธุรกิจด้านอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ที่ทันสมัย และกลายเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่ามากที่สุดในการพัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับว่าในสถานการณ์ปัจจุบัน การที่ชาวไทยเชื้อสายจีนที่ร่ำรวยมีน้อยมาก อาจจะเป็นข้อจำกัด ทำให้ไทยเสียเปรียบประเทศเพื่อนบ้านอื่น เช่น สิงคโปร์ มาเลเซีย ในการเข้าไปลงทุนหรือทำการบุกเบิกตลาดในประเทศจีน แต่ผลสำเร็จในการดำเนินธุรกิจในประเทศจีนของกลุ่มซีพี ย่อมเป็นข้อพิสูจน์ว่ากลุ่มทุนไทยยังมีศักยภาพสูงในการแข่งขันในตลาดจีน และในทันใดเดียวกับประเทศอื่นๆในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งฮ่องกงและไต้หวัน ธุรกิจของนักธุรกิจไทยเชื้อสายจีนส่วนใหญ่เป็นธุรกิจครอบครัว ซึ่งการประกอบธุรกิจในลักษณะนี้มีจุดอ่อนในระดับหนึ่งอย่างแน่นอน แต่ก็ไม่ได้มองข้ามจุดเด่นของมันไปได้ จุดเด่นประการหนึ่งของประกอบธุรกิจแบบครอบครัวนั้นก็คือ เครือข่ายความสัมพันธ์ในสังคมมีความกว้างขวางมาก และต้นทุนในการค้าขายหรือทำธุรกิจต่ำกว่าธุรกิจทั่วไป ซึ่งก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การประกอบธุรกิจครอบครัวสามารถอยู่รอดและเติบโตได้ท่ามกลางตลาดที่มีการแข่งขัน ทว่า ในช่วง 10 กว่าปีมานี้ ในวงการธุรกิจของนักธุรกิจไทยเชื้อสายจีนก็ได้เกิดธุรกิจที่มีลักษณะเป็นศูนย์รวมขนาดใหญ่และมีการเกาะกลุ่มเพื่อหาทางลดต้นทุนประกอบการได้ ปรับตัวเข้ากับตลาดที่ยังไม่สมบูรณ์ กระตุ้นการขยายขนาดของการประกอบการ และเอื้อต่อการระดมเงินทุน จากลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการระดมเงินทุน รู้จักใช้วิธีการที่ทันสมัยมาบริหารธุรกิจขนาดใหญ่ ลดการพึ่งพารูปแบบการบริหารธุรกิจในอดีตซึ่งอาศัยความสัมพันธ์และการไว้น้ำใจเชื่อมโยงกันระหว่างตัวบุคคล ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับลูกหลานจีนรุ่นต่อไปที่ได้รับการศึกษาระดับสูงมากขึ้น โดยเฉพาะการอบรมเสริมความรู้ในด้านการบริหารและการจัดการด้านการดำเนินธุรกิจ

ทว่า จากการศึกษาการสะสมเงินทุนจำนวนมากถึงขั้นที่สามารถนำเงินไปลงทุนในต่างประเทศได้ อีกทั้งเพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิต การปรับโครงสร้างการผลิตให้ดีขึ้น และยกระดับความสามารถในการแข่งขันกับต่างประเทศ ประเทศไทยจึงได้เริ่มก้าวเข้าสู่การประกอบกิจการธุรกิจข้ามชาติกับประเทศที่มีต้นทุนแรงงานต่ำเช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวโน้มดังกล่าวข้างต้นยังได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลไทยเป็นอย่างดี และได้มีการดำเนินนโยบายและมาตรการต่างๆ เพื่อเป็นการสร้างเงื่อนไขในการเอื้อประโยชน์ต่อการประกอบกิจการธุรกิจข้ามชาติของนักธุรกิจไทย อาทิ การดำเนินการปฏิรูประบบการเงิน เปิดตลาดเสรีทางการเงิน และยกเลิกมาตรการควบคุมตลาดการเงินของรัฐบาลอย่างเป็นทางการเป็นขั้นเป็นตอน ยกตัวอย่างเช่น ปลดปล่อยอัตราดอกเบี้ยลอยตัว ฝอยคลายการปริวรรตเงินตราต่างประเทศ ทำให้การไหลเวียนไปมาของเงินทุนจากต่างประเทศเป็นไปโดยเสรี อนุญาตและส่งเสริมให้นักธุรกิจไทยไปลงทุนในต่างประเทศและการประกอบกิจการธุรกิจข้ามชาติ เป็นต้น

การประกอบกิจการธุรกิจข้ามชาติเป็นรูปแบบหนึ่งของการเคลื่อนย้ายเงินทุนระหว่างประเทศ เป็นธุรกิจที่มีลักษณะพิเศษซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับการปล่อยสินเชื่อและการลงทุนทางด้านหลักทรัพย์ ผลพวงจากการประกอบกิจการธุรกิจข้ามชาตินี้ไม่เพียงแต่เป็นการเคลื่อนย้ายเงินทุนเท่านั้น หากเป็นการแพร่กระจายเครื่องมือและอุปกรณ์ เทคโนโลยี การบริหารธุรกิจที่ทันสมัย รวมทั้งการจัดรับและการฝึกอบรม ตลอดจนการอบรมทางด้านเทคนิคเฉพาะด้านให้กับคนงาน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นเงื่อนไขที่เอื้อต่อการพัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศที่เข้าร่วมประกอบกิจการธุรกิจข้ามชาติ ผู้ประกอบกิจการธุรกิจข้ามชาติแบกรับภาระเสี่ยงพร้อมกับแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันกับประเทศที่ตนเข้าร่วม ด้วยเหตุนี้พวกเขาจะต้องคิดหากลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อแสวงหาให้ได้มาซึ่งจุดที่มีการประสานที่เหมาะสมที่สุดระหว่าง เงินทุน เทคโนโลยี ทรัพยากร และแรงงาน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการลงทุน และให้กลายเป็นกำลังการผลิตที่ช่วยเสริมสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นนั้นๆ นอกจากนี้ การประกอบกิจการธุรกิจข้ามชาตินับว่าเป็นการยกระดับการดำเนินยุทธศาสตร์การเปิดกว้างให้เข้าสู่ระดับสูง ซึ่งก็เป็นการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การส่งเสริมการส่งออกอย่างต่อเนื่อง และเป็นการขุดเทขส่วนที่เป็นข้อจำกัดในการใช้ยุทธศาสตร์ดังกล่าวอีกทางหนึ่งด้วย

รูปแบบของการลงทุนจากไทย

ปัจจุบันการลงทุนในประเทศจีนของกลุ่มทุนไทย แบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบ คือ

1. ธุรกิจทุนต่างชาติ หรือการลงทุนโดยทุนไทย 100 % (100% foreign-owned enterprise)
2. ธุรกิจร่วมทุนระหว่างจีนกับชาวต่างชาติ (equity joint venture or partnership)
3. ธุรกิจร่วมมือระหว่างจีนกับชาวต่างชาติ หรือการร่วมมือทางธุรกิจตามสัญญา (contractual joint venture)

เดิมรูปแบบของการลงทุนทั้ง 3 รูปแบบได้รับการยกเว้นภาษีนำเข้าเครื่องจักรและอุปกรณ์การผลิต แต่วันที่ 28 ธันวาคม 1995 ได้มีการประกาศนโยบายใหม่ คือ จีนปรับเก็บอากรขาเข้าเป็นหนึ่งในเดียวหมดไม่ยกเว้นภาษีอีกต่อไป โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ 1 เม.ย. 1996 แต่สำหรับธุรกิจเดิมที่มีการลงทุนไปแล้วและยื่นเรื่องขอนำเข้าเครื่องจักรก่อนสิ้นปี 1995 และรายได้ทั้งหมดไม่เกิน 30 ล้านเหรียญสหรัฐ ก็ยกเว้นให้ถึงสิ้นปี 1996 แต่ถ้าเกิน 30 ล้านเหรียญสหรัฐ จะได้รับการยกเว้นจนถึงสิ้นปี 1997 แต่สำหรับธุรกิจใหม่ไม่มีสิทธิพิเศษทางภาษีอีกแล้ว

สำหรับธุรกิจร่วมทุนระหว่างจีนกับชาวต่างชาติหรือบริษัทที่กลุ่มทุนไทยเราเข้าไปถือหุ้น จะยังมีสิทธิพิเศษ คือ 2 ปีแรกนับแต่ที่มีกำไรจะได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคล และปีที่ 3-5 สามารถลดหย่อนภาษีได้ครึ่งหนึ่งและธุรกิจที่มีเทคโนโลยีก้าวหน้าหรือลงทุนเพื่อส่งออกก็จะได้

รับการยกเว้นภาษีครั้งหนึ่งไปอีก 3 ปี แต่ทางรัฐบาลจะต้องเป็นผู้พิจารณาและอนุมัติก่อน¹³ รูปแบบการลงทุน 2 ประเภทหลังจึงได้รับความนิยมจากนักลงทุนต่างชาติมากกว่าประเภทแรก¹⁴ เพราะนอกจากจะได้รับสิทธิประโยชน์จากความสัมพันธ์กับเจ้าของประเทศแล้ว ยังสามารถดำเนินการค้าในตลาดได้ดีกว่า ผู้ร่วมทุนท้องถิ่นมีความคล่องตัวในพื้นที่ ทุนส่วนที่มีความสัมพันธ์กับทางการจะเป็นหัวใจที่สำคัญอย่างมาก มีส่วนช่วยให้การทำงานราบรื่น

รูปแบบของการลงทุนในประเทศที่เป็นเศรษฐกิจแบบวางแผนอย่างประเทศจีน ทุกอย่างจึงขึ้นต้นด้วยการวางแผนหมด ดังนั้น รูปแบบต่างๆ ที่ไปลงทุนในประเทศจีน จึงมีกฎเกณฑ์และข้อจำกัดในแต่ละรูปแบบการลงทุนซึ่งในแต่ละ 3 รูปแบบยังแบ่งย่อยลงไปอีก เช่น การร่วมมือในการพัฒนาการผลิต การร่วมมือในการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ การร่วมมือในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบการเดินธุรกิจเพื่อจ้างแรงงานในประเทศจีนเพื่อผลิตสินค้าและส่งออกที่เรียกว่า “สโหดฮู้”¹⁵ ซึ่งนำไปสู่โหดเหี้ยมเจียนง” รูปแบบในการจ้างทำของเพื่อผลิตสินค้าและส่งออก การว่าจ้างประกอบสินค้าให้สำเร็จเพื่อส่งออก ฯลฯ ซึ่งรูปแบบย่อย ๆ เหล่านี้มีสิทธิประโยชน์ต่างกัน¹⁶ ซึ่งผู้ลงทุนต้องศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้งลงไป

นักลงทุนไทยที่ได้เข้าไปลงทุนในจีนตั้งแต่ปี 1981 ได้ลงทุนในรูปแบบต่างๆ ทั้ง 3 รูปแบบ กล่าวคือ

ก. ธุรกิจทุนต่างชาติล้วน (100% foreign-owned)

เป็นการลงทุนที่นักลงทุนไทยเป็นเจ้าของกิจการทั้งหมด โดยโครงการลงทุนที่ต่างชาติถือหุ้นทั้งสินนั้น จะต้องเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของจีน เช่น ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย และสร้างรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศ

ถึงแม้ว่ารูปแบบนี้จะไม่เป็นที่นิยมนักในหมู่นักลงทุนชาวไทย แต่บริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ หรือ เจียไต๋ นักลงทุนเชื้อสายจีนผู้บุกเบิกการลงทุนในจีน โดยประกอบธุรกิจสาขาต่าง ๆ ทั้งในภาคการผลิตและการบริการได้เข้าไปลงทุนผลิตผลิตภัณฑ์ปิโตรเคมีและร่วมทุนกับการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย จัดตั้งบริษัทปิโตรเอเชีย(ประเทศไทย) จำกัด

¹³ สัมมนา สมภพ เพ็ญแขบรรณารักษ์, รองกรรมการผู้จัดการใหญ่ กลุ่มธุรกิจยานยนต์และอุตสาหกรรมทั่วไป เครือเจริญโภคภัณฑ์, 31 มกราคม 2539.

¹⁴ ประสงค์ อุทัยแสงชัย, เอกสารในการสัมมนาเรื่อง แนวทางการเจาะตลาดจีน เสนอที่ ห้องเพลินจิต โรงแรมกิมทีเรียส, 31 มกราคม 2539 (อัสสำเนา)

¹⁵ เป็นการจ้างคนเพื่อขุดเจาะหรือแลกเปลี่ยนสินค้ากับคนท้องถิ่น

¹⁶ การจ้างงาน

¹⁷ สัมมนา วิบูลย์ ตั้งเถิดทิศาภรณ์, ที่ปรึกษากฎหมายและทนายความ บริษัทที่ปรึกษากฎหมายฟาร์อีสต์ จำกัด, 31 มกราคม 2539

ในปี 1988 บริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ได้ไปตั้งสำนักงานดูแลบริษัทในเครือที่เกาะฮ่องกง ในขณะที่เดียวกันก็แสวงหาผู้ร่วมถือหุ้นในการลงทุน เพื่อดำเนินกลยุทธ์รับซื้อกิจการของวิสาหกิจเดิมที่มีอยู่แล้ว (take over) เพื่อนำมาปรับโครงสร้างใหม่และเป็นการเข้าสู่ตลาดต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นแรกของการขยายกิจการไปยังต่างประเทศและโครงการลงทุนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการก่อตั้งฐานที่มั่นในต่างประเทศ ก็มักจะให้วิธีการเข้าไปลงทุนโดยรูปแบบของการ take over การ take over สามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์ได้เป็น 2 ประเภทคือ เป็นการ take over ในลักษณะที่เป็นกลยุทธ์ในการลงทุนกับการ take over จากการฉกฉวยโอกาส กลุ่มทุนเชื้อสายจีนมีแนวโน้มค่อนข้างไปทางประเภทแรกมากกว่า ซึ่งมีทั้งที่เป็นการอัดฉีดเงินเข้าไปเพื่อสร้างกิจการขึ้นมาใหม่จากวิสาหกิจที่ take over มาปรับโครงสร้างการดำเนินงานกิจการใหม่ทั้งหมด ทำให้เกิดความสอดคล้องกับกลยุทธ์การขยายธุรกิจไปยังต่างประเทศของ กลุ่มทุนดังกล่าว กลุ่มเป้าหมายของการ take over ในลักษณะที่เป็นกลยุทธ์มุ่งไปในกลุ่มธุรกิจการเงินการค้าการลงทุนที่ขาดประสิทธิภาพการดำเนินงานแต่มีสินทรัพย์และทรัพยากรพิเศษเป็นที่ต้องการหรือมีฐานะได้เปรียบในด้านตลาดและมีเครือข่ายและวิสาหกิจการลงทุนซึ่งมีลักษณะเด่น ๆ ที่เป็นที่ต้องการของ กลุ่มทุนที่ต้องการ take over การลงทุนในธุรกิจด้านการผลิตกับประเทศที่พัฒนาแล้วโดยส่วนใหญ่ก็ได้มาโดยการ take over ทว่าตั้งแต่ทศวรรษที่ 90 เป็นต้นมา เนื่องจากในเขตภูมิภาคดังกล่าวเกิดกลายเป็นแหล่งที่อุดมไปด้วยโอกาสทางการลงทุนและศักยภาพในการพัฒนาความก้าวหน้าอย่างมหาศาล กลุ่มทุนบางแห่งจึงเริ่มนิยมการ take over ประเภทที่ฉกฉวยโอกาส โดยมีจุดประสงค์ก็เพื่อต้องการได้รับผลต่างจากการเป็นผู้ถือหุ้นหรือการโอนกรรมสิทธิ์ทรัพย์สิน

ตัวอย่างของธุรกิจที่เครือเจริญโภคภัณฑ์ลงทุน เช่น ร่วมทุนกับ Heineken, ร่วมทุนกับ บริษัท บุญรอดนิวเวอวี จำกัดและธนาคารไทยพาณิชย์ ซื้อโรงงานผลิตเบียร์ที่กัวลาลัมเปอร์หรือโรงงานเก่าที่กัวลาลัมเปอร์ผลิตยังพอใช้ได้อยู่

นอกจากนี้ก็ยังมี บริษัท สหยูเนี่ยน จำกัด และธุรกิจการเงินการธนาคารไทย นำโดยธนาคารกรุงเทพ ธนาคารกรุงไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ ก็ได้เข้าไปลงทุนเปิดสาขาในประเทศจีน เพื่อรองรับปริมาณธุรกิจของนักลงทุนไทยและต่างชาติ ซึ่งมีผลการดำเนินงานล้าหน้ากว่าวิสาหกิจของจีน ซึ่งกำลังค้าแข่งอยู่ในปัจจุบันนี้

ข. ธุรกิจร่วมทุนระหว่างจีนกับชาวต่างชาติ (equity joint venture or partnership)

การร่วมทุนเรือนหุ้นเป็นการถือหุ้นร่วมกันระหว่างฝ่ายจีนและต่างชาติ โดยนักลงทุนต่างชาติจะต้องถือหุ้นอย่างน้อย ร้อยละ 25 ของทุนจดทะเบียน มีการทำสัญญาร่วมทุน โดยระยะสัดส่วนในการลงทุนของแต่ละฝ่ายให้ชัดเจน ซึ่งทั้งสองฝ่ายต้องบริการงานและแบ่งรับความเสี่ยงร่วมกันตลอดจนมีการเฉลี่ยผลกำไรขาดทุนร่วมกัน เป็นการจัดตั้งในรูปของบริษัทจำกัด การโอนหุ้นให้แก่ผู้อื่นต้องได้รับอนุญาตจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก่อน

การร่วมทุนอาจเป็นในรูปของตัวเงินหรือทรัพย์สินอื่น ๆ เช่น เครื่องจักร เทคโนโลยี สิทธิในการใช้ที่ดิน ทรัพย์สินทางปัญญาและอื่น ๆ การร่วมทุนในรูปเงินตราต่างประเทศจะต้องแปลงเงิน RMB โดยใช้อัตราแลกเปลี่ยนที่กำหนดโดย State Administration of Foreign Exchange Control ส่วนการลงทุนในรูปเครื่องจักร อุปกรณ์และวัสดุอื่น ๆ จะต้องได้รับการอนุมัติจากหน่วยงานที่รับผิดชอบก่อน จะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนด เช่น เป็นสินค้าที่จีนไม่สามารถผลิตได้ในประเทศหรือผลิตได้แต่ต้นทุนสูงมาก และเป็นสินค้าที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินการของบริษัท สัดส่วนของทุนจดทะเบียนต่อเงินลงทุนของบริษัทร่วมทุนต้องเป็นไปตามข้อกำหนดต่อไปนี้ ของ State Administration for Industry and Commerce¹⁸

เงินลงทุน	ทุนจดทะเบียน
ต่ำกว่า 3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ	ร้อยละ 70 ของเงินลงทุนเป็นอย่างน้อย
3 - 10 ล้านดอลลาร์สหรัฐ	ร้อยละ 50 ของเงินลงทุนเป็นอย่างน้อย
10 - 30 ล้านดอลลาร์สหรัฐ	ร้อยละ 40 ของเงินลงทุนเป็นอย่างน้อย
มากกว่า 30 ล้านดอลลาร์สหรัฐ	หนึ่งในสามของเงินลงทุนเป็นอย่างน้อย

โดยกลุ่มทุนไทยที่เข้าไปลงทุนในรูปแบบนี้ได้แก่ กลุ่มเจริญโภคภัณฑ์, สหุเนี่ยน, บางกอกแลนด์, บริษัทเอ็มพี เวสต์กรุ๊ป จำกัด, บริษัท 3 เคโปรดักต์, กลุ่มสยาม, กลุ่ม เอส พี อินเตอร์เนชั่นแนล, บริษัท LI - ON Investment, บริษัท THAI PRINTERS LTD., หจก. นิสสัน อินดัสตรี, บริษัท Thai - Hong Construction และ บริษัท Jib - Long Thonburi Chemical Industrial

ค. ธุรกิจร่วมมีระหว่างจีนกับชาวต่างชาติ หรือ การร่วมมีทางธุรกิจตามสัญญา (contractual joint venture)

เป็นการร่วมทุนทำธุรกิจในลักษณะที่ทั้งฝ่ายจีนและต่างชาติเจรจาหรือทำสัญญาร่วมกัน โดยมีกำหนดภาระหน้าที่ความรับผิดชอบและผลกำไรตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างชัดเจน เป็นการร่วมกันประกอบธุรกิจในรูปแบบของสัญญา โดยจัดตั้งเป็นบริษัทจำกัดหรือกิจการที่ไม่เป็นนิติบุคคล

กลุ่มทุนไทยที่ลงทุนในรูปแบบนี้ได้แก่ เครือเจริญโภคภัณฑ์, บริษัท ลีอิกเล็ค จำกัด(มหาชน), บริษัท เอ็มดีเอ็กซ์ พาวเวอร์, บริษัท ซิเอ็นที โซลดิ้งส์ จำกัด, บริษัทมาสเตอร์คอลส์ จำกัด, บริษัทกระจุกไทยอาซาฮี จำกัด, บริษัท ไวซ์ เอ็นจิเนียริง ซัพพลาย จำกัด, กลุ่มสาม

¹⁸สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, "คู่มือการลงทุนในจีน," กุมภาพันธ์ 2538

มิตรมอเดอร์, กลุ่มสหยูเนียน, บริษัท อัลฟ่าเทคโนโลยีเทรด จำกัด(มหาชน), บริษัท ลองไหม, บริษัท PRINTEX, บริษัท HELEE

แต่ในประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจวางแผน รูปแบบของธุรกิจจึงมีอีก 2 ประเภทที่ไม่ใช่ธุรกิจภาคใต้การจัดการของเอกชน คือ

1. ธุรกิจที่รัฐเป็นเจ้าของ หรือ รัฐวิสาหกิจที่รัฐบาลเป็นเจ้าของแต่ได้ตั้งบริษัทในเครือขึ้นบริหาร

2. กิจการสหกรณ์ หรือ ธุรกิจชุมชน (commune) เป็นองค์กรเศรษฐกิจที่ดัดแปลงมาจากระบบสังคมนิยมและยังมีอิทธิพลมหาศาลในระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน

ปริมาณการลงทุนจากไทย

หลังจากที่เพิ่งเสียวัง ผู้นำประเทศจีนสู่ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจได้ดำเนินนโยบายเปิดประเทศ โดยให้เขตเศรษฐกิจจีนตอนใต้เป็นแกนนำเศรษฐกิจ ในปี 1979 แล้ว ในปีพ 1981 ก็ได้มีนักลงทุนไทยเชื้อสายจีน คือ เซียกวอหมิน (ฉินทวิ เจียรวนนท์) เข้าไปลงทุนในจีนเป็นรายแรก หลังจากนั้นไทยและจีนได้ทำความตกลงว่าด้วยการส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุน เมื่อเดือนมีนาคม 1985 และ ความตกลงเพื่อยกเว้นการเก็บภาษีชั่วคราวเมื่อเดือนตุลาคม 1986 เพื่อขยายการลงทุนระหว่างสองประเทศ¹⁸

และนับตั้งแต่ปี 1991 เป็นต้นมา นักลงทุนได้เข้าไปลงทุนในจีนเป็นจำนวนมาก จนทำให้ไทยกลายเป็นนักลงทุนต่างชาติอันดับ 8 ในจีน¹⁹ โดยปัจจุบันทาง MOFTEC (Ministry of Foreign Trade and Economic Cooperation) ได้ประเมินว่าไทยมีโครงการลงทุนทั้งสิ้น 2,114 โครงการ จาก 200 กว่าบริษัท²⁰ คิดเป็นมูลค่าเงินลงทุน 3,500 ล้านดอลลาร์สหรัฐ²¹ หรือ 87,500 ล้านบาท แต่ก็เป็นส่วนเพียงร้อยละ 1.1 ของเงินทุนต่างชาติทั้งหมด เป็นการร่วมทุน 1,26.90 ล้านบาท และทุนไทยที่ไปลงทุนในจีนมากที่สุดยังคงเป็นกลุ่มซีพี

¹⁸ เกวีกไกร จิวแพศย์, เอกสารในการสัมมนาเรื่อง อนาคตของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไทย - จีน เสนอที่หอประชุมใหญ่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 30 มีนาคม 2539.

¹⁹ กรมเอเชียตะวันออก กระทรวงต่างประเทศ, ""ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไทย - จีน"" เอกสารในการสัมมนาเรื่อง แนวทางการเจรจาตลาดจีน เสนอที่ ห้องเพลินิจิต โรงแรมอิมพีเรียล 31 มกราคม 2539 (อัคราณา)

²⁰ เกวีกไกร จิวแพศย์, หน้า 10

²¹ Lim DAN, เจ้าหน้าที่ประจำองค์การสหประชาชาติ

ธุรกิจที่ไทยไปลงทุนในจีน

กิจการที่นักธุรกิจไทยเข้าไปลงทุนในจีนกระจายอยู่ตามสาขาต่าง ๆ ตั้งแต่อุตสาหกรรมเกษตร โดยกลุ่มเจริญโภคภัณฑ์ได้เข้าไปลงทุนกิจการอาหารสัตว์ก่อนเป็นอันดับแรก เนื่องจากกลุ่มเล็งเห็นว่า ความต้องการอาหารสัตว์ภายในประเทศจีนมีสูง ปริมาณข้าวที่จีนผลิตได้ในแต่ละปีไม่เพียงพอแก่ความต้องการในประเทศ ต้องมีการนำเข้าข้าวจากไทย เพื่อประกอบธุรกิจเลี้ยงสัตว์ ต่อมากลุ่มซีพีจึงได้ขยายวงจการผลิตทั้งแนวนอนและแนวตั้ง โดยขยายธุรกิจอาหารสัตว์ได้ครบวงจร เพราะพันธุ์ลูกไก่ เลี้ยงไก่เนื้อ ฟาร์มและชาแหละไก่ ตลอดจนส่งออกไก่สดแช่แข็ง ผลิตรถจักรยานยนต์ ผลิตภัณฑ์ปิโตรเคมี อสังหาริมทรัพย์ และมีโครงการลงทุนผลิตรถยนต์นั่งขนาดเล็ก ในนครเซี่ยงไฮ้ โรงผลิตเบียร์ โรงกลั่นน้ำมันดิบ ผลิตภัณฑ์ถั่วเหลือง ชิ้นส่วนรถจักรยานยนต์ และ Compressor บริษัทเงินทุน ศูนย์ธุรกิจและการค้าและภัตตาคาร

นอกจากนี้ก็มีธุรกิจอื่น ๆ ที่นักลงทุนไทยเข้ามาลงทุนในจีน ได้แก่ ผลิตรายน้ำแร่สำหรับดื่ม การอบไม้ยาง ปลูกป่ายูคาลิปตัส ผลิตภัณฑ์กระดาษ ธุรกิจพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว นอกจากกลุ่มซีพีแล้วนักธุรกิจไทยรายอื่นที่ถนัดนิยมไปลงทุนในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ เช่น โรงแรมและที่พักอาศัย ซึ่งมีความจำเป็นมากไปเมืองใหญ่ที่มีประชากรหนาแน่น จนนำไปสู่ปัญหาเงินเฟ้อที่รัฐบาลจีนต้องกำหนดให้ธนาคารลดวงเงินกู้สำหรับธุรกิจลง ซึ่งธนาคารไทยก็ได้เข้าไปมีบทบาทเพื่อรองรับกลุ่มทุนไทยเช่นกัน กิตติาคาร ซูเปอร์มาร์เก็ต สนามกอล์ฟ ธุรกิจอาหารจานด่วน

กลุ่มสหยูเนี่ยนได้เข้าไปตั้งโรงผลิตไฟฟ้าพลังความร้อน และผลิตอุปกรณ์ตกแต่งและก่อสร้าง การผลิตชิ้นส่วน เครื่องจักรสิ่งทอ การบริการและวิศวกรรม การพัฒนาที่ดิน การผลิตยา การพิมพ์และการลงทุน

บริษัท เอ็มดีเอ็กซ์ พาวเวอร์ จำกัด ลงทุนร่วมกับการไฟฟ้าผานตงยูนนาน ในการตั้งโรงงานผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ

บริษัท เอสซีบี โฮลดิ้ง จำกัด ลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ ณ นครเฉิ่นหยาง นครเทียนจิน นครคุนหมิง เป็นต้น

แนวทางการขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจการค้าการลงทุนระหว่างไทยกับจีน

ก. ภาพรวมเศรษฐกิจจีน

1. ความต้องการของประชากรเพิ่มขึ้น จะทำให้เป็นตลาดยิ่งใหญ่ในอนาคต
2. ความหลากหลายทางทรัพยากร ความสมบูรณ์ทางเทคโนโลยี มีฐานเทคโนโลยีที่ค่อนข้างแข็งแกร่ง

- ดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ เพื่อจัดระเบียบระบบสังคม เศรษฐกิจ ได้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายพอสมควร ปัจจุบันรัฐบาลกำลังอยู่ในระหว่าง ดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนา 5 ปี ฉบับที่ 9 ซึ่งได้ทุ่มเทงบประมาณและระดม ทรัพยากรต่าง ๆ เป็นจำนวนมากเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

- มีกระบวนการความคิดแบบครบวงจรจากต้นจนจบ จัดวางกลไกการ ดัดลีนใจเบ็ดเสร็จและมีคุณภาพในตัวเอง

3. คาดว่าในปี 2010 จีนจะได้เป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของทวีปเอเชีย ปี 2020 จะเป็นมหาอำนาจเศรษฐกิจระดับโลก ซึ่งมีความเป็นไปได้สูงมาก หากไม่เกิดปัญหา เรื่องกระจายรายได้ เพราะรายได้ต่อหัวของประชากรระหว่างเขตเศรษฐกิจพิเศษและชนบทขึ้น ในเป็น 900 เหรียญสหรัฐฯ ต่อหัวต่อปี กับ 400 เหรียญสหรัฐฯ ต่อหัวต่อปี ตามลำดับ ปัจจุบัน ได้เปรียบดุลการค้ากับสหรัฐฯ เป็นจำนวนมาก หากการเจรจาเรื่องการค้าระหว่างจีนกับสหรัฐฯ ล้ม เหลว อาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของจีน ฉะนั้น จีนจึงมีนโยบายที่จะพยายามขยายตลาด การค้ากับประเทศเอเชียตะวันออกกลางและละตินอเมริกา เพื่อทดแทนตลาดสหรัฐฯ ยุโรป ที่อาจ สูญเสียไป ซึ่งเป็นโอกาสการขยายความร่วมมือด้านการค้าการลงทุนระหว่างประเทศทั้งสอง

ข. ความร่วมมือในด้านการค้า

1. 20 ปีที่ผ่านมา (1975-1995) การค้าไทย-จีน มีการส่งออกขยายตัว 90 เท่า การนำเข้าขยายตัว 125 เท่า อัตราเพิ่มกว่า 20% ต่อปี

2. จีนมีสินค้าที่เป็นวัตถุดิบที่เป็นที่ต้องการของไทยหลายชนิด เช่น ฝ้าย ไหมดิบ ถั่ว เหลืองและกากถั่วเหลือง เหล็กและเหล็กกล้า และสินค้าอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก

3. ไทยสามารถผลิตสินค้าอาหารและมีเหลือเพื่อส่งออกเป็นจำนวนมากในแต่ละ ปี เช่น ข้าว น้ำตาล สินค้าประมง และสินค้าวัตถุดิบอื่นๆ นอกจากนี้ ยังมีวัตถุดิบบางชนิดที่จีนต้องการ เช่น ยางพารา เส้นใยประดิษฐ์ ผลิตภัณฑ์มันสำปะหลัง เม็ดพลาสติก รวมทั้งสามารถผลิตสินค้า อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่มีความหลากหลายทั้งในด้านคุณภาพ รูปแบบและราคาสามารถรองรับความต้องการของจีนที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็วได้ เช่น ของใช้ในครัวเรือน เครื่องตกแต่งบ้าน เซรามิกส์ และเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ

4. ยกกระดับความสามารถในการแข่งขันของผลิตภัณฑ์ที่จะส่งออก ประเทศไทย และจีนต่างก็เป็นตลาดที่เปิดกว้าง มีการแข่งขันกันอย่างรุนแรง ดังนั้น จึงควรยกระดับคุณภาพ ผลิตภัณฑ์ให้สูงขึ้น ปรับปรุงบรรจุภัณฑ์ เพิ่มความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ เน้นการบริการหลังการ ขาย และพัฒนาผลิตภัณฑ์รุ่นใหม่ ๆ ออกมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพื่อเพิ่มยอดขายสินค้าของตนในตลาดของฝ่ายตรงข้ามให้สูงขึ้น นอกจากนี้ ควรจะเน้นการโฆษณาโดยเผยแพร่ผ่านทางสื่อ ต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ หรือการจัดงานแสดงสินค้าเป็นต้น และควรจะประเท-สัมพันธ์

แนะนำผลิตภัณฑ์ของตนให้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมสำเร็จรูป เพื่อให้พ่อค้า นักธุรกิจของอีกฝ่ายเข้าใจประเภทและความสามารถในการแข่งขันของสินค้าของตนได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งไทยมีความเชี่ยวชาญ มีประสิทธิภาพ เทคโนโลยี และความพร้อมทางด้านการเงินพอสมควร

ค. ความร่วมมือในด้านการลงทุน

1. พยายามปรับปรุงบรรยากาศการลงทุนและเพิ่มปริมาณการลงทุนซึ่งกันและกัน เมื่อเทียบกับด้านการค้า การริเริ่มการลงทุนระหว่างกันของไทยและจีนเกิดขึ้นค่อนข้างล่าช้า ศักยภาพทางด้านการนี้ก็ยังมียังมาก และการขยายตัวของการลงทุนนี้จะมีผลโดยตรงให้การค้าระหว่างกันขยายตัวด้วย ฝ่ายจีนต้องพยายามสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานและปรับปรุงกฎหมาย และกฎระเบียบตลอดจนการควบคุมดูแลวิสาหกิจต่างชาติให้พร้อม ส่วนทางฝ่ายไทย นอกจากต้องพยายามเสริมสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังหวังว่าจะสามารถอำนวยความสะดวกต่อการเข้ามาลงทุนของวิสาหกิจจีนได้ด้วย เช่น การให้การให้วีซ่าและการอนุญาตเข้าเมือง

2. เสริมสร้างความร่วมมือทางเทคโนโลยีระหว่างกัน ไทยและจีนได้ลงนามในข้อตกลงความร่วมมือทางเทคโนโลยีตั้งแต่ปี 1978 หลังจากนั้น ได้มีโครงการความร่วมมือแลกเปลี่ยนเทคโนโลยีกันทุกๆ ปี จนถึงปี 1994 นับได้กว่า 500 โครงการ กิจกรรมนี้ผลักดันให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีและความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจแก่ทั้งสองฝ่ายในระดับหนึ่ง ทว่าโครงการเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเพียงโครงการอบรมและวิจัยระยะสั้นและค่อนข้างกระจุกกระจาย นับแต่นี้ไปจึงควรจะมีการกำหนดแผนการระยะยาวสำหรับโครงการความร่วมมือขนาดใหญ่ เช่น ด้านเทคโนโลยีชีวภาพ หรือการพัฒนาวัสดุแบบใหม่ๆ เป็นต้น โดยเฉพาะการนำเอาผลประโยชน์ทางเทคโนโลยีไปสู่การผลิตสินค้า ไทยควรขยายการลงทุนในจีน โดยเข้าไปร่วมลงทุนเพื่อพัฒนาแหล่งทรัพยากรที่ยังมีอยู่มากในจีน เพื่อเป็นแหล่งป้อนวัตถุดิบให้กับไทย เข้าลงทุนในอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานมาก โดยใช้ทรัพยากรและแรงงานที่มีจำนวนมาก และราคาถูก หรือทั้งสองฝ่ายอาจจะร่วมมือกันมากขึ้นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์บางอย่างเพื่อส่งไปทั้งตลาดโลกก็ได้

3. เสริมสร้างความร่วมมือทางธุรกิจการให้บริการ หลายปีมานี้ จีนค่อยๆ เปิดกว้างมากขึ้นในด้านธุรกิจบริการ มีนักธุรกิจต่างชาติจำนวนไม่น้อยเข้ามาดำเนินธุรกิจด้านบริการ เช่น ธุรกิจการเงิน ธุรกิจประกันภัย ธุรกิจค้าปลีก ด้านกฎหมายความและสมุห์บัญชี ธุรกิจที่ปรึกษาทางธุรกิจ ธุรกิจสิ่งหยาวิมทรัพย์ ธุรกิจการท่องเที่ยว ธุรกิจบริการขนส่งทางเรือและทางอากาศ เป็นต้น ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า ธุรกิจบริการที่จะเปิดกว้างจะมีมากยิ่งขึ้นไปอีก ประเทศไทยมีประสบการณ์และความสามารถพร้อมในด้านธุรกิจบริการหลายด้าน เช่น การเงิน ประกันภัย การท่องเที่ยว การขนส่ง อาหารและเครื่องดื่ม เป็นต้น สมควรที่จะแสวงหาโอกาสที่จีนจะขยายการเปิดกว้างทางธุรกิจบริการกระชับความร่วมมือด้านนี้กันยิ่งขึ้น

4. เสริมสร้างความร่วมมือในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ ไทยและจีนต่างก็มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีหลายพื้นที่ของไทยและจีนกำลังรอการพัฒนาด้านทรัพยากรธรรมชาติอยู่ ทั้งสองฝ่ายสามารถอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ของตนดำเนินการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันบนพื้นฐานที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ในขณะที่ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ก็เป็นปัญหาเร่งด่วนที่สำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศ ทั้งสองฝ่ายควรจะร่วมมือกันแสวงหาช่องทางที่เหมาะสมเพื่อส่งเสริมความร่วมมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในสถานการณ์เฉพาะหน้านี้ ควรจะเน้นในการอบรม พัฒนาบุคลากรทพด้านการลงทุนและเทคโนโลยีเป็นสำคัญ

5. ส่งเสริมความร่วมมือด้านธุรกิจการค้าท่องเที่ยว จากการที่ประเทศไทยและจีนนับวันจะเพิ่มพูนความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจทั้งสองประเทศ ทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวระหว่างสองประเทศมีการพัฒนาขึ้นมาในระดับหนึ่ง แต่ทว่าจวบจนปัจจุบันนี้ มีนักท่องเที่ยวชาวไทยเข้าประเทศจีนค่อนข้างมาก ส่วนนักท่องเที่ยวชาวจีนมาประเทศไทยยังมีจำนวนน้อย ชาวจีนในปัจจุบันมีระดับความเป็นอยู่ที่สูงขึ้น รายได้เพิ่มขึ้น จึงทำให้ความสามารถที่จะท่องเที่ยวในต่างประเทศสูงขึ้นด้วย ที่ตั้งของประเทศไทยอยู่ใกล้ มีทรัพยากรทางกาท่องเที่ยวอย่างอุดมสมบูรณ์ เป็นหนึ่งในบรรดาประเทศที่อยู่ในความนิยมของนักท่องเที่ยวชาวจีน อาจจะกล่าวได้ว่า การเติบโตของธุรกิจการท่องเที่ยวของทั้งสองประเทศไม่มีขีดจำกัด พึงควรที่ทั้งสองฝ่ายจะร่วมมือกันส่งเสริมการพัฒนาด้านธุรกิจการท่องเที่ยวอย่างแข็งขัน

6. ไทยมีความพร้อมในการสนับสนุนให้สาขกิจของจีนที่มาลงทุนในประเทศไทย นอกจากมีความพร้อมในด้านนโยบายส่งเสริมการลงทุน โดยมีการกำหนดเงื่อนไขและสิทธิประโยชน์พิเศษอย่างชัดเจนแล้ว ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและโครงสร้างพื้นฐานด้านการเงิน ก็มีความพร้อมเช่นกัน จึงเป็นโอกาสดีที่จีนจะมาลงทุนในอุตสาหกรรมอาหาร โลหะขั้นพื้นฐาน เครื่องจักรและอุปกรณ์ขนส่ง เครื่องใช้ไฟฟ้า และอิเล็กทรอนิกส์เพื่อส่งออกต่อไป

7. ร่วมมือกับจีนหาช่องทางเข้าไปลงทุนในประเทศที่สาม เช่น เวียดนาม ลาว พม่า โดยให้ความถนัดและศักยภาพของแต่ละประเทศมีอยู่

8. ส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกันของทั้งสองฝ่ายอย่างต่อเนื่อง เพิ่มพูนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ การส่งเสริมความเข้าใจต่อกัน หมายถึง การส่งเสริมด้านพื้นฐานของความร่วมมือกัน โดยสามารถส่งเสริมให้มีการพบปะแลกเปลี่ยนกันของเจ้าหน้าที่รัฐบาล นักธุรกิจ นักวิชาการ รวมทั้งประชาชนทุกระดับชั้นของทั้งสองประเทศ ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนข่าวด้านเศรษฐกิจ ความรู้ทางด้านเทคโนโลยี รวมทั้งประสบการณ์ด้านการจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศ ประเทศไทยและจีนต่างก็เป็นประเทศที่มีการพัฒนา โดยมีเกษตรกรรมเป็นพื้นฐาน และมีความเหมือนกันในหลายด้าน ประเทศไทยมีผลงานที่สำคัญในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ แม้ว่าจะระดับ

การพัฒนาจะกลไกไม่ทัน “มังกรทั้งสี่ของเอเชีย” ก็ตาม แต่ทว่ามีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจอย่างมีลักษณะโดดเด่น ทั้งด้านการพัฒนาเกษตรกรรม การใช้เงินทุนจากต่างประเทศ การควบคุมภาวะเงินเฟ้อ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เป็นต้น ประสบการณ์เหล่านี้ประเทศจีนเห็นว่าเป็นที่น่าเรียนรู้อย่างยิ่ง พร้อมกันนั้นจีนก็มีจุดแข็งบางอย่างพลจะเป็นบทเรียนสำหรับประเทศไทยด้วย

จ. ความร่วมมือในเวทีระหว่างประเทศ

1. บทบาทในการเสริมสร้างความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิกนั้น ประเทศไทยและจีนนอกจากจะเพิ่มความแข็งแกร่ง ในด้านความร่วมมือทางเศรษฐกิจด้านพหุภาคีแล้ว ยังพึงต้องผลักดันให้มีการร่วมมือด้านพหุภาคีในภูมิภาคและอนุภูมิภาคนี้ และความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจของภูมิภาคนี้ในครั้งต่อไป ประเทศไทยและจีนต่างก็เห็นสมาชิกขององค์การความร่วมมือด้านเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (APEC) เมื่อเดือนพฤศจิกายน 1993 ได้มีการประชุมอย่างไม่เป็นทางการครั้งที่ 2 ของกลุ่มผู้นำภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก มีการลงมติว่าจะพยายามให้ภูมิภาคนี้บรรลุซึ่งเป้าหมายการลงทุนและการค้าอย่างเสรี องค์การ APEC ได้เปลี่ยนแปลงจากการเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างกว้างๆ มาพัฒนาเป็นองค์การความร่วมมือด้านเศรษฐกิจการค้าอย่างแท้จริง แต่ในด้านรูปแบบและสาระสำคัญของความร่วมมือของกลุ่มสมาชิก APEC นี้ ยังคงมีปัญหาที่ยังยากซับซ้อนอีกมากมายที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขให้ลุล่วง ประเทศไทยและจีนพึงร่วมกันปรึกษาหารือและประสานประโยชน์ซึ่งกันและกัน เพื่อจะสามารถมีบทบาทสำคัญในองค์การความร่วมมือแห่งนี้

2. ส่งเสริมความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจของอนุภูมิภาคนี้ในโครงการต่อไป คือ ร่วมกันส่งเสริมการพัฒนาโครงการแม่น้ำโขง - แม่น้ำหลานซาง เมื่อเดือนสิงหาคม 1993 นายกรัฐมนตรีของไทย นายชวน หลีกภัย ขณะเยือนประเทศจีนนั้นได้เสนอโครงการความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ ระหว่างประเทศพม่า ลาว ไทย และจีน ในดินแดน “สี่เหลี่ยมทองคำ” นอกจากนี้บรรดาประเทศที่เกี่ยวข้อง ก็เริ่มมีความกระตือรือร้นที่จะผลักดันโครงการพัฒนา แม่น้ำโขง - แม่น้ำหลานซางร่วมกัน โดยได้ดำเนินการด้านตรวจสอบและวิเคราะห์ไปแล้วหลายครั้ง ทั้งประเทศไทยและจีนสามารถที่จะร่วมมือกันดำเนินการพัฒนาโครงการอนุภูมิภาคนี้ได้หลายรูปแบบ อาทิ เช่น การก่อสร้างเส้นทางหลวงจากเมืองคุนหมิงถึงจังหวัดเชียงราย การเปิดเส้นทางเดินเรือระหว่างเมืองจิ่งหนงและอำเภอเชียงแสน การผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำจากแม่น้ำหลานซาง และส่งกระแสไฟฟ้ามายังประเทศไทย การส่งเสริมพัฒนาธุรกิจการค้าการท่องเที่ยว ระหว่างประเทศไทยและดินแดนตะวันตกเฉียงใต้ของจีน เป็นต้น เนื่องจากโครงการความร่วมมือระดับอนุภูมิภาคนี้เกี่ยวข้องกับหลายประเทศ ดังนั้นความร่วมมือเบื้องต้นถ้าเริ่มต้นจากง่ายไปหายาก หรือเริ่มจากความร่วมมือแบบทวิภาคีก่อนแล้วจึงขยายเป็นพหุภาคี ผลลัพธ์ก็ควรจะดียิ่งขึ้น ขั้นตอนของความร่วมมือทั้งต้องพยายามคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่าย เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายและผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกัน

บทส่งท้าย

ก. สถานการณ์ใหม่เกี่ยวกับการลงทุนโดยตรงของนักลงทุนต่างชาติในจีน 1994-1996

หลังจากที่จีนเปิดประตูต้อนรับนักลงทุนต่างชาติที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในปี 1992 และ 1993 ก็เข้าสู่ช่วงของการปรับโครงสร้าง ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี 1994 เป็นต้นไป ประการว่ามีลักษณะเด่นใหม่ ๆ บางประการ

1. จำนวนโครงการลงทุนของนักลงทุนต่างชาติที่ได้รับอนุมัติใหม่ และยอดมูลค่าการลงทุนจากต่างประเทศตามที่ได้ตกลงกันได้ มีสัดส่วนที่ลดลงเป็นอย่างมาก (ตารางที่ 9.1-9.2) สาเหตุสำคัญเป็นเพราะว่า ได้รับผลกระทบจากการส่งเสริมนโยบายเศรษฐกิจในการปรับโครงสร้าง เศรษฐกิจเชิงมหภาคและการบีบรัดเม็ดเงิน ขณะเดียวกัน ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ดำเนินนโยบายเปิดกว้างและเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้น เป็นเหตุให้เงินทุนจากต่างประเทศหลั่งไหลเข้าไปลงทุนในจีนเพิ่มขึ้น หลังจากประกาศกฎข้อบังคับเกี่ยวกับการเพิ่มและจัดเก็บภาษีมูลค่าเพิ่มทางด้านที่ดินและควบคุมการพัฒนาโครงการบ้านและที่ดิน อย่างหลับทูลัทธิของนักลงทุนต่างประเทศ และยกเลิกสิทธิพิเศษเกี่ยวกับการยกเว้นภาษีนำเข้ารถยนต์ขนาดเล็กและเครื่องจักรติดตั้งของวิสาหกิจการลงทุนจากต่างประเทศแล้ว โครงการขนาดเล็กที่ตั้งขึ้นเพื่อให้ได้สิทธิพิเศษเพียงอย่างเดียวและโครงการร่วมทุนที่ตั้งขึ้นอย่างหลวม ๆ มีจำนวนลดลง เป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นสิ่งที่สมเหตุผล

การที่ปรากฏว่า ยอดมูลค่าการลงทุนจากต่างประเทศที่มีการใช้จริงทั่วประเทศ

ในปี 1994-1996 ยังคงเพิ่มสูงขึ้นจากปี 1993 นั้น เป็นเพราะโครงการที่ได้รับการอนุมัติเมื่อสองปีก่อน ได้เข้าไปลงทุนต่อเนื่องด้วยยอดมูลค่าการลงทุนจากต่างประเทศที่มีการใช้จริงของปี 1997 และ 1998 อาจจะมีการลดลงเนื่องจากได้รับผลกระทบจากจำนวนโครงการที่ลดลงในปี 1994-1996

ตารางที่ 9.1 : แสดงยอดรวมของนักลงทุนต่างชาติที่เข้าไปลงทุนโดยตรงในประเทศจีนช่วงระหว่าง
ปี 1979-1996

หน่วยของยอดเงิน : ร้อยล้านเหรียญสหรัฐ.

ปี	จำนวนโครงการ	ยอดเงินตามข้อตกลง	ยอดเงินที่แท้จริง
ยอดรวม	283,820	4,693.88	1,705.93
1979-1982	920	49.57	17.67
1983	638	19.16	9.15
1984	2,66	28.75	14.19
1985	3,073	63.33	19.59
1986	1,498	33.30	22.44
1987	2,233	37.09	23.14
1988	5,945	52.97	31.94
1989	5,779	56.00	33.92
1990	7,273	65.96	34.87
1991	12,978	119.77	43.66
1992	48,764	581.24	110.07
1993	83,437	1,114.36	276.15
1994	47,549	826.80	337.67
1995	37,011	612.82	375.21
1996	24,556	732.76	417.26

ที่มาของข้อมูล : กระทรวงความร่วมมือเศรษฐกิจและการค้าระหว่างจีนกับต่างประเทศ

ตารางที่ 9.2 : แสดงสภาพการณ์การกระจายตัวของอุตสาหกรรมการผลิตที่นักลงทุนต่างชาติเข้าไปลงทุน โดยตรงในประเทศจีนระหว่างปี 1979-1996

ประเภทของอุตสาหกรรม การผลิต	จำนวนโครงการ (โครงการ)	สัดส่วนเมื่อเทียบกับ ยอดรวมโครงการลงทุน (%)	ยอดเงินลงทุนจาก ต่างประเทศตาม ข้อตกลง(ร้อยละ เหรียญสหรัฐ)	สัดส่วนเมื่อเทียบกับ ยอดรวมเงินลงทุนจากต่าง ประเทศตามข้อ ตกลง (%)
สัทธิรวม	283,820	100	4,693.9	100
เกษตรกรรม	7,082	2.5	70.9	1.5
อุตสาหกรรม	214,716	75.6	2,818.0	60.0
อุตสาหกรรม การบริการ	51,287	18.1	1,636.6	34.9
อื่นๆ	10,735	3.8	168.4	3.6

ที่มาของข้อมูล : กระทรวงความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการค้าระหว่างจีนกับต่างประเทศ

ข้อสังเกต : ตามวิธีการจัดลำดับดัชนีของจีน อุตสาหกรรมบริการประกอบด้วยหน่วยงานด้านการขนส่งและ
บริการ

2. มีการขยายขนาดโครงการมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเห็นได้จากยอดมูลค่าการลงทุนตามข้อตกลงของโครงการลงทุนจากต่างประเทศที่ได้รับการอนุมัติใหม่ในปี 1994 โดยเฉลี่ยคือ 1,724,000 เหรียญสหรัฐ เพิ่มขึ้นจากปี 1993 ซึ่งมีมูลค่า 1,336,000 เหรียญสหรัฐ 28.30% ที่เป็นเช่นนี้ สาเหตุสำคัญมาจากการลงทุนของบริษัทข้ามชาติมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบัน ในจำนวนบริษัทข้ามชาติที่ใหญ่ที่สุดในโลก 500 บริษัท มี 100 กว่าบริษัทที่ได้เข้าไปลงทุนในประเทศจีนแล้ว ปี 1994-1995 และปี 1996 เป็นปีที่ติดกักที่สุด ที่บริษัทข้ามชาติเข้าไปลงทุนในประเทศจีน และที่สำคัญคือ บริษัทเหล่านี้ได้ไปลงทุนในโครงการที่เน้นเงินทุนและเทคโนโลยี อุตสาหกรรมเครื่องจักรกล และอิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมโครงสร้างพื้นฐาน ฯลฯ

3. รัฐบาลจีนส่งเสริมให้โครงการลงทุนเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน พลังงานและการคมนาคมของนักลงทุนต่างชาติและเป็นที่ได้รับความนิยมสำหรับต่างชาติที่เข้าไปลงทุนใน

ประเทศจีน โครงการผลิตภัณฑเครื่องจักรกลและเครื่องใช้ไฟฟ้าขนาดใหญ่ โครงการผลิตและโครงการโครงสร้างพื้นฐานมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ในจำนวนโครงการที่ได้รับการอนุมัติใหม่ในปี 1994 จำนวนโครงการประเภทอุตสาหกรรมและยอดเงินลงทุนจากต่างประเทศคิดเป็น 73% และ 56% ขององค์รวมตามลำดับ โดยในจำนวนนี้ ส่วนใหญ่จะเน้นไปในด้านอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ เครื่องมือสื่อสาร ปิโตรเคมีและสิ่งทอ อุตสาหกรรมบริการ มีสัดส่วน 25% และ 42 % ตามลำดับ โดยในจำนวนนี้มีสัดส่วนของยอดมูลค่าการลงทุนจากต่างประเทศที่ตกลงกันไว้ในโครงการเกี่ยวกับแก๊สและที่ดิน 28.9% ลดลงจากปีที่ผ่านมา 10.4% ในจำนวนโครงการที่ได้

รับการอนุมัติใหม่ในปี 1995 จำนวนโครงการอุตสาหกรรมและยอดมูลค่าเงินลงทุนจากต่างประเทศตามข้อตกลง คิดเป็น 474.81% และ 67.53% ของยอดรวมตามลำดับ เพิ่มสูงขึ้นอย่าง ต่อเนื่อง สัดส่วนของโครงการลงทุนในอุตสาหกรรมบริการลดลงอย่างต่อเนื่อง ปี 1996 ยังคงมี แนวโน้มตลจากปีที่ผ่านม

4. ในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมามี การลงทุนจากฮ่องกง ไต้หวัน และมาเก๊า ลดลงจากการจัด ลำดับ ยอดเงินลงทุนจากต่างประเทศที่มีการใช้จริง รายชื่อของแต่ละประเทศ ไม่มีการเปลี่ยน แปรลงมากนัก โดย 10 อันดับแรก ยังคงเป็น ฮ่องกง มาเก๊า ไต้หวัน สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น สิงคโปร์ เกาหลี อังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส และไทย แต่เมื่อเปรียบเทียบกับยอดมูลค่าการลงทุน จากต่างประเทศตามข้อตกลงระหว่างปี 1994 กับปีที่ผ่านม การลงทุนจากฮ่องกง ไต้หวัน และ มาเก๊า ลดลง 36.50% ไต้หวันลดลง 46% ส่วนการลงทุนจากญี่ปุ่น สิงคโปร์ เกาหลีและ อังกฤษ เพิ่มขึ้นในอัตราส่วนที่แตกต่างกัน โดยมีอัตราการเพิ่มขึ้นจำแนกเป็น 15% 15 % 38% และ 30% ตามลำดับ การลงทุนจาก ฮ่องกง

ไต้หวัน และมาเก๊า ในปี 1995 และ 1996 ลดลงอย่างต่อเนื่อง สาเหตุสำคัญที่ทำให้การ ลงทุนจากฮ่องกง ไต้หวัน และมาเก๊าลดลง คือ เขตพื้นที่เหล่านี้ได้เข้าไปลงทุนเพิ่มมากขึ้นในแถบ ประเทศที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลไต้หวันได้พยายามผลักดัน นโยบายชักจูงนักลงทุนไต้หวัน มุ่งสู่ใต้และกีดกันนักลงทุนไต้หวันไปลงทุนในจีนแผ่นดินใหญ่ แต่ เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ แถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปรากฏว่า นักลงทุนไต้หวัน ต้องประสบกับความเสียหายจำนวนมากจากการเกิดวิกฤต

การณเศรษฐกิจในภูมิภาคแถบนี้ จึงหันไปลงทุนในประเทศจีนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะใน 5 เดือนแรกของปี 1998 นักลงทุนไต้หวันเข้าไปลงทุนในแผ่นดินใหญ่จึงเพิ่มขึ้น ประมาณ 40 % ทั้งนี้ นอกจากรัฐบาลจีนได้ปรับนโยบายการส่งเสริมการลงทุนของชาวต่างชาติโดยยอมคืนสิทธิ ประโยชน์บางส่วนที่ได้ยกเลิกไป และประกาศกฎหมายคุ้มครองสิทธิอันชอบธรรมแก่นักลงทุน ชาวไต้หวันเป็นการพิเศษด้วย

สำหรับประเทศไทย แม้ยังคงรักษาอยู่เป็นอันดับที่ 10 ของประเทศที่สำคัญที่เข้าไปลง ทุนโดยตรงในประเทศจีน ช่วงระหว่าง 1979-1996 ซึ่งมีโครงการ 2,337 โครงการ มีสัดส่วน เป็น 0.82% ของโครงการลงทุนต่างชาติทั้งหมด ยอดมูลค่าที่ตกลงกัน 3,957 ล้านดอลลาร์สหรัฐ มีสัดส่วนเป็น 0.84% ยอดมูลค่าที่นำเข้าใช้ในการใช้ในการลงทุนจึงเพียง 1,241 ล้านดอลลาร์ สหรัฐ มีสัดส่วนเป็น 0.70% ซึ่งลดลงจากก่อนหน้านั้น ซึ่งมีสัดส่วนเป็น 1.0% กว่า

ตารางที่ 9.3 : แสดงยอดรวมของประเทศและเขตพื้นที่ที่สำคัญที่เข้าไปลงทุนโดยตรงในประเทศจีนช่วงระหว่างปี 1979-1996

หน่วยเงิน : ร้อยล้านเหรียญสหรัฐ.

ลำดับ ที่	ชื่อประเทศ (เขตพื้นที่)	โครงการ		ทุนต่างชาติ ตาม	ที่ลดลงกัน	ทุนต่างชาติ ไปใช้ในการ	ที่เข้า ลงทุนจริง
		จำนวน	สัดส่วน%	ยอดมูลค่า	สัดส่วน%	ยอดมูลค่า	สัดส่วน%
	สถิติรวม	283,820	100	4,693.88	100	1,765.93	100
1	ฮ่องกง+มาเก๊า	168,346	59.31	2,700.10	57.52	1,018.06	57.65
2	มณฑลไต้หวัน	38,033	12.34	346.03	7.37	160.60	8.53
3	สหรัฐอเมริกา	22,248	7.84	351.74	7.48	142.96	8.08
4	ญี่ปุ่น	16,002	5.29	261.93	5.62	141.85	8.03
5	สิงคโปร์	6,697	2.36	238.20	5.03	61.87	3.48
6	เกาหลี	6,117	2.16	110.34	2.35	36.17	2.05
7	อังกฤษ	1,800	0.63	119.28	2.54	30.07	1.68
8	เยอรมัน	1,503	0.53	54.09	1.15	17.08	0.97
9	ฝรั่งเศส	1,126	0.40	30.72	0.66	15.09	0.85
10	ไทย	2,327	0.82	39.57	0.84	12.41	0.70
11	แคนาดา	3,169	1.12	45.13	0.96	10.74	0.61
12	มาเลเซีย	1,444	0.50	84.85	0.74	10.42	0.59
13	หมู่เกาะเวอร์จิน	499	0.18	56.25	1.20	9.88	0.56
14	ออสเตรเลีย	2,667	0.95	36.94	0.83	9.55	0.54
15	นิวซีแลนด์	1,010	0.36	17.55	0.37	9.45	0.54

ที่มาของข้อมูล : กระทรวงความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการค้าระหว่างจีนกับต่างประเทศ

ข. การเปลี่ยนแปลงนโยบายส่งเสริมการลงทุนโดยตรงจากนักลงทุนต่างชาติของจีน หลังปี 1994

นโยบายส่งเสริมการลงทุนโดยตรงจากนักลงทุนต่างชาติของจีนมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใหม่ตั้งแต่ปี 1994 เป็นต้นมา จีนได้เกิดการปรับเปลี่ยนนโยบายการส่งเสริมการลงทุนของต่างชาติบางประการ เพื่อดึงดูดการลงทุนโดยตรงจากนักลงทุนต่างชาติ โดยเปลี่ยนจากจุดดึงดูดด้วยสิทธิประโยชน์มากเป็นจุดดึงดูด

ด้วยการเปิดตลาด สำหรับการให้สิทธิประโยชน์ด้านภาษีอากร เปลี่ยนมาเป็นการให้สิทธิสถานภาพเท่าเทียมกับพลเมือง

ในปี 1994 ได้มีการปฏิรูปภาษีเงินได้ใหม่หมดทุกด้าน โดยมีการผนวกระบบภาษีปรับสภาพคล่องระหว่างภายในและต่างประเทศกับระบบภาษีเงินได้ส่วนบุคคล เป็นระบบเดียวกัน ทำให้วิสาหกิจในประเทศและวิสาหกิจลงทุนต่างชาติใช้ระบบภาษีเงินได้เดียวกัน

ในด้านของภาษีศุลกากร รัฐบาลจีนได้ปรับนโยบายการจัดเก็บภาษีนำเข้า จากภาษีศุลกากรมาตรฐานโดยเฉลี่ยเดิมเป็น 35.9% เป็น 23% โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 1996 พร้อมกันนั้นก็ได้ประกาศยกเลิกสำหรับการยกเว้นภาษี นำเข้าเครื่องจักร และวัตถุดิบของวิสาหกิจการลงทุนจากต่างประเทศที่ได้รับอนุมัติใหม่

ในปี 1995 จีนได้ประกาศ “ระเบียบกฎหมายที่ชั่วคราวว่าด้วยการที่นำทิศทางการลงทุนของนักลงทุนต่างชาติ” และ “สารบัญชื่อนำอุตสาหกรรมการผลิตของวิสาหกิจการลงทุนจากต่างประเทศ” “ชักนำให้ทุนต่างชาติเข้าไปลงทุนในโครงการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานอุตสาหกรรมการผลิตพื้นฐาน อุตสาหกรรมการผลิตไฮเทค โครงการปรับปรุงเทคโนโลยีของรัฐวิสาหกิจและโครงการที่อยู่อาศัยคุณภาพระดับกลางและต่ำ ส่งเสริมนักลงทุนต่าง

ชาติเข้าไปลงทุนในเขตพื้นที่ภาคกลางและตะวันตกของจีน

ในปี 1996 จีนนำเข้าวิสาหกิจการลงทุนจากต่างประเทศเข้าสู่ระบบการซื้อขายเงินตราต่างชาติของธนาคารและได้เปิดให้มีการแลกเปลี่ยนเงินสกุลเหรินหมินปี้ ในรายการบัญชีเงินสะพัดได้ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคมปีเดียวกันในการใช้เงินทุนต่างชาติในด้านการค้าและบริการ

นอกจากนั้น จีนกำลังดำเนินงานเกี่ยวกับจุดทดลองเกี่ยวกับการธนาคาร การประกันภัย การจำหน่ายปลีกทางด้านพาณิชย์การค้าต่างประเทศ สำนักงานบัญชี ฯลฯ เมื่อต้นปี 1997 จีนได้อนุญาตให้ธนาคารทุนต่างประเทศหลายรายสามารถดำเนินงาน

กรรมเงินหยวนเหรินหมินปี้ ได้ในเขตผู้ตั้งในนครเซี่ยงไฮ้และมีแนวโน้มจะได้รับการพิจารณาให้ใบอนุญาตเพิ่มขึ้น เป้าหมายต่อไป คือ จีนจะได้ดำเนินการโดยการออกมาตรการต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ลงทุนต่างชาติได้รับปฏิบัติในการต้องแบกรับภาระภาษีให้เท่าเทียมพลเมืองจีน

ค. แนวโน้มการใช้เงินทุนต่างประเทศของจีนในอนาคต

จากการวิเคราะห์โดยรวมตามสภาพเงื่อนไขที่เป็นจริง เราสามารถคาดการณ์ถึงแนวโน้มการใช้เงินทุนต่างชาติจีนอนาคตได้ว่า จีนยังคงสามารถดึงดูดเงินทุนต่างชาติในขนาดที่ค่อนข้างใหญ่ไว้ได้

เวลากว่าปีที่ผ่านมา การดึงดูดเงินทุนจากต่างประเทศของจีน ได้รับการพัฒนาอย่างชนิดพุ่งกระฉูด ขนาดของเงินทุนต่างประเทศ จัดอยู่ในอันดับ 1 ของการดึงดูดเงินทุนต่างประเทศของประเทศกำลังพัฒนา เมื่อมองจากเงื่อนไขต่าง ๆ ทั้งภายในและนอกประเทศแล้ว ระหว่างปี 1996-2000 จีนจะรักษาระดับของการดึงดูดเงินทุนต่างประเทศมาใช้เฉลี่ย 55,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐไว้ได้ ในจำนวนนั้น จะเป็นการชักนำการลงทุนจากต่างประเทศ โดยตรงเฉลี่ยต่อปี 45,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ตามประกาศของคณะกรรมการวางแผนแห่งชาติเมื่อเดือนเมษายน 1997 จีนคาดว่าในระหว่างปี 1996-2000 ยังคงสามารถดึงดูดการลงทุนโดยตรงของนักลงทุนต่างประเทศได้เป็นมูลค่า 230,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

ตัวเลขการคาดการณ์ดังกล่าวข้างต้นเป็นการอยู่ภายใต้สมมุติฐานว่า ภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกเป็นภูมิภาคที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจเร็วที่สุดในทศวรรษที่ 90 โดยเฉพาะเป็นการเติบโตทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกและจีนสูงสุด

แต่หลังจากที่เกิดวิกฤตการณ์เศรษฐกิจการเงินเอเชีย เหตุการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปแบบหน้ามือเป็นหลังมือ แทนที่อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศแถบเอเชียตะวันออกจะเป็นประเทศที่มีอัตราการเติบโตเศรษฐกิจค่อนข้างสูงในทศวรรษที่ผ่านมา กลับเริ่มปรากฏว่ามีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจติดลบหลายประเทศ ยกเว้นจีน ซึ่งผู้นำจีนคงยืนยันว่า จะพยายามรักษากิจกรรมการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็น 8% ในปี 1998

เมื่อมองจากสภาพการณ์ของจีน เจ็ดคนไหนที่จะส่งผลต่อยุทธศาสตร์ในการดึงดูดเงินทุนจากต่างประเทศมีดังนี้

1. ระหว่างปี 1996-2000 เศรษฐกิจจะคงรักษาอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างสูง คือ ประมาณ 8% ต่อปีโดยเฉลี่ย การสร้างสภาวะเศรษฐกิจขนาดใหญ่และยกระดับมาตรฐานรายได้ของประชากรจีน 1,200 ล้าน จะเป็นเงื่อนไขรองรับการลงทุนและเงินทุนจากต่างประเทศที่ไหลเข้าไปสู่จีน

2. จีนจะปฏิรูประบบเศรษฐกิจอย่างลงลึกมากขึ้น กลไกการตลาดแสดงอำนาจภาพมากขึ้นเรื่อยๆ และจะมีการก่อตั้งสภาพแวดล้อมทางการตลาดในระยะแรกขึ้นภายในศตวรรษนี้

3. จากสถานการณ์ที่จีนได้เปิดเสรีต่อต่างประเทศในทุกด้าน ถ้าจีนได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลก(WTO) ตลาดภายในประเทศก็จะเปิดเสรี ต่อต่างประเทศมากขึ้นไปมีระดับหนึ่ง

4. สังคมจีนมีความสงบและมั่นคง สิทธิประโยชน์ของนักลงทุนต่างประเทศที่เข้าไปลงทุนในประเทศจีน สามารถจะได้รับการคุ้มครอง

ถึงแม้ว่าการให้เงินทุนต่างประเทศของจีนจะมีปัจจัยจำกัดบางประการ อาทิ การแข่งขันดึงดูดเงินทุนต่างประเทศของประเทศอื่น ๆ ระบบเศรษฐกิจการตลาดของจีนยังไม่ก่อตั้งขึ้น สภาพการลงทุนภายในประเทศยังไม่ดีพร้อม แต่ศักยภาพของตลาดที่มีขนาดมหึมาของจีน ก็จะเป็น “แม่เหล็ก” ดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศให้ไหลเข้าสู่จีน ทำให้จีนนับแต่นี้ต่อไป ถึงคงสามารถให้เงินทุนต่างประเทศได้ค่อนข้างมาก

5. การลงทุนจากนักลงทุนต่างชาติโดยตรง จะมีปริมาณคงที่

ตามการวิเคราะห์ของนักวิชาการจีน แม้ประเทศและเขตพื้นที่ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดวิกฤตการณ์ทางการเงินที่ค่อนข้างรุนแรง มีคนจำนวนไม่น้อยเกิดวิตกกังวลว่าจากเหตุการณ์ดังกล่าว จะส่งผลกระทบทำให้เงินทุนต่างประเทศไหลเข้าจีนน้อยลง ทว่าจากสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น เป็นเครื่องยืนยันได้ว่าเงินทุนต่างประเทศเล็งเห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางการเมืองที่มีเสถียรภาพ แนวโน้มของเศรษฐกิจในอนาคตที่ดีเยี่ยม ตลอดจนคุณภาพแรงงาน ที่เป็นเลิศของจีนมากขึ้น และปัจจัยเหล่านี้กำลังเป็นข้อได้เปรียบซึ่งมองเห็นได้ชัดเจนของ

จีนปัจจุบัน ขณะเดียวกัน จีนได้พยายามดำเนินนโยบายความเสมอภาคในด้านภาษีอากร กับนักลงทุนต่างชาติมาโดยตลอด โดยเมื่อวันที่ 7 มกราคม 1998 รัฐบาลจีนได้ออกประกาศ ว่าด้วย "รายการที่นำธุรกิจการลงทุนของนักลงทุนต่างประเทศ" สมทบอีก สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่า การบริหารและจัดการวิสาหกิจ การลงทุนของนักลงทุนต่างชาติของจีนมีความเป็นวิทยาศาสตร์ และได้มาตรฐานมากขึ้น และกำลังเชื่อมต่อกับธรรมเนียมปฏิบัติที่เป็นสากลนิยมโดยลำดับ สิ่งเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อจีนในการควบคุมขนาดการใช้เงินทุนต่างประเทศ ในปี 1998 ไว้ได้ในระดับหนึ่ง

ง. วิฤตการณ์ทางการเงินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีผลกระทบต่อจีนอย่างไร

ปัจจุบัน บุคคลในวงการเศรษฐกิจของจีน เห็นว่าวิฤตการณ์เช่นนี้เป็นเพียงเรื่องทางจิตวิทยา ด้วยเหตุที่เงินหยวนจีนไม่สามารถแลกได้เสรี จึงไม่มีผล

กระทบแท้จริง มีบางคนคิดว่า ค่าเงินที่ลดลงของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีผลกระทบต่อคนทำงานต่อการส่งออกของจีน และมีผู้เชี่ยวชาญบางท่านให้ความเห็นว่า ไม่อาจมองเพียงว่าค่าเงินที่ลดลงของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีผลต่อการส่งออกของจีน ยังต้องมองถึงวิสาหกิจส่งออกของประเทศเหล่านี้ถูกโจมตีอย่างหนักจนไม่มีความสามารถในการขยายการส่งออก กรณีที่ประเทศไทยซึ่งค่าของเงินบาทลดลงมาก แต่การส่งออกไม่ได้กระเตื้องขึ้นเท่าใดนัก ย่อมเป็นข้อพิสูจน์ที่ดี

แม้จีนกับประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือ ต่างเป็นประเทศกำลังพัฒนาด้วยกัน รูปแบบและโครงสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจคล้ายกัน นั่นคือ พัฒนาวิสาหกิจแรงงานหนาแน่น ปริมาณมาก ผลิตสินค้าเทคโนโลยีต่ำส่งออกจำนวนมาก จึงได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในตลาดโลกง่าย ขณะเดียวกันในช่วงที่ตลาดสหภาพทวีปและตลาดหลักทวีปพัฒนามัน โอกาสในการเก็บกำไรรุนแรง จุดต่างคือ จีนเป็นประเทศที่มีประชากรมากที่สุดในโลก ปัจจุบันยังไม่ได้เปิดกว้างต่อต่างประเทศนัก เงินหยวนจีนไม่สามารถแลกเปลี่ยนโดยเสรีสมบูรณ์แบบ เงินทุนสำรองระหว่างประเทศค่อนข้างสูง มูลค่าที่ต่างประเทศระแวงมาก หนึ่งระยะสั้นมีน้อยความสามารถในการควบคุมด้านการเงินแข็งแกร่ง ยึดตราเงินเพื่อต่ำ ตลาดหลักทวีป A แทบจะไม่ได้เปิดกว้างต่อชาวต่างชาติ

วิฤตการณ์การเงินครั้งนี้ไม่มีผลกระทบต่อพื้นฐานของจีน แต่ผลกระทบสำคัญคือ ผลกระทบเชิงจิตวิทยา โดยเฉพาะ เงินหยวนไม่สามารถแลกเปลี่ยนโดยเสรีในเวลาอันใกล้ เศรษฐกิจและตลาดหลักทวีปของจีนที่เปิดกว้างต่อต่างประเทศไม่สูงนัก จึงเป็นเกราะป้องกันภัยอย่างหนึ่ง

เมื่อพูดถึงในระยะกลาง (คือปี 1998) วิฤตการณ์ทางการเงินของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถ้าจะมีผลต่อการผลิตสินค้าประเภทสินค้าส่งออกดั้งเดิมของจีน ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและตลาดการเงินของจีน

ประการที่ 1 : การลดค่าเงินของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และค่าเงินหยวนที่ยังแข็งค่าอยู่ ทำให้เกิดแรงกดดันต่อสินค้าของจีน

เหตุผลประการที่ 2 ปี 1997 สินค้าออกจีนมูลค่าสูงถึง 182,700 ล้านดอลลาร์ จากจีนไปประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สูงถึง 80,000 กว่าล้านUSD เมื่อเศรษฐกิจประเทศเหล่านี้วิกฤตมาก ต้องมีผลต่อสินค้านำเข้าของประเทศเหล่านั้น และมีผลต่อสินค้าจากจีนไปประเทศเหล่านั้นด้วย ขณะเดียวกันก็ต้องมองว่า หลังการเกิดวิกฤตการเงินของประเทศเหล่านี้แล้ว จะต้องตื่นตัววิธีต่าง ๆ จะฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อสกัดหลุดพ้นวิกฤตการณ์เศรษฐกิจของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งพึ่งพาการส่งออกเป็นหลัก จึงต้องถือการขยายการส่งออกเป็นหัวใจหลัก ย่อมจะมีผลกระทบต่อบริษัทในอุตสาหกรรมส่งออกจากจีน

เมื่อพูดถึงระยะกลางแล้ว วิกฤตการณ์ทางการเงินของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่เพียงแต่เกิดผลกระทบใหญ่หลวงต่อการส่งออกของจีน ยังอาจมีผลกระทบต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นอีกมาก เช่น กิจกรรมด้านการท่องเที่ยว และผลกระทบต่อเงินทุนไหลเข้าที่ต่างชาติลงทุนในจีน

ในปี 1997 จีนมีการใช้เงินทุนต่างประเทศ 51,933 ล้านดอลลาร์ มากกว่าปี 1996 23.72% ส่วนที่เป็นเงินลงทุนโดยตรงของชาวต่างชาติ เป็นมูลค่า 45,278 ล้านดอลลาร์ เพิ่มขึ้นจากปี 1996 8.5% ทั้งนี้เป็นผลจากโครงการลงทุนต่างชาติที่รับอนุมัติ เมื่อก่อนหน้านั้น ส่วนที่ได้รับอนุมัติโครงการลงทุนต่างชาติใหม่ในปี 1997 มี 1,046 โครงการ น้อยกว่าปีก่อนหน้านี้ 29.34% ที่น่าสนใจคือ โครงการลงทุนโดยตรงของชาวต่างชาติดังกล่าว เกือบ 75% เป็นเงินทุนที่มาจากประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไต้หวันและฮ่องกง จึงแสดงให้เห็นว่า วิกฤตการณ์ทางการเงินนอกประเทศ อาจทำให้ประเทศภูมิภาคเหล่านี้มีการลงทุนในจีนน้อยลง ซึ่งเป็นปัญหาที่จีนจะต้องจับตามองเป็นพิเศษ เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจปีที่ผ่านมาของจีน นอกจากมีสินค้าออกเป็นหลักแล้ว ส่วนใหญ่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากวิสาหกิจทุน 3 ประเภท ส่วนเกี่ยวข้องกับการลงทุนจากชาวต่างชาติทั้งสิ้น

จ. วิกฤตการเงินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสายตาผู้นำจีน

จูหรงจี นายกรัฐมนตรีจีน ได้เคยถึงสถานการณ์ความคืบหน้าของวิกฤตการเงินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และนโยบายรับมือของจีน ซึ่งเขาคิดว่า นี่คือ ปัญหาสำคัญประการหนึ่งในการทำงานทางเศรษฐกิจ โดยกล่าวว่า “คาดว่าต่างประเทศยังทำการสำรวจวิเคราะห์เกี่ยวกับวิกฤตการณ์การเงินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่เพียงพอ ปัจจุบันวิกฤตการณ์ครั้งนี้ ยังขยายตัวต่อไปอยู่เรื่อย ๆ ถ้าไม่ระวัง อาจส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั่วโลกได้

จูหรงจี มองว่าสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ครั้งนี้ มี 3 ประเด็นดังนี้

1. เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เติบโตด้วยความเร็วสูง จึงมองข้ามโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เงินทุนจำนวนมากไหลล้นไปลงทุนในบ้านและที่ดิน แต่บ้านและที่ดินขายไม่ออก สถานการณ์เช่นนี้เคยเกิดขึ้นกับเราแล้วในปี 1992 และ 1993 ยืนยันเป็นข้อคิดที่เราควรระวัง

2. มีการกู้เงินจากต่างประเทศจำนวนมหาศาล เมื่อเก็บกลับคืนไม่ได้ธนาคารก็ล้มละลาย

3. ระบบการตรวจสอบและควบคุมของธนาคารไม่สมบูรณ์ เหตุใดเราจึงเปิดการประชุมการทำงานทางการเงิน ก็เพราะเรามองเห็นปัญหาในเรื่องนี้ ต้องยอมรับบทเรียนในครั้งนี้”

นักสังเกตการณ์ปักกิ่งยังได้ชี้แจงว่า “ที่ผ่านมาคิดว่าญี่ปุ่นและเกาหลีทำได้ดี ปัจจุบันดูๆ แล้วแนวทางการเงินของญี่ปุ่นและเกาหลีมีปัญหาอย่างรุนแรง ปัญหาเกี่ยวกับระบบการเงินที่รุนแรง อิทธิพลมีควบคุมรุนแรงมากและอิทธิพลในสังคมก็มีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นมาก ธนาคารของพวกเขาก็มีบัญชี 2 เล่ม เหมือนกัน บางคนเสนอให้นำเงิน 50,000 ล้านเหรียญสหรัฐไปช่วยประเทศเกาหลี แต่พอเราจ่ายเงินช่วยไปแล้ว สมุดบัญชีของเขาจะปูดขึ้นมาอีก 60,000 กว่าล้าน เพราะว่าเขามีสมุดบัญชี 2 เล่ม กลไกการตรวจสอบทางการเงินที่ไม่รัดกุมจะชักนำให้เกิดการคอร์รัปชั่นขึ้น ธนาคารของอินโดนีเซียล้มไปหลายแห่งแล้ว บางแห่งก็ได้แต่ตัดใจลดจำนวนญาติพี่น้องลงเพื่อชาติ สาเหตุในเบื้องลึกเป็นเพราะแบบนี้เอง แต่บางคนก็บอกว่า เป็นเพราะแผนกการวิจัยของต่างประเทศ โดยประเทศตะวันตกกับจอร์จโซรอสรวมหัวกันทำ

๑. ปัจจัยภายนอกของวิกฤติการเงินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คืออะไร?

ต้องมึนกับหุ้นเข้ารวมด้วยอย่างแน่นอน ปัจจุบันการซื้อขายในตลาดแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศทั่วโลกมีมูลค่า 2 ล้านล้านเหรียญสหรัฐต่อวัน แต่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตอย่างแท้จริงในแต่ละวันมีไม่ถึงร้อยละ 3 โดยร้อยละ 97 พัวพันกับการเก็งกำไร นักเป็นหุ้นใช้ประโยชน์จากกระแสความปั่นป่วนทางการเงินในการเข้า ๆ ออก ๆ เพื่อเก็งกำไรในตลาดเงินและจวดยโลกาสกวดเงินเข้ากระเป๋ ทำใหประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดความเสียหายเป็นอันมาก”

จุฬารัตน์วิเคราะห์ว่า “จุดหมกของการประกอบกิจกรรมทางการเงินของต่างประเทศคือคิดที่จะถล่มฮ่องกง ทำให้ตลาดหุ้นฮ่องกงล่มจม ปัจจุบันมีการตั้งข้อวิจารณ์กันว่าด้วยเรื่องจีนคุกคาม เห็นว่าวิกฤติการณ์ที่อุบัติขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นจีนเป็นผู้ก่อขึ้น เพราะการลดค่าเงินเหรินหมินปี้ของจีนในปี 1994 ทำให้เกิดการส่งออกเป็นจำนวนมาก จึงส่งผลกระทบต่อวิกฤติการเงินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และคิดว่าวิกฤติการณ์เหล่านี้เป็นผลพวงต่อเนื่องมาจากการลดค่าเงินเหรินหมินปี้ของจีน ความจริงการลดค่าเงินเหรินหมินปี้ในปี 1994 เป็นการลดเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในเวลานั้นเงินตราต่างประเทศ 80% อิงกับเงินตราต่างประเทศในตลาดซึ่งอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศในตลาดสมัยนั้นต่ำมาก เพียง 10-12 เหรียญสหรัฐ Weighted average เท่ากับ 8.07 ไม่ถือว่าเป็นการลดค่าเงินแต่อย่างใด การที่การส่งออกของเรามีมูลค่าเพิ่มก็เพราะอาศัยระบบการค่านาสีส่งออกของเราเอง ซึ่งก็เป็นคนละเรื่องกับที่ต่างประเทศพูดถึง ผมรู้สึกดีใจมากที่วิทยาสารของต่างประเทศยอมรับในจุดนี้แล้ว”

จุดยืนของจีนที่ไม่ลดค่าเงินหยวน เพราะเหตุผล 3 ประการได้แก่

1. การลดค่าเงินเหรินหมินปี้เท่ากับเป็นการกระหน่ำซ้ำเติมให้วิกฤตการณ์เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ทรุดหนักลงไปอีก

2. การลดค่าเงินเหรินหมินปี้จะเพิ่มแรงกดดันต่อฮ่องกง

3. การลดค่าเงินเหรินหมินปี้จะทำให้เกิดการส่งออกเพิ่ม เมื่อส่งออกมากเกินไปก็จะเพิ่มสัดส่วนการขาดดุลการค้าระหว่างจีนกับสหรัฐ ซึ่งจะกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหรัฐได้

ในความคิดของจูหรงจีเห็นว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับจีนในกรณีวิกฤตการณ์การเงินในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ไม่รุนแรง ดังที่ต่างประเทศมักคิด เพราะว่า

1. โครงสร้างการส่งออกของจีนไม่เหมือนกับเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ตรงที่มีความหลากหลายกว่า

2. ในด้านการส่งออกสิ่งทอ จะมากหรือน้อยจีนก็คงไม่สามารถลดปริมาณลงได้เพราะเป็นการดึงกำแพงการค้า

3. ศักยภาพในการผลิตกำลังกันของอุตสาหกรรมในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ต่ำกว่าจีน ไม่ว่าเขาจะคุมไว้อีวอดมากแค่ไหนก็แข็งแกร่งสู้จีนไม่ได้อยู่ดี ข้อได้เปรียบจากการส่งออกที่เขาได้มาด้วยการลดค่าเงินจะถูกหักล้างไปเพราะการนำเข้า

4. ต้นทุนแรงงานของจีนต่ำกว่าเอเซียตะวันออกเฉียงใต้มาก ค่าจ้างแรงงานจีนคิดเป็น 1/10 ของสิงคโปร์และต่ำกว่าอินโดนีเซียมากทีเดียว หลังจากลดค่าเงินแล้วจีนก็ยังมีความแข็งขัน

5. การลดค่าเงินเป็นการโจมตีเอเซียตะวันออกเฉียงใต้อย่างหนักหน่วงมาก เงินเฟ้อสูงขึ้นและไม่สามารถฟื้นคืนสภาพเพื่อแข่งขันกับจีนได้ในทันที”

พร้อมกันนั้นจูหรงจี ยังมองเห็นปัญหาผลกระทบต่อการดึงดูดเงินทุนจากต่างประเทศของจีนเหมือนกัน โดยชี้ว่า “ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ต้องเล็งเห็นว่าทุนต่างประเทศเข้ามาลงทุนในประเทศจีนน้อยลงไปมากทีเดียว ปัจจุบันจีนกำลังดำเนินการปฏิรูปรัฐวิสาหกิจ ถ้าเงินทุนจากต่างประเทศลดลงปัญหาก็จะรุนแรงพอสมควร ถ้าส่งออกไม่ได้ อัตราการพัฒนาที่จะลดลง”

รัฐบาลจีนจึงได้วางมาตรการรับมือวิกฤตครั้งนี้ดังต่อไปนี้ :

1. ยกเว้นภาษีสำหรับเงินทุนต่างประเทศตลอดจนเครื่องจักรทุนสมัยของต่างประเทศที่นำเข้าทุกรายการ โดยเริ่มตั้งแต่ปี 1998 เป็นต้นไป ดำเนินนโยบายการให้ สิทธิพิเศษเพื่อดึงดูดเงินทุนต่างประเทศและส่งเสริมให้มีการนำเข้าเทคโนโลยีที่ทันสมัย

2. ปรับอัตราการค้าสินค้าส่งออกให้สูงขึ้นเพื่อเพิ่มการส่งออก โดยในปี 1998 จะเพิ่มอัตราการค้าสินค้าในด้านสิ่งทอก่อนเป็นอันดับแรก

3. กระตุ้นอุปสงค์ภายในประเทศ ส่งเสริมให้ประชาชนซื้อสินค้าที่ผลิตในประเทศ จะผลิตสินค้าที่ยังมีตกค้างอยู่ไม่ได้ ต้องเร่งก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานแต่ต้องไม่ให้แพร่หลายมาก ในการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างที่เป็นที่อยู่อาศัยต้องดำเนินการก่อสร้างที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ การปฏิรูปเรื่องที่อยู่อาศัยก็ต้องมีนโยบายมารองรับ

ข. วิฤตเศรษฐกิจไทย : คลื่นลูกที่ 3

วิฤตเศรษฐกิจไทยที่กำลังประสบอยู่ขณะนี้ คือ กำลังเข้าสู่คลื่นลูกที่ 3 หลังจากผ่านคลื่นลูกแรก ซึ่งมีการล้มละลายของธุรกิจกับวิฤตการณ์ทางธนาคารพาณิชย์ คลื่นลูกที่ 2 ไปแล้ว คลื่นลูกที่ 3 นี้ ความมั่นใจของมหาชนในระบบเศรษฐกิจและการเงิน และตัวรัฐบาลเอง เสื่อมถอยอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลพยายามที่จะแยกสถาบันดีออกจากสถาบันไม่ดีให้มากและเด่นชัดขึ้น แต่เกิดการล้มละลายของธุรกิจขนาดใหญ่และสถาบันการเงินอย่างต่อเนื่อง จนทำให้เกิดวิฤตศรัทธาของระบบสถาบันการเงินและธนาคารพาณิชย์ในที่สุด

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับเศรษฐกิจไทยในปี 1998 คือ

1. ดอกเบี้ยสูง เงินไม่มีในตลาด
2. สภาพคล่องในท้องตลาดไม่มี เงินฝากหายาก เงินกู้ยืมไม่ได้ ทั้งดอกเบี้ยเงินกู้สูงลิ่ว
3. ธนาคารทั้งหลายกลัวคนกู้ จะไม่ให้กู้ ไม่ยอมให้กู้ การล้มละลายของระบบธุรกิจสูงมาก
4. การที่เงินบาทลดค่าลง แต่ประเทศคู่แข่งก็ประกาศลดค่าตาม บางประเทศ ค่าเงินลดลงในอัตราที่สูงกว่าไทย ช้อได้เปรียบในการส่งออกของไทย จึงเป็นอันว่าถูกกดดันไปโดยสิ้นเชิงทำให้การส่งออกของไทยมีอัตราเพิ่มไม่ดีเท่าที่ควร รายได้ด้านเงินตราต่างประเทศก็ไม่ดีเท่าที่ได้คาดหวังไว้

5. ความจริงประเทศที่เกิดวิฤตการณ์เศรษฐกิจการเงินเอเชีย ที่แรกเคยคิดหวังพึ่งพาญี่ปุ่นทั้งในด้านการเงินและการตลาดการส่งออก แต่ก็ต้องผิดหวังไป และญี่ปุ่นกลับคิดแต่เอาตัวรอด พยายามลดค่าเงินเบนลง เพื่อจะได้แข่งชิงตลาดทางสหรัฐและยุโรปพร้อมกันนั้น ยังกีดขวางไม่ให้สินค้าจากประเทศอื่นๆ นำเข้าไปขายในญี่ปุ่นด้วย ยังผลให้ค่าเงินของประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้อ่อนตัวตาม เกิดวิฤตการณ์ทางการเงินเอเชีย รอบ 2 หากเงินหยวนจีนและเหรียญดอลลาร์ฮ่องกงต้องปั่นให้ลดค่าจนทำให้เกิดการถดถอยทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ทั่วโลก

ข. ความหวังใหม่ของประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แม้ว่าปัจจุบัน มองดูแล้ว เศรษฐกิจของความหวังใหม่ของประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีดมน ผู้คนต่าง ๆ เมื่อพูดถึงการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศแถบนี้ ก็มีความเห็นต่าง กัน สำหรับประเทศไทย ก่อนหน้านี้เคยคาดหวังว่าเศรษฐกิจของประเทศไทย จะเริ่มฟื้นฟูในครึ่งหลังของปี 1998 แต่หลังจากสถานการณ์ที่เป็นอยู่ คงเป็นไปได้ยาก ตามความเห็นของเจ้าหน้าที่ของธนาคารโลก การฟื้นฟูทางเศรษฐกิจของไทย อาจต้องเลื่อนออกไปถึงต้นปีหน้า

ส่วนเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชีย ตามความเห็นของคณะผู้แทนหอการค้าระหว่างประเทศของสหรัฐอเมริกา มีความเชื่อมั่นว่า เศรษฐกิจเอเชีย จะสามารถฟื้นฟูภายในเวลา 2-3 ปี หลังจากเศรษฐกิจเอเชียฟื้นฟูแล้ว เอเชียยังคงเป็นผู้ที่นำเข้าและส่งออกเงินทุนใหญ่ที่สุดของโลก พร้อมกันยังเป็นตลาดผู้บริโภคที่ใหญ่ที่สุดของโลกด้วย

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินในภูมิภาคเอเชีย มหาอำนาจไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกา หรือสหภาพยุโรป ก็ได้สร้างแรงกดดันที่จะให้ประเทศในภูมิภาคเอเชียเร่งการเปิดเสรี ซึ่งก็ได้ผล จะเห็นได้ว่า อย่างในกรณีไทย เกาหลี จีน ไต้หวัน และญี่ปุ่น ก็ได้มีการแก้ไขกฎหมาย เพื่อให้ต่างชาติสามารถเข้ามาดำเนินกิจการเช่น ในกรณีประเทศไทย ความพยายามในการแก้ไข ปว .281 การแก้ไข พ.ร.บ. ธนาคารพาณิชย์ เพื่อเปิดทางให้ต่างชาติสามารถเข้ามาถือหุ้นได้ 100% เป็นเวลา 10 ปี หรือในกรณีของญี่ปุ่น ก็ได้มีการเร่งมาตรการเปิดเสรีที่เรียกว่า Big Bang จนทำให้บริษัทการเงินของอเมริกาคือ โกลด์แมนแซกซ์ (Goldman Sachs) สามารถเข้าไปยึดเครือข่ายของบริษัทหลักทรัพย์ยามาอิชิ (Yamaichi) ได้ทั่วประเทศ หรือในกรณีของบริษัทรถยนต์สหรัฐที่กำลังจะเข้าไปซื้อกิจการบริษัทรถยนต์เกียของเกาหลี การขยายเครือข่ายดังกล่าว เท่ากับเป็นการเปิดทางให้ประเทศอื่น และเสริมศักยภาพในการแข่งขันกับแวนอนและกึ่งวิกฤตชยาตัว ค่าเงินของประเทศแถบเอเชีย ซึ่งอ่อนตัวลง ในขณะที่ดอลลาร์แข็งตัวขึ้น ก็ยิ่งเปิดโอกาสให้สหรัฐอเมริกาและยุโรปตะวันตก สามารถเข้ามาซื้อกิจการในประเทศแถบนี้ด้วยราคาถูกและเป็นการถือหัวหาดได้สำเร็จ

กล่าวคือ มองดูอนาคตของการลงทุนในภูมิภาคเอเชีย แม้จะมีความเสี่ยงไม่น้อย แต่โอกาสการลงทุนในภูมิภาคเอเชียจะมากพร้อม ๆ กับความเสี่ยง เนื่องจาก 1. เอเชียทั้งแถบ จะกลายเป็นแถบผู้ผลิต ที่มีต้นทุนต่ำอีกครั้งหนึ่ง เพราะทุกอย่างถูกหมด 2. จะมีผู้ขายโอกาสเข้ามาซื้อของถูกในเมืองไทยมาก ดึงดูด ที่ดินก็ถูก แบริ่งก็ถูก ไฟแนนซ์ก็ถูก อะไรก็ถูก ค่าจ้างถูก เงินจะไหลเข้าภูมิภาคเอเชียมากขึ้น ทำให้สภาพคล่องในตลาดดีขึ้น เมื่อรอดไปได้ครั้งนี้ เอเชียจะแข็งแกร่ง

แต่ก่อนที่จะถึงจุดนี้ ประเทศไทย โดยเฉพาะผู้ประกอบการในไทย ยังต้องฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ทนทุกจรรยาณอีกมาก รวมถึงเกิดวิกฤตศรัทธา ระบบธนาคาร ได้แก่ 1. ดอกเบี้ยที่สูงลิ่ว 2. NPL มีปัญหามากเกิดอัตราที่รับได้ (20%-30 %) 3. ค่าใช้จ่ายประกอบการสูงขึ้น แต่รายได้

ตกต่ำลง การขาดทุนจะกลายเป็นปรากฏการณ์ธรรมดาของธนาคารพาณิชย์ในปี 1998 ซึ่งในอดีตไม่เคยเห็นธนาคารไทยขาดทุน นอกจากนั้นทุกธนาคารจะต้องเพิ่มทุนจดทะเบียนเกินกว่าความสามารถของตลาดไทยจะรับได้ ทำให้ธนาคาร ต้องยอมให้ต่างชาติถือหุ้นในอัตราสูง บางธนาคารอาจถึงกับถูกต่างชาติ Take Over ไป

ปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่เพียงแต่ในภาวสถานการเงินเท่านั้น ธุรกิจทั่วไปก็อยู่ในชะตากรรมเดียวกัน

๓. ปิดฉากทุนไทยในโลกโลกาภิวัตน์

กลุ่มทุนไทยที่เติบโตแบบก้าวกระโดด ภายใต้เศรษฐกิจฟองสบู่ของไทยในทศวรรษที่ผ่านมามีได้ผันตัวเองกลายเป็น “ทุนโลกาภิวัตน์” อย่างรวดเร็ว ทั้ง ๆ ที่จะไม่แข็งแกร่งนัก หวังเร่งขยายตัวแบบไร้พรมแดนทุกไล่แข่งชิงธุรกิจใหม่ ๆ แข่งกับทุนข้ามชาติดั้งเดิมของมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ เพื่อยึดกุมตลาดยุทธศาสตร์และประเทศเกิดใหม่ในภูมิภาคนี้ แม้ว่าหลายโครงการจะมองไม่เห็นจุดคุ้มทุนตั้งแต่เริ่มต้น

ส่งผลให้ส่วนใหญ่อำลัังอยู่ในขั้น “เสียลำบาก” ที่ต้องประกาศขายหุ้นและโครงการเพื่อนำ “ดอลลาร์” กลับมาเยียวยาสถานะการเงินของบริษัทแม่ ที่กำลังเผชิญกับการล่มสลายทางเศรษฐกิจครั้งร้ายแรงที่สุดในประวัติศาสตร์

วิกฤตการณ์เศรษฐกิจของไทยที่เกิดในปลายปี 2539 ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันที่กำลังถึงจุดเลวร้ายที่สุดในไตรมาส 2 ทำให้ ทุกบริษัทต้องปรับยุทธศาสตร์ใหม่จาก “ขยายปีก” เป็น “หุบปีก” รักษาตัวเองให้ผ่านพ้นพายุอุทกภัยทางเศรษฐกิจที่กำลังกระหน่ำ ไม่เว้นแม้กระทั่งบริษัทข้ามชาติเดิมตัวอย่างเครือเจริญโภคภัณฑ์ ที่ถือว่าเป็นบริษัทไทยที่มีทรัพย์สินทั้งในรูปเงินทุนและบริษัทในเครือในต่างประเทศมากที่สุด

รวมทั้งบริษัทที่เคยมีทุนหนา อย่าง ปูนซีเมนต์ไทย ที่มีแผนระดับภูมิภาค หวังประโยชน์ด้านการลดหย่อนภาษีจากเขตการค้าเสรี อาฟตา หรือบริษัทในกลุ่มที่ดึงดูดความมั่งคั่งจากเศรษฐกิจฟองสบู่ไปมากที่สุด ยังต้องหันกลับมารักษาธุรกิจดั้งเดิมภายในประเทศมากกว่า การขยายตัวแบบไร้พรมแดนที่ไม่คุ้มค่า

การขยายตัวของการลงทุนในต่างประเทศ เกิดอย่างก้าวกระโดด ในปี 1989 โดยยอดการเคลื่อนย้ายเงินสุทธิของนักลงทุนไทยไปต่างประเทศ เพิ่มขึ้นจาก 615.1 ล้านบาท ในปี 1986 เป็น 1,284.7 ล้านบาท และหลังจากนั้นก็เพิ่มขึ้นเรื่อยมาเป็น 3,576.3 ล้านบาท ในปี 2533 มาจนเป็น 20,011 ล้านบาทในปี 2539 อันเป็นปีที่เริ่มมีสัญญาณของการส่งออกที่ลดลงกะทันหัน

ทั้งนี้นับแต่ปี 1988 เป็นต้นมา มียอดการเคลื่อนย้ายเงินทุนสุทธิของนักลงทุนไทยไปต่างประเทศ รวมทั้งสิ้น 69,998 ล้านบาท โดยแบ่งเป็นสหรัฐอเมริกา 12,685 ล้านบาท กลุ่มประเทศอาเซียน 13,490 ล้านบาท กลุ่มประเทศอินโดจีน 7,146 ล้านบาท กลุ่มสหภาพยุโรป 5,718 ล้านบาท และจีน 7,098 ล้านบาท

การขยายการลงทุนของนักลงทุนไทยไปต่างประเทศในยุคแรกๆ จะนำโดยกลุ่มทุนขนาดใหญ่ เช่น เครดิตเจริญโภคภัณฑ์ ปูนซีเมนต์ไทย เป็นต้น ในขณะที่นักลงทุนรายย่อยที่ขาดเงินทุน ประสบการณ์ การบริหารงาน ข้อมูล เริ่มทยอยออกไปต่างประเทศในช่วงหลังปี 2534-2535 เป็นต้นมา โดยอาศัยความเฟื่องฟูด้านเงินทุนและกระแสของ “ความมหัศจรรย์แห่งเอเชีย” ทำให้การลงทุนในอาเซียนและอินโดจีนขยายตัวอย่างก้าวกระโดด

ญ. ผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจเอเชีย

กระแสเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย ที่กำลังเจอพายุเข้าโถมจนประเทศต่างๆ ต้องประสบกับชะตากรรมหลายหลาย ไม่ว่า ไทย อินโดนีเซีย และเกาหลีใต้ต่างตกเป็นเหยื่อเศรษฐกิจที่พังทลายในขณะนี้ ความตกต่ำและเลวร้ายแผ่ขยายเข้าปกคลุมมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างญี่ปุ่นที่กำลังต่อสู้กับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างถึงพริกถึงขิง แม้กระทั่งมหาอำนาจอย่างจีน ก็หนีไม่พ้นจากพายุร้ายดังกล่าว สถานการณ์ในจีนกำลังตกอยู่ในภาวะเลวร้ายอย่างหนัก รัฐบาลและผู้บริหารระดับสูงของจีน พยายามที่จะรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจให้รอดพ้น แต่กระนั้นธุรกิจจากหลายประเทศที่แห่กันเข้าไปตั้งถิ่นฐาน เพราะเล็งเห็นถึงศักยภาพของการลงทุน ต่างต้องหนีตายอลหม่าน รวมถึงนักธุรกิจไทยที่เข้าไปลงทุนในจีน ซึ่งมีบันทึกไว้ทั้งสิ้น 118 โครงการ คิดเป็นเงินประมาณ 4 แสนล้านบาท จากผู้ประกอบการ 52 ราย ซึ่งในจำนวนนี้ กลุ่มที่มีมากที่สุดถึง 53 โครงการ เป็นเงินกว่า 1.4 แสนล้านบาท นอกนั้นล้วนแต่เป็นกลุ่มธุรกิจสำคัญ ไม่ว่าจะเป็น สหุยนต์ยน สหพัฒน์ฯ เกษตรรุ่งเรือง เอ็มไทย ไสภณพนิช ลำข้า ศรีเฟื่องฟูง สยามกลการ อัลฟา เทค บุญรอดฯ ศรีไทย ฯลฯ

กลุ่มธุรกิจไทยที่เข้าไปลงทุนในจีน ประสบชะตากรรมเช่นใดจากวิกฤตการณ์เศรษฐกิจอันเลวร้าย...

ญ. อดีตที่หอมหวานแห่งการลงทุน “จีน” วันนี้ไม่เหลืออะไรแล้ว

แต่ก่อนแพะไรมา จีนเป็นอีกประเทศหนึ่งที่ทรงมหาอำนาจรวมทั้งประชากรในประเทศจำนวนมาก ถูกระงับอันดับ 1 ของโลก มาแต่เดิวก่อนจนปัจจุบันนี้

อดีตที่ผ่านมา ประเทศจีนเป็นประเทศที่นักธุรกิจจากหลายแห่งสนใจที่จะเข้ามาลงทุน เพราะจากทำเลฐานการผลิตที่ยอดเยี่ยม ค่าแรงงานถูกหากเทียบกับเพื่อนบ้าน ถือว่าได้เปรียบในการขายสินค้า ตลอดจนส่งออกสินค้า โดยการลงทุนในจีนจากนานาประเทศตั้งแต่ปี 2522-กย.1997 มีการลงทุนจากต่างประเทศเป็นเงิน 604,039 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

กลุ่มนักธุรกิจชาวไทยก็เช่นกัน ได้เห็นช่องทางที่จะเข้าไปลงทุนในจีน เพราะเห็นแสงสว่างของเม็ดเงินในผลกำไร จึงได้มีกลุ่มทุนขนาดใหญ่ เข้าไปบุกเบิกช่องทางทำธุรกิจในจีน ซึ่งแต่เดิมนั้น จะมีกลุ่มของเครือเจริญโภคภัณฑ์ ปูนซิเมนต์ไทย เข้าไปแสวงหาการลงทุนเป็นรายแรกๆ

นับจากนั้นมา หลายบริษัทไทย ได้ให้ความสำคัญในการที่จะเข้าไปลงทุนในจีนมากขึ้น เพราะมีปัจจัยหลายประการเอื้อต่อการทำธุรกิจให้รุ่งเรือง โดยที่ขณะนี้ มีโครงการธุรกิจจากไทยในจีนทั้งสิ้น 2,441 โครงการ วงเงินลงทุน 4,176 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

แต่ผลพวงจากริกตุด้านการเงินของเอเชีย ได้กระจายเป็นเชื้อโรคระบาดไปนานาประเทศ ทำให้ส่งผลไปยังจีนด้วย เหตุผลหลักนั้นมาจากปัญหาค่าเงินอ่อนตัว สินค้าส่งออกของจีนแพงขึ้น การส่งออกลดลง และหยุดตัวไปทุกขณะ

ผลลัพธ์ที่ตามมาคือ กลุ่มธุรกิจที่เข้าไปลงทุนต่างต้องเจ็บตัวกันระนาว ทั้งที่เมื่อก่อนสร้างผลกำไรตอบแทนเปรียบได้จากหน้ามือเป็นหลังมือทีเดียว ทั้งนี้ กลุ่มนักธุรกิจไทยปฏิเสธไม่ได้เช่นกัน บางกลุ่มถึงกับหยุดและชะลอการลงทุนบางโครงการ บางรายต้องถอนรากถอนโคนถอยบ้านเกิดสถานเมืองถิ่นก็มี

ก. ชีฟิออนโครงการ ลากจากจีน หันขบไทยดั้งเดิม

กลุ่มเจริญโภคภัณฑ์หรือซีพีเป็นกลุ่มธุรกิจอีกกลุ่มที่เข้าไปลงทุนในจีน โดยมีมูลค่าการลงทุนมหาศาล ขณะนี้ได้ประกาศปรับแผนลงทุนในต่างประเทศลงอย่างไม่ยากไถ่หนำไหนเหมือนกัน รวมทั้งโครงการในจีนด้วย

โดยครั้งที่การลงทุนในจีนถึงหอมหวาน ซีพีถูกขนานนามจากตนจีน โดยเรียกกันติดปากว่า กลุ่ม “เจียไต๋” ภายใต้ฉายาใหญ่อย่าง ถิ่นพร เจียรนนท์ ซึ่งมีโครงการในจีนกว่า 150 โครงการ นับเฉพาะแต่การลงทุนโครงการโรงอาหารสัตว์ ขณะนี้มีถึง 70 แห่ง ครอบคลุม 27 มณฑล จาก 30 มณฑล

นอกจากนี้ เครือซีพียังมีโครงการธุรกิจปลีกและซูเปอร์มาร์เก็ตในนามโลตัส ที่เงินเงินโรงงานเสียกันฝนที่หนึ่งไป และโรงงานผู้ล่ที่เชียงไ้ โรงงานผลิตกระดาษอนต์และชิ้นส่วนประกอบที่เชียงไ้ ลัวทยางและจำนเจียง โครงการผลิตท่อพีวีซีและพีอี โครงการพัฒนาที่ดินและอสังหาริมทรัพย์ร่วมกับ บริษัท บางปะกง อินดัสเตรียล จำกัด

ทั้งนี้ ยังมีโครงการดาวเทียม APSTAR ในจีนและอื่นๆ รวมทั้งธุรกิจปิโตรเลียมและพลังงาน ซึ่งร่วมทุนกับการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย ในเมืองฉันทา มณฑลกว่างตุง

อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่จีนสูญเสียบุคคลสำคัญอย่างเติ้งเสี่ยวผิงไป ทำให้หลายคนอดเป็นห่วงธุรกิจที่กำลังดำเนินไปอย่างราบรื่นไม่ได้ แะครั้งนั้นไม่ได้มีผลอะไรนักกับธุรกิจที่เข้าไปตั้งถิ่น

ฐานแต่มาครั้งนี้ เศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียถดถอย จีนเริ่มเจอพิษเศรษฐกิจตามไทย ดินโตะ และเกาหลีใต้ ที่ประสบมาก่อน ส่งผลให้เวลานี้ ธุรกิจต่างๆ ในจีนกำลังหนีตาย กลับมาขอเบิกเงิน เกิดกันใหญ่ รวมทั้งซีพีด้วย แต่เดิมนั้นกลุ่มซีพีมีแต่ขยายการลงทุนไปต่างประเทศอย่างเดียว แต่เมื่อค่าเงินบาทอ่อนตัวลง ซีพีก็ฉกฉวยในทางพลิกวิกฤตเป็นโอกาส โดยประกาศขายหุ้นส่วน ธุรกิจการเงิน เพื่อนำเงินมาลงทุนในไทย และได้ประกาศชัดว่าธุรกิจไหนที่ไม่ทำกำไร จะขายทิ้งทันที เพื่อนำเม็ดเงินที่ได้ไปทำประโยชน์อย่างอื่น

ความต้องการที่ทางซีพีกำลังดำเนินการในเวลานี้ให้ได้คือ ขายหุ้นในธุรกิจประเทศจีนออกไป ทั้งนี้ ได้ดึงขายหุ้นในธุรกิจโรงงานเบียร์และมัลติเพล็กซ์ ซึ่ง 2 ธุรกิจนี้ ซีพีเห็นว่ายังไม่มีวามเหมาะสมที่จะดำเนินการในยามนี้ อีกทั้งยังต้องการเม็ดเงินจากการขายหุ้นไปสานต่อลงทุนในไทยเป็นการดีกว่า

ในส่วนของบริษัทเบียร์นั้น ซีพีจะเป็นผู้ถือหุ้นอยู่ 50% บริษัทบุญรอด บริวเวอรี่ 40% ธนาคารไทยพาณิชย์ 10% และในส่วนโรงงานเบียร์ ที่ทางซีพีเข้าร่วมทุนกันระหว่างรัฐบาลจีนกับไชน่าเก๊น ซีพีได้ขายหุ้น 35% คืนให้แก่ไชน่าเก๊นด้วย

นอกจากนี้ โครงการมัลติเพล็กซ์ที่มีอยู่ในจีน 2 โรงงาน ที่ร่วมถือหุ้นกับรัฐบาลกิจของรัฐบาลจีน 50% ขณะนี้ยังอยู่ในระหว่างเจรจา เพื่อขายออกสถานเดียว และคาดว่า ยังจะมีการถอนตัวในบางโครงการที่ลงทุนไปแล้วด้วย

เมื่อสภาวะการณ์ดังกล่าวในจีนเป็นเช่นนี้ นอกจากซีพีที่ต้องกลับบ้านมาตั้งหลักแล้ว ยังมีกลุ่มลงทุนรายอื่นที่มีแนวคิดแบบเดียวกันอีกหลายราย ทั้งระดับรายใหญ่และเล็กตามลำดับความเจ็บปวดจากผลเศรษฐกิจที่ตกต่ำในภูมิภาคเอเชีย

9. ใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร ในดินแดนจีน

จากข้อมูลทางสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 1997 ระบุถึงการลงทุนของนักธุรกิจไทย ในดินแดนจีนว่ามีใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไรบ้าง เพราะในอนาคต ความเปลี่ยนแปลงภายในที่อาจจะเกิดขึ้นจากผลกระทบเศรษฐกิจ ทำให้ นักธุรกิจไทยที่เข้าไปลงทุน จำเป็นต้องปรับกลยุทธ์และนโยบายใหม่ รวมทั้งขายหุ้นและถอนรากถอนโคนธุรกิจออกนอกประเทศจีน จึงได้เรียบเรียงธุรกิจแต่ละประเภทที่เข้าไปลงทุนในมณฑลต่างๆ ดังนี้

1. มณฑลเสฉวน 5,000 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก กลุ่มสยามผลิตภัณฑ์ คุณหญิงพรทิพย์ ผนวค์เดช ผลิตภัณฑ์บรรจุภัณฑ์สินค้าเกษตร และซีพีกรุ๊ป ผลิตภัณฑ์สัตว์

2. มณฑลหูเป่ย์ 9,350 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก ซีพีกรุ๊ป พัฒนาศูนย์การค้า และขยายหมายเลขโทรศัพท์ วนเคไทย โครงการรถไฟฟารางเบา

3. มณฑลเหอหนาน 125 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก ซีฟู้ดกรุ๊ปอาหารสัตว์ และผลิตภัณฑ์การเกษตร

4. มณฑลหูหนาน 119,625 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก ไวซ์เอ็นจีเนียริงฮัฟฟลาย โรงสีข้าว Mr. Zhuding ธุรกิจ PIG BLOOD FEED และซีฟู้ดกรุ๊ป อาหารสัตว์

5. มณฑลกว่างซี 2,642.5 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก เอส พี อินเตอร์เนชันแนล ผลิตภัณฑ์การเกษตร กลุ่มธุรกิจฟู้ด โรงแรม ซีฟู้ดกรุ๊ป อาหารสัตว์ THAI LONG INVESTMENT การค้าน้ำมัน NISSAN INDUSTRY ผลิตภัณฑ์พลาสติก 3 แห่งและบูญรอดดา ผลิตภัณฑ์

6. มณฑลยูนนาน เมืองคุนหมิง 2,086.5 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก กลุ่มนายวัฒนา อีคิวเฮม โรงแรม อีออกเซลล์ ผลิตภัณฑ์ส่วนประกอบเครื่องยนต์เชื้อเพลิง ซอยเต๋อ ไทยแลนด์ คอมฟอร์ตแอนด์ฟอร์ต โซเต๋อ โกลบอล โซลดิ้ง โรงแรม เอ็มพีเวิลด์ กรุ๊ป สานส่งสินค้า ซีฟู้ดกรุ๊ป ผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์ 2 แห่ง อีออกเซลล์ ผลิตภัณฑ์น้ำแร่ เอ็มดี เอ็กซ์ พาวเวอร์ โรงงานไฟฟ้า ธนาคารกรุงเทพฯ ธนาคาร ธนาคารกสิกรไทย กรุงเทพ และไทยเพอร์ซิเดนซี ฟุตส์ ผลิตภัณฑ์สิ่งสำเร็จรูป

7. มณฑลกว่างตุง 81,546 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก ซีฟู้ดกรุ๊ป พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ศูนย์การค้า อสังหาริมทรัพย์ ผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์ โครงการปรับปรุงซ่อมแซมบ้านพักวีรองปีโตเรเลียน ไฟฟ้า โรงงานทอพรหม และสถานบริการน้ำมัน เกษตรรุ่งเรือง ปูปลูกป่าและผลิตภัณฑ์กระดาษ สหไทย พัฒนาอสังหาริมทรัพย์ T.M.INTERNATIONAL BANK ธนาคารกรุงเทพ THE PEASE CANNING ผลิตภัณฑ์อาหารเกษตร QIAO GUANG TRADING ผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ไฟฟ้า และเจียไต๋อินเตอร์เนชันแนล ที่พักแห่งบ้านเกิง

8. มณฑลไหหลำ 7,862.25 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก ซีฟู้ดกรุ๊ป โครงการฟาร์มกุ้ง พัฒนาการเลี้ยงสัตว์ ปีโตเรเลียน ธุรกิจน้ำมัน HELEE เครื่องดื่มและผลิตภัณฑ์ ซีเมนต์

9. เขตเศรษฐกิจพิเศษเซินเจิ้น 5,451.25 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก กระดาษไทย ยายาซี ผลิตภัณฑ์ YIM SHING GROUP โครงการอาคารพาณิชย์ ซีฟู้ดกรุ๊ป อาหารสัตว์ บริษัทร่วมทุนของไทย ญี่ปุ่นและฮ่องกง - สยามคอส์ฟ HUNG CHENOG ENTERPRISE - ผลิตภัณฑ์กระดาษและกล่องโคม ผลิตภัณฑ์สำหรับดื่ม

10. มณฑลกว่างตุง (เมืองหนานหนิง) NA (ไม่ปรากฏข้อมูล) มีกลุ่มนักลงทุนจาก เครื่องเจียไคคังเกอ ซีโอบีเค - สถานีวิจัยน้ำมัน

11. มณฑลกว่างตุง (เมืองหยางเจียน) NA (ไม่ปรากฏข้อมูล) มีกลุ่มนักลงทุนจาก มาสเตอร์คอสส์ ไทรคมนาพน

12. มณฑลสวางต้ง (เมืองเลอโซว) 2,500 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก กระจกไทย กระจกสี ผลิตภัณฑ์กระจกโฟลต

13. มณฑลสวางต้ง (เมืองซัวเต) 225 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก 3 เทคโนโลยีผลิตแบตเตอรี่รถยนต์ และซีพียูรูป ทุรกิจเลี้ยงไก่และอาหารสัตว์

14. มณฑลสวางต้ง (เมืองกวางโจว) NA (ไม่ปรากฏข้อมูล) มีนักลงทุนจาก สมประสงค์แอนด์ดีเวล - โครงการที่อยู่อาศัย ซีพียูรูป - อาหารสัตว์ และกลุ่ม พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ - โรงแรมมณฑลเหอเป่ย์ (เมืองจั่วโจว) 2,150 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก สหยูเนียน- โรงไฟฟ้า ผลิตภัณฑ์อาหารกว้างไพศาล ผลิตภัณฑ์กระดาษ

15. มณฑลเหอหนานเจียง 1,250 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก ซีพียูรูป - โรงงานสกัดน้ำมันถั่วเหลือง

16. มณฑลเหอหนานเจียง 4,771 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก ซีพียูรูป สว่างเมืองพาณิชย์ โครงการศูนย์การค้า แปรรูปอาหารสัตว์ ปิโตรเลียม ผลิตภัณฑ์รถยนต์ สถานบริการน้ำมัน

17. กรุงปักกิ่ง 176,562.5 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก บางกอกแลนด์ โครงการที่อยู่อาศัย คิวิงตี้ คัลยาดรุจ (ธนาคารกสิกรไทย) ทิออป (ไทป้า) - ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว CP (THAI) AVIAN FARMS - เลี้ยงไก่ ซีพียูรูป - เลี้ยงไก่ ผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์ กนกเพอร์นิเจอร์และการก่อสร้าง - ก่อสร้าง AVIAN FARMS INTERNATIONAL - พัฒนาอสังหาฯ ธนาคารกรุงเทพ และมาสเตอร์คอส โทการค้า 3 ล้านเลขหมาย

18. มณฑลจี๋หลิน (เมืองฉางชุน) 440 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก สามมิตรมอเตอร์- ผลิตภัณฑ์และประกอบรถ, ชิ้นส่วนรถยนต์ ซีพียูรูป - อาหารสัตว์

19. มณฑลเหอหนานเจียง 30,000 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก สหยูเนียน - โรงไฟฟ้าปิโตรเคมี - สถานบริการน้ำมัน

20. มณฑลเจ้อเจียง 2,500 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก ซีพียูรูป - พาสติกสถานบริการน้ำมัน

21. มณฑลซานตง NA (ไม่ปรากฏข้อมูล) มีกลุ่มนักลงทุนจาก เอ็มไทย - โรงงานแปรรูป

22. มณฑลอันฮุย 72 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก อีซีโอกรุ๊ป - โรงจักรยานยนต์

23. มณฑลเจียงซี 94.5 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก JIB LUNG THONBURI CHIMICAL ผลิตหีบเลี้ยงและสเตอร์โอ THAI HONG CONSTRUCTION - การท่องเที่ยวและโรงแรม และ THAI PRINTERS ผลิตวัสดุหีบห่อ

24. มณฑลฟูเจี้ยน 510 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจากซีฟู้ดกรุ๊ป- ผลิตปูนซีเมนต์ อาหารสัตว์ โรงงานต่อเรือยอชต์ แกรนด์สปอร์ต - ผลิตลูกบาสเกตบอล และPRINTEX- ผลิตภัณฑรรวจุหีบห่อ

25. นครเซี่ยงไฮ้ 80,916 ล้านบาท มีกลุ่มนักลงทุนจาก ซีฟู้ดกรุ๊ป - พัฒนาที่ดินและก่อสร้าง ผลิตรถจักรยานยนต์ อาหารสัตว์ สถาบันบริการน้ำมัน เครื่องสำอาง ซีฟู้ดกรุ๊ปและบางปะกงกบินตันเดรียสปาร์ต 2 - นิคมอุตสาหกรรม ส่องกง ฟอจูน- โดยมีซีฟู้ดกรุ๊ปถือหุ้น- ห้างสรรพสินค้า LI-ON INVESTMENT - ผลิตเส้นใย อัลฟาเทค-อิเล็กทรอนิกส์ แผงวงจรไฟฟ้า และสภานโยบาย- ลงทุนและควบคุมดูแลกิจการในจีน

ตารางที่ 9.4 สภาพการลงทุนของกลุ่มวิสาหกิจชาวจีนในไทย

กลุ่มวิสาหกิจ	ผู้นำกลุ่ม	สถานที่ลงทุน	รายละเอียดลงทุน(หรือธุรกิจ)
กลุ่มสหพัฒน์(Saha Union)	คำทิ อากกอนท์	เสียดูชี เชียงใหม่	โรงไฟฟ้า
กลุ่มทุนสหเช็ง(Soon Hwa Seng)	ภักดี สอนิชชาญวินัย	การรังสามชัย อุบลราชธานี	ผ้าไหม ผ้ากระดาษ โรงสีข้าว
ธนาคารกรุงเทพ(Bangkok Bank)	ชาติโร โสภณพนิช	เชียงใหม่ เชียงใหม่ เชียงใหม่ เชียงใหม่	ธนาคาร (สาขา สำนักงานตัวแทน)
TCC (Thailand Cement, Charoen, Chuan)	เดวิด เบอริสตัน	พิจิตร	เบียร์ โรงบรรจุขวดเบียร์
กลุ่มสหพัฒน์(Saha Pathana Group)	บุญยสิทธิ์ โชควัฒนา	อุบลราชธานี	
เทียนเฉียนเจียเอ(MK)	ชวน ตงมดีธรรม	พิจิตร (เมคซีเอ)	โครงการพัฒนากันและที่ดิน
กลุ่มสหประชาสงฆ์ (Sangprasaeng)	ประสงฆ์ พานิชภักดิ์	กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี	ธุรกิจบ้านและที่ดิน
ป.เจริญพันธ์	เจริญ ศิริยมระดม	กาฬสินธุ์ การค้า เชียงใหม่	โรงแรมเอสเตทไฮด์ โรงแรมไฮด์ โรงแรมไฮด์
กลุ่มสหพัฒน์ สันติพัฒน์พงษ์ (Pipat Tanipipongpong)	พิพัฒน์ สันติพัฒน์พงษ์	อุบลราชธานี	แปรรูปยางพารา วัสดุก่อสร้าง โรงผลิตปูนซีเมนต์
กลุ่มศรีไทย (Sri Thai Group)	สุเมธ เสตสุเมธกุล	อุบลราชธานี	ธุรกิจบ้านและที่ดิน
ธนาคารกสิกรไทย	ปิยะ ชูคำ	เชียงใหม่ พิจิตร เชียงใหม่ เชียงใหม่	ธนาคาร (สาขา สำนักงานตัวแทน)
ธนาคารกรุงศรีอยุธยา	กฤษณ์ วิทเทิร์ก	พิจิตร เชียงใหม่ เชียงใหม่	ธนาคาร (สาขา สำนักงานตัวแทน)
ธนาคารนครหลวง	ท้าว หวังดี	พิจิตร	ธนาคาร (สาขา)

ตารางที่ 9.5 สิงคโปร์นำลงทุนโดยตรงที่จีนในอดีต

พิกัด : 100 ล้านบาท													
	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	รวม
รายการตามสัญญา(ชด.)	6	23	32	53	53	105	78	72	169	742	1,751.0	1,443.0	8,559.0
มูลค่าตามสัญญา	16.3	62.6	75.5	140.8	79.6	136.9	147.7	106.9	155.2	1,002.6	2,859.6	3,778.0	1,029.6
มูลค่าที่แท้จริง	3	1.2	10.1	13.6	21.6	30.2	86.5	23.3	36.3	125.9	451.8	1,179.6	2,075.0

ตารางที่ 9.6 กลุ่มวิชาที่เจ็ดสี่สายที่มีโปรแกรมเฉพาะที่มีวิเศษเฉพาะเป็นอนในคลาสหลักที่พิเศษของ

[illegible]

***ผู้พิมพ์ :** ศาสตราจารย์ ดร. วิมลศรี วลาสินธุ์

ตารางที่ 9.7 รายนามวิสาหกิจต่างชาติดังกล่าวที่ใหญ่ที่สุดของกลุ่ม CP ในจีนที่อยู่ภายในอันดับ 500 (1993-1994)

กลุ่มวิสาหกิจ	ประเภทการลงทุน	ลำดับค่าซื้อ ปี 1993	มูลค่าซื้อขาย 100 ล้านหยวน	ลำดับค่าซื้อ ปี 1994	มูลค่าซื้อขาย (100 ล้านหยวน)
กิจการยานยนต์ฮิวเวีย	ผลิตจักรยานยนต์	22	12.96	19	18.29
สัวเจียงเซี่ยงไฮ้	อาหารสัตว์	24	12.02	13	20.35
กิจการยานยนต์ฮิวเวีย	ผลิตจักรยานยนต์	60	6.23	44	12.12
สัวหยาง					
จีฮันเล่ด้า	อาหารสัตว์	95	4.38	64	9.04
จีงฉ่าปิ่นหยาง	อาหารสัตว์	100	4.14	147	4.42
กิจการยานยนต์ฮิวเวีย	เครื่องจักร	117	3.4	165	3.99
อาหารสัตว์ซีฟิปักกิ่ง	อาหารสัตว์	155	2.55	192	3.52
ซีฟิเจียงซู	อาหารสัตว์	173	2.24	232	3.06
ซีฟิไคเฟิง	อาหารสัตว์	180	2.31	150	4.38
ซีฟิเจิ้นลัน	อาหารสัตว์	196	2.03	252	2.85
อุตสาหกรรมประมง	อาหารสัตว์	199	2.03	189	3.38
และสัตว์ปีกซีฟิหนานทง					
ซีฟิชิงเต่า	อาหารสัตว์	232	1.73	315	2.07
ซีฟิฉ่งตี้-จีวเฉา	อาหารสัตว์	260	1.58	361	2.24
ปศุสัตว์ซีฟิหนานทง	อาหารสัตว์	397	1.12	401	1.93
ซีฟิฉางชุน	อาหารสัตว์	-	-	178	3.81
ซีฟิเทียนลัน		-	-	280	2.68
ธุรกิจเวชภัณฑ์ซีฟิชิงชุน	ยารักษาโรค	-	-	479	1.61
ซีฟิเจียงซูเม่เจียง	อาหารสัตว์	-	-	490	1.57

ข้อมูล: วิสาหกิจลงทุนต่างชาติดังกล่าวที่ใหญ่ที่สุด 500 อันดับแรกของจีน * ปี 1993/1994 และ 1994/1995 ของกระทรวงมีเดียเศรษฐกิจการค้า

ตารางที่ 9.8 กลุ่ม CP POKHANG CO.,LTD. (กลุ่มซีพีโพ่ฟ่ง)

ประกาศวิสัยทัศน์การดำเนินการข้ามชาติ(ปลายปี 1994)

สถานที่ประกอบกิจการ	ประเภทการประกอบกิจการที่สำคัญ	เงินทุนจดทะเบียน	บริษัทลูก (ถือหุ้น 50%ขึ้นไป)	บริษัทร่วมทุน (ถือหุ้น 50%ขึ้นไป)	รวม
ประเทศจีน	- ผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์และอาหารบำรุง	ประเทศจีน	18	0	18
	- อาหารอาหารสัตว์และอาหารบำรุง	ประเทศจีน	13	14	27
	และอาหารแปรรูป				
	- ผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์และอาหารบำรุง	ประเทศจีน	2	0	2
	- อาหารและเครื่องดื่ม	ประเทศจีน	4	1	5
	Fast Food เช่น คัสตาร์ด				
	- ผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์และอาหารบำรุง	ประเทศจีน	-	2	2
	- อาหารและเครื่องดื่ม	ประเทศจีน	-	2	2
	- ผลิตภัณฑ์อาหาร	ประเทศจีน	-	2	2
	- บริษัทการค้า	ประเทศจีน	1	-	1
	- บริการการเกษตรและอาหารสัตว์	ฮ่องกง	-	1	1
	อาหารสัตว์				
	- บริษัทการค้าอาหารสัตว์Holding Co.	ฮ่องกง	-	3	3
	- บริษัทการค้าอาหารสัตว์Holding Co.	ประเทศจีน	-	5	5
รวม			39	30	79
ฮ่องกง	- บริษัทการค้าอาหารสัตว์Holding Co.	ฮ่องกง	44	-	44
	- บริษัทการค้าอาหารสัตว์	ฮ่องกง	5	-	5
	- บริษัทการค้า	ฮ่องกง	4	-	4
รวม			53	-	53
เกาะเวียงจันทน์(จีนกลาง)	- บริษัทการค้าอาหารสัตว์Holding Co.	เกาะเวียงจันทน์(จีนกลาง)	18	-	18
	- บริษัทการค้าอาหารสัตว์Holding Co.	เกาะเวียงจันทน์	7	-	7
ตูร์กี	- ผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์	ตูร์กี	1	-	1
	- บริษัทการค้า	ตูร์กี	1	-	1
ประเทศไทย	- ผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์และอาหารบำรุง	ประเทศไทย	-	1	1
อินโดนีเซีย	- ผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์	อินโดนีเซีย	-	1	1
ลิเบีย	- บริษัทการค้า	ลิเบีย	1	-	1
	- บริษัทการค้าอาหารสัตว์Holding Co.	ลิเบีย	1	-	1
รวม			121	38	159

ข้อมูล: CP POKHANG CO.,LTD. (1994)

ตารางที่ 9.9 การเปรียบเทียบศักยภาพเศรษฐกิจกลุ่มวิสาหกิจเชื้อสาเงินในเอเชียอาคเนย์

(ในหลัก ๑,๐๐๐ ล้านบาท)

ประเทศหรือ เขตพื้นที่	จำนวนวิสาหกิจ (แห่ง)	มูลค่าในตลาด หลักทรัพย์ (%)	ยอดขาย (%)	ขนาดสินทรัพย์ รวม (%)	จำนวนวิสาหกิจที่จัดว่าอยู่ในกลุ่มวิสาหกิจ เชื้อสาเงินขนาดใหญ่ที่สุด 100 อันดับแรก
ฮ่องกง	120	1,405.05 (29.94)	439.35 (27.98)	2,043.41 (31.65)	24
ไต้หวัน	167	1,171.69 (24.96)	697.01 (38.66)	1,403.12 (21.73)	27
ASEAN	313	2,116.64 (45.10)	523.91 (33.38)	3,009.47 (46.62)	40
มาเลเซีย	77	613.02 (13.44)	172.71 (11.00)	460.97 (7.14)	15
ไทย	45	632.00 (13.47)	100.44 (6.40)	1,120.98 (17.36)	10
สิงคโปร์	44	308.20 (10.83)	102.92 (6.55)	988.73 (15.01)	11
อินโดนีเซีย	33	271.70 (5.73)	135.59 (8.63)	377.94 (5.86)	6
ฟิลิปปินส์	14	73.69 (1.57)	12.25 (0.78)	80.85 (1.25)	2
รวม	500	4,693.35 (100.00)	1,570.27 (100.00)	6,456.03 (100.00)	100

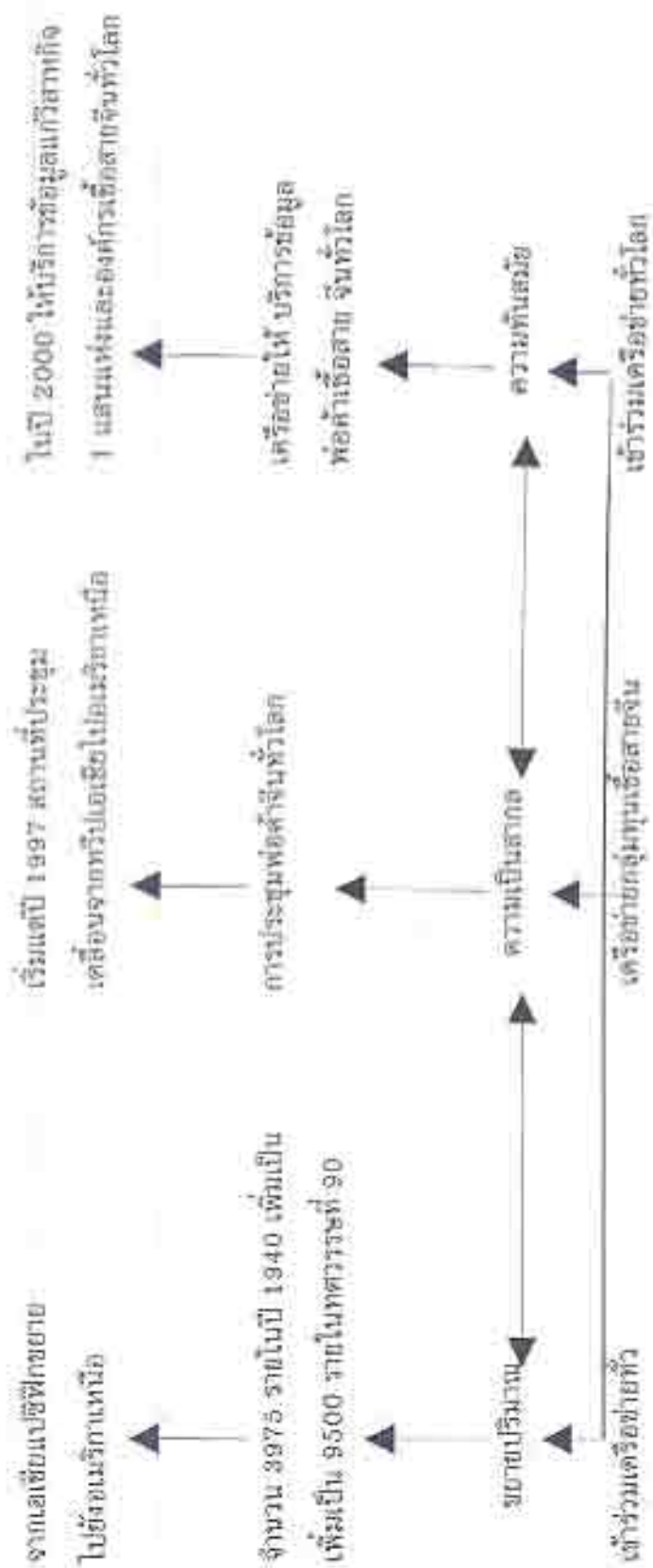
ข้อมูล: ตาราง "วิสาหกิจ 500 แห่ง" ในหนังสือ "Asia Newsworld" ปีที่ ๓ ฉบับ 22 ตุลาคม 1993

ตารางที่ ๑.10 ขั้นตอนการพัฒนาและการเคลื่อนไหวของกลยุทธ์ความร่วมมือไทย-จีนในเอเชียอาคเนย์

ยุค	คู่มือเชิงนโยบายและสภาพแวดล้อม		ยุทธศาสตร์	มูลค่าทุนไทยประมาณของ เมื่อเทียบกับมูลค่าของจีน (USD) (ในล้านดอลลาร์สหรัฐ)	ลักษณะของเงินทุน เมื่อเทียบกับมูลค่าของจีน (USD) (ในล้านดอลลาร์สหรัฐ)
	ประเทศไทย	ต่างประเทศ			
ก่อนสงครามโลก (ก่อนสงคราม 30)	1. โครงการสร้างเศรษฐกิจแบบใหม่ การผลิตและส่งออก สินค้าขึ้นรูปใหม่ 2. การขึ้นใหม่และขยาย ฐานการผลิตเป็นของตนเอง	1. แผนการปรับปรุงโครงสร้าง ครั้งที่ 1 และ 2 2. การรวมตัวกันของ ทุนเสรีภาพปี 1929-1933		๑.๕ ล้าน USD (M. G. Calma) ๑.๕ ล้าน USD (M. G. Calma)	การประมาณการของจีน ทุนเสรีภาพในรูปของ กลุ่มทุนขนาดเล็ก
ทศวรรษที่ ๕0-๕๙	1. การลงทุนของประเทศไทย ในจีน 2. การลงทุนของประเทศไทย ในจีน 3. นโยบายต่อต้านสงคราม การค้าเสรีไทยและจีน	1. แผนการปรับปรุงโครงสร้าง ครั้งที่ 1 และ 2 2. การรวมตัวกันของ ทุนเสรีภาพปี 1929-1933		๑.๕ ล้าน USD (M. G. Calma) ๑.๕ ล้าน USD (M. G. Calma)	การประมาณการของจีน ทุนเสรีภาพในรูปของ กลุ่มทุนขนาดเล็ก
ทศวรรษที่ ๖0	1. การพัฒนาอุตสาหกรรม ส่งออก 2. การพัฒนาอุตสาหกรรม ส่งออก 3. การพัฒนาอุตสาหกรรม ส่งออก	1. แผนการปรับปรุงโครงสร้าง ครั้งที่ 1 และ 2 2. การรวมตัวกันของ ทุนเสรีภาพปี 1929-1933		๑.๕ ล้าน USD (M. G. Calma) ๑.๕ ล้าน USD (M. G. Calma)	การประมาณการของจีน ทุนเสรีภาพในรูปของ กลุ่มทุนขนาดเล็ก

ชุด	อุปสงค์และสภาพแวดล้อม		มูลค่าทุนไทยประมาณร้อยละ สี่สิบในมูลค่ารวม	ลักษณะของเงินทุน เชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ
	ในประเทศ	ต่างประเทศ		
ทศวรรษที่ 80 (ครึ่งหลัง)	อุตสาหกรรมโครงสร้างพื้นฐาน 2. ผลิตภัณฑ์จากพืชและสัตว์ 1. การขยายตัวของอุตสาหกรรมส่งออก สินค้าอุตสาหกรรมเกษตร 2. สินค้าเกษตรที่สำคัญ : ข้าว, ถั่วเหลือง, กล้วย, ทุเรียน, มังคุด 3. สินค้าเกษตรที่นำเข้า : ข้าว, ถั่วเหลือง, กล้วย, ทุเรียน, มังคุด จากต่างประเทศ	การนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ สินค้าเกษตรและสินค้าอุตสาหกรรม การนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ การนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ การนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ การนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ	มูลค่าประมาณร้อยละสี่สิบในมูลค่ารวม มูลค่าประมาณร้อยละสี่สิบในมูลค่ารวม มูลค่าประมาณร้อยละสี่สิบในมูลค่ารวม มูลค่าประมาณร้อยละสี่สิบในมูลค่ารวม มูลค่าประมาณร้อยละสี่สิบในมูลค่ารวม มูลค่าประมาณร้อยละสี่สิบในมูลค่ารวม	ลักษณะของเงินทุนเชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ ลักษณะของเงินทุนเชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ ลักษณะของเงินทุนเชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ ลักษณะของเงินทุนเชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ ลักษณะของเงินทุนเชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ ลักษณะของเงินทุนเชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ
ทศวรรษที่ 90	1. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ	1. การพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม การพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม การพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม การพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม การพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม	มูลค่าประมาณร้อยละสี่สิบในมูลค่ารวม มูลค่าประมาณร้อยละสี่สิบในมูลค่ารวม มูลค่าประมาณร้อยละสี่สิบในมูลค่ารวม มูลค่าประมาณร้อยละสี่สิบในมูลค่ารวม มูลค่าประมาณร้อยละสี่สิบในมูลค่ารวม	ลักษณะของเงินทุนเชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ ลักษณะของเงินทุนเชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ ลักษณะของเงินทุนเชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ ลักษณะของเงินทุนเชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ ลักษณะของเงินทุนเชื้อสายจีนในเขตภาคเหนือ

รูปที่ 9.1 จิตทางแนวใหม่ทางชาตินิยมของเครือข่ายเชื้อสายจีน



ตารางที่ 9.1.1 เปรียบเทียบการลงทุนต่างชาติที่ไหลลงทุนโดยตรงในจีนปี 1979-1994

ลำดับที่	ประเทศ(เขต)	มูลค่าลงทุน (100 ล้านUSD)	%
	รวม	936.27	100
1	ฮ่องกง	581.09	60.76
2	ไต้หวัน	84.47	8.83
3	อเมริกา	77.32	8.08
4	ญี่ปุ่น	73.26	7.65
5	ASEAN	35.27	3.60

สถิติ : สถิติแยกตามอะปียองจีน (ไม่รวมการรับชำระหนี้สินค้ำ)

ตารางที่ 9.12 การเปลี่ยนแปลงด้านการลงทุนโดยตรงของประเทศไทยในเอเชียอาคเนย์ (ASEAN) ในจีน
(มูลค่าที่ใช้จริง)

	หน่วย: ล้าน USD										
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1998
รวมทุกประเทศ (A)	315.6	1,418.9	1,058.7	2,333.7	2,536.8	3,738.7	5,773.9	3,754.3	4,682.8	11,531.8	871,708.9
จีน	3.0	1.3	10.1	13.8	21.8	30.3	84.5	53.3	58.7	135.9	491.9
ไทย		4.6	8.3	9.1	11.2	7.3	10.7	7.8	18.7	34.3	214.4
มาเลเซีย		0.8	0.3	0.4	0.1	1.3	0.4	0.3	2.0	24.1	91.4
ฟิลิปปินส์	3.3	0.3	3.1	1.1	3.8	3.8	1.3	7.7	5.3	18.5	122.5
อินโดนีเซีย			8.1	0.3		0.3	1.4	1.0	2.2	75.2	117.8
รวมเอเชีย (B)	3.3	3.5	22.4	24.7	38.2	42.8	107.5	64.1	87.8	271.0	1,007.8
คิดรวมแล้ว		41.5	103.3	10.0	49.1	13.7	140.3	-27.3	37.3	208.9	271.0
เปรียบเทียบ (B.A)	0.6	0.6	1.1	1.1	1.8	1.1	3.7	1.7	1.9	2.4	3.0

9090 "สาธารณรัฐจีน" (ETAC) ในปี 1993 จนถึงปี 1996 และ 1998 จากข้อมูลจากแหล่งข้อมูล

บทที่ 10

การแข่งขันระหว่างทุนไทยกับทุนต่างชาติในจีน

สมภาพ นานะรังสรรค์

ความเบื้องต้น

จีนและไทยมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าระหว่างประเทศเนิ่นนานนับเป็นเวลาหลายศตวรรษมาแล้ว

นับตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระเพทราชาเป็นต้นมา กรุงศรีอยุธยาได้เปิดความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกเกือบทั้งหมด โดยมีเพียงฮอลันดาเท่านั้นที่ยังคงได้รับอนุญาตให้เข้ามาค้าขาย

ในขณะเดียวกันกรุงศรีอยุธยาหันเหไปค้ากับจีนเพิ่มขึ้น ส่งผลให้คนเชื้อสายจีน ไม่เพียงมีบทบาทด้านการค้าเท่านั้น หากแต่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยเป็นขุนนางระดับสูงด้วย ตัวอย่างเช่น ตำแหน่งออกญาพระคลัง สมุหพระกลาโหม สมุหนายก ฯลฯ

ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทยและจีน ยังคงดำรงสืบต่อกันมาด้วยระยะเวลาอันยาวนาน และจีนได้ดำรงฐานะคู่ค้าที่สำคัญที่สุดของไทยมาเกือบตลอดระยะเวลาหลายศตวรรษที่ผ่านมา แม้ว่าจะมีบางช่วงเวลาที่การค้าระหว่างไทยกับจีนซบเซาลงบ้าง ตัวอย่างเช่น ในช่วงประมาณกลางรัชกาลที่ 3 ของสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งจีนมีปัญหาความขัดแย้งทางเศรษฐกิจและการเมืองกับอังกฤษ ส่งผลให้เศรษฐกิจจีนต้องทรบเรลง ฯลฯ

ในยุคประวัติศาสตร์ร่วมสมัย นับตั้งแต่จีนได้เปลี่ยนแปลงการปกครองไปใช้ระบบสังคมนิยม ในปี 1949 เป็นต้นมา ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทยและจีนก็ได้ซบเซาจนถึงขั้นยุติลงอีกครั้งหนึ่ง

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการทูตของทั้งสองประเทศได้หวนคืนมาอีกครั้งหนึ่งในปี 1975 เมื่อม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของไทยในขณะนั้นได้เดินทางเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน และมีการเปิดความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง

พัฒนาการของเศรษฐกิจจีนหลังเริ่มใช้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในปี 1976

ภายหลังสิ้นสุดกรรมของประธานเหมาเจ๋อตงในปี 1976 พร้อมกับการหวนกลับสู่อำนาจของนายเติ้งเสี่ยวผิง จีนก็ได้เริ่มปฏิรูปเศรษฐกิจ ภายใต้นโยบาย "สี่ทันสมัย" อันประกอบไปด้วยการพัฒนาการเกษตร อุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการทหาร

"รูปธรรม" ของนโยบายเศรษฐกิจใหม่ของจีน ปรากฏออกมาในรูปการส่งเสริมการค้า การลงทุน รวมถึงการจัดการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ (Special Economic Zones - SEZ's) โดยการให้สิทธิพิเศษในด้านต่าง ๆ ตัวอย่างเช่นด้านภาษีอากร ฯลฯ แก่กับนักลงทุนต่างชาติที่เข้ามาลงทุน รวมถึงการให้การส่งเสริมทางการเงินการธนาคาร การเอื้ออำนวยความสะดวกแก่นักลงทุน โดยการลดขั้นตอนการติดต่อกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของทางการจีน ฯลฯ

การปฏิรูปเศรษฐกิจของจีนซึ่งเริ่มต้นประมาณปี 1978 ภายใต้นโยบาย "สี่ทันสมัย" ของนายเติ้งเสี่ยวผิง ได้ก่อผลผลิตให้แก่เศรษฐกิจจีนไม่ใช่น้อย โดยในช่วงระหว่างปี 1978-1985 รายได้ต่อหัวของชาวชนบทจีน ได้เพิ่มจาก 134 หยวนเป็น 397 หยวน

มาตรการที่จีนได้ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจแผนใหม่ในปี 1978 เป็นต้นมา ประกอบด้วย

- (1) มุ่งเน้นการกระจายอำนาจออกจากส่วนกลาง
- (2) โน้มน้าวและเสริมภาพแก่ผู้ประกอบการเศรษฐกิจมากขึ้น
- (3) ยินยอมให้กลไกราคาเข้ามามีส่วนสำคัญในระบอบตลาด

มาตรการที่สำคัญประการหนึ่ง ซึ่งก่อผลผลิตให้แก่เศรษฐกิจจีนหลังปี 1978 ก็คือมาตรการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น การลดอัตราภาษีอากรแก่บริษัทร่วมทุนจากต่างประเทศ ป้อนกับไม่ให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่เก็บค่าธรรมเนียมตามอำเภอใจ การอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานเช่น การไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ระบบการคมนาคมขนส่ง ฯลฯ การปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงานของเจ้าหน้าที่จีนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการลงทุน การสร้างหลักประกันว่าทางการจีนจะไม่แทรกแซงกิจการของบริษัทร่วมทุนฯ ฯลฯ

ตัวอย่างของนโยบายภาษีอากรก็เช่น การประกาศใช้กฎหมายฉบับใหม่ซึ่งอนุญาตให้บริษัทต่างชาติ สามารถนำเข้าสินค้าทุนต่าง ๆ เช่น เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ รวมถึงการนำเข้าวัตถุดิบ เชื้อเพลิง ฯลฯ โดยยกเว้นอากรขาเข้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่กิจการที่ผลิตเพื่อการส่งออกต่าง ๆ

นโยบายทางเศรษฐกิจใหม่ข้างต้น ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหลายต่อหลายประการในทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น ผลผลิตทางอุตสาหกรรมได้ขยายตัวขึ้นมาถึงร้อยละ 17 ต่อปีในช่วงระหว่างปี 1978-1985 ขณะที่อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) ก็มีการขยายตัวในระดับกว่า 10% ต่อปีเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม การขยายตัวทางเศรษฐกิจอันค่อนข้างร้อนแรงข้างต้น ก็ได้นำไปสู่ ปัญหาการใช้นโยบาย "สี่ทันสมัย" ของจีนในทศวรรษที่ 1980 ไม่ใช่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเริ่มต้นครึ่งหลังของทศวรรษนี้

การขยายตัวทางเศรษฐกิจ ได้นำไปสู่การพุ่งทะยานขึ้นของอัตราเงินเฟ้อ ซึ่งมีอัตราเฉลี่ยสูงถึงร้อยละ 20 ต่อปีในช่วงกลางทศวรรษที่ 1980 ส่งผลให้ทางการจีนต้องหาทางควบคุมปัญหาดังกล่าว โดยการจำกัดการให้สินเชื่อ การยกเลิกโครงการลงทุนขนาดใหญ่หลายโครงการ การควบคุมการดำเนินธุรกิจต่างๆ อย่างเข้มงวดมากขึ้น ฯลฯ เพื่อหาทางยับยั้งการขยายตัวทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญในการกระตุ้นอัตราเงินเฟ้อ

ยิ่งไปกว่านั้นในปี 1986 จีนยังเผชิญกับปัญหาความผันผวนของการค้าระหว่างประเทศ อันเนื่องมาจากการอ่อนตัวลงของราคามันดิบซึ่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญของจีนในขณะนั้น โดยเป็นที่ประมาณการกันว่ารายได้จากส่งออกน้ำมันดิบของจีนได้ลดลงจาก 7,400 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี 1985 เหลือเพียง 3,800 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี 1986

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น การลงทุนจากต่างประเทศในจีนก็ได้ลดทอนลงด้วย อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น การดำเนินมาตรการควบคุมธุรกิจที่เข้มงวดมากขึ้นซึ่งขึ้นรองทางการจีนเอง รวมตลอดถึงปัญหาการขาดแคลนเงินตราต่างประเทศของจีน ซึ่งนำไปสู่ข้อจำกัดในการร่วมลงทุนกับต่างประเทศ โดยในปี 1986 การลงทุนจากต่างประเทศได้ลดลงจากปี 1985 ถึงร้อยละ 20

มีข้อที่น่าสนใจต่อไปว่า แม้ว่าการลงทุนจากต่างประเทศจะเริ่มหลังโหลเข้ามาตั้งแต่ปี 1979 และมีการทำสัญญาลงทุนเป็นมูลค่าค่อนข้างสูง แต่จำนวนเงินทุนที่ต่างชาตินำเข้ามาลงทุนจริง ๆ ก็มีเพียงประมาณหนึ่งในสี่ของยอดเงินลงทุนที่มีการทำสัญญากันเท่านั้น

ในช่วงระหว่างปี 1985-1986 จีนได้ปฏิรูประบบราคาโดยการผ่อนคลายในหลาย ๆ ด้าน เช่น ลดความเข้มงวดในการควบคุมระบบราคาสินค้าอุปโภคบริโภคหลายรายการ และให้กลไกตลาดสามารถทำงานได้ จากมาตรการข้างต้น แผนกเข้ากับความต้องการบริโภคภายในประเทศที่ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก รวมตลอดถึงการที่ปริมาณเงินหมุนเวียนในระบบ เศรษฐกิจได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นเกินกว่าเป้าหมายที่กำหนดโดยธนาคารชาติ เพราะมีการกระจายบทบาทการให้สินเชื่อแก่ธนาคาร

ในระดับณฑลและระดับท้องถิ่นเพิ่มขึ้น ขณะที่ธนาคารดังกล่าวเองยังด้อยประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ได้ส่งผลให้ภาวะเงินเฟ้อปะทุขึ้นอีกครั้งในปี 1987

เมื่อทางการจีนไม่สามารถควบคุมราคาทั้งค่าอุปโภคบริโภคและค่าส่งไว้ได้ ได้ส่งผลให้ต้องหวนกลับไปใช้วิธีการปันส่วนอาหารอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ยกเลิกระบบนี้ไปตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา และต้องหาทางควบคุมราคาสินค้าอย่างเข้มงวดงวดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมราคาวัตถุดิบ ค่าระวางสินค้า ฯลฯ

ในช่วง 1986-1987 การขยายตัวทางเศรษฐกิจของจีนยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยมีระดับสูงถึงร้อยละ 10 และร้อยละ 9.4 ในปี 1986 และ 1987 ตามลำดับ และขยายตัวสูงถึงร้อยละ 11.2 ในปี 1988

จากปัญหามานับปีที่เผชิญอยู่ดังกล่าวข้างต้น ทางการจีนจึงต้องเปลี่ยนเป้าหมายทางเศรษฐกิจใหม่ในปี 1988 โดยทำการจำกัดความต้องการบริโภคภายในประเทศ ควบคุมการลงทุนรวมตลอดถึงการติดต่อนหรือยกเลิกอำนาจการปล่อยกู้ของธนาคารต่างๆ เช่น การยกเลิกการปล่อยกู้แก่กิจการที่ด้อยประสิทธิภาพ ระงับการให้สินเชื่อแก่บริษัทต่างๆ จากที่เคยให้ถึง 700,000 แห่ง เหลือเพียงร้อยละ 15 ของกิจการที่เคยให้กู้ข้างต้นเท่านั้น

นอกจากนั้นรัฐยังต้องปรับปรุงมาตรการทางการคลัง เช่น การจัดเป็นภาษีอากรให้เข้มงวดมากขึ้น เพราะรายได้ภาษีอากรในปี 1987 ได้ตกต่ำลงมาก ทำให้รัฐต้องหาทางออกโดยการพิมพ์ธนบัตรออกมาใช้เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งซึ่งเร่งกระแสเงินเฟ้อ

แม้ว่าทางการจีน ได้พยายามหาทางเยียวยาแก้ไขปัญหาลายต่อหลายประการที่ตามมากับนโยบาย “สี่ทันสมัย” แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งปัญหาดังกล่าว ก็เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งซึ่งนำไปสู่วิกฤตการณ์ทางการเมืองกรณีเหตุการณ์ “เทียนอันเหมิน” ในเดือนมิถุนายน 1989

จากเหตุการณ์ในวิกฤตการณ์เดือนมิถุนายน 1989 ทางการจีนเองต้องดำเนินมาตรการปฏิรูปเศรษฐกิจใหม่ในหลาย ๆ ด้าน เช่น

(1) นโยบายต่อธุรกิจเอกชน ได้ดำเนินนโยบายจำกัดจำนวนของธุรกิจเอกชนในสหภาพพร้อมกับส่งเสริมบทบาทของรัฐวิสาหกิจขนาดใหญ่เพิ่มขึ้น

(2) นโยบายรวมศูนย์อำนาจการควบคุมเศรษฐกิจเข้าสู่ส่วนกลาง โดยพรรคคอมมิวนิสต์จีน เข้าควบคุมเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม เช่น การกำหนดราคา การวางแผนเศรษฐกิจ การดูแลเขตเศรษฐกิจพิเศษ การเข้าควบคุมรัฐบาลท้องถิ่น โดยพรรคคอมมิวนิสต์อย่างใกล้ชิดขึ้น

(3) นโยบายประหยัดถูกนำมาใช้เพื่อลดสภาวะเงินเฟ้อ และชะลอการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เคยมีระดับสูงมาก

ในปี 1989 อันเป็นปีวิกฤติการณ์ อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจได้ชะลอตัวลง โดยที่ GNP ขยายตัวเพียงร้อยละ 4 เปรียบเทียบกับการขยายตัวระหว่างร้อยละ 9.4-11.2 ต่อปีในช่วง 1986-1988 และอุตสาหกรรมขยายตัวเพียงร้อยละ 6.8 (เทียบกับร้อยละ 20.7 ในปี 1988)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนจะชะงักงันลงหลังเหตุการณ์ไม่สงบ "เทียนอันเหมิน" แต่หลังจากนั้นเพียงไม่นานนัก เศรษฐกิจจีนก็ได้ฟื้นตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และนับตั้งแต่ปี 1992 เป็นต้นมา การขยายตัวของเศรษฐกิจจีนก็ได้พุ่งทะยานขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ช่วงระหว่างปี 1992-1993 GNP ได้เพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 13 ต่อปีโดยเฉลี่ยอันเป็นการขยายตัวที่มีอัตราสูงที่สุดในโลก และทางการเงินเองก็มีนโยบายเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศอย่างกว้างขวางขึ้น โดยในปี 1993 มูลค่าการลงทุนจากต่างประเทศ ได้เพิ่มสูงขึ้นกว่าปีก่อนหน้านั้นถึงร้อยละ 138 คือมีโครงการลงทุนที่ได้รับการอนุมัติจากทางการเงิน คิดเป็นมูลค่า 111,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และมีการลงทุนจริงคิดเป็นมูลค่า 26,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (เทียบกับ 11,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐในปี 1992)

มูลค่าการลงทุนดังกล่าว ทำให้จีนกลายเป็นประเทศที่ได้รับเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศมากเป็นอันดับ 3 ของโลก (รองจากสหรัฐฯ ซึ่งรับการลงทุนจากต่างประเทศคิดเป็นมูลค่าประมาณ 32,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐในปี 1993)

ในปี 1994 การลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศในจีน ได้เพิ่มขึ้นต่อไปอีก โดยมีเงินลงทุนจริงคิดเป็นมูลค่า 33,800 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (มากกว่ามูลค่าการลงทุนจากต่างประเทศโดยตรงตั้งแต่ปี 1979 ถึง 1991 รวมกัน) ในปีเดียวกันนี้ สหรัฐฯ มีมูลค่าการลงทุนจากต่างประเทศ 47,200 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (ข้อมูลจากบริษัทบริการข้อมูลผู้จัดการจำกัด)

ระหว่างครึ่งปีแรกของปี 1995 ทางการเงินได้อนุมัติการลงทุนใหม่ ๆ อีก 15,740 โครงการ มีมูลค่าประมาณ 31,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และมีการลงทุนจริงคิดเป็นมูลค่า 18,370 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

เป็นที่คาดกันว่าภายในสิ้นปี 1995 จะมีเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศในจีนคิดเป็นมูลค่าประมาณ 95,500 ล้านดอลลาร์สหรัฐ จากโครงการลงทุนทั้งหมดประมาณ 220,000 โครงการ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 9 (1996-2000)

แม้ว่าการปฏิรูปเศรษฐกิจในช่วงหลังวิกฤติการณ์ “เทียนอันเหมิน” ในกลางปี 1989 ได้ส่งผลให้เศรษฐกิจของจีนขยายตัวขึ้นมาก แต่พัฒนาการทางเศรษฐกิจดังกล่าวก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ ตัวอย่างเช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางฐานะความเป็นอยู่ระหว่างคนส่วนน้อยที่อาศัยอยู่ในเขตเศรษฐกิจพิเศษตามมณฑลที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเล กับฐานะของชนส่วนใหญ่อีกกว่า 900 ล้านคนที่อาศัยอยู่ในมณฑลด้านในหรือเขตชายแดนของจีน ฯลฯ โดยที่ต่างมองว่าทางฐานะความเป็นอยู่ของผู้คนส่วนน้อยกับส่วนใหญ่ดังกล่าวยังคงขยายตัวต่อไปเรื่อย ๆ ท่ามกลางปัญหาเงินเฟ้อที่ยังคงดำรงอยู่ในระดับสูง (อัตราเงินเฟ้อในปี 1994 เท่ากับ ร้อยละ 24 เศษ ขณะที่ปี 1995 เท่ากับร้อยละ 14.8) แล้ว ปัญหาความขัดแย้งทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองในจีน ก็คงเป็นวาระที่หลีกเลี่ยงได้ยาก ดังอุทกธารณ์ที่เคยเกิดขึ้นในเหตุการณ์ “เทียนอันเหมิน” ในปี 1989

เพื่อให้การพัฒนาเศรษฐกิจมีความสมดุลยิ่งขึ้น จีนได้ประกาศใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (1996 - 2000) และ 15 ปี (1996-2010)

สาเหตุที่นำไปสู่การประกาศใช้แผนพัฒนาฯ ดังกล่าวเกิดจากปัญหาทางการพัฒนาของจีนหลายประการคือ

- 1) ปัญหาความอ่อนแอและด้อยพัฒนาของภาคการเกษตร ซึ่งยังไม่สามารถเพิ่มผลผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการบริโภคของประชาชน
- 2) ปัญหาความด้อยประสิทธิภาพของรัฐวิสาหกิจ ซึ่งยังมีระบบการบริหารที่ไม่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Market Economy)
- 3) ความกดดันของปัญหาเงินเฟ้อ (Inflation)
- 4) การขาดแคลนเงินทุนภายในประเทศ
- 5) การบริหารระบบเศรษฐกิจยังมีประสิทธิภาพไม่สูงพอ
- 6) ปัญหาการว่างงานและการขาดแคลนทรัพยากร เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรที่มีอยู่

7) ปัญหาล้างแวล้อมล้อมโทรม และความไม่สมดุลทางนิเวศวิทยา

8) ความเหลื่อมล้ำระหว่างภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเล และพื้นที่ด้านในของประเทศซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม

9) ปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน

จากปัญหามานับประการที่ตามมากับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบใหม่ข้างต้น ได้ส่งผลให้พรรคคอมมิวนิสต์จีนผ่านมติแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 และแผนพัฒนาฯ ระยะ 15 ปี (1996-2010) ออกมาใช้ ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการพัฒนาทั้งนี้คือ

(1) เมื่อสิ้นสุดปี 2000 ผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (GDP) ของจีนจะเพิ่มขึ้นอีก 2 เท่าตัว จากปี 2523

(2) แผน 15 ปีข้างหน้า การพัฒนาเศรษฐกิจของจีน จะบรรลุเป้าหมายสำคัญ 2 ประการคือ

ประการแรก ระบบเศรษฐกิจของจีนจะพัฒนาจากระบบเศรษฐกิจแบบวางแผนดั้งเดิม เป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Market Economy) แบบสังคมนิยม

ประการที่สอง การขยายตัวทางเศรษฐกิจ จะเป็นไปแบบสมดุลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ และการพัฒนามีความต่อเนื่อง รวดเร็ว แต่มั่นคง

เพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการพัฒนาข้างต้น จีนได้กำหนดกลยุทธ์ทางการพัฒนาดังต่อไปนี้

(1) ปรับปรุงองค์การการพัฒนาเศรษฐกิจให้มีประสิทธิภาพ

(2) พัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ทันสมัย

(3) พัฒนาบุคลากรของจีนเพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาประเทศ

(4) ส่งเสริมการพัฒนาภาคการเกษตร และให้ความสำคัญกับภาคการผลิตนี้ให้อยู่ในอันดับต้นๆ เพื่อให้จีนสามารถพึ่งพาตนเองด้านอาหารได้ และช่วยลดปัญหาเงินเฟ้ออันเกิดจากการเพิ่มของราคาอาหาร

(5) ปฏิรูปรัฐวิสาหกิจ และใช้รัฐวิสาหกิจเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจระบบตลาดแบบสังคมนิยม

เท่าที่เป็นอยู่รัฐวิสาหกิจของจีนยังเป็นแหล่งรองรับการจ้างงานจำนวนมาก โดยจ้างงานได้ถึง 107 ล้านคน

(6) ส่งเสริมภาคเอกชนให้มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนจากต่างประเทศภายใต้ระบบเศรษฐกิจเปิด

(7) ส่งเสริมการทำงานของกลไกเศรษฐกิจแบบตลาดภายใต้การควบคุมทางด้านกว้าง

(8) ให้นโยบายท้องถิ่นภูมิภาคทางการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมจากรัฐบาลในส่วนกลางอย่างเป็นระบบ

(9) เน้นนโยบายการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ และให้แต่ละภูมิภาคมีการประสานประโยชน์ซึ่งกันและกัน เพื่อลดช่องว่างระหว่างภูมิภาคลง โดยที่พื้นที่ชายฝั่งทะเลจะต้องมีส่วนช่วยเหลือให้พื้นที่ด้านในมีการพัฒนาเพิ่มขึ้น

(10) ลดช่องว่างทางรายได้ระหว่างบุคคลให้ลดน้อยลง

(11) ส่งเสริมความสมดุลทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้ดำเนินควบคู่กันไป

(12) ส่งเสริมการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ เช่น การสื่อสารและการคมนาคมขนส่ง ฯลฯ

เพื่อให้กลยุทธ์ทางการพัฒนา ดังกล่าวมีรูปธรรมและสามารถปฏิบัติได้ (Practical) มากยิ่งขึ้น ทางจีนได้กำหนดมาตรการทางการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 และแผน 15 ปี ไว้ดังต่อไปนี้

ภาคเกษตรกรรม จะส่งเสริมการผลิตผลผลิตหลัก ๆ 3 ประการคือ อาหาร ฝ้าย และน้ำมันบริโภค

สำหรับการส่งเสริมการผลิตอาหารนั้น ได้มีมาตรการดังนี้

(ก) คุ้มครองสิทธิในพื้นที่เพาะปลูก และการขยายพื้นที่ทำการเพาะปลูกโดยการบุกเบิกพื้นที่ใหม่ ๆ ที่ยังรกร้างว่างเปล่า และคุ้มครองพื้นที่ผลิตธัญพืชในระยะยาว

(ข) พัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานทางการเกษตร เช่น ระบบการชลประทานที่มีประสิทธิภาพ

(ค) ปรับปรุงพื้นที่การผลิตที่ดีอยู่ประสิทธิภาพ เช่น ขาดความอุดมสมบูรณ์ ฯลฯ ให้สามารถทำการผลิตได้ดียิ่งขึ้น

(ง) ส่งเสริมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการผลิต รวมตลอดถึงการพัฒนาระบบส่งเสริมการผลิต (Agricultural Extension) และพัฒนาเมล็ดพันธุ์ทั้งจากสายพันธุ์ภายในประเทศเองและนำเข้าจากต่างประเทศ

(จ) พัฒนาอุตสาหกรรมเกษตร (Agro-Industries) โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงงานผลิตวัสดุการเกษตร เช่น ปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช เครื่องจักรกลทางการเกษตร ฯลฯ

(ฉ) พยุงราคาข้าวเปลือกจากรัฐบาลเพิ่มขึ้นร้อยละ 20 ในปี 1995

ทั้งนี้รัฐบาลจะใช้นโยบายทางการคลัง และนโยบายการพัฒนาดิน ฯลฯ มาส่งเสริมการพัฒนาภาคเกษตรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ด้านการพัฒนาภาคเกษตรประสบความสำเร็จ นอกจากเป็นการลดช่องว่างทางการกระจายรายได้ระหว่างเมืองกับชนบทแล้ว ยังเป็นการลดการอพยพเข้าเมืองเพื่อหางานทำของชาวนบท ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของจีนในขณะนี้ด้วย

ภาคอุตสาหกรรม มีมาตรการทางการพัฒนาดังนี้

(ก) ส่งเสริมอุตสาหกรรมรากฐาน เช่น การใช้ทรัพยากรทางน้ำ การพลังงาน การคมนาคมขนส่ง ฯลฯ เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจของประเทศ

ในด้านพลังงานนั้น จะมุ่งพัฒนาพลังงานไฟฟ้าเป็นหลักโดยใช้ถ่านหินเป็นวัตถุดิบ รวมตลอดถึงส่งเสริมการทูตเจาะน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ ส่วนด้านคมนาคม จะส่งเสริมการขนส่งโดยรถไฟเป็นหลัก เสริมด้วยการขนส่งทางรถยนต์และทางอากาศ ส่วนการสื่อสารจะเน้นการพัฒนาโครงข่ายใยแก้ว

(ข) ส่งเสริมการขยายตัวของอุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่น อิเล็กทรอนิกส์ ปิโตรเคมี เครื่องจักรกล ยานยนต์ การก่อสร้าง ฯลฯ

(ค) ปฏิรูปอุตสาหกรรมด้านการบริการการผลิตสินค้าให้สามารถแข่งขันกับต่างประเทศได้มากยิ่งขึ้น

การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีมาตรการพัฒนาดังนี้

(ก) เร่งพัฒนาเทคโนโลยีพื้นฐานใหม่ ๆ แล้วนำออกเผยแพร่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจในด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

(ข) พัฒนาเทคโนโลยีขั้นสูง โดยการติดตามกระแสพัฒนาการของเทคโนโลยีโลกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคโนโลยีชีวภาพ (Bio-Technology) ระบบอิเล็กทรอนิกส์ เทคโนโลยีข่าวสาร (Information Technology) เทคโนโลยีอวกาศ เทคโนโลยีการบินและทางทะเล ฯลฯ

(ค) ยกระดับการศึกษาและพัฒนากระบวนการศึกษาของจีน เพื่อให้สามารถเรียนรู้และพัฒนาเทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และจีนมีนโยบายกำหนดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้อยู่ในเกณฑ์ 9 ปี และถ้าจิตสภาพไม่พร้อมก็ของอยู่ใหญ่ให้หมดสิ้นไปภายในปี ค.ศ. 2000 นี้

ธุรกิจบริการ นักลงทุนต่างชาติจะได้รับอนุญาตให้ทำธุรกิจการบริการ เช่น การเงิน การธนาคาร การค้าปลีก ค้าส่ง ฯลฯ เพิ่มขึ้น

การควบคุมจำนวนประชากร จะควบคุมให้อยู่ในระดับ 1,300 ล้านคนในปี 2000 และ 1,400 ล้านคนในปี 2010

เป้าหมายอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการควบคุมเงินเฟ้อ

(ก) เป้าหมายความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จะควบคุมการขยายตัวของ GDP ให้อยู่ในระดับร้อยละ 8 ต่อปีโดยเฉลี่ยระหว่างปี 1996-2000 ซึ่งอยู่ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9

(ข) อัตราเงินเฟ้อ จะควบคุมไม่ให้เกินร้อยละ 10 ในปี 1996 และน้อยกว่าร้อยละ 8 ในปี 1997 จนถึงปี 2000

แนวโน้มการลงทุนจากต่างประเทศในจีน

การลงทุนจากต่างประเทศในสาธารณรัฐประชาชนจีน ได้เพิ่มสูงขึ้นอีกครั้งหนึ่งหลังวิกฤติการณ์ “เทียนอันเหมิน” ในปี 1989

ระหว่าง 4 ปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (1991-1994) จีนได้ร่วมระดมใน สัญญาการลงทุนกับต่างประเทศถึงกว่า 193,000 รายการ คิดเป็นมูลค่าการลงทุนกว่า 306,050 ล้านเหรียญสหรัฐ โดยที่โครงการที่เริ่มดำเนินการแล้วมีมูลค่าการลงทุนประมาณ 113,000 ล้านเหรียญสหรัฐ (37% ของโครงการที่มีการลงนามในสัญญา)

มูลค่าการลงทุนจริงดังกล่าวได้เพิ่มขึ้นจากในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (1986-1990) อันเป็นช่วงยากลำบากของเศรษฐกิจและการเมืองจีนถึง 1.4 เท่าตัว

เป็นที่คาดกันว่า เมื่อสิ้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (ปี 1991-1995) มีต่างชาติเข้าไปลงทุนในจีนคิดเป็นมูลค่าถึงประมาณ 150,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ หรือเฉลี่ยปีละ 30,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ซึ่งมากกว่าในช่วงแผนพัฒนาที่ 7 ถึงประมาณ 2 เท่าตัว

การวางพื้นฐานทางการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศของจีน มีการดำเนินการดังนี้

1) การลงทุนด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (1991-1995) ทางการจีนได้จัดสรรรายได้จากกระทรวงการคลังจำนวนมหาศาลในการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน (Infrastructure) เพื่อดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศเพิ่มขึ้น โดยได้ใช้จ่ายเงินถึง 385,000 ล้านดอลลาร์ (ประมาณ 46,200 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ) เพื่อการนี้ อันเป็นระดับการใช้จ่ายที่เพิ่มไปจากในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (1986-1990) ถึงเกือบร้อยละ 16 (ช่วงแผนฯ 7 จีนใช้เงินลงทุนด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานไปประมาณ 325,000 ล้านดอลลาร์)

2) มีการลงทุนด้านวิจัยและพัฒนา (Research and Development - R&D) เพื่อค้นคว้าพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ถึง 176,300 ล้านดอลลาร์ (ประมาณ 21,156 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ) อันเป็นระดับที่เพิ่มขึ้นกว่าช่วงแผนฯ 7 ถึง 1.5 เท่าตัว

ด้านการพัฒนาภาคเกษตรเอง ทางการจีนก็ได้ใช้จ่ายเงินประมาณ 167,000 ล้านดอลลาร์ (ประมาณ 20,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ) ในการพัฒนาเช่นกัน (เพิ่มจากช่วงระหว่างแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ประมาณ 1 เท่าตัว)

นอกจากการพัฒนาข้างต้นแล้ว ตลอดช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จีนยังได้ใช้จ่ายงบประมาณจำนวนมหาศาลในการพัฒนาเศรษฐกิจในด้านต่าง ๆ ของประเทศ โดยใช้จ่ายเงินถึงกว่า 6 ล้านล้านหยวน (ประมาณ 720,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ) ในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานต่าง ๆ การพัฒนาแหล่งพลังงาน การขยายทางรถไฟเกือบ 6,000 กิโลเมตร สร้างรางรถไฟรางคู่ประมาณ 3,400 กม. พัฒนาท่าเรือชายฝั่งทะเลให้สามารถรองรับการขนถ่ายสินค้าได้เพิ่มขึ้นอีก 116 ลำตัน และเส้นทางรถยนต์ 12,200 กม.

แหล่งเงินทุนที่สำคัญที่จีนใช้พัฒนาเศรษฐกิจของประเทศมาจากรายได้เข้าคลังที่เพิ่มสูงขึ้นเป็นอย่างมาก ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เช่นกัน โดยใน 4 ปีแรกของแผนฯ สามารถสร้างรายได้เข้าคลังถึงกว่า 1.6 ล้านล้านหยวน (194,400 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ) และคาดว่าในปี 1995 จะมีเงินเข้าคลังอีกประมาณ 600,000 ล้านดอลลาร์ ส่งผลให้ตลอดช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 รัฐบาลจีนมีมาก

ได้เข้าคลังทั้งสิ้น 2.22 ล้านล้านหยวน เทียบกับ 1.23 ล้านล้านหยวน (154,400 ล้านดอลลาร์สหรัฐ) ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (1986-1990) หรือเพิ่มขึ้นประมาณ 1 ล้านล้านหยวน

3) การใช้มาตรการส่งเสริมการลงทุน

นับตั้งแต่ปี 1979 จีนได้ค่อย ๆ เปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศ โดยเริ่มต้นเปิดเขตเศรษฐกิจพิเศษ 5 แห่งคือ เซินเจิ้น จูไห่ ชัวเถา เซี่ยเหมิน และไหหลำ

ต่อมาจีนก็ได้เปิดเขตเศรษฐกิจสำหรับการรองรับการลงทุนจากต่างประเทศอีก 14 เมือง ซึ่งตั้งอยู่ในเขตแนวชายฝั่งทะเลในเขตลุ่มแม่น้ำแยงซีกับเขตดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำจูเจียง แถบพื้นที่ไต้หวัน ฮ่องกง ไหลำ แห่มเหเหลียวตงและซานตง ซึ่งล้อมรอบอ่าวไต้หนานตอนกลาง

มาตรการในการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศข้างต้นมีดังต่อไปนี้

(1) เขตเศรษฐกิจพิเศษ นักลงทุนต่างชาติที่เข้าไปลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ จะได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ คือ

- ภาษีเงินได้นิติบุคคล เก็บร้อยละ 15 โดย 2 ปีแรกยกเว้น และปีที่ 3-5 เก็บเพียงครึ่งเดียว
- สำหรับอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีทันสมัย จะได้รับการลดครึ่งภาษีเงินได้นิติบุคคลต่อไปอีก 3 ปี
- หากผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้นั้นมีการส่งออกตั้งแต่ร้อยละ 70 ขึ้นไป จะเสียภาษีเงินได้ร้อยละ 10
- ผลิตภัณฑ์ที่ส่งออกนั้น จะได้รับการยกเว้นอากรส่งออกและภาษีมูลค่าเพิ่ม
- คิดค่าใช้ที่ดินในระดับค่อนข้างต่ำ

(2) เมืองเปิดตามชายฝั่งทะเล ได้รับสิทธิพิเศษทางการลงทุน ดังนี้

- การลงทุนในกิจการที่เกี่ยวข้องกับการผลิต คิดภาษีเงินได้นิติบุคคลร้อยละ 24
- การประกอบธุรกิจดังต่อไปนี้ จะเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลร้อยละ 15 คือ การผลิตที่ใช้ทักษะหรือเทคโนโลยีสูง โครงการลงทุนที่มีมูลค่าเกิน 30 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และมีการคืนทุนในระยะยาว โครงการที่เกี่ยวข้องกับการพลังงาน การคมนาคม ท่าเรือ การจัดตั้งธนาคารทุนต่างชาติ

ธนาคารร่วมทุนต่างชาติ ฯลฯ โดยที่ผู้ลงทุนต่างชาติหรือสาขานำเงินทุนจากสำนักงานใหญ่ มาลงทุนเกินกว่า 10 ล้านเหรียญ และมีระยะเวลาดำเนินการเกินกว่า 10 ปี การลงทุนในโครงการที่รัฐให้การสนับสนุน

- ธุรกิจส่งออก หากการส่งออกมีมูลค่าเกินร้อยละ 70 ของมูลค่าการผลิตรวม จะเก็บภาษีเงินได้ฯ เพียงครึ่งหนึ่งของอัตราร้อยละ 24

- กิจกรรมที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง และสมัยใหม่ ถ้าหากดำเนินกิจการครบกำหนดระยะเวลาที่ได้รับการยกเว้นภาษีแล้ว แต่ยังคงใช้เทคนิคที่ทันสมัยต่อไป สามารถรับการลดหย่อนภาษีลงครึ่งหนึ่งต่อได้อีก 3 ปี

- ถ้าเป็นโครงการร่วมทุนก่อสร้างท่าเรือ ที่มีระยะเวลาดำเนินการเกิน 15 ปี จะมีสิทธิยื่นขอยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลช่วงปีที่ 1-5 และลดภาษีเงินได้ฯ ลงครึ่งหนึ่งในช่วงปีที่ 6-10

- กิจกรรมที่นำเข้าเพื่อการลงทุน และลงทุนเพิ่มเติมสำหรับอุปกรณ์การผลิต อุปกรณ์การประกอบ การ วิจัยต่อสร้ง ได้รับการยกเว้นภาษีนำเข้า ภาษีมูลค่าเพิ่ม และภาษีโกศภณฑ์

- กิจกรรมที่มีการนำเข้าวัตถุดิบ ชิ้นส่วน ส่วนประกอบ วัสดุหีบห่อ ที่ใช้เพื่อการส่งออก จะได้รับการยกเว้นภาษีมูลค่าเพิ่ม ภาษีโกศภณฑ์ แต่ส่วนที่ผลิตเพื่อจำหน่ายในประเทศต้องเสียภาษีตามกำหนด

นอกจากใน 2 เขตลงทุนข้างต้นแล้ว การลงทุนของต่างชาติในจีนยังมีอยู่ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจที่มีการใช้เทคโนโลยีทันสมัย และเขตเศรษฐกิจเปิดชายฝั่งทะเล ซึ่งได้รับการส่งเสริมการลงทุนในด้านต่าง ๆ แตกต่างกันไป

อย่างไรก็ตามในต้นปี 1996 จีนก็ได้ปรับปรุงนโยบายภาษีใหม่ ซึ่งจะเริ่มมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1996 เป็นต้นไป ดังนี้

(1) ยกเลิกการให้สิทธิพิเศษยกเว้นภาษีนำเข้าแก่บริษัทร่วมทุนจากต่างประเทศที่ตั้งขึ้นใหม่ ดังนั้นการนำเข้าเครื่องจักรอุปกรณ์และวัตถุดิบของบริษัทร่วมทุนจะไม่ได้รับการยกเว้นภาษีอีกต่อไป (เริ่มใช้วันที่ 1 เม.ย 1996 เป็นต้นไป)

(2) ปรับอัตราภาษีส่งออก โดยลดภาษีส่งออกสินค้าสำเร็จรูปจากร้อยละ 14 เป็นร้อยละ 9 สินค้ากึ่งสำเร็จรูปจากร้อยละ 10 เป็นร้อยละ 6 ส่วนการส่งออกวัตถุดิบยังคงเก็บภาษี 3 เท่าเดิม ดังนั้นอัตราคืนภาษีอัตราใหม่จะเริ่มที่ร้อยละ 8.2 (เริ่มใช้วันที่ 1 มกราคม 1996 เป็นต้นไป)

(3) ปรับอัตราภาษีนำเข้า โดยจะปรับให้ลดลงจากที่เคยเก็บในอัตราร้อยละ 35.9 โดยเฉลี่ย เหลือร้อยละ 23 โดยเฉลี่ยในรายการสินค้าประมาณ 4,000 รายการ

ตามการคาดการณ์นั้น จีนมีจุดมุ่งหมายอยู่ 2-3 ประการต่อการปรับเปลี่ยนนโยบาย ภาษีนำเข้าและส่งออกครั้งนี้

ประการแรก เพื่อให้ไทยนโยบายภาษีอากรของจีนสอดคล้องกับข้อบังคับของ WTO (World Trade Organization) มากยิ่งขึ้น เพราะเงื่อนไขสำคัญในการเข้าเป็นสมาชิกของ GATT ซึ่งปัจจุบันมี WTO เป็นองค์การบริหารงานนั้น อยู่ที่ยกเว้นนโยบายเศรษฐกิจเสรี เช่น ลดการปกป้องธุรกิจภายในประเทศ โดยการใช้มาตรการทางภาษีอากร การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภาษีศุลกากรใหม่ ๆ จึงเป็นการยกย่องการเป็นสมาชิก WTO

ประการที่สอง จีนกำลังเผชิญกับปัญหาขาดแคลนเงินตราต่างประเทศ การเก็บภาษีนำเข้าเครื่องจักร อุปกรณ์ และวัตถุดิบจากวิสาหกิจร่วมทุนกับต่างประเทศดังกล่าว ซึ่งมีการนำเข้าผลิตภัณฑ์ข้างต้นเป็นจำนวนมากในแต่ละปี จึงเป็นหนทางเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐบาลจีนได้อีกทางหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม การเก็บภาษีนำเข้าเครื่องจักรอุปกรณ์และวัตถุดิบในวิสาหกิจร่วมทุนกับต่างประเทศดังกล่าว ได้นำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางในหมู่นักลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งมีความเห็นสอดคล้องกันว่า นโยบายภาษีนำเข้าใหม่ดังกล่าว คงมีผลกระทบต่อกระแสการลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งในปี 1995 จีนมีการทำสัญญาโครงการลงทุนจากต่างประเทศคิดเป็นมูลค่าถึงกว่า 90,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ซึ่งในจำนวนนี้ประมาณร้อยละ 42 ได้มีการลงทุนจริงไปแล้ว เพราะนโยบายภาษีนำเข้าใหม่ของจีนข้างต้น จะเป็นการเพิ่มต้นทุนการนำเข้าเครื่องจักรอุปกรณ์และวัตถุดิบของนักลงทุนต่างชาติที่ลงทุนใหม่ถึงกว่าร้อยละ 20

อย่างไรก็ดีเมื่อเทียบ “น้ำหนัก” ของผลกระทบจากนโยบายภาษีนำเข้าใหม่ของจีนข้างต้นแล้ว คาดว่าธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมซึ่งส่วนใหญ่เป็นการลงทุนของนายทุนเชื้อสายจีนในเอเชียเอง (ฮ่องกง ไต้หวัน สิงคโปร์ ไทย มาเลเซีย ฯลฯ) และของญี่ปุ่นจะได้รับผลกระทบมากกว่าโครงการลงทุนขนาดใหญ่ที่มีการใช้เทคโนโลยีและเงินทุนสูงจากสหรัฐอเมริกา หรือยุโรป ฯลฯ

สาเหตุประการที่สามของการดำเนินภาษีส่งออกและนำเข้าใหม่ของจีนข้างต้น ก็เพื่อแก้ปัญหาการลักลอบนำเข้าสินค้าสำเร็จรูปจากต่างประเทศ ซึ่งในช่วงที่ผ่านมาจะมีระดับที่สูง เพราะขาดต่อการตรวจสอบดูแล ทำให้จีนต้องสูญเสียรายได้ด้านภาษีอากรนำเข้าไม่น้อย การลดภาษีนำเข้าจึงอาจมีผลลดการลักลอบนำเข้าสินค้าลง เพราะผู้นำเข้ามีความเต็มใจที่จะเสียภาษีนำเข้ายิ่งขึ้น

4) ลักษณะและรูปแบบของการลงทุนต่างชาติในจีน แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

(1) ธุรกิจร่วมทุนระหว่างจีนกับนักลงทุนต่างชาติ การทำสัญญานี้ ต้องระบุสัดส่วนการลงทุนของแต่ละฝ่ายให้ชัดเจน โดยที่ทั้ง 2 ฝ่ายต้องร่วมบริหารงานและแบ่งรับความเสี่ยงร่วมกัน และเฉลี่ยผลกำไรขาดทุนจากการประกอบการร่วมกัน

การร่วมทุนลักษณะนี้ นักลงทุนจากต่างประเทศต้องถือหุ้นไม่ต่ำกว่าร้อยละ 25 โดยที่สามารถร่วมลงทุนได้ทั้งในรูปเงินสด (In Cash) และในรูปสิ่งของ (In Kinds) เช่น นำสิ่งก่อสร้างโรงงาน เครื่องจักรอุปกรณ์ ฯลฯ มาประเมินราคาโดยแปลงเป็นตัวเงินเพื่อใช้ร่วมลงทุนได้

ธุรกิจร่วมทุนลักษณะนี้จะมีฐานะเป็นนิติบุคคลในรูปของบริษัทจำกัด

(2) ธุรกิจร่วมมือระหว่างจีนกับนักลงทุนต่างชาติ เป็นการทำธุรกิจที่ทั้ง 2 ฝ่ายเจรจาหรือทำสัญญาร่วมกัน โดยมีการกำหนดภาระหน้าที่และความรับผิดชอบตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจน ถือเป็นการร่วมกันประกอบธุรกิจในรูปแบบของสัญญา

(3) ทุนต่างชาติ เป็นการลงทุนในวิสาหกิจแบบที่ต่างชาติเป็นผู้ดำเนินการเอง โดยไม่มีทุนจากฝ่ายจีนร่วมด้วย

ปกติ จีนจะอนุญาตการลงทุนลักษณะนี้ในโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนอย่างเด่นชัด มีการใช้เครื่องจักรอุปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัย ซึ่งนำไปสู่ความก้าวหน้าในการประดิษฐ์คิดค้นสินค้าใหม่ๆ ช่วยประหยัดพลังงานและวัตถุดิบ ช่วยยกระดับคุณภาพของสินค้าสามารถทดแทนการนำเข้า และมูลค่าการส่งออกของผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้นั้นจะต้องสูงกว่าร้อยละ 70 ของผลิตภัณฑ์ทั้งหมดที่ผลิตได้ในแต่ละปี และช่วยสร้างเงินตราต่างประเทศให้แก่จีนด้วย

นักลงทุนต่างชาติในจีน

ในบรรดาทุนต่างประเทศที่เข้าไปลงทุนในจีนนั้น สหกรณ์นับเป็นผู้ลงทุนมากที่สุด โดยมีการลงทุนคิดเป็นมูลค่าถึงประมาณสองในสามของการลงทุนทั้งหมดในจีน (ดูตารางที่ 10.1) ตามด้วยไต้หวัน ซึ่งมีการลงทุนคิดเป็นมูลค่าเกือบร้อยละ 10 ของการลงทุนต่างประเทศรวมในจีน ขณะที่สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่นมีสัดส่วนการลงทุนในจีนรองลงมา

ตารางที่ 10.1

สัดส่วนการลงทุนจากต่างประเทศในจีน แยกตามประเทศผู้ลงทุน

	1992	1993 (มกราคม-กันยายน)
Total	96.99%	96.99%
Hong Kong	68.96% (1)	67.05% (1)
Taiwan	9.45% (2)	9.41% (2)
United States	5.35% (3)	5.91% (3)
Japan	3.75% (4)	2.54% (5)
Macao	2.54% (5)	2.78% (4)
Singapore	1.71% (6)	2.36% (6)
Thailand	1.24% (7)	1.02% (9)
South Korea	0.72% (8)	1.05% (8)
Canada	0.54% (9)	0.89% (10)
France	0.50% (10)	0.18% (17)
Britain	0.49% (11)	1.51% (7)
Australia	0.47% (12)	0.50% (13)
Philippines	0.47% (13)	0.62% (12)
Malaysia	0.36% (14)	0.65% (11)
Germany	0.23% (15)	0.23% (15)
Indonesia	0.21% (16)	0.29% (14)

ที่มา : Jane Withey (ed) Doing Business in China, McGraw-Hill Ryerson, 1995, p. 127.

หมายเหตุ : ตัวเลขในเครื่องหมายวงเล็บคืออันดับ

ตารางที่ 10.2
การลงทุนจากต่างประเทศ แยกตามรายณฑลของจีน

	1992	1993 (มกราคม-กันยายน)
Total	99.59%	99.02%
Guangdong	32.61% (1)	30.04% (1)
Jiangsu	12.22% (2)	9.36% (3)
Fujian	10.82% (3)	10.81% (2)
Shandong	6.73% (4)	5.95% (5)
Shanghai	4.97% (5)	6.86% (4)
Zhejiang	4.88% (6)	3.53% (9)
Hanan	3.85% (7)	3.97% (7)
Liaoning	3.37% (8)	3.02% (10)
Hebei	2.80% (9)	1.65% (14)
Beijing	2.44% (10)	5.11% (6)
Tianjin	2.08% (11)	2.26% (12)
Sichuan	1.88% (12)	2.73% (11)
Guangxi	1.75% (13)	3.90% (8)
Hubei	1.73% (14)	1.92% (13)
Henan	1.16% (15)	1.08% (15)
Jiangxi	1.01% (16)	0.88% (18)
Hunan	0.92% (17)	0.89% (17)
Shaanxi	0.89% (18)	0.85% (19)
Jilin	0.72% (19)	0.84% (20)
Heilongjiang	0.66% (20)	0.94% (16)
Anhui	0.61% (21)	0.67% (21)
Shanxi	0.45% (22)	0.38% (24)
Yunnan	0.40% (23)	0.44% (23)
Guizhou	0.32% (24)	0.51% (22)
Inner Mongolia	0.17% (25)	0.33% (25)
Ningxia	0.07% (26)	0.10% (25)
Gansu	0.05% (27)	N/A
Xijiang	0.02% (28)	N/A
Qinghai	0.01% (29)	N/A

ที่มา : Jane Withey (editor), *Doing Business in China*, McGraw-Hill Ryerson, 1995, p. 126.

หมายเหตุ : ตัวเลขในเครื่องหมายวงเล็บคืออันดับ

ในปี 1992 การลงทุนของนักลงทุนไทยในจีน อยู่ในอันดับที่ 7 แต่ถึงช่วง 3 ไตรมาสแรกของปี 1993 การลงทุนของไทยในจีนก็ตกลงไปอยู่ในอันดับที่ 9 เมื่อเทียบกับมูลค่าการลงทุนต่างประเทศทั้งหมดในจีน โดยที่ไทยมีส่วนการลงทุนประมาณร้อยละ 1 ของมูลค่าการลงทุนต่างประเทศในจีนทั้งหมด (ดูตารางที่ 10.2)

มีสาเหตุหลายประการที่ส่งผลให้สำนักงานครองสัดส่วนการลงทุนในจีนมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ฮ่องกงมีความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่ใกล้กับเขตเศรษฐกิจพิเศษซึ่งทางการเงินเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศนับตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ที่เปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศนับตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970

เมื่อเทียบกับมณฑลต่าง ๆ ของจีนที่เปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศแล้ว ปรากฏว่าเฉพาะ กวางตุ้งมณฑลเดียวที่มีการลงทุนจากต่างประเทศคิดเป็นสัดส่วนกว่าร้อยละ 30 ของมูลค่าการลงทุนต่างประเทศในจีนทั้งหมดในปี 1992 และ 1993 (ดูตารางที่ 10.1)

มณฑลฝูเจี้ยนเป็นแหล่งรองรับการลงทุนจากต่างประเทศมากเป็นอันดับที่สอง โดยมีสัดส่วนการลงทุนจากต่างประเทศเกือบร้อยละ 11 ของมูลค่าการลงทุนต่างประเทศทั้งหมดในจีนในช่วง 3 ไตรมาสแรกของปี 1993 และสามารถแข่งมณฑลเจียงซู ซึ่งเคยครองอันดับที่ 2 ในปี 1992 (ดูตารางที่ 10.1)

มีข้อที่น่าสังเกตว่า แม้ว่ามณฑลที่ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลของจีนจะยังคงครองความโดดเด่น ในการรับการลงทุนจากต่างประเทศ แต่ก็มีแนวโน้มว่าการลงทุนต่างประเทศในมณฑลด้านในทางมณฑลก็มีสัดส่วนรองรับการลงทุนเพิ่มสูงขึ้น (ดูตารางที่ 10.1) ทั้งนี้เป็นไปตามนโยบายของจีนที่ต้องการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของมณฑลด้านในและมณฑลชายแดนมากขึ้น เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการพัฒนา ระหว่างพื้นที่ชายฝั่งทะเลและพื้นที่ด้านในของประเทศที่ค่อยพัฒนาว่า มณฑลด้านในที่มีการลงทุนจากต่างประเทศเพิ่มขึ้นจะอยู่ในภาคกลางและตะวันตก

ในช่วงปี 1991-1994 สัดส่วนของการลงทุนจากต่างประเทศในบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลของจีน ได้ลดลงจากร้อยละ 92.5 ของมูลค่าการลงทุนต่างประเทศทั้งหมด เหลือร้อยละ 87.8 และคาดว่าจะในปี 1996 สัดส่วนดังกล่าวจะลดลงเหลือประมาณร้อยละ 80 ขณะที่การลงทุนของต่างประเทศในมณฑลด้านในของจีนได้เพิ่มเป็นร้อยละ 12

เมื่อพิจารณาถึงประเภทของโครงการลงทุนของต่างชาติในจีน ปรากฏว่าการลงทุนในอุตสาหกรรมจะมีสัดส่วนสูงสุด ตามด้วยการบริการ และมีการลงทุนในภาคเกษตรกรรมเล็กน้อย กล่าวคือในช่วงปี 1979-1996 คาดว่าจะมีการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศในจีนทั้งหมดประมาณ

283,820 โครงการ โดยที่เป็นการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมร้อยละ 75.6 บริการร้อยละ 18.1 และเกษตรกรรมอีกร้อยละ 2.5 (ดูตารางที่ 10.3)

ตารางที่ 10.3

แสดงสภาพการณ์การกระจายตัวของอุตสาหกรรมการผลิตที่นักลงทุนต่างชาติเข้าไปลงทุนโดยตรงในประเทศจีนระหว่างปี 1979-1996

ประเภทของ อุตสาหกรรม การผลิต	จำนวนโครงการ (โครงการ)	สัดส่วนเมื่อเทียบกับ ยอดรวม โครงการลงทุน (%)	ยอดเงินลงทุนจาก ต่างประเทศตาม ข้อตกลง (ร้อยละ เหรียญสหรัฐ)	สัดส่วนเมื่อเทียบกับ ยอดรวมเงินลงทุน จากต่างประเทศ ตามข้อตกลง (%)
รวมทั้งสิ้น	283,820	100	1,693.9	100
เกษตรกรรม	7,082	2.5	70.9	1.5
อุตสาหกรรม	214,716	75.6	2,818.0	60.0
อุตสาหกรรม การบริการ	51,287	18.1	1,036.6	34.9
อื่นๆ	10,735	3.8	168.4	3.6

ที่มาของข้อมูล : กระทรวงความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการค้าระหว่างจีนกับต่างประเทศ

ข้อสังเกต : ความถี่การจัดทำสถิติของจีน อุตสาหกรรมกาวบริการประกอบด้วยหน่วยงานด้านการขนส่งและบริการ

ซึ่งไปกว่านั้นการลงทุนจากฮ่องกง หนวกเก้นและไต้หวันซึ่งเคยครองความโดดเด่นในการลงทุนในจีนมาตลอด ก็มีแนวโน้มลดลงเมื่อพิจารณาจากสัดส่วนต่อการลงทุนต่างประเทศรวมในจีน โดยภาคในสิ้นปี 1996 นี้ ทั้ง 3 แหล่งลงทุนดังกล่าว จะมีสัดส่วนการลงทุนในจีนประมาณร้อยละ 65 ขณะที่การลงทุนจากตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐฯ จะมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น โดยมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 10 ขณะที่ญี่ปุ่นจะมีสัดส่วนร้อยละ 5 ที่เหลือจะเป็นการลงทุนจากประเทศอื่น ๆ รวมกัน ในสัดส่วนประมาณร้อยละ 20

เปรียบเทียบการลงทุนของต่างประเทศในจีน

แม้ว่าจะมีประเทศต่างๆ จากทั่วโลกกว่า 100 ประเทศลงทุนในจีนในปัจจุบัน แต่ประเทศที่มีสัดส่วนการลงทุนในจีนมากที่สุด ก็มีเพียงไม่กี่ประเทศ ตัวอย่างเช่น ฮ่องกง สหรัฐอเมริกา ไต้หวัน

ญี่ปุ่น ฮ่องกง เกาหลีใต้ สิงคโปร์ และไทย โดยที่ฮ่องกงจะมีการลงทุนสูงสุดถึงกว่าครึ่งหนึ่งของมูลค่าการลงทุนต่างประเทศทั้งหมดในจีน ซึ่งแสดงให้เห็นได้ดังนี้

ฮ่องกง

มีความได้เปรียบหลายประการในการลงทุนในจีน เช่นการเป็นเมืองท่าระหว่างประเทศที่ติดอันดับหน้า ๆ ของโลก การเป็นศูนย์กลางการเงินของเอเชีย รวมตลอดถึงการมีแหล่งที่ตั้งใกล้กับพื้นที่ที่มีพลวัตทางเศรษฐกิจมาก ๆ ของจีนคือมณฑลกว่างตุ้งที่เขตเศรษฐกิจพิเศษหลายแห่งของจีนตั้งอยู่

ยิ่งไปกว่านั้นความคล้ายคลึงทางด้านสังคม วัฒนธรรมภาษาและเชื้อชาติระหว่าง ฮ่องกง กับจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมณฑลกว่างตุ้ง ก็ยังสร้างความได้เปรียบของฮ่องกงในการลงทุนถึงจีนเพิ่มขึ้น

จนถึงสิ้นเดือนมิถุนายน 1994 ฮ่องกงมีการลงทุนสะสมในจีนทั้งหมดประมาณ 150,900 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ คิดเป็นร้อยละ 54.53 ของมูลค่าการลงทุนต่างประเทศในจีนทั้งหมด (276,710 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ) โดยที่ส่วนใหญ่จะลงทุนในมณฑลกว่างตุ้ง (ร้อยละ 85 ของการลงทุนต่างประเทศทั้งหมดในกว่างตุ้งมาจากฮ่องกงเพียงแหล่งเดียว) จนถึงปี 1996 การลงทุนจากฮ่องกงและมาเก๊าถึงมีสัดส่วนสูงถึงประมาณ 58% เมื่อเทียบกับมูลค่าการลงทุนต่างประเทศทั้งหมดในจีน

สหรัฐอเมริกา

มีแนวโน้มลงทุนในจีนเพิ่มขึ้นตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนในโครงการขนาดใหญ่ที่ใช้ทั้งเทคโนโลยีและเงินทุนในระดับสูง เช่น บริษัท Motorola (ลงทุนคิดเป็นมูลค่า 120 ล้านดอลลาร์ในเขตเศรษฐกิจพิเศษเทียนจินในปี 1992) บริษัท American AT&T (1993) บริษัทฟอร์ด Ford (ลงทุนในโครงการผลิตชิ้นส่วนและอะไหล่รถยนต์ในเขตเศรษฐกิจพิเศษผู่ตงในนครเซี่ยงไฮ้ของจีน มูลค่า 90 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ) นอกจากนี้ยังมีบริษัท Union Carbide บริษัท Eveready

ปัจจุบันมีบริษัทอเมริกันหลายร้อยบริษัทลงทุนในจีน โดยลงทุนด้านต่าง ๆ เช่น ผลิตเครื่องอุปโภคบริโภค ผลิตอาหารแปรรูป เครื่องจักรกล สิ่งทอ อุปกรณ์ก่อสร้าง การสื่อสาร การบริการ ค้าปลีก ค้าส่ง เครื่องไฟฟ้า และอิเล็กทรอนิกส์ ฯลฯ โดยส่วนใหญ่จะเป็นบริษัทร่วมทุน

จนถึงกลางปี 1994 สหรัฐฯ ลงทุนสะสมในจีนทั้งสิ้น 78,470 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ

ไต้หวัน

เป็นอีกแหล่งหนึ่งซึ่งมีการลงทุนในระดับหน้า ๆ ในจีน กลุ่มธุรกิจสำคัญของไต้หวันที่เข้าไปลงทุนในจีนก็เช่น Formosa Group, President Enterprise Group ฯลฯ

พื้นที่ที่มักลงทุนจากไต้หวันนิยมลงทุนคือ เซี่ยงไฮ้ และบริเวณอื่น ๆ เช่น ปักกิ่ง จิงซู เสฉวน เทียนจิน ฉินเฉิง ฯลฯ

เนื่องจากว่า ไต้หวันยังไม่ได้เปิดความสัมพันธ์การค้าและการลงทุนกับจีนโดยตรงอันเนื่องมาจากปัญหาการเมือง แต่รัฐบาลไต้หวันก็อนุญาตให้ผู้ประกอบการของตนติดต่อการค้าและการลงทุนกับจีนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผ่านประเทศที่สาม เช่น ฮองกง สิงคโปร์

กิจการที่นำทุนไต้หวันนิยมเข้าไปลงทุนในจีนประกอบด้วย ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ อุตสาหกรรมต่าง ๆ การพลังงาน (เช่น การสำรวจแหล่งน้ำมันและแก๊สธรรมชาติ โดยร่วมทุนกับ สิงคโปร์ และจีน ดำเนินการที่ไหหลำ ฯลฯ) ฯลฯ

จนถึงสิ้นสุดมิถุนายน 1994 ไต้หวันมีการลงทุนสะสมในจีนทั้งสิ้น 18,400 ล้านดอลลาร์ คิดเป็นร้อยละ 6.65 ของการลงทุนต่างประเทศในจีนทั้งหมดในขณะนั้น

ญี่ปุ่น

หลายปีที่ผ่านมานี้ ญี่ปุ่นได้หันเหทิศทางการธุรกิจระหว่างประเทศมายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเพิ่มขึ้น อันเนื่องมาจากปัญหาความตึงเครียดของความสัมพันธ์ทางการค้ากับตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสหรัฐอเมริกา

ญี่ปุ่นเริ่มลงทุนในจีนอย่างจริงจังประมาณปี 1992 และมีแนวโน้มที่จะลงทุนเพิ่มสูงต่อไป โดยในปี 1993 โครงการลงทุนในจีนของญี่ปุ่นได้ขยายตัวกว่าในปี 1992 กว่าร้อยละ 100

แหล่งลงทุนในจีนของญี่ปุ่นประกอบด้วย มหานครเซี่ยงไฮ้ มณฑลเหอหนาน เขตเศรษฐกิจเมืองต้าเหลียน มณฑลเหลียวหนิง ซึ่งญี่ปุ่นให้ความสนใจเป็นพิเศษ เพราะอยู่ไม่ห่างจากญี่ปุ่นมากนัก ทำให้สะดวกต่อการเดินทางไปมาหาสู่กัน และเมืองต้าเหลียนเองก็เป็นศูนย์กลางการคมนาคมที่สำคัญของจีน มีเส้นทางรถไฟเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ของจีนได้ดี รวมตลอดถึงมีแรงงานที่พร้อมทั้งปริมาณและคุณภาพ

กิจการที่ญี่ปุ่นลงทุนในจีนมีเกือบทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นการผลิตสินค้าอุปโภคบริโภค ประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ ยานยนต์ การพลังงาน อสังหาริมทรัพย์ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

กิจการที่ไฮเทคโบลีขึ้นสูง เท่าที่เป็นอยู่บริษัทส่วนใหญ่จำนวนมากมาจากผู้เินได้เข้าไปลงทุนในจีนเรียบร้อยแล้ว

จนถึงสิ้นมิถุนายน 1994 การลงทุนสะสมของผู้เินในจีนมีมูลค่า 8,900 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ

อย่างไรก็ตาม มีข้อที่น่าสังเกตว่า ปัจจุบันนักลงทุนผู้เินยังมี “ช่องว่าง” ทางความสัมพันธ์กับจีนอยู่ไม่น้อย ทำให้ไม่สามารถลงทุนโดยตรงในจีนเองได้อย่างเต็มที่ ทางออกทางหนึ่งคือการร่วมทุนกับนักธุรกิจจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออก (เช่น สิงคโปร์ มาเลเซีย) เพื่อเข้าไปลงทุนในจีนอีกต่อหนึ่ง เพราะนักธุรกิจเชื้อสายจีนเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับทั้งทางการและผู้ประกอบการในจีนมากกว่า

อันึ่งเป็นที่น่าสนใจคือ การลงทุนในจีนนั้น ความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในจีนเป็นปัจจัยที่สำคัญมาก และเป็นตัวแปรหลักตัวหนึ่งซึ่งกำหนดระดับความสำเร็จของการลงทุนในจีน

สิงคโปร์

มีการลงทุนในจีนอย่างต่อเนื่อง ที่โดดเด่นคือ โครงการขนาดใหญ่ที่ใช้เงินทุนถึง 20,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ที่หน่วยงานรัฐบาลสิงคโปร์ร่วมมือกับภาคเอกชนของสิงคโปร์ในการตั้งนิคมอุตสาหกรรมในเมืองซูโจว โดยร่วมมือกับรัฐบาลจีน และรัฐบาลท้องถิ่นในซูโจว จัดตั้ง “The Singapore Suzhou Township Development - SSTTD” ขึ้นมาดำเนินงาน

สำหรับหน่วยงานเอกชนของสิงคโปร์ที่ร่วมอยู่ในโครงการข้างต้น ประกอบด้วย Keppel Corporation, Singapore Land and City Development, Temasek Holding, National Trade Union Congress Cooperatives

รัฐบาลจีนหวังที่จะใช้โครงการข้างต้นเป็นแบบอย่างในการพัฒนาในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป เพราะเป็นแบบอย่างที่เคยประสบความสำเร็จในการพัฒนาเขตอุตสาหกรรมจู่จิงในสิงคโปร์มาแล้ว โครงการนี้มีกำหนดแล้วเสร็จอย่างสมบูรณ์ในปี 2006 โดยแบ่งขั้นตอนการดำเนินงานออกเป็น 3 ขั้นตอน

เกาหลีใต้ จีนเป็นประเทศเป้าหมายทางเศรษฐกิจที่สำคัญในอันดับหน้าๆ ของเกาหลีใต้ และเป็นคู่ค้าที่สำคัญในอันดับที่ 3 เป็นรองเฉพาะสหรัฐฯ และญี่ปุ่นเท่านั้น

ปฏิบัติการเชิงรุกของเกาหลีใต้ต่อการลงทุนในจีน ก็คือข้อเสนอจัดตั้งเขตเศรษฐกิจระหว่างจีนและเกาหลีใต้ที่มีชื่อว่า “Yellow Sea Economic Zone” เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม 4 ประเภท

ใหญ่ๆ คือ อุตสาหกรรมรถยนต์ ผลิตเครื่องบิน อุตสาหกรรมโทรคมนาคม และอุตสาหกรรมผลิตเครื่องรับโทรทัศน์ประเภท HDTV (High-Definition Television)

เท่าที่เป็นอยู่มีบริษัทจากเกาหลีได้ลงทุนกว่า 1,000 โครงการในจีนเรียบร้อยแล้ว ไม่ว่าจะเป็นแดวู Daewoo, Samsung, Lucky Goldstar, Sunkyong, ฯลฯ ในการประกอบกิจการต่างๆ เช่น ประกอบรถยนต์ ผลิตเครื่องบิน ซีเมนต์ ผลิตเครื่องใช้ไฟฟ้าและ อิเล็กทรอนิกส์ โรงกลั่นน้ำมัน ปิโตรเคมี ฯลฯ

เกาหลีได้ไม่เพียงมีความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ในการลงทุนในจีนเท่านั้น หากแต่จีนยังตั้งอยู่ใกล้เกาหลีเหนือ ทำให้การลงทุนของเกาหลีใต้ในจีน อาจมีผลดีโดยทางอ้อมทางการเมืองแก่เกาหลีได้ด้วย

ในปี 1993 มีโครงการลงทุนของเกาหลีใต้ในจีนจำนวน 1,748 โครงการ คิดเป็นมูลค่า 1,560 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ

การลงทุนของไทยในจีน

ไทยเป็นนักลงทุนต่างชาติใหญ่ในอันดับที่ 8-9 ในจีน โดยปัจจุบันมีโครงการลงทุนประมาณ 2,000 โครงการ คิดเป็นมูลค่าการลงทุนประมาณ 3,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ

1) ขั้นตอนในการเข้าไปลงทุนในจีนของนักลงทุนไทย แยกเป็น 3 ช่วงใหญ่ ๆ ดังนี้

(1) ช่วงที่ 1 (1979-1985) เป็นช่วงที่จีนเริ่มเปิดประเทศใหม่ ๆ บริษัทแรกของไทยที่เข้าไปลงทุนในจีนคือเครือเจริญโภคภัณฑ์ (C.P.) ซึ่งได้เริ่มต้นโครงการลงทุนโดยการผลิตอาหารสัตว์และเลี้ยงสัตว์ที่เขินเจิน นอกจากนี้ ซี.พี.ยังพยายามทำธุรกิจขายยารักษาโรคสัตว์ด้วยในท้วงนี้ แต่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ เพราะการเลี้ยงสัตว์ (เช่น ไก่) ของจีนยังล่าสมัยและเลี้ยงกันเพียงรายละเล็กละน้อยเท่านั้น

ในท้วงที่ 1 นี้ ซี.พี.ขอการลงทุนในจีนได้เข้ามา เพราะทุกอย่างในจีน ยังไม่เป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็นแรงงานที่ทางการจีนเป็นผู้จัดหาให้ มีปัญหาขาดแคลนเงินตราต่างประเทศพวกสกุลแข็ง ๆ ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีปัญหาทางกฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ ซึ่งยังไม่เป็นระบบ ขึ้นอยู่กับความดีความของผู้บริหารแต่ละบุคคลในระดับบนพลที่เข้าไปลงทุน

นอกจากนี้ จีนก็ยังมีปัญหาวัฒนธรรมทางการทำงานอยู่ไม่น้อย เพราะส่วนใหญ่ยังคงเคยชินกับระบบสังคมนิยมเดิม (ตัวอย่างเช่น หยุดพักเที่ยงตั้งแต่ 11.00 น. เสร็จแล้วนอนพักผ่อน ฯลฯ ฯลฯ)

เมื่อเป็นเช่นนี้ ช่วงแรก ๆ ที่บริษัทจากไทยเข้าไปลงทุนในจีน จึงให้ความสำคัญกับการหาข้อมูลข่าวสาร และพยายามสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลฝ่ายต่าง ๆ ในจีนเอง

จนถึงช่วงสิ้นสุดช่วงแรกนี้ บริษัทขนาดใหญ่ เช่น ซี.พี.ได้ลงทุนสร้างโรงงานอาหารสัตว์ในจีนได้ไม่ถึง 10 โรงงาน โดยส่วนใหญ่อยู่ทางด้านใต้ของประเทศ (ปัจจุบันซี.พี.มีโรงงานอาหารสัตว์ในจีนประมาณ 90 โรงทั่วประเทศ)

(2) ช่วงที่ 2 (1985-1990) ในช่วงต้น ๆ ของระยะที่ 2 นี้ จีนประสบกับความยุ่งยากทางเศรษฐกิจในหลาย ๆ ด้าน และเกิดเหตุการณ์ “เทียนอันเหมิน” ในช่วงปลาย ๆ คือ กลางปี 1989

แต่ถึงกระนั้นบริษัทใหญ่ ๆ เช่น ซี.พี.ก็มีความเชื่อมั่นในอนาคตของการพัฒนาเศรษฐกิจจีน โดยเริ่มกระจายการลงทุน (Diversification) ไปสู่การผลิตอื่น ๆ ที่ไม่ใช่อุตสาหกรรมซึ่งเครือ ซี.พี.ยึดเป็นฐานที่สำคัญ ๆ มาตั้งแต่แรก ๆ เช่น ตั้งโรงงานผลิตมอเตอร์ไซค์โดยชื่อ “Know How” จากบริษัทฮอนด้าในช่วงปลายปี 1985

ในช่วงที่ 2 นี้ มีบริษัทอื่นๆ จากไทยเข้าไปลงทุนในจีนบ้าง แต่มีจำนวนไม่มาก เช่น บริษัท ป.เจริญพันธุ์ ฯลฯ และไม่ค่อยประสบความสำเร็จในการลงทุน

(3) ช่วงที่ 3 (1990-1995) เป็นช่วงที่มีบริษัทจากต่างประเทศมากมายเข้าไปลงทุนในจีน

กรณีการลงทุนจากไทยเอง นอกจากซี.พี.จะขยายและกระจายการผลิตในจีนอย่างมากแล้ว ก็ยังมีบริษัทต่าง ๆ มีมากมายทยอยเข้าไปลงทุนในจีน ในการลงทุนในกิจการต่าง ๆ ในจีน

เมื่อที่นำเสนอก่อนว่า ในช่วงที่ 3 นี้ กลยุทธ์ในการเข้าลงทุนในจีนของผู้ประกอบการไทยได้แปรเปลี่ยนไปจากเดิม ที่เห็นได้ชัดเจนคือมีการร่วมทุนระหว่างผู้ประกอบการไทยในการลงทุนในจีนมากขึ้น โดยมีเครือซี.พี.ซึ่งมีสายสัมพันธ์ที่ดีกับจีนเป็นบริษัทสื่อกลางที่ก่อให้เกิดการร่วมทุน

2) ประเภทของกิจการที่นักลงทุนไทยไปลงทุนในจีน ที่สำคัญ ๆ ประกอบด้วย

(1) อุตสาหกรรมเกษตร ที่สำคัญประกอบด้วย โรงงานผลิตอาหารสัตว์ การแปรรูปอาหาร ฯลฯ

(2) อุตสาหกรรมบริการ เช่น การโรงแรม การตั้งสาขาธนาคารพาณิชย์ หรือสำนักงานตัวแทนธนาคารพาณิชย์ ธุรกิจการค้าปลีก เช่น ห้างสรรพสินค้าซึ่งปัจจุบันทางการจีนได้ผ่อนคลายให้ต่างชาติเข้ามาดำเนินกิจการร่วมทุนกับทางฝ่ายจีนมากขึ้น

กิจการที่โดดเด่นในกลุ่มนี้ที่มีนักลงทุนจากไทยเข้าไปลงทุนในจีนมากคือ การธนาคาร ซึ่งปัจจุบันมีธนาคารขนาดใหญ่ของไทยกว่า 7 ธนาคารเข้าไปตั้งสาขาและสำนักงานตัวแทนในเมืองต่าง ๆ ของจีนเรียบร้อยแล้ว (ดูตารางที่ 4)

ในบรรดาธนาคารพาณิชย์ของไทยที่ไปลงทุนในจีนนั้น ธนาคารกรุงเทพ จำกัด นับเป็นธนาคารแรก ๆ ที่เข้าไปลงทุน และสามารถจัดตั้งเป็นสาขาได้ถึง 2 แห่ง คือที่เซี่ยงไฮ้ และเซี่ยงไฮ้ ขณะที่ยังมีเพียงสำนักงานตัวแทนเท่านั้น

เงื่อนไขสำคัญที่ใช้พิจารณายกระดับสำนักงานตัวแทนพาณิชย์ให้เป็นสาขาคือ จะต้องตั้งในรูปสำนักงานตัวแทนไม่น้อยกว่า 2 ปี และสำนักงานใหญ่ของธนาคารพาณิชย์นั้นจะต้องมีสินทรัพย์คิดเป็นมูลค่าไม่ต่ำกว่า 20,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

นอกจากสาขาและสำนักงานตัวแทนแล้ว ปัจจุบันยังมีธนาคารร่วมทุนของฝ่ายไทย และจีนจัดตั้งขึ้นที่เซี่ยงไฮ้โดยที่ฝ่ายไทยประกอบด้วย ธนาคารทหารไทย และบริษัทเอ็มไทย ซึ่งเปิดดำเนินการตั้งแต่เดือนกันยายน 1992

ปัจจุบันทางการจีนอนุญาตให้ต่างชาติเปิดสาขา และสำนักงานตัวแทนธนาคารพาณิชย์ในเขตเศรษฐกิจพิเศษ จำนวน 36 เมืองเท่านั้น

(3) ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ เป็นอีกธุรกิจหนึ่งซึ่งผู้ประกอบการจากไทยนิยมเข้าไปลงทุนในจีนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการก่อสร้างที่อยู่อาศัยตามเมืองใหญ่ ๆ และเขตเศรษฐกิจพิเศษต่าง ๆ

(4) อุตสาหกรรมเบา เช่น สิ่งทอ และเสื้อผ้าสำเร็จรูป รองเท้า ฯลฯ

(5) อุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์

(6) อุตสาหกรรมผลิตมอเตอร์ไซด์

(7) อุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่ม

(8) การผลิตพลังงาน เช่น โรงงานไฟฟ้า

(9) ฯลฯ

ตารางที่ 10.4

ธนาคารพาณิชย์ไทยในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

ธนาคาร	ประเภทสำนักงาน	เมือง	วันที่ได้รับ	วันเปิดทำการ
1. กรุงเทพ	1. สำนักงานผู้แทน	ปักกิ่ง	26 ก.ค. 85	23 พ.ค. 86
	2. สาขา	ฉัวเถา	12 มิ.ย. 92	7 พ.ย. 92
	3. สาขา	เซี่ยงไฮ้	17 ส.ค. 93	10 ธ.ค. 93
	4. สำนักงานผู้แทน	เฉิงตู	8 ต.ค. 93	16 ก.ย. 94
2. ทหารไทย	1. ร่วมลงทุนตั้ง ธนาคารกับ บริษัทเอ็มไทย	ฉัวเถา	13 ก.ค. 92	12 ธ.ค. 92
	2. สำนักงานผู้แทน	ปักกิ่ง	4 ก.ย. 95	
	3. สำนักงานผู้แทน	เหอเป่ย์	4 ก.ย. 95	
3. กรุงไทย	1. สำนักงานผู้แทน	คุนหมิง	6 พ.ย. 92	29 เม.ย. 93
	2. สำนักงานผู้แทน	เซี่ยงไฮ้	31 พ.ย. 95	
4. กสิกรไทย	1. สำนักงานผู้แทน	เจาสจิ้น	8 ต.ค. 93	9 พ.ย. 94
	2. สำนักงานผู้แทน	ปักกิ่ง	10 ต.ค. 94	18 ก.ย. 95
	3. สำนักงานผู้แทน	เซี่ยงไฮ้	10 ต.ค. 94	20 ก.ย. 95
	4. สำนักงานผู้แทน	คุนหมิง	10 ต.ค. 94	5 ต.ค. 95
5. กรุงศรีอยุธยา	1. สำนักงานผู้แทน	เซี่ยงไฮ้	24 ส.ค. 94	
	2. สำนักงานผู้แทน	คุนหมิง	28 ต.ค. 94	
	3. สำนักงานผู้แทน	ฉัวเถา	15 ธ.ค. 94	
6. ไทยพาณิชย์	1. สำนักงานผู้แทน	หนานหนิง	8 ต.ค. 93	1 ต.ค. 94
7. นครหลวง	1. สำนักงานผู้แทน	ฉัวเถา	8 ต.ค. 93	29 พ.ย. 94

3) กลยุทธ์ทางการลงทุนของนักลงทุนจากไทยในจีน

เนื่องจากว่านักลงทุนไทยก็มีจุดอ่อนหลายประการ ตัวอย่างเช่น ขนาดของการประกอบการไม่ใหญ่มาก ขาดฐานทางเทคโนโลยี ขาดระบบตลาดในการส่งออกผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ไม่ขายถึงตลาดโลก การขาดความสัมพันธ์กับผู้ที่เกี่ยวข้องในจีน รวมตลอดถึงมีจุดอ่อนด้านภาษา ฯลฯ ได้ส่งผลกระทบต่อการขยายการลงทุนของไทยในจีนไม่น้อย

กลยุทธ์ที่สำคัญประการแรกในการแก้ไขปัญหาดังต้นก็คือ การร่วมทุนกับบริษัทของไทยที่มีขนาดการประกอบการใหญ่ และมีความสามารถในการ “เข้าถึง” ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการลงทุนต่างประเทศในจีนได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผ่านเครือข่ายของเครือเจริญโภคภัณฑ์ ซึ่งมีขอบข่ายของการลงทุนในจีนอย่างกว้างขวาง

(1) แนวโน้มการลงทุนของเครือซี.พี.ในจีน

เครือซี.พี. เริ่มเข้าลงทุนในจีนเมื่อจีนเริ่มเปิดประเทศใหม่ ๆ หลังสิ้นสุดการของประธานเหมาเจ๋อตง (1976) ปัจจุบันจัดเป็นผู้ลงทุนรายใหญ่ที่สุดรายหนึ่งในจีน โดยมีกิจการตั้งแต่อุตสาหกรรมเกษตร ไปจนถึงปิโตรเคมี อุตสาหกรรม โทรคมนาคม การค้าปลีก ฯลฯ

ปัจจุบัน ซี.พี.ลงทุนในจีนกว่า 100 โครงการ มีกิจการ 80 บริษัทใน 27 มณฑลของจีน คิดเป็นมูลค่าการลงทุนกว่า 25,000 ล้านบาท ในปี 1994 ได้รับกำไรสุทธิจากกิจการในประเทศจีน ถึง 50.4 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (ขณะที่กิจการในไทยให้กำไรสุทธิเพียง 13.7 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปีเดียวกัน)

กลุ่มบริษัทขนาดใหญ่ของเครือซี.พี.ในจีน คือ บริษัทซีอีโกรุป ซึ่งประกอบด้วยธุรกิจในประเทศประมาณ 12 บริษัท ดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับยานยนต์ และการผลิตชิ้นส่วนที่เกี่ยวข้อง อุตสาหกรรมการเกษตร เครื่องดื่มจำพวกเบียร์ และธุรกิจการค้าปลีก ตัวอย่างเช่น

- บริษัทเอ็กชอร์ไฮเกนมอเตอร์ไซเคิลเป็นบริษัทผลิตรถจักรยานยนต์ขนาดใหญ่ในจีน และจดทะเบียนอยู่ในตลาดหลักทรัพย์นิวยอร์ก (เดือนมิถุนายน 1994)

- บริษัทเซ่งไฮ้เอ็กชอร์ไฮเกนมอเตอร์ไซเคิล เป็นบริษัทร่วมทุนระหว่างบริษัทซีอีโกรุปของไทยกับบริษัทเซ่งไฮ้ออโตโมทีฟ อินดัสตรี โคออปอเรชันของจีน โดยถือหุ้น 50:50 (ตั้งแต่ปี 1992) ปัจจุบันบริษัทนี้มีส่วนแบ่งตลาด (Market Share) ประมาณร้อยละ 7 ของตลาดมอเตอร์ไซค์ในจีน

ขณะนี้บริษัทที่กำลังก่อสร้างโรงงานใหญ่ในเขตผู้ตงของเซี่ยงไฮ้ โดยจะเริ่มผลิตปลายปี 1996 ด้วยกำลังการผลิตเริ่มต้น 400,000 คันต่อปี และผลิตเครื่องยนต์อีก 800,000 เครื่องต่อปี และจะเพิ่มการผลิตจักรยานยนต์เป็นปีละ 750,000 คันในปี 2000

- บริษัทเล่ายังนอร์เทิร์น เอ็กซ์มอเตอร์ไซเคิลเป็นบริษัทร่วมทุนระหว่างอีซีไอ กรุ๊ปกับเล่ายังเจียหลิงมอเตอร์ไซเคิลเวิร์คของจีน (สัดส่วนร่วมทุน 55:45) โดยก่อตั้งในปี 1992 มีกำลังการผลิต 230,000 คัน/ปี

- บริษัทเซี่ยงไฮ้เอ็กซ์จอนเนอรัล แมชีนเนอรี (ก่อตั้งปี 1990) ร่วมทุนระหว่างอีซีไอ กรุ๊ปกับฝ่ายจีน โดยอีซีไอถือหุ้นร้อยละ 90 ทำการผลิตอะไหล่จักรยานยนต์เพื่อป้อนโรงงานประกอบจักรยานยนต์

- บริษัทซานเจียงเคปี่ คาร์บูเรเตอร์ (ตั้ง 1993) ร่วมทุน 3 ฝ่ายคือ ไทย จีน และ ญี่ปุ่น ผลิตรถบรรทุก รถมอเตอร์ไซด์ และคาร์บูเรเตอร์จักรยานยนต์ ฯลฯ

- บริษัทเซี่ยงไฮ้ไฮโดชิฟโต ร่วมทุนกับจีนและสหรัฐฯ ผลิตเหล็กหล่อสำหรับสร้างถังน้ำมัน ถังบรรจุเคมี และชิ้นส่วนยานยนต์ ฯลฯ

- บริษัทส้องกงเอ็กซ์พอร์ตนิสเซ ร่วมทุนกับจีนและญี่ปุ่นตั้งโรงงานในเซี่ยงไฮ้ เพื่อผลิตมาตรวัดความเร็ว และชิ้นส่วนยานยนต์

- หวางเจาตาควานลีเอชัง เป็นโรงงานผลิตโซลันใหญ่ที่สุดมีกำลังการผลิตปีละ 4,000 คัน

- ฯลฯ

นอกจากโครงการต่าง ๆ ข้างต้นแล้ว เครือซี.พี.ยังเปิดโครงการขนาดใหญ่ในจีน ภายใต้ชื่อ “เจียโตริเวอร์เฟส” ใช้เงินทุนถึง 7,500 ล้านบาท ทำธุรกิจคอมเพล็กซ์และศูนย์การค้าขนาดใหญ่ในเซี่ยงไฮ้ โดยให้พื้นที่ถึง 260 ไร่ บริเวณริมแม่น้ำหวงผู่ ซึ่งได้รับสิทธิเช่าจากรัฐบาลจีน เป็นเวลา 50 ปี

โครงการดังกล่าวเป็นการลงทุนของฝ่ายไทยร้อยละ 100 โดยเครือซี.พี.ถือหุ้นร้อยละ 70 ที่เหลือถือหุ้นโดยนักลงทุนรายอื่น ๆ ของไทย คาดว่าโครงการนี้จะแล้วเสร็จและเปิดดำเนินการได้ในปี 1998

(2) การร่วมทุนของเครือซี.พี.กับนักลงทุนอื่น ๆ ของไทยในจีน

เท่าที่เป็นอยู่ เครือซี.พี. ซึ่งมีโครงการทำธุรกิจและความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับผู้เกี่ยวข้องในจีน ได้สร้าง “พันธมิตร” ทางธุรกิจเพื่อเพิ่มศักยภาพในการลงทุนในจีน ตัวอย่างของโครงการร่วมทุนดังกล่าวประกอบด้วย

- โครงการเจียวไถร์เวอร์เฟลทในนครเซี่ยงไฮ้ ซึ่งเครือซี.พี.ถือหุ้นร้อยละ 70 ที่เหลือถือหุ้นโดยธนาคารกสิกรไทย (ร้อยละ 10) กรุงไทย กรุงศรีอยุธยา นครหลวงไทย นครธน ธนาคารพาณิชย์ อินเตอร์เนชั่นแนล (ซี.พี. เป็นผู้ถือหุ้น) กลุ่มสารสิน และกลุ่มวิริยะเมคเกิล

- ร่วมทุนกับกลุ่มแอสฟิโด (มีนายทุนพล พรประภา เป็นประธานกลุ่ม) กลุ่มธนาคารไทยพาณิชย์ และตระกูลรุ่งโรจน์เกิดกรดิยค ตั้งโรงงานผลิตจักรยานยนต์ขนาดใหญ่ในจีน (มณฑลหนานหนิง) โดยใช้ชื่อว่า บริษัท เอ็นเอสพี หรือ หนานหนิงเอสพี ใช้ทุนจดทะเบียน 10 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

- ร่วมกับบริษัทไทยเพอร์ซิเดนซ์ฟู้ดส์ ผลิตอาหารสำเร็จรูป จำพวกบะหมี่สำเร็จรูป ฯลฯ โดยจะจัดตั้งที่เมืองหนิงโป มูลค่าการลงทุน 125 ล้านบาท โดยเครือซี.พี. ถือหุ้น ร้อยละ 80

- ร่วมกับกลุ่มเดอะมอลล์ทำธุรกิจค้าปลีกที่หัวเก่าในวู๋หางสวพสินค้าขนาดเล็ก โดยร่วมทุนกับกลุ่มฮัวเหียน ในนครเซี่ยงไฮ้ (กลุ่มนี้ทำธุรกิจค้าปลีกใหญ่เป็นอันดับ 2 ในเซี่ยงไฮ้)

- ร่วมทุนทำธุรกิจโรงเบียร์กับกลุ่มบริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ และธนาคารไทยพาณิชย์ ที่มณฑลเสฉวน

- ร่วมกับกลุ่มบางปะกงสินคัสเดรียล ทำนิคมอุตสาหกรรมในเซี่ยงไฮ้ (แต่โครงการนี้ยังมีปัญหาไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ เพราะที่ดินมีราคาแพงเกินไป)

ปัญหาการขยายการลงทุนของผู้ประกอบการไทยในจีน

แม้ว่าในช่วงที่ผ่านมา นักลงทุนไทยมีการลงทุนในสาธารณรัฐประชาชนจีนเพิ่มขึ้น โดยมีการลงทุนในโครงการต่าง ๆ กว่า 2,000 โครงการ คิดเป็นมูลค่าการลงทุนกว่า 3,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ แต่การลงทุนในจีนของผู้ประกอบการไทย ก็ยังเผชิญกับอุปสรรคหลายประการ ตัวอย่างเช่น

- 1) ระเบียบกฎหมายเกี่ยวกับการลงทุนต่างประเทศในจีน แม้ว่าจะได้รับการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มขึ้นในช่วงที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (1996-2000) แต่ก็ยังมีปัญหาหลายประการ ตัวอย่างเช่น ความต่อเนื่องของการดำเนินกฎระเบียบส่งเสริมการลงทุน การมีช่องว่าง

ทางกฎหมาย หรือกฎระเบียบระหว่างที่ออกโดยรัฐบาลกลาง และที่ออกโดยรัฐบาลในระดับท้องถิ่น ซึ่งก็มีความแตกต่างกันไม่น้อย และมีความแตกต่างในระดับท้องถิ่น และระหว่างท้องถิ่นเอง

เมื่อเป็นเช่นนี้ การลงทุนในจีนจึงต้องอาศัยความสัมพันธ์รายบุคคลหรือส่วนตัว ระหว่างนักลงทุนต่างประเทศกับผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในจีนเอง ซึ่งเท่ากับเป็นการจำกัดการขยายตัวของการลงทุนต่างประเทศ เช่น จากไทยในจีนไปในตัว นักลงทุนที่เผชิญกับปัญหามากขึ้น ก็คือนักลงทุนขนาดกลางและขนาดเล็ก

2) เจ้าหน้าที่ชั้นสูงที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น เช่นในระดับมณฑลซึ่งอาจมีอิทธิพลต่อการเข้ามาลงทุนจากต่างประเทศมีหลายฝ่ายด้วยกัน ตัวอย่างเช่น เลขาธิการพรรคของมณฑล ผู้ว่าการมณฑล ประธาน สภาประชาชนประจำมณฑล ผู้บัญชาการทหารประจำมณฑล ฯลฯ ทำให้การติดต่อเข้าไปลงทุนของต่างประเทศอาจไม่สะดวก ทั้งนักทกมีการเปลี่ยนตัวบุคคลระดับสูงเหล่านี้ ก็อาจกระทบต่อการลงทุนของต่างประเทศได้ เพราะไม่มีสายสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้ที่ได้รับตำแหน่งใหม่

3) ปัจจุบันมีแนวโน้มว่า จีนจะส่งเสริมการลงทุนในกิจการที่นักลงทุนไทยมีความถนัดค่อนข้างสูง (ตัวอย่างเช่น การลงทุนด้านธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ และการบริการ ฯลฯ) และหันไปให้การส่งเสริมในโครงการขนาดใหญ่ที่ให้เงินทุนและเทคโนโลยีระดับสูงยิ่งขึ้น

4) ผู้ประกอบการไทยขาดฐานทางเทคโนโลยีและช่องทางทางการตลาดเช่น การส่งออกไปยังต่างประเทศเป็นของตนเอง ทำให้อำนาจต่อรองหรือการมีโอกาสได้รับการส่งเสริมการลงทุนในโครงการต่าง ๆ ดังกล่าวขาดอำนาจขึ้น

5) ปัญหาการส่งเงินทุนกลับคืนประเทศนักลงทุนต่างชาติอาจมีกฎระเบียบยุ่งยากบางประการ ทำให้ส่งเงินลงทุนกลับได้ด้วยความสะดวกลำบาก

6) ข้อจำกัดด้านภาษา นักลงทุนไทยจำนวนมากขาดทักษะด้านภาษาจีนเมื่อเทียบกับนักลงทุนเชื้อสายจีนอื่น ๆ ในเอเชีย ทำให้เกิดความยากลำบากในการติดต่อกับผู้ที่เกี่ยวข้องของจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัว ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการลงทุนในจีน

7) จีนเป็นประเทศที่กว้างใหญ่ไพศาล และมีความแตกต่างระหว่างภูมิภาคและท้องถิ่นในล้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ฯลฯ ทำให้นักลงทุนต้องมีความรู้ด้านนี้ดี จึงจะสามารถลงทุนในพื้นที่ต่าง ๆ ของจีนได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

8) นโยบายส่งเสริมการลงทุนของจีนปัจจุบัน ซึ่งเริ่มให้การส่งเสริมการลงทุนในมณฑลด้านในและมณฑลชายแดนเพิ่มขึ้น ขณะที่มีการควบคุมอัตราการลงทุนด้านเศรษฐกิจรวมของประเทศ จึง

อาจกระทบต่อการลงทุนของผู้ประกอบการไทยเองที่ส่วนใหญ่มีจะลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ หรือ พื้นที่ชายฝั่งทะเล

9) ปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองในจีน จากการที่จีนเป็นประเทศกว้างใหญ่ไพศาล และมีความแตกต่างระดับมณฑลและภูมิภาค รวมตลอดถึงการที่ยังต้องพึ่งพาระดับตัวบุคคลมาก ทำให้การคาดการณ์เกี่ยวกับเสถียรภาพทางการเมืองในอนาคตซึ่งอาจกระทบต่อการลงทุนจากต่างประเทศเป็นไปด้วยความยากลำบากยิ่งขึ้น

10) ปัญหาการจัดหาและบริหารกำลังแรงงานในจีน เป็นเรื่องที่น่าลงทุนต่างประเทศไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นอิสระและขึ้นอยู่กับนโยบายและมาตรการของทางการในระดับต่าง ๆ ของจีนค่อนข้างมาก ซึ่งอาจสร้างความไม่คล่องตัวต่อการบริหารต้นทุนของผู้ประกอบการได้

11) การลงทุนในจีนมักออกมาในรูปแบบร่วมทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมทุนกับองค์กรรัฐวิสาหกิจของจีน โดยที่รัฐวิสาหกิจของจีนมีตัวแปรเข้ามาเกี่ยวพันมากมาย ซึ่งอาจลดความคล่องตัวในการบริหารงานจากผู้เข้ามาร่วมลงทุนได้

12) ปัญหาสาธารณูปโภคพื้นฐาน (Infrastructure) ด้านต่าง ๆ ในจีน ซึ่งยังคงด้อยประสิทธิภาพและมีไม่เพียงพอ ซึ่งเป็นการจำกัดการลงทุนจากต่างประเทศไปในตัว

13) ปัญหาราคาที่ดินในจีนมีระดับสูง ทำให้ต้นทุนในการประกอบการเพิ่มสูงขึ้น

14) ระบบควบคุมเงินตราต่างประเทศของจีนมีความเข้มงวดกวดขันค่อนข้างมาก

15) ระบบการตรวจสอบสินค้าของจีนมีระบบที่ค่อนข้างแตกต่างจากที่อื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าเกษตรกรรม เช่น เรื่องคุณภาพและน้ำหนักที่ยึดถือเอาตลาดปลายทางเป็นหลัก ต่างจากหลักการสากลที่วัดเมื่อทำต้นทางเป็นหลัก

แนวโน้มการลงทุนต่างประเทศในจีน

แม้ว่าในช่วงที่ผ่านมา การลงทุนของต่างประเทศในจีนได้ขยายตัวต่อเนื่อง แต่ก็มีแนวโน้มชะลอตัวลงในปี 1994 เป็นต้นมา

ในปี 1994 มีโครงการลงทุนต่างชาติที่ได้รับการอนุมัติใหม่ในจีน 47,549 โครงการ คิดเป็นมูลค่าการลงทุน 82,680 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ขาลงลดไปจากปี 1993 43% และ 26% ตามลำดับ

ต่อมาในปี 1995 มีโครงการลงทุนที่ได้รับการอนุมัติใหม่ 37,011 โครงการ คิดเป็นมูลค่า 91,280 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และลดต่อไปเหลือโครงการที่ได้รับการอนุมัติใหม่ 24,556 โครงการ ในปี 1996 คิดเป็นมูลค่า 73,226 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ

สาเหตุสำคัญที่ทำให้การลงทุนในจีนชะลอตัวลงนับตั้งแต่ปี 1994 เป็นต้นมานั้น เกิดจากการเข้มงวดกวดขันต่อการเข้ามาลงทุนจากต่างประเทศเสถียรมากขึ้นของจีน ในขณะที่จีนก็มีประเทศในเอเชียลาเคนย์เป็นคู่แข่งในการดึงดูดการลงทุนที่สำคัญเพิ่มขึ้นด้วย

ความเข้มงวดกวดขันในการดูแลการลงทุนจากต่างประเทศของจีนหลังปี 1993 เป็นต้นมา พิจารณาได้จากการเพิ่มภาษีที่ดิน การควบคุมโครงการลงทุนเกี่ยวกับสิ่งทอสิ่งหัตถ์ต่าง ๆ การยกเลิกสิทธิพิเศษด้านภาษีเกี่ยวกับการนำเข้าวัตถุดิบและเครื่องจักร ฯลฯ

สรุป

กล่าวได้ว่านับตั้งแต่จีนเริ่มใช้เศรษฐกิจแบบตลาด (Market Economy) ในต้นทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา เศรษฐกิจจีนได้มีสภาพพลวัต โดยขยายตัวเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยมีอัตราการขยายตัวโดยเฉลี่ยของ GDP ถึงปีละ 9.8% ในช่วงระหว่างปี 1978-1997

การขยายตัวอย่างต่อเนื่องและอยู่ในระดับสูงของเศรษฐกิจจีนดังกล่าว เกิดจากความสำเร็จของการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค แม้ว่าบางช่วงจะเผชิญกับปัญหาความไร้เสถียรภาพอยู่บ้างก็ตาม

ตัวอย่างของนโยบายเศรษฐกิจมหภาค (Macro Economic Policy) ที่จีนใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของตัวเอง ก็คือนโยบายการเงิน (Monetary Policy) ตัวอย่างเช่น การลดค่าเงินหยวนหลายครั้ง จากที่เคยอยู่ที่ประมาณ 3 หยวนต่อดอลลาร์สหรัฐฯ มาอยู่ที่ประมาณ 8.3 หยวนต่อดอลลาร์ในปัจจุบัน ซึ่งมีผลต่อการกระตุ้นการส่งออกของจีนเป็นอย่างมากในช่วงที่ผ่านมา

ตัวแปรสำคัญที่กระตุ้นให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติเบื้องต้น (GDP) ของจีนขยายตัวอย่างต่อเนื่องในช่วงที่ผ่านมาประกอบด้วยปัจจัยภายในประเทศ และปัจจัยภายนอกประเทศ

ปัจจัยภายในประเทศที่สำคัญประกอบด้วยการส่งเสริมการใช้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Market Economy) เพื่อสร้างแรงจูงใจทางการผลิตของปัจเจก ส่งผลให้ผลิตภาพ (Productivity) ในระบบการผลิตของจีนเพิ่มสูงขึ้นมาก

การเพิ่มประสิทธิภาพของระบบตลาด (Marketing System) อันเป็นปัจจัยทางด้านอุปสงค์ (Demand) ก็มีส่วนอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของจีน เพราะทำให้กระจายหรือนำพาผลิตภัณฑ์สินค้าจากแหล่งผลิตไปสู่มือผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

นอกจากนี้ การลงทุนของภาครัฐในด้านต่างๆ อย่างมากมาย ตัวอย่างเช่นกิจการสาธารณูปโภคพื้นฐาน (Infra Structure) ฯลฯ ก็มีส่วนกระตุ้นเศรษฐกิจจีนอย่างมีนัยสำคัญเช่นกัน

ในด้านปัจจัยต่างประเทศนั้น ตัวแปรสำคัญที่มีส่วนเร่งความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจจีน มาจากการลงทุนจากต่างประเทศ (Foreign Investment) และการค้าระหว่างประเทศ (International Trade) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวของการส่งออก (Exports)

จนถึงปี 1997 มูลค่าการค้าระหว่างประเทศของจีนอยู่ที่ประมาณ 320,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งคิดเป็น ๙ ของ GDP ซึ่งอยู่ที่ 900,800 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปีเดียวกันนั้น จีนมีมูลค่าการส่งออกประมาณ 180,000 ดอลลาร์สหรัฐฯ ซึ่งคิดเป็น ๙ ของ GDP มูลค่าการส่งออกและการนำเข้าข้างต้น ทำให้จีนเกินดุลการค้าประมาณ 40,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี 1997

อย่างไรก็ดีนับตั้งแต่กลางปี 1997 ซึ่งได้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในเอเชียอาคเนย์โดยเริ่มต้นจากการที่ไทยต้องปล่อยค่าเงินบาทลอยตัวเป็นต้นมานั้น ได้ส่งผลให้ค่าเงินของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคู่แข่งที่สำคัญของการส่งออกของจีน ได้ลดต่ำลงเป็นอันมาก จึงนับเป็น "ศักราช" ใหม่ที่ท้าทายการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีการค้าระหว่างประเทศเป็นตัวกระตุ้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง

เอกสารประกอบการเขียน

ภาษาไทย

- 1) ฝ่ายวิชาการกลสิกรไทย, สรุปข่าวธุรกิจ, 2533, 2536-2537
- 2) สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับแผนพัฒนาประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีน (ฉบับที่ 9 (1996-2000)) และแนวโน้มจนถึงสิ้นปี 2010)
- 3) ประกาศร่วมของคณะกรรมการวางแผนพัฒนาแห่งชาติ คณะกรรมการเศรษฐกิจการค้าแห่งชาติกระทรวงการค้าต่างประเทศและความร่วมมือเศรษฐกิจ "ข้อกำหนดเฉพาะกาลเพื่อแผนการลงทุนสำหรับนักลงทุนต่างชาติ", 27 มี.ย. 2538
- 4) ไสว วัฒนันท์ ผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายธุรกิจสัมพันธ์จีน, ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, "ภาพรวมการลงทุนต่างชาติในสาธารณรัฐประชาชนจีน, 1979-1994"
- 5) เกริกไกร จิระแพทย์, "อนาคตของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไทย-จีน", กรมเศรษฐกิจ การพาณิชย์, 30 มี.ค. 2539.
- 6) สุภาวิ โชติชัยสินทร์, "การค้าและการลงทุนระหว่างไทย-จีน" วิทยาลัยนิพนธ์แผนกคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- 7) โสภณ นวรัตนพงษ์ "ปฏิรูปเศรษฐกิจตามมังกร-ก้าวที่ยาวไกลของการปฏิรูป", หนังสือพิมพ์สื่อธุรกิจ, 28 พฤศจิกายน 2538.
- 8) กรุงเทพธุรกิจ, 22 พฤศจิกายน 2538.
- 9) กรุงเทพธุรกิจ, 25 มีนาคม 2539.
- 10) กรุงเทพธุรกิจ, 21 พฤษภาคม 2539.
- 11) สื่อธุรกิจ, 9 พฤศจิกายน 2538.
- 12) สื่อธุรกิจ, 9 พฤศจิกายน 2538.
- 13) สื่อธุรกิจ, 18 กันยายน 2539.
- 14) สื่อธุรกิจ, 16 กุมภาพันธ์ 2539.
- 15) ไทยไฟแนนเชียล, 29 กันยายน 2539.
- 16) ไทยไฟแนนเชียล, 5 กุมภาพันธ์ 2539.
- 17) ผู้จัดการ, 24 พฤศจิกายน 2538
- 18) ผู้จัดการ, 20 กุมภาพันธ์ 2539.
- 19) ผู้จัดการ, 21 เมษายน 2539
- 20) Financial Day, 1-2 พฤษภาคม 2539.
- 21) อาทิตยวิเคราะห์, 24-30 มีนาคม 2539.
- 22) ประชาชาติธุรกิจ, 7-9 สิงหาคม 2538.
- 23) ประชาชาติธุรกิจ, 5-8 ตุลาคม 2538.
- 24) ประชาชาติธุรกิจ, 16-18 ตุลาคม 2538.

- 25) ประชาชาติธุรกิจ, 13-15 พฤศจิกายน 2538
- 26) สยามธุรกิจ, 29 ต.ค. - 4 พ.ย. 2538
- 27) สยามธุรกิจ, 21-27 มกราคม 2539.
- 28) ฐานเศรษฐกิจ, 2-5 มีนาคม 2539.
- 29) คู่แข่งรายวัน, 21 พฤศจิกายน 2538.
- 30) คู่แข่งรายวัน, 26 กุมภาพันธ์ 2539.
- 31) ประชาชาติธุรกิจ, 6-9 มิถุนายน 2539.
- 32) สื่อธุรกิจ, 17-23 กันยายน 2538.
- 33) สยามธุรกิจ, 17-23 กันยายน 2538.
- 34) สยามธุรกิจ, 17-23 มีนาคม 2539.

ภาษาอังกฤษ

- 1) Margaret M. Pearson, *Joint Ventures in the People's Republic of China*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1991.
- 2) Susan L. Shirk, *The Political Logic of Economic Reform in China*, University of California Press, Berkeley Los Angeles Oxford, 1993.
- 3) Geoffrey Murray, *Doing Business in China : The Last Great Market*, China Library, U.K. 1994.
- 4) Jane Withey, *Doing Business in China*, McGraw-Hill Ryerson, Toronto-Montreal, 1995.

บทที่ 11

ปัจฉิมบท

จีนยุคปฏิรูปกับความสัมพันธ์ไทยในศตวรรษที่ 21

วรศักดิ์ มหัทธโนบล

ณ บัดนี้ การศึกษาเกี่ยวกับจีนในยุคปฏิรูปกับความสัมพันธ์ที่มีต่อไทยได้ก้าวล่วงมาถึงบทสุดท้ายแล้ว หากไม่นับบทสุดท้ายหรือ “ปัจฉิมบท” ซึ่งจะนำภาพรวมทั้งที่สรุปจากรายงานการศึกษาบทต่าง ๆ ก่อนหน้านี้และทั้งที่จะได้เพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนที่บทรายงานอื่นไม่ได้กล่าวถึง กับบทแรกสุดหรือ “ปฐมบท” ซึ่งให้ภาพรวมของที่มาและความเป็นจริงของสถานะของจีนศึกษาในสังคมไทยปัจจุบันแล้ว รายงานการศึกษาในบทอื่น ๆ อาจแยกเนื้อหาได้เป็น 2 ส่วนสำคัญ กล่าวคือ

ส่วนที่หนึ่ง เป็นส่วนที่ว่าด้วยเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของจีนในปัจจุบัน ในส่วนนี้มีเจตนาที่จะเสนอให้เห็นสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในจีนในช่วงปฏิรูปเพื่อสร้างพื้นฐานความเข้าใจร่วมกันก่อนที่จะนำไปสู่การนำเสนอในส่วนที่สอง

ในส่วนที่สอง เป็นส่วนที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ไทย - จีนในด้านต่างๆ ในส่วนนี้มีเจตนาที่จะฉายให้เห็นภาพรวมของความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศโดยหวังว่า ภาพรวมที่ได้มาจะสามารถนำไปสู่การศึกษาในระดับที่ลึกซึ้งต่อไปเฉพาะความสัมพันธ์ไทย-จีน โดยรวมแล้ว ทั้งสองส่วนนี้ได้พยายามฉายภาพในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เห็นภาพรวมให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

แม้กระนั้นก็ตาม ก็ยังมีเนื้อหาบางด้านบางประการที่ขาดหายไปค่อนข้างเลียดเนื่องจากความไม่พร้อมของผู้ศึกษา กล่าวคือ ในส่วนที่หนึ่งเป็นเนื้อหาอันเกี่ยวเนื่องกับปัญหาสังคมจีนในยุคปฏิรูป และในส่วนที่สองเป็นเนื้อหาอันเกี่ยวเนื่องกับบทบาทของชาวจีนโพ้นทะเลในไทยที่มีต่อจีนแผ่นดินใหญ่ จะอย่างไรก็ตาม รายงานเท่าที่ปรากฏอยู่ ณ ที่นี้ก็ยังคงอยู่ในระดับที่น่าพอใจเมื่อพิจารณาไปในแต่ละด้านที่มีการศึกษา สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ รายงานแต่ละชิ้นไม่ทำให้การประมวลความคิดใน “ปัจฉิมบท” นี้ต้องสะดุดหยุดลง โดยการประมวลในที่นี้จะได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงบางด้านของจีนเพื่อมุ่งไปสู่การให้ภาพรวมความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 เป็นสำคัญอีกชั้นหนึ่ง¹

¹ เนื่องจากปัญหาในบทนี้ด้านหนึ่งเป็นการประมวลเอาจากรายงานทั้งหมดจนกระทั่งมีการศึกษาในโครงการดังนั้น จะไม่มีทางอ้างถึงในที่นี้ การอ้างอิงจะกระทำเฉพาะในส่วนที่อยู่ในวงเล็บหรือรายงานดังกล่าวเท่านั้น

จีนในแง่ของพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

ก่อนที่จะมีจีนจะเป็น “สาธารณรัฐประชาชนจีน” (People's Republic of China, PRC) ที่มีเนื้อที่ 9.6 ล้านตารางกิโลเมตร ซึ่งคิดเป็น 1 ใน 15 ของเนื้อที่พื้นดินทั้งหมดของโลกนั้น^{*} จีนมีประวัติศาสตร์เป็นของตนเองเช่นเดียวกับรัฐอื่นๆ และสามารถสืบค้นพัฒนาการได้ยาวนานถึงประมาณ 5,000 ปี ความโดดเด่นประการหนึ่งจากพัฒนาการอันยาวนานดังกล่าวก็คือ ปัญหาเอกภาพ เนื่องจากการเป็นประเทศที่มีแผ่นดินกว้างใหญ่ไพศาลและประชากรจำนวนมาก จึงเป็นการยากที่ใครคนใดคนหนึ่งจะสามารถก้าวขึ้นมาเป็นอำนาจสูงสุดได้อย่างเด็ดขาด พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจีนจึงมักจะสลับกันไปมาระหว่างการมีเอกภาพและความแตกแยกขัดแย้งกัน ดังนั้น เมื่อมีการแบ่งช่วงเวลาย่อออกเป็นแต่ละช่วง ประวัติศาสตร์ของจีนจึงถูกแบ่งสลับกันไปมาระหว่างช่วงที่มีราชวงศ์ใดราชวงศ์หนึ่งมีอำนาจปกครองอย่างเด็ดขาดกับช่วงเวลาที่ระบอบขุนศึกหรือราชวงศ์เล็กราชวงศ์น้อยที่มีอำนาจอยู่ในเวลาสั้นๆ ในส่วนหลังนี้เราจะเห็นได้จากตัวอย่างของยุคสามก๊ก (Three Kingdom, ค.ศ. 220 - 280) หรือ ยุคห้าราชวงศ์กับสิบอาณาจักร (Five Dynasties & Ten Kingdom, ค.ศ. 907 - 979) เป็นต้น ในแง่นี้ เอกภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับจีนอย่างมาก

คงเป็นเพราะปัญหาเอกภาพดังกล่าวนั่นเองที่ได้กลายมาเป็นแรงขับประการหนึ่งให้ผู้แสวงหาอำนาจหรือผู้มีอำนาจของจีนในแต่ละช่วงได้พยายามสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้นมาจนก่อให้เกิดเป็นอารยธรรม จีนจึงเป็นสิ่งที่มีอารยธรรมเจริญมากสังคมหนึ่งของโลก และภาคภูมิใจในอารยธรรมของตนจนนำไปสู่การเหยียดสังคมนอกอารยธรรมของตนว่าเป็นพวกป่าเถื่อน (ฟานเหฺนฺ) ท่วงท่าพัฒนาการที่มีปัญหาเอกภาพประกอบกับการเป็นชาติที่มีอารยธรรมสูงส่งเช่นนี้ ได้ทำให้จีนไม่รับรู้เรื่องราวความเป็นไปของโลกภายนอกมากนัก ตราบจนเมื่อลัทธิล่าอาณานิคมได้แผ่กว้างไกลไปทั่วโลก จีนก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงการคุกคามของลัทธินี้ได้อีกต่อไป กระทั่งได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญให้แก่จีนเอง โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลสืบเนื่องมาตราบเท่าทุกวันนี้

อะไรคือการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลสืบเนื่องที่วุ่นวาย? กลับกัน ควรกล่าวไว้ก่อนว่า พัฒนาการของจีนแม้จะมีปัญหาเอกภาพท่ามกลางความเจริญพุทธศาสนารวมก็ตาม แต่จีนก็ไม่เคยต้องตกเป็นเมืองขึ้นของชนชาตินอกสังคมหรือนอกอารยธรรมของตนเอง ชนชาติมองโกลและชนชาติแมนจูแม้จะเคยปกครองจีนในนามราชวงศ์หยวน (Yuan Dynasty, ค.ศ. 1271 - 1368) และราชวงศ์ชิง (Qing Dynasty, ค.ศ. 1644 - 1911) ตามลำดับก็ตาม แต่ในฐานะชนต่างชาติของชนเผ่าทั้งสองก็ไม่อาจลบล้างรากฐานอารยธรรมจีนไปได้ หากไม่พึงพิงอารยธรรมและวัฒนธรรมจีนในระหว่างปกครอง (ราชวงศ์หยวน) ก็จะไม่เสริมสร้างอารยธรรมและวัฒนธรรมจีนให้เจริญงอกงามเพิ่มขึ้น (ราชวงศ์ชิง) แต่สำหรับการเข้ามาคุกคามของตะวันตกในยุคอาณานิคมกลับสร้างความรู้สึกที่ตรงข้ามให้แก่จีนอย่างสิ้นเชิง และนั่นก็คือการเปลี่ยนแปลงที่เกริ่นเอาไว้และจะได้กล่าวต่อไป

* ภูมิศาสตร์ประเทศจีน, (ปักกิ่ง : สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ, 1987) : 1

ชาติตะวันตกแม้จะได้เข้ามายังจีนตั้งแต่ครั้งราชวงศ์หมิง (Ming Dynasty, ค.ศ. 1368 - 1644) ก็ตาม^๑ แต่ก็เป็น การเข้ามาอย่างปกติคือ เผยแพร่ศาสนา ไม่ได้มีการคุกคามแต่ประการใด การคุกคามจริง ๆ เกิดขึ้นในราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อราชสำนักชิงได้ทำการกวาดล้างการค้าฝิ่นของอังกฤษครั้งใหญ่ การกวาดล้างครั้งนั้นได้นำไปสู่สงครามฝิ่นในปี 1842 ผลก็คือ จีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้แก่อังกฤษกระทั่งนำไปสู่สนธิสัญญานานกิง (Treaty of Nanjing) ในเวลาต่อมา ผลประการหนึ่งของสนธิสัญญานานกิงได้ทำให้ฮ่องกงตกไปเป็นของอังกฤษ การสูญเสียฮ่องกงให้แก่อังกฤษได้นำมาซึ่งความอับอายให้แก่จีนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน สิ่งสำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือว่า ในอีกด้านหนึ่งของการสูญเสียดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความอ่อนแอเสื่อมถอยของราชวงศ์ชิงเอง และด้วยความอ่อนแอเสื่อมถอยนั้นก็ได้นำมาซึ่งขบวนการทางการเมืองต่าง ๆ ที่คอยปฏิบัติการณ์โค่นล้มราชวงศ์ชิงขึ้น

ตลอดเวลานับแต่กลางศตวรรษที่ 19 เรื่อยมา แม้ราชวงศ์ชิงจะอ่อนแอเสื่อมถอยลงตามลำดับ แต่ก็ยังคงกล่าวได้ว่า ราชสำนักแห่งนี้ยังคงควบคุมสถานการณ์ที่ก่อขึ้นโดยขบวนการทางการเมืองหรือบรรดาคนเถื่อนต่าง ๆ เอาไว้ได้ และสิ่งที่ราชสำนักชิงไม่ได้ควบคุมดูแล (เพราะไม่มีสิทธิที่จะทำเช่นนั้น) ก็คือ การปล่อยให้ลัทธิพัฒนาฮ่องกงไปตามวิถีของอังกฤษเองโดยหาว่าไม่ว่า ต่อไปฮ่องกงภายใต้พัฒนาการดังกล่าวจะมีสำคัญต่อจีนเองอย่างไรบ้าง

ตามจนในต้นศตวรรษที่ 20 อำนาจของราชสำนักชิงก็แทบไม่เหลือพลั้งอันใดอีกต่อไป ขบวนการทางการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์เข้มแข็งเติบโตใหญ่ขึ้น ในขณะที่การบริหารบ้านเมืองก็ล้มเหลวลงตามลำดับเพราะการฉ้อราษฎร์บังหลวงที่แผ่ขยายไปทั่ว กระทั่งในปี 1911 นั้นเอง ดร.ซุนยัตเซ็น (Sun Yat-sen, พ.ศ. 1866 - 1925) ก็สามารถนำพลพรรค “สมาคมอวเหมิง” (อวเหมิงกู่) ของเขาทำการปฏิวัติโค่นล้มราชวงศ์ชิงได้เป็นผลสำเร็จและนำจีนก้าวเข้าสู่ยุคสาธารณรัฐที่เต็มไปด้วยความยุ่งยากไปนานอีกหลายสิบปี เพื่อให้เห็นถึงความยุ่งยากดังกล่าวอย่างชัดเจนและอย่างสังเขป เราอาจแสดงผ่านการแบ่งช่วงเวลาของเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ยุคของการชิงชิงการนำ ค.ศ. 1911 - 1916 ในช่วงนี้ได้ฉายให้เห็นภาพความขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมืองที่นำโดย ดร.ซุนยัตเซ็น กับกลุ่มการเมืองที่นำโดยซุนตง หยวนซื่อซ่าย หรือ หยวนซีไฮ (Yuan Shih'ai, พ.ศ. 1859 - 1916) ดร.ซุนยัตเซ็น แม้จะมีบทบาททางการเมืองอย่างมากมาโดยตลอด แต่เขาก็ไม่มีกำลังทางทหารเพียงพอที่จะกำบังลังก์ให้ การปฏิวัติของเขาสำเร็จได้ด้วยการใช้กำลังทางทหารของซุนตง หยวนซื่อซ่าย ข้าราชการของราชวงศ์ชิงเป็นสำคัญ จะด้วยความทะเยอทะยานหรือด้วยอะไรก็ตาม ภายหลังการปฏิวัติ หยวนซื่อซ่าย ก็ใช้กำลังทางทหารที่ตนมีอยู่มาเป็นฐานทางอำนาจให้แก่ตน พร้อมกับนั้นก็สถาปนาตนเองขึ้นเป็นจักรพรรดิและตั้งราชวงศ์

^๑ เลียน อีระวิทย์, วัฒนธรรมการปกครองจีน (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518) : 81.

ของตนขึ้นเป็นราชวงศ์หยวน หยวนซื่อซ่าย อยู่ในอำนาจได้ไม่กี่ปีก็ตายไปด้วยโรคโลหิตเป็นพิษในปี 1916 อันเท่ากับยุติยุคของการช่วงชิงการนำไปด้วย¹

2. ยุคขุนศึก (Warlord Era) ค.ศ. 1916 - 1928 มรดกรรมของ หยวนซื่อซ่าย ทำให้จีนประสบจากขุนศึกที่มีบารมีสูงสุดพอที่จะเป็นศูนย์กลางทางอำนาจได้ บรรดาขุนศึกต่าง ๆ ต่างตั้งตัวแข่งขັນกันเป็นใหญ่ ในช่วงนี้ ดร.ซุนยัตเซ็น โด่งดังเพราะชื่อ เจียงไคเช็ค หรือ เจียงไคฉี (ค.ศ. 1877 - 1975) มาเป็นพยานทางการเมือง แม้ ดร.ซุนยัตเซ็น จะไม่สามารถก้าวมาบรรดาขุนศึกลงไปได้ แต่เขาก็มีนโยบายที่จะร่วมงานกับพรรคคอมมิวนิสต์จีน อย่างไรก็ดี ดร.ซุนยัตเซ็น ได้ถึงแก่อสัญกรรมในปี 1925² ในขณะที่ภารกิจปฏิวัติของเขายังไม่สำเร็จ เจียงไคเช็ค ผู้ตั้งก้าวขึ้นมามีอำนาจแทน ดร.ซุนยัตเซ็น ได้ยกเลิกนโยบายสามัคคีพรรคคอมมิวนิสต์จีนด้วยการกวาดล้างแกนนำและสมาชิกของพรรคนี้อย่างรุนแรง พร้อมกันนั้นก็ทำการปราบปรามบรรดาขุนศึกกลุ่มต่าง ๆ ลงได้ เป็นผลสำเร็จในปี 1928 นับจากนั้น เจียงไคเช็ค ก็ขึ้นสู่จุดสูงสุดทางอำนาจ ทั้งนี้ โดยมีพรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นปฏิปักษ์ที่สำคัญของเขาอยู่เช่นเดิม ถึงแม้พรรคการเมืองนี้จะอยู่ในระหว่างการตั้งพลัดใหม่ก็ตาม

ควรกล่าวด้วยว่า ในยุคขุนศึกนี้ได้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นเหตุการณ์หนึ่งที่ประวัติศาสตร์จีนเรียกว่า “ขบวนการ 4 พฤษภาคม” (May Fourth Movement) ที่มาของเหตุการณ์เกิดขึ้นเมื่อตัวแทนรัฐบาลจีนยอมมอบสิทธิในการเช่าเขตมณฑลซานตงที่เคยเป็นของเยอรมันแต่เดิมมาให้แก่ญี่ปุ่น ในการเจรจาระหว่างประเทศผู้ชนะสงครามกับผู้แพ้สงครามในสงครามโลกครั้งที่ 1 การเจรจามีขึ้นที่พระราชวังแวร์ซายส์ ปารีส, ฝรั่งเศส ซึ่งต่อมาได้นำมาสู่สนธิสัญญาแวร์ซายส์ ชาวจีนโดยเฉพาะนักศึกษาและปัญญาชนที่ทราบข่าวไม่พอใจกับการตัดสินใจของตัวแทนฝ่ายจีน เพราะต่างเห็นว่า เมื่อเยอรมันเป็นผู้แพ้สงคราม จีนเป็นฝ่ายชนะสงคราม เขตเช่าที่ซานตงก็ควรกลับมาเป็นของจีน การมอบสิทธิในการเช่าให้แก่ญี่ปุ่นต่อไปจึงเป็นการขายชาติ ผลก็คือ ได้เกิดการเดินขบวนของบรรดานักศึกษาปัญญาชนเพื่อประท้วงรัฐบาลขึ้นในวันที่ 4 พฤษภาคม 1919 การประท้วงนำไปสู่ความรุนแรงจนมีการบาดเจ็บล้มตายเกิดขึ้น จนในที่สุด รัฐบาลจีนเป็นฝ่ายยอมแพ้ เหตุการณ์ครั้งนี้จึงเป็นที่กล่าวขวัญกันมากในภาคประชาชนชาวจีน และต่อมาก็ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านภูมิปัญญาและโลกทัศน์ครั้งใหญ่แก่สังคมจีน การนำตัวเองเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง

¹ เรื่องราวของ หยวนซื่อซ่าย อาจดูเพิ่มเติมได้จาก Jerome Ch'en, Yuan Shih-k'ai 1859 - 1916 (London : Ruskin House, George Allen & Unwin LTD., 1961).

² ดูเพิ่มเติมได้ใน (ในระบือชื่อผู้แต่ง), ซุนยัตเซ็น ผู้พิชิตประวัติศาสตร์จีน, วิหะ ชิวโกเสธรฐ แปลและเรียบเรียง (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, 2539).

เมืองของภาคประชาชนเกิดขึ้นทั่วประเทศอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในสังคมจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำมาซึ่งการก่อเกิดชนชั้นนำรุ่นใหม่ในเวลาต่อมา⁶

3. ยุคเริ่มแรกในการคุกคามจีนของญี่ปุ่น ค.ศ. 1928 - 1937 ในยุคนี้ไม่มีใครสงสัยฐานะผู้นำของ เจียงไคเช็ค อีกต่อไป แต่ก็ในยุคนี้เองที่ญี่ปุ่นเริ่มแผ่อำนาจเข้ามาตั้งแมนจูเรียซึ่งเป็นของจีน ญี่ปุ่นเริ่มจากการค่อยๆ แทรกซึมสร้างความยุ่งยากให้เกิดขึ้นจนถึงการใช้กำลังทางทหารเข้ายึดครองในที่สุด กระทั่งในปี 1932 ญี่ปุ่นก็ประกาศให้แมนจูเรียเป็นประเทศเอกราชโดยเรียกว่า “แมนจูเกว” และให้ เฮนรี ฟูยี ซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์สุดท้ายของราชวงศ์ชิงมาเป็นผู้นำ “จักรพรรดิหุ่น” ของญี่ปุ่น ภายใต้ความจงเกลียดจงชังในลัทธิคอมมิวนิสต์ของ เจียงไคเช็ค การคุกคามของญี่ปุ่นจึงไม่ได้รับการใส่ใจจากเขามากเท่ากับการทุ่มกำลังแทนทั้งหมดเข้ากวาดล้างพรรคคอมมิวนิสต์จีนซึ่งในเวลานั้นกำลังตกอยู่ในภาวะที่อ่อนแออย่างยิ่งยวด โดย เจียงไคเช็ค ทราบดีว่าด้วยนโยบายดังกล่าวของเขาต่อมาได้นำมาซึ่งความพ่ายแพ้อย่างไร้ทาง

4. ยุคสงครามจีน - ญี่ปุ่น ค.ศ. 1937 - 1945 จะเป็นด้วย เจียงไคเช็ค ไม่ให้ความใส่ใจต่อการคุกคามของญี่ปุ่นหรือด้วยวิสัยจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นเองก็ตาม ญี่ปุ่นได้เปิดฉากทำสงครามกับจีนขึ้นโดยตรงในเดือนกรกฎาคม 1937 แม้กระนั้นก็ตาม เจียงไคเช็ค ก็ยังคงทำที่เดิมของตนเอาไว้ ผลก็คือ พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ให้โอกาสที่ตนกำลังอ่อนแอเรียกร้องให้ เจียงไคเช็ค ให้หันเข้ามาต่อสู้กับญี่ปุ่นแทนที่จะเป็นคนที่จีนจับตัวกับ ไม่เพียงเท่านั้น การเรียกร้องของพรรคคอมมิวนิสต์จีนยังแผ่ไปยังประชาชนจีนอีกด้วย ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่าประชาชนต้องให้การสนับสนุนข้อเรียกร้องดังกล่าวเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้เอง ประชามติของชาวจีนจึงได้กลายเป็นกระแสกดดัน เจียงไคเช็ค อย่างได้ผลในเวลาต่อมา เมื่อ เจียงไคเช็ค ถอยร่นมือกับพรรคคอมมิวนิสต์จีนต่อต้านญี่ปุ่นกระทั่งญี่ปุ่นได้พ่ายแพ้ไปพร้อมกับการสิ้นสุดลงของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี 1945 นั้นเอง

5. ยุคสงครามกลางเมือง ค.ศ. 1945 - 1949 เมื่อการคุกคามจากต่างชาติเริ่มสงบลงจีนในเวลานั้นก็หันเข้าสู่การแสวงหาเอกภาพให้แก่ตนเองอีกครั้งหนึ่ง สงครามกลางเมืองเพื่อเอกภาพของชาติระหว่างก๊กมินตั๋งกับพรรคคอมมิวนิสต์จีนระเบิดขึ้น พรรคคอมมิวนิสต์จีนแม้จะพ้นจากความอ่อนแอขึ้นมาได้บ้าง แต่ในแง่แสนยานุภาพแล้วเสียเปรียบก๊กมินตั๋งอย่างมาก ข้อดีของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในเวลานั้นก็คือ ความนิยมของชาวจีนที่เทให้กับพรรคเมื่อครั้งสงครามจีน-ญี่ปุ่น ประการหนึ่ง และการที่แกนนำของพรรคต่อสู้อย่างสมณะแต่เจลิยวฉลาดในยุทธศาสตร์อีกประการหนึ่ง ส่วนก๊กมินตั๋งแม้จะมีอาวุธยุทโธปกรณ์มากมาย อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐฯ ที่เข้ามามีบทบาทในการเมืองจีนอย่างแข็งขันหลังสงครามโลกยุติก็ตาม แต่ด้วยปัญหาจอร์จอร์วังหลวงที่เกิดขึ้นแทบทุกระดับจนเป็นที่เสื่อมศรัทธาของประชาชน ก๊กมินตั๋งจึงไม่สามารถให้ความได้

⁶ อิทธิพลของเหตุการณ์นี้คล้ายกับอิทธิพลของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 1973 (พ.ศ. 2516) ของไทย ดูเพิ่มเติมได้ใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, “ขบวนการนักศึกษาจีน : พัฒนาการและเปรียบเทียบกรณีไทย,” ประชาภิวัฒน์ : บทเรียน 25 ปี 14 ตุลาคม (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยธรรม, 2541) : 201-223.

เปรียบของตนเข้าเอาชนะพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ จนในที่สุดพรรคคอมมิวนิสต์จีนก็สามารถขับไล่เจียงไคเช็ค พร้อมพลพรรคก๊กมินตั๋งออกจากจีนได้เป็นผลสำเร็จ ชัยชนะดังกล่าวได้นำมาสู่การสถาปนาจีนใหม่ในนาม “สาธารณรัฐประชาชนจีน” ในปี 1949

หากพิจารณาจีนจากช่วง 5 ยุคสมัยดังกล่าว¹ จะเห็นได้ว่า นับแต่สิ้นสุดราชวงศ์ชิงเป็นต้นมา จีนไม่ได้มีเอกภาพทางการเมืองในความหมายที่สมบูรณ์มากนัก จีนภายหลังปี 1949 แม้จะดูเป็นปึกแผ่นและมีเอกภาพโดยรวม แต่การมีฮ่องกงที่อิสระในฐานะเขตเช่าของอังกฤษและไต้หวันที่มีอิสระในฐานะปฏิปักษ์ทางการเมืองของจีนแผ่นดินใหญ่โดยตรง ก็ไม่ได้ทำให้จีนยุคหลัง 1949 มีเอกภาพที่สมบูรณ์ทั้งในรูปแบบและเนื้อหาไม่

ไม่เพียงเท่านั้น แม้การเมืองภายในจีนเองก็ได้สะท้อนให้ชาวโลกได้รับรู้เช่นกันว่า ระบบผู้นำเดี่ยวหลังจาก ค.ศ.นั้นก็มิให้เห็นจึงประเด็นเอกภาพได้ไม่แพ้กรณีฮ่องกงและไต้หวันเช่นกัน นั่นก็คือระบบผู้นำเดี่ยวที่สะท้อนผ่านการนำของ เหมาเจ๋อตง และ เจียงเสี่ยวผิง ในฐานะผู้นำสูงสุดของจีน ฐานที่วางนี้ไม่แตกต่างกับฐานของจักรพรรดิในอดีตที่แม้แต่คำพูดเพียงไม่กี่คำก็มีอำนาจไม่ต่างกับกฎหมายที่ใช้บังคับปฏิบัติได้ ฐานะเช่นนี้ในด้านหนึ่งจึงเกิดขึ้นได้เพราะได้รับการยกย่องจากผู้นำในศูนย์กลางเมืองต่างๆ ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศจีน

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่า เหตุใดจักรพรรดิจีนจึงถูกเปรียบเป็นมังกรและเป็นผู้เดียวที่สามารถใช้มังกรเป็นสัญลักษณ์ของตนได้ คำตอบก็คือว่า มังกร คือสัตว์ที่เกิดขึ้นจากการรวมเอาส่วนใดส่วนหนึ่งของสัตว์นานาชนิดที่เป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์แต่ละแคว้นในอดีตมารวมเข้าไว้ด้วยกัน โดยผู้ปามารวมคือ ผู้ที่สามารถก้าวร่นปราบปรามกษัตริย์ของแคว้นเหล่านั้นให้ขึ้นต่อตนได้ ดังนั้น การรวมที่วางนี้ในด้านหนึ่งจึงเกิดขึ้นบนเหตุผลที่ต้องการอธิบายว่า จักรพรรดิ หรือ “มังกร” คือ ผู้อยู่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง” กล่าวสำหรับการเมืองจีนยุคใหม่แล้ว ฐานะของ เหมาเจ๋อตง และ เจียงเสี่ยวผิง ไม่แตกต่างกับฐานที่วางนี้ในแง่เนื้อหาแม้แต่น้อย นั่นคือ ไม่เพียงจะได้รับการยอมรับจากบรรดาแกนนำระดับต่างๆ เท่านั้น หากแม้แต่เมื่อมีผู้คิดกระด้างกระเดื่องต่ออำนาจของผู้นำทั้งสองในบางช่วงก็จะต้องถูกกำราบปราบปรามลงไปด้วยในที่สุด

ภาพรวมดังกล่าวสะท้อนความจริงที่ว่า ไม่มีสิ่งใดในโลกที่สามารถจัดขาดพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนานออกไปได้โดยไม่เคยปฏิบัติสัมพันธ์มาถึงปัจจุบันและในอนาคต จีนหลังปี 1949 ก็เช่นกันที่หลีกเลี่ยงความจริงที่ว่าไปไม่พ้น และท่ามกลางความบอบช้ำของสังคมจีนสืบเนื่องมาจากการคุกคามของต่างชาติและสงครามกลางเมืองที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนต้องถือเอาเป็น

¹ การแบ่งจีนออกเป็น 5 ช่วงในที่นี้ไม่ได้อิงกับการแบ่งของสาขาวิชาอื่นใด หากเป็นไปเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นสำหรับการอธิบายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเอกภาพของจีนเท่านั้น รายละเอียดในแต่ละช่วงอาจดูเพิ่มเติมได้จาก เขียน อีระวิทย์, วิวัฒนาการการปกครองของจีน, เพิ่งอ้าง : 102-209.

² ส.พธานน้อย (นามปากกา), เล่าเรื่องมังกร (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ข้าวพอง, 2535) : 11.

ภาวะที่จะต้องฟื้นฟู ความขัดแย้งทางการเมืองภายใน การต่อสู้ทางอุดมการณ์ การปรับเปลี่ยนนโยบายภายในและภายนอกในสถานการณ์สงครามเย็นตลอดไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยรวม ฯลฯ ก็กลายเป็นภาวะการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นภายใต้ประเด็นที่ความแก่การศึกษาพิจารณาไม่น้อยสำหรับการทำความเข้าใจกับจีนในปัจจุบัน

จีนในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20

นับแต่ปี 1949 เป็นต้นมา จีนก็เริ่มเข้าสู่ความเป็นเอกแผ่นโดยภาพรวม ปัญหาฮ่องกงและไต้หวันที่แตกออกไปภายใต้การปกครองของอังกฤษและก๊กมินตั๋งตามลำดับนั้น แม้จะทำให้มองได้บ้างว่าจีนยังคงไม่เป็นเอกภาพโดยสมบูรณ์และมีสภาพที่ไม่ต่างกับการถูกแบ่งเป็น “สามก๊ก” ในทศวรรษที่ 20 ก็ตาม แต่ถึงที่สุดแล้ว จีนถือเป็นภารกิจที่จะต้องจัดการสะสางให้สำเร็จลุล่วงในที่สุด ประเด็นสำคัญก็คือว่า ปัญหาภายในแผ่นดินใหญ่ต่างหากที่สำคัญเร่งด่วนเหนือสิ่งอื่นใด ด้วยเหตุนี้ การฟื้นฟูสภาพหลังสงครามกลางเมืองและการคุกคามของนักล่าอาณานิคม ตลอดไปจนถึงการสร้างเสถียรภาพท่ามกลางความยุ่งยากต่างๆ นานาประการจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ตลอดครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 เพื่อให้ความเข้าใจจีนในระบื่อนี้ก่อร่างเป็นระบบและอย่างสังเขป จึงขออธิบายโดยแบ่งเป็นระยะตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นดังนี้

ก. จีนในยุคปฏิวัติ

แม้โดยภาพรวมนับแต่ปี 1949 จนถึงปี 1976 กันเป็นช่วงที่ เหมาะเจอตง เป็นผู้นำสูงสุดของจีนนั้น จะฉายให้เห็นถึงความขัดแย้งในหมู่ผู้นำจีนด้วยกันเองอยู่เป็นบางช่วงบางระยะก็ตาม แต่โดยสรุปแล้วก็ถึงอาจกล่าวได้ว่า จีนยังคงเอกภาพเอาไว้ได้ เพราะอย่างน้อยที่สุดความขัดแย้งดังกล่าวก็ไม่ได้นำมาซึ่งความแตกแยกของศูนย์อำนาจออกเป็นเสี่ยงๆ หรือเป็นก๊กเป็นเหล่า กล่าวอีกนัยหนึ่งก็อาจจะได้ว่า ความมั่นคงของรัฐโดยรวมยังไม่มีปัญหา แม้จะเป็นเช่นนี้ก็ตาม แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตอย่างยิ่งว่า การวางแผนพัฒนาเมืองก๊กี้ การโฆษณาชวนเชื่อก๊กี้ การแถลงนโยบายก๊กี้ ฯลฯ จีนมักให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “ปฏิวัติ” จนดูเหมือนว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ล้วนต้องผ่านการ “ปฏิวัติ” แทบทั้งสิ้น โดยที่ไม่จำเป็นต้องแจกแจงนิยามของคำๆ นี้ สิ่งที่เราพบก็คือว่างานเขียนเกี่ยวกับเรื่องจีนจากตะวันตกบางชิ้นก็ตระหนักถึงข้อเท็จจริงดังกล่าวจนรู้สึกได้เช่นเรื่อง “China : The Revolution Continued”⁹ ซึ่งต่อมามีผู้แปลเป็นภาษาไทยโดยรักษาความรู้สึกดังกล่าวเอาไว้ด้วยการเปลี่ยนชื่อหนังสือเล่มนี้ว่า “จีน : แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล”¹⁰ เมื่อการ “ปฏิวัติ”

⁹ หมายเหตุ Jan Myrdal and Gunn Kessle, *China : The Revolution Continued* (New York : Pantheon Books, 1970).

¹⁰ หมายเหตุ แจน มิร์ดัล และ กุนน เคสเซล, *จีน : แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล*, ไร่ระบุชื่อผู้แปล (กรุงเทพฯ : ชุมชนหนังสืออิสระ, 2517).

ถูกเน้นอย่างมากมาวเช่นนี้ การ “ปฏิวัติ” จึงมีความหมายไม่น้อยสำหรับจีนในเวลานั้น โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากพื้นฐานความเป็นจริงที่ดำรงอยู่

ความเป็นจริงก็คือว่า ในปี 1949 ที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนประกาศก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นมานั้น จีนมีประชากรอยู่ประมาณ 548 ล้านคน¹¹ ลำพังจำนวนประชากรที่มากมายขนาดนั้นน่าจะเป็นปัญหาไม่น้อยอยู่แล้วสำหรับการฟื้นฟูประเทศภายหลังการปฏิวัติ แต่ที่ดูเหมือนจะเป็นปัญหายิ่งกว่าก็คือความจริงที่ว่า ช่องว่างทางชนชั้นที่แตกต่างกันอย่างมากระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นล่าง ชนชั้นล่างในสังคมจีนโดยทั่วไปในเวลานั้นก็คือ ชนชั้นชาวนา ซึ่งนับแต่การปฏิวัติในปี 1911 เรื่อยมาจนถึงการปฏิวัติ 1949 ฐานะความเป็นอยู่แทนไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากยุคสมัยที่จีนถูกปกครองโดยราชวงศ์ต่างๆ แม้แต่น้อย แต่ที่มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอย่างมากก็คือชนชั้นสูง ซึ่งในที่นี้ก็คือ ชนชั้นผู้ดี (The Gentry)

ชนชั้นผู้ดีของจีนเป็นชนชั้นที่มีองค์ประกอบ 2 ส่วนควบคู่กันไป คือเป็นทั้งเจ้าที่ดินขนาดใหญ่และเป็นทั้งขุนนาง ในด้านหนึ่งของชนชั้นนี้จึงเป็นผู้มีการศึกษาสูง ชนชั้นผู้ดีจึงเป็นผู้มีฐานะทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ และฐานะทางการเมืองไปพร้อมๆ กัน แต่ที่จะมีตำแหน่งทางราชการโดยตรงนั้นมีไม่มาก ประมาณว่าเมื่อกลางศตวรรษที่ 19 มีผู้ดีและครอบครัวอยู่ประมาณ 5.5 ล้านคน¹² ดังนั้น หากจะประมาณการจำนวนคนของชนชั้นนี้ระหว่างปี 1911 ไปจนถึงปี 1949 ซึ่งสังคมจีนได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ อย่างขนานใหญ่ซึ่งส่งผลให้ชนชั้นนี้ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยแล้ว ตัวเลขของชนชั้นนี้ไม่น่าที่จะเปลี่ยนแปลงไปจากที่กล่าวมามากนัก นั่นคือน่าจะมีอยู่ประมาณ 5 ล้านคน โดยทั้งหมดของจำนวนนี้ยังคงรักษาเนื้อหาเดิมเอาไว้คือ การเป็นชนชั้นเจ้าที่ดิน (The Landlord) และชนชั้นนี้เองที่เป็นเป้าหมายสำคัญของการปฏิวัติหลัง 1949

ภายหลังการยึดอำนาจการปกครองได้ไม่นาน พรรคคอมมิวนิสต์จีนก็จัดการกับบรรดาเจ้าที่ดินด้วยนโยบายที่เรียกว่า “ปฏิรูปที่ดิน” โดยนโยบายนี้ที่ดินต่างๆ ของเจ้าที่ดินได้ถูกยึดมาเป็นของรัฐ แล้วรัฐก็นำมาจัดสรรให้เป็นที่ทำกินแก่ชนชั้นชาวนาลึกชั้นหนึ่ง ในแง่นี้อุปสรรคใหญ่ของการแผ่คอมมิวนิสต์จึงถูก “ปฏิวัติ” ออกไป และผู้ซึ่งมาเป็นเจ้าที่ดินแทนก็คือพรรคคอมมิวนิสต์จีนนั่นเอง ประเด็นปัญหาจึงมีอยู่ว่า การจะจัดการกับสิ่งบอบช้ำให้ดีขึ้นมาได้นับจากนี้ไปจึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นต่อการสร้างสมมตใจให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน กล่าวให้ชัดเจนขึ้นก็คือว่า จะทำอย่างไรจึงจะให้ประชาชนเข้าใจกับสิ่งที่เรียกว่า “สังคมนิยม” ได้อย่างที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนเข้าใจ และการที่จะทำให้ประชาชนเข้าใจได้ในด้านหนึ่งก็ย่อมหมายความว่า ชนชั้นนำในพรรคฯ จะต้องเข้าใจโดยตรง

¹¹ Zhu Qixin and Zhang Xingui, *A Collection of Choices Specimens From Chinese Culture* (Beijing: Tourism Education Press, 1994): 382.

¹² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ* (กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจการเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ และ สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2536) : 156. รายละเอียดเกี่ยวกับชนชั้นผู้ดีนี้สามารถดูเพิ่มเติมได้จากเรื่องเดียวกันนี้ในหน้า 154 - 157.

กันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย และบนข้อเท็จจริงนี้เองที่ต่อมาได้นำมาซึ่งความยุ่งยากนานาประการให้แก่สังคมจีนเอง

ภายใต้เจตนารมณ์ดังกล่าว พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้เกิดให้มีการรณรงค์ทางความคิดครั้งใหญ่ภายใต้คำขวัญที่ว่า “รื้อทฤษฎาแผนการพร้อมพริก รื้อยสำนักประชานิยม” ขึ้นในระหว่างปี 1956-1957 ความหมายของคำขวัญนี้ก็คือ การปล่อยให้ความคิดต่างๆ ไม่ว่าจะสังกัดสำนักใดก็ตามได้แสดงความเห็นของตนออกมาอย่างอิสระประดุจการเบ่งบานของมวลดอกไม้บานาพรรณ เพื่อที่จะได้กลั่นกรองและประมวลความคิดเหล่านั้นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสำหรับประโยชน์ต่อการปฏิวัติต่อไป เจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนระดับต่างๆ ได้เข้ารับการรณรงค์ครั้งนี้โดยพร้อมเพรียงกัน ความคิดความเห็นต่างๆ ถูกเปิดเผยออกมาอย่างซื่อสัตย์ แต่การกลับปรากฏว่า บุคคลซึ่งได้แสดงความคิดเห็นของตนออกมาอย่างขัดแย้งกับแนวทางสังคมนิยมจำนวนไม่น้อยได้ถูกขจัดออกไปในเวลาต่อมาภายใต้การรณรงค์ครั้งใหม่ที่เรียกว่า “การรณรงค์ต่อต้านฝ่ายขวา” (Anti-Rightist Campaign) การรณรงค์ที่แสดงผลเช่นนี้แท้ที่จริงแล้วก็คือ ภาพความแตกร้างของสังคมนิยมจีนในระยะแรกๆ ที่เริ่มส่อเค้าออกมา ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่า ความแตกร้างที่ว่ายังไม่เกิดขึ้นในหมู่ผู้นำระดับสูงมากนัก แต่ก็เริ่มจุดเริ่มต้นก่อนที่จะนำไปสู่ความแตกร้างในระดับนั้น โดยเฉพาะเมื่อ เหมา เจ๋อตง ประกาศใช้นโยบายก้าวกระโดดไกล (The Great Leap Forward) ขึ้นในปี 1958

ก้าวกระโดดไกลเป็นนโยบายที่มุ่งเร่งรัดสร้างฐานทางเศรษฐกิจให้เข้มแข็งภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว กล่าวคือจากที่ตั้งไว้เป็นโครงการระยะยาว 12 ปีกลายเป็น 2-3 ปีโดยการอุปสมถรณ์ที่เคยจัดตั้งขึ้นทั่วประเทศเมื่อต้นทศวรรษ 1950 ลงไปแล้วจัดตั้งกองการผลิตขนาดใหญ่หรือคอมมูน (commune) ขึ้นมาแทนที่ การเร่งรัดเช่นนี้ได้ทำให้จีนต้องทุ่มทรัพยากรต่างๆ อย่างมากมายจนเกินกำลัง มีหน้าฮ้าง การเร่งรัดดังกล่าวยังถูกปลุกเร้าด้วยอุดมการณ์จนสร้างความเชื่อที่เหนือจริงให้เกิดขึ้นมาว่า สิ่งใดที่เป็นไปไม่ได้ในทางวิทยาศาสตร์ก็สามารถทำให้เป็นไปได้ด้วยอุดมการณ์ ผลก็คือความล้มเหลวที่ตามจนประมาณความสูญเสียไม่ได้ ที่สำคัญก็คือว่า เวลานั้นพื้นที่หลายส่วนในจีนได้เกิดทุพภิกภัยขึ้น ความอดอยากยากแค้นแผ่ไปทั่ว และเมื่อถูกกำกับด้วยนโยบายก้าวกระโดดไกลเพิ่มขึ้น ความอดอยากยากแค้นที่มีอยู่แต่เดิมก็นำมาสู่การเลิกชีวิตของชาวจีนจำนวนมาก ซึ่งมีการประมาณกันว่าอยู่ในระหว่าง 16-27 ล้านคน¹¹ และด้วยความล้มเหลวที่ว่านี้เองที่ได้นำมาสู่ความร้าวฉานในหมู่ผู้นำจีนในเวลาต่อมา

การประชุมเพื่อประเมินผลของนโยบายก้าวกระโดดไกลเกิดขึ้นหลังกลางปี 1958 ที่หลูซาน ปรากฏว่า เหมาเจ๋อตง ไม่ยอมรับความผิดพลาดของตนโดยมีนายพล หลินเปียว เป็นผู้สนับสนุนตัวเขาอย่างเต็มที่ และในการประชุมครั้งนั้นเองที่ เจียงชิง ภรรยาของ เหมา ได้ปรากฏตัวขึ้นเป็นครั้งแรกโดยที่ไม่ได้ตำแหน่งทางการเมืองอื่นใดรองรับนอกจากการเป็นสมาชิกพรรคเท่านั้น ส่วนแกนนำ

¹¹ จักรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเวียดนาม, พิมพ์ครั้งที่ 1 : 184.

ของกลุ่มที่อยู่ตรงกันข้ามกับกลุ่มของ เหมมา คือ หลิวเซาฉี และ เต็งเสี่ยวผิง ซึ่งต่อมาถูกเรียกว่า “กลุ่มหลิว-เต็ง” ความริ้วฉานขัดแย้งในระบอบนั้นสะท้อนให้เห็นว่า เหมมา ยังคงอยู่ในกระแสหลักของอำนาจโดยที่ไม่มีตำแหน่งทางการบริหารมารองรับอย่างเป็นทางการนอกจากตำแหน่งประธานพรรค ส่วนกลุ่มหลิว-เต็ง ซึ่งมีตำแหน่งทางการบริหารที่เป็นทางการมารองรับ แต่กลับอยู่ภายใต้กระแสรองในทางอำนาจ

บุคคลผู้ซึ่งโน้มเอียงเข้าหากกลุ่มหลิว-เต็ง ที่สำคัญคือ โจวเอินไหล นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น แต่บทบาทที่โดดเด่นของ โจวเอินไหล เท่าที่ได้แสดงออกมาก็คือ การยืนอยู่ตรงกลางเพื่อประนีประนอมกับทั้งสองฝ่าย ในแง่นี้ โจว จึงมีจุดยืนที่ค่อนข้างพิเศษ กล่าวคือ แม้เขาจะเห็นด้วยว่า เหมมาผิด แต่เขาก็ไม่เห็นด้วยถ้าจะวิพากษ์วิจารณ์ เหมมา จนออกพ้นทางไปจากอำนาจทางการเมือง เหมมาจึงเป็นบุคคลที่ โจว เห็นว่าควรจะต้องรักษาเอาไว้ แม้จุดยืนของ โจวเอินไหล จะมีเหตุผลรองรับไม่น้อย แต่ตัวเขาเองก็ได้ตกเป็นเป้าของฝ่าย เหมมาเจ๋อตง ในฐานะปฏิปักษ์ที่อยู่กลุ่มเดียวกับกลุ่มหลิว-เต็งไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กระทั่งวันเวลาของการต่อสู้ที่ระส่ำระสายครั้งใหญ่ได้มาถึงเมื่อ เหมมาเจ๋อตงเห็นชอบให้มีการปฏิวัติวัฒนธรรม (Cultural Revolution) ขึ้นในกลางปี 1966

ในระยะแรกของการปฏิวัติวัฒนธรรม บุคคลที่มีบทบาทสูงเด่นคือ เจียงชิง และ หลินเปียว แต่ภายหลังจากที่ หลินเปียว ล้มเหลวในการก่อการรัฐประหารโค่นล้ม เหมมาเจ๋อตง และเสียชีวิต เพราะเครื่องบินที่เขาใช้เป็นพาหนะในการหลบหนีเกิดอุบัติเหตุในปี 1971 เจียงชิง ก็กลายเป็นผู้มีบทบาทเด่นแต่เพียงผู้เดียว

อย่างไรก็ตาม การปฏิวัติวัฒนธรรมที่สนับสนุนโดย เหมมาเจ๋อตง ได้ดอกหญ้าให้จนถึงอำนาจสูงสุดของเขาอย่างแท้จริง หลิวเซาฉี ถูกขจัดออกไปจากอำนาจทางการเมืองและตายอย่างอนาถาบนรถไฟในปี 1969 หลังจากถูกคุมขังอยู่ 2 ปี^{๑๑} ส่วน เต็งเสี่ยวผิง และกลุ่มสหายของเขาตกไม่มีบทบาททางการเมืองอีกต่อไปก็ถูกขจัดจนตายไปเช่นเดียวกับ หลิวเซาฉี ส่วน โจวเอินไหล อีกเป้าหมายหนึ่งของการปฏิวัติวัฒนธรรมสามารถรอดมาได้ ในช่วง 3 ปีแรกของการปฏิวัติวัฒนธรรมแผ่ลามไปทั่วจนเกิดภาวะอนาถาโดยไปทั่วประเทศนั้น เขาสามารถควบคุมสถานการณ์เอาไว้ได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น เวลาไม่น้อยที่ถูกใช้ไปก็คือ การปกป้องแกนนำหลายคนที่จะตกเป็นเหยื่อแห่งการทำลายล้างของการปฏิวัติวัฒนธรรม หลายคนรอดมาได้ แต่หลายคนต้องตายไปเพราะเขาไม่สามารถช่วยไว้ได้หรือช่วยไม่ทัน หลังจาก 3 ปีที่เต็มไปด้วยความรุนแรงได้ผ่านไป เขาก็สามารถควบคุมสถานการณ์เอาไว้ได้เกือบทั้งหมด งานประจำที่เคยหยุดชะงักเริ่มเข้ารูปเข้ารอยขึ้นเป็นลำดับ และในปี 1973 นั้นเองเขาก็ได้ชักนำให้ เต็งเสี่ยวผิง ได้กลับมาปรากฏตัวและมีบทบาททางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง ในระยะนี้เองที่ทำให้เห็นว่า การควบคุมสถานการณ์ปฏิวัติวัฒนธรรมเอาไว้ได้ในทศวรรษ

^{๑๑} ชีวิตและงานของ หลิวเซาฉี ยางซูเหิงได้บันทึกไว้ หลินหลิน, หลิวเซาฉี : ลัทธิมาร์กซหรือลัทธิอื่น, พ.ฉีฉีต แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้เฒ่า, 2523) : 7-61.

1970 นั้น แท้จริงแล้วก็คือ การควบคุมอำนาจทางการเมืองเอาไว้ได้ในระดับที่สูงไม่น้อย แต่ด้วยจารีตทางการเมืองแบบจีนที่มักไม่มีการผลิผลามโค่นล้มจักรพรรดิผู้สร้างคุณูปการเอาไว้ไม่น้อยโดยไม่จำเป็น เหมาะเจอตง ผู้มีฐานะไม่ต่างจาก “จักรพรรดิ” จึงยังคงเป็นผู้นำสูงสุดได้ต่อไป แม้ว่าในเวลานั้นตัวเขาจะชราภาพจนแทบไม่หลงเหลือความเป็นบุคคลแล้วก็ตาม

ควรกล่าวด้วยว่า การควบคุมสถานการณ์เอาไว้ได้ดังกล่าวของ โจวเอินไหล ไม่ได้มีความหมายเพียงเท่าที่ได้กล่าวไปเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการรับรู้ข้อเท็จจริงทางการเมืองที่อยู่เบื้องหลังการปฏิวัติวัฒนธรรมของเขาวงคนหนุ่มสาว และประชาชนทั่วไปตลอดไปจนถึงบรรดาข้าราชการระดับต่าง ๆ อีกด้วย คนหนุ่มสาวที่ทุ่มชีวิตของตนให้กับการปฏิวัติวัฒนธรรมด้วยการไปใช้ชีวิตในชนบทอยู่สามปีเริ่มทยอยกลับคืนสู่ถิ่นฐานเดิมของตน

กระทั่งปี 1976 โจวเอินไหล ก็ถึงแก่อสัญกรรม¹⁸ ฝ่ายผู้ก่อการปฏิวัติวัฒนธรรมซึ่งเหลือพลังของตนอยู่บ้างได้ใช้โอกาสที่ เติ้งเสี่ยวผิง ปราศจากเกราะป้องกันตัวปลดเขาลอกจากตำแหน่งทางการเมืองทุกตำแหน่งอีกครั้งหนึ่งโดยคงเหลือเอาไว้แต่สมาชิกพรรคในเดือนมีนาคม หลังมรณกรรมของโจวเอินไหล เพียงไม่กี่เดือน พลังของฝ่ายปฏิวัติวัฒนธรรมถูกแสดงอีกครั้งเมื่อเข้าทำการปราบปรามการเดินขบวนของนักศึกษาเพื่อไว้อาลัยต่อ โจวเอินไหล ในวันที่ 5 เมษายนซึ่งตรงกับวัน “เช็งเม้ง” อันเป็นวันที่ชาวจีนถือเป็นวันพิธีรำลึกและเคารพศพบรรพชนหรือผู้มีพระคุณของตน แม้ไม่ทราบตัวเลขผู้เสียชีวิตจาก “กรณีเช็งเม้ง” นี้ก็ตาม แต่กล่าวในแง่ปรากฏการณ์แล้ว กรณีดังกล่าวได้สะท้อนให้อย่างชัดเจนถึงการรับรู้ข้อเท็จจริงที่อยู่เบื้องหลังการปฏิวัติวัฒนธรรมดังที่ได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้

ภายหลัง “กรณีเช็งเม้ง” ผ่านไป ทุกอย่างก็ดูเยียบสงบลง ตราบจนกระทั่งในเดือนกันยายนปีเดียวกันนั้น เหมาะเจอตง ก็ถึงแก่อสัญกรรม¹⁹ ถัดจากนั้นมาอีกไม่ถึง 1 เดือนคือในวันที่ 6 ตุลาคม 1976 กลุ่มหัว-แดง ซึ่งในเวลานั้นเหลือเพียง เติ้งเสี่ยวผิง เพียงผู้เดียวที่สามารถโค่นล้มกลุ่มอำนาจของ เหมาะเจอตง ซึ่งในเวลานั้นเหลือเพียง เจียงซิง ภรรยาฝ่ายของเขาเป็นผู้นำที่โดดเด่นที่สุดของไปโตไต้ในที่สุด ภายหลังจากนั้นอีกไม่นานต่อมา กลุ่มของ เจียงซิง ก็ถูกขนานนามว่า “แก๊งสี่คน” (Gang of Four) ซึ่งประกอบด้วยคน 4 คนคือ เจียงซิง จางทวนเจี๋ย หย่าเหวินทวน และหวังหงเหวิน ทั้งสี่คนเป็นแกนนำสำคัญในการปฏิวัติวัฒนธรรม การโค่นล้ม “แก๊งสี่คน” ลงไปไต่ในเวลานั้นถือเป็นจุดเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของการเมืองและเศรษฐกิจจีนในเวลาต่อมา นั่นคือ เป็นจุดที่นำจีนเข้าสู่ยุคปฏิรูปอย่างขนานใหญ่ ซึ่งก็คือจีนในยุคปัจจุบัน

¹⁸ ชีวิตและงานของ โจวเอินไหล ภาควิชาเพิ่มเติมได้จาก ฟางซี้เจิง และ เจียงกั๋วทง, โจวเอินไหล : จารึกไว้ในใจชน, บุญศักดิ์ และธรรมิ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาภพ, 2539).

¹⁹ ชีวิตและงานของ เหมาะเจอตง ภาควิชาเพิ่มเติมได้จาก เทต ประชาธรรม (นามแฝง), ผู้นำของจีนใหม่ : เหมาะเจอตง (กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือแสงตะวัน, 2518).

จะอย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะได้กล่าวถึงชีวิตในยุคปฏิรูปต่อไปนั้น สิ่งที่เราสามารถสรุปภาพรวมได้จากจีนในยุคปฏิวัติก็คือว่า จีนในยุคนี้เป็นจีนที่มีความขัดแย้งในแนวทางการพัฒนาเป็น 2 แนวทาง แนวทางแรกเป็นแนวทางพึ่งตนเองที่ให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมทางการเมือง กลุ่มความคิดตามแนวทางนี้จึงถูกเรียกว่า “ฝ่ายซ้าย” แนวทางที่สองเป็นแนวทางที่เห็นความจำเป็นในการพึ่งพิงวิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าในการพัฒนา กลุ่มความคิดตามแนวทางนี้จึงถูกเรียกว่า “ฝ่ายขวา” ตลอดระยะเวลาของจีนในยุคปฏิวัตินี้ ฝ่ายซ้ายมีฐานะที่โดดเด่นกว่าฝ่ายขวา และสามารถนำเอาแนวทางการพัฒนาของตนมาใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม เศรษฐกิจของจีนในยุคนี้จึงพึ่งตนเองผ่านคอมมูน ให้อุตสาหกรรมเข้าปลุกเร้าให้เกิดการผลิตโดยปฏิเสธรักษาการสมัยใหม่ ไม่มีการให้สิ่งจูงใจเพื่อเพิ่มพูนผลิต ไม่มีการนำเอาเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ามาใช้ในทางการทหารเพราะเชื่อมั่นในปริมาณกำลังพลมากกว่าอาวุธยุทโธปกรณ์ แนวทางของฝ่ายขวาดตรงกันข้ามกับฝ่ายซ้าย กล่าวคือ ฝ่ายขวาเห็นว่าเศรษฐกิจในระบบคอมมูนเป็นการเน้นการพึ่งตนเองในระดับต่ำ ระบบเศรษฐกิจที่พึงประสงค์ควรมีการวางแผนจากส่วนกลางเพื่อให้ระบบเศรษฐกิจเกิดการประสานกัน นอกจากนี้ ฝ่ายขวายังให้ความสำคัญกับการให้สิ่งจูงใจแก่แรงงานเพื่อกระตุ้นให้ผลิตเพิ่มพูนขึ้นพร้อมกันไปกับการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวหน้ามากกว่าการใช้อุตสาหกรรมทางการเมืองมาปลุกเร้า ด้วยเหตุผลเดียวกันนี้ฝ่ายขวาก็เห็นว่า การทหารที่ก้าวหน้าจึงควรเป็นไปโดยการให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีระดับสูงเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการสู้รบมากกว่าปริมาณกำลังพล แนวทางของฝ่ายขวาคือ “กลุ่มหลิว-เต๋ง” ในอดีตซึ่งต่อมาคือ กลุ่ม เต๋งเสี่ยวผิง นั้นจึงไม่เพียงไม่ถูกนำมาใช้เท่านั้น หากแต่แกนนำของกลุ่มความคิดนี้ยังถูกกวาดต้อนจากเวทีการเมืองไปไม่น้อย ทั้ง ๆ ที่เป็นกลุ่มที่มีฐานทางการเมืองและการทหาร ดังนั้น การที่แนวทางของฝ่ายซ้ายที่นำโดย เจียงชิง ที่แทบจะไม่มีฐานทางการเมืองใดมารองรับนอกจากสื่อมวลชนของรัฐและทหารวนการพิทักษ์แดง (Red Guards) อีกส่วนหนึ่งสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาได้นั้น¹⁾ เหตุผลสำคัญจึงมาจากอำนาจที่ได้จาก เหมาเจ๋อตงนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ จึงไม่แปลกที่เมื่อ เหมา ถึงแก่อสัญกรรมไปไม่ถึงหนึ่งเดือน ฝ่ายขวาก็สามารถโค่นล้มฝ่ายซ้ายลงไปได้อย่างง่ายดาย

แต่ที่จริงแล้ว จีนในยุคปฏิรูปซึ่งได้เกิดขึ้นเพื่อแทนที่จีนในยุคปฏิวัติในเวลาต่อมานั้นก็คือ จีนที่เป็นผลผลิตจากการต่อสู้ของแนวทางการพัฒนา 2 แนวทางที่สืบเนื่องยาวนานมาไม่ต่ำกว่า 2 ทศวรรษ ด้วยเหตุนี้ จีนในยุคปฏิรูปที่มีการนำเอาแนวคิด “ฝ่ายขวา” มาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวจึงหาใช้จีนที่พึ่งใช้แนวคิด “ฝ่ายขวา” หลังปี 1976 ไม่ ดังนั้น หากในอดีตการต่อสู้ 2 แนวทางดังกล่าวคือ “การต่อสู้ทางชนชั้น” แล้ว ในปัจจุบันการต่อสู้ที่วุ่นก็คือ “การต่อสู้ทางเศรษฐกิจ” นั่นเอง

¹⁾ วารินทร์ วงศ์หาญเชาว์ และ จันทน์ วงศ์หาญเชาว์, เศรษฐกิจจีนจากประสบการณ์และการค้นคว้า (กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาเศรษฐกิจและชนบทวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ, 2519) : 8-22.

๒. จีนในยุคปฏิรูป

จีนในยุคปฏิรูปมีช่วงเวลาตั้งแต่หลังปี 1976 จนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ ในช่วงหลังปี 1976 นั้น แม็กกลุ่ม เต็งเสี่ยวผิง จะสามารถโค่นล้มกลุ่ม เจียงชิง หรือกลุ่ม เหมา ลงไปได้แล้วก็ตาม แต่การก่อสร้างโครงสร้างทางการเมืองหรือการปกครองยังไม่อาจทำได้เรียบร้อยโดยสมบูรณ์ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาที่กลุ่มอำนาจใหม่ที่มาแทนที่กลุ่มอำนาจเดิมจะต้องประสบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกลุ่มอำนาจเดิมได้ฝังรากอิทธิพลของตนมาอย่างยาวนานทั้งในทางโครงสร้างทางการเมืองและในทางความคิด ด้วยเหตุนี้ ฮว่ากั๋วเฟิง ผู้นำคนใหม่ซึ่งก้าวขึ้นมาแทนที่ เหมาเจ๋อตง จึงเป็นที่รู้กันว่าไม่ใช่ผู้นำที่แท้จริง นโยบาย 4 ทักษะที่เกิดขึ้นในระหว่างที่เขาอยู่ในตำแหน่งสูงสุดในช่วงสั้น ๆ นับเป็นภาพสะท้อนอำนาจในความเป็นจริงของเขาได้เป็นอย่างดี

กล่าวคือว่า นโยบาย 4 ทักษะซึ่งเป็นนโยบายที่วางด้วยการพัฒนาจีนให้มีความทันสมัย 4 ด้านคือ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม ด้านการทหาร และด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีนั้น หากจะพิจารณาในเบื้องต้นแล้วจะพบว่า หลักการของแนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวทางของฝ่ายขวาที่นำโดย กลุ่มหลิว-เต๋ง (หรือ กลุ่ม เต็งเสี่ยวผิง ในเวลาต่อมา) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า นโยบายนี้ขัดแย้งกับความเป็นจริงในแง่ที่ว่า การจะบรรลุนโยบายดังกล่าวจะเป็นไปได้ยากยิ่งหรือเป็นไปได้เลย แม้แต่น้อยถ้าหากจีนไม่พึ่งพิงวิทยาการที่ก้าวหน้ากว่าจากโลกภายนอก โดยเฉพาะจากตะวันตก ในแง่นี้จึงรวมไปถึงกลไกการบริหารจัดการเศรษฐกิจในแบบทุนนิยมอีกด้วย นโยบาย 4 ทักษะจึงเป็นนโยบายที่เป็นกลาง นั่นคือ เป็นนโยบายที่ยอมรับความทันสมัยเหมือนไม่ปฏิเสธ “หนทางทุนนิยม” แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่เปิดโอกาสให้กับ “แนวคิดทุนนิยม” เข้ามาในสังคมจีน ความเป็นกลางเช่นนี้เองที่ทำให้ภาพของ ฮว่ากั๋วเฟิง กลายเป็นผู้นำที่เป็นกลางไปด้วย ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้ว ความเป็นกลางของนโยบายดังกล่าวกลับดำรงไว้ซึ่งภาพของความขัดแย้งกันเองในต้นนโยบายอย่างชัดเจน หรือกล่าวอีกนัยก็คือ นโยบาย 4 ทักษะยังคงเป็นนโยบายที่ขัดกับการพัฒนาของจีนไม่ให้เดินไปสู่ “หนทางทุนนิยม” นั่นเอง

จึงไม่แปลกที่นโยบาย 4 ทักษะตีบทน้ำไปอย่างเชื่องช้า และภายหลังจากการประกาศใช้นโยบายนี้ไปไม่นาน กลุ่มของ เต็งเสี่ยวผิง ก็ได้ตัดสินใจปลด ฮว่ากั๋วเฟิง ออกจากตำแหน่งผู้นำสูงสุดลงไปอยู่ในตำแหน่งที่ต่ำลง และเป็นเช่นนั้นเรื่อยมากระทั่งไม่เหลือตำแหน่งอันใดอีกเลยนอกจากสมาชิกพรรค ภายหลังจากปลด ฮว่ากั๋วเฟิง ในปี 1980 ก็เป็นอันรู้กันโดยทั่วไปว่า เต็งเสี่ยวผิง ได้บริหารจัดการทางการเมืองของตนหมดไปโดยสิ้นเชิง ส่วน “แก๊งสี่คน” และพรรคพวกกระด้นกืออีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นศัตรูทางการเมืองโดยตรงนั้นหมดสิ้นอำนาจไปแล้วตั้งแต่ปลายปี 1976 เพราะถูกจับกุมคุมขัง และต่อมาได้ถูกดำเนินคดีตามกฎหมายขั้นแรกในปี 1980 ตัดสินคดีในปี 1981 ทุกคนล้วนถูกลงโทษไม่ต่างกัน โดยเฉพาะ เจียงชิง ซึ่งถูกลงโทษจำคุกตลอดชีวิตนั้นต่อมาได้ถูกคลายใน

คุกเมื่อเดือนพฤษภาคม 1991¹⁶ ภายหลังจากที่กลุ่มของ เต็งเสี่ยวผิง สามารถจัดอุปสรรคที่มาขัดขวางแนวทางของตนจนหมดสิ้นไปแล้ว จีนในยุคปฏิรูปก็เริ่มฉายภาพที่ชัดเจนมากขึ้น

ในระหว่างที่อำนาจของ ท้ากั๋วเฟิง อยู่ในช่วงที่ถูกวิตรอนอย่างช้าๆ นั้นได้เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า อิทธิพลของ เต็งเสี่ยวผิง เริ่มปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น และในช่วงที่การจัดปฏิบัติกิจการทางการเมืองกำลังดำเนินการอยู่ดังที่ได้กล่าวไปแล้วนี้เอง สิ่งที่เขาได้กระทำควบคู่กันไปก็คือ การชำระสะสางนโยบาย 4 ท้นสมัยด้วยการขยายแนวคิดของนโยบายให้ชัดเจนและมีความเป็นไปได้มากขึ้น ในปลายปี 1978 จีนภายใต้การนำอย่างไม่เป็นทางการแต่เต็มไปด้วยอำนาจของ เต็งเสี่ยวผิง ก็ได้ประกาศบทกวีใหม่ของตนต่อชาวโลกด้วยนโยบาย 2 นโยบายคือ นโยบายเปิดประเทศ และนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจ นโยบายทั้งสองถูกปฏิบัติอย่างจริงจังในปี 1979 และนับแต่นั้นมานโยบาย 4 ท้นสมัยก็ค่อยๆ หายหายไปจากการอ้างถึงของจีน สิ่งที่มาแทนที่ก็คือ จีนในยุคปฏิรูป¹⁷

จีนในยุคปฏิรูปจึงนอกจากจะเป็นยุคของกลุ่มของ เต็งเสี่ยวผิง จะสามารถนำเอาแนวทางการพัฒนาที่ตนคิดเอาไว้ตั้งแต่เมื่อสองทศวรรษมาแล้วอย่างเต็มที่แล้ว ความเข้าใจที่มีต่อคำว่า “ปฏิรูป” ในยุคนี้ความผูกพันระหว่างความเปิดประเทศกับการปฏิรูปเศรษฐกิจนับว่ามีนัยสำคัญยิ่ง กล่าวคือว่าการเปิดประเทศในที่นี้ไม่เพียงจะหมายถึงการเปิดให้มีการค้าการลงทุนของต่างชาติขึ้นในจีนเท่านั้น หากยังรวมถึงการเปิดรับเอาความรู้ตลอดจนวิทยาการที่ก้าวหน้าในด้านต่างๆ ของนานาประเทศโดยเฉพาะตะวันตกเข้ามาใช้ทั้งสังคมจีนอีกด้วย ส่วนการปฏิรูปเศรษฐกิจก็เช่นเดียวกันที่ไม่เพียงจะหมายถึงการยอมรับเอาเงื่อนไขทุนนิยมหรือกลไกต่างๆ ของระบบทุนนิยมเข้ามาใช้ในโครงสร้างทางเศรษฐกิจระดับต่างๆ เท่านั้น หากยังหมายถึง การปฏิรูปเฉพาะเศรษฐกิจที่ไม่รวมเอาการปฏิรูปการเมืองเข้าไปด้วย นักสำคัญจะคำว่า “ปฏิรูป” ของจีนในยุคนี้จึงอยู่ตรงที่ว่า นับแต่ปี 1979 เป็นต้นไป จีนจะได้พัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางที่ไม่ปฏิเสธระบบทุนนิยม และการพัฒนาตามแนวทางนี้จะไม่กระทบกับ “เบ็ดเตล็ด” ของโครงสร้างทางการเมืองที่มีอยู่แต่เดิมที่ยังคงมีพรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นพรรคการเมืองเดียวที่มีอำนาจสูงสุด การเปลี่ยนแปลงหากจะมีก็คงเป็นไปในเรื่องของ “รูปแบบ” เท่านั้น และเช่นเดียวกับจีนในยุคปฏิวัติที่จีนในยุคนี้มักจะใช้คำว่า “ปฏิรูป” อยู่โดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์ทางเศรษฐกิจ การโฆษณาทางเศรษฐกิจ การแถลงของรัฐในวาระต่างๆ หรือในสื่อมวลชน เป็นต้น และเพื่อให้การอธิบายจีนในยุคปฏิรูปอันเป็นยุคที่สืบเนื่องมาถึงปัจจุบันและจะยังคงก้าวเดินต่อไปจนถึงศตวรรษที่ 21 เป็นระบบ ในที่นี้จึงขอแยกอธิบายเป็นช่วงๆ พร้อมอุทิศพื้นที่ให้มากกว่าหัวข้อก่อนหน้านี้เพราะเป็นหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในที่นี้โดยตรงดังนี้

¹⁶ ชีวิตของ เจียงซิง หูเพิ่นเลินได้โน้ อูซุน (นามแฝง), เจียงซิง เขี่ยฟ้าทำคืน, บุญศักดิ์ แสงระวี แปลและเรียบเรียง (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ), 2534. อูซุน มีชื่อจริงว่า จูจิ่งสี เป็นภรรยาของ หวังเจียเลียง อดีตกรรมการการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่ถูกกลุ่มของ เจียงซิง กล่าวโทษและทำร้ายร่างกายจนตายในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม

¹⁷ การเมืองจีนก่อนเข้าสู่ยุคปฏิรูปดูเพิ่มเติมได้จาก เขียน วัณวิทย์, จีนผลิตแผ่นดิน (กรุงเทพฯ : ไทลัมเนชัน, 2527) : 1-32.

1. การปฏิรูปจีนในระยะเริ่มต้น (ค.ศ. 1979 - 1989)

จีนในยุคปฏิรูปในช่วงทศวรรษแรกก้าวเดินไปเหมือนเด็กที่เพิ่งหัดเดิน พื้นที่เศรษฐกิจนานาประเภทและมีชื่อแปลกๆ ถูกเปิดเพื่อให้มีการค้าการลงทุนที่นอกกำแพงที่เคยปรากฏมาก่อน เช่นเดียวกับการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกที่เป็นไปอย่างไม่ขาดสาย วิถีชีวิตของผู้คนเริ่มเปลี่ยนไป ฐานะความเป็นอยู่ของชนวนาและกรรมกรหรือคหบดีๆ ไปดีขึ้นเมื่อเปรียบกับจีนในยุคปฏิวัติ เลิกผ้าแพรพรรณที่แต่เดิมมีอยู่เพียงไม่กี่สีไม่กี่แบบก็เปลี่ยนมาเป็นหลากหลายแบบ การศึกษาในสถาบันการศึกษาต่างๆ เริ่มถูกจัดให้เข้าที่เข้าทางพร้อมกับนำความรู้และวิทยาการจากตะวันตกมาไว้ในหลักสูตร ชาวจีนเริ่มมีสิทธิที่จะออกไปสู่โลกภายนอกมากขึ้นทั้งเพื่อการท่องเที่ยวหรือการศึกษา ฯลฯ แต่ด้วยเหตุที่การปฏิรูปไม่ได้ครอบคลุมไปถึงการเมืองดังที่ได้อ้างไปแล้ว การเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงค่อยๆ สะสมปัญหาภายในขึ้นมากอย่างช้าๆ

ประเด็นปัญหาในประการแรกมีอยู่ว่า การเมืองที่ไม่ถูกปฏิรูปไปด้วยนั้นในด้านหนึ่งหมายถึงการคงอยู่ของอำนาจในการใช้เงินทอนุมัติของผู้นำในระดับต่างๆ ส่วนหนึ่งของอำนาจในลักษณะนี้ตกค้างมาตั้งแต่ในยุคปฏิวัติ เป็นอำนาจที่เปิดโอกาสให้ผู้นำในแต่ละระดับสามารถอนุมัติสิ่งการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามชอบเรตที่จำกัดด้วยตำแหน่งหน้าที่ที่ตนดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับสิทธิผลประโยชน์ เงินทอนุมัติที่สำคัญในกรณีนี้ก็คือ สิทธิในการอนุมัติสั่งซื้อสินค้าในราคาของรัฐบาลที่ต่ำกว่าราคาตลาดนับเท่าตัวหรือหลายเท่าตัว สิทธิในการอนุมัตินี้มีสัดส่วน (quota) ที่แตกต่างกันไปตามระดับชั้นของตำแหน่งที่ผู้นำแต่ละคนดำรงอยู่ ตัวอย่างสมมุติ เช่น ผู้นำในระดับหัวหน้ากองคนหนึ่งอาจจะมีสิทธิในการสั่งซื้อปูนซีเมนต์ไม่เกิน 100 ตันในวาระรัฐ ถ้าระดับผู้อำนวยการอาจจะซื้อได้ 200 ตัน เป็นต้น สิทธิทำนองนี้มีหลายรูปแบบและหลายระดับ ในบางรูปแบบสิทธินี้ยังครอบคลุมไปถึงบุตรหลานในกรณีบุคคลคนนั้นเป็นผู้นำระดับสูงอีกด้วย ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือว่า ผู้นำในยุคปฏิรูปได้ใช้สิทธินี้ไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวด้วยการใช้เงินทอนุมัติซื้อสินค้าราคาถูกตามโควตาที่ตนพึงได้แล้วนำไปขายต่อให้ถึงบุคคลภายนอก ราคาการซื้อขายจะต่ำกว่ารัฐหรือแพงกว่า ราชการก็มักน้อยขึ้นอยู่กับการที่บุคคลที่มาซื้อนั้นเป็นใครและมีวัตถุประสงค์อย่างไร เช่น เป็นญาติสนิทมิตรสหายหรือเป็นพ่อค้าเอกชนทั่วไป ปัญหานี้แผ่ไปอย่างกว้างขวางในแวดวงราชการ เป็นปัญหาที่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะดูเหมือนไม่ใช่การจัดการวางรูปทรง เพราะทุกอย่างมีกฎหมายรองรับ ชาวจีนมองว่าเป็นปัญหาการใช้ “อภิสิทธิ์” ไม่ใช่การใช้ “สิทธิ” ดังนั้น เมื่อเวลาผ่านไปการใช้อภิสิทธิ์ตามความหมายที่วันนี้จึงถูกเรียกว่า “กวนต่าว”¹⁰ ควบคู่ไปด้วยว่า อภิสิทธิ์ดังกล่าวแม้จะมีไม่น้อยที่ตกค้างมาตั้งแต่ในยุคปฏิวัติ แต่ในยุคดังกล่าวที่กระแส “การต่อสู้ทางชนชั้น” ที่การปฏิเสศคนรวยและความร่ำรวยกำลังพุ่งขึ้นสูง การใช้อภิสิทธิ์ดังกล่าวจึงไม่เกิดขึ้น อย่างน้อยก็เข้าใจได้ว่าการใช้อภิสิทธิ์ที่วันนี้จะนำมาให้แก่คนมากกว่าความสุข

¹⁰ ผู้ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับเรื่องระบบอภิสิทธิ์และหรือกวนต่าวนี้คือ ศาสตราจารย์ เฟย์แซนจอง นักวิจัยรับเชิญประจำสถาบันเอเซียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเด็นปัญหาในประการต่อมาก็คือ การเมืองที่ไม่ถูกปฏิรูปยังหมายถึง การที่ข้าราชการที่ดำรงตำแหน่งมาช้านานตั้งแต่ยุคปฏิวัติเรื่อยมาจนถึงยุคปฏิรูปโดยไม่ได้รับการกระทบกระเทือนจากกระแสความขัดแย้งหรือได้รับแต่ไม่มาก นอกจากอภิสิทธิ์ที่ข้าราชการหรือผู้นำเหล่านี้พึงได้รับแล้ว การสามารถนั่งอยู่ในตำแหน่งเดิมหรือสูงขึ้นไปยังหมายถึงความจำเป็นของชีวิตอีกด้วย ดังนั้น ภายหลังจากการปฏิรูปผ่านไปหลายปี บัณฑิตใหม่ที่สามารถศึกษาภายใต้ความรู้ใหม่จากตะวันตกที่สอดคล้องกับความต้องการของจีนในยุคปฏิรูปจึงไม่อาจแทรกตัวเข้าไปมีตำแหน่งทางการเมืองได้ง่ายนัก มีหน้าที่ ระบบสายสัมพันธ์ (connection) หรือ “กวนซี” ที่ “เส้นสาย” ต่างๆ ยังคงฝังรากอยู่ในสังคมวัฒนธรรมจีนก็ยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญในการกีดกันคนจีนรุ่นใหม่ให้หลุดจากตำแหน่งงานด้วยการเปิดให้คนใกล้ชิดหรือญาติสนิทมิตรสหายของข้าราชการหรือผู้นำเป็นผู้รับโอกาสไป

ด้วยผลจากประเด็นปัญหา 2 ประการข้างต้นเป็นอย่างน้อยที่ได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่น่าไปสู่การชุมนุมประท้วงของบรรดานักศึกษาจีนในปลายทศวรรษ 1980 เป็นระยะๆ จนนำไปสู่ขบวนการทางการเมืองครั้งใหญ่ในเดือนเมษายน 1989 เมื่อนักศึกษาและประชาชนนั้น แสวงได้พากันชุมนุมเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ต่อรัฐบาล ผลก็คือ รัฐบาลโดยอำนาจที่ไม่เป็นทางการของ เจียงเสี่ยวผิง ก็ได้ตัดสินใจใช้กำลังทหารเข้าปราบปรามผู้ชุมนุมในวันที่ 4 มิถุนายน ณ จัตุรัสเทียนอันเหมิน จนมีผู้เสียชีวิตนับร้อยจากที่มีการประมาณกันว่าจะร่วมพัน การเกิดขึ้นของกรณีเทียนอันเหมิน หรือ ที่จีนเรียกว่า “การฉีกสกรีน” หรือ “สี่สี่” (หก หรือ สี่ หมายถึง เดือนหกหรือเดือนมิถุนายน และ สี่ หมายถึง สี่ หรือวันที่ 4) ถือเป็นการสิ้นสุดลงสำหรับช่วงทศวรรษแรกของ การปฏิรูปจีนที่จบลงอย่างนองเลือด²¹ ในส่วนของชนชั้นนำจีนได้มีผู้นำถูกปลดออกจากตำแหน่ง 2 คน คือ ชูเห่าปิง เลขาธิการพรรคถูกปลดจากตำแหน่งในปี 1987 และจ้าวเจี๋ยหยาง ผู้ขึ้นมามีตำแหน่งแทน ชู ถูกปลดในปี 1989 หลังเหตุการณ์นองเลือดผ่านไปไม่กี่วัน

จะเห็นได้ว่า การปฏิรูปจีนในช่วงต้นนี้มีปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวส่วนหนึ่งถือเป็นผลสืบเนื่องที่มีมาช้านานตั้งแต่ยุคปฏิวัติ จีนไม่ได้ปฏิรูปการเมืองด้วยเหตุผลที่ว่าต้องการรักษาอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์เอาไว้ประการหนึ่ง และต้องการรักษาความเป็นรัฐสังคมนิยมเอาไว้อีกประการหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ เจียงเสี่ยวผิง ที่มีต่อผู้ปฏิบัติงานของพรรคฯ เมื่อวันที่ 16 มกราคม 1980 ที่ว่า “ความล้มเหลวของระบอบสังคมนิยมเหนือระบอบทุนนิยม ก่อนอื่นแสดงออกที่ความเร็วและผลของการพัฒนาเศรษฐกิจ”²² ที่สำคัญก็คือว่า ภายใต้งานดังกล่าวนี้ สิ่งสืบเนื่องที่สำคัญไม่น้อยก็คือ การที่ เจียงเสี่ยวผิง ยังคงมีอำนาจไม่ต่างกับ “จักรพรรดิ” ดังที่ เหม่าเจี๋ยหลง มีมาก่อนหน้า²³ และโดยสมณะเช่นนี้เองที่ได้ส่งผลสะท้อนต่อไปในช่วงที่สองของการปฏิรูป

²¹ เกี่ยวกับขบวนการนักศึกษาจีนเพิ่มเติมได้จาก วรศักดิ์ มหัทธโนบล, “ขบวนการนักศึกษาจีน : พัฒนาการและเปรียบเทียบกรณีไทย”, เพ็ญอักษร, หน้าสี่สิบหก.

²² เจียงเสี่ยวผิง, “เกี่ยวกับสถานการณ์และการแข่งขันในปัจจุบัน”, หลิวเซ่าฉี : อธิการบดีหรือลัทธิแก่, พ.ลิจิตต์ และเรียบเรียง, เพ็ญอักษร : 81.

2. การปฏิรูปจีนในช่วงระยะเร่งรีบ (ค.ศ. 1989 - 1997)

จีนในยุคปฏิรูปช่วงนี้ถูกกำหนดด้วยสถานการณ์แวดล้อมที่สำคัญ 2 สถานการณ์คือ หนึ่ง สถานการณ์ที่จำต้องปรับตัวอย่างขนานใหญ่ภายหลัง “กรณีทกสี” และสอง สถานการณ์การส่งมอบเกาะฮ่องกงในวันที่ 1 กรกฎาคม 1997 ในขณะที่ผู้นำสูงสุด เด็ง เสี่ยวผิง ยังเข้าสู่วัยชราเหมือนไม้ไผ่สีสุกเข้าไปทุกขณะ ในที่นี้จะอธิบายการปฏิรูปจีนในช่วงนี้อย่างเป็นทางการหลักบนพื้นฐานของสถานการณ์แวดล้อมทั้งสองดังกล่าว

ภายหลังจากเหตุการณ์นองเลือดที่จัตุรัสเทียนอันเหมินผ่านพ้นไปแล้ว สถานการณ์ภายในจีนตกอยู่ภายใต้ความเลียบสงบอยู่ประมาณ 2 ปีท่ามกลางการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจและการกดดันทางการเมืองจากนานาประเทศโดยเฉพาะตะวันตก จีนไม่ได้กังวลกับการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจมากนักเพราะรู้ดีว่าด้วยการเป็นตลาดที่มีขนาดใหญ่ของตนนั้น ตะวันตกจะไม่ปล่อยให้การคว่ำบาตรดังกล่าวเป็นไปอย่างยาวนาน และการนี้ก็เป็นจริงดังที่จีนเชื่อเมื่อปรากฏว่า สัปดาห์เดือนหลังจากนั้นมาตรการคว่ำบาตรก็ถูกยกเลิกไปหลังจากเหตุการณ์ผ่านไปแล้วเพียงประมาณครึ่งปี ไม่เพียงเท่านั้น กล่าวเฉพาะสหรัฐฯ แล้ว ยังได้มีการพบปะกันระหว่างเจ้าหน้าที่ระดับสูงด้วยกันอย่างลับ ๆ ในระหว่างที่สหรัฐฯ ยังไม่ได้ยกเลิกการห้ามพกระหว่างเจ้าหน้าที่ระดับสูงของทั้งสองฝ่ายซึ่งเป็น 1 ในมาตรการคว่ำบาตรหลายประการอีกด้วย²² ดังนั้น สิ่งที่จีนกังวลใจมากกว่าก็คือการแก้ไขสถานการณ์ภายในของตน

ภายหลังจากเหตุการณ์นองเลือดผ่านไป ชนชั้นนำจีนได้กลับมากิจการณาเหตุผลสรุปเกี่ยวกับการปฏิรูปกับใหม่อีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่ทั้งชาวจีนและชาวโลกต่างเฝ้าดูว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอันใดเกิดขึ้นต่อไปท่ามกลางความเงื้อมเงาหลังเหตุการณ์ และแล้วในเดือนมกราคม 1992 นั้นเอง เด็ง เสี่ยวผิง ได้ปรากฏตัวขึ้นอย่างมีความหมายอีกครั้งหนึ่งด้วยการเดินทางไปเยือนพื้นที่เศรษฐกิจหยกแห่งทางภาคใต้ของจีน ในระหว่างการเยือนเขาได้แสดงความเห็นหลายประการเกี่ยวกับการปฏิรูป แต่สาระสำคัญส่วนรวมสรุปอยู่ที่การให้การปฏิรูปจีนดำเนินต่อไปอย่างเร่งรีบ ปฏิเสธไม่ได้เลยว่านั่นคือการรณรงค์ทางการเมืองครั้งใหญ่ที่มีเป้าสูงสุดอยู่ที่การเสนอแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจที่เข้มแข็งยิ่งขึ้นโดยอาศัยฐานภาพการเป็นผู้นำสูงสุดของเขาเอง

การรณรงค์ของ เด็ง เสี่ยวผิง ได้ผลเกินคาดหมาย จีนได้หวนกลับมาเป็นข่าวอีกครั้งหนึ่งในสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ของโลก ความวิตกกังวลเศรษฐกิจเริ่มเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แต่สิ่งที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้นก็คือ นับแต่ปีนั้นเองที่ชนชั้นนำจีนเริ่มทำการชำระสะสางปัญหาที่ค้างคามาจากเหตุการณ์นองเลือด การเคลื่อนไหวที่สำคัญที่สุดก็คือ การรณรงค์เรียกร้องให้ออกเลิกในสิ่งที่เรียกว่า “สาม

²² สมชัย ฤชุพันธุ์, “อิทธิพลของอนุ 7 ประเทศชาติอุตสาหกรรม (G-7) : องค์การกำหนดมาตรฐานเศรษฐกิจโลก,” จุลนาถกรณวารสาร (ตุลาคม-ธันวาคม 2532) : 48.

เหล็ก" อันหมายถึง หนึ่ง แก้วเหล็ก หรือตำแหน่งที่ข้าราชการดำรงอยู่อย่างมั่นคง สอง ขามเหล็ก หรือสวัสดิการหรือสิทธิที่ข้าราชการได้รับตลอดไป และสาม เงินเดือนเหล็ก หรือรายได้ในรูปแบบต่างๆ ที่ข้าราชการได้รับอย่างสม่ำเสมอ เห็นได้ชัดว่า การรณรงค์ดังกล่าวย่อมกระทบต่อสถานะของผู้นำในระดับต่างๆ ซึ่งไม่ว่าตนจะทำงานดีหรือไม่ มีผลงานมากหรือน้อย ทั้ง 3 สิ่งดังกล่าวก็ยังมั่นคงต่อไป ประดุจความแข็งแกร่งของเหล็ก ผลของการรณรงค์ที่เริ่มตั้งแต่ต้นปีเรื่อยไปจนถึงประมาณกลางปี 1992 ในที่สุด รัฐบาลก็ประกาศยกเลิก "ขามเหล็ก" จากที่เคยมีแต่เดิมจนแทบไม่เหลือให้ผู้นำในระดับต่างๆ นำมาแสวงหาผลประโยชน์ได้อีกต่อไป" การยกเลิกครั้งนี้จึงเท่ากันเป็นการทำลายระบบอภิสิทธิ์หรือ กว้นตัว ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่นำมาซึ่งความไม่พอใจของบรรดานักศึกษา จนเกิดเหตุการณ์นองเลือดขึ้นเมื่อปี 1989

ทั้งก่อนและหลังการรณรงค์ดังกล่าว ความตึงเครียดทางเศรษฐกิจยังคงดำเนินต่อไปและมีแนวโน้มของความร้อนแรงสูงขึ้น จนถึงปี 1993 ความร้อนแรงทางเศรษฐกิจก็ยังไม่ยุติด้วยอัตราค่าเงินบาทที่สูงถึงร้อยละ 13 ความปั่นป่วนวุ่นวายเริ่มเกิดขึ้นเมื่อผู้นำท้องถิ่นเกือบทั่วประเทศได้อ้างคำขานาของ เต็งเฮียวผิง มาเป็นเหตุผลในการสร้างมาตรการทางเศรษฐกิจต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ในพื้นที่ที่อยู่ในการดูแลของตนขึ้น ผู้นำท้องถิ่นในหลายมณฑลได้นำเงินกมณัติของชาวนาไปใช้หมุนเวียนในธุรกิจที่ลงทุนในพื้นที่ของตน บ้างก็ซื้อผลผลิตทางการเกษตรจากชาวนาโดยเชื่อไว้ก่อน บ้างก็ขึ้นค่าปากกกรรมเหมียมเท่ากับชาวนาด้วยข้ออ้างง่าย ๆ ว่าเพื่อนำไปซื้ออาหารอุปโภค เช่น รถยนต์ เพื่อใช้ในงานราชการที่ตนทำเพื่อชนบท ใครไม่จ่ายจะมีความผิด ชาวนาที่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐบาลท้องถิ่นไม่มีหลักฐานอะไรนอกจากใบรับรองการเป็นหนี้ที่คล้ายกับสมุดบัญชีชาวจีนในไทยเคยใช้กัน หรือที่เรียกในคำจีนว่า "ไปเถี่ยวจื่อ"

แรงกดดันอันเนื่องมาจากการกระทำดังกล่าวของผู้นำท้องถิ่นเพิ่มความตึงเครียดขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อถึงเวลาชำระเงินแล้วกับไม่มีเงินมาจ่ายแก่ชาวนา ในที่สุด ก็กลายเป็นเหตุให้ชาวนาเงินใน 11 มณฑลลุกขึ้นประท้วงจนลามไปสู่การจลาจลในเวลาต่อมา มณฑลเหล่านี้ประกอบด้วย ซานตง ซานซี เหอหนาน เจียงซู อานฮุย หูเป่ย์ ซื่อชวน กุ้ยโจว หูหนาน เจียงซี และกว่างซี ตัวเลขในปี 1991 ที่ให้เห็นว่า 9 ใน 11 มณฑลเหล่านี้มีรายได้ต่อหัวต่อปีต่ำที่สุดคือ อยู่ในระหว่าง 900 - 1,300 หยวน (ตัวเลขสูงสุดคือ 1,700 - 4,000 หยวน) ในที่สุด รัฐบาลกลางก็ได้ใช้มาตรการต่างๆ เข้าจัดการ เช่น ห้ามไม่ให้รัฐบาลท้องถิ่นเป็นหนี้ชาวนา ประกาศยกเลิกพื้นที่เศรษฐกิจและการลงทุนในธุรกิจของรัฐบาลท้องถิ่นที่ไม่มีกฎหมายรองรับ เป็นต้น จนความปั่นป่วนวุ่นวายยุติลงไปได้ในที่สุด อนึ่ง มาตรการดังกล่าวนี้เป็น 2 ใน 16 ข้อ ข้ออื่นๆ ที่เหลือเป็นมาตรการที่รัฐบาลกลางใช้แก้ปัญหาความร้อนแรงทางเศรษฐกิจในขอบเขตทั่วประเทศ²² ผลที่ออกมาเช่นนี้แม้จะหยั่งรู้ได้ถึงความรู้สึกนึก

²² วรศักดิ์ นพทนต์โนบล, "จีน", เอเชียรายปี 1993/2536 (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) : 199-200.

²³ Far Eastern Economic Review (15 July 1993) : 68-75. และ วรศักดิ์ นพทนต์โนบล, "จีน", เอเชียรายปี 1994/2537 (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา, 2537) : 197-198, 200.

คิดของผู้นำท้องถิ่นก็ตาม แต่โดยเหตุการณ์แล้วได้แสดงผลของการปฏิรูปที่เร่งรีบได้อย่างชัดเจน นั่นคือ ช่องว่างความเหลื่อมล้ำที่ต่างกันมากระหว่างชนบทกับเมือง ความต่างนี้ได้ส่งผลให้ชาวชนบทจีนหลังไหลเข้าไปหางานทำในเมืองใหญ่ตามชายฝั่งทะเลตะวันออก และโดยคนเหล่านี้เองที่ได้ส่งเงินชนาณัติมายังญาติพี่น้องของตนในชนบทจนเกิดปัญหาดังที่กล่าวมา

ตามจนในปี 1995 สถานการณ์ความร้อนแรงทางเศรษฐกิจจึงค่อย ๆ ลดลง การแก้ไขปัญหาคือความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทได้เริ่มขึ้นแต่ยังไม่เห็นผล ผลที่เห็นอย่างชัดเจนก็คือ การขยายตัวเติบโตใหญ่ของชนชั้นกลางที่เป็นผลิตผลของความเหลื่อมล้ำที่วุ่นวายนั้น จากจำนวนชนชั้นกลางจีนในปี 1992 ซึ่งมีอยู่ 64 ล้านคนถูกประมาณการโดยนิตยสาร Asian Business ว่าจะเพิ่มเป็น 240 ล้านคนในปี 1998⁸⁹ ตัวเลขประมาณการนี้แม้จะยากแก่พื้นที่ที่ชีวิตได้ยาก แต่กล่าวในแง่ปรากฏการณ์การให้ชีวิตของคนในเมืองใหญ่ต่าง ๆ แล้วนับว่าชนชั้นกลางในจีนได้เพิ่มมากขึ้นจริง ความฟุ่มเฟือย ค่านิยมตะวันตก การบูชาเงินตรา สถานการณ์โสเภณี⁹⁰ ปัญหาอาชญากรรม แรงงานอพยพภายในประเทศและที่ลี้ภัยนอกประเทศ โรคเอดส์ที่แพร่กระจายอย่างรวดเร็ว ยาเสพติดที่ถูกใช้เพิ่มมากขึ้น⁹¹ ธุรกิจที่ผุดขึ้นราวดอกเห็ดแต่มีมาตรฐานคุณภาพต่ำ⁹² ฯลฯ นับเป็นปรากฏการณ์ที่ชี้ภาวะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้เป็นอย่างดี การปฏิรูปที่ก่อปัญหาเช่นนี้เองที่ทำให้หลายผู้นำจีนรุ่นที่ 3 ภายใต้การนำของ เจียงเจ๋อหมิน ไม่น้อย เขาได้พยายามรณรงค์ให้ชาวจีนหันกลับมาใส่ใจกับพื้นฐานอารยธรรมที่ดี ๆ ของจีนซึ่งสืบเนื่องมาเป็นเวลาหลายพันปี ให้เลิกบูชาเงินตรา เลิกหลงไหลในวัตถุนิยมและเชิกลั ฯลฯ แล้วให้ใส่ใจกับคุณค่าจริยธรรมดั้งเดิมของสังคมจีนให้มากขึ้น แม้เขาจะเรียกสิ่งนี้ว่า “อารยธรรมทางจิตวิญญาณ” (spiritual civilization) ก็ตาม แต่ก็ถูกมองว่าเป็นแนวคิดอนุรักษนิยมใหม่ (neo-conservative) หรือไม่ก็ชาตินิยมใหม่ (neo-nationalism)⁹³ อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าการณรงค์ของเขาจะไม่ประสบผลอะไรมากนัก

การส่งมอบเกาะฮ่องกงจากอังกฤษมาสู่จีนในวันที่ 1 กรกฎาคม 1997 เป็นไปอย่างราบรื่นและเลิกรา⁹⁴ แม้ก่อนหน้านี้จะเต็มไปด้วยความขัดแย้งระหว่างจีนกับอังกฤษในเรื่องเกี่ยวกับการ

⁸⁹ กรุงเทพธุรกิจ (4 เมษายน 2037) : 12.

⁹⁰ เจินไฉ วรศักดิ์ มหัทธโนบล, การค้าประเวณีหญิงจีนในไทย : ศึกษากรณีการลี้ภัยหญิงจีนจากมณฑลหูหนานเพื่อประกอบอาชีพโสเภณีในไทย (กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

⁹¹ ดูเพิ่มเติมได้ใน พรพิมล ตรีโชติ วัชรินทร์ ยงศิริ สุกฤษณ์ กาญจนบุณย์ และทรงฤทธิ์ โพนเงิน, การศึกษาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในประเทศไทย ตาวี พม่า จีน กัมพูชา และเวียดนาม (รายงานวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด), 2541.

⁹² ตัวอย่างเช่น การเกิดเพลิงไหม้ในสถานบันเทิงถึง 4 แห่งในครั้งในปี 1994 จนทำให้มีผู้เสียชีวิตมากกว่า 2,500 คน บาดเจ็บร่วม 4,000 คน สาเหตุมาจากระบบการป้องกันภัยที่ไม่ได้มาตรฐาน ดู ผู้จัดการรายวัน (7-8 มกราคม 2538) : 9.

⁹³ Far Eastern Economic Review (October 3, 1996) : 22-23.

⁹⁴ ดูเพิ่มเติมได้ใน สิริเพชร ฤกษ์ฉัตรวิไล, “ฮ่องกง”, เอเชียรายปี 1998/2541 (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) : 252-263.

จัดการบริหารหลังการส่งมอบและประชาธิปไตยในฮ่องกงทั้งก่อนและภายหลังจากนั้นก็ตาม³² การส่งมอบครั้งนี้จะมีที่สิ้นสุดความคาดหวังไปจากปรารถนาสุดท้ายของชีวิตในอันที่จะได้เห็นพิธีนี้พร้อมกับได้เหยียบดินแดนแห่งนี้อย่างเต็มภาคภูมิก็คือ มรณกรรมของ เติ้งเสี่ยวผิง ในวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 1997³³ แม้จะเป็นเช่นนั้นก็ตาม แต่สัญญาณที่ดีก็คือ การถ่ายโอนอำนาจจาก เติ้งเสี่ยวผิง ในฐานะผู้นำที่ 2 ไปสู่ เจียงเจ็กหมิน ผู้นำรุ่นที่ 3 ไม่ปรากฏว่าจะมีปัญหาความขัดแย้งกันใด สิ่งที่ถูกผู้นำรุ่นที่ 3 ภายใต้อำนาจของ เจียง จะต้องกระทำต่อไปก็คือ การสืบทอดการปฏิรูปจีนที่ เติ้ง ได้เริ่มต้นเอาไว้

การปฏิรูปจีนในช่วงระยะเร่งรีบที่เริ่มจากความยุ่งยากอันเนื่องมาจากการเมืองภายในแล้วนำไปสู่การตัดสินใจเร่งการปฏิรูปจนเศรษฐกิจเกิดภาวะอ่อนแอจนยากแก่การควบคุมและนำไปสู่ปัญหาสังคมต่างๆ มากมายนั้น ได้ค่อยๆ จมลงอย่างสงบโดยความสามารถของกลุ่มผู้นำรุ่นที่ 3 ซึ่งนับจากนี้ไปจีนในยุคปฏิรูปได้ก้าวเข้าสู่ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่การนำแบบผู้นำเดี่ยวซึ่งมีอำนาจเบ็ดเสร็จจากรัฐได้ค่อยๆ หมดบทบาทลงไป แต่ด้วยเหตุที่ฐานะผู้นำแบบดังกล่าวได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมการเมืองจีนมาเป็นเวลานานนับพันปี การนำแบบผู้นำร่วมของกลุ่มผู้นำรุ่นที่ 3 จึงเป็นเรื่องใหม่ที่ท้าทายการเมืองจีนไม่น้อย โดยเฉพาะการทำพายุดังกล่าวจะต้องกระทำผ่านปัญหาและอุปสรรคอันมากมาย ในอันที่แตกต่างแตกต่างไปจากการปฏิรูปเมื่อก่อนหน้านี้

3. การปฏิรูปจีนในช่วงระยะผู้นำรุ่นที่ 3 (ค.ศ. 1997-ปัจจุบัน)

หากจะนับเลาบรมกรรมของ เติ้งเสี่ยวผิง เป็นตัวตั้งแล้ว การปฏิรูปจีนในช่วงระยะผู้นำรุ่นที่ 3 จะเริ่มต้นตั้งแต่ต้นปี 1997 ในระยะครึ่งปีแรก บทบาทของผู้นำรุ่นนี้ก็คือ การสืบทอดภารกิจหรือผลงานที่ผู้นำรุ่นที่ 2 ได้สร้างเอาไว้ โดยเฉพาะเรื่องการส่งมอบเกาะฮ่องกง ภายหลังจากนั้นบทบาทที่เป็นจริงในฐานะผู้ริเริ่มก็ปรากฏขึ้นเรื่อยมาตามลำดับ ลวรกฮ่าวตัวว่า ผู้นำรุ่นที่ 3 นี้แม้จะนำโดย เจียงเจ็กหมิน ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองสูงสุด 3 ตำแหน่งพร้อมกันไปได้คือ เลขาธิการพรรคประธานาธิบดี และประธานคณะกรรมการทหารส่วนกลาง ก็ตาม แต่เป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่า การนำของเขาดำเนินควบคู่ไปกับผู้นำอีก 2 คนคือ หลี่เม้ง และ จูหยงจี

เริ่มจากการประชุมสมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์จีนครั้งที่ 15 ในเดือนกันยายน 1997 ที่ได้ภาพภาพการถ่ายโอนอำนาจจากผู้นำรุ่นที่ 2 ไปยังรุ่นที่ 3 ที่เป็นไปอย่างเรียบร้อยเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งในคณะกรรมการการเมืองถาวร (Standing Politburo) 2 คน และที่สำคัญก็คือว่า การที่ผู้นำในรุ่นที่ 3 นี้ได้ประกาศปฏิรูปรัฐวิสาหกิจอย่างขนานใหญ่ขึ้น

³² ดูเพิ่มเติมได้ใน เจียน วีระวิทย์, "บทที่ 8 ฮ่องกงและมาเก๊า", นโยบายต่างประเทศจีน (กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ) : 190-210.

³³ ชีวิตและงานของ เติ้งเสี่ยวผิง อาจดูเพิ่มเติมได้จาก ธีรารัตน์ อีวาน, เติ้งเสี่ยวผิง ผู้สังหารจีนยุคใหม่, ตรีณี แซ่ลิ้ว แปล (กรุงเทพฯ : ศูนย์บุ๊คส์, 2540).

รัฐวิสาหกิจนับเป็นปัญหาใหญ่ที่เรื้อรังมาช้านาน ในช่วงที่จีนอยู่ในยุคปฏิวัติปัญหานี้ยังไม่สู้เป็นเรื่องใหญ่ เพราะผลผลิตที่เกิดขึ้นไม่ว่ามากหรือน้อย มีประสิทธิภาพหรือด้อยประสิทธิภาพ มีคุณภาพสูงหรือมีคุณภาพต่ำ ต่างล้วนเป็นของรัฐ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงานตลอดไปจนถึงคนงานต่างล้วนได้รับผลประโยชน์และค่าแรงที่แตกต่างกันไม่มาก และไม่มีใครคิดถึงความมั่งคั่งร่ำรวยอันพึงได้จากรัฐวิสาหกิจ เพราะการคิดเช่นนั้นไม่สอดคล้องกับค่านิยมของคนมากนัก ครั้นเมื่อจีนเข้าสู่ยุคปฏิรูป รัฐวิสาหกิจมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย (แต่เป็นเรื่องใหญ่ในแง่ของหลักการหรืออุดมการณ์) เช่น การให้โบนัสแก่ผู้มีผลงานดีเด่น เป็นต้น ทว่าโดยสรุปก็คือว่า นับแต่ปี 1949 เรื่อยมา รัฐวิสาหกิจของจีนมีการเปลี่ยนแปลงที่น้อยมาก โดยเฉพาะในเรื่องของการปรับโครงสร้างการบริหาร และการผลิตที่มุ่งสู่ประสิทธิภาพสูงสุด และโดยที่เรื่องดังกล่าวเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งในยุคปฏิรูป การคงอยู่ในลักษณะเดิมของรัฐวิสาหกิจจีนจึงก่อปัญหาอย่างมาก เพราะถ้าหากจะทำการเปลี่ยนแปลงหรือปฏิรูปเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของยุคสมัยแล้ว นั่นย่อมหมายความว่า จะมีผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน และคนงานในรัฐวิสาหกิจที่ประสบกับการขาดทุนได้รับผลสะท้อนไปด้วย และในขณะที่คนเหล่านี้ (โดยเฉพาะคนงาน) คือหัวใจสำคัญที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ยกย่องเชิดชูเอาไว้ (อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎี) การปฏิรูปรัฐวิสาหกิจจึงเป็นสิ่งที่ท้าทายผู้นำจีนอย่างมาก

ตราบนานในปี 1997 ที่ผู้นำจีนได้ประกาศปฏิรูปรัฐวิสาหกิจใน “สมัชชา 15” นั้น จีนมีรัฐวิสาหกิจขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่รวมแล้วประมาณ 3 แสนแห่งทั่วประเทศ ในจำนวนนี้มีรัฐวิสาหกิจที่ได้กำไรประมาณ 100,000 แห่ง ที่มีอาการทรๆ ทรุดๆ ประมาณ 100,000 แห่ง และที่ขาดทุนอีกประมาณ 100,000 แห่ง รัฐวิสาหกิจที่มีกำไรนั้นจะยังหลงเหลือต่อไป ในขณะที่ที่มีอาการทรๆ ทรุดๆ นั้นทางการเงินจะพิจารณาเป็นรายๆ ไป ระหว่างการให้เงินอุดหนุนต่อไปกับการประกาศขายหุ้นให้กับเอกชนโดยรัฐยังคงถือหุ้นใหญ่ ส่วนที่ขาดทุนนั้นจำเป็นที่จะต้องประกาศให้ล้มละลายไปหรือขายให้แก่เอกชนโดยพิจารณาเป็นกรณีๆ ไป เป้าหมายในส่วนหลังนี้ส่วนใหญ่มักจะเก็บรัฐวิสาหกิจขนาดใหญ่และกลาง” ปัญหาก็คือว่า เมื่อจีนปฏิรูปแล้วผลที่ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้นก็คือ ภาวะการว่างงาน ไม่เพียงเท่านั้น ในอีกด้านหนึ่งยังหมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของบรรดาผู้ที่เคยอยู่ในรัฐวิสาหกิจซึ่งได้รับการยกย่องเชิดชูจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนมาก่อน จึงไม่แปลกที่ จูเหว๋นจี้ รองนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นและเป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในการปฏิรูปเศรษฐกิจนับแต่ต้นทศวรรษ 1990 เรื่อยมาจะกล่าวว่า การปฏิรูปรัฐวิสาหกิจในครั้งนี้คือ “การฝ่าอุปสรรคสำคัญทางทฤษฎี”²⁴ การท้าทายจึงมีเหตุผลในแง่นี้ นอกเหนือไปจากความยากลำบากที่จะเกิดขึ้นในระหว่าง การดำเนินการ

²⁴ จากคำสัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ จูเจี้ยนหมิง นักวิจัยประจำสถาบันเอเชียตะวันออกแห่งเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยปักกิ่ง เก็บข้อมูลกันยายน 1998.

²⁵ ดูเพิ่มเติมใน วรศักดิ์ นัทธโนบล, “การฝ่าอุปสรรคสำคัญทางทฤษฎี” ผู้จัดการรายวัน (2 ตุลาคม 2540)

ถัดมาในปี 1998 การเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นอีกเป็นระลอกที่ 2 เมื่อที่ประชุมสภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติในเดือนมีนาคมได้มีมติเห็นชอบให้มีการปฏิรูปกระทรวงและคณะกรรมการคณะต่างๆ ที่มีฐานะเทียบเท่ากระทรวงจาก 41 หน่วยลงเหลือ 29 หน่วย โดยการปฏิรูปครั้งนี้จะมีกระทรวงและคณะกรรมการบางคณะถูกยุบเลิกไปจำนวนหนึ่ง ในขณะที่อีกบางหน่วยถูกยุบไปรวมกับกระทรวงหรือคณะกรรมการคณะอื่นๆ¹⁹ การปฏิรูปครั้งนี้เกิดขึ้นจากความเป็นจริงที่หน่วยบริหารของจีนมีความใหญ่โตทะลักและซ้ำซ้อน ซึ่งหากไม่ปฏิรูปก็หมายความว่า จีนจะต้องจ่ายงบประมาณเพื่อพุงหน่วยบริหารเหล่านี้ต่อไปโดยได้รับผลที่ไม่คุ้มค่า ในขณะที่งบประมาณที่ใช้จ่ายไปคือ ต้นทุนที่สูงไม่น้อย

อีกประมาณ 5 เดือนต่อมา ผู้นำจีนก็ได้ประกาศปฏิรูประลอกที่ 3 ขึ้นมาอีกด้วยการให้กองทัพ (ซึ่งรวมทั้งกระทรวงพิทักษ์สันติราษฎร์ หรือ Ministry of Public Security ซึ่งก็คือ กิจการด้านตำรวจ) ส่งมอบธุรกิจของตนให้มาอยู่ในการดูแลของรัฐบาล กรณีที่กองทัพจีนสามารถดำเนินธุรกิจได้ด้วยตนเองนั้นนับเป็นเรื่องที่ออกจะแตกต่างไปจากกองทัพของประเทศอื่นๆ โดยทั่วไป นโยบายที่เปิดให้กองทัพสามารถดำเนินการเช่นนี้ได้เกิดขึ้นโดย เต็งเสี่ยวผิง ในช่วงที่เขาได้กลับเข้ามามีอำนาจอีกครั้งหนึ่งในปลายทศวรรษ 1970 ด้วยนโยบายนี้กองทัพสามารถนำกำไรได้จากการทำธุรกิจของตนมาใช้เป็นสวัสดิการด้านต่างๆ แก่ทหารและตำรวจ เช่น เป็นเงินพิเศษ (op. up) ให้แก่ข้าราชการทหารและตำรวจ การสร้างที่พักอาศัย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ข้าราชการกลุ่มนี้จึงมีรายได้สูงกว่าข้าราชการพลเรือนทั่วไป อีกทั้งความเป็นอยู่ในบางด้านก็อาจจะดีกว่าด้วยซ้ำ²⁰ การที่ผู้นำจีนประกาศให้กองทัพโอนธุรกิจให้มาอยู่ในการดูแลของรัฐบาลนั้น คงไม่เป็นเพียงเพื่อให้เหมือนกับระบบการจัดการรัฐกิจดังนานาประเทศเท่านั้น หากแต่ในอีกด้านหนึ่งยังเป็นไปเพื่อไม่ให้กองทัพมีอิสระต่อการดำเนินงานทางด้านการเงินมากเกินไป ทั้งนี้ อิสระดังกล่าวนั้นหากแต่การตรวจสอบ โดยเฉพาะในเรื่องของความโปร่งใส²¹ และเพื่อให้กองทัพต้องรู้สึกสูญเสียผลประโยชน์ที่เคยได้รับไปอย่างฉับพลัน รัฐบาลได้จ่ายเงินชดเชยในส่วนนี้ในเบื้องต้นคิดเป็นเงินประมาณ 3 หมื่นล้านหยวนให้แก่กองทัพ โดยจะพิจารณาชดเชยให้อีกในจำนวนที่ใกล้เคียงกันสำหรับปีต่อไป และตั้งแต่ทศวรรษหน้า เป็นต้นไป เงินชดเชยดังกล่าวจะถูกนำไปรวมอยู่ในเงินงบประมาณทางด้านกลาโหมต่อไป ส่วนรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่นที่จะเข้ามาดูแลธุรกิจของกองทัพต่อไปนั้นจะได้จ่ายเงินชดเชยให้แก่กองทัพอีกเป็นมูลค่า 100,000 ล้านหยวน ทั้งนี้ จะมีกิจการและโรงงานของกองทัพที่ประสบกับการขาดทุนจนต้องปิดตัวลงลงรวมแล้วประมาณ 10,000 แห่ง²² จะเห็นได้ว่า รัฐบาลยังไม่ได้ถึงกับทำลายผลประโยชน์ที่มีอยู่แต่เดิมของกองทัพลงไป คนในกองทัพจึงน่าจะพอใจในเบื้องต้น ในส่วน

¹⁹ ดูเปรียบเทียบได้จาก คณะกรรมการกำหนดมาตรฐานการใช้ศัพท์ภาษาจีน, คู่มือการใช้ศัพท์ภาษาจีน (กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2541) : 25-26 และ Beijing Review (April 6-12, 1998) : 35.

²⁰ คำสัมภาษณ์ เจิ้งจื่อหลง นักวิจัยรับเชิญของศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ เมื่อเดือนสิงหาคม 1998.

²¹ ดูเพิ่มเติมใน Business Week (August 10, 1998) : 14-17.

²² Asian Wall Street Journal (4 August 1998) : 1.

ที่น่าจะเสียผลประโยชน์ไปโดยทันทีจึงน่าจะเป็นกลุ่มบุคคลที่ใช้ฐานธุรกิจของกองทัพเข้าทำการฉ้อราษฎร์บังหลวงนั่นเอง

การประกาศปฏิรูปทั้ง 3 ระลอกที่เกิดขึ้นในระยะเวลาที่ห่างกันไม่กี่เดือนในแต่ละระลอกนั้นล้วนเป็นเรื่องสำคัญที่ท้าทายความสำเร็จของผู้นำจีนรุ่นที่ 3 อย่างยิ่ง เพราะผลเบื้องต้นที่ตามมาในทันทีก็คือ จำนวนคนว่างงานที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิรูปรัฐวิสาหกิจ โครงสร้างการบริหารของรัฐบาล (หมายถึง การยุบกระทรวงและคณะกรรมการดังที่กล่าวไปแล้ว) กับอีกบางส่วนของธุรกิจกองทัพที่ปิดตัวเองลง แน่นอนว่า คนว่างงานเหล่านี้ย่อมมีจำนวนนับล้านคน ในส่วนปัญหาการว่างงานนี้ที่เช่นกันที่จีนมีวิธีการจัดการที่แตกต่างไปจากประเทศอื่นๆ กล่าวคือ ผู้ว่างงานเหล่านี้ล้วนเป็นพนักงานของรัฐทั้งสิ้น ดังนั้น สิ่งที่รัฐบาลรับผิดชอบในเบื้องต้นก็คือ หลักประกันในเรื่องอาหารการกินและเรื่องที่พักอาศัย คนว่างงานเหล่านี้จึงมีที่อยู่และที่กินจนกว่าจะมีงานใหม่ทำ การรับผิดชอบที่สะท้อนภาพความเป็นรัฐสังคมนิยมเช่นนี้ของจีนในด้านหนึ่งจึงย่อมมีต้นทุนสูง วิธีการลดต้นทุนของผู้นำจีนก็คือ การใช้นโยบายลดภาระด้านที่อยู่อาศัยให้กับข้าราชการและคนงานด้วยการให้ทุกคนมีที่พักอาศัยเป็นของตนเอง โดยรัฐจะปล่อยภาระยวและดอกเบี้ยถูกเพื่อให้คนเหล่านี้สามารถซื้อบ้านได้ในราคาที่ไม่สูงมากนัก¹⁰ อย่างไรก็ตาม ผู้นำจีนก็ได้ขีดเส้นความสำเร็จของการปฏิรูปทั้ง 3 ระลอกของตนเอาไว้ที่ปี 2000

หากกล่าวได้ว่า ภายใต้การปฏิรูปที่ได้ประกาศอย่างต่อเนื่อง 3 ระลอกดังกล่าวคือปรากฏการณ์ที่โดดเด่นที่สุดของผู้นำจีนรุ่นที่ 3 เท่าที่ได้กระทำไปก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 สิ่งที่ยากแก่การปฏิเสธก็คือว่า ภาระดังกล่าวในด้านหนึ่งก็คือ ปัญหาภายในของจีนเอง และปัญหานี้สะสมเรื้อรังมานานนับสิบปี และในระยะเวลาที่ผู้นำรุ่นที่ 3 ได้ก้าวขึ้นมามีอำนาจ คือ ประมาณปลายปี 1997 เป็นปัญหานี้ก็ได้เผชิญเข้ากับวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ท่ามกลางปัญหาภายในที่หนักอึ้งนี้ จีนเลือกที่จะคงค่าเงินหยวนของตนเพื่อไม่ให้เกิดการส่งออกทองคำได้เปรียบในการแข่งขันกับการส่งออกของประเทศในภูมิภาคดังกล่าว การเลือกเช่นนี้ย่อมเป็นที่แน่ชัดว่า จีนยอมสูญเสียผลประโยชน์ของตนเอง และในระยะ 4 เดือนแรกของปี 1998 ทางเลือกของจีนก็แสดงผลออกมา เมื่อการส่งออกของจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลดลงร้อยละ 9.5 คิดเป็นมูลค่า 3,200 ล้านดอลลาร์สหรัฐ¹¹ ไม่เป็นที่สงสัยว่าการคงค่าเงินหยวนต่อไปย่อมทำให้จีนเสียผลประโยชน์มากขึ้น ค่าเงินหยวนของจีนจึงไม่เพียงจะมีความหมายต่อประเทศที่ประสบวิกฤตเศรษฐกิจเท่านั้น หากในด้านหนึ่งแล้วยังมีความหมายต่อการปฏิรูปของจีนอย่างมีนัยสำคัญอีกด้วย

¹⁰ คำสัมภาษณ์ของ จางหมิงผิง รองศาสตราจารย์และผู้อำนวยการประจำสถาบันวิจัยปัญหาทางชาติแห่งมหาวิทยาลัยหนานจิง เมื่อเดือนเมษายน 1998 ณ เมืองคุนหมิง.

¹¹ จากคำอธิบายของ หวังเตียนกั๋ว อุปทูตฝ่ายเศรษฐกิจและการพาณิชย์ สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาชนจีน ประจำประเทศไทย เนื่องในการสัมมนาเรื่อง “ความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21” จัดโดย ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 21 สิงหาคม 1998 ณ โรงแรมมารวย กรุงเทพฯ.

ปัญหามีอยู่ว่า ผู้นำจีนรุ่นที่ 3 ได้วางเป้าหมายความสำเร็จในการปฏิรูปของเขาไว้ ณ สิ้นปี 2000 ด้วยเหตุนี้ ความสำเร็จหรือความล้มเหลวจากการปฏิรูปปัญหาภายในของจีนภายใต้วิกฤตเศรษฐกิจที่จีนไม่ได้เผชิญหน้าโดยตรงจึงเป็นเรื่องที่ท้าทายอย่างยิ่ง เพราะผลของการปฏิรูปดังกล่าว ก่อนมีความหมายต่อการก้าวเดินไปสู่ศตวรรษที่ 21 ของจีนในช่วงระยะการนำของผู้นำรุ่นที่ 3 นั้นเอง⁴²

จากภาพรวมของจีนในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 จะเห็นได้ว่า จีนได้สูญเสียเวลาและชีวิตเลือดเนื้อของตนไปไม่น้อยให้กับการต่อสู้เพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจให้แก่ตนเอง และด้วยความยุ่งยากนานาประการของการเมืองภายใน จีนได้ก้าวล่วงจากแนวทางการพัฒนาที่พึ่งตนเองด้วยการใช้กลไกสังคมนิยมล้วนๆ มาสู่การพึ่งวิทยาการสมัยใหม่ที่ใช้กลไกทุนนิยมในปัจจุบัน คงเป็นไปได้ยากที่จีนจะหวนกลับไปพึ่งตนเองในแบบดังกล่าว แต่การพึ่งกลไกทุนนิยมหรือจีนในยุคปฏิรูปที่เริ่มตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 20 และกำลังจะทอดต่อไปในศตวรรษที่ 21 ก็ใช่ว่าจะเป็นไปอย่างราบรื่น จีนยังต้องเผชิญกับอุปสรรคอีกมากมาย สิ่งที่ยากที่สุดไม่ได้เกิดขึ้น การที่จีนเองไม่สามารถแยกตนออกไปจากปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อประชาคมโลกได้ ในฐานะที่เป็นหนึ่งในมหาอำนาจของโลก บทบาทของจีนทั้งที่เกิดขึ้นภายในและที่จะมีต่อภายนอกจึงมีผลที่รับส่งกันหรืออิงแอบกันอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้ ย่อมขึ้นอยู่กับว่าจีนหรือประชาคมโลกนั้นๆ ดำเนินนำพาตนเองเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ต่อกันมากน้อยเพียงใด มีเงื่อนไขปัจจัยหรือภูมิหลังอันใดเกื้อหนุนผลักดันหรือไม่ และผลที่ออกมาเป็นประการใด จีนในยุคปฏิรูปกับความสัมพันธ์ที่จะมีต่อประชาคมโลกในศตวรรษที่ 21 จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

สาขาสัมพันธ์ไทย-จีน : นิยามและพัฒนาการ

ไทยในฐานะประชาคมหนึ่งของโลกมีความสัมพันธ์กับจีนมาเป็นเวลาช้านาน นอกจากเหตุผลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่ใกล้ชิดกันแล้ว เสถียรภาพและความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจการเมืองจากระยะเวลาเมื่อประมาณ 700 ปีก่อนของสยามน่าจะเป็นเหตุผลสำคัญอีกข้อหนึ่ง เพราะด้วยเวลาที่ยาวนาน เช่นนั้นมีส่วนไม่น้อยที่ทำให้ความสัมพันธ์ไทย-จีนมีลักษณะพิเศษเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน ลักษณะพิเศษที่ว่านี้ประกอบไปด้วยปัจจัยหลายประการ ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ บทบาทของชาวจีนโพ้นทะเล (Oversea Chinese) ที่เกิดขึ้นในช่วงหนึ่งของการพัฒนาการที่วุ่นวาย นอกจากนี้ สิ่งที่ไม่ควรละเลยไปจากการศึกษาในที่นี้อีกประเด็นหนึ่งก็คือ นิยามของความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศนี้ที่ตั้งอยู่บนคำอธิบายของอีกกรอบความคิดหนึ่งที่ผิดแผกแตกต่างไปจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตามความเข้าใจในปัจจุบัน โดยความแตกต่างที่ว่านี้ได้มีผลสืบ

⁴² เกี่ยวกับการปฏิรูปเศรษฐกิจจีนในแง่ความเป็นมา แนวทาง วิธีการ ตลอดจนแนวความคิดนี้อาจศึกษาจาก สละอิตต์ได้จากหนังสือชุด 3 เล่มคือ : Gao Shangqun and Chi Fulin (Chief Editor), *Reforming China's State-Owned Enterprises, Rapid Economic Development in China and Controlling Inflation, Several Issues Arising During the Retracting of the Chinese Economy*, (Beijing : Foreign Languages Press, 1997).

เนื่องไม่มากนักน้อยต่อความสัมพันธ์ไทย-จีนในปัจจุบัน ดังนั้น การอธิบายในหัวข้อนี้จะแบ่งออกเป็นประเด็นๆ ดังนี้

นิยามระบบความสัมพันธ์ในความคิดของจีน

เมื่อจะต้องใช้คำว่า “ความสัมพันธ์” ในปัจจุบัน ความเข้าใจโดยทั่วไปที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นตัวตั้งนั้นมักจะเป็นคำว่า “relation” แต่กล่าวสำหรับสังคมวัฒนธรรมจีนแล้ว ความสัมพันธ์ในความเข้าใจดังกล่าวทั้งที่เกิดขึ้นในระหว่างปัจเจกกับปัจเจกหรือระหว่างรัฐกับรัฐ จีนมักจะใช้คำว่า “กวานซี” (guanxi) ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า กวานซี คำนี้เมื่อถูกใช้ในภาษาอังกฤษกลับใช้คำว่า “connection” ซึ่งในภาษาไทยเท่าที่มีการแปลใช้กันในปัจจุบันมักจะใช้คำว่า “สายสัมพันธ์” เนื่องจากการศึกษาในที่นี้ไม่ใช่เรื่องของภาษาทฤษฎีหรือนิรุกติศาสตร์ การอธิบายจึงไม่ต้องการลงลึกไปถึงข้อถกเถียงตามทฤษฎีดังกล่าว แต่จะละเอาไว้ในฐานะที่เข้าใจว่า สายสัมพันธ์ ที่แปลจากคำว่า connection นั้นได้รวมถึงความหมายที่ครอบคลุมไปถึงคำว่า เส้นสาย การติดต่อ การเชื่อมต่อ ฯลฯ ทำนองนี้ด้วย ตัวอย่างความหมายชุดหลังนี้มีคำที่คุ้นเคยในสังคมไทยอยู่คำหนึ่งคือคำว่า “เส้นสาย” ดังนั้น บนความเข้าใจร่วมกันในที่นี้เราจะพบว่า คำว่า “กวานซี” ที่จีนใช้อธิบายระบบความสัมพันธ์ของตนนั้นมีนัยยะที่แตกต่างไปจาก “ความสัมพันธ์” ในความเข้าใจโดยทั่วไป

นัยยะที่แตกต่างดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมของจีนเอง ซึ่งในที่นี้จะแยกเป็น 2 ส่วน คือ ในส่วนแรก เป็นนัยยะของสายสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายในสังคมจีนเอง นัยยะนี้หากไม่นับสายสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนที่โดยทั่วไปมักจะเป็นไปอย่างเสมอภาคกันแล้ว นัยยะที่เหลือนอกจากนี้ก็คือ สายสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนฐานะทางสังคมที่ต่างกันระหว่างปัจเจกกับปัจเจก เป็นความต่างกันในด้านหน้าที่และ/หรืออายุใสอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างรวมกัน บทบาทของสายสัมพันธ์ในแง่นี้จะออกมาในรูปที่ผู้มีฐานะทางสังคมต่อยกกว่าจะต้องให้ความเคารพต่อผู้มีฐานะทางสังคมที่สูงกว่า ในขณะที่ผู้มีฐานะสูงกว่าจะให้ความอุปถัมภ์คุ้มครองแก่ผู้มีฐานะต่อยกกว่าตามแต่กรณี ระบบสายสัมพันธ์ในส่วนนี้ได้ยึดโยงโครงสร้างของสังคมจีนเอาไว้เป็นเวลานานนับพันปีมาแล้วในปัจจุบัน

ในส่วนที่สอง เป็นนัยยะของสายสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างจีนกับแคว้นแคว้นหรือรัฐอื่น ๆ ในอดีต เนื่องจากจีนถือว่าตนคือศูนย์กลางจักรวาลหรือเป็นชนผู้มีอารยธรรมสูงสุด ชนที่อยู่นอกจากศูนย์กลางของตนออกไปล้วนเป็น “คนป่าเถื่อน” ทั้งสิ้น การจัดระบบสายสัมพันธ์ในแง่นี้จึงเป็นไปในลักษณะที่จีนถือตนเป็นใหญ่ซึ่งรัฐอื่น ๆ ที่มาสัมพันธ์ด้วยจะต้องยอมรับฐานะที่ต่อยกกว่าของตนก่อน ความสัมพันธ์จึงจะเกิดขึ้นมาได้ และคล้ายกันกับในส่วนแรกที่รัฐผู้มีฐานะต่อยกกว่าจะได้รับสิ่งตอบแทนจากระบบสายสัมพันธ์ที่ว่าในรูปต่างๆ เช่น การคุ้มครองจากจีน หรือผลประโยชน์ทองที่จีนตอบแทนกลับเมื่อได้รับการยอมรับ การอ้างสายสัมพันธ์ที่มีต่อจีนของรัฐที่ต่อยกกว่ากับรัฐอื่น ๆ เพื่อความมั่นคง เป็นต้น ระบบสายสัมพันธ์ในลักษณะนี้แม้จะดำรงมาเป็นเวลานานนับพันปี แต่ก็มิชอบเขตไม่

ไหลไปจากย่านภูมิภาคเอเชีย จนเมื่อลัทธิล่าอาณานิคมได้แผ่เข้าไปยังจีนประมาณกลางศตวรรษที่ 19 ไปแล้ว ระบบสายสัมพันธ์นี้จึงค่อย ๆ ถูกทำลายจนสลายตัวไป

จะเห็นได้ว่า ระบบสายสัมพันธ์ทั้ง 2 ส่วนดังกล่าวมีเนื้อหาที่เหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือ การเป็นระบบที่มีผู้เหนือกว่าและผู้ด้อยกว่าดำรงอยู่ในคู่สัมพันธ์ บนความเหมือนนี้มีนัยยะที่ควรกล่าวต่อไปด้วยว่า สายสัมพันธ์ของคู่สัมพันธ์ตามระบบที่อธิบายมานี้จะเกิดขึ้นไม่ได้หากฝ่ายหนึ่งมีทัศนคติที่ไม่ยอมรับฐานะของอีกฝ่าย ซึ่งโดยทั่วไปแล้วภาวะนี้มักจะเกิดขึ้นกับฝ่ายที่มีฐานะเหนือกว่าไม่ยอมรับฐานะของฝ่ายที่ด้อยกว่า จะอย่างไรก็ตาม เมื่อสายสัมพันธ์ของสองฝ่ายได้เกิดการยอมรับกันมาแล้ว แนวทางการปฏิบัติโดยทั่วไปหลังจากนั้นก็คือ การที่ฝ่ายที่ด้อยกว่ามอบและ/หรือการถวายบรรณาการให้แก่ผู้เหนือกว่าเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับ และฝ่ายที่เหนือกว่าก็จะมอบของให้ฝ่ายที่ด้อยกว่ากลับคืนไปด้วยมูลค่าที่มากกว่าเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในความเหนือกว่าของตน การให้ของบรรณาการ (tribute) ที่ว่านี้ภาษาจีนกลางเรียกว่า “จิ้งก้อง” อันเป็นคำเดียวกับที่เรียกกันในไทยด้วยภาษาจีนแต้จิ๋วว่า “จิ้งก้อง” ในแง่นี้ การจิ้งก้องจึงเป็นเครื่องหมายหรือวัฒนธรรมของระบบสายสัมพันธ์จีนที่สำคัญยิ่ง โดยเฉพาะเครื่องหมายหรือวัฒนธรรมที่ว่านี้มีปฏิสัมพันธ์กับพื้นฐานอารยธรรมและแนวความคิดเชิงปรัชญาของจีนอยู่ไม่มากนักน้อย ที่สำคัญก็คือ หากไม่มีระบบสายสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐที่จีนจะต้องปรับตนเองให้สอดคล้องกับทุกสมัยแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ระบบสายสัมพันธ์ดังกล่าวในเชิงปัจเจกก็ยังคงดำรงอยู่ในสังคมจีนแม้จนทุกวันนี้” และเป็นที่เรียกกันอย่างคุ้นหูว่า “กวานซี”

จากนิยามนี้จะเห็นได้ว่า “ความสัมพันธ์” ที่กระทำผ่านสิ่งที่เรียกอีกอย่างหนึ่งในที่นี้ว่า “สายสัมพันธ์” หรือ “กวานซี” ในบริบทของสังคมจีนจึงมีนัยยะที่ลึกซึ้งมากกว่าความสัมพันธ์ในความเข้าใจทั่ว ๆ ไป ประเด็นสำคัญในที่นี้ไม่ได้อยู่ที่ตรงที่ว่า ปัจจุบันนี้จีนยังใช้ระบบสายสัมพันธ์นี้ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐหรือไม่ อย่างไร เพราะเมื่อจีนเข้าสู่บริบทสังคมโลกสมัยใหม่ ระบบสายสัมพันธ์โดยผ่านวัฒนธรรมจิ้งก้องไม่ได้ถูกนำมาใช้อีกต่อไป หรือหากจะปรากฏเป็นเค้าเงื่อนหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้าง ก็ยังคงเป็นกรณีที่จะต้องอธิบายโดยละเอียดซึ่งอยู่นอกเหนือการศึกษาในที่นี้” หากแต่ความสำคัญของประเด็นอยู่ตรงที่ว่า การใช้คำว่า “สายสัมพันธ์” ในที่นี้จะได้ตั้งอยู่บนความเข้าใจร่วมกันต่อไปว่า เป็นคำที่มีนิยามหรือบริบทที่พิเศษต่างหากออกไป ทั้งนี้ นิยามดังกล่าวจะถูกนำมาใช้อธิบายโดยละเอียดไว้ในฐานที่เข้าใจเมื่อใช้คำว่า “ความสัมพันธ์” โดยตรง ดังนั้น การ

“ระบบสายสัมพันธ์และวัฒนธรรมจิ้งก้องที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาหรือแนวความคิดของจีนที่อธิบายในที่นี้สาธุคุณเพิ่มเติมได้โดย วรศักดิ์ มัทธกโนบล, “ปฏิสัมพันธ์ทางปรัชญาในวัฒนธรรมจีน,” วารสารอุโฆษศึกษามหาวิทยาลัย (มกราคม-เมษายน 2555) : 93-103.

เช่น กรณีความสัมพันธ์จีน-เวียดนามในช่วงที่มีความขัดแย้งกันเนื่องมาจากปัญหาการพิพาทกัมพูชา (ค.ศ. 1979-1990) ก็เวียดนามมักมองว่าจีนต้องการครอบงำหรือควบคุมตน หรือแม้แต่ทัศนคติของอดีตพลพรรคบางส่วนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ในทิวแถวเดียวกับที่จีน-เวียดนามมีความขัดแย้งกันที่มองว่า จีนต้องการครอบงำฝ่ายซ้ายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยการให้ฝ่ายซ้ายในภูมิภาคนี้ปฏิบัติตามแนวทางของจีน การมองจีนเช่นนั้นนำมาสู่การเรียกจีนภายใต้ระบบสายสัมพันธ์ดังกล่าวว่าเป็นการกระทำระหัดระมาด “ลัทธิตัวอื่น”

ใช้ในลักษณะนี้จึงไม่ได้ให้ความสำคัญแก่นิยามความสัมพันธ์ในบริบทของจีนในฐานะที่เป็นตัวกำหนดการอธิบายอย่างเป็นด้านหลัก นิยามนี้จะมีผลสำคัญในแง่ของการเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้เข้าใจพัฒนาการความสัมพันธ์ไทย-จีนให้มากขึ้นเท่านั้น

ภาพรวมพัฒนาการความสัมพันธ์ไทย - จีน

บนความสัมพันธ์ไทย-จีนที่มีเวลาอันยาวนานโดยทั่วไปจะให้ความสำคัญหรือความเข้าใจในแง่ของความสัมพันธ์ระดับรัฐต่อรัฐ ความสัมพันธ์ในระดับประชาชนต่อประชาชนจะมีความสำคัญก็ต่อเมื่อนำมาอธิบายถึงบทบาทในด้านอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ การเมือง หรือวัฒนธรรม เป็นต้น โดยกรณีบทบาทที่ว่าจะเกิดขึ้นโดยชาวจีนที่อยู่ในสังคมไทยแทบทั้งสิ้น ไม่เคยปรากฏบทบาทด้านของเดียวกันนี้ของชาวไทยในจีนแต่ประการใด เหตุผลคงเป็นเพราะคนไทยไม่ชำนาญในเรื่องการค้าจนถึงขนาดต้องไปหาตลาดจากโลกภายนอกประการหนึ่ง และสังคมไทยมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรและวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจที่ไม่แออัดนักเมื่อเปรียบเทียบกับจีเจนนมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องออกไปแสวงหาความมั่นคงในด้านนี้จากนอกประเทศ (และถึงจะมีความแออัดเกิดขึ้น สังคมจีนก็ไม่ใช่ว่าเป้าหมายหลักที่คนไทยจะต้องไปอาศัยพื้นที่เพื่อทำมาหากินอยู่ดี เพราะเป็นที่รู้กันดีว่า พื้นที่ทำกินในจีนนั้นทั่วกันดารเป็นส่วนใหญ่) อีกประการหนึ่ง บทบาทของชาวจีนในไทยใน **ส่วนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระดับรัฐต่อรัฐ**นั้นก็เคยมีเกิดขึ้นเช่นกัน แต่เป็นไปขึ้นหลังๆ มานี่เอง อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะแบ่งการอธิบายภาพรวมพัฒนาการความสัมพันธ์ไทย-จีนออกเป็นช่วงเวลาดังนี้

1. ความสัมพันธ์ไทย-จีนก่อนศตวรรษที่ 20

เนื่องจากระยะเวลาโดยส่วนใหญ่ของช่วงนี้ไทยมีความสัมพันธ์กับจีนผ่านการ “จิ้มก้อง” จึงพอจะเรียกความสัมพันธ์ในช่วงนี้ดังที่มีผู้เรียกมาก่อนหน้านี้ว่า “ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ” ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ว่านี้มีข้อที่น่าสังเกตว่า แม้โดยรูปการแล้วจะดูเหมือนหนึ่งไทยจะเป็นประเทศราชของจีน แต่ก็ไม่ใช่ในความเป็นจริง เพราะไม่เพียงจีนจะไม่ได้ใช้กำลังเข้าคุกคามไทยดังที่ทำกับพม่าและอันหน่า (เวียดนาม) เท่านั้น หากแต่ในความเป็นจริงแล้วไทยยังไม่ยอมรับในสิ่งที่เรียกว่า “พระบรมราชโองการ” จากจักรพรรดิจีนมาถือปฏิบัติอีกด้วย ความจริงก็คือว่า การยอมรับดังกล่าวของไทยเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการค้าที่ไทยพึงได้จากจีนเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ไทยต้องการลดความยุ่งยากอันเนื่องมาจากวิธีคิดเกี่ยวกับระบบสายสัมพันธ์หรือ “กวางซู่” ของจีนที่เป็นอุปสรรคทางการค้าไทย-จีน ไทยจึงยอมรับเอาความสัมพันธ์ในระบบ “จิ้มก้อง” โดยไม่รับรู้ขั้นตอนการเป็นประเทศราชตามทัศนะของจีนนั่นเอง และตลอดระยะเวลา 563 ปีคิด ตั้งแต่ ค.ศ. 1289 ที่ไทยเริ่มมีความสัมพันธ์กับจีนในระบบบรรณาการจนถึง ค.ศ. 1853 ที่ไทยยุติความสัมพันธ์ในแบบที่ว่ามีไป ปรากฏว่าไทยได้ส่งคณะทูตไปเจริญไมตรีกับจีน (ตามเหตุผลและวิธีคิดของไทย) รวม 200 ครั้ง และในจำนวน 200 ครั้งนี้พบว่า เฉพาะช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยา ค.ศ.

1777 จนถึงช่วงปีสุดท้ายที่ส่งคณะทูตไปจีนในปี 1853 อันเป็นสมัยรัตนโกสินทร์ หรือตลอดระยะ 76 ปีจากเวลาทั้งสิ้น 563 ปีนั้น ปากกว่า ไทยได้ส่งคณะทูตไปจีนรวมทั้งสิ้น 56 ครั้ง หรือคิดเป็น ประมาณ 1 ใน 4 ของจำนวนทั้งหมด 200 ครั้งที่ไปจีน และคิดเป็น 1 ใน 8 ของระยะเวลาทั้งสิ้น 563 ปี จากตัวเลขนี้ชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ไทย-จีนในระบบบรรณาการในสมัยธนบุรีต่อสมัยรัตนโกสินทร์ (โดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์) ที่มีความถี่ในการส่งคณะทูตไปจีนสูงกว่ายุคสมัยใดมีสอดคล้องกับความเป็นจริงของการค้าสำเภาระหว่างไทย-จีนที่เป็นไปอย่างคึกคักในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ดี และสาเหตุที่นำมาสู่การยุติความสัมพันธ์ในระบบดังกล่าวในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ก็เพราะฝ่ายไทยได้รู้ว่า ไทยมีฐานะไม่ต่างกับประเทศราชในความคิดของจีน ซึ่งเป็นเรื่องที่ฝ่ายไทยไม่ยอมรับอีกต่อไป^{๑๑} ควรกล่าวด้วยว่า ความสัมพันธ์ไทย-จีนตลอดช่วงต้นรัตนโกสินทร์นี้กษัตริย์ไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 ได้อ้างความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับพระเจ้ากรุงธนบุรีในฐานะที่ได้ทรงริเริ่มความสัมพันธ์กับจีนขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งหลังจากที่เสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าไป การอ้างนี้เพื่อให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีความสืบเนื่องโดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ เมื่อมีการตั้งราชวงศ์จักรีขึ้นสืบแทนราชวงศ์ธนบุรี^{๑๒}

แม้ความสัมพันธ์ไทย-จีนจะได้ยุติลงไปในสมัยรัชกาลที่ 4 ก็ตาม แต่สิ่งที่ไม่ได้ยุติตามไปด้วยก็คือ บทบาทของชาวจีนที่เข้ามายังสยาม แม้ในสมัยอยุธยาจะมีชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่ในสยามแล้วก็ตาม แต่ก็ยังเป็นจีนฮกเกี้ยน (ผู้เจี้ยน) ซึ่งหนีพวกแมนจูมาจากแผ่นดินจีน ส่วนชาวจีนที่เข้ามาในสมัยกรุงธนบุรีส่วนใหญ่จะเป็นจีนแต้จิ๋วและถูกเรียกว่าเป็น “จีนหลวง” เนื่องจากพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นลูกจีนแต้จิ๋ว และมีความโปรดปรานจีนแต้จิ๋วมากกว่ากลุ่มจีนสำเภาอื่นๆ^{๑๓} คราวจนล่วงเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ จีนส่วนใหญ่ยังคงเป็นจีนแต้จิ๋ว จีนนอกนั้นคือ จีนฮกเกี้ยน จีนกว๋างตุ้ง จีนแคะหรือจีนฮากกา (Hakka) และจีนไหหลำ เป็นต้น ชาวจีนที่เข้ามายังสยามเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อต้นรัตนโกสินทร์เหล่านี้ แม้จะมีเหตุผลสำคัญเพื่อเข้ามาทำมาหากินก็ตาม แต่อีกเหตุผลหนึ่งเป็นเพราะในเวลานั้นราชวงศ์ชิงเริ่มประสบกับความอ่อนแอลงทุกขณะดินเมืองมาจากกาบูกินขึ้นจากตะวันตก ด้วยความอ่อนแอจึงได้นำมาสู่การตัดสินใจยกเลิกข้อห้ามชาวจีนออกนอกประเทศดังที่มีอยู่แต่เดิมในกลางศตวรรษที่ 18 ควรกล่าวด้วยว่า เหตุผลประการหนึ่งของข้อห้ามนี้ก็คือ ความเชื่อที่ว่าจีนคือ ศูนย์กลางจักรวาลที่สูงด้วยอารยธรรม ดังนั้น หากจีนคนใดคิดพลหนีออกไปอาศัยแผ่นดินอื่น ๆ ทำมาหากินจึงย่อมเป็นคนจีนที่ผิดไ้กับคนจีนแผ่นดินนั้นเอง จีนที่ “ไม่รักดี” เหล่านี้ หากกลับไปยังจีนและถูกจับได้จะต้องถูกลงโทษอย่างรุนแรง อย่างไรก็ตาม ผ่อนคลายด้วยการยกเลิกข้อห้ามดังกล่าวไม่ได้ครอบคลุมไปถึงการให้ความคุ้มครองชาวจีนที่อยู่นอกประเทศ การคุ้มครองที่ว่านี้เกิดขึ้นประมาณกลางศตวรรษที่ 19 คือราวปี 1860 หรือหลังจากที่จีนพ่ายแพ้ให้แก่อังกฤษในสงครามฝิ่นไปแล้วประมาณ 18 ปี และการให้ความคุ้มครองนี้เกิดขึ้นบนเหตุผลที่ว่า ราชวงศ์ชิงที่

^{๑๑} ดูเพิ่มเติมได้ใน สิบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525).

^{๑๒} ตัวลีเจิง, “—”

^{๑๓} นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2536) ; 134-135.

ปกครองจีนในเวลานั้นเริ่มประสบกับความอ่อนแอของทุกขณะอันเนื่องมาจากการกบฏภายใน การจู่โจมราชบัลลังก์ และการคุกคามจากตะวันตกที่หนักมือยิ่งขึ้น ฯลฯ นั้น มีความจำเป็นที่จะต้องหาเงินมาค้าเงินบิลลึงก์ของตน และวิธีการก็คือ การอาศัยเงินของชาวจีนโพ้นทะเลนั่นเอง และโดยวิธีนี้จึงจำเป็นอยู่เองที่จะต้องให้ความคุ้มครองแก่ชาวจีนในฐานะพลเมืองของตนที่อยู่ในต่างแดน⁴ ส่วนแนวทางในการดำเนินการก็เป็นไปโดยอ้างความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการต่อชาวจีนด้วยกันเองตามความเชื่อของตนที่ยังดำรงอยู่แม้ในยามที่อ่อนแอของทุกขณะก็ตาม

ชาวจีนที่เข้ามาในสยามหากไม่นับจีนที่ได้เข้าไปรับใช้ราชสำนักซึ่งมีอยู่เพียงจำนวนน้อยแล้ว โดยส่วนใหญ่แล้วอาจแยกได้เป็น 2 กลุ่มสำคัญ คือ กลุ่มหนึ่ง เป็นจีนที่มีฐานะดีอยู่แล้วจากภูมิสำเนาเดิมแล้วมาทำการค้าในสยาม จีนกลุ่มนี้มีไม่มากนัก แต่มีอิทธิพลสูงในหมู่ชาวจีนที่มีภักจะเข้ามาพึ่งพาอาศัยและให้ความเคารพนับถือหรือจนแม้ความสวามิภักดิ์ อีกกลุ่มหนึ่ง เป็นจีนที่มีฐานะยากจนมาตั้งแต่อยู่ในภูมิสำเนาเดิม และที่มาก็ยังสยามก็เพื่อชีวิตที่ดีกว่า จีนกลุ่มนี้มีการศึกษาที่ไม่สูงมากนักหรือไม่มีการศึกษาเลยก็ได้และเป็นกลุ่มจีนที่มีขนาดใหญ่ อาชีพที่ทำในสยามส่วนมากเป็นการใช้แรงงานในรูปต่าง ๆ เมื่อเก็บเงินได้เป็นก้อนใหญ่จึงจะกลับไปยังภูมิสำเนาเดิมสักครั้ง ไม่ได้กลับถืเหมือนจีนในกลุ่มแรกที่มีฐานะดีกว่า ข้อที่น่าสนใจสำหรับจีนกลุ่มหลังนี้ก็คือ จำนวนมากของจีนกลุ่มนี้ต่อมาได้ค่อย ๆ เติบโตฐานะของตนขึ้นมาอย่างช้า ๆ ที่ทำเช่นนั้นได้ส่วนหนึ่งนอกจากจะมาจากคุณสมบัติในการรู้จักอดออมและขยันขันแข็งอย่างดีเลิศแล้ว การรู้จักใช้ระบบสายสัมพันธ์ผ่านวัฒนธรรมจีนก็้องกับเจ้าภาพไทยยังเป็นคุณสมบัติที่สำคัญจนไม่อาจมองข้ามไปได้ ครอบงวนเวลาผ่านไปฐานะของจีนเหล่านี้ก็ดีขึ้นโดยลำดับ การรู้จักกับเจ้าภาพไทยกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ขาดเสียมิได้ สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ถูกตราขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เพื่อเปิดโอกาสทางการค้าให้แก่อังกฤษไม่ได้ทำให้การสะสมทุนของชาวจีนได้รับผลกระทบกระเทือนแม้แต่น้อย มีหน้าซ้ำ ฝรั่งทำการค้าจำนวนไม่น้อยก็ต้องอาศัยชาวจีนเหล่านี้เป็นคอมปราโดร์ (comprador) ให้กับตนเองอีกด้วย เพราะฝรั่งไม่มีหรือแม้แต่ไม่ถนัดในการใช้ระบบสายสัมพันธ์กับเจ้าภาพหรือขุนนางในราชสำนักไทยเท่าชาวจีนเลยนั่นเอง⁵ ฐานะที่ดีขึ้นของชาวจีนเหล่านี้ได้มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจสยามในเวลาต่อมา

ก่อนสิ้นศตวรรษที่ 19 สยามไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนเป็นเวลาอีกยาวนาน และราชสำนักซึ่งเองก็ไม่มีเวลามาใส่ใจกับการจู่โจมที่ขาดหายไปของสยามมากไปกว่าการพยายามที่จะหาเงินจากชาวจีนที่มั่งคั่งในสยามและรักษาเสถียรภาพที่กำลังอ่อนแอเต็มทีของตน โดยที่ในเวลาเดียวกันนั้นยังเป็นที่น่าเชื่อถือว่า คงไม่มีใครคาดคิดถึงการเติบโตใหญ่ของชาวจีนในสยามกระทั่งจะนำซึ่งบทบาททางการเมืองที่ส่งผลสะท้อนต่อความสัมพันธ์ไทย-จีนในเวลาต่อมา

⁴ ดูรายละเอียดใน ธีรภัทรอิน, "นโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของบรรพบุรุษราชวงศ์ชิง," ชาวจีนและจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยและภูมิสำเนาเดิมที่แนวชายฝั่งตะวันออก : ทำเนียบงานวิจัย (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534) : 36-87.

⁵ ดูเพิ่มเติมใน วรศักดิ์ วัชรโกมล, "วัฒนธรรมจีนในสยาม : ความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงระหว่าง 1851-1910," ชาวจีนและจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยและภูมิสำเนาเดิมที่แนวชายฝั่งตะวันออก : ทำเนียบงานวิจัย พ.ศ. 1860-1949 (พ.ศ. 2403-2492) (กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539) : 187-262.

2. ความสัมพันธ์ไทย-จีนในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20³⁰

เป็นเวลามากกว่า 4 ทศวรรษของช่วงเวลานี้ที่สยามและจีนไม่ได้มีความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกัน และสาเหตุทั้งหมดดูเหมือนมารวมศูนย์อยู่ที่ประเด็นทางการเมืองเพิกงประเด็นเดียว และโดยประเด็นนี้เองที่ชาวจีนในสยามได้เข้ามาับบทบาทเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มากมายน้อยบ้างก็ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมืองภายในและภายนอกในแต่ละช่วงแตกต่างกันไป

ประเด็นทางการเมืองที่วุ่นวายเริ่มมาจากการปฏิวัติในจีนเมื่อปี 1911 ที่สมาคมตงเหมิงที่นำโดย ดร.ซุนยัตเซ็น สามารถโค่นล้มราชวงศ์ชิงได้สำเร็จหลังจากการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ผ่านไป 1 ปี ปัญหาก็คือว่า ทั้งก่อนและหลังปีที่ว่านี้ ดร.ซุนยัตเซ็น ได้เข้ามาถึงสยามปลุกระดมให้ชาวจีนเข้าร่วมการปฏิวัติ แม้รัฐบาลสยามจะสามารถห้ามไม่ให้กบฏปฏิวัติผู้นี้เข้าประเทศได้อีกในเวลาต่อมา แต่อุดมการณ์สาธารณรัฐก็ถูกบ่มเพาะขึ้นแล้วในสยาม ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า การเกิดขึ้นของอุดมการณ์นี้ย่อมจะสร้างความไม่พอใจให้แก่รัฐบาลสยามที่ปกครองประเทศด้วยอุดมการณ์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ การต่อต้านชาวจีนด้วยการให้สมญานามว่า “นิวแห่งบูรพาทิศ” จึงเกิดขึ้นพร้อมกับการต่อต้านอุดมการณ์สาธารณรัฐหรือประชาธิปไตย ผลก็คือ มีแกนนำของชุมชนชาวจีนจำนวนหนึ่งถูกเพ่งเล็งติดตามจากทางการสยาม แต่โดยส่วนใหญ่แล้วสามารถเอาตัวรอดได้ เพราะแกนนำชาวจีนเหล่านี้ได้นำเอาตัวเองเข้าไปอยู่ “ได้ร่มเงา” ของต่างชาติที่ได้อิสระภาพนอกอาณาเขตจากรัฐบาลสยาม จึงไม่ต้องขึ้นศาลของสยาม ในขณะที่เมื่อล่วงมาถึงรัชกาลที่ 8 ไปแล้วเสถียรภาพของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ค่อยๆ อ่อนแอลง ส่วนในจีนนั้นความยุ่งยากหลังการปฏิวัติ 1911 ยังไม่ถึงกับสิ้นสุด เพราะห้วงเดียวกับที่รัชกาลที่ 8 และ 7 ปกครองสยามอยู่นั้น จีนได้ตกอยู่ในยุคขุนศึก และเมื่อยุคขุนศึกยุติลงในปี 1928 ก็ต้องมาประสบกับการคุกคามของญี่ปุ่นเข้าอีก ความยุ่งยากที่ว่าไม่สามารถทำให้ความพยายามของจีนในอันที่จะมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับสยามเป็นจริงขึ้นมาได้ และเหตุผลทั้งหมดก็มาจากการที่ได้มีชาวจีนในสยามได้รวมตัวกันต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นในสยามกระทั่งนำมาสู่การปรามปรามของรัฐบาลในที่สุด และเมื่อล่วงเข้าสู่ทศวรรษ 1930 ข้าราชการทหารและพลเรือนกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกตนเองว่า “คณะราษฎร” เริ่มคิดและรวมตัวกันที่จะก่อการปฏิวัติสยามขึ้นมาอย่างเงียบๆ กระทั่งสามารถกระทำสำเร็จในปี 1932 (พ.ศ. 2475)

การปฏิวัติสยามในปี 1932 หากพิจารณาในเชิงอุดมการณ์แล้วจะเห็นได้ว่า สถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและจีนน่าจะดีขึ้น แต่การกระทำได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะก๊กมินตั๋งในจีนได้เกิดความแตกแยกกันขึ้นเป็น 2 ขั้ว และพลอยทำให้ก๊กมินตั๋งในสยามแตกเป็น 2 ขั้วตามไปด้วย ความพยายามที่จะทำให้ความสัมพันธ์กับสยามดีขึ้นโดยมากตกอยู่กับฝ่ายจีน และผู้รับบทบาทเป็น

³⁰ ข้อมูลส่วนใหญ่ในหัวข้อนี้สรุปมาจาก เออีจี มูราชิม่า, การเมืองจีนสยาม : ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941, เออีจี มูราชิม่า และ “วาคัตสึ มัทสึโนบะ” แปล, วาคัตสึ มัทสึโนบะ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ศูนย์สันติศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

เสมือนตัวแทนของฝ่ายจีนก็คือ แกนนำชาวจีนในสยามนั่นเอง ผลของความพยายามมีความคืบหน้าเพียงแค่การมีตัวแทนข้าหลวงพาณิชย์จีนจากกระทรวงการต่างประเทศจีนประจำอยู่ในสยามเท่านั้น โดยการเป็นข้าหลวงฯ ดังกล่าวยังถูกจำกัดขอบเขตหน้าที่แค่การควบคุมสินค้า ไม่มีหน้าที่ตั้งกงสุลหรือการทูตทั่วไป และผู้เป็นตัวแทนก็คือ แกนนำชาวจีนในสยามอีกเช่นกัน ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ไม่คืบหน้าไปกว่านั้นดำรงอยู่ต่อมาจนถึงปี 1937 การคุกคามของญี่ปุ่นต่อจีนที่เริ่มจากภาคเหนือที่แมนจูเรียก็ปะทุเป็นสงครามจีน-ญี่ปุ่นในปีนั้นเอง และได้นำมาซึ่งผลกระทบที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับจีน (ซึ่งไม่ใช่ใครที่อยู่แล้ว) อีกครั้งหนึ่ง

การต่อต้านญี่ปุ่นในสยามโดยชาวจีนเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งและรุนแรงกว่าเมื่อก่อนหน้านี้ ส่วนสยามในปลายทศวรรษ 1930 ผู้นำรัฐบาลนักสิทธิชาตินิยมได้เปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” มาเป็น “ไทย” และโดยที่ไทยมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับญี่ปุ่นเป็นลัทธิเอกนิยม อีกทั้งตัวผู้นำรัฐบาลไทยเองก็มีความนิยมญี่ปุ่นเป็นทุนเดิม การปราบปรามการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของชาวจีนจึงเป็นไปด้วยความเฉื่อยช้า โรงเรียนจีนอันเป็นแหล่งชุมนุมสำคัญของคนจีนในการเคลื่อนไหวถูกสั่งปิดทั่วประเทศ รัฐบาลไทยในเวลานั้นมีเหตุผลทางการเมืองที่น่าเชื่อถือตรงที่ว่า เพราะญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับไทย การปล่อยให้เกิดเหตุร้ายแก่ชาวญี่ปุ่นในไทยในขณะที่ไทยเองยังไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนย่อมเป็นเรื่องไม่บังควร และอาจจะทำให้ญี่ปุ่นซึ่งในเวลานั้นกำลังเป็นมหาอำนาจทางการเมืองเหนือเอเซียมาเป็นเหตุขัดขวางในการรุกรานไทยได้ ผลของการปราบปรามโดยรวมค่อนข้างได้ผล แต่ครั้นเมื่อผู้นำรัฐบาลไทยได้ประกาศเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะในสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยการเปิดประเทศให้ญี่ปุ่นใช้เป็นทางผ่านในการบุกไปยังประเทศอื่นๆ ต่อไป และยังให้ญี่ปุ่นใช้ไทยเป็นฐานทางการเมืองอีกด้วย การต่อต้านญี่ปุ่นจึงเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และคราวนี้ได้มีชาวไทยที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาลจนเข้าร่วมด้วย กล่าวสำหรับชาวจีนที่ต่อต้านญี่ปุ่นในเวลานั้นนอกจากจะเป็นชาวจีนกลุ่มเดิมที่เคยเคลื่อนไหวทางการเมืองมาก่อนหน้านี้แล้ว จีนอีกกลุ่มหนึ่งที่เพิ่มเข้ามาในการต่อต้านญี่ปุ่นด้วยก็คือ จีนฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่อยู่ในไทย

เช่นเดียวกับสถานการณ์ความสัมพันธ์ก่อนหน้านี้ ที่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในระหว่างจีนและไทยมีที่จะนำมาซึ่งอุปสรรคอยู่เสมอ เมื่อปรากฏว่า ภายหลังจากที่สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงในปี 1945 ซึ่งทำให้ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงครามไปด้วยนั้น ความสัมพันธ์ไทย-จีนดูน่าจะดีขึ้นต่อเนื่องกันไปเมื่อ ปรีดี พนมยงค์ ผู้นำหัวก้าวหน้าของไทยได้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำรัฐบาลแทนจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งกลายเป็นอาชญากรสงครามไป ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยและจีนเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในรอบหลายสิบปี และเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ที่ระบบบรรณาการได้สลายตัวไปแล้ว แต่สถานการณ์ภายในที่เข้ามาส่งผลกระทบในเวลาต่อมาก็คือ ในด้านจีนนั้น ภายหลังกองกำลังจีน-ญี่ปุ่นสิ้นสุดลง ก็ก่อกวนกับพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่เคยร่วมมือกันต่อต้านญี่ปุ่นได้หันหน้าเข้าทำสงครามกลางเมืองต่อกันเพื่อช่วงชิงการนำเหนือแผ่นดินใหญ่อย่างเด็ดขาด ส่วนในไทยได้เกิดกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ขึ้น กรณีนี้ส่งผลร้ายแก่รัฐบาล ปรีดี พนมยงค์ อย่างไม่ต้องสงสัย และได้กลายเป็นเหตุให้รัฐบาลราษฎรเสียผู้ต้อง

สูญเสียบ้านไปในปี 1947 พร้อมกันนั้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม อดีตอาชญากรสงครามก็หวนกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีหนึ่งในอีกไม่นานต่อมา นโยบายชาตินิยมที่นำมาซึ่งการรังเกียจชาวจีนหวนกลับมาอีกครั้งหนึ่งพร้อมกับการเข้ามามีอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สงครามกลางเมืองในจีนที่เผยให้เห็นถึงการฉ้อฉลของก๊กมินตั๋งโดยการนำของ เจียงไคเช็ค ยังผลให้ชาวจีนในไทยให้การสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์จีนท่ามกลางการเฝ้ามองของรัฐบาลไทยที่มีความคิด “ขวา” จนเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นฝ่ายมีชัยในปี 1949 รัฐบาลไทยก็ใช้นโยบายต่างๆ ในการกีดกันชาวจีนให้อยู่ในความสงบและหันมาสนับสนุนรัฐบาลก๊กมินตั๋งของ เจียงไคเช็ค ที่หนีไปตั้งมั่นอยู่ที่เกาะไต้หวัน

ตราบนานถึงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 ไม่มีเหตุผลอันใดที่จะมาลบล้างประสบการณ์ทางการเมืองของชาวจีนในไทยได้อีกต่อไป ประสบการณ์ที่ว่านั่นก็คือ การตกเป็นเสมือน “ผู้ร้าย” ในทางการเมืองของรัฐบาลไทยมาโดยตลอด ความจริงจากประสบการณ์ที่สามารถสรุปได้อย่างกระชับที่สุดก็คือว่า เมื่อชาวจีนเคลื่อนไหวการเมืองในอุดมการณ์สาธารณรัฐก็เป็นเวลาที่รัฐไทยอยู่ภายใต้อุดมการณ์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ เมื่อปัญหาอุดมการณ์หมดไปโดยชาวจีนได้หันมาต่อต้านผู้ไถ่กู้ไถ่กลับปรากฏว่ารัฐบาลไทยกลับมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้ที่ไถ่กู้ซึ่งเป็นศัตรูของชาวจีน เมื่อปัญหาผู้ไถ่กู้หมดไปโดยชาวจีนเริ่มมีแนวโน้มที่จะให้การสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์จีนก็ปรากฏว่ารัฐบาลเสนินิยมก้าวหน้าของไทยก็ถูกโค่นล้มลงไปพร้อมกับการเข้ามาแทนที่ของรัฐบาลที่มีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ และเพื่อให้ระบอบการเป็นเสมือน “ผู้ร้าย” ของตนหมดไป ชาวจีนโดยทั่วไปไม่ว่าจะมีสำนึกทางการเมืองในแนวใดก็ตาม ต่างดูเหมือนว่า จะพร้อมใจกันที่จะอยู่อย่างสงบด้วยการทำมาค้าขายแต่เพียงสถานเดียวเหมือนกับที่ชาวจีนในยุคต้นรัตนโกสินทร์กระทำกัน

3. ความสัมพันธ์ไทย-จีนในช่วงครึ่งหลังศตวรรษที่ 20

นับแต่ปี 1949 เป็นต้นมา ด้วยนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลไทย ความสัมพันธ์กับรัฐบาลปักกิ่งก็ไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ มีความพยายามเกิดขึ้นบ้างในช่วงปลายรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ก็ไม่ได้ผลเพราะรัฐบาลชุดนี้ถูกโค่นล้มไปก่อนในปี 1957²¹ รัฐบาลหลังจากนั้นต่อมาคือ รัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และรัฐบาลจอมพล ถนอม กิตติขจร ก็ไม่ได้ให้ความสนใจล้าต๋อยมากไปกว่าการมองว่า จีนเป็นศัตรูที่คอยจะก่ออันตรายมั่นคงของไทย การมองเช่นนั้นมีส่วนจริงอยู่บ้าง เพราะจีนได้ให้การสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) หลายอย่าง ถึงแม้จะไม่ให้การสนับสนุนทางการเมืองโดยตรงก็ตาม

จนเมื่อสถานการณ์โลกเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทศวรรษ 1970 จีนได้เข้ามามีที่นั่งในสหประชาชาติแทนไต้หวันในปี 1971 การติดต่อระหว่างไทย-จีนอย่างลับๆ เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์อีก

²¹ ดูเพิ่มเติมใน Sam Phai-mothai, *The Dragon Pearl* (New York : Simon & Schuster, 1994).

ครั้งก็เกิดขึ้น บุคคลที่เดินทางไปเจรจากับจีนเพื่อการนี้ก็คือ ประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ผู้บริหารระดับสูงของธนาคาร กรุงเทพ จำกัด ซึ่งมีสายสัมพันธ์อันดีกับรัฐบาลทหารของไทยในเวลานั้น กระทั่งปี 1975 ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ถูกปูทางโดยชนชั้นนำไทยในชั้นหลัง ๆ ถัดมา รัฐบาลพลเรือนซึ่งนำโดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ก้าวขึ้นมามีอำนาจหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี 1973 ก็ได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนขึ้น แต่ด้วยเหตุที่สถานการณ์ภายในจีนเวลานั้นยังเต็มไปด้วยความขัดแย้งระหว่างกลุ่มปฏิวัติวัฒนธรรมของ เจียงหิง กับกลุ่มของ เต็งเสี่ยวผิง และสถานการณ์ภายในไทยตกอยู่ภายใต้ภาวะที่ล่อแหลมอันเกิดจากการเผชิญหน้าระหว่างขบวนการทางการเมืองฝ่ายขวากับฝ่ายซ้าย ความสัมพันธ์ทางการทูตไทย-จีนในปี 1975 จึงไม่ได้ถูกนำไปขยายผลเพื่อความแน่นแฟ้นมากนัก นอกจากการเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของความสัมพันธ์เท่านั้น

การขยายผลดังกล่าวมาปรากฏขึ้นอย่างจริงจังและรวดเร็วก็ต่อเมื่อกลุ่มของ เต็งเสี่ยวผิงสามารถโค่นล้มกลุ่มของ เจียงหิง และกลุ่มของ เหมาเจ๋อตง อย่างเด็ดขาดไปแล้วพร้อมกันประกาศใช้นโยบายปฏิรูปก่อนสิ้นทศวรรษ 1970 ในขณะที่สถานการณ์ภายในไทยที่เชื่อมต่อการขยายผลดังกล่าวก็คือ ความแตกแยกที่นำไปสู่ความอ่อนแอของ พคท. ในต้นทศวรรษ 1980 เหตุการณ์ภายในทั้งสองจีนและไทยได้ทำให้พลังทางอุดมการณ์ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์อ่อนด้อยลงไปจนหมดความเป็นอุปสรรคอีกต่อไป ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง เมื่อเวียดนามบุกยึดกัมพูชาได้ในปี 1979 ความปรารถนาอันต้องตรงกัน (identity of aim) ในอันที่จะต่อต้านเวียดนามในฐานะภัยของความมั่นคงก็ได้กลายเป็นเงื่อนไขที่ดีในการขยายผลความสัมพันธ์ไทย-จีนนับแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงทุกวันนี้^{๑๑}

ประเด็นปัญหาที่สำคัญยิ่งของความสัมพันธ์ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 ก็คือ ระยะเวลาประมาณ 3 ทศวรรษแรกของช่วงนี้ที่ความสัมพันธ์ได้ห่างเหินขาดหายไปนั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายในชุมชนชาวจีนในไทย ในประการแรกสุดก็คือ ชาวจีนในไทยไม่ได้มีความรู้สึกผูกพันกับจีนได้เหมือนที่รัฐบาลไทยในขณะนั้นมีความสัมพันธ์ด้วยเมื่อเปรียบเทียบกับหลังจากที่ไทยได้มีความสัมพันธ์กับจีนแผ่นดินใหญ่ในปี 1975 เหตุผลเบื้องต้นก็คือว่า ความสัมพันธ์ที่มีต่อไต้หวันนั้นเกิดขึ้นด้วยสาเหตุทางการเมืองมากกว่าที่จะพิจารณาถึงอารมณ์ความรู้สึกของชาวจีนในไทยเองที่แทบทั้งหมดมีภูมิสำเนาเดิมมาจากแผ่นดินใหญ่ ดังนั้น สัมพันธภาพของชาวจีนในไทยที่มีต่อจีนไต้หวันในขณะนั้นส่วนหนึ่งจึงเกิดจากอุดมการณ์ “ขวา” ที่ชาวจีนคนนั้นยึดมั่น กับอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวจีนโดยส่วนใหญ่ยังคงให้ความเคารพต่ออุดมการณ์ของ ดร. ซุนยัตเซ็น (ซึ่งแม้แต่จีนแผ่นดินใหญ่ก็ไม่ได้ปฏิเสธ) ความสัมพันธ์นอกเหนือจากนี้ไปแล้ว เช่น ความสัมพันธ์ของแกนนำชาวจีนในไทยที่มีต่อจีนไต้หวัน ล้วนเป็นที่เข้าใจได้ว่า เกิดขึ้นเพราะไม่ต้องการเป็น “ผู้ร้าย” ในสายตารัฐบาลไทยมากกว่าอะไรอื่น

^{๑๑} ดูเพิ่มเติมใน เชียน อิงวีกส์, “บทที่ 10 : จีนกับเอเชียอาคเนย์,” นโยบายต่างประเทศจีน, หน้า ๒๖9-

ความเปลี่ยนแปลงในประการต่อมาก็คือ นโยบายการจำกัดให้มีการเรียนการสอนภาษาจีนได้ไม่เกินชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หรือ ป.4 ที่มีมาก่อนหน้านี้เริ่มแสดงผลเมื่อปรากฏว่า มีลูกหลานจีนจำนวนไม่มากนักที่ “เรียนพิเศษ” ภาษาจีนเพิ่มเติมหลังจากจบ ป.4 ไปแล้ว ส่วนใหญ่จะย้ายเข้าไปเรียนในโรงเรียนไทยโดยตัดขาดภาษาจีนในระบบออกไปคงเหลือไว้แต่เพียงภาษาจีนนอกระบบที่สื่อสารกันภายในครอบครัวและชุมชนชาวจีนด้วยกันเท่านั้น และภาษาจีนนอกระบบตามความหมายนี้แทบไม่ได้เอื้อต่อ “การอ่าน” และ “การเขียน” เลยนอกจาก “การพูด” เท่านั้น ผลของการเปลี่ยนแปลงในประการนี้ก็คือ การที่ลูกหลานจีนจำนวนมากได้ค่อยๆ ถูกหล่อหลอมให้เข้าไปอยู่ในวัฒนธรรมไทยมากขึ้น การใช้ภาษาจีนเริ่มห่างไกลออกไปจากการเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ ในขณะที่ภาษาจีนที่ถูกใช้ใน “การพูด” ยังคงเป็นภาษาท้องถิ่นภาคใต้ที่ชาวจีนได้ติดต่อมาจากภูมิสำเนาเดิมของตนเองมากกว่าภาษาจีนกลางซึ่งทางการจีนใช้เป็นภาษากลางในการติดต่อสื่อสาร ตราบจนเมื่อความสัมพันธ์ไทย-จีนเริ่มตึงตักแน่นแฟ้นมากขึ้นหลังจีนเปิดประเทศและปฏิรูปเศรษฐกิจในปี 1979 เราก็พบว่า ภาษาจีนในไทยยังไม่เพียงพอต่อการใช้ในการติดต่อกับจีนยุคปฏิรูป คนรู้ภาษาจีนเป็นที่ต้องการของ “ตลาด” ความสัมพันธ์ไทย-จีนมากขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ความเปลี่ยนแปลงทางต้นนี้มีข้อที่น่าสังเกตด้วยว่า ความสัมพันธ์ไทยกับจีนได้ทวีขึ้นในช่วงก่อนปี 1975 (ที่ไทยเริ่มสัมพันธ์กับจีนแผ่นดินใหญ่) ไม่มีความหมายอื่นใดต่อชาวจีนในไทยมากไปกว่าเหตุผลทางการเมืองดังที่ได้กล่าวไปแล้วเลยแม้แต่ข้อเดียว กรณีการใช้ภาษาจีนในที่นี้ก็ถือว่า จีนได้ทวีตนเองก็ให้ภาษาจีนกลางเป็นภาษาทางการในการติดต่อสื่อสาร แต่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่มีต่อไทยในขณะนั้นกลับขาดพลังที่จะทำให้การใช้ภาษาจีนเป็นไปด้วยความตึงตักเท่ากับหลังจากที่ไทยมีความสัมพันธ์กับจีนแผ่นดินใหญ่ไปแล้ว

ความเปลี่ยนแปลงในประการที่สามคือ การเชิดชูฐานะทางเศรษฐกิจของชาวจีนในไทยจากยุคทุนพาณิชย์กรรมมาเป็นทุนอุตสาหกรรม ความเปลี่ยนแปลงทางต้นนี้ออกมาจากพื้นฐานความอดทน อดออม และทักษะทางการค้าของชาวจีนเองแล้ว การชูตำแหน่งทางทางการเมืองโดยหันมาให้ความร่วมมือกับชนชั้นนำทางอำนาจของไทยยังเป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนในช่วงนี้ใช้เวลาไปกับการเพิ่มทักษะในทางธุรกิจมากขึ้น และสิ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ การใช้ระบบความสัมพันธ์ผ่านวัฒนธรรมจื๊มก้องกับชนชั้นนำของไทย การเข้าสู่ยุคทุนอุตสาหกรรมของชาวจีนเริ่มเป็นรูปเป็นร่างอย่างชัดเจนเมื่อไทยเข้าสู่ยุคพัฒนาหรือยุคที่สังคมเศรษฐกิจไทยก้าวเดินไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกในปี 1961 ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ (patron client) ที่ชนชั้นนำทางการเมืองนำมากำหนดใช้ขณะนั้นผสมผสานเข้ากับระบบสายสัมพันธ์ผ่านวัฒนธรรมจื๊มก้องที่ชาวจีนนำมาใช้เศรษฐกิจของชาวจีนในไทยจึงค่อยๆ เพิ่มความแข็งแกร่งมากขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน อุตสาหกรรมการผลิตและอุตสาหกรรมการเงินการธนาคารอันเป็นเส้นเลือดใหญ่ของระบบเศรษฐกิจไทยล้วนอยู่ในมือของชาวไทยเชื้อสายจีนโดยส่วนใหญ่ จนเวลาล่วงเข้าสู่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมาการเมืองในระบบประชาธิปไตยก็เปิดโอกาสให้ชาวจีนและลูกหลานได้เข้ามามีบทบาทเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ กระทั่งในทศวรรษ 1980 ก็ไม่มีใครสงสัยหรือปฏิเสธพลังทางเศรษฐกิจของชาวจีนในไทยได้

อีกต่อไป การค้าการลงทุนในจีนนับจากห้วงทศวรรษนี้เป็นต้นมานับเป็นตัวเร่งชี้ตัวหนึ่งของความสัมพันธ์ไทย-จีนที่เป็นไปด้วยความราบรื่น มีชาวจีนในระดับ “เจ้าสัว” จำนวนไม่น้อยที่ได้ใช้ความร่ำรวยของตนทั้งเข้าไปลงทุนในจีนและบริจาคในกิจกรรมสาธารณะกุศลต่าง ๆ ในจีนจนได้มีโอกาสเยี่ยมชมการะผู้มีการระดับสูงของจีนเช่น เติ้งเสี่ยวผิง เจียงเจ๋อหมิน และ หลี่เฉิง เป็นต้น¹⁵ ความเปลี่ยนแปลงในประการนี้นับว่ามีความสำคัญไม่น้อยในฐานะปัจจัยที่เกื้อหนุนความสัมพันธ์ไทย-จีนโดยอ้อม

ความเปลี่ยนแปลง 2-3 ประการที่เกิดขึ้นในช่วงประมาณ 8 ทศวรรษแรกของความสัมพันธ์ไทย-จีนในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 นี้มีความสำคัญในแง่ที่ว่า ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลให้สังคมไทยมีภาวะความสัมพันธ์กับจีนที่แตกต่างไปจากสังคมอื่นๆ ในแง่ของเงื่อนไขปัจจัยและข้อจำกัดบางประการ ในแง่ของเงื่อนไขปัจจัยก็คือ สภาพแวดล้อมทางการเมืองภายในภายนอกทั้งของไทยและจีนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาช้านาน เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ในแง่ของข้อจำกัดก็คือ สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวจีนในไทย ที่แม้จะยังรักษาเอาไว้ได้แต่ก็เป็นไปในเรื่องของชนบทประเพณีจีนในระดับจุลภาคที่ชาวจีนได้เรียนรู้ตั้งแต่เกิด และในระดับเดียวกันนี้ยังไม่ได้หมายความว่าชาวจีนสามารถรักษาได้ทั้งหมด กรณีปัญหาการใช้ภาษาจีนนับเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนประการหนึ่ง ในขณะที่การเรียนรู้ในระดับมหภาคที่กว้างไกลไปถึงขอบเขตทางเศรษฐกิจและการเมืองของจีนเองยังนับว่าอยู่ในวงแคบๆ จำกัดอยู่เพียงสถาบันทางวิชาการทั้งในภาครัฐและเอกชนไม่กี่แห่งและไม่กี่คนเท่านั้น

หากจะพิจารณาจากพัฒนาการความสัมพันธ์ไทย-จีนที่แบ่งเป็นช่วงระยะเวลาแล้วย้อนกลับขึ้นไปถึงนิยามความสัมพันธ์ในแนวความคิดของจีนแล้ว เราอาจจะสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ที่เริ่มจากทัศนะที่แตกต่างกันในเรื่องระบบบรรณาการจนความสัมพันธ์ขาดหายไปเป็นระยะเวลายาวนานท่ามกลางความยุ่งยากภายในที่ทั้งไทยและจีนต่างได้ประสบในเวลาต่อมา จนกระทั่งเมื่อมีการรื้อฟื้นความสัมพันธ์กันใหม่อีกครั้งหนึ่งและมีผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนั้น เป็นความสัมพันธ์ที่ปัจจัยทางวัฒนธรรมมีบทบาทแฝงอยู่ตลอดเวลา มากบ้างน้อยบ้างตามแต่ยุคสมัย ปัจจัยทางวัฒนธรรมดังกล่าวส่วนใหญ่จะเริ่มจากจีน แล้วไทยรับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมของตน เหตุผลที่ไทยยอมรับเป็นเพราะพื้นฐานโดยธรรมชาติของวัฒนธรรมจีนไม่มีความแตกต่างกับวัฒนธรรมไทยมากนัก แม้การตีความในบางประเด็นอาจแตกต่างกันไปบ้าง (เช่น การจับกัง) แต่ถึงที่สุดแล้วก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นฐานที่ว่า

¹⁵ เป็นประสบการณ์ส่วนตัวของข้าพเจ้าเมื่อได้มีโอกาสเข้าเยี่ยมหรือพบปะสนทนากับ “เจ้าสัว” บางท่านในที่พักหรือที่ทำงานส่วนตัวแล้วได้รับรู้เรื่องนี้ทั้งจากการบอกเล่าและจากหลักฐานภาพถ่าย ในส่วนของภาพถ่ายนี้มีทั้งภาพที่ “เจ้าสัว” กับผู้นำจีนสนทนากันสองต่อสอง และภาพที่ถ่ายกันเป็นหมู่คณะระหว่างบรรดา “เจ้าสัว” กับผู้นำจีน โดยในภาพที่ให้เห็นว่าเป็นการพบปะกันในลักษณะ “เฉพาะกิจ” ไม่ใช่ภาพที่เกิดจากการร่วมพิธีตามพระบัญชาของไทยไปเยือนจีนอย่างเป็นทางการแต่ประการใด

เหตุผลนี้มีข้อสังเกตตรงที่ว่า ไทยไม่เคยเห็นปัจจัยวัฒนธรรมจีนที่เข้ามามีบทบาทแฝงอยู่ในความสัมพันธ์จะเป็นปัจจัยที่คุกคามหรือครอบงำไทยจนถึงกับต้องเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งในโครงสร้างทางการเมืองของตนขึ้นมาเพื่อ “ขึ้นต่อ” จีน ปัจจัยวัฒนธรรมจีนเมื่อเข้ามาอยู่ที่ทางอยู่ในวัฒนธรรมไทยแล้วจึงไม่ได้มีบทบาทอื่นใด นอกจากการเอื้อต่อความสัมพันธ์ไทย-จีนโดยผ่านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หา “กำไร” ให้แก่ราชสำนักไทยอย่างมหาศาล

การเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกที่มีพื้นฐานโลกทัศน์ที่แตกต่างกับวัฒนธรรมไทยต่างหากที่สร้างความวุ่นวายให้แก่ไทยได้มากกว่าจนต้องทำการปรับตัวอย่างขนานใหญ่ และผลประการหนึ่งของ การปรับตัวดังกล่าวก็คือ การที่ไทยรับเอาความคิดทางการเมืองของตะวันตกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดโครงสร้างทางการเมืองของตนราบเท่าทุกวันนี้ เช่นเดียวกับจีนที่เฝ้ารับเอาความคิดทางการเมืองของตะวันตกมาใช้อย่างจริงจังตั้งแต่เมื่อปี 1911 จนถึงปี 1949 ความคิดสังคมนิยมที่ถูกนำมาใช้ในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าไม่ใช่ความคิดจากตะวันตก และเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันที่สะท้อนให้เห็นได้จากความคิดทุนนิยมที่นำมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนเอง

กล่าวโดยสรุปก็ถือว่า ทั้งไทยและจีนไม่อาจปฏิเสธแนวความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองของตะวันตกได้อีกต่อไปแม้ในศตวรรษที่ 21 ความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษนี้จึงมีความสำคัญไม่เฉพาะแต่กับทั้งสองประเทศเท่านั้น หากแต่ภายใต้สภาพแวดล้อมใหม่ยังจะมีประเด็นต่างๆ ที่ทั้งไทยและจีนจะต้องเผชิญด้วยตนเองและจะต้องเผชิญต่อกัน ถึงเวลานั้นปัจจัยวัฒนธรรมจะยังคงมีบทบาทมากขึ้นเพียงใดในความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองนับเป็นเรื่องที่น่าสนใจไม่น้อย

ความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 : สถานการณ์และการศึกษา

ภาพรวมจากที่กล่าวมาทั้งหมดก่อนที่จะเข้าสู่หัวข้อนี้ทำให้เราเข้าใจสภาวะการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในจีนได้ในระดับหนึ่ง ความเข้าใจที่ว่านี้มีส่วนไม่มากนักต่อการที่จะพิจารณาความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 ซึ่งในที่นี้จะแยกอธิบายเป็นประเด็นดังนี้

1. สถานการณ์ทั่วไป

อาจกล่าวได้ว่า ตลอดทศวรรษ 1990 ความสัมพันธ์ไทย-จีนได้คืบหน้าไปในทางที่ดีขึ้นโดยลำดับ การค้าการลงทุนแม้จะไม่มีมูลค่าเป็นอันดับแรกเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ แต่ก็เต็มไปด้วยความคึกคัก ในส่วนที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านต่างๆ ที่หนุนเสริมความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นมีอยู่อย่างสม่ำเสมอไม่ขาดสาย กิจกรรมเหล่านี้มักจะเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภาคเอกชนจะมีบทบาทอยู่ค่อนข้างมากแน่นอนว่า “ภาคเอกชน” ในที่นี้ย่อมหมายถึง ชาวไทยเชื้อสายจีน นั่นเอง ซึ่งในด้านหนึ่งจึงเท่ากับเป็นการสะท้อนลักษณะพิเศษของความสัมพันธ์ไทย-จีนที่แตกต่างไปจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างจีนกับประเทศอื่นๆ ไปด้วยในตัว

อย่างไรก็ตาม การที่อุตสาหกรรมไม่ใช่ปัญหาหรืออุปสรรคที่มากัดขวางความสัมพันธ์ต่อไปอีกแล้วนั้น ในด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงถูกผลักดันให้คืบหน้าไปด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ในแง่หนึ่ง แม้เศรษฐกิจจะเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญก็ตาม แต่ก็ได้หมายความว่าลึกลงไปแล้วจะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้กระทบการต่างประเทศและภาคเอกชนของไทยได้ประมวลปัญหาการดำเนินการลงทุนของไทยในจีนออกเป็นข้อ ๆ ไว้อย่างน่าสนใจดังนี้¹⁴

1. ปัญหากระบวนการที่มีการวางแผนแบบรวมศูนย์และเป็นรูปแบบที่มีอิทธิพลต่อระบบเศรษฐกิจรวมของจีนทั้งประเทศ ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดยังขาดความสมบูรณ์
2. ปัญหาโครงสร้างและการบริการขั้นพื้นฐานที่ขาดแคลนอย่างหนัก
3. แรงงานของจีนแม้จะราคาถูก แต่ก็เป็แรงงานที่ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร
4. ปัญหาการขาดแคลนข้อมูลข่าวสารทางเศรษฐกิจทั้งภาพรวมและเฉพาะมณฑล
5. ปัญหาการเจรจาเงินทุนกับภาคเอกชนที่ยังกลัวสูญเสียอำนาจต่อรอง
6. ปัญหาการติดต่อธุรกิจที่จะต้องผ่านตัวรัฐการที่มีบทบาทเสมือน “นายหน้า” ที่สามารถหาใบอนุญาตการประกอบการธุรกิจประเภทใดประเภทหนึ่งจากรัฐบาลมณฑล และ/หรือรัฐบาลกลางเพื่อนำมาขายให้กับนักลงทุนไทย โดยบางครั้งไม่ได้ขายให้กับนักลงทุนที่แท้จริง จนส่งผลให้มีการขายใบอนุญาตกันเป็นทอด ๆ และโดยที่ทางการจีนไม่มีหน้าที่ในการรับผิดชอบในการหาตลาดภายในให้แก่นักลงทุน
7. ระบบกฎหมายที่ยังไม่ชัดเจนและเป็นสากล
8. นโยบายรัฐบาลกลางและท้องถิ่นไม่ตรงกัน
9. มีการเปลี่ยนผู้นำท้องถิ่นที่มีอำนาจในการเปลี่ยนนโยบายใหม่ จนทำให้นักลงทุนประสบปัญหาในการดำเนินการและการสานโครงการต่อ
10. ระบบธนาคารยังไม่เป็นมาตรฐานสากล โดยเฉพาะการควบคุมการบริวรรตเงินตรา
11. ความไม่เข้าใจในเรื่องประเพณี วัฒนธรรม และอุปนิสัยของคนในท้องถิ่น
12. การเจรจาธุรกิจต่าง ๆ ยังใช้เวลานานกว่าจะสามารถตกลงกันได้

จะเห็นได้ว่า ปัญหาทั้ง 12 ข้อดังกล่าวล้วนตั้งอยู่บนความแตกต่างของระบบเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมระหว่างไทยกับจีน ปัญหานี้อาจจะเกิดขึ้นได้ทั้งเพราะความไม่เข้าใจระบบดังกล่าวของจีนอย่างถ่องแท้ หรือเพราะเข้าใจแล้วแต่ไม่อาจปฏิบัติให้สอดคล้องกับระบบที่ว่านั้นได้ และถึงที่สุดแล้ว การแก้ปัญหาดังกล่าวคงต้องใช้เวลาอยู่ไม่น้อย เพราะไม่ใช่เรื่องง่ายเลยที่จีนจะเปลี่ยนระบบของตนให้สอดคล้องกับความต้องการของไทยหรือประชาคมโลกได้ เหตุผลส่วนหนึ่งเป็นเพราะภายใต้ระบบดังกล่าวจีนเองยังเป็นผู้ได้ประโยชน์มากกว่าคู่สัมพันธ์ของตน ด้วยเหตุที่ว่านี้เอง ในอีกด้านหนึ่งจึงอาจกล่าวได้ว่า การค้าการลงทุนที่จีน “ประชาสัมพันธ์” ให้ประชาคมโลกด้วย

¹⁴ รวบรวมจาก ผู้จัดการรายวัน (4 มกราคม 2537, 10 ตุลาคม 2538, 4 สิงหาคม 2541) : 26, 5, 6 ตามลำดับ.

การยกเอาสิ่งจูงใจนานาประการที่ล้วนมีแต่ข้อดีมาชักชวนนั้น แท้ที่จริงแล้วกลับไม่แตกต่างกับการ “โฆษณาชวนเชื่อ” นั่นเอง และจากความจริงข้อนี้ยังสามารถมองต่อไปได้ลึกซึ้งว่า โดยโครงสร้างทางการเมืองของจีนแล้ว วิธีการทางการเมืองระหว่างอดีตกับปัจจุบันแทบจะไม่มี ความแตกต่างกันเลย กล่าวคือว่า ในอดีตที่จีนให้ความสำคัญกับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ จีนจะโฆษณาชวนเชื่อให้เห็นถึงข้อดีของการต่อสู้ทางชนชั้น ในปัจจุบันที่จีนให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จีนก็จะโฆษณาชวนเชื่อให้เห็นถึงข้อดีของการค้าการลงทุน

จะอย่างไรก็ตาม ไม่ว่าปัญหาดังกล่าวจะดำรงอยู่หรือไม่ก็ตาม จีนก็จะยังคงให้ความสำคัญกับการเปิดประเทศและปฏิรูปเศรษฐกิจต่อไป การดำเนินนโยบายทั้งสองควบคู่กันไปมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับไทยทั้งโดยตรงและโดยอ้อม และทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับไทยโดยตรงคือ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค ที่สำคัญคือ โครงการ “สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ” ที่มีจีน พม่า ลาว และไทยร่วมมือกัน กับโครงการ “หกเหลี่ยมเศรษฐกิจ” ที่มีกัมพูชาและเวียดนามเพิ่มเข้ามาจาก 4 ประเทศในโครงการแรก กล่าวสำหรับจีนแล้ว โครงการทั้งสองตั้งอยู่บนแผนการมุ่งหาทางออกเพื่อเชื่อมต่อกับประเทศที่ตั้งอยู่ทางด้านใต้ของจีน (transnational linkages) จากการศึกษพบว่า ความตึงเครียดของโครงการมีน้อยมากและสำเร็จเฉพาะบางจุด เหตุผลก็เพราะแต่ละประเทศต่างล้วนมีผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ความร่วมมือจึงไม่เกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ หากไม่นับเส้นทางบกที่มีการติดต่อระหว่างจีนกับพม่า ลาว เวียดนาม กัมพูชา และไทยแล้ว สิ่งที่จีนต้องการอย่างมากก็คือ การใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางคมนาคม แต่ตลอดทศวรรษ 1990 ที่จีนพยายามผลักดันเรื่องนี้ก็กลับมีความคืบหน้าน้อยมาก¹¹ ปัญหาที่ถือว่า จีนคงไม่มีความพยายามของตนต่อไปตราบนานแสนนานที่ 21 การเจรจาและการต่อรองจะเกิดขึ้นเป็นระยะๆ ต่อไป และในฐานะที่ไทยเป็นผู้มีส่วนร่วมอยู่ด้วย การวางบทบาทของตนในอันที่จะสัมพันธ์กับจีนในเรื่องนี้จึงมีความสำคัญอย่างมาก เพราะไทยจะต้องตอบคำถามให้ได้ว่า บนความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับจีนนั้น ไทยจะวางตัวอย่างไรกับมิตรประเทศที่เหลือซึ่งมีความสัมพันธ์กับโครงการดังกล่าวอยู่ด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับไทยโดยอ้อมก็คือ ปัญหาการอ้างกรรมสิทธิ์เหนือหมู่เกาะสแปรตลีย์ (Spratlys) ระหว่างจีนกับเวียดนาม ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และบรูไน รวม 6 ประเทศ จะเห็นได้ว่า คู่กรณีส่วนหนึ่งของจีนในปัญหานี้เป็นสมาชิกอาเซียน ในแง่ที่แม้ไทยจะปลอดพ้นจากการพิพาทโดยพื้นฐานก็ตาม แต่ไทยคงหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบในฐานะที่ไทยเองก็เป็นสมาชิกของอาเซียนไปไม่ได้ และนั่นก็คือ บทบาทที่ไทยจะต้องจัดวางให้กับตัวเองอย่างระมัดระวัง ประเด็นก็คือว่า แม้จีนจะมั่นนโยบายต่อเรื่องนี้อย่างชัดเจนว่าจะไม่ยุ่งเกี่ยวปัญหานี้โดย “เก็บเข้าลิ้นชัก” แล้วปล่อยให้

¹¹ สุวาละเอ็ดดัดโน พรพิมล ศรีโชติ วรศักดิ์ มัทธโนบล ทวีฤทธิ์ โพนเงิน และสุลักษณ์ กาญจนชุนดี, สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ : ความเป็จริงและผลกระทบ (รายงานการวิจัยของสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ เสนอต่อสภาวิจัยแห่งชาติ, 2541) : 19-77.

เป็นหน้าที่ของผู้นำรุ่นหลังมาสานตาดำเนิน แต่ปัญหาการกระทบกระทั่งระหว่างจีนกับคู่กรณีทางประเทศก็เกิดขึ้นบ่อยๆ^{๓๖} ที่สำคัญก็คือว่า คงเป็นเรื่องยากที่จีนจะเปลี่ยนจุดยืนในการอ้างกรรมสิทธิ์ของตน และเมื่อจีนมีนโยบายที่จะปล่อยให้ผู้นำรุ่นหลังเข้ามาแก้ปัญหาในอนาคต ปัญหาที่จึงกลายเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 ไปด้วย

จากกรณีทั้งสองดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ถึงที่สุดแล้ว แม้ความสัมพันธ์ไทย-จีนจะดีเพียงใดก็ตาม แต่สิ่งที่ยากแก่การปฏิเสธก็คือ บนความสัมพันธ์ที่ว่ากันไทยไม่อาจตัดตนเองออกไปจากปฏิสัมพันธ์ที่พัวพันกับประเทศอื่นๆ ไปได้ง่าย ความสัมพันธ์ของไทยที่มีต่อจีนในศตวรรษที่ 21 จึงไม่อาจมองแบบแยกส่วนเป็นเอกเทศได้อีกต่อไป หากแต่จะต้องมองอย่างมีองค์รวม (holistic) ที่นอกจากจะมีมิตรประเทศอื่นๆ รวมอยู่ด้วยแล้ว ปัจจัยด้านต่างๆ เช่น การเคารพในวิถีชีวิตของกันและกัน การมีทรัพยากรที่จะต้องใช้ร่วมกัน เป็นต้น ยังเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่อยู่ในองค์รวมนั้นด้วย

ควรกล่าวด้วยว่า การพิจารณาความสัมพันธ์ไทย-จีนภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว หากมองอย่างผิวเผินแล้วอาจเห็นได้ว่า ไม่มีความแตกต่างกับเมื่อครั้งที่ความสัมพันธ์ไทย-จีนยังอยู่ในยุคสงครามเย็น ที่ไทยได้เข้าร่วมมือกับเพื่อนบ้านหรือมีผลประโยชน์ในการต่อต้านอิทธิพลของจีน เช่น ในกรณีสงครามเกาหลี หรือสงครามอินโดจีน เป็นต้น แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งไปแล้วก็จะพบถึงความแตกต่างในแง่ที่ว่า ในยุคสงครามเย็นความสัมพันธ์ไทย-จีนในด้านหนึ่งได้ถูกกำหนดโดยสหรัฐฯ แต่ในปัจจุบันนโยบายต่างประเทศของไทยถูกกำหนดขึ้นอย่างอิสระไปจากภาวะที่ว่ามีมากกว่านั้น และภายใต้ความอิสระนี้ก็ได้อธิบายว่า ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนกลับมีความแน่นแฟ้นมากกว่าที่มีกับสหรัฐฯ ด้วยซ้ำไป และด้วยความอิสระนี้อีกเช่นกันที่ไทยจะต้องระมัดระวังบทบาทของตนที่จะมีต่อจีนให้มากกว่าอดีต เพราะความสำเร็จหรือความล้มเหลวจากบทบาทที่ว่าไทยจะเป็นผู้รับผิดชอบด้วยตนเอง

2. ภาพรวมพัฒนาการและหน้าที่ของจีนศึกษาในไทย

ภายใต้ความเป็นจริงที่ว่า จีนเป็นประเทศที่ใหญ่และมีประชากรมากจนมีความน่าสนใจทั้งในแง่ของการเป็น “ตลาด” เค้าๆ กับที่ประเด็นให้ชวนคิดถึง “ความมั่นคง” ในฐานะที่เป็นประเทศที่มีที่ตั้งอยู่ใกล้ไทย ประการหนึ่ง และการที่มีชาวไทยเชื้อสายจีนอยู่ไม่น้อยและมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจอย่างมากมายในไทย อีกทั้งยังเป็นกลุ่มคนที่มีสายสัมพันธ์อันดีกับจีน อีกประการหนึ่ง คงเป็นเหตุผลเพียงพอที่จะให้ความสำคัญแก่เรียนรู้จีนให้ลึกซึ้งมากกว่าที่จะเข้าใจว่า การเรียนรู้นั้นเป็นการให้ความสำคัญแก่จีนจนเกินเหตุ

^{๓๖} ดูเพิ่มเติมใน เทียน สีระวิทย์, นโยบายต่างประเทศจีน, อ้างแล้ว : 386-404.

จากความเป็นจริงทั้งสองประการดังกล่าว (เป็นอย่างน้อย) ทำให้ไทยเป็นสังคมที่มีปัจจัยที่เอื้อต่อการเรียนรู้เรื่องจีนอยู่ไม่น้อย ในอดีต สังคมไทยรู้จักจีนโดยผ่านงานวรรณกรรมและงานเชิงวัฒนธรรมอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ ไม่นับพิธีกรรมหรือประเพณีที่ชาวจีนนำมาปฏิบัติในไทยอีกไม่น้อย การรู้จักจีนโดยวิธีดังกล่าวได้ทำให้สังคมไทยเข้าใจว่า จีนในความรู้ของตนนั้นคือ จีนที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับจีนที่ปรากฏอยู่ในแผ่นดินใหญ่ทั้งหมด ทั้งๆ ที่ในหลายกรณีแล้วไม่ใช่เหตุผลก็คือว่า ความรับรู้เกี่ยวกับจีนจำนวนไม่น้อยเป็นความจริงเฉพาะส่วน คือเป็นจีนที่อยู่ในภาคใต้ของประเทศจีน และไม่ได้ปรากฏอยู่ในจีนภาคอื่นๆ เสมอไป ความเข้าใจเช่นนี้ยังดำรงอยู่แม้ในปัจจุบัน

ในห้วงที่ความรู้เรื่องจีนยังเป็นลักษณะดังกล่าวอยู่นั้น คำว่า “จีนศึกษา” (Chinese Study) ก็ไม่ได้ปรากฏขึ้นในสังคมไทยอย่างเด่นชัดมากนัก แต่จะปรากฏคำว่า “จีนคดี”^{๖๖} บ้าง หรือ “จีนวิทยา” (Sinology)^{๖๗} บ้าง ในเวลานั้นความรู้เรื่องจีนในทางวัฒนธรรมได้ขยายตัวขึ้นพอสมควรแล้ว ส่วนคำว่า “จีนศึกษา” ปรากฏเองจริงๆ ประมาณทศวรรษ 1970 ในสถาบันการศึกษา หลังจากนั้นก็เป็นคำที่ถูกใช้กันโดยทั่วไป เป็นที่น่าสังเกตว่า การใช้คำว่า “จีนศึกษา” นั้นเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการศึกษาเรื่องจีนในด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งในขณะที่มีการใช้คำว่า “จีนคดี” ก็ดีหรือ “จีนวิทยา” ก็ดีนั้น เรื่องจีนที่มีการศึกษามักจะมีหนักไปทางด้านมนุษยศาสตร์ เหตุผลเบื้องต้นที่เข้าใจง่ายที่สุดต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวก็คือ เหตุผลทางกายเมืองที่รัฐไทยยังมีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ในยุคสงครามเย็น การศึกษาเรื่องจีนทางด้านสังคมศาสตร์ซึ่งไม่อาจหลีกเลี่ยงการกล่าวถึง “จีนคอมมิวนิสต์” จึงกระทำไม่ได้มาก ดังนั้น ในระยะแรกๆ ที่มีการศึกษาจีนทางด้านนี้เกิดขึ้นในสังคมไทยพร้อมๆ กับที่เริ่มมีการใช้คำว่า “จีนศึกษา” นั้น งานศึกษาที่ปรากฏออกมาจึงถูกกระทำอย่างระมัดระวัง

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ยุทธศาสตร์ทางการเมืองได้คลี่คลายมากขึ้นหลังปี 1973 การศึกษาเรื่องจีนก็ได้เป็นที่สนใจกันอย่างกว้างขวาง อีกทั้งยังเป็นความสนใจที่พุ่งตรงไปยัง “จีนคอมมิวนิสต์” ที่ ณ เวลานั้นความจริงที่ปรากฏออกมาจาก “หลังม่านไมไ่ฝ” ไม่ได้น่ากลัวหรือเลวร้ายอย่างที่เคยมีการโฆษณาชวนเชื่อมาก่อนหน้านั้นอีกต่อไป หากไม่นับในแวดวงวิชาการแล้ว เรื่องราวเกี่ยวกับจีนนอกสถาบันการศึกษาถูกผลิตออกมาอย่างมากมายทั้งในด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ การศึกษาหลัง ค.ศ. นั้นมาหยุดชะงักอยู่ประมาณปีเศษเมื่อสังคมไทยเข้าสู่ยุคมืดทางปัญญาภายหลังการ

^{๖๖} เช่นใน “คำนำ” ของ อรรถหมื่นพิทยลาภุณาการ ที่เขียนขึ้นในปี 2509 ใน อ. เจริญกุล, ประวัติวัฒนธรรมจีน (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516) : ไม่ระบุเลขหน้า.

^{๖๗} เช่นใน “คำนำ” ของ พระยาอนุมานราชธน ที่เขียนขึ้นปี 2510 ใน จำนวน ทองประเสริฐ (นปช.), บัณฑิตศึกษาประเพณีจีน (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2537) : (4).

รัฐประหารอย่างนองเลือดในปี 1976 และนับจากทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา การศึกษาเรื่องจีนก็แทบไม่เป็นภัยต่อความมั่นคงอีกต่อไปมาตราบจนปัจจุบัน^{๕๕}

ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่า “จีนศึกษา” ที่ถูกผลิตนอกสถาบันการศึกษากลับเป็นงานที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางและส่วนใหญ่มักจะเป็นงานทางด้านมนุษยศาสตร์ที่ในหลายสาขามีแรงจูงใจให้เกิดการอ่านอยู่แล้ว นอกจากนี้ งานทางด้านสังคมศาสตร์ก็มีอยู่จำนวนหนึ่งที่มีก็จะเป็นงานที่แปลจากเอกสารภาษาจีน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า งานเหล่านี้มักไม่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการมากนัก ทั้งนี้โดยดูจากการที่นักวิชาการไม่ได้นำงานเหล่านี้มาอ้างถึงในงานของตน แต่กลับอ้างเอกสารอื่นเกี่ยวกับจีนที่มีการแปลจากภาษาจีนเป็นภาษาอังกฤษ^{๕๖} จะอย่างไรก็ตาม ก่อนสิ้นทศวรรษที่ 20 งานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องจีนทั้งในด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และทั้งในและนอกสถาบันการศึกษาก็เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีงานศึกษาจำนวนไม่น้อยที่ถูกผลิตขึ้นโดยมีความรู้ภาษาจีนเป็นอย่างดี

ควรกล่าวด้วยว่า จีนศึกษาในด้านสังคมศาสตร์ที่ปรากฏขึ้นโดยมีความเกี่ยวข้องกับบรรยากาศทางการเมืองนั้นเป็นเรื่องที่มีนัยยะน่าสนใจอย่างมาก เพราะด้วยเหตุผลอันเดียวกันนี้ได้ปรากฏว่า เคยมีงานศึกษาในด้านดังกล่าวเกิดขึ้นอยู่ 2 ระยะในทศวรรษ 1950 คือ ในช่วงต้นทศวรรษกับปลายทศวรรษ ในช่วงต้นนั้น งานดังกล่าวปรากฏผ่านนิตยสารอักษรสารเล่มที่มีสุภา ศิริมานนท์ เป็นเจ้าของและบรรณาธิการ ตัวอย่างงานที่น่าสนใจเช่น “เศรษฐกิจในระบอบประชาธิปไตยแบบใหม่”^{๕๗} เป็นต้น ต่อมา นิตยสารเล่มนี้ได้ปิดตัวเองลงเมื่อเจ้าของและบรรณาธิการถูกจับกุมในข้อหา “กบฏล้มล้างภาพ” ส่วนในท่วงปลายนั้นเกิดขึ้นเมื่อจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลงในปี 1957 แล้วเปิดให้มีเสรีภาพทางการเมืองขึ้นอย่างกว้างขวาง งานทางด้านนี้ถูกผลิตขึ้นอีกครั้งหนึ่งแต่ก็ด้วยระยะเวลาสั้นๆ เพราะภายหลังจากบวรราชภาคเช่นนั้นดำรงอยู่ได้ประมาณ 1 ปี จอมพล สฤษดิ์ ก็ทำการรัฐประหารอีกครั้งหนึ่งแล้วปิดบวรราชภาคเสรีภาพลงโดยสิ้นเชิง พร้อมกับนั้นบุคคลผู้ผลิตงานเขียนแนว “ซ้าย” ก็ถูกจับกุมคุมขังจนเกือบหมด ที่ว่า

^{๕๕} การอภิปรายเกี่ยวกับจีนศึกษาในด้านสังคมศาสตร์อาจดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน จุฬิพัธ ชินวรานันท์, “จีนศึกษาในประเทศไทย,” รัฐศาสตร์สาร (กันยายน-กันยายน 2532) : 93-130.

^{๕๖} ตัวอย่าง เช่น พ. ดิลก (แปลและเรียบเรียง), หลิวเซ่าฉี : สหิณการกษหรือสหิณเก้?, ย่างแล้ว, อ. วลาสิณห์ (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง, การปฏิวัติซินไฮ่ (กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือ “ศึกษา”, 2521), นิพนธ์ (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง, ทฤษฎีสากล (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กาลเวลา, 2522), บันนิกจากจีน : เอกสารการประชุมสภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติ สมัยที่ 5 ของสาธารณรัฐประชาชนจีน, ไม่ระบุชื่อผู้แปล (กรุงเทพฯ : กลุ่มวิเทศเหว) : 2522, ฉายชน (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง, จีน 1980 : นโยบายภาคในและต่างประเทศปัจจุบัน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศตวรรษ, 2523), หน่วยเวียนเวียง “หนังสือสรุปประวัติศาสตร์ยุคโลกของจีน,” ขบวนการเคลื่อนไหว, ปฏิรูปการปกครองผู้ชี้ (กรุงเทพฯ : กลุ่มสถาบัน, 2524).

^{๕๗} ดูใน “คำกล่าวปา” ของ สุภา ศิริมานนท์ และ “คำนำ” ของ ส.ว.พ. ใน เลื่อนจื้อหยวน, เศรษฐกิจในระบอบประชาธิปไตยแบบใหม่, ส.ว.พ. แปลและเรียบเรียง (กรุงเทพฯ : สถาบันการศึกษาสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ถนนวิ, 2517).

บรรยากาศทางการเมืองที่เปิดหรือปิดมีนัยยะก็เพราะด้วยบรรยากาศที่เวลานั้นได้มีส่วนกำหนดพัฒนาการทางภูมิปัญญาของสังคมไทยด้วยว่ามีความก้าวหน้าหรือหยุดนิ่งมากน้อยเพียงใดนั่นเอง

จากบทบาทของจีนศึกษาในไทยที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้ก็จะเห็นได้ว่า จีนศึกษาในไทยได้กระทำหน้าที่ของตนอยู่ 2 ด้านด้วยกัน คือ หนึ่ง ทำหน้าที่สร้างความเข้าใจชาวจีนที่อยู่ในไทยให้แก่คนไทยและคนนอกเชื้อชาติหรือสัญชาติจีนในฐานะที่เป็นสมาชิกที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกันเพื่อให้เกิดความปรองดองกัน และสอง ทำหน้าที่สร้างความเข้าใจจีนในฐานะที่เป็นหนึ่งในสมาชิกของสังคมโลกที่ไทยพึงมีความสัมพันธ์บนพื้นฐานของผลประโยชน์ โลกทัศน์ และวัฒนธรรมที่ต่างกัน จะสังเกตได้ว่า หน้าที่ในประการแรกนั้น ถือเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะของจีนศึกษาในสังคมไทยเอง อาจจะมีที่คล้ายคลึงกันอยู่บ้างก็แค่ในบางประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น ในขณะที่จีนศึกษาในประเทศอื่นๆ โดยส่วนใหญ่แล้วจะเน้นหน้าที่ในประการที่สอง

3. จีนศึกษากับปฏิสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21

ในศตวรรษที่ 21 จีนจะยังคงเดินหน้าปฏิรูปต่อไป การมีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจโลกจะมีมากขึ้น ในขณะที่ระบบการเมืองจะเดินไปตามวิถีของตนที่แตกต่างจากวิถีของตะวันตก และการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองในมิติใดก็ตามที่เกี่ยวพันกับโลกทัศน์ตะวันตกหากจะเกิดขึ้นในจีนแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้นจะเป็นไปอย่างเชื่องช้าในส่วนของรัฐ ยกเว้นเสียแต่ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงจากส่วนล่างของสังคม และการเปลี่ยนแปลงจากส่วนล่างจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่ออำนาจในส่วนของรัฐเกิดความอ่อนแอขึ้นมาเท่านั้น

โดยภาพรวมเช่นนี้ จีนจะยังคงนโยบายที่มุ่งสู่การสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจด้วยการหาทางเชื่อมต่อกับโลกภายนอกโดยผ่านภูมิภาคที่อยู่ทางด้านใต้ของจีนต่อไป ไทยในฐานะที่เป็นรัฐซึ่งมีที่ตั้งอยู่ ณ บริเวณที่เป็นเป้าหมายของจีนย่อมได้รับผลกระทบโดยตรง ผลสะท้อนที่ว่าจะจะเป็นไปในเชิงบวกหรือลบส่วนหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับว่าไทยวางบทบาทของตนอย่างไร และการจะวางบทบาทได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นจริงมากที่สุดทางหนึ่งก็คือ การใช้ประโยชน์จากจีนศึกษาให้มากที่สุด และจีนศึกษาจะให้ประโยชน์เช่นนั้นได้ก็ย่อมหมายความว่า จีนศึกษาจะต้องมีความมั่นคงทั้งคุณภาพและปริมาณ โดยความมั่นคงดังกล่าวก็ต้องดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องไม่มีการสะดุดหยุดลงไม่ว่าจากสาเหตุใด (ซึ่งครั้งหนึ่งคือสาเหตุทางการเมือง) จากนั้นไป ตามาจึงมีว่า การที่จีนศึกษาจะมีฐานะแทนได้จะต้องประกอบด้วยเงื่อนไขอะไรบ้าง ?

จากอดีตถึงปัจจุบัน จีนศึกษาในสังคมไทยในด้านสังคมศาสตร์ยังมีน้อยกว่าทางด้านมนุษยศาสตร์ ดังนั้น จึงไม่แปลกที่ผลของจีนศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์จะมีส่วนทำให้เกิดความเข้าใจจีนในแง่วัฒนธรรมขึ้นมาในสังคมไทย ในขณะที่จีนศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ซึ่งมีความจำเป็นในระดับนโยบายกลับดูหน้าอย่างไม่สอดคล้องกับพลวัตรการเปลี่ยนแปลงในจีน และในช่วงที่การ

ปฏิรูปจีนอยู่ในระยะเร่งรีบนั่นเอง จีนศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์จึงมีการเคลื่อนไหวในระดับหนึ่ง ซึ่งถึงที่สุดแล้วก็เป็นการเคลื่อนไหวของนักวิชาการ 2 กลุ่มคือ กลุ่มหนึ่ง เป็นนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องจีนโดยตรง กับอีกกลุ่มหนึ่ง เป็นนักวิชาการที่ไม่ได้ศึกษาเรื่องจีนโดยตรง แต่มาศึกษาเพราะความจำเป็นบางประการเช่น การเรียนการสอน การมีส่วนผลักดันในระดับนโยบาย การเห็นความสำคัญ หรือความจำเป็นของการศึกษา เป็นต้น

จะอย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราควรเน้นย้ำในที่นี้ก็คือว่า จีนศึกษาทั้งในด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ต่างมีความสำคัญเท่าๆ กัน แต่จากปัญหาดังที่กล่าวไปข้างต้นชี้ให้เห็นว่า บุคลากรทางด้านจีนศึกษาในสังคมไทยยังมีน้อยเกินกว่าที่จะสนองตอบต่อสังคมไทยได้อย่างเพียงพอ นอกจากนี้ ปัญหาความขาดแคลนดังกล่าวยังมีความขัดแย้งกันเองในตัวปัญหาแฝงเอาไว้อีกด้วย กล่าวคือว่า ในขณะที่จีนศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์มีมากกว่าทางด้านสังคมศาสตร์นั้นกลับปรากฏว่านักจีนศึกษาทางด้านนี้จำนวนไม่น้อยกลับไม่ได้อยู่ในสถาบันการศึกษา ส่วนจีนศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ที่มีน้อยกว่าด้านมนุษยศาสตร์นั้นกลับปรากฏว่าส่วนใหญ่ก็มีสังกัดอยู่ในสถาบันการศึกษา แน่นอนว่าความถักถักขัดแย้งกันเองเช่นนี้ส่วนหนึ่งมีที่มาจากเหตุผลทางการเมืองในอดีตนั่นเอง โดยความถักถักขัดแย้งกันเองนี้ยังคงดำรงอยู่มาจนถึงก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 ที่ซึ่งสาเหตุทางการเมืองไม่ใช่เหตุผลต่อไปอีกแล้ว

เหตุทั้งนั้น เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 ทั้งเฉพาะหน้าและระยะยาวแล้ว จีนศึกษาในไทยจะมีฐานะมั่นคงได้ทั้งคุณภาพและปริมาณอย่างต่อเนื่องโดยไม่สะดุดหยุดลงคงเช่นที่ผ่านมามีจะสรุปได้ด้วยแนวทางต่อไปนี้

1. รัฐจะต้องลงทุนเพื่อสร้างสถานะของจีนศึกษาให้มากกว่าที่เป็นอยู่ด้วยการให้ความสำคัญเพิ่มมากขึ้น ที่ผ่านมามีจีนศึกษามีเวทีของตนได้ในระดับหนึ่งเพราะการ “ลงทุน” ของคนไทยเชื้อสายจีนที่เป็น “เจ้าหัว”

2. ควรสร้างนักจีนศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ให้มากกว่าที่เป็นอยู่

3. นักจีนศึกษาในอนาคตควรมีพื้นฐานความรู้ภาษาจีนอย่างน้อยในระดับพอใช้

4. ควรมีการศึกษาพิจารณาเกี่ยวกับการใช้ภาษาจีนในไทยขึ้นมาใหม่เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนนโยบายเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาจีนในระดับทั่วประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ

5. ควรมีองค์กรกลางที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของนักจีนศึกษาทั้งในและนอกสถาบันการศึกษา

6. การวิจัยเรื่องจีนในแง่ที่สนองตอบต่อประโยชน์ของความสัมพันธ์ไทย-จีน นอกจากควรจะเป็นไปในทุกสาขาวิชาแล้ว นักวิจัยในแต่ละสาขายังควรมีการประชุมหรือปรึกษาหารือร่วมกันเพื่อให้ผลการวิจัยสามารถเชื่อมโยงหรืออิงต่อกันได้

7. การส่งเสริมจีนศึกษาในภาครัฐและเอกชนไม่ควรมีมายาคติทางการเมืองดังเช่นในอดีตอีกต่อไป อีกทั้งการส่งเสริมนั้นไม่ควรเน้นไปเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของนักธุรกิจแต่เพียงด้านเดียว หากควรเป็นการส่งเสริมเพื่อเกิดความเคารพซึ่งกันและกันในฐานะมนุษยชาติร่วมโลก

แนวทางทั้ง 7 ประการนี้เป็นแนวทางเบื้องต้น (อาจจะมีแนวทางที่จำเป็นหรือสำคัญมากกว่านี้แต่มองไม่เห็นในที่นี้) ที่ถ้าหากทำสำเร็จได้ก็น่าที่จะคาดหวังได้ว่า จะเอื้อประโยชน์ซึ่งต่อการอยู่ร่วมกันของสังคมไทยที่ประกอบด้วยคนส่วนหนึ่งที่มิใช่เชื้อสายจีน และทั้งต่อความสัมพันธ์ไทย-จีนในระดับเฉพาะหน้าและระยะยาวตลอดศตวรรษที่ 21

โดยสรุปแล้ว สถานการณ์และการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องจีนนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันถือได้ว่ายังไม่เพียงพอที่จะสนองตอบต่อการตั้งรับความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 ทั้งๆ ที่สังคมไทยมีเงื่อนไขปัจจัยที่เอื้อต่อการศึกษารื่องจีนอย่างมากมาย ภายใต้เงื่อนไขที่ดีนี้ ในอดีต สังคมไทยได้ปฏิเสธการเรียนรู้เรื่องจีนอย่างสุดโต่งเพียงเพราะเหตุผลทางการเมือง และภายใต้เงื่อนไขเดียวกันนี้ ในปัจจุบัน สังคมไทยกลับต้อนรับการเรียนรู้เรื่องอย่างสุดโต่งเพียงเพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจ ปัญหานี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นโดยนโยบายของชนชั้นนำไทยโดยตรง ด้วยเหตุนี้ หากแก่นการตั้งรับสถานการณ์ความสัมพันธ์ไทย-จีนโดยผ่านการศึกษาประเด็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องจีนตามแนวทางที่กล่าวมา เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความเป็นจริงแล้วไซ้ แนวทางที่ว่านี้จะไร้ประโยชน์โดยสิ้นเชิงถ้าหากไม่เริ่มต้นด้วยการที่ชนชั้นนำไทยต้องตัดมายาคติที่ก่อปัญหาของตนออกไปเสียก่อน

ความสรุป

ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า จีนในศตวรรษที่ 21 จะยังคงเป็นจีนในยุคปฏิรูปต่อไป การเมืองภายในที่เคยส่งผลกระทบในอดีตสำหรับยุคนี้ก็จะขึ้นอยู่กับความสำเร็จหรือความล้มเหลวของระบบผู้นำร่วมที่ให้ความสำคัญการกักปกครองโดยกฎหมาย (rule by law) การเมืองในแบบผู้นำเดี่ยวที่เคยดำรงอยู่ในสมัย เหมาเจ๋อตง และ เจียงเสี่ยวคิง เมื่อก่อนหน้านี้จะกลายเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถผู้นำรุ่นที่ 3 ว่าจะสามารถค้ำจุนคงเพียงใด ส่วนในประเด็นที่เกี่ยวกับปัญหาเอกภาพของชาตินั้นจะยังคงอยู่ที่การจัดการกับฮ่องกงที่จีนได้รับคืนจากอังกฤษมาเมื่อปี 1997 ว่าจะประสบความสำเร็จได้ดีเพียงใด สิ่งที่สำคัญยิ่งก็คือ การที่จีนเป็นผู้ได้ประโยชน์อย่างมหาศาลจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจอันยาวนานของฮ่องกง¹² ดังนั้น การจัดการกับฮ่องกงได้ดีในด้านหนึ่งยังหมายถึงการที่จีนจะไม่ทำลายผลประโยชน์ของตนเองไปด้วย นอกจากนี้ จีนยังมีความคาดหวังว่า การจัดการกับฮ่องกงได้ดีภายใต้นโยบาย “หนึ่งประเทศ สองระบบ” จะเป็นตัวอย่างให้แก่ชาวจีนที่อยู่ในไต้หวันได้มีความมั่นใจในอันที่รวมกับจีนให้เป็นแผ่นดินเดียวกันที่เต็มไปด้วยเอกภาพอีกด้วย จีนรู้ว่า ปัญหาไต้หวันมี

¹² ดูเพิ่มเติมได้ใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, “ฮ่องกง : อดีตและปัจจุบัน,” เอเชียอาบปี 1998/2541 (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ) : ๒-33.

ภูมิหลังและพัฒนาการที่แตกต่างกับฮ่องกงมากต่อมาก ดังนั้น ทำให้อิทธิพลนโยบายของจีนต่อไต้หวันจึงมีลักษณะที่แตกต่างกันไปจากกรณีฮ่องกงไปด้วย ก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 ทำหิของจีนก็คือ การผ่อนปรนต่อไต้หวันถ้าหากไต้หวันรวมกับจีน โดยจีนอาจจะยอมให้ไต้หวันมีอิสระในการปกครองตนเองได้มากกว่า 50 ปีอย่างฮ่องกงได้รับ และอาจจะเพิ่มความยืดหยุ่นให้แก่ไต้หวันด้วยการอนุญาตให้ไต้หวันคงกองทหารของตนได้ด้วย^{๕๕} อย่างไรก็ตาม ปัญหาเอกภาพจากแง่นี้ไม่น่าจะเป็นประเด็นจนอันคลอนมันคงของจีนไปได้

ถึงที่สุดแล้ว สิ่งที่ “ปิจฉิมบท” ได้เสนอให้เห็นถึงภาพรวมโดยทั่วไปในที่นี้ นอกจากจะปูพื้นฐานพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจีนยุคใหม่ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-จีน ความเปลี่ยนแปลงในจีนยุคปฏิรูปที่จะมีผลต่อเนื่องไปยังศตวรรษที่ 21 รวมตลอดถึงความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 โดยมีไทยเป็นศูนย์กลางของการอธิบายแล้ว สิ่งสำคัญก็คือ การชี้ให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์สามเส้าที่อิงต่อกันและแยกขาดจากกันไม่ได้ระหว่างรัฐไทย รัฐจีน และชาวไทยเชื้อสายจีน ปฏิสัมพันธ์นี้มีบทบาทโดยตรงและโดยอ้อมต่อความสัมพันธ์ไทย-จีนมาโดยตลอด เหตุฉะนั้น เมื่อพิจารณาถึงแนวทางของจีนศึกษาในทางวิชาการแล้ว ปฏิสัมพันธ์สามเส้าดังกล่าวจึงต้องถูกดึงเข้ามาพิจารณาด้วย แน่นอนว่า การให้ความสำคัญแก่ปฏิสัมพันธ์สามเส้านี้ย่อมไม่ได้ตัดเงื่อนไขปัจจัยที่อยู่กระแสโลกอื่น ๆ ออกไป หากแต่จะต้องดำเนินไปในอีกบริบทหนึ่ง จะอย่างไรก็ตาม จีนศึกษาเพื่อการพัฒนาความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 จากที่กล่าวมานี้ ถึงที่สุดแล้ว รัฐไทยจะมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลว การให้ความสำคัญของรัฐไทยต่อจีนศึกษาจึงเป็นประเด็นสำคัญเบื้องต้นที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด เพราะนั่นเป็นก้าวแรกที่จะชี้อนาคตของจีนศึกษาในไทยได้เป็นอย่างดี

^{๕๕} มลีนรวาณิน (9 มกราคม 2545) : 18.

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมเอเชียตะวันออก กระทรวงต่างประเทศ. “ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไทย - จีน” เอกสารในการสัมมนาเรื่อง แนวทางการเจาะตลาดจีน เสนอที่ ห้องเพลินิจิต โรงแรมอิมพีเรียล 31 มกราคม 2539 (อิตสำเนา)

กรุงเทพธุรกิจ, 21 พฤษภาคม 2539.

กรุงเทพธุรกิจ, 22 พฤศจิกายน 2538.

กรุงเทพธุรกิจ, 25 มีนาคม 2539.

กรุงเทพธุรกิจ, 4 เมษายน 2537.

เกริกไกร จิระแพทย์. เอกสารในการสัมมนาเรื่อง อนาคตของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไทย - จีน เสนอที่ หอประชุมใหญ่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 30 มีนาคม 2539.

เกริกไกร จิระแพทย์, “อนาคตของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไทย-จีน”, กรมเศรษฐกิจ การพาณิชย์, 30 มี.ค. 2539.

เจ็ท สิริวิทย์. จีนผลิตแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

_____. วิวัฒนาการการปกครองจีน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.

_____. “บทที่ 10 จีนกับเอเชียอาคเนย์.” นโยบายต่างประเทศจีน. กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬา.

_____. “บทที่ 8 ส่องกงและมาเก๊า.” นโยบายต่างประเทศจีน. กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬา.

คณะกรรมการกำหนดมาตรฐานการใช้ศัพท์ภาษาจีน. คู่มือการใช้ศัพท์ภาษาจีน. กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬา, 2541.

คณะอนุกรรมการโครงการเศรษฐกิจไทยในสากล. วิสัยทัศน์เศรษฐกิจและสังคมไทย

คำอภิปรายของ หวังเตียนกั๋ว อุปทูตฝ่ายเศรษฐกิจและการพาณิชย์ สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาชนจีน ประจำประเทศไทย เนื่องในการสัมมนาเรื่อง “ความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21” จัดโดย ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬา วันที่ 21 สิงหาคม 1998 ณ โรงแรมบารายน์ กรุงเทพฯ.

คู่แข่งรายวัน, 21 พฤศจิกายน 2538.

คู่แข่งรายวัน, 26 กุมภาพันธ์ 2539.

จำนง ทองประเสริฐ (แปล). บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2537.

จุลชีพ ชินวรรณ. "จีนศึกษาในประเทศไทย." รัฐศาสตร์สาร (กันยายน-ธันวาคม 2532) : 93-130.

จุฑาม (นามแฝง). เจียงซิง เข้ายึดทำดิน, บุญศักดิ์ แสงระวี แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2534.

แจน มิร์ดิล และ กาน เคสเซล. จีน : แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล, ไม่ระบุชื่อผู้แปล กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสืออิสระ, 2517.

จักรทิพย์ นาดสุภา. ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจการเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ และ สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2536.

ชนาทิพย์ เกสรวัดนะ. ประวัติศาสตร์จีนสมัยกบฏไต้ฮงตามรายงานของ มารีโค โปโต. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

ขุนฮัดเหิน ผู้พลิกประวัติศาสตร์จีน. วัชร ชีวะโกเศศรฐ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, 2539.

ฐานเศรษฐกิจ, 2-5 มีนาคม 2539.

เติ่งเสี่ยวผิง. "เกี่ยวกับสถานการณ์และภาระหน้าที่ในปัจจุบัน." หลิวเซาฉี : ลัทธิมาร์กซหรือลัทธิแก่. พ.ลิต แปลและเรียบเรียง.

เติ่งเสี่ยวผิง. "กัมพูชาตั้งคอมมิวนิสต์กดดันไทยกลับสภาพ" 4 เมษายน 1986, สรรพมิตรเติ่งเสี่ยวผิง : จีนจะไปทางไหน?. ตาวประกาย รุ่งอรุณ แปล, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2537.

เทอด ประชาธรรม (นามแฝง). ผู้นำของจีนใหม่ : เหม่าเจ๋อตง. กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือแสงตะวัน, 2518.

ไทยไฟแนนเชียล, 29 กันยายน 2539.

ไทยไฟแนนเชียล, 5 กุมภาพันธ์ 2539.

ธนพ ปัญญาพัฒนากุล(2538). ปริญญานิพนธ์เรื่อง "การปฏิรูประบบการค้าและระบบการเงินของจีน." สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ธนาคารกรุงเทพ. วารสารเศรษฐกิจธนาคารกรุงเทพ, ธันวาคม 2539.

ธนาคารสหธนาคาร. ถ้าวัดขนาดโครงการหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ เอกสารประกอบการสัมมนา
ร่วมกับคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

นิทรรศน์ (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง. ทฤษฎีสวนโลก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กาลเวา,
2522.

นิธิ-เอียวศรีวงศ์. การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2536.

บันทึกจากจีน : เอกสารการประชุมสภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติ สมัยที่ 1 ชุดที่ 5 ของ
สาธารณรัฐประชาชนจีน. ไม่ระบุชื่อผู้แปล. กรุงเทพฯ : กลุ่มวิเทศเหิร, 2522.

ประกาศร่วมของคณะกรรมการวางแผนพัฒนาแห่งชาติ คณะกรรมการเศรษฐกิจการท่าแห่ง
ชาติกระทรวงการต่างประเทศและความร่วมมือเศรษฐกิจ "ข้อกำหนดเฉพาะกาลเพื่อ
แนะแนวการลงทุนสำหรับนักลงทุนต่างชาติ", 27 มี.ย. 2538

ประชาชาติธุรกิจ, 6-9 มิถุนายน 2539.

ประชาชาติธุรกิจ, 13-15 พฤศจิกายน 2538

ประชาชาติธุรกิจ, 16-18 ตุลาคม 2538.

ประชาชาติธุรกิจ, 5-8 ตุลาคม 2538.

ประชาชาติธุรกิจ, 7-9 สิงหาคม 2538.

ประสงค์ อุทัยแสงชัย. เอกสารในการสัมมนาเรื่อง แนวทางการเจาะตลาดจีน เสนอที่ ห้องเพ็ญ
จิต โรงแรมอินพีเรียล, 31 มกราคม 2539 (อัดสำเนา)

มังกรเจียน, "ปัญหาการค้าระหว่างไทย - จีน," เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง "ความ
ร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับจีน : การลงทุนและการค้า" เสนอที่ สถาบันเอเชีย
ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 27-28 มิถุนายน 2528. (อัดสำเนา)

ผู้จัดการรายวัน. 4 มกราคม 2537, 10 ตุลาคม 2538, 4 สิงหาคม 2541.

ผู้จัดการรายวัน. 7-8 มกราคม 2538.

ผู้จัดการ, 20 กุมภาพันธ์ 2539.

ผู้จัดการ, 21 เมษายน 2539

ผู้จัดการ, 24 พฤศจิกายน 2538

ผู้จัดการรายวัน (17, 24 กันยายน 2540) : 10.

ฝ่ายวิชาการกลีกรไทย, สรุปข่าวธุรกิจ, 2533, 2536-2537

พรพิมล ศรีโชติ วรศักดิ์ มหัทธโนบล ทรงฤทธิ์ โพนเงิน และสุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. สัมภาษณ์
เศรษฐกิจ : ความเป็นจริงและผลกระทบ. รายงานการวิจัยของสถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาฯ เลนดตัมสภาวิจัยแห่งชาติ, 2541.

พรพิมล ศรีโชติ วัชรินทร์ ชงศิริ สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี และ ทรงฤทธิ์ โพนเงิน. การศึกษา
ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในประเทศไทย ลาว พม่า จีน กัมพูชา และ
เวียดนาม. สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ปปส.), 2541.

พ้างจีเจิง และเจียงก๊วยหนง. โจวเอนโหล จารึกไว้ในใจชน, บุญศักดิ์ แสงระวี แปล,
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2539.

ภูมิศาสตร์ประเทศจีน, สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ ปักกิ่ง (1987) : 107.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. "เศรษฐกิจจีน บนเส้นทางสู่ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ," ผู้จัดการ (10
มีนาคม 2538) : 8

มติชนรายวัน (9 มกราคม 2542) : 18.

ริชาร์ด อีแวนส์. ตั้งเสี้ยวผิง ผู้รังสรรค์จีนยุคใหม่, ตรุณี แซ่ลิว แปล, กรุงเทพฯ : คู่แข่ง
บุ๊คส์, 2540.

ธ. เสถียรสุด. ประวัติวัฒนธรรมจีน, กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516.

รวีทย์ เจริญเลิศ. พัฒนาการเศรษฐกิจเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2535.

วรศักดิ์ มหัทธโนบล. "จีน." เอเชียรายปี 1994/2537. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา,
2537.

———. "การฝ่าอุปสรรคสำคัญทางทฤษฎี." ผู้จัดการรายวัน (2 ตุลาคม 2540) : 6.

———. "ขบวนการนักศึกษาจีน : พัฒนาการและเปรียบเทียบกรณีไทย," ประชาภิวัฒน์ :
บทเรียน 25 ปี 14 ตุลาคม. กรุงเทพฯ : โครงการวิทยุธรรม, 2541.

———. "จีน." เอเชียรายปี 1993/2536. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬา.

———. "ปฏิสัมพันธ์ทางปรัชญาในวัฒนธรรมจีน." วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช
(มกราคม-เมษายน 2536) : 93-103.

- _____. "วัฒนธรรมจีนในสยาม : ความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงระหว่าง 1851-1910." ชาวจีนแต่จ้าวในประเทศไทยและภูมิสำเนาเดิมที่เจาซ่านสมัยที่สอง : ทำเนียบชานโหว ค.ศ. 1860-1949 (พ.ศ. 2403-2492). กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2539.
- _____. "ส่องกง : อดีตและปัจจุบัน." เอเชียรายปี 1998/2541. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2541.
- _____. การค้าประเพณีหญิงจีนในไทย : ศึกษากรณีการส่งออกหญิงจีนจากมณฑลฮกเกี้ยนเพื่อประกอบอาชีพโสเภณีในไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2539.
- _____. "ส่องกง : อดีตและปัจจุบัน," เอเชียรายปี (1998/2541) : 9-33.
- วัฏจักรรายวัน (3 สิงหาคม 2541) : 9
- วรินทร์ วงศ์หาญเขาว์ และ จรินทร์ วงศ์หาญเขาว์. เศรษฐกิจจีนจากประสบการณ์และการค้นคว้า. กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาเศรษฐกิจและธรรมวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ, 2519.
- วิระพงษ์ รามภกร. "ศักยภาพทางเศรษฐกิจจะจริงอินโดจีน" ใน วารสารเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์, ฉบับที่ 3, ธันวาคม 2534.
- ศิริเพชร ทฤษฏาวดี. "ส่องกง." เอเชียรายปี 1998/2541. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2541.
- ศูนย์เศรษฐกิจระหว่างประเทศ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2537). รายงานผลการศึกษาเรื่อง "ความเป็นไปได้และผลประโยชน์ของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย", เสนอต่อกรมเศรษฐกิจ กระทรวงการต่างประเทศ, กันยายน
- ส.พลายน้อย (นามปากกา). เจ้าเรื่องมังกร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ข้าวฟ่าง, 2535.
- สมเกียรติ โสณสภา. "เส้นทางเชื่อมไทยกับจีนภาคใต้" ใน วารสารเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์ ฉบับที่ 3, กันยายน 2536.
- สมชัย ฤชุพันธุ์. "อิทธิพลของกลุ่ม 7 ประเทศชาติอุตสาหกรรม (G-7) : องค์การกำหนดชะตากรรมเศรษฐกิจโลก." จุฬาลงกรณ์วารสาร (ตุลาคม-ธันวาคม 2532) : 48.
- สมภพ มานะรังสรรค์. "พัฒนาการของภาคเกษตรไทยบนเส้นทางไปสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่".
- สยามธุรกิจ, 17-23 กันยายน 2538.
- สยามธุรกิจ, 17-23 มีนาคม 2539.

สยามธุรกิจ, 21-27 มกราคม 2539.

สยามธุรกิจ, 29 ต.ค. - 4 พ.ย. 2538

สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับแผนพัฒนาประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีน (ฉบับที่ 9 (1996-2000) และแนวโน้มจนถึงสิ้นปี 2010)

สวี่เล้าหลิน. "นโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของราชวงศ์ชิง." ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและภูมิ
สำเนาเดิมที่เฉวซ่านสมัซที่หนึ่ง : ทำเรือจากหลิน. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาฯ, 2534.

ส่องแตบมังก. "การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจจีน ปี1994 และ1995," ฉบับประจำเดือน
มีนาคม พ.ศ. 2539

สัมภาษณ์ จากกวางฝิง รองศาสตราจารย์และผู้อำนวยการประจำสถาบันวิจัยปัญหามานาชาติแห่ง
มณฑลยูนนาน เมื่อเดือนเมษายน 1998 ณ เมืองคุนหมิง.

สัมภาษณ์ เจิงจื้อสง นักวิจัยวิจัยเชิงรุกของศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ สิงหาคม
1998.

สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ จูเจิ่นหมิน นักวิจัยประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา
มณฑลยูนนาน เดือนกุมภาพันธ์ 1998.

สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ โจวฉีชีวี่ เมื่อเดือนมีนาคม 1996.

สัมมนา วิบูลย์ ตั้งภักดีภรณ์. ที่ปรึกษากฎหมายและทนายความ บริษัทที่ปรึกษากฎหมาย
ฟาร์อีสต์ จำกัด, 31 มกราคม 2539.

สัมมนา สมภพ เพทายบรรณ, รองกรรมการผู้จัดการใหญ่ กลุ่มธุรกิจยานยนต์และอุตสาหกรรมทั่วไป
ไป เครือเจริญโภคภัณฑ์, 31 มกราคม 2539.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. โครงการพัฒนาความร่วมมือ
ทางเศรษฐกิจในภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง 6 ประเทศ, กรกฎาคม 2541.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. "คู่มือการลงทุนในจีน," กุมภาพันธ์ 2538

สืบแสง พรหมบุญ. ความสัมพันธ์ในระบบราชการระหว่างจีนกับไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.

สื่อธุรกิจ, 17-23 กันยายน 2538.

สื่อธุรกิจ, 9 พฤศจิกายน 2538.

สื่อธุรกิจ, 15 กุมภาพันธ์ 2539.

สื่อธุรกิจ, 18 ธันวาคม 2539.

สื่อธุรกิจ, 9 พฤศจิกายน 2538.

สุทธิพันธ์ จิราลวัฒน์(2537). "จีนกับเศรษฐกิจโลกในยุคโลกาภิวัตน์." เอเชียปริทัศน์, พ.ศ.-ส.ศ., ปีที่ 15, ฉบับที่ 2

สุกัลักษณ์ กาญจนขุนดี. "เศรษฐกิจจีนได้ ดอนที่ 2." ผู้จัดการรายวัน (2 กันยายน 2537) : 7.

สุวารี โชติชัยชินทร์. "การค้าและการลงทุนระหว่างไทย-จีน" ปรินซ์นิพนธ์เสนอคณะ เศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

เส้นเจ็ดหยวน. เศรษฐกิจในระบอบประชาธิปไตยแบบใหม่. ส.ว.พ. แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ : สำนักศึกษาสถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้าธนบุรี, 2517.

โสภณ นวรัตน์พงษ์. "ปฏิรูปเศรษฐกิจแผนมั่งกร-ก้าวข้ามที่ยังรอการพิสูจน์", หนังสือพิมพ์สื่อ ธุรกิจ, 28 พฤศจิกายน 2538.

ไสว วิศวานันท์. ผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายธุรกิจสัมพันธ์จีน, ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, "ภาพรวมการลงทุนต่างชาติในสาธารณรัฐประชาชนจีน, 1979-1994"

เทมาเจอตุง, "สูงใจช่วยภูเขา : คำกล่าวเปิดประชุมในที่ประชุมสมัชชาผู้แทนทั่วประเทศของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศจีน ครั้งที่ 7" 11 มิถุนายน 1945. สรรนิพนธ์ เทมาเจอตุง เล่ม 3 (ตอนปลาย), ปักกิ่ง : สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ, 1968.

หน่วยเรียบเรียง "หนังสือชุดประวัติศาสตร์ยุคใกล้ของจีน." ขบวนการอิเหอฉวน, ปฏิรูปการปกครองผู้ชี. กรุงเทพฯ : กลุ่มสตาลิน, 2524.

หลินหลิน, หลิวเฉาฉี : ลัทธิมาร์กซหรือลัทธิเก้. พ.ลิตซ์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เผื่อนเมื่อก, 2523.

เทมาเจอตุง. สรรนิพนธ์เทมาเจอตุง เล่ม 2 (ตอนปลาย), น.ป.ท. ขบวนการหนังสือแสงตะวัน, 1968.

เหมกเหมก (เต็งเจียวหยง), เปาเต็งซงนิน, ซูซันต์ วิเวกเนอกร แปล, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2537.

เหอเจียง. "วิกฤตการณ์ทางการเงินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และหนทางป้องกันความเสี่ยงทางการเงินของจีน," สถาบันวิจัยตราสารการเงิน, มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์คลังส่วนกลาง, สาธารณรัฐประชาชนจีน, 2541.

อ. วลาลักษณ์ (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง. การปฏิวัติซินไฮ่. กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือ "ศึกษา", 2521.

อาทิตย์วิเคราะห์, 24-30 มีนาคม 2539.

- อารยชน (นามแฝง). ประเมินค่าประธานเหมา : ฐานทางประวัติศาสตร์ของเหมาเจ๋อตุง.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เกลียวคลื่น, 2525.
- อารยชน (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง. จีน 1980 : นโยบายภายในและต่างประเทศ
ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศตวรรษ, 2523.
- อำพล พรหมเชษฐ์. เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องศักยภาพด้านเศรษฐกิจการค้าและการลง
ทุนกับประเทศจีน ณ จังหวัดเชียงใหม่ วันจันทร์ที่ 11 ธันวาคม 2538 (อัดสำเนา)
- เอกสารของส่วนการตลาดและการลงทุนจีน, ฝ่ายธุรกิจจีนสัมพันธ์, ธนาคารกรุงเทพ, 2541.
- เออีจี มูราชิมะ. การเมืองจีนสยาม : การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลใน
ประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941. เออีจี มูราชิมะ และ วรศักดิ์ มหัทธโนบล แปล,
วรศักดิ์ มหัทธโนบล บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาฯ, 2539.
- "ฮ่องกง - ไทย : หุ่นส่วนธุรกิจการค้าและการลงทุน," เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง
Thailand - Hong Kong : Building Strategic Partnership for the Future
ณ ห้องแกรนด์ บอลรูม โรงแรมแกรนด์ไฮแอท เอราวัณ วันอังคารที่ 21 พฤษภาคม
2539 .

ภาษาอังกฤษ

- Anwar, D.F. "Sijori: ASEAN's Southern Growth Triangle Problems and Prospects", The
Indonesian Quarterly, 1994.
- Asian Development Bank (ADB). Asian Development Outlook, 1997 and 1998, Manila,
1997.
- Asian Development Bank (ADB). Economic Cooperation in the Greater Mekong
Subregion, Proceeding of the Conference on Subregional Economic Cooperation,
Manila, 1993.
- Asian Wall Street Journal (4 August 1998) : 1.
- Bangkok Post, February 24, 1995.
- Beijing Review (September 10-16, 1990) p.20.
- Beijing Review (April 6-12, 1998) : 35.

- Belden, Jack. *China Shakes the World*. New York : Monthly Review Press, 1949 ; And Lucien Bianco, *Origins of the Chinese Revolution, 1919 - 1949*. Stanford : Stanford University Press, 1971.
- Bhagwati, J. *The World Trading System at Risk*, Princeton University Press, Princeton, 1991.
- Bideleux, Robert. *Communism and Development*. London and New York : Methuen, 1985.
- Brugger, Bill. *Contemporary China*. London : Croom Helm Ltd., 1977.
- Business Week* (August 10, 1998) : 14-17.
- Ch'en Jerome. *Yuan Shih-k'ai 1859 - 1916*. London : Ruskin House, George Allen & Unwin LTD., 1961.
- Changes and Development in China (1949-1989)* (Beijing Review Press, 1989), p. 182; *Beijing Review*, February 19 - March 3, 1996, p. 6.
- Chantavong S, *Transitional Economy in Lao PDR*, Paper presented at the ICEG-CSIS Conference, Jakarta, Indonesia, 1994.
- Chia, S.Y. and Lee T.Y. "Special Economic Zones: A New Motive Forces in Asia-Pacific Development," in Bergsten C.F. and Noland, M. Eds. *Pacific Dynamism and the International Economic System*, Institute for International Economics, Washington D.C., 1993.
- China 1993*, Beijing : Chinese Foreign Language Press, 1994.
- China 1993*: New Star Publishers.
- Comings, Bruce. "The Political Economy of China's Turn Outward," *China and the World*, Samuel S. Kim, ed. (Westview Press, 1984), p. 240.
- Dietrich, Craig. *People's China : A Brief History*. Second Edition, New York and Oxford : Oxford University Press, 1994.
- Dittmer, Lowell. "Patterns of Elite Strife and Succession in the Chinese Politics," *China Quarterly* 123 (Sept-1990) pp. 405-410.

Dittmer, Lowell. "The Twelfth Congress of the Communist Party of China," *China Quarterly* 93 (March 1988) p. 114.

Dittmer, Lowell. *Liu Shao-chi and the Chinese Cultural Revolution : The Politics of the Mass Criticism*. Berkeley : University of California Press, 1974.

Dreyer, June Teufel. *China's Political System : Modernization and Tradition*. Basingstoke and London : The Macmillan Press Ltd., 1993.

Dreyer, June Teufel. "The People's Liberation Army and the Power struggle of 1989, *Problems of Communism* XXXVIII : 5 (September-October 1989), p. 42.

Economic Areas in China. New Star Publishers (1993) : 23.

El-Agnaf, A.M., *The Theory and Measurement of Economic Integration*, MacMillan press, 1989.

Evans, R. 1993, p. 153 ; ในฉบับภาษาไทยที่ ดรุณี แซ่ลี้ แปล ระบุว่ามากกว่า 200 ล้านคน ที่ผลิต (ดูหน้า 196)

F.L. Hawks Pott. *A Short History of Shanghai*. Shanghai : Kelly & Walsh Limited, 1928.

Faculty of Economics, Chulalongkorn University, *Long-Term Strategy for the GMS (GMS 2020) Country Perspective : Thailand*, Report Submitted to National Economic and Social Development Board, Bangkok, Thailand, June 1998.

Fanzhang, Huang(1996) "China's Choice for the Industrialization Road". (mimeograph).

Far Eastern Economic Review (December 11, 1986) p. 51

Far Eastern Economic Review (15 July 1993) : 68-75.

Far Eastern Economic Review (October 3, 1996) : 22-29.

Far Eastern Economic Review, January 20, 1994, p. 17; *Diversifying China's Foreign Economic Relations and Trade*. (Beijing: New Star Publishers, 1993), p. 13.

Ferdinand, Peter. *Communist Regimes in Comparative Perspective : The Evolution of the Soviet, Chinese & Yugoslav Models*. Hertfordshire : Harvester Wheatsheaf, 1991.

Financial Day, 1-2 พฤษภาคม 2539.

Frh-fu, Chou. "The CPPCC 4 : Consulting on Affairs of State, China Reconstructs XXVII : 8 (August 1978) pp. 3-4.

Froble, F., J. Heinrichs, and O. Kreye, *The New International Division of Labor*, Cambridge University Press, 1990.

Fukasaku, Kichiro and Lecomte, Henri-Bernard Solignac (1996), "Economic Transition and Trade Policy Reform: Lesson from China", OECD Development Centre, Technical Papers No. 112, July.

Fung, K.C. and Lawrence J. Lau(1996), "The China-U.S. Bilateral Trade Balance: How Big Is It Really?", Department of Economics, Stanford University, Stanford California, April.

Fung-Yee Ng, Linda and Tuan Chyau(1995), "Manufacturing Evolution Under Passive Industrial Policy and Cross-border Operations in China: The Case of Hong Kong", *Journal of Asian Economics*, Vol.6, Spring.

———. (1996). "The Industrial Economic Foundation of the Growth Triangle: Empirical Evidence from the Integration Process of Hong Kong and South China", The Chinese University of Hong Kong, (mimeograph).

———. (1996). "Outward Investment, Industrial Concentration, and Technical Change: The Case of Hong Kong", Paper prepared for The Seventh Biennial Conference of the ACAES on "The New Industrial Revolution in Asian Economics", Kuala Lumpur, May.

———. (1995). "Hong Kong's Outward Investment and Regional Economics Integration with Guangdong: Process and Implications", *Journal of Asian Economics*, Vol.6, Fall.

Gao Shangquan and Chi Fulin (Chief Editor), *Reforming China's State-Owned Enterprises, Rapid Economic Development in China and Controlling Inflation, Several Issues Arising During the Retracking of the Chinese Economy*. Beijing : Foreign Languages Press, 1997.

- Geofferey Murray. *Doing Business in China : The Last Great Market*, China Library, U.K, 1994.
- Gittings, John. *China Changes Face : The Road From Revolution 1949 - 1989*. Oxford and New York : Oxford University Press, 1990.
- Hu, Bin(1996), "Foreign Direct Investment and its Effects on Process of Industrialization in China: the Case of Wuhan and Central Region of China"(1996), Paper prepared for The Seventh Biennial Conference of the ACAES on "The New Industrial Revolution in Asian Economics", Kuala Lumpur, May.
- The Nation. April 12, 1996, B3.
- IMF, Direction of Trade Statistics, Various Issues.
- International Institute for Asian Studies(1996), "Building a Greater China", Newsletter, Spring.
- Jane Wiley, *Doing Business in China*, McGraw-Hill Ryerson, Toronto-Montreal, 1995.
- Jan Myrdal and Gun Kessle. *China : The Revolution Continued*. New York : Pantheon Books, 1970.
- Jian, Chen(1998), "The China Challenge in the Twenty-First Century: Implication for U.S. Foreign Policy", Peaceworks No. 21, United States Institutes of Peace, June.
- Krugman, P., "What Happened to Asia?" *Chulalongkorn Journal of Economics*, January, 1988.
- Le Dang Doanh, *Economic Reform in Vietnam: Achievements and Prospects*, Paper presented at the ICEG-CSIS Conference, Jakarta, Indonesia, 1994.
- Lee T.Y. "Growth Triangles in ASEAN: Lessons for Subregional Cooperation," In Chen, E. and C.H. Kwan, Eds. *Asia's Borderless Economy: The Emergence of Subregional Zones*, Allen Unwin, Sydney, 1994.
- Lee T.Y, Ed., *Growth Triangle: Johor-Singapore-Riau Experience*, Institute of Southeast Asian Studies, 1991.

- Lewis, John W. *Leadership in Communist China*. Ithaca, New York : Cornell University Press, 1963.
- Liepziger, D.M., *Awakening the Market*, The World Bank Discussion Paper 157, Washington D.C. 1992.
- Margaret M. Pearson. *Joint Ventures in the People's Republic of China*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1991.
- Minami, Ryoshin. *The Economic Development of China*. Basingstoke and London : The Macmillan Press Ltd., 1994.
- Ming Pao, (Hong Kong September 2, 1979) p.3.
- Mya T., Myat T., Khin T.Y. *Transitional Economy in Myanmar*, Paper presented at the ICEG-CSIS Conference, Jakarta, Indonesia, 1994.
- Nathan, Andrew J. "A Factionalism Model of CCP Politics." *China Quarterly* no. 3 (March 1973).
- Newsweek*, (March 7, 1994) : p.17.
- Noland, Marcus (1996), "US-China Economic Relations", *Institute for International Economics*, No. 96-6.
- Noland, Marcus(1996), "Trade, Investment, and Economics Conflict Between the US and Asia", *Institute for International Economics*.
- "Opening the Doors : 14 Coastal City and Hainan." *China Today* 12 (Beijing Review Special Feature Series) (1986)
- Phillips, Richard T. *China Since 1911*. Basingstoke and London : Macmillan Press Ltd., 1996.
- Pomfret, R. *Unequal Trade : The Economics of Discriminatory Trade Policies*, Blackwell, Oxford, 1988.
- Provincial China : Research, News, Analysis* (No 5 - May 1998) : 70. ตรวจแล้วตัวว่า
แหล่งอ้างอิงนี้ปรับปรุงตัวเลขจาก สถิติจีนรายปี 1997 (Zhongguo tongjiji
niannjian 1997)

- Pye, Lucian W. Mao Tse-tung : The Man in the Leader. New York : Basic Books, 1967.
- Ren Ruoan and Chen Kai, China's GDP in US Dollars Based on Purchasing Power Parity. Policy Research Working Paper, No. 1415 (The World Bank, January 1995), 46 pp. East Asia Analytical Unit, Asia's Global Powers: China-Japan Relations in the 21st Century (Australia: Department of Foreign Affairs and Trade, 1996), p. 112.
- "Report on the Draft of the Revised Constitution of the People's Republic of China." Beijing Review 50 (December 13, 1982) p.9.
- Richard Evans, Deng Xiaoping And the Making of Modern China. London : Hamish Hamilton, 1993.
- Roderick MacFarquhar, The Origins of the Cultural Revolution. Vol 1 : Contradictions Among the People 1957-1967. New York : Columbia University Press, 1974.
- Sanyal K. and R.W. Jones. "The Theory of Trade in Middle Products," *American Economic Review*, 1982.
- Sawasaki Peace Foundation, *Indochina: The Path to Economic Development*, A Report, 1993.
- Scalapino, Robert A. Elites in the People's Republic of China. Seattle : University of Washington Press, 1971.
- Schurmann, Franz. *Ideology and Organization in Communist China*. Berkeley, Calif : University of California Press, 1966 ; and James C. Hsiung. *Ideology and Practice : The Evolution of Chinese Communism*. New York : Praeger Publisher, 1970.
- Shanghai Pudong New Area. Shanghai Pudong New Area Administration (1993) : 1
- Shirk, Susan. *The Political Logic of Economic Reform in China*. Berkeley, calif : University of California Press, 1993.

- Sideri, S.(1995), "The Economic Relations of China and Asia-Pacific with Europe", *Development Policy Review*, Vol.13.
- Sirin Phathnonthai. *The Dragon Pearl*. New York : Simon & Schuster, 1994.
- Snyder, Francis(1996), "Legal Aspects of Trade Between The European Union and China: Preliminary Reflections", *The European Union and World Trade Law: After the GATT Uruguay Round*.
- Sollinger, Dorothy J. "The Fifth NPC and the Process of Policy-Making : Reform, Readjustment and the Opposition, *Asian Survey* XXII : 12 (December 1982) pp. 1239-76.
- Sung, Y.W. *The China-Hong Kong Connection: The Key to China's Open Door Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, U.K., 1991.
- Sung, Y.W. *Non-Institutional Economic Integration Via Cultural Affinity: The Case of Mainland China, Taiwan, and Hong Kong*, Occasional Paper No. 13, The Chinese University of Hong Kong, Hong Kong, 1992.
- Susan L. Shirk, *The Political Logic of Economic Reform in China*, University of California Press, Berkeley Los Angeles Oxford, 1993.
- Swaine, Michael D. "The Modernization of the Chinese People's Liberation Army," *Analysis* Vol 5, no. 3, National Bureau of Asian Research, 1994.
- Tang, Min and James Villafuerte(1995), "Capital Flows to Asian and Pacific Developing Countries: Recent Trends and Future Prospects", *Economics and Development Resource Centre of Asian Development Bank*, November.
- "The Constitution of the People's Republic of China (1982), in *Beijing Review* 52 (December 27, 1982), pp. 10-52
- "The Constitution of the People's Republic of China, (1982)" in *Beijing Review* 52 (December 27, 1982), pp. 10-12.
- The Asian Wall Street Journal*. February 6, 1995, p. 4
- The Economist*, May 11th 1996, P.118

- The Economist. (November 1, 1997) : 31.
- The Nation. January 26, 1995, D10.
- Tien-tung, Hsueh and Woo Tun-oy(1991), *The Economics of Industrial Development in the People's Republic of China*, Hong Kong Institute of Asia-Pacific Studies, The Chinese University of Hong Kong.
- Tien-tung, Hsueh, Yun-Wing, Sung, and Jingyuan, Yu(1993), *Studies on Economic Reforms and Development in the People's Republic of China*, The Chinese University Press.
- Wang Shui. "The Lancang Jiang Basin : Steps Towards the Realization of Sustainable Development," in Stenoholt, B. *Development Dilemmas in the Mekong Subregion*, Monash University, Australia, 1996.
- Wang, James C.F. *Contemporary Chinese Politics*. 4 th Edition. New Jersey : Prentice Hall, Inc, 1992.
- Wang, James C.F. *Contemporary Chinese Politics : An Introduction*. Fourth Edition, Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1992.
- Wang, James C.F. *Contemporary Chinese Politics*, Fourth Edition. New Jersey : Prentice Hall, Inc., 1992.
- Wiboonchutikul, P. "Thailand's Economic Outlook," paper presented at the Ninth Workshop on Asian Economic Outlook, ADB, Manila, November 1996.
- Wiborn, Thomas L.(1996), "International Politics in Northeast Asia: The China-Japan-United States Strategic Triangle", Strategic Studies Institute, June.
- World Bank. *East Asian Miracles*, Oxford University Press, Washington, D.C., 1993.
- World Economy and China. Vol. 4 No. 1 (Beijing: February 1996), p. 45.
- World Investment Report 1995
- Yabuki, Susumu. *China's New Political Economy*. Boulder : Westview Press, 1995.

